Ігор Лиман

Вікторія Константінова

Грецька громада та консули Греції у Бердянську XIX – початку XX століття

Книга видана за фінансової підтримки

Генерального консульства Греції в Маріуполі;
Департамента культури, туризму, національностей та релігій ЗОДА;
ГС «Асоціація національних меншин Запорізької області»;
Федерації грецьких товариств України;
Бердянської міської ради;
підприємця, засновника благодійного фонду Павла Насєдкіна;
доктора Едварда Уотерса (Університет Нотр-Дам Австралії)

Федерація грецьких товариств України
Бердянський державний педагогічний університет
Науково-дослідний інститут Історичної урбаністики
Громадська організація “Урбаністичні ініціативи”

Серія
“Історія іноземних консульств на Півдні України”
Випуск 5

Ігор Лиман, Вікторія Константінова

Грецька громада та консули Греції у Бердянську XIX – початку XX століття

Мелітополь
Видавничий будинок
Мелітопольської міської друкарні
2020

УДК 341.81(495)+394(=14)](477.64-21Бердянськ)“18/19”
Л 58

Рекомендовано до друку вченою радою Бердянського державного педагогічного університету (протокол № 6 від 26.02.2020)

Рецензенти:

Тзеліна Харлафтіс (Gelina Harlaftis) – професорка університету Криту, директорка Інституту середземноморських досліджень (Крит, Греція)

Ірина Нагай – заступниця декана гуманітарно-економічного факультету Бердянського державного педагогічного університету, голова бердянського грецького товариства «Еллада»

Л 58 Лиман Ігор, Константінова Вікторія. *Грецька громада та консули Греції у Бердянську XIX – початку XX століття*. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2020. 494 с., іл.
Текст укр., грецькою.

ISBN 978-966-197-710-4

У книзі розглянуто зв’язки Бердянська з греками до заснування тут грецького консульства; історія дев’ятьох консулів Королівства Греція в Бердянську; зв’язки греків із консульством Великої Британії в місті; грецьке мореплавство, експортну торгівлю через Бердянський порт і внесок грецьких купців в економічний розвиток Бердянська другої половини XIX – початку XX ст.; місце греків у громадському, культурному житті, освіті та охороні здоров’я в Бердянську. Вводиться до наукового обігу інформація про багато сотень етнічних греків – підданих Королівства Греція, Російської, Османської імперій, Іонійської республіки, що до 1864 р. була під протекторатом Британської імперії, а також про представників інших родин, з якими греки Бердянська були в духовній чи кровній спорідненості. Акцент зроблений на відтворенні розбудови мережевих зв’язків греків у Бердянську впродовж XIX – початку XX ст. на основі записів у метричних книгах місцевих православних храмів. Наводяться подробиці щодо греків, які були у Бердянську консульськими представниками Великої Британії, Османської імперії, Нідерландів, Швеції та Норвегії, а також дані щодо мережевих зв’язків і духовної спорідненості з греками консульських представників Пруссії, Німецької імперії, Бельгії, Франції, Данії, Іспанії, Італії, Австро-Угорщини та Аргентини в Бердянську.

ISBN 978-966-197-710-4

© Лиман Ігор, 2020
© Константінова Вікторія, 2020

Federation of the Greek Communities of Ukraine
Berdyansk State Pedagogical University
Research Institute of Urban History
NGO "Urban Initiatives"

Series
"History of Foreign Consulates in the South of Ukraine"
Issue 5

The Greek Community and Consuls of Greece in Berdyansk of the Nineteenth – early Twentieth Centuries

Igor Lyman, Victoria Konstantinova

Melitopol
2020

© *Igor Lyman, 2020*
© *Victoria Konstantinova, 2020*

Lyman, Igor,
Konstantinova, Victoria
The Greek Community and Consuls of Greece in Berdyansk of the Nineteenth – early Twentieth Centuries (Melitopol, 2020), 494 pages.

ISBN 978-966-197-710-4

The book represents the history of Berdyansk's contacts with Greeks before the Greek consulate was founded in this port city; the history of nine consuls of the Kingdom of Greece in Berdyansk; Greeks' connections with the British consulate in the city; Greek navigation, export trade through the Berdyansk port and the contribution of Greek merchants to the economic development of the city in the second half of the 19th – early 20th centuries; role of Greeks in public, cultural life, education and health care in Berdyansk. The book includes information about hundreds of ethnic Greeks – subjects of the Kingdom of Greece, the Russian and Ottoman Empires, the Ionian Republic, which until 1864 was under the protectorate of the British Empire, as well as about representatives of other families with whom Greeks of Berdyansk were in affinity. Emphasis is placed on reconstruction the networking of the Greeks in Berdyansk during the 19th – early 20th centuries based on records in metric books of local Orthodox churches. Details are provided about Greeks who were consular representatives of Great Britain, the Ottoman Empire, the Netherlands, Sweden and Norway in Berdyansk, as well as details of networking and affinity with Greeks consular representatives of Prussia, the German Empire, Belgium, France, Denmark, Spain, Italy, Austria-Hungary and Argentina in Berdyansk.

Κρατικό Παιδαγωγικό Πανεπιστήμιο Μπερντιάνσκ
Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων Ουκρανίας
Επιστημονικό-Ερευνητικό Ινστιτούτο Ιστορικής Αστικής Γεωγραφίας
Δημόσια Οργάνωση «Αστικές πρωτοβουλίες»

Σειρά
«Ιστορία ξένων προξενείων στη Νότια Ουκρανία»
5η έκδοση

Ίγορ Λίμαν και Βικτώρια Κωνσταντίνοβα

Ελληνική Κοινότητα και πρόξενοι της Ελλάδας στο Μπερντιάνσκ κατά τον 19ο– αρχές του 20ου αιώνα

Μελιτόπολη
2020

Λίμαν Ίγορ, Κωνσταντίνοβα Βικτώρια. ***Ελληνική Κοινότητα και πρόξενοι της Ελλάδας στο Μπερντιάνσκ κατά τον 19ο – αρχές του 20ου αιώνα.*** Μελιτόπολη, 2020, 494 σ. Γλώσσα ουκρανική και ελληνική

ISBN 978-966-197-710-4

Στο παρόν βιβλίο αναφέρονται οι σχέσεις του Μπερντιάνσκ με τους Έλληνες πριν την ίδρυση του Ελληνικού Προξενείου στην πόλη, η ιστορία των εννιά προξένων του Βασιλείου της Ελλάδος στο Μπερντιάνσκ, οι σχέσεις των Ελλήνων με το Προξενείο της Μεγάλης Βρετανίας, η ελληνική ναυτιλία, το εξαγωγικό εμπόριο μέσω του λιμανιού του Μπερντιάνσκ και η προσφορά των Ελλήνων εμπόρων στην οικονομική ανάπτυξη του Μπερντιάνσκ κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} – αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο ρόλος των Ελλήνων στην κοινωνική και πολιτιστική ζωή, την εκπαίδευση και την προστασία της υγείας στο Μπερντιάνσκ. Εισάγονται νέες πληροφορίες για εκατοντάδες Έλληνες-υπήκοους του Βασιλείου της Ελλάδος, της Ρωσικής, Οθωμανικής και Ιωνικής Αυτοκρατορίας, το οποίο μέχρι το 1864 ήταν υπό το προτεκτοράτο της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Περιγράφονται επίσης και τα μέλη οικογενειών, με τα οποία οι Έλληνες του Μπερντιάνσκ έρχονταν σε πολιτιστική επαφή ή ήταν εξ αίματος συγγενείς.Τονίζεται η αρχή της ανάπτυξης των σχέσεων των Ελλήνων στο Μπερντιάνσκ κατά τον 19^{ο} – αρχές 20^{ου} αιώνα βάσει των σημειώσεων στα βιβλία τοπικών ορθόδοξων ναών. Αναφέρονται λεπτομέρειες από τηζωή των Ελλήνων, οι οποίοι κατείχαν τη θέση των Προξένωντης Μεγάλης Βρετανίας, της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, των Κάτω Χωρών, της Σουηδίας και της Νορβηγίας, καθώς και τα δεδομένα για τις σχέσεις μεταξύ των Ελλήνων και των προξενικών αντιπροσώπων της Πρωσίας, της Γερμανικής Αυτοκρατορίας, Βελγίου, Γαλλίας, Δανίας, Ισπανίας, Ιταλίας, Αυστροουγγαρίας και Αργεντινής στο Μπερντιάνσκ.

ЗМІСТ

ΠΕΡΕΔΜΟΒΑ / ΕΙΣΑΓΩΓΗ **17**
ΜΠΕΡΝΤΙΆΝΣΚ: **28**
Νομικό πλαίσιο-ιδρυτικά διατάγματα λιμένων και πόλεων **28**
Διοικητικές ιεραρχίες **31**
Δήμαρχοι: **35**
Κόμποζεβ Νικολάϊ Στεπάνοβιτς **35**
Μπερτούλο Ιάκωβ Πετρόβιτς **39**
Γερμελής Ιβάν Φιόντοροβιτς **40**
Ματίας Ιβάν Φιλίπποβιτς **42**
Σαχανέβ Βασίλι Ιβάνοβιτς **44**
Κωνσταντίνοβ Κωνσταντίν Παντελέιμονοβιτς **46**
Αργυρόπουλος Κοσμάς Σπιριντόνοβιτς **48**
Χαρντάλλο (Χαρντάλο) Ιερωνύμ Ιβάνοβιτς **51**
Δημητριάδες Ιβάν Δμήτριεβιτς **52**
Γκαέβσκι Βλαντισλάβ Εράσμοβιτς **55**
Ανόποβ Αλεξάντρ Βασίλιεβιτς **57**
Λιμενάρχες: **59**
Τσερνιάεβ Γρηγόρι Νικήτιτς **59**
Ντελβό **62**
Βλαντισλάβλεβ Β. Α. **63**
Ιβκόβ Αβενίρ Αλεξέεβιτς **64**
Μαξούτοβ Πάβελ Πετρόβιτς **66**
Σμίτ Πιότρ Πετρόβιτς **69**
Ζαβαλίσιν Ευγένι Αλεξάντροβιτς **72**
Συμβούλιο πόλης **74**
Σχέδια πόλεων **78**
Περιγραφές κτιρίων **82**
Περιγραφές νοσοκομείων **85**
Περιγραφές σανατόριων **89**
Περιγραφές λουτρών **91**
Περιγραφές ξενοδοχείων **93**
Φυλακές **96**
Η ενδοχώρα της πόλεως-λιμανιού **101**
Η θαλάσσια περιοχή της πόλεως-λιμανιού **104**
Οργάνωση και Διοίκηση Λιμενικών Αρχών **107**
ЗВ'ЯЗКИ БЕРДЯНСЬКА З ГРЕКАМИ ДО ЗАСНУВАННЯ **112**

ГРЕЦЬКОГО КОНСУЛЬСТВА
ГРЕЦЬКІ КОНСУЛИ ТА ВІЦЕ-КОНСУЛИ В БЕРДЯНСЬКУ: **124**
Михайло Пайкос **124**
Петро Скуфас **155**
Какос **162**
Антоніо Сангвінетті (Сангвінеті) **171**
Іоанн Іозеф **184**
Хронопулос **190**
Ламбро Амбанопуло **195**
Антоній Ксантос **219**
Георгій Пападакі **233**
ГРЕКИ І БРИТАНСЬКЕ КОНСУЛЬСТВО В БЕРДЯНСЬКУ: **260**
Британське консульство на захисті іонійського судноплавства та «іонійської колонії» в Бердянську **260**
Грецькопідданий виконувач обов'язків британського віце-консула в Бердянську Спиридон Габріелі та його родина **266**
Грецька родина Збандутто (Збандуто) – родичі британського віце-консула Джона Грієвза **276**
ГРЕЦЬКЕ МОРЕПЛАВСТВО, ЕКСПОРТНА ТОРГІВЛЯ ЧЕРЕЗ БЕРДЯНСЬКИЙ ПОРТ І ВНЕСОК ГРЕКІВ В ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК БЕРДЯНСЬКА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. **293**
ГРЕКИ В ГРОМАДСЬКОМУ ТА КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ БЕРДЯНСЬКА **318**
Греки – очільники бердянського місцевого самоврядування **318**
Церковна історія бердянських греків **333**
Клубне життя. Греки на ниві благодійності **380**
ОСВІТА Й ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я В БЕРДЯНСЬКУ **388**
ПІСЛЯМОВА **411**
ІЛЮСТРАЦІЇ **415**
Списки іноземних консулів у Бердянську в XIX – на початку XX ст. **449**

Το παρόν βιβλίο αποτελεί προϊόν πολύχρονης έρευνας των Καθηγητών Ιστορίας Β.Κωνσταντίνοβα και Ι.Λίμαν, οι οποίοι διήλθαν τις ιστορικές πηγές και αρχειακό υλικό προκειμένου να εκπονήσουν μία εμπεριστατωμένη μελέτη για την ελληνική παρουσία στην πόλη του Μπερντιάνσκ, κατά την περίοδο από τον 19^{ο} ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ητότε λειτουργία ελληνικού Προξενείου στην πόλη του Μπερντιάνσκ καταδεικνύει την ακμάζουσα παρουσία του ελληνικού πληθυσμού και την συμβολήτου στις οικονομικές, πολιτιστικές, πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις της πόλης, αλλά και της ευρύτερης περιοχής της Αζοφικής θάλασσας.

Με την ευκαιρία της δημοσίευσης της ανά χείρας μελέτης, θα ήθελα να συγχαρώ θερμά τους συγγραφείς για την πολυετή επιστημονική τους έρευνα. Επίσης, επιθυμώ να εκφράσω από καρδιάς τις ευχαριστίες μου στην κα Ε. Ναγκάι, Πρόεδρο του Συλλόγου Ελλήνων και Αναπληρώτρια Κοσμήτορα της Σχολής Ανθρωπιστικών και Οικονομικών Σπουδών του Παιδαγωγικού Πανεπιστημίου του Μπερντιάνσκ, γιατις παροτρύνσεις της και τη σταθερή της υποστήριξηκαθ' όλη τη διάρκεια της συγγραφής του βιβλίου. Εύχομαι, τέλος, οι Έλληνες της Αζοφικής να εξακολουθούν να διατηρούν τα

έθιμα και τις παραδόσεις τους και να συμβάλουν δυναμικά σε όλες τις πτυχές του βίου των τοπικών τους κοινωνιών.

Ця книга є результатом багаторічного глибокого дослідження історичних джерел та архівних матеріалів життя міста Бердянськ у XIX – на початку XX століття, проведеного професорами Вікторією Константіновою та Ігорем Лиманом. Наявність грецького консульства у місті є незаперечним доказом активної присутності грецького населення та внеску греків до економічного, культурного, політичного та соціального розвитку Бердянська та загалом Приазовського регіону.

З нагоди видання книги, яку ви тримаєте у своїх руках, я хотів би виразити свої щирі вітання авторам за проведення цього багаторічного наукового дослідження. Також хотілося б щиро подякувати голові Бердянського міського товариства греків та заступниці декана Гуманітарно-економічного факультету Бердянського державного педагогічного університету Ірині Нагай за ініціативу створення книги та незмінну підтримку протягом її написання. Насамкінець, хочу побажати грекам Приазов'я продовжувати зберігати звичаї та традиції своїх предків, та водночас робити внесок у всі сфери життя громади, в якій вони живуть.

Грігоріос Тассіопулос,
Генеральний консул Греції в Маріуполі

Дорогі друзі!

Ви тримаєте в руках унікальну за своєю тематикою книгу! Загальновідомо, що історіографія дослідження українсько-грецьких відносин постійно поповнюється новими працями, серед яких особливе місце займають ті роботи, які відповідають логіці націотворення. Саме в час націотворення виникають дослідження, які служать національним інтересам і базуються на національних ідеях. До таких праць належить і книга Ігоря Лимана та Вікторії Константінової «Грецька громада та консули Греції у Бердянську XIX – початку XX століття».

Українсько-грецькі відносини є стабільними, мають під собою історичне підґрунтя, духовну і релігійну спадщину античної та візантійської культури, а головне – витримали перевірку часом. Розбудові цих відносин суттєво сприяє наявність великої грецької громади в Україні. На території України в м. Одесі знаходиться світова святиня греків – будинок організації «Філікі Етерія», яка розпочала визвольну боротьбу проти отоманського гноблення. Але поряд із загальновизнаними центрами еллінізму в Україні, такими як Ніжин, Одеса, Київ, Маріуполь, особливе місце займає і Бердянськ.

Які ж зв'язки поєднували це приморське місто із Грецією? Яке місце займали та займають греки у культурному житті Бердянська? На ці питання і дає відповідь дана книга, що сторінка за сторінкою вписує в український наратив історію грецької громади, сучасним уособленням якої виступає Бердянське міське товариство греків. Саме грецький осередок Бердянська на чолі із Іриною Нагай ініціював створення даної книги.

У книзі детально розглянуто зв'язки Бердянська із греками до заснування у місті грецького консульства; розкрита історія дев'ятьох консулів Королівства Греція у Бердянську; розповідається про грецьке мореплавство, експортну торгівлю через Бердянський порт і внесок грецьких купців у економічний розвиток Бердянська другої половини XIX – початку XX ст.; і, нарешті, читач дізнається про місце греків у громадському, культурному житті, освіті та охороні здоров'я в Бердянську.

Загалом же історія грецької присутності у Бердянську спрямована на об'єднання двох братніх народів – українського та грецького. Дана робота має не лише культурологічну, але й етно-політичну складову, яка фактично має на меті посилити міждержавні зв'язки України з Грецією, та допомогти не лише глибше пізнати історію греків Бердянська, але й вийти на новий рівень взаємовідносин із нашою історичною прабатьківщиною.

Від імені Ради Федерації грецьких товариств України висловлюємо щиру подяку авторам книги Ігорю Лиману та Вікторії Константіновій, а також голові Бердянського міського товариства греків Ірині Нагай за збереження історичної пам'яті та значний особистий внесок у розбудову українсько-грецьких відносин.

Олександра Проценко-Пічаджи,
голова Федерації
грецьких товариств України

Мене переповнюють дивовижні емоції, бо книга, мрію про видання якої плекала багато років, побачить свого читача та, сподіваюсь, займе гідне місце серед творів, які висвітлюють історію рідного міста.

Я з дитинства знала, що я грекиня та пишалася своїм походженням. Однак, не на всі питання про історію свого роду, про життя греків саме міста Бердянська, їхню долю та внесок у розбудову міста знаходила відповідь. Я дуже вдячна професорам Ігорю Лиману та Вікторії Константіновій, які провели величезну роботу, проаналізували сотні архівних документів, знайшли безліч цікавої інформації та чудових фото й надали вичерпні відповіді на всі мої питання. І ось нарешті нова праця відомих науковців побачить світ! Сподіваюсь, що вона буде цікава не лише читачам грецького походження, але й усім, кому небайдужа історія рідного міста. Мабуть вперше на сторінках цієї книги Бердянськ постане не лише як «кращий порт Азовського моря», затишне місто з неповторною атмосферою національного розмаїття, але й як один з історичних центрів еллінізму сучасної України.

Втілення нашої мрії не було б можливим без сприяння та фінансової підтримки Генерального Консула Греції в Маріуполі

п. Грігоріоса Тассіопулоса, Департамента культури, туризму, національностей та релігій ЗОДА, ГС «Асоціація національних меншин Запорізької області» та її керівника Науфаля Хамдані, Федерації грецьких товариств України на чолі з Олександрою Проценко-Пічатжи, та дружньої команди членів Ради Бердянського міського грецького товариства. Велика дяка їм від усієї грецької громади міста Бердянська.

Ірина Нагай,
голова Бердянського міського грецького товариства

ПЕРЕДМОВА

На початку 2013 р. грецька професорка Тзеліна Харлафтіс, яка тоді представляла Іонійський університет, а нині є директоркою Інституту середземноморських досліджень (Крит)[1] і професоркою університету Криту, звернулася до нас із пропозицією взяти участь у задуманому нею проекті «Чорне море і його портові міста, 1774-1914. Розвиток, конвергенція та зв'язки зі світовою економікою»[2], однією зі складових якого було формування «Язон» – бази даних про купців, судновласників і банкірів[3]. Ми з готовністю погодились. Як виявилось, це дало можливість «відкрити» історію Бердянська для широкого закордонного загалу. І Крит, і «Язон» у цьому плані стали вельми символічними. Аби зрозуміти, що мається на увазі, прочитайте перші рядки розділу «Зв'язки Бердянська з греками до заснування грецького консульства» цієї книги.

Загальна мета міжнародного проекту «Чорне море і його портові міста, 1774-1914. Розвиток, конвергенція та зв'язки зі світовою економікою» була «проста» і грандіозна: виявлення, аналіз та

---

[1] Institute of Mediterranean Studies, Foundation for Research and Technology (Hellas).

[2] The project "The Black Sea and its port-cities, 1774-1914. Development, convergence and linkages with the global economy" was co-financed by the European Union (European Social Fund – ESF) and Greek national funds through the Operational Program "Education and Lifelong Learning" of the National Strategic Reference Framework (NSRF) – Research Funding Program: THALES. Investing in knowledge society through the European Social Fund.

[3] Крім цього, проект передбачав підготовку серії книг і templates про 24 портових міста регіону, формування баз даних щодо назв торгових суден («Арго»), чисельності суден, які заходили і виходили з портів («Аргонавти»), іммігрантів із регіону на Американський континент («Медея»).

узагальнення матеріалів щодо економічного та соціального розвитку 24 портових міст Азово-Чорноморського регіону, які сформували інтегрований ринок, що став найбільшою зоною експорту зерна у світі в другій половині XIX – на початку XX ст.

Проект очолювався Іонійським університетом і реалізовувався у співпраці з Інститутом середземноморських досліджень, університетом Криту, Грецьким дослідницьким фондом, університетом Фессалії, Егейським університетом, з університетами, дослідницькими інститутами та архівами причорноморських країн: Туреччини, Болгарії, Румунії, України, Росії та Грузії, а також із науковцями Норвегії, Італії, Ізраїлю, Молдови та США (загалом – близько 100 дослідників).

На певному етапі Тзеліна Харлафтіс, яка керувала вже не першим масштабним проектом з дослідження регіону, нам зізналася, що досі Бердянськ залишався для її команди terra incognita.

Ми відповідали за підготовку матеріалів з історії 4 з 24 портових міст: Бердянська, Херсона, Таганрога і Ростова-на-Дону, написавши близько 500 templates у формі енциклопедичних статей для «The Black Sea Port Cities – Interactive history, 1780s-1910s». Ділилися своїми матеріалами й отримували матеріали від закордонних колег.

Серед інших джерел у наше розпорядження тоді потрапила низка рапортів офіційних консульських представників кількох європейських країн середини XIX – початку XX ст. Це дало початок нашому систематичному вивченню саме історії консулів у Бердянську та в інших портових містах регіону.

На той час ми вже довго займалися джерелознавством та історією і Південної України, і безпосередньо Бердянська, опублікували про останній низку археографічних видань, монографій і брошур[4]. Тепер же ми започаткували серію «Історія

---

[4] Бастрыга И., Лыман И. *Начала истории Бердянска* (Запорожье, б.и., 2002). 132 с.; Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). 218 с., ил.; *Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття)* / Упорядники:

іноземних консульств на Півдні України», у якій були опубліковані книги «Європейське спрямування Північного Приазов'я в імперську добу: британські консульські рапорти про італійське судноплавство»[5], «Британський консул і промисловець Джон Грієвз»[6], «Український Південь очима консулів Британської імперії 19 – початку 20 ст. Том 1: Британські консули в портовому місті Бердянську»[7] і «Німецькі консули в Північному Приазов'ї»[8]. Проблематика виявилася дійсно перспективною і цікавою не тільки

В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том I (К.: Освіта України, 2006). 528 с.; *«Юне місто». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1827-1860 рр.)* / Упорядники: І.І. Лиман, А.М. Піменов (Бердянськ – Ростов-на-Дону: РА «Тандем-У», 2007). 358 с.; *«Кращий порт Азовського моря». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1861-1875 рр.)* / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова (Бердянськ – Таганрог: РА «Тандем-У», 2007). 402 с.; *«Повітова столиця». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1876-1893 рр.)* / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова (Бердянськ – Невинномиськ: РА «Тандем-У», 2007). 380 с.; *Бердянська чоловіча гімназія (1901-1919 роки)* / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том II (К.: Освіта України, 2007). 631 с.; *«Бердянський літописець» Василь Крижанівський* / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова (Бердянськ – Київ – Едмонтон: РА «Тандем-У», 2007). 300 с.; Чоп В.М., Лиман І.І. *«Вольный Бердянск»: місто в період анархістського соціального експерименту (1918-1921 роки)* (Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2007). 478 с.

[5] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, Anastasiya Ignatova, *European Vector of the Northern Azov in the Imperial Period: British Consular Reports about Italian Shipping* (Berdyansk: Tkachuk O.V., 2016), 184 p.

[6] Лиман Ігор, Константінова Вікторія, Данченко Євген. *Британський консул і промисловець Джон Грієвз* (Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2017). 200 с. Текст англ., укр.

[7] Лиман Ігор, Константінова Вікторія. *Український Південь очима консулів Британської імперії 19 – початку 20 ст. Том 1: Британські консули в портовому місті Бердянську* (Київ, 2018). 630 с., іл. Текст англ., укр.

[8] Лиман Ігор, Константінова Вікторія. *Німецькі консули в Північному Приазов'ї* (Дніпро: ЛІРА, 2018). 500 с.: іл., к.

нам: були опубліковані схвальні рецензії колег[9], одна з книг серії увійшла до Топ-10 Всеукраїнського бібліотечного «Біографічного рейтингу-2017» і отримала спеціальну відзнаку «За внесок у розвиток досліджень із історії дипломатії», започатковану Науковим товариством історії дипломатії та міжнародних відносин; одразу дві книги увійшли до Топ-10 Всеукраїнського бібліотечного «Біографічного рейтингу-2018», а монографія «Український Південь очима консулів Британської імперії 19 – початку 20 ст. Том 1: Британські консули в портовому місті Бердянську» стала переможцем цього рейтингу й отримала диплом 1-го ступеня в номінації «Колективний портрет».

З іншого боку, ще на початку нульових років бердянський краєзнавець Євген Денисов познайомив одного з нас із нащадками родини Г.І. Пападакі – останнього за хронологією консульського представника Греції в Бердянську. Тоді ж вони показали документи й фотографії кінця XIX – початку XX ст., які зберігала сім'я. Показали, але дати на деякий час для відскановування відмовились (цифрового фотоапарата й тим більше смартфона в нас тоді ще не було). З того часу, ведучи пошукову роботу в чисельних архівах і бібліотеках, ми тримали в полі зору й історію греків Бердянська, про яку розповідали, зокрема, в листопаді 2010 р. в Одесі на міжнародній науковій конференції «Греки в Північному Причорномор'ї: історія та культура (XVIII – початок XXI ст.)», на якій ми вперше розпробували грецьку кухню.

---

[9] Romanzov V. «Review of the monograph «Lyman I., Konstantinova V. German Consuls in the Northern Azov Region. Dnipro: LIRA, 2018. 500 p.: pic., maps»». *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2019. Вип. 24. С. 337-338; Тригуб О. «Консульська служба Німеччини у Північному Приазов'ї очима бердянських істориків», *ЕМІНАК: науковий щоквартальник*. 2019. № 2 (26). https://doi.org/10.33782/eminak2019.2(26).307; Андрєєв В., Андрєєва С. «Лиман І., Константінова В. Німецькі консули в Північному Приазов'ї (XIX – початок XX ст.)» *Український історичний журнал*. 2019. № 4. С. 218-221.

А в 2014 р. голова бердянського грецького товариства «Еллада» Ірина Нагай[10] звернулася до нас із пропозицією підготувати книгу про історію бердянських греків. На той час пані Ірина вже кілька років працювала в Бердянському державному педагогічному університеті, очолюваному тоді етнічною грекинею Вікторією Зарвою, й залучала нас до організації та проведення різноманітних заходів очолюваного нею товариства, аби ми популяризували історію Греції та греків. Що ж стосується книги, то, зрозуміло, що на її публікацію були потрібні кошти, і пані Ірина вважала за справу честі їх відшукати. Чим і займалася 5 років.

За цей час спільними зусиллями вдалось багато чого зробити для вшанування пам'яті бердянських греків і грецьких консулів[11] у Бердянську. Зокрема, у 2016 р. змогли відстояти ідею перейменування однієї з вулиць Бердянська на Грецьку, адже вулиця з такою назвою існувала в місті в XIX – на початку XX ст. А згодом була зібрана достатня кількість голосів для того, аби в міському конкурсі «Громадський бюджет» переміг поданий Іриною Нагай проект встановлення пам'ятної дошки з написом українською і грецькою «У цьому будинку в XIX столітті знаходилося консульство Королівства Греції в Бердянську». 21 вересня 2017 р. для відкриття цієї дошки до Бердянська завітали Голова Федерації грецьких товариств України Олександра

[10] Щодо її родичів у метричній книзі бердянського Вознесенського собору був зроблений запис про народженого 13 травня 1883 р. Олександра, сина грецькопідданого Івана Євстратійовича Франго (Дранго) і його дружини Ірини Савеліївни (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 30. Арк. 36 зв.-37), а в метричній книзі бердянської Покровської церкви 25 лютого 1896 р. був зроблений запис про народження 24 лютого Івана, сина маріупольського міщанина Олексія Мартиновича Ріс (Різос) і його дружини Любові Петрівни (ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 47 («Покровська церква м. Бердянськ. 1896»). Арк. 6 зв.-7).

[11] Коли ми пишемо про консулів, то маємо на увазі представників кількох класів: безпосередньо консулів, віце-консулів і консульських агентів. Консули входили і входять до переліку посад дипломатичних представників (Базицька Н. «Дипломатичний персонал», *Український дипломатичний словник* (К.: Знання, 2011). С. 135-136).

Проценко-Пічаджи та Генеральний консул Греції в Маріуполі Елені Георгопулу, яка під час церемонії сказала: «Для мене, як грекині, подвійна гордість бути сьогодні тут. Україна і Греція пройшли великий шлях до незалежності, і той факт, що з XIX століття налагоджено дипломатичні зв'язки, демонструє, наскільки сильні взаємостосунки між нашими країнами. Відкриття цієї дошки дає привід пригадати історію та проводити подальші дослідження. Дякую всім, хто причетний до відкриття в Бердянську пам'ятної дошки грецькому консульству». Про вивчення історії грецького консульства, про його консулів, загалом про внесок греків у розвиток міста мова йшла під час візитів до Бердянського державного педагогічного університету Генеральних консулів Греції в Маріуполі Елені Георгопулу[12] та Грігоріоса Тассіопулоса[13].

***

У цій монографії вводиться до наукового обігу інформація про багато сотень етнічних греків – підданих Королівства Греція, Російської, Османської імперій, Іонійської республіки, що до 1864 р. була під протекторатом Британської імперії, а також про представників інших родин, з якими греки Бердянська були в духовній чи кровній спорідненості. Біографії багатьох знакових особистостей в історії греків Бердянська ми описали докладно, інформація щодо інших розкидана по розділах книги, так, аби вже самі читачі мали нагоду складати пазли своїх і чужих родинних історій. Акцент зроблений саме на відтворенні розбудови мережевих зв'язків греків у Бердянську впродовж XIX – початку XX ст. на основі записів у метричних книгах місцевих православних храмів.

---

[12] Consul General of Greece in Mariupol honored the memory of Consuls of Greece in Berdyansk [Електронний ресурс] // URL: http://ri-urbanhistory.org.ua/en/home/12-news-en/516-generalnij-konsul-gretsiji-v-mariupoli-vshanuvala-pam-yat-pro-konsuliv-gretsiji-u-berdyansku-3 (Дата звернення: 3.07.2019).

[13] Перший візит до Бердянська новопризначеного Генерального консула Греції Грігоріоса Тассіопулоса [Електронний ресурс] // URL: http://ri-urbanhistory.org.ua/projects/9-news/708-pershij-vizit-do-berdyanska-novopriznachenogo-generalnogo-konsula-gretsiji-grigoriosa-tassiopulosa (Дата звернення: 24.01.2020).

Книгу відкривають наші підготовлені для проекту «Чорне море і його портові міста, 1774-1914. Розвиток, конвергенція та зв'язки зі світовою економікою» грецькомовні тексти про низку ключових аспектів історії Бердянська і головних персон в цій історії, які безпосередньо впливали та були тісно пов'язані з діяльністю греків у місті в XIX – на початку XX ст. Переклад цих текстів можна побачити на сайті проекту[14].

У книзі розглянуто зв'язки Бердянська з греками до заснування тут грецького консульства; історія дев'ятьох консулів Королівства Греція в Бердянську; зв'язки греків із консульством Великої Британії в місті; грецьке мореплавство, експортну торгівлю через Бердянський порт і внесок грецьких купців в економічний розвиток Бердянська другої половини XIX – початку XX ст.; місце греків у громадському, культурному житті, освіті та охороні здоров'я в Бердянську.

Складовими книги стали ілюстрації та складені нами списки іноземних консулів у Бердянську в XIX – на початку XX ст., які спеціально для цього видання були суттєво доопрацьовані.

На жаль, через обмежене фінансування до цього видання не включені грецькі консульські документи.

Цікаво, що ця книга деякою мірою доповнює інформацію про британських і німецьких консулів у Бердянську. Зокрема, до монографії «Грецька громада та консули Греції у Бердянську XIX – початку XX століття» увійшли дані щодо «англійськопідданих»/іонійськопідданих греків, справами яких впродовж усього свого перебування в Бердянську мав опікуватись перший за хронологією консул Великої Британії в цьому місті Роберт Вільям Камбербетч.

Більше того. Після публікації нами статті «British Consul in Berdyansk Cumberbatch, Great-Greatgrandfather of Modern Sherlock Holmes»[15] з нами зв'язався П. Карідіс, викладач Афінського

---

[14] *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // https://cities.blacksea.gr/ru/berdyansk/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[15] Igor Lyman, Victoria Konstantinova, "British Consul in Berdyansk Cumberbatch, Great-Greatgrandfather of Modern Sherlock Holmes", *Scriptorium nostrum*. 2017. № 2 (8), p. 195-207.

національного технічного університету, який, згідно із зібраною ним родинною історією, є одним із нащадків британського консула в Бердянську Роберта Вільяма Камбербетча: той був дідом його діда по материнській лінії, Роберта Сесіла Камбербетча. Того самого Роберта Сесіла, який був старшим сином народженого в Бердянську Генрі Альфреда Камбербетча, теж британського консула. Поява на нашому обрії грека – нащадка Камбербетча – стала вельми несподіваним продовженням сюжету про опікування консулом Робертом Вільямом Камбербетчем іонійського судноплавства та «іонійської колонії» в Бердянську.

Коли вже був дописаний розділ «Грецька родина Збандутто (Збандуто) – родичі британського віце-консула Джона Грієвза», із Великої Британії на зв'язок із нами вийшла і праправнучка Джона Едварда Грієвза, правнучка бердянської грекині Віри Лазарівни Збандутто.

Виявлено зв'язки із Грієвзом грецького віце-консула в Бердянську Ламбро Амбанопуло. Розширена новими знахідками інформація про грецькопідданого виконувача обов'язків британського віце-консула в Бердянську Спиридона Габріелі. Виявлені документи про духовну спорідненість із бердянськими греками британського віце-консула Харві Роберта Лоу. До книги увійшли і нещодавно знайдені нами нові дані про грецьких родичів німецького консула в Бердянську доктора Карла Христофора Оссенкопа, зокрема, з'ясовано, що серед цих родичів був перший народжений у портовому Бердянську грек.

З книги можна дізнатися, хто з грецьких консулів у Бердянську мав тісні родинні стосунки з «царем Приазов'я»; який бердянський купець-грек був консулом Греції в Севастополі; хто з греків до того, як перебрався до Бердянська, був консулом Греції в Таганрозі; який грек був у Бердянську віце-консулом Туреччини. У цій монографії можна знайти подробиці щодо греків, які були в Бердянську консульськими представниками Нідерландів, Швеції та Норвегії, а також факти мережевих зв'язків і духовної спорідненості з греками консульських представників Пруссії,

Бельгії, Франції, Данії, Іспанії, Італії, Австро-Угорщини, Аргентини[16] в Бердянську.

При написанні монографії ми використали, крім безпосередньо грецьких, документи, виявлені в архівах України, Росії, Німеччини, Великої Британії, Ізраїлю та Польщі.

Написання прізвищ греків у різних виявлених джерелах різниться, тож ми наводимо написання з джерела, яке використовуємо, іноді подаючи в дужках інші виявлені варіанти. Не уніфікували ми тотально й написання імен та по батькові. Між іншим, саме це допомогло виявити помилковість наявних в історіографії тверджень щодо одного з грецьких консулів у Бердянську та його нащадків.

***

Хочемо висловити щиру подяку всім, хто так чи інакше допомагав або надихав нас до пошуків матеріалів з «грецької історії» Бердянська. Насамперед – усім учасникам проекту «Чорне море і його портові міста, 1774-1914. Розвиток, конвергенція та зв'язки зі світовою економікою» і передусім – Тзеліні Харлафтіс, а також Маріанні Абдуллаєвій-Вагіа, Анні Сидоренко, Олександрі Пападопуло (Греція), Екі Чкоідзе (Тбілісі, Грузія), Ніколаосу Хріссідісу (Нью-Гейвен, США), Хамді Оздішу (Дюздже, Туреччина), Константіну Арделеану (Галац, Румунія), Панагеотісу Капетанакісу (Гринвіч, Велика Британія), Крістіану Пер Себаку (Берген, Норвегія), Валентині Шандрі, Оксані Юрковій, Ларисі Якубовій (Київ), Лілії Білоусовій (Одеса), Ірині Пономарьовій, Світлані Новіковій, Вірі Волониць (Маріуполь).

Дякуємо Девідові П. Судерману (Нортфілд, США), Вікторові Петкау (Дортмунд, Німеччина), родині Хан (Дрезден, Німеччина), Петросу А. Карідісу (Афіни, Греція), Олександрові Тедєєву (Запоріжжя), Людмилі Вовчук і Олександрові Тригубу (Миколаїв), Володимирові Кулікову (Харків), Володимирові Романцову (Маріуполь), Ірині Нагай, Ігорові Богданову, Валентині Юносовій, Євгенові Денисову, Вікторові Михайличенку, Ларисі Бучній,

[16] Між іншим, свідчення про існування консульського представництва Аргентинської республіки в Бердянську нам вдалося виявити саме в процесі підготовки цієї монографії.

Володимирові Карпенку, Ірині Плютинській, Юлії Рудій, Юлії Королевській, Вікторові Добросердову (Бердянськ).

У технічній роботі над книгою нам допомагала Марія Кальма, чиї предки в XIX ст. були в духовній спорідненості з родинами як грецького мультимільйонера, «царя Приазов'я»[17], так і грецькопідданого «незамінного нашого негоціанта», «головного діяча з відпускної торгівлі» Бердянська, кілька колишніх будинків якого й досі вцілілі в місті.

Бібліотечний пошук матеріалів з історії греків Бердянська став необов'язковою, але вельми продуктивною складовою закордонних відряджень у рамках проектів Erasmus + KA2 «QUAERE» (Патрський університет, університет Кобленц-Ландау, Вроцлавський університет науки і технології), DAAD, Наукові дослідження для університетських вчених та науковців (Лейбніц-Інститут історії та культури Східної Європи)[18], «Інноваційний університет та лідерство» (Варшавський університет, Ягеллонський університет у Кракові), Erasmus + KA1 (Вища технічна школа в Катовіце), за що щиро дякуємо Маріушу Мазуркевичу (Вроцлав), Дітлінд Хюхткер (Лейпциг), Тарасові Фінікову (Київ), Олександру Остенда (Катовіце).

Вдячні Stipendienprogramm der Stiftung Preußischer Kulturbesitz за можливість на останньому етапі підготовки книги системно попрацювати із зібраннями, що зберігаються в берлінських архівах і бібліотеках (Geheimen Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Staatsbibliothek zu Berlin та ін.), і, зокрема, безпосередньо з джерелами з історії консулів.

---

[17] Харлафтис Тзелина. «В конфронтации с правительством России: Мари Вальяно, крупные греческие зерноторговцы и судебное разбирательство дела о Таганрогской таможне в 1881-1886 годах», *Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї XVIII-XIX ст. Збірник наукових статей* (К.: Інститут історії України НАН України, 2012). С. 230.

[18] Саме в бібліотеці цієї інституції у Лейпцизі нами були опрацьовані, зокрема, десятки томів щорічників «Государственная внешняя торговля в разных ея видах», «Виды российской внешней торговли» і «Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам», використані при підготовці нашої монографії.

І, безумовно, вдячні всім, хто виділив кошти на підготовку та видання цієї монографії: Генеральному консульству Греції в Маріуполі; Департаменту культури, туризму, національностей та релігій ЗОДА, ГС «Асоціація національних меншин Запорізької області»; Федерації грецьких товариств України; Бердянській міській раді; підприємцю, засновнику благодійного фонду Павлу Насєдкіну; доктору Едварду Уотерсу (Університет Нотр-Дам Австралії).

Ігор Лиман, Вікторія Константінова

ΜΠΕΡΝΤΙΆΝΣΚ[19]

Νομικό πλαίσιο-ιδρυτικά διατάγματα λιμένων και πόλεων[20]

Παρά την ύπαρξη των αντικρουόμενων απόψεων των ιστορικών και μελετητών της τοπικής ιστορίας, η επίσημη ιστορία του Μπερντιάνσκ υπολογίζεται από το 1827. Τότε κατασκευάστηκε και η προβλήτα στην τοποθεσία που επιλέχθηκε από τον καπετάνιο του 2ου βαθμού Κρίτσκι τον οποίον είχε κατευθύνει προς τις βόρειες ακτές της Αζοφικής Θάλασσας ο Γενικός Κυβερνήτης Βοροντσόβ.

Ωστόσο, παράλληλα με τη χρονολογία της /δημιουργίας του Μπερντιάσκ υπάρχουν και μερικές άλλες ημερομηνίες οι οποίες είναι εξαιρετικά σημαντικές.

Την 1η Ιουλίου του 1830, η προβλήτα του Μπερντιάσκ που κατασκευάστηκε το 1827, δόθηκε προς χρήση, βάση των διατάξεων της Κρατικής Επιτροπής, οι οποίες δημοσιεύτηκαν στις 3 Οκτωβρίου του 1817 «Σχετικά με την τοποθέτηση της προβλήτας στην Αζοφική θάλασσα δίπλα στη θέση Ομπίτοτσναϊα κοσά»[21].

Τον Μάιο του 1830 η «*Οντέσκι Βέστνικ*» με επίσημη ενημέρωση δήλωνε πως η κατασκευή της προβλήτας όχι μόνο θα απέδιδε μεγάλα κέρδη σε σύντομο χρονικό διάστημα στις πλησιέστερες περιοχές των επαρχιών του Αικατερινοσλάβ και της Ταυρίδας, αλλά και θα συνέβαλε

---

[19] Грецькою переклала Маріанна Абдуллаєва-Вагіа (Marianna Abdullayeva-Vagia), Греція. З російськомовною версією цих та інших наших текстів про Бердянськ можна ознайомитись на сайті https://cities.blacksea.gr/ru/berdyansk/

[20] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Νομικό πλαίσιο-ιδρυτικά διατάγματα λιμένων και πόλεων», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-1/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[21] Полное собрание законов Российской империи [Πλήρης συλλογή των νόμων της Ρωσικής Αυτοκρατορίας], Αγία Πετρούπολη: Τυπογραφείο του 2ου παραρτήματος του Αυτοκρατορικού Γραφείου, 1830, συλ. 1, τχ. 34, σ. 787-788.

στην ανάπτυξη πολλών περιοχών άλλων επαρχιών, οι οποίες είχαν καλές συγκοινωνιακές διασυνδέσεις με το Μπερντιάσκ[22].

Το 1835 ιδρύθηκε το λιμάνι[23]. Στις 4 Μαίου του 1836 ο αυτοκράτορας ενέκρινε την γνωμάτευση της Κρατικής Επιτροπής «Σχετικά με την ένταξη του λιμανιού του Μπερντιάνσκ στη αστυνομική διεύθυνση του Κερτς-Ενικαλέ»[24].

Δεν άργησαν να φανούν τα αποτελέσματα των καινοτομιών. Ήδη η έκδοση του 1838 του «*Ημερολογίου του Νοβοροσσίσκ*» αφού ονόμασε το Μπερντιάνσκ «πόλη», πληροφόρησε πως αυτή η «αρχικά ασήμαντη» κατοικημένη τοποθεσία υπόσχεται «να γίνει μία από τις σημαντικότερες» πόλεις. Ο δημοσιογράφος υπογράμμιζε ότι η ευημερία του Μπερντιάνσκ αυξανόταν με ραγδαίους ρυθμούς. Το 1823 στη θέση της πόλης που επρόκειτο να δημιουργηθεί υπήρχαν μόνο μερικές καλύβες ψαράδων. Το 1824 ξεκίνησε η οικοδόμηση των τελωνειακών και ιδιωτικών κτιρίων, και το 1835 το Μπερντιάνσκ ήδη αριθμούσε 330 σπίτια και 1.300 κατοίκους. Την 1η Μαρτίου του 1838 οι κάτοικοι του Μπερντιάνσκ ανέρχονταν σε 1.709 άνδρες και 1.356 γυναίκες. Στη πόλη λειτουργούσαν 2 εκκλησίες, και υπήρχε δημοτικός κήπος με αμπελώνα[25].

---

[22] «Юне місто», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1827-1860 рр.) [«Νέα πόλη», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών της «Οντέσκι Βέστνικ» (1827-1860)], *οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Αντρέι Πιμένοβ* Μπερντιάνσκ, Ροστόβ-Ντον, 2007, σ. 43-44.

[23] *Городские поселения в Российской империи* [*Αστικοί οικισμοί στη Ρωσική Αυτοκρατορία*], τχ. 4, Αγία Πετρούπολη, 1864, σ. 667.

[24] Полное собрание законов Российской империи [Πλήρης συλλογή των νόμων της Ρωσικής Αυτοκρατορίας], Αγία Πετρούπολη: Τυπογραφείο του 2ου παραρτήματος του Αυτοκρατορικού Γραφείου, 1837, συλ. 2, τχ. 11, παρ. 1, σ. 468.

[25] *Новороссийский календарь на 1839 год, издаваемый от Ришельевскаго лицея* [*Ημερολόγιο της Νοβορωσίας για το 1839 που δημοσιεύθηκε από το Λύκειο Ρισελιέβσκι*], Οδησσός: τυπογραφείο της Οδησσού 1838, σ. 178-179; «Юне місто», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1827-1860 рр.) [«Νέα πόλη», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών της «Οντέσκι Βέστνικ»

Για τα αποτελέσματα της κατασκευής προβλήτας του λιμανιού, και σε σύντομο χρονικό διάστημα – η «*Οντέσκι Βέστνικ*» το 1838 έγραφε πως «το εμπόριο του λιμανιού του Μπερντιάνσκ, που πρόσφατα ιδρύθηκε στη βόρεια ακτή της Αζοφικής θάλασσας στη θέση της υπάρχουσας εκεί ασήμαντης προβλήτας» είχε αναπτυχθεί ραγδαία και είχε επικεντρωθεί στην εξαγωγή αγροτικών προϊόντων στο εξωτερικό, ενώ δεν είχαν ξεκινήσει ακόμα οι εισαγωγές εμπορευμάτων από το εξωτερικό[26].

Την 1η Ιανουαρίου του 1841 υπογράφηκε η ονομαστική διάταξη η οποία δημοσιεύτηκε στις 23 Ιανουαρίου «Σχετικά με τον ορισμό του λιμανιού του Μπερντιάνσκ ως πόλη και τα προνόμια που ορίζουμε για αυτήν».

Η διάταξη εγκρίθηκε με πρόταση του Γενικού κυβερνήτη της Νοβορωσίας και της Βεσσαραβίας, εξετάστηκε από το Υπουργείο εσωτερικών και εγκρίθηκε από την Κρατική Επιτροπή. Το έγγραφο προέβλεπε: 1) Τον ορισμό του λιμανιού του Μπερντιάνσκ ως πόλη, 2) την ίδρυση στο Μπερντιάνσκ αστυνομικού τμήματος το οποίο «να είναι ανάλογο της τοποθεσίας του», διορίζοντας επιθεωρητή της αστυνομίας με υπαλλήλους με σκοπό να παρέχουν βοήθεια στον λιμενάρχη, 3) την ίδρυση Δημαρχείου για τον έλεγχο της δικαστικής εξουσίας και της οικονομίας, με δικαστήρια και γραφεία, 4) την προσωρινή κάλυψη των εξόδων του αστυνομικού τμήματος και του Δημαρχείου από τα κρατικά ταμεία «μέχρις ότου θα υπάρξει η δυνατότητα κάλυψης αυτών των εξόδων από το ίδιο το Μπερντιάνσκ», 5) την ανάθεση στους τοπικούς ηγέτες να «αποφασίσουν μεθόδους ανάπτυξης της οικονομίας της πόλης», υποβάλλοντας αντίστοιχες προτάσεις στο Υπουργείο εσωτερικών, καθώς και να αναπτύξουν το σχέδιο και το έμβλημα της πόλης, 6) την παροχή διευκολύνσεων σε κατοίκους του λιμανιού του Μπερντιάνσκ, καθώς και στους μελλοντικούς του κατοίκους,

---

(1827-1860)], *οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Αντρέι Πιμένοβ* Μπερντιάνσκ, Ροστόβ-Ντον, 2007, σ. 309-310.

[26] «Ο торговле Бердянского порта в 1837-м году» [«Σχετικά με το εμπόριο του λιμένα του Μπερντιάνσκ το 1837»], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 42, (25 Μαΐου 1838), σ. 511-512.

παρόμοιων με εκείνων που είχαν δοθεί στους κατοίκους του Νογκάϊσκ σύμφωνα με τη διάταξη της 18ης Ιανουαρίου του 1821[27].

Για τα αποτελέσματα των καινοτομιών τον Σεπτέμβριο της ίδιας χρονιάς του 1841 η *«Οντέσκι Βέστνικ»* έγραφε: «Το Μπερντιάνσκ έχει πλέον μεταμορφωθεί σε γνήσια εμπορική πόλη με την εμπορική δραστηριότητα να πραγματοποιείται στην δική της αγορά»[28].

Η νομοθεσία που θεσπίστηκε μετά τον Ιανουάριο του 1841 ρύθμιζε την ανάπτυξη του Μπερντιάνσκ, ήδη με καθεστώς πόλης-λιμανιού, και αρχής γενομένης του 1842 ως κέντρο του νομού.

Διοικητικές ιεραρχίες[29]

Μετά την αλλαγή στο καθεστώς, κατά το οποίο το Μπερντιάνσκ οριζόταν ως πόλη η διοίκηση σε αυτή γινόταν σύμφωνα με το νόμο «Σχετικά με τα δικαιώματα και τα προνόμια των πόλεων της Ρωσικής αυτοκρατορίας» από τις 21 Απριλίου του 1785.

Σύμφωνα με το έγγραφο αυτό, οι κάτοικοι της πόλης που είχαν δικαίωμα ψήφου μπορούσαν να εκλέξουν τον επικεφαλής της πόλης, αναπληρωτές του επικεφαλής της πόλης, μέλη του συμβουλίου της πόλης, προέδρους και δικαστές των εμποροδικείων και τους εκπροσώπους τους στα διοικητικά όργανα (κοινά και των κοινωνικών στρωμάτων-*soslovie*) . Το Συμβούλιο της πόλης, αποτελούνταν από τον επικεφαλής της πόλης και τους αναπληρωτές. Η συνέλευση του Συμβουλίου της πόλης όλων των κοινωνικών στρωμάτων προβλεπόταν

---

[27] Полное собрание законов Российской империи [Πλήρης συλλογή των νόμων της Ρωσικής Αυτοκρατορίας], Αγία Πετρούπολη: Τυπογραφείο του 2ου παραρτήματος του Αυτοκρατορικού Γραφείου, 1842, συλλ. 2, τχ. 16, παρ. 1, σ. 1.

[28] Комарницкий А., 4-го сентября [Α. Κομαρνίτσκι, 4 Σεπτεμβρίου], *Οντέσκι Βέστνικ,* τχ. 73, (10 Σεπτεμβρίου 1841), σ. 341-342; «Юне місто», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1827-1860 рр.) [«Νέα πόλη», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών της «Οντέσκι Βέστνικ» (1827-1860)], *οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Αντρέι Πιμένοβ* Μπερντιάνσκ, Ροστόβ-Ντον, 2007, σ. 65.

[29] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Διοικητικές ιεραρχίες», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-2/ (Дата звернення: 22.01.2020).

να συνέρχεται (εκτός των περιπτώσεων έκτακτης ανάγκης) μόνο μία φορά στα τρία χρόνια, ενώ τα τρέχοντα θέματα έπρεπε να επιλύονται από το εξαμελές συμβούλιο, με τον επικεφαλής της πόλης να προεδρεύει. Διατελούσε επίσης πρόεδρος του ειδικού δικαστηρίου για τα περιουσιακά θέματα όλων των κοινωνικών στρωμάτων[30].

Το ειδικό συμβούλιο *ratusha* ασχολούνταν με τα δικαστικά και οικονομικά θέματα και θεωρείτο το εκτελεστικό όργανο της αυτοδιοίκησης της πόλης, όπως σαφώς οριζόταν με την σχετική νομοθεσία: «της 1ης Ιανουαρίου του 1841. Μετά την μετονομασία του λιμανιού του Μπερντιάνσκ σε πόλη, η διοίκηση των δικαστικών και οικονομικών θεμάτων ανατέθηκε στο ειδικό συμβούλιο το οποίο θα έπρεπε να ιδρύσει και το δικαστήριο για τα περιουσιακά θέματα και το εμποροδικείο»[31]. Το 1866 τα καθήκοντα του επικεφαλής της πόλης ανέλαβε ο Ιβάν Φιλίπποβιτς Ματίας, με αναπληρωτές τους Λουκά Στεπάνοβιτς Λάτισεβ, Τιμοφέι Γαβρίλοβιτς Τσούπικ, τη θέση δε του γραμματέα κατέλαβε ο Νικολάι Ιάκωβλεβιτς Μπακάι. Ωστόσο, από τον Σεπτέμβριο του 1866 οι εφημερίδες έγραφαν πως το συμβούλιο του Μπερντιάνσκ, αφού μετέφερε την διεξαγωγή των δικαστικών υποθέσεων στο δικαστήριο του νομού, «διατήρησε μόνο την

---

[30] Полное собрание законов Российской империи [Πλήρης συλλογή των νόμων της Ρωσικής Αυτοκρατορίας], Αγία Πετρούπολη: Τυπογραφείο του 2ου παραρτήματος του Αυτοκρατορικού Γραφείου, 1830, συλ. 1, τχ. 22, σ. 361, 382; Константин Баханов, Игорь Лыман, *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского*, *В.К. Крыжановский, Дневники* [Κωνσταντίν Μπαχάνοβ, Ίγκορ Λίμαν, *Μπερντιάνσκ στα ημερολόγια του τιμητικού συμβούλου Β.Κ. Κριζανόβσκι*, *Β.Κ. Κριζανόβσκι, Ημερολόγια*], Ζαπορόζιε, 2002, σ. 35.

[31] Константин Баханов, Игорь Лыман, *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского*, *В.К. Крыжановский, Дневники* [Κωνσταντίν Μπαχάνοβ, Ίγκορ Λίμαν, *Μπερντιάνσκ στα ημερολόγια του τιμητικού συμβούλου Β.Κ. Κριζανόβσκι*, *Β.Κ. Κριζανόβσκι, Ημερολόγια*], Ζαπορόζιε, 2002, σ. 36; *Городские поселения в Российской империи* [*Αστικοί οικισμοί στη Ρωσική Αυτοκρατορία*], τχ. 4, Αγία Πετρούπολη, 1864, σ. 671.

οικονομική διαχείριση και μετατράπηκε σε Συμβούλιο της πόλης»[32]. Το 1868 το συμβούλιο δεν λειτουργούσε πλέον στο Μπερντιάνσκ[33].

Σε σύντομο χρονικό διάστημα από την έναρξη των «Μεγάλων μεταρρυθμίσεων» του Αλέξανδρου Β΄ στο Μπερντιάνσκ ιδρύθηκε η «Επιτροπή για την υπόθεση του μετασχηματισμού της δημόσιας διοίκησης στην πόλη». Στις 27 Σεπτεμβρίου του 1862 η Επιτροπή παρουσίασε στους επικεφαλής την επιθυμία των κατοίκων, σύμφωνα με την οποία κάθε τρία χρόνια έπρεπε να ορίζονται μόνον ο επικεφαλής της πόλης και τα εκλεγμένα και επιλεγμένα μέλη του συμβουλίου της πόλης, κάθε δύο χρόνια έπρεπε να ορίζεται ο γραμματέας του Δημοτικού Συμβουλίου, και κάθε χρόνο να αντικαθίσταται όποιος υπηρετούσε σε άλλες θέσεις[34], «Οι κανονισμοί των πόλεων» που εγκρίθηκαν από τον αυτοκράτορα στις 16 Ιουνίου του 1870 σηματοδοτούσαν την απαρχή μιας νέας περιόδου στην ιστορία της αυτοδιοίκησης των περισσότερων πόλεων της Ρωσικής αυτοκρατορίας, συμπεριλαμβανομένων και των πόλεων της Μαύρης θάλασσας. Αυτοί οι κανονισμοί καταργούσαν το καθεστώς των κοινωνικών στρωμάτων στην κοινωνική διοίκηση. Ως όργανα της αυτοδιοίκησης ορίστηκαν οι εκλεγμένες συνελεύσεις των πόλεων, Συμβούλια της πόλης και διοικήσεις.

---

[32] 11-го сентября 1866 г. [11 Σεπτεμβρίου του 1866], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 203, (17 Σεπτεμβρίου του 1866), σ. 668-669.

[33] Κρατικά Αρχεία της Οδησσού (ΚΑΟ), αρχειακή σειρά 1 «Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора» [«Διεύθυνση του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας»], αριθμός ευρετηρίου 17, φάκελος 76 «Об обращении 148 р. 42 к. из остатков Бердянского коробочного сбора на пополнение позаимствованной из доходов г.Бердянска суммы на содержание бухгалтера и канцелярские расходы в бывшей Бердянской ратуше, 1868 г.» [«Η χρήση των 148 ρουβλίων και 42 κοπέικων από τα υπόλοιπα του ειδικού τέλους υπέρ των Εβραίων προς αναπλήρωση του ποσού που παρακρατήθηκε από τα εισοδήματα του Μπερντιάνσκ για την αμοιβή του λογιστή και τα έξοδα του γραφείου του πρώην ειδικού συμβουλίου (*ratusha*) του Μπερντιάνσκ, 1868»], σ. 8.

[34] *Крыжановский Василий,* 27-го сентября [Κριζανόβσκι Βασίλι, Μπερντιάνσκ, 27 Σεπτεμβρίου], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 109, (11 Οκτωβρίου 1862), σ. 499.

Ήδη μετά την έγκριση των «κανονισμών των πόλεων» το 1870 ο κυβερνήτης Κοτσέμπου, με την υποστήριξη της κοινωνίας του Μπερντιάνσκ, απευθύνθηκε στον Υπουργό Εσωτερικών σχετικά με την εφαρμογή τους στο Μπερντιάνσκ. Ο Κοτσέμπου έγραφε πως η πόλη έχοντας αρκετά χρήματα λόγω του κύκλου των εμπορικών εργασιών, της οικονομίας και του πληθυσμού βρισκόταν αναφορικά με τις άλλες πόλεις της επαρχίας στην ίδια, αν όχι καλύτερη θέση[35].

Στις 11 Ιουνίου του 1892 εγκρίθηκαν οι καινούργιοι «Κανονισμοί», οι οποίοι σήμαιναν τη λεγόμενη «αστική αντιμεταρρύθμιση». Οι κανονισμοί του 1892 περιόριζαν σημαντικά την εξουσία και την ανεξαρτησία των εκλεγμένων οργάνων της αυτοδιοίκησης. Από τις 10 Φεβρουαρίου του 1894 το Μπερντιάνσκ μπήκε στη λίστα των νομαρχιακών πόλεων της Ρωσικής αυτοκρατορίας, στις οποίες οι αποφάσεις των Συμβουλίων της πόλης μπορούσαν να ακυρωθούν μόνο από την Επιτροπή των Υπουργών[36].

Ο ανώτερος διορισμένος διοικητικός επικεφαλής της πόλης και του λιμανιού θεωρούνταν ο λιμενάρχης (διοικητής λιμανιού). Στο Μπερντιάνσκ η αντίστοιχη θέση εμφανίστηκε στις 12 Μαρτίου του 1845 όταν ο αρχηγός της αστυνομίας μετονομάστηκε σε λιμενάρχη διατηρώντας τα προηγούμενα αστυνομικά του καθήκοντα[37]. Στις 24

---

[35] Κρατικά Αρχεία Αυτόνομης Δημοκρατίας της Κριμαίας (ΚΑΑΔΚ), αρχειακή σειρά 26 «Канцелярия Таврического губернатора» [«Γραφείο του Κυβερνήτη της Ταυρίδας»], αριθμός ευρετηρίου 1, φάκελος 7714 «По предложению Таврического губернатора о введение в действие нового городового положения в городах Таврической губернии. 1877-30.01.1879» [«Σχετικά με την πρόταση του Κυβερνήτη της Επαρχίας της Ταυρίδας για την δράση των νέων αστικών Κανονισμών στις πόλεις της επαρχίας της Ταυρίδας, από το 1877 ως τις 30 Ιανουαρίου του 1879»], σ. 5.

[36] Полное собрание законов Российской империи, «Штаты и табели» [Πλήρης συλλογή των νόμων της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, «Στελέχωση και ο Πίνακας»], συλ. 3, τχ. 14, 1898, σ. 35.

[37] ΚΑΟ, αρχειακή σειρά 1 «Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора» [«Διεύθυνση του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας»], αριθμός ευρετηρίου 192, φάκελος 92 «О наименовании Бердянского полицмейстера портовым начальником и о составлении для определения его власти и обязанностей особой инструкции, 1844» [«Για την μετονομασία του αρχηγού της αστυνομίας του

Μαρτίου του 1852 δόθηκαν οδηγίες στο λιμενάρχη του Μπερντιάνσκ, σύμφωνα με τις οποίες η διοίκηση της πόλης και του λιμανιού αναθέτονταν επισήμως στον ίδιο υπό την προσωπική επίβλεψη (σε ότι αφορούσε την ανάπτυξη του εμπορίου, και την πρόοδο του πληθυσμού της πόλης) του γραφείου του Γενικού κυβερνήτη της Νοβορωσίας. Στις αρμοδιότητες του λιμενάρχη συγκεντρώθηκαν η διοικητική και εκτελεστική εξουσία της πόλης, η επίβλεψη της οικονομίας και το δικαίωμα έγκρισης των συναλλαγών που διεξάγονταν στο Συμβούλιο της πόλης σχετικά με την χωροταξική κατανομή οικοδόμησης και ίδρυσης χώρων πρασίνου . Από την στιγμή της θέσπισης της θέσης αυτής έως και το 1855 λιμενάρχης ήταν ο συνταγματάρχης Γρηγόρι Νικήτιτς Τσερνιάεβ, και στη συνέχεια οι συνταγματάρχης Ντελβό, ο αντισυνταγματάρχης Βλαντισλάβλεβ, ο υπολοχαγός Ιβκόβ. Το 1863-1876 τη θέση του λιμενάρχη κατείχε ο πρίγκιπας Πάβελ Πετρόβιτς Μαξούτοβ, το 1876-1886 ήταν ο καπετάνιους 1ου βαθμού Πιοτρ Πετρόβιτς Σμιτ, και από το 1887 ήταν ο σύμβουλος της επικράτειας Ευγένι Αλεξάνδροβιτς Ζαβαλίσιν.

Δήμαρχοι

Κόμποζεβ Νικολάϊ Στεπάνοβιτς[38]

Ο Νικολάι Στεπάνοβιτς Κόμποζεβ υπήρξε ο πρώτος Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ. Γεννήθηκε το 1793 και πέθανε στις 02 Μαρτίου του 1866. Διατέλεσε στη θέση του Επικεφαλής από το 1841 ως το 1857 και από το 1860 ως το 1862[39]. Ήταν έμπορος της 1ης γκίλντας, κληρονομικός επίτιμος πολίτης της πόλης, και προερχόμενος από την οικογένεια του Κόμποζεβ, ο οποίος είχε επιχειρήσεις αλιείας και

Μπερντιάνσκ σε λιμενάρχη και για την σύνταξη των ειδικών οδηγιών για τον προσδιορισμό της εξουσίας και των υποχρεώσεων του, 1844»], 60 σ.

[38] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Κόμποζεβ Νικολάϊ Στεπάνοβιτς», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-3-4/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[39] Виктор Михайличенко, Евгений Денисов, Николай Тишаков, *«Бердянск. Взгляд через столетия»* [Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Ευγένιϊ Ντενίσοβ, Νικολάϊ Τισακόβ. *«Μπερντιάνσκ. Μια ματιά μέσα από τους αιώνες»*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε, 2010, σ. 395.

επεξεργασίας αλιευμάτων. Έδωσε μεγάλη προσοχή στη βελτίωση του Μπερντιάνσκ. Ήταν ο κύριος ανάδοχος για την κατασκευή της προβλήτας του Μπερντιάνσκ. Συμμετείχε στην ίδρυση δημόσιου κήπου στην πόλη, και στην κατασκευή του καθεδρικού ναού της Αναλήψεως. Έχτισε με δικά του έξοδα το θέατρο της πόλης. Ήταν εμπνευστής και συμμέτοχος της οικοδόμησης του ξενοδοχείου στο Μπερντιάνσκ. Συμμετείχε επίσης ενεργά στο φιλανθρωπικό έργο. Ήταν ιδιοκτήτης των πολυπληθών εργοστασίων επεξεργασίας αλιευμάτων[40], ασχολήθηκε με την αλιεία των ψαριών «με μία μέθοδο που είχε εφευρεθεί από τον ίδιον» στη Μαύρη και Αζοφική θάλασσα[41]. Βρισκόταν σε στενές σχέσεις με τον Γενικό Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας Βοροντσόβ. Κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου συμμετείχε ενεργά στην οργάνωση της άμυνας της πόλης και στην ανοικοδόμηση του Μπερντιάνσκ μετά τους βομβαρδισμούς. Το 1855 στο γραφείο του στρατηγού Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας υπήρχε ένας μυστικός φάκελος αναφορικά με τις σχέσεις των κατοίκων του Μπερντιάνσκ, συμπεριλαμβάνοντας και τον Κόμποζεβ, με τον εχθρό κατά την διάρκεια της παραμονής του στην πόλη[42]. Ταυτοχρόνως, η εγκεκριμένη στην Οδησσό Γενική επιτροπή

---

[40] *Константінова Вікторія*. Кобозєв Микола Степанович [*Κωνσταντίνοβα Βικτωρία*, Κόμποζεβ Μικόλα Στεπάνοβιτς], *Слаβέτνι ζαπορίζτσι*, διαθέσιμο στη διεύθυνση http://sites.znu.edu.ua/news_details.php?news_id=6136&lang=ukr (πρόσβαση: 09.06.2013).

[41] ΚΑΟ, αρχειακή σειρά 1 «Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора» [«Διεύθυνση του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας»], αριθμός ευρετηρίου 195, φάκελος 548, 1857, «По препровожденной Г. Министром В[нутренних] Дел просьбе почетного гражданина Кобозева о дозволении ему заниматься ловлею сельдей в Черном и Азовском морях и Керченском проливе по изобретенному им способу» [«Διαβιβάστηκε από τον Υπουργό Εσωτερικών Υποθέσεων αίτημα του επίτιμου πολίτη Κόμποζεβ για την άδεια άσκησης αλιείας ρέγκας στη Μαύρη και την Αζοφική Θάλασσα και στα στενά Κερτς με μία μέθοδο που έχει εφευρεθεί από τον ίδιον»], σ. 115, σ. 46 και πίσω όψη, ο φάκελος δεν διασώθηκε.

[42] ΚΑΟ, αρχειακή σειρά 1 «Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора» [«Διεύθυνση του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας»], αριθμός ευρετηρίου 203, φάκελος 41,

περιουσιακών απωλειών των κατοίκων του Μπερντιάνσκ στον πόλεμο του 1853-1856, εξέταζε την υπόθεση «Σχετικά με το επίδομα του επίτιμου δημότη Κόμποζεβ για την απώλεια κατά τη διάρκεια του τελευταίου πολέμου 14 αλιευτικών εργοστασίων, 6 πλοίων και ενός βρικίου»[43]. Ο Κόμποζεβ έκτισε την εκκλησία του Αγίου Νικολάου, η οποία εγκαινιάστηκε το 1861. Μετά την ολοκλήρωση της θητείας του ως Δημάρχου, έγινε ανάδοχος κατασκευής της προβλήτας (κυματοθραύστη) του Μπερντιάνσκ. Επανειλημμένα δέχτηκε επικρίσεις για εκ παραδρομής καταχρήσεις. Υπήρξε μέλος της Επιτροπής για την κατασκευή σιδηροδρόμου προς το Μπερντιάνσκ. Πέθανε αφήνοντας μεγάλα χρέη. Τιμήθηκε με τρία χρυσά μετάλλια, το παράσημο της Αγίας Άννας 3ου βαθμού. Το 2007, στο Μπερντιάνσκ τοποθετήθηκε μνημείο προς ένδειξη τιμής στη μνήμη του Κόμποζεβ[44].

Να σημειώσουμε πως ο Κόμποζεβ έπαιξε σημαντικό ρόλο στη ζωή του Μπερντιάνσκ ακόμα και την δεκαετία του 1830, δηλαδή πριν γίνει Επικεφαλής της πόλης. Ο διαχειριστής του γραφείου του Γενικού κυβερνήτη Βοροντσόβ ο Σαφόνοβ στις 10 Φεβρουαρίου του 1839

1855, «О лицах, имевших сношение с неприятелем во время пребывания его в Бердянске, как то: о градском главе Кобызеве, маклере Косте, иностранце Дедоменико, негоцианте Бонне, купцах Кожевникове и Ананове и лекаре Кромиде» [«Σχετικά με τα άτομα που είχαν επαφή με τον εχθρό κατά τη διάρκεια της παραμονής του στο Μπερντιάνσκ, όπως: τον Δήμαρχο της πόλης Κόμποζεβ, τον μεσίτη Κώστα, τον αλλοδαπό Ντεντομενίκο, τον έμπορο Μποννέ Βόννη, τους εμπόρους Κοζέβνικοβ και Ανάνοβ και τον θεραπευτή Κρομιντέ»], σ. 5, ο φάκελος δεν διασώθηκε.

[43] ΚΑΟ, αρχειακή σειρά 1 «Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора» [«Διεύθυνση του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας»], αριθμός ευρετηρίου 230, φάκελος 212 «О пособии почетному гражданину Кобозеву за потерю в минувшую войну 14 рыболовных заводов, 6 судов и одного брига. Кончено 13 января 1859 г.» [«Σχετικά με το επίδομα για τον επίτιμο πολίτη Κόμποζεβ για την απώλεια 14 αλιευτικών εργοστασίων, 6 πλοίων και ενός βρίκιου κατά την διάρκεια του τελευταίου πολέμου. Αποπεράτωση έγινε στις 13 Ιανουαρίου του 1859»], σ 11., σ. 24 και πίσω όψη, ο φάκελος δεν διασώθηκε.

[44] *Константінова Вікторія*. Кобозєв Микола Степанович [*Κωνσταντίνοβα Βικτωρία*, Κόμποζεβ Μικόλα Στεπάνοβιτς], *Σλαβέτνι ζαπορίζτσι*, διαθέσιμο στη διεύθυνση http://sites.znu.edu.ua/news_details.php?news_id=6136&lang=ukr (πρόσβαση: 09.06.2013).

έγραφε στον προϊστάμενό του από την Αγία Πετρούπολη στο Λονδίνο: «Επισυνάπτω επίσης γράμμα από τον Κόμποζεβ, το οποίο θα σας παρουσιάσει τις επιτυχίες του Μπερντιάνσκ σε εμπορικά θέματα και άλλα»[45].

Οι δημοσιεύσεις της «*Οντέσκι Βέστνικ*» μας γνωρίζουν το ρόλο του Κόμποζεβ στη ζωή του Μπερντιάνσκ. Ήδη το 1837 η εφημερίδα ενημέρωνε ότι στις 16 Οκτωβρίου αφίχθη στο Μπερντιάνσκ ο διάδοχος του Ρωσικού θρόνου και διανυκτέρευσε στο σπίτι του τοπικού εμπόρου Κόμποζεβ[46]. Την επόμενη χρονιά έγραφε ότι ο Γενικός Κυβερνήτης επισκέφτηκε εργοστάσια παραγωγής τούβλων και κεραμιδιών και αλιείας που ανήκαν στον Κόμποζεβ[47]. Το 1851 η «*Οντέσκι Βέστνικ*» πληροφορούσε πως ο Δήμαρχος Κόμποζεβ ανέλαβε τον καθαρισμό της προβλήτας από σκάφος που είχε βυθιστεί σε κοντινή απόσταση[48]. Το 1861 και το 1862 έγραφε πως το ρωσικό νεκροταφείο του Μπερντιάνσκ ξαναχτίστηκε με τη φροντίδα του Κόμποζεβ, αλλά το παρεκκλήσι του δεν είχε ακόμη ολοκληρωθεί[49], επίσης ότι στην πόλη δραστηριοποιούνταν θέατρο που είχε ανεγερθεί επί του Κόμποζεβ[50]. Το 1863 η «*Οντέσκι Βέστνικ*» έγραφε ότι ο Κόμποζεβ υπηρέτησε ως δήμαρχος για 18 χρόνια, και στο διάστημα αυτό η τοπική κοινότητα

---

[45] Архив князя Воронцова [Αρχείο του πρίγκιπα Βοροντσόβ], τχ. 38, Μόσχα, 1892, σ. 367.

[46] «Юне місто», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1827-1860 рр.) [«Νέα πόλη», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών της «*Οντέσκϊ Βέστνικ*» (1827-1860)], *οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Αντρέι Πιμένοβ* Μπερντιάνσκ, Ροστόβ-Ντον, 2007, σ. 50-302.

[47] ό. π., σ. 51.

[48] ό. π., σ. 184.

[49] «Кращий порт Азовського моря», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1861-1875 рр.) [«Το καλύτερο λιμάνι της Αζοφικής θάλασσας», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών της «*Οντέσκι Βέστνικ*» (1861-1875)], *οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Βικτωρία Κωνσταντίνοβα*], Μπερντιάνσκ, Ροστόβ-Ντον, 2007, σ. 27.

[50] ό. π., σ. 45-46.

«δεν μπόρεσε ούτε μια φορά να ελέγξει τις πράξεις του στην οικονομία της πόλης και διαχείριση των δημοσίων εσόδων και εξόδων»[51].

Μπερτούλο Ιάκωβ Πετρόβιτς[52]

Ο Ιάκωβ Πετρόβιτς Μπερτούλο ήταν έμπορος και διατέλεσε χρέη του Επικεφαλής της πόλης του Μπερντιάνσκ την περίοδο μεταξύ του 1857-1860[53]. Τοποθετήθηκε επικεφαλής της αυτοδιοίκησης της πόλης, διακόπτοντας την μακρά περίοδο της υπηρεσίας του πρώτου Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ, Νικολάι Στεπάνοβιτς Κόμποζεβ. Κατά την διάρκεια της θητείας του, στη διαχείριση των θεμάτων του Μπερντιάνσκ, συνεργάστηκε με τον λιμενάρχη του Μπερντιάνσκ Αβενίρ Αλεξέεβιτς Ιβκόβ.

Το 1857, ο ανταποκριτής της «*Οντέσκι Βέστνικ*» στο Μπερντιάνσκ, δημοσίευσε ένα άρθρο το οποίο αναφερόταν στις ενέργειες του Ιάκωβ Πετρόβιτς Μπερτούλο στα εγκαίνια του καταστήματος του εμπόρου της 1ης γκίλντας του Μπερντιάνσκ Ιβάν Ιάκωβλεβιτς Λετιάγιν στις 21 Ιουνίου. Στη συγκεκριμένη γιορτή, στην οποία πήραν μέρος εκατοντάδες επισκέπτες, «από τον έμπορο της 1ης γκίλντας ως το τελευταίο πλοίαρχο», «αφού έγινε η πρόποση προς τιμήν του Κυβερνήτη της Επαρχίας του Νοβοροσσίσκ, ο Επικεφαλής της πόλης μας Ιάκωβ Πετρόβιτς Μπερτούλο, ευχήθηκε υγεία στον ιδιοκτήτη του καινούργιου καταστήματος, σήκωσε στα χέρια τον μεγαλύτερο γιό του Λετιάγιν, και, εκφράζοντας την ευχή να τον δει σε θέση εμπορικού συμβούλου, στη συνέχεια τον πέρασε στα χέρια όλων των παριστάμενων». Ο δημοσιογράφος της «*Οντέσκι Βέστνικ*», δήλωνε ότι χάρη στις προσπάθειες του Επικεφαλής Ιάκωβ Μπερτούλο μέχρι τις 15 Αυγούστου του 1857 θα τελούνταν η πρώτη λειτουργία στην Καθολική

---

[51] ό. π., σ. 70-71.

[52] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Μπερτούλο Ιάκωβ Πετρόβιτς», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-3-4/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[53] Виктор Михайличенко, Евгений Денисов, Николай Тишаков, *«Бердянск. Взгляд через столетия»* [Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Ευγένι Ντενίσοβ, Νικολάϊ Τισακόβ. *«Μπερντιάνσκ. Μια ματιά μέσα από τους αιώνες»*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε, 2010, σ. 395.

Εκκλησία στο Μπερντιάνσκ, η οποία είχε κτιστεί με δική του φροντίδα[54].

Στα ημερολόγια του «χρονικογράφου του Μπερντιάνσκ» Κριζανόβσκι στις 8 Μαρτίου του 1866 βρίσκουμε τις παρακάτω αναφορές σχετικά με τον Ι. Μπερτούλο: «Ο πρώτος Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ…, παρέδωσε αυτό το φορτίο το 1863, με αποδέκτες τους: ο Μπερτούλο, και Γερμελή»[55].

Γερμελής Ιβάν Φιόντοροβιτς[56]

Ο έμπορος Ιβάν Φιόντοροβιτς Γερμελής ήταν επίτιμος πολίτης και Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ από τον Ιανουάριο του 1863 ως το Φεβρουάριο του 1865 και από το 1867 ως το 1870[57]. Συνεργάστηκε στον εμπορικό οίκο Μπόννε και Σια. Το 1856 ο Γερμελής, έμπορος 1ης γκίλντας του Μπερντιάνσκ, υπέβαλε αίτηση για άδεια έλξης με το σκάφος του των πλοίων του καμποτάζ στην Αζοφική και το Ντον[58]. Ως

---

[54] *Крыжановский Василий,* 29-го Июля [Κριζανόβσκιϊ Βασίλι, Μπερντιάνσκ, 29 Ιουλίου], *Οντέσκιϊ Βέστνικ*, τχ. 87, (6 Αυγούστου 1857), σ. 430; «Юне місто», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1827-1860 рр.) [«Νέα πόλη», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών της «Οντέσκι Βέστνικ» (1827-1860)], *οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Αντρέι Πιμένοβ* Μπερντιάνσκ, Ροστόβ-Ντον, 2007, σ. 236.

[55] Константин Баханов, Игорь Лыман, *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского*, *В.К. Крыжановский, Дневники* [Κωνσταντίν Μπαχάνοβ, Ίγκορ Λίμαν, *Μπερντιάνσκ στα ημερολόγια του τιμητικού συμβούλου Β.Κ. Κριζανόβσκι*, *Β.Κ. Κριζανόβσκι, Ημερολόγια*], Ζαπορόζιε, 2002, σ. 40, 120.

[56] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Γερμελής Ιβάν Φιόντοροβιτς», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-3-4/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[57] Виктор Михайличенко, Евгений Денисов, Николай Тишаков, «Бердянск. Взгляд через столетия» [Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Ευγένι Ντενίσοβ, Νικολάϊ Τισακόβ. *«Μπερντιάνσκ. Μια ματιά μέσα από τους αιώνες»*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε, 2010, σ. 395.

[58] ΚΑΟ, αρχειακή σειρά 1 «Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора» [«Διεύθυνση του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας»], αριθμός ευρετηρίου 230, φάκελος 28,

Δήμαρχος το 1863, οργάνωσε το μεγάλο καλωσόρισμα του διαδόχου του θρόνου στο Μπερντιάνσκ. Από το καλοκαίρι του 1863 στο Μπερντιάνσκ άρχισαν να διαδίδονται φήμες πως ο Γερμελής θα οδηγούνταν σε παραίτηση . Στις 17 και 27 Δεκεμβρίου του 1863, και στις 4 Φεβρουαρίου του 1864 έγιναν προσπάθειες να διεξαχθούν εκλογές για ένα νέο Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ. Από το 1866 ανέλαβε τα καθήκοντα του επίτιμου επιστάτη του σχολείου του νομού του Μπερντιάνσκ. Το 1866, 1867, 1875-1877 έγινε σύμβουλος της Συνέλευσης του ζέμστβο του νομού. Υπήρξε μέλος της Επιτροπής κατασκευής του σιδηροδρόμου προς Μπερντιάνσκ.

Στα ημερολόγια του Κριζανόβσκι στις 24 Απριλίου του 1870 διαβάζουμε, ότι «αυτή την εβδομάδα» γεννήθηκε ο πρωτότοκος γιος του Γερμελή. Σε επισήμανση στις 25 Απριλίου του 1870 ενημερωνόμαστε πως ο Γερμελής έλαβε το 2^{ο} χρυσό μετάλλιο. Το 1873 ήταν πρόεδρος της Επιτροπής μέριμνας του προπαρασκευαστικού σχολείου θηλέων του Μπερντιάνσκ. Το 1875 εκλέχτηκε μέλος της Επιτροπής για την οικοδόμηση του σχολικού κτιρίου αρρένων του Μπερντιάνσκ. Το 1877 ορίστηκε αναπληρωτής προέδρου της Συνέλευσης του ζέμστβο του Μπερντιάνσκ.

Η σύζυγος του Γερμελή έλαβε ενεργό μέρος στην ίδρυση του σχολείου θηλέων του Μπερντιάνσκ. Το 1876 εκλέχτηκε μέλος της Επιτροπής μέριμνας του γυμνασίου θηλέων[59].

«По просьбе Бердянского 1-й гильдии купца И.Геммерле о дозволении его пароходу буксировать каботажные суда по Азовскому морю и р. Дону. 1856 г.» [«Κατόπιν αιτήματος του Γερμελή, εμπόρου 1ης γκλίντας του Μπερντιάνσκ για την άδεια έλξης με το σκάφος του των πλοίων του καμποτάζ στην Αζοφική και τον ποταμό Ντον, 1856»], σ. 6 πίσω όψη, η υπόθεση δεν διασώθηκε.

[59] Константин Баханов, Игорь Лыман, *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского*, *В.К. Крыжановский, Дневники* [Κωνσταντίν Μπαχάνοβ, Ίγκορ Λίμαν, *Μπερντιάνσκ στα ημερολόγια του τιμητικού συμβούλου Β.Κ. Κριζανόβσκι*, *Β.Κ. Κριζανόβσκι, Ημερολόγια*], Ζαπορόζιε, 2002, σ. 146, 172; Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття), *Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету* [Σχολείο αρρένων (1866-1900), *Δημοσιεύσεις σχετικά με την ιστορία του Κρατικού παιδαγωγικού πανεπιστημίου του Μπερντιάνσκ*], *οι συντάκτες Βικτωρία Κωνσταντίνοβα, Ιγκόρ Λίμαν*, τχ. 1,

Ματίας Ιβάν Φιλίπποβιτς[60]

Ο Ιβάν Φιλίπποβιτς Ματίας που είχε δραστηριοποιηθεί στο εμπόριο, διατέλεσε καθήκοντα του Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ το 1865[61]. Το 1860 αναφερόταν στον κατάλογο των συμμετεχόντων στην ίδρυση του κατηχητικού σχολείου στο Μπερντιάνσκ. Είχε κήπο στην περιοχή Νεμέτσκαϊα Σλομπόντκα. Προτάθηκε για την εκλογή του Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ στις 17 και 27 Δεκεμβρίου του 1863 και στις 4 Φεβρουαρίου του 1864. Όπως συμπεραίνουμε από τα ημερολόγια του Κριζανόβσκι, ενώ διατελούσε καθήκοντα του Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ, ο Ματίας μαζί με άλλους εμπόρους εξελέγη από τον Σύλλογο για την διανομή ψωμιού στους φτωχούς (στις 20 Ιανουαρίου του 1865). Έλαβε μέρος στην υποδοχή της αντιπροσωπείας, η οποία ζητούσε βοήθεια λόγω κρύου και της εμφάνισης λιμού (στις 31 Ιανουαρίου του 1865), στη διανομή κάρβουνου στους φτωχούς (την 1η Φεβρουαρίου του 1865), και στο κάλεσμα των πολιτών στη προσευχή των ευχαριστιών (στις 22 Μαρτίου του 1865). Παρουσιάστηκε στη

Κίεβο: Οσβίτα Ουκραίνι, 2006, σ. 274, 331, 333, 345, 386, 387, 469, 472, 476, 477; «Кращий порт Азовського моря», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1861-1875 рр.) [«Το καλύτερο λιμάνι της Αζοφικής θάλασσας», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών της *«Οντέσκι Βέστνικ»* (1861-1875)], *οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Βικτωρία Κωνσταντίνοβα,* Μπερντιάνσκ, Ροστόβ-Ντον, 2007, σ. 93-106, 109, 197-198, 357; «Повітова столиця», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1876-1893 рр.) [«Η πρωτεύουσα της κομητείας», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών της *«Οντέσκι Βέστνικ»* (1876-1893)], *οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Βικτωρία Κωνσταντίνοβα*, Μπερντιάνσκ, Νεβινομίσκ, 2007, σ. 61, 71, 332.

[60] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Ματίας Ιβάν Φιλίπποβιτς», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-3-4/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[61] Виктор Михайличенко, Евгений Денисов, Николай Тишаков, *«Бердянск. Взгляд через столетия»* [Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Ευγένι Ντενίσοβ, Νικολάϊ Τισακόβ. *«Μπερντιάνσκ. Μια ματιά μέσα από τους αιώνες»*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε, 2010, σ. 395.

δημόσια εκδήλωση στο σχολείο της περιοχής του Μπερντιάνσκ (στις 20 Ιουνίου του 1865). Αφού τέλειωσε η θητεία του ως Επικεφαλής έγινε και Σύμβουλος του Συμβουλίου του ζέμστβο του Μπερντιάνσκ το 1866. Στις 15 Νοεμβρίου του 1866 εξελέγη στη θέση του διευθυντή της αναμενόμενης προς ίδρυση δημόσιας τράπεζας. Με αυτή την ευκαιρία ο ανταποκριτής της «*Οντέσκι Βέστνικ*» εξέφραζε την ελπίδα, πως η διοίκηση σε λίγο καιρό θα ενέκρινε τα αποτελέσματα των εκλογών, και μετά από αυτό στο Μπερντιάνσκ «θα ξεκινούσε νέα εποχή», συμπεριλαμβάνοντας και το θέμα ίδρυσης της τράπεζας με το κεφάλαιο των 100 χιλιάδων ρουβλίων. Το 1881 ο Ματίας εξελέγη βοηθός του διευθυντή της τράπεζας[62].

---

[62] ΚΑΟ, αρχειακή σειρά 1 «Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора» [«Διεύθυνση του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας ς»], αριθμός ευρετηρίου 42, φάκελος 117, 1866, «По прошению купца Маттиаса о возврате ему денег, уплаченных из собственности во время исправления должности Бердянского городского головы» [«Επί της αναφοράς του εμπόρου Ματίας για την επιστροφή χρημάτων του ιδίου, τα οποία καταβλήθηκαν κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας του ως δήμαρχου του Μπερντιάνσκ»], 3 σ.; Константин Баханов, Игорь Лыман, *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского*, *В.К. Крыжановский, Дневники* [Κωνσταντίν Μπαχάνοβ, Ίγκορ Λίμαν, *Μπερντιάνσκ στα ημερολόγια του τιμητικού συμβούλου Β.Κ. Κριζανόβσκι*, *Β.Κ. Κριζανόβσκι, Ημερολόγια*], Ζαπορόζιε, 2002, σ. 15, 40-41, «Юне місто», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1827-1860 рр.) [«Νέα πόλη», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών της «Οντέσκϊ Βέστνικ» (1827-1860)], *οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Αντρέι Πιμένοβ* Μπερντιάνσκ, Ροστόβ-Ντον, 2007, σ. 301, «Кращий порт Азовського моря», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1861-1875 рр.) [«Το καλύτερο λιμάνι της Αζοφικής θάλασσας», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών της «*Οντέσκι Βέστνικ*» (1861-1875)], *οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Βικτωρία Κωνσταντίνοβα,* Μπερντιάνσκ, Ροστόβ-Ντον, 2007, σ. 93-106, 148, 357, «Повітова столиця», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1876-1893 рр.) [«Η πρωτεύουσα της κομητείας», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών της «*Οντέσκι Βέστνικ*» (1876-1893)], *οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Βικτωρία Κωνσταντίνοβα*, Μπερντιάνσκ, Νεβινομίσκ, 2007, σ.133.

Σαχανέβ Βασίλι Ιβάνοβιτς[63]

Ο Βασίλι Ιβάνοβιτς Σαχανέβ διατέλεσε στη θέση Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ από τον Μάρτιο του 1866 ως το 1867[64]. Το διάστημα μεταξύ του 1866-1868 ο τιμητικός σύμβουλος Σαχανέβ ήταν σύμβουλος της Συνέλευσης του ζέμστβο του νομού του Μπερντιάνσκ. Ως σύμβουλος πρότεινε τη μετατροπή του περιφερειακού σχολείου του Μπερντιάνσκ σε προ-γυμνάσιο. Διασώθηκε σχετικό «Σημείωμα του συμβούλου Βασίλι Σαχανέβ σχετικά με τη δημόσια παιδεία», το οποίο προσκομίστηκε στην έκτακτη συνεδρίαση της Συνέλευσης του ζέμστβο του νομού του Μπερντιάνσκ τον Μάρτιο του 1867[65]. Σχετικά με το γεγονός της εκλογής του Σαχανέβ στην θέση του Επικεφαλής της πόλης που έλαβε χώρα στις 28 Δεκεμβρίου του 1865 «ο χρονικογράφος του Μπερντιάνσκ» Κριζανόβσκι γράφει στο ημερολόγιό του: «…Εξελέγη ο δικαστικός υπάλληλος του Μπερντιάνσκ Σαχανέβ: θα είναι κακός Επικεφαλής της πόλης!»[66] Όμως στις 8 Μαρτίου του 1866, έχοντας επισκεφτεί το δημαρχείο με σκοπό να συγχαρεί τον Σαχανέβ για την ανάληψη των καθηκόντων του, ο Κριζανόβσκϊ διατύπωνε στο

---

[63] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Σαχανέβ Βασίλι Ιβάνοβιτς», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-3-4/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[64] Виктор Михайличенко, Евгений Денисов, Николай Тишаков, *«Бердянск. Взгляд через столетия»* [Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Ευγένι Ντενίσοβ, Νικολάϊ Τισακόβ. *«Μπερντιάνσκ. Μια ματιά μέσα από τους αιώνες»*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε, 2010, σ. 395.

[65] Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття), *Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету* [Σχολείο αρρένων (1866-1900), *Δημοσιεύσεις σχετικά με την ιστορία του Κρατικού παιδαγωγικού πανεπιστημίου του Μπερντιάνσκ*], *οι συντάκτες Βικτωρία Κωνσταντίνοβα, Ιγκόρ Λίμαν*, τχ. 1, Κίεβο: Οσβίτα Ουκραίνι, 2006, σ. 319.

[66] Константин Баханов, Игорь Лыман, *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского*, *В.К. Крыжановский, Дневники* [Κωνσταντίν Μπαχάνοβ, Ίγκορ Λίμαν, *Μπερντιάνσκ στα ημερολόγια του τιμητικού συμβούλου Β.Κ. Κριζανόβσκι*, *Β.Κ. Κριζανόβσκι, Ημερολόγια*], Ζαπορόζιε, 2002, σ. 41, 111.

ημερολόγιο μια εντελώς διαφορετική πρόβλεψη σχετικά με τον μελλοντικό Επικεφαλής της πόλης: «Φαίνεται πως ο Σαχανέβ θα είναι καλός δήμαρχος». Γράφοντας αυτό «ο χρονικογράφος του Μπερντιάνσκ» σημείωνε ότι μέχρι σήμερα, όλοι όσοι κατείχαν το αξίωμα του Επικεφαλής της πόλης, ήταν έμποροι, και ο Βασίλι Ιβάνοβιτς Σαχανέβ θα είναι ο πρώτος Επικεφαλής, εκλεγμένος από δημόσιους υπαλλήλους. Προηγουμένως, όπως έγραφε ο Κριζανόβσκι, ο Βασίλι Ιβάνοβιτς ήταν δικαστικός υπάλληλος του Μπερντιάνσκ, και η ανιδιοτέλεια και οι δραστηριότητές του, τόσο ευχαρίστησαν τους κατοίκους, ώστε όχι μόνο τον εξέλεξαν Επικεφαλής της πόλης, αλλά και του όρισαν μισθό 2.000 ρουβλίων από τα δημόσια ταμεία[67]. Εντούτοις, στις επόμενες δημοσιεύσεις του ημερολογίου «ο χρονικογράφος του Μπερντιάνσκ» μόνο παρεμπιπτόντως αναφέρεται στις δραστηριότητες του Βασίλι Ιβάνοβιτς. Μόνο στις 2 Μαΐου του 1870 ο Κριζανόβσκι αναφέρεται και πάλι θερμά στον Σαχανέβ, ο οποίος πρότεινε στον σύλλογο του Μπερντιάνσκ να στείλει τον ορφανό Κοβαλέβσκι για εκπαίδευση στον ξενώνα του γυμνασίου της Συμφερούπολης με έξοδα της τράπεζας[68]. Στο ευρετήριο 43 της αρχειακής σειράς «Διεύθυνση του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας» των Κρατικών Αρχείων της Οδησσού για το 1867[69] υπάρχει φάκελος «Σχετικά με την αναφορά από το Μπερντιάνσκ του Γκολομπορόντκο που διαμαρτύρεται για τις λανθασμένες ενέργειες του τότε Επικεφαλής της πόλης Σαχανέβ και του μέλους του Συμβουλίου της πόλης Λέιμποβ». Δυστυχώς, ο φάκελος αυτός δεν διασώθηκε, όπως και ο φάκελος του 1869 με τίτλο «Σχετικά με την αναφορά του τιμητικού συμβούλου Σαχανέβ, εμπόρου της

---

[67] ό. π., σ. 120-121.

[68] ό. π., σ. 41, 173.

[69] ΚΑΟ, αρχειακή σειρά 1 «Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора» [«Διεύθυνση του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας»], αριθμός ευρετηρίου 43, 1867, φάκελος «По депеше Голобородько из Бердянска, жалующегося на неправильные действия тамошнего городского головы Саханева и гласного Лейбова» [«Σχετικά με την αναφορά από το Μπερντιάνσκ του Γκολομπορόντκο που διαμαρτύρεται για τις λανθασμένες ενέργειες του τότε Επικεφαλής Σαχανέβ και του μέλους του Συμβουλίου της πόλης Λέιμποβ»], σ. 19 πίσω όψη.

2ης γκίλντας του Μπερντιάνσκ για την απόρριψή του από τη θέση του Επικεφαλής της πόλης αυτής»[70].

Κωνσταντίνοβ Κωνσταντίν Παντελέιμονοβιτς[71]

Ο Κωνσταντίν Παντελέιμονοβιτς Κωνσταντίνοβ διατέλεσε στη θέση του Επικεφαλής της πόλης από το 1871 ως το 1875[72], ήταν κληρονομικός επίτιμος πολίτης του Μπερντιάνσκ και έμπορος της 2ης γκίλντας. Στις 30 Νοεμβρίου του 1862 εξελέγη Επικεφαλής της πόλης, αλλά τα εκλογικά αποτελέσματα αμφισβητήθηκαν, και στην επόμενη ψηφοφορία ο Κωνσταντίνοβ ηττήθηκε. Στο τέλος του 1863 εξελέγη δικαστής του Ειρηνοδικείου. Μετά την εκλογή του ως Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ, έγινε ένας από τους εμπνευστές της ίδρυσης σχολείου αρρένων στην πόλη, και κατέβαλε πολλές προσπάθειες για να κτιστεί το σχολικό αυτό κτίριο, για να βελτιωθεί η λειτουργία του προπαρασκευαστικού σχολείου θηλέων, του οποίου υπήρξε μέλος της Επιτροπής μέριμνας του. Ίδρυσε επίσης δύο δημόσια σχολεία στο Μπερντιάνσκ και ένα δημόσιο σχολείο θηλέων με δωρεάν εκπαίδευση. Με την άμεση συμμετοχή του Κωνσταντίνοβ ιδρύθηκε η δημόσια τράπεζα έγινε ιδιόκτητο το κτίριο του θεάτρου του Μπερντιάνσκ, που είχε ανεγερθεί από τον πρώτο Επικεφαλής του

---

[70] ΚΑΟ, αρχειακή σειρά 1 «Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора» [«Διεύθυνση του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας»], αριθμός ευρετηρίου 140, 1869, φάκελος 40 «По жалобе Бердянского 2 гильдии купца титулярного советника Саханева на неутверждении его тамошним городским головою» [«Σχετικά με την αναφορά του τιτουλάρνι σοβέτνικ Σαχανέβ, εμπόρου 2ης γκίλντας του Μπερντιάνσκ για την απόρριψή του από τη θέση του Επικεφαλής της πόλης αυτής»], σ. 56 πίσω όψη, δεν διασώθηκε.

[71] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Κωνσταντίνοβ Κωνσταντίν Παντελέιμονοβιτς», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-3-4/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[72] Виктор Михайличенко, Евгений Денисов, Николай Тишаков, «Бердянск. Взгляд через столетия» [Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Ευγένι Ντενίσοβ, Νικολάϊ Τισακόβ. *«Μπερντιάνσκ. Μια ματιά μέσα από τους αιώνες»*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε, 2010, σ. 395.

Μπερντιάνσκ Κόμποζεβ και κτίστηκε κτίριο πυροσβεστικής. Ο Επικεφαλής Κωνσταντίνοβ άσκησε επίμονες πιέσεις σχετικά με την κατασκευή σιδηροδρομικών γραμμών προς το Μπερντιάνσκ, αν και απέτυχε να λάβει μια θετική απόφαση επί του θέματος αυτού. Εισήγαγε την τακτική οικοδόμησης των καταστημάτων από τον προϋπολογισμό της πόλης εκμισθώνοντας τα σε δημοπρασίες. Συμμετείχε ενεργά σε φιλανθρωπικές εκδηλώσεις. Το 1873 δικάστηκε σε τρίμηνη φυλάκιση λόγω προσβολής του δικαστή του Ειρηνοδικείου. Στο τέλος του 1874 κατέθεσε αίτηση σχετικά με την παραίτηση από το αξίωμα του Επικεφαλής της πόλης λόγω ασθένειας. Το 1869-1874 ήταν σύμβουλος στην πόλη του Μπερντιάνσκ, και έλαβε μέρος στις συνεδριάσεις της Συνέλευσης του ζέμστβο του νομού του Μπερντιάνσκ[73].

Εκτιμώντας την συμβολή του Κωνσταντίνοβ στην ανάπτυξη της πόλης, «ο χρονικογράφος του Μπερντιάνσκ» Κριζανόβσκι έγραφε στο ημερολόγιο στις 3 Ιανουαρίου του 1875 για την παραίτηση του: «Κρίμα για αυτόν τον άνθρωπο, ήταν ακούραστος και αναντικατάστατος Επικεφαλής της πόλης. Ποιος άλλος στα τρία χρόνια έκανε τόσα, όσα έκανε ο Κωνσταντίνοβ; Δεν είχαμε πολλά, και τώρα, χάρη στην φροντίδα του, έχουμε τόσα που δεν θα είχαμε ούτε σε άλλα 10 χρόνια ακόμα»[74].

---

[73] *Константінова Вікторія*. Константинов Костянтин Пантелеймонович [*Κωνσταντίνοβα Βικτωρία*, Κωνσταντίνοβ Κοστιαντίν Παντελέιμονοβιτς], *Σλαβέτνι ζαπορίζτσι*, διαθέσιμο στη διεύθυνση http://sites.znu.edu.ua/news_details.php?news_id=6191&lang=ukr (πρόσβαση: 09.06.2013); Κρατικό Αρχείο Αυτόνομης δημοκρατία της Κριμαίας (ΚΑΑΔΚ), αρχειακή σειρά 26 «Канцелярия Таврического губернатора» [«Γραφείο του Κυβερνήτη της Ταυρίδας»], αριθμός ευρετηρίου 1, φάκελος 25956 «Дело по донесению Бердянского портового начальника о неуважении, оказанном Бердянским Городским Головою Константиновым Епископу Гурию, 1873 г.» [«Υπόθεση σύμφωνα με την έκθεση του λιμενάρχη του Μπερντιάνσκ σχετικά με την ασέβεια την οποία επέδειξε ο Δήμαρχος της πόλης του Μπερντιάνσκ Κωνσταντίνοβ στον Επίσκοπο Γκούρι, 1873»], σ. 1-2.

[74] Константин Баханов, Игорь Лыман, *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского*, *В.К. Крыжановский, Дневники* [Κωνσταντίν Μπαχάνοβ, Ίγκορ Λίμαν, *Μπερντιάνσκ στα ημερολόγια του*

Το σκάνδαλο που ξεκίνησε το 1876 γύρω από την δημόσια τράπεζα του Μπερντιάνσκ και Νογκάισκ υπονόμευσε σοβαρά την οικονομική ευημερία του Κωνσταντίνοβ ο αδελφός του οποίου εκείνη την χρονική στιγμή ήταν διευθυντής, και ο γαμπρός του ήταν λογιστής της τράπεζας.

Αργυρόπουλος Κοσμάς Σπιριντόνοβιτς[75]

Ο Κοσμάς Σπιριντόνοβιτς Αργυρόπουλος διατέλεσε καθήκοντα Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ το 1875[76]. Γεννήθηκε το 1836 από οικογένεια Ελλήνων, και ήταν εγγεγραμμένος στη 2η γκίλντα των εμπόρων του Μπερντιάνσκ. Από το 1868 εργάστηκε ως λογιστής της δημόσιας τράπεζας του Μπερντιάνσκ και Νογκάισκ. Την περίοδο μεταξύ του 1871-1875 ήταν παντρεμένος με την αδελφή του Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ Κωνσταντίν Παντελέιμονοβιτς Κωνσταντίνοβ και του κληρονομικού επίτιμου πολίτη Νικολάι Παντελέιμονοβιτς Κωνσταντίνοβ. Το 1872 εκλέχτηκε μέλος από τη πόλη του Μπερντιάνσκ στο Ζέμστβο της περιοχής και μέλος του Συμβουλίου της πόλης. Το διάστημα μεταξύ 1872-1876 έλαβε μέρος στις συνεδριάσεις της Συνέλευσης του ζέμστβο της περιοχής. Διατέλεσε Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ από την 1η Ιανουαρίου του 1875. Ταυτόχρονα ήταν επικεφαλής των 9 από τις 11 επιτροπές, που λειτουργούσαν στο Συμβούλιο. Το 1876 η «*Οντέσκι Βέστνικ*» έγραφε πως καμία επιτροπή δεν έκανε τίποτα και, προφανώς, καμία δεν συνεδρίασε ούτε μία φορά. Η εφημερίδα θεωρούσε ότι η αδράνεια αυτών των επιτροπών συνδεόταν άμεσα με την ανεργία του προέδρου

τιμητικού συμβούλου Β.Κ. Κριζανόβσκι, *Β.Κ. Κριζανόβσκι, Ημερολόγια*], Ζαπορόζιε, 2002, σ. 41, 187.

[75] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Αργυρόπουλος Κοσμάς Σπιριντόνοβιτς», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-3-4/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[76] Виктор Михайличенко, Евгений Денисов, Николай Тишаков, «Бердянск. Взгляд через столетия» [Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Ευγένι Ντενίσοβ, Νικολάϊ Τισακόβ. *«Μπερντιάνσκ. Μια ματιά μέσα από τους αιώνες»*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε, 2010, σ. 395.

τους[77]. Ο Αργυρόπουλος ήταν εργολάβος στη κατασκευή του συστήματος φωτισμού του Μπερντιάνσκ. Το 1876 είχε παραπεμφθεί σε δίκη με την κατηγορία της κατάχρησης στην δημόσια τράπεζα του Μπερντιάνσκ και Νογκάισκ, και για αυτό τον λόγο απολύθηκε από τη θέση του.

«Ο χρονικογράφος του Μπερντιάνσκ» Κριζανόβσκι με την ανάληψη του Αργυρόπουλου των καθηκόντων Επικεφαλής παρατήρησε: «προκαλεί έκπληξη, ή για να το πω με σαφήνεια, θεωρώ αξιοσημείωτη την σύμπτωση»: ο καινούργιος επικεφαλής της πόλης γεννήθηκε την χρονιά της ίδρυσης του λιμανιού στο Μπερντιάνσκ. Με την ίδια ευκαιρία ο Κριζανόβσκι στις 6 Ιανουαρίου του 1875 έγραφε στο ημερολόγιο του: «Άνοιξε το λιμάνι και στην καινούργια λιμενική πόλη γεννιέται το μωρό στο οποίο θα ανατεθεί η τύχη της πόλης αυτής. Το πεπρωμένο που ορίζεται από τον Θεό είναι δίκαιο και ανεξιχνίαστο». Ωστόσο, η ίδια η η δραστηριότητα του Αργυρόπουλου, αναπληρωτή στη θέση του Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ, στο ημερολόγιο του 1875, αναφέρεται μόνο περιστασιακά. Αλλά στο ημερολόγιό του 1876 στο πρόσωπο του Αργυρόπουλου δίνεται μεγαλύτερη προσοχή σε σχέση με τη λεπτομερή περιγραφή του σκανδάλου που εξελίσσεται σχετικά με την Δημόσια Τράπεζα του Μπερντιάνσκ και Νογκάισκ. Στις 11 Ιανουαρίου του 1876 ο Κριζανόβσκι κατέγραψε τις πληροφορίες οι οποίες έφτασαν στα αυτιά του πως ο λογιστής Αργυρόπουλος κατέθεσε για λογαριασμό του σε μια εμπορική τράπεζα μερικές χιλιάδες ρούβλια που ανήκαν στη Δημόσια τράπεζα, και με τη πράξη του αυτή παρέβη τις αρμοδιότητές του. Τον Φεβρουάριο της ίδιας χρονιάς «ο χρονικογράφος του Μπερντιάνσκ» παρατήρησε πως διάβασε άρθρο της εφημερίδας της Οδησσού που ενέκρινε το σύστημα του φωτισμού του Μπερντιάνσκ (άρα ενέκρινε και τον Αργυρόπουλο, που ήταν υπεύθυνος για αυτό). Στις 15 Ιουνίου ο Κριζανόβσκι αποτύπωσε «κακές» πληροφορίες σχετικά με την Δημόσια Τράπεζα. Με την ευκαιρία αυτή «ο χρονικογράφος του Μπερντιάνσκ» έγραψε: «Εδώ είναι ο διάσημος Αργυρόπουλος ... ο Έλληνας δεν έχανε τον χρόνο του: έβαλε βαθιά το χέρι του στα δημόσια χρήματα». Στις 27 Ιουλίου της ίδιας χρονιάς «ο χρονικογράφος του Μπερντιάνσκ» κατέγραψε πως γεννήθηκε ο πρώτος

[77] *Z,* Былое и настоящее г. Бердянска [Z, Παρελθόν και παρόν της πόλης του Μπερντιάνσκ], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 216, (3 Οκτωβρίου 1876), σ. 3-4.

γιος του Αργυρόπουλου ενώ ο ίδιος ο Αργυρόπουλος βρισκόταν υπό κράτηση στο σπίτι του. Ο Αργυρόπουλος 1ος δεν φυλακίστηκε ακριβώς γιατί η σύζυγός του περίμενε παιδί, «τον πρωτότοκο γιό που γεννήθηκε εκείνη την τρομερή εποχή για την οικογένειά του» Επίσης «ο χρονικογράφος του Μπερντιάνσκ» έδωσε κάποια στοιχεία σχετικά με τη βιογραφία του Αργυρόπουλου. Σύμφωνα με αυτές τις πληροφορίες, ο Αργυρόπουλος σπούδασε μόνο στο ενοριακό σχολείο του Μπερντιάνσκ το 1844, και σε ηλικία 10 ετών μπήκε στο γραφείο του Πάικ «και απόκτησε εκεί τις γνώσεις της επιστήμης, της οποίας έγινε πλέον ειδήμων». Αργότερα ο Αργυρόπουλος ξεκίνησε τα δικαστήρια με τον Πάικ, με την βοήθεια του οποίου μετά την απόφαση του τοπικού δικαστηρίου του Μπερντιάνσκ, βρέθηκε κρατούμενος της αστυνομίας . Όταν ανέλαβε τα καθήκοντα του Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ ο Αργυρόπουλος διοικούσε την πόλη κατά το δοκούν, μην επιτρέποντας σε κανέναν άλλον να σκέφτεται και να ενεργεί αντίθετα με τη θέλησή του. Χωρίς να κρύψει την προκατάληψη του ο Κριζανόβσκι έγραφε πως ο Αργυρόπουλος «ως Έλληνας, είχε την ατυχία να θεωρεί τον εαυτό του ανώτερο από αυτό που θα έπρεπε να είναι, και αυτά τα τελευταία γεγονότα ήταν η πέτρα πάνω στην οποία αναπήδησε και έσπασε το κεφάλι του, ή τουλάχιστον εκείνα τα κέρατα, με τα οποία κτυπούσε τους καλούς και έντιμους πολίτες». Ο Κριζανόβσκι διευκρίνισε πως αυτά τα «κέρατα» στον Αργυρόπουλο «ξερίζωσε» ο λιμενάρχης του Μπερντιάνσκ πρίγκιπας Μαξούτοβ προτού φύγει από το Μπερντιάνσκ λόγω διορισμού στη θέση του κυβερνήτη του Ταγκανρόγκ. Σχετικά με την σύγκρουση του Αργυρόπουλου και του Μαξούτοβ «ο χρονικογράφος του Μπερντιάνσκ» παρατήρησε: «Μπράβο στη Μόσκα, (μικρό σκυλάκι) μάλλον είναι δυνατή, αφού γαυγίζει τον ελέφαντα (παροιμία «Ай Моська, знай она сильна, что лает на слона»). Έτσι έπαθε και αυτός». Μετά από μία μέρα ο Κριζανόβσκι έγραφε πως έγινε η βάπτιση του νεογέννητου γιού του Αργυρόπουλου, και συμπλήρωνε ότι η ζημιά στη τράπεζα ανερχόταν στις ς 200 χιλιάδες ρούβλια: «εδώ ο Αργυρόπουλος, ο αξιοζήλευτος γαμπρός, ο δικτάτορας του Μπερντιάνσκ». Επιτέλους, στις 14 Αυγούστου του 1876, αφού αναφέρθηκε στο ημερολόγιο η μεταφορά του Αργυρόπουλου, «πρώην μαέστρου της τράπεζας», από τον κατ' οίκον περιορισμό στη φυλακή,

«ο χρονικογράφος του Μπερντιάνσκ» έγραφε: «Αρμόζει η τιμωρία στα έργα του κλέφτη»[78].

Χαρντάλλο (Χαρντάλο) Ιερωνύμ Ιβάνοβιτς[79]

Ο έμπορος Ιερωνύμ Ιβάνοβιτς Χαρντάλλο διατέλεσε στη θέση του Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ από το 1876 ως το 1880[80]. Είχε μεγάλο κύρος μεταξύ των κατοίκων του Μπερντιάνσκ. Τον Απρίλιο του 1876 εξελέγη Δήμαρχος. Με την ευκαιρία αυτή η «*Οντέσκι Βέστνικ*» έγραφε πως οι εκλογές για τον Επικεφαλής, οι οποίες είχαν προγραμματισθεί για τις 14 Απριλίου, για κάποιο λόγο αναβλήθηκαν για τις 18 του μήνα, οπότε και έγινε η συνεδρίαση του Συμβουλίου της πόλης. «Στο Συμβούλιο της πόλης με πλειοψηφία ψήφων εξελέγη Επικεφαλής της πόλης ο Ιερωνύμ Ιβάνοβιτς Χαρντάλλο, τοπικός έμπορος, που αν και δεν είχε κανένα δημόσιο αξίωμα, είχε προλάβει να κερδίσει την συμπάθεια των κατοίκων της πόλης με τον ευθύ και ειλικρινή του χαρακτήρα». Ο ανταποκριτής της «*Οντέσκι Βέστνικ*» σημείωνε ότι για την η εκλογή του Χαρντάλλο στη θέση του Επικεφαλής της πόλης το κοινό που είχε συγκεντρωθεί στην αίθουσα των εκλογών εξέφρασε την απόλυτή του ικανοποίηση.

Ο κ. Χαρντάλλο κατέβαλε πολλές προσπάθειες για να αμβλυνθούν οι αρνητικές συνέπειες «της καταστροφής» της δημόσιας τράπεζας του Μπερντιάνσκ και Νογκάισκ, σχετικά με τις οποίες η «*Οντέσκι Βέστνικ*» δημοσίευε: «Δεν μπορούμε να μην αντιμετωπίζουμε με συμπάθεια τις ενέργειες του καινούργιου μας Συμβουλίου, το οποίο από τα πρώτα

---

[78] Константин Баханов, Игорь Лыман, *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского*, *В.К. Крыжановский, Дневники* [Κωνσταντίν Μπαχάνοβ, Ίγκορ Λίμαν, *Μπερντιάνσκ στα ημερολόγια του τιμητικού συμβούλου Β.Κ. Κριζανόβσκι*, *Β.Κ. Κριζανόβσκι, Ημερολόγια*], Ζαπορόζιε, 2002, σ. 41-42, 212, 213, 214.

[79] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Χαρντάλλο (Χαρντάλο) Ιερωνύμ Ιβάνοβιτς», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-3-4/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[80] Виктор Михайличенко, Евгений Денисов, Николай Тишаков, «Бердянск. Взгляд через столетия» [Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Ευγένι Ντενίσοβ, Νικολάϊ Τισακόβ. *«Μπερντιάνσκ. Μια ματιά μέσα από τους αιώνες»*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε, 2010, σ. 395.

βήματα αναγκάστηκε να ξεσκεπάσει και να φωτίσει το σκοτεινό θέμα της τράπεζας». Ο δημοσιογράφος της «*Οντέσκι Βέστνικ*» υπογράμμιζε πως ο ζήλος με τον οποίο ενεργούσε το Συμβούλιο του Μπερντιάνσκ, και ιδιαίτερα ο Επικεφαλής Χαρντάλλο σχετικά με αυτή την υπόθεση, μας δίνει λόγο να ελπίζουμε, πως η ανάπτυξη της τοπικής αυτοδιοίκησης τώρα θα κινηθεί διαφορετικά από την προηγούμενη σύνθεση του Συμβουλίου.

Ο κ. Χαρντάλλο έκανε πολλά για την αποπεράτωση του σχολικού κτιρίου αρρένων του Μπερντιάνσκ. Το καλοκαίρι του 1876 στη συνεδρίαση του Συμβουλίου της πόλης ο Χαρντάλλο και η σύζυγός του εξελέγησαν μέλη της Επιτροπής μέριμνας του σχολείου θηλέων. Ως αντιπρόσωπος του Μπερντιάνσκ έλαβε μέρος στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου του ζέμστβο της περιοχής από το 1878 ως το 1883. Τον Ιούνιο του 1880 ο Ιερωνύμ Ιβάνοβιτς Χαρντάλλο αποχώρησε από την θέση του Επικεφαλής της πόλης λόγω εκλογής του Ιβάν Ντμήτριεβιτς Δημητριάδες. Από το 1883 ως το 1886 υπήρξε τιμητικός επιμελητής του σχολείου αρρένων του Μπερντιάνσκ. Το 1885 επανεξελέγη Επικεφαλής της πόλης, αλλά αρνήθηκε να αναλάβει αυτό το αξίωμα.

Δημητριάδες Ιβάν Δμήτριεβιτς[81]

Ο Ιβάν Δμήτριεβιτς Δημητριάδες (Δεμητριάδες, Δημητριάδης, Δεμετριάδης) ήταν Έλληνας έμπορος και διατέλεσε χρέη του Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ το διάστημα μεταξύ 1880-1886[82]. Το 1877 υπηρέτησε προσωρινά ως Επικεφαλής, ώσπου στις 7 Ιουνίου του 1880 διορίστηκε σε αυτή τη θέση. Σχετικά με την κατάσταση της οικονομίας της πόλης και της διαχείρισης επί εποχής του Δημητριάδες το 1885, έγραφε λεπτομερώς η εφημερίδα *«Οντέσκι Βέστνικ»*. Σύμφωνα με το άρθρο, οι επαρχιακές αρχές είχαν πληροφορήσει το Συμβούλιο

---

[81] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Δημητριάδες Ιβάν Δμήτριεβιτς», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-3-4/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[82] Виктор Михайличенко, Евгений Денисов, Николай Тишаков, «Бердянск. Взгляд через столетия» [Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Ευγένι Ντενίσοβ, Νικολάϊ Τισακόβ. *«Μπερντιάνσκ. Μια ματιά μέσα από τους αιώνες»*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε, 2010, σ. 395.

του Μπερντιάνσκ πως η οικονομία της πόλης βρισκόταν σε δύσκολη κατάσταση και ως εκ τούτου απαιτούνταν κηδεμονία από την διοίκηση . Ως αποτέλεσμα, τα μέλη του Συμβουλίου του Μπερντιάνσκ «ανησύχησαν και ξεκίνησαν συζητήσεις», πραγματοποιώντας μια σειρά από συνεδρίες έκτακτης και μη, ανάγκης, αφιερωμένες σε ένα μόνο θέμα: την εντόπιση των αιτιών της συσσώρευσης χρέους της πόλης και την εξεύρεση τρόπων ώστε να αποφευχθεί η παρέμβαση της διοίκησης στις επιχειρηματικές δραστηριότητες της πόλης. Σχετικά με το θέμα αυτό στη συνεδρίαση του συμβουλίου στις 23 Μαΐου, ο Επικεφαλής Ιβάν Ντμήτριεβιτς Δημητριάδες, διάβασε την «Έκθεσή του σχετικά με τα μέτρα για την ενίσχυση των εσόδων της πόλης με την εξήγηση των λόγων για τη συσσώρευση του χρέους της» που αριθμούσε 13 σελίδες. Όπως υπογράμμιζε ο δημοσιογράφος της «Οντέσκι Βέστνικ», «παρά τον πολλά υποσχόμενο τίτλο, η έκθεση αυτή περισσότερο περιέπλεκε ένα ήδη αρκετά περίπλοκο ζήτημα». Προσπαθώντας να εξηγήσει τους λόγους για τη συσσώρευση του χρέους της πόλης (και «ενός χρέους αρκετά μεγάλου, ειδικά για μια τόσο μικρή πόλη όπως το Μπερντιάνσκ», που ανερχόταν σε 300 χιλιάδες ρούβλια σε ασήμι), ο Δημητριάδες συνεχώς αναφερόταν στο «πάθος της αλαζονείας» των πρώην υψηλόβαθμων εκπροσώπων. «Με την έκθεση αυτή, ο Επικεφαλής, όχι μόνο δεν κατάφερε να απαλλάξει το παρόν συμβούλιο από την ευθύνη (που ήταν ο στόχος του), αλλά, αντίθετα, έδωσε κάθε ευκαιρία στους απατεώνες να θεωρούν αυτόν και το παρόν Συμβούλιο της πόλης ενόχους για επικίνδυνη επιμέλεια της πόλης». Επιπλέον, η έκθεση του Ιβάν Ντμήτριεβιτς Δημητριάδες δήλωνε ότι από το παλιό συμβούλιο κληρονομήθηκε ένα χρέος ύψους 200 χιλιάδων ρουβλίων, και δεν εξηγούσε πώς αυτό το χρέος αυξήθηκε σε 300 χιλιάδες ρούβλια[83].

Η θητεία του Δημητριάδες έληξε το 1886. Την ίδια χρονιά προτάθηκε ξανά για τη θέση του δημάρχου. Όμως το 1887 το Συμβούλιο του Μπερντιάνσκ εξέτασε το θέμα των καταχρήσεων του πρώην Επικεφαλής. Στις 29 Σεπτεμβρίου παρουσιάστηκε η έκθεση της Επιτροπής Ελέγχου σχετικά με την επιθεώρηση των ταμειακών λογαριασμών του συμβουλίου για το 1885, «επειδή εκείνη την εποχή

[83] 5-го сентября [5 Σεπτεμβρίου], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 197, (6 Σεπτεμβρίου 1885), σ. 3.

είχαν ήδη ανακαλύψει καταχρήσεις εκ μέρους του συμβουλίου και του πρώην Επικεφαλής Δημητριάδες που έγιναν αφορμή για να απομακρυνθεί από τα καθήκοντά του». Όπως ενημέρωνε ο τύπος, μετά την επιθεώρηση των λογαριασμών ανακαλύφθηκε πως δεν υπήρχε καμία καταγραφή εσόδων και εξόδων του οικονομικού έτους 1885, όπως και καμία απογραφή της περιουσίας της πόλης. Τα λογιστικά βιβλία δεν ήταν δεμένα, έφεραν μόνο την υπογραφή του Δημάρχου. Δεν είχε τηρηθεί ετήσιος έλεγχος των ποσών, δεν είχαν καταγραφεί έγκαιρα ορισμένα στοιχεία για εισροή χρημάτων, και για πολλές αρκετά μεγάλες δαπάνες, (συνολικά 3.064 ρούβλια), δεν είχαν υποβληθεί δικαιολογητικά. Στο ταμείο δεν καταβλήθηκε το ποσό των 5.631 ρουβλίων, και οι ληξιπρόθεσμες οφειλές προέρχονταν από ανθρώπους που έκτισαν κτίρια σε παραθαλάσσια περιοχή της πόλης (τη λεγόμενη «Μπερντιάνσκαϊα κοσά»). Οι ταξιτζήδες χρωστούσαν στο ταμείο για τα τελευταία χρόνια περισσότερα από 1000 ρούβλια, οι ιδιοκτήτες ανεμόμυλων έπρεπε να πληρώσουν 500 ρούβλια, από τα οποία το ταμείο έλαβε μετρητά μόνο πενήντα ρούβλια στη διάρκεια του έτους. Στο ταμείο δεν επιστράφηκε ούτε μια δεκάρα από τα 8.200 ρούβλια για τον άνθρακα και τη σίκαλη, που δόθηκαν σε διαφορετικά πρόσωπα. Δεν λήφθηκε κανένα σοβαρό μέτρο για την είσπραξη όλων αυτών των οφειλών. Ο ανταποκριτής της εφημερίδας με αγανάκτηση έγραφε: «Μέχρι ποιο σημείο έφτασε η ξεδιαντροπιά του Επικεφαλής της πόλης και του ταμία μπορεί κανείς να διαπιστώσει από το γεγονός ότι σε έναν τοπικό δικηγόρο Ν. καταβλήθηκαν 25 ρούβλια από το ταμείο της πόλης για την ανάθεση ιδιωτικής υπόθεσης του Δημητριάδες με ένα άλλο πρόσωπο»[84]. Λίγο αργότερα και πάλι στην «*Οντέσκι Βέστνικ*» διευκρινιζόταν ότι ο Δημητριάδες δεν «απομακρύνθηκε από τα καθήκοντα» του Επικεφαλής της πόλης, αλλά και δεν επανεκλέχτηκε για την επόμενη περίοδο[85].

[84] 8 октября [8 Οκτωβρίου], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 288, (26 Οκτωβρίου 1887), σ. 3.
[85] 12 ноября [12 Νοεμβρίου], *Οντέσκιϊ Βέστνικ*, τχ. 314, (21 Νοεμβρίου 1887), σ. 3.

Γκαέβσκι Βλαντισλάβ Ερασμοβιτς[86]

Ο Βλαντισλάβ Ερασμοβιτς Γκαέβσκι παρέμεινε στη θέση του Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ από το 1886 ως το 1906[87]. Γεννήθηκε το 1846 (1847). Σπούδασε στο γυμνάσιο του Νεμίροβ και μετά στην εμπορική σχολή της Οδησσού. Παρέμεινε σταθερά σύμβουλος του Συμβουλίου του Μπερντιάνσκ από το 1876 ως το 1906. Από τις 3 Ιουλίου του 1886 ως τις 22 Μαρτίου του 1906 διατέλεσε χρέη του Επικεφαλής στο Μπερντιάνσκ. Από το 1877 ως το 1906 ήταν πρόεδρος της Επιτροπής μέριμνας του σχολείου θηλέων του Μπερντιάνσκ. Από το 1888 ως το 1908 παρέμεινε επίτιμος επόπτης του σχολείου αρρένων του Μπερντιάνσκ, από το 1880 ως το 1906 ήταν μέλος της Σχολικής Επιτροπής του νομού του Μπερντιάνσκ. Από τις 24 Ιανουαρίου του 1906 έγινε πρόεδρος της Επιτροπής αυτής. Από το 1881 ήταν σύμβουλος της Συνέλευσης του ζέμστβο του νομού του Μπερντιάνσκ. Από το 1906 ανέλαβε καθήκοντα του Προέδρου αυτής της Συνέλευσης. Από το 1894 ήταν σύμβουλος της Συνέλευσης του ζέμστβο της επαρχίας της Ταυρίδας. Από το 1886 υπηρέτησε ως διευθυντής της Επιτροπής της φυλακής του Μπερντιάνσκ, και από τις 24 Ιανουαρίου του 1906 έγινε πρόεδρος της Επιτροπής αυτής. Το 1890 ήταν επίτιμο μέλος της Επιτροπής των ορφανοτροφείων. Από τις 24 Ιανουαρίου του 1906 έγινε πρόεδρος της Επιτροπής των ορφανοτροφείων του Μπερντιάνσκ. Από το 1899 ήταν επόπτης του ενοριακού σχολείου θηλέων του Μπερντιάνσκ. Από τις 22 Μαρτίου του 1901 έγινε επίτιμος πολίτης του Μπερντιάνσκ. Από τις 24 Ιανουαρίου του 1906 ανέλαβε καθήκοντα προέδρου της αριστοκρατίας του νομού του Μπερντιάνσκ. Στις 27 Σεπτεμβρίου του 1909 εκλέχτηκε πρόεδρος της Συνέλευσης του ζέμστβο του νομού. Τον Ιανουάριο του 1910 έγινε επίτιμος επόπτης του Σπουδαστηρίου των δασκάλων στο Πρέσλαβ. Βραβεύτηκε: με το

---

[86] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Γκαέβσκι Βλαντισλάβ Ερασμοβιτς», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-3-4/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[87] Виктор Михайличенко, Евгений Денисов, Николай Тишаков, «Бердянск. Взгляд через столетия» [Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Ευγένι Ντενίσοβ, Νικολάϊ Τισακόβ. *«Μπερντιάνσκ. Μια ματιά μέσα από τους αιώνες»*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε, 2010, σ. 395.

παράσημο της Αγίας Άννας 3ου βαθμού (3 Φεβρουαρίου του 1888), με το παράσημο του Αγίου Στανισλάβ 3ου βαθμού (4 Σεπτεμβρίου του 1888), με το παράσημο του Αγίου Στανισλάβ 2ου βαθμού (28 Δεκεμβρίου του 1890), με το παράσημο της Αγίας Άννας 2ου βαθμού (26 Οκτωβρίου του 1895), με το παράσημο του Αγίου Βλαντίμιρ 4ου βαθμού (6 Δεκεμβρίου του 1901), με το παράσημο του Αγίου Βλαντίμιρ 3ου βαθμού (1 Ιανουαρίου του 1909), με το παράσημο του Αγίου Στανισλάβ 1ου βαθμού (6 Δεκεμβρίου του 1911), με το παράσημο της Αγίας Άννας 1ου βαθμού (6 Δεκεμβρίου του 1913)[88].

Διασώθηκε ο φάκελος με τίτλο: «Λίστες, πληροφορίες και η αλληλογραφία με τα εκπαιδευτικά ιδρύματα σχετικά με τα ονόματα των ατόμων που προτείνονται για βράβευση», ο οποίος δημοσιεύτηκε στην έκδοση «Σχολείο αρρένων του Μπερντιάνσκ (1901-1919)». Ο φάκελος περιείχε πληροφορίες για τον Γκαέβσκι όπως ήταν διαθέσιμες στις 29 Ιουλίου του 1908. Συγκεκριμένα μαθαίνουμε πως ως μέλος και αργότερα πρόεδρος της Σχολικής Επιτροπής του νομού του Μπερντιάνσκ, ο Γκαέβσκι «πάντα με αληθινή αγάπη και ακούραστη φροντίδα επέβλεπε τις ανάγκες της δημόσιας παιδείας στη πόλη Μπερντιάνσκ και στο νομό». Ως σύμβουλος της Συνέλευσης του ζέμστβο και Επικεφαλής υπερασπιζόταν συνεχώς τα συμφέροντα των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, «φροντίζοντας για την πλήρη ικανοποίηση όλων των υλικών αναγκών των σχολείων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης της περιοχής του Μπερντιάνσκ και αναλαμβάνοντας γενικά σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της παιδείας στο νομό». Στο Μπερντιάνσκ χάρη στην φροντίδα και την ακούραστη υποστήριξη του χτίστηκαν πέντε νέα κτίρια για τα δημοτικά σχολεία, έγινε οικοδόμηση του πολυτελούς σχολικού κτιρίου 4 τάξεων στο Μπερντιάνσκ, και στο νομό λειτούργησαν τουλάχιστον 70 νέα σχολεία. Με προσωπικά έξοδα του Γκαέβσκι για τους μαθητές, διοργανώνονταν Χριστουγεννιάτικες γιορτές, γιορτές δενδροφύτευσης, περίπατοι, κ.λ.π. Οι φτωχότεροι μαθητές λάμβαναν από αυτόν χρηματικές δωρεές για παπούτσια, βιβλία

---

88 *Константінова Вікторія*. Гаєвський Владислав Еразмович [*Κωνσταντίνοβα Βικτωρία*, Γκαέβσκι Βλαντισλάβ Ερασμοβιτς], *Σλαβέτνι ζαπορίζτσι*, διαθέσιμο στη διεύθυνση http://sites.znu.edu.ua/news_details.php?news_id=5584&lang=ukr (πρόσβαση: 09.06.2013).

και ούτω καθεξής. Σύμφωνα με το ίδιο έγγραφο, με πρωτοβουλία του Βλαντισλάβ Εράσμοβιτς Γκαέβσκι εισήχθη η πρακτική των περιοδικών αυξήσεων στο μισθό των εκπαιδευτικών στα σχολεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Από την πόλη και το ζέμστβο οι δάσκαλοι λάμβαναν χρήματα για έξοδα ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Προσφερόταν επίσης υλική υποστήριξη στις οικογένειες των αποθανόντων εργαζομένων της πρωτοβάθμιας δημόσιας εκπαίδευσης. «Και σε γενικές γραμμές, χάρη στην επιμέλεια ενός εξέχοντος τοπικού δημοσίου προσώπου, η δημόσια εκπαίδευση στην περιοχή του Μπερντιάνσκ δεν είχε ανάγκες που είχαν μείνει ανεκπλήρωτες»[89].

Ανόποβ Αλεξάντρ Βασίλιεβιτς[90]

Ο Αλεξάντρ Βασίλιεβιτς Ανόποβ παρέμεινε στη θέση του Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ από το 1906 ως το 1917. Γεννήθηκε από εμπορική οικογένεια το 1867. Ήταν απόφοιτος του Λυκείου Ντεμίντοβσκι. Από τις 26 Ιουνίου του 1895 υπηρέτησε στη θέση του γραμματέα του παραρτήματος της Κρατικής τράπεζας στο Άστραχαν. Στις 15 Ιουνίου του 1900 μετατέθηκε στη ίδια θέση στο Μπερντιάνσκ. Παραιτήθηκε στις 7 Μαρτίου του 1903. Από την 1η Ιανουαρίου του 1903 ως την 1η Ιουνίου του 1906 υπηρέτησε στη θέση του γραμματέα του Συμβουλίου του ζέμστβο της περιοχής του Μπερντιάνσκ.

---

[89] Бердянська чоловіча гімназія (1901-1919 роки), *Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету* [Σχολείο αρρένων (1901-1919), *Δημοσιεύσεις σχετικά με την ιστορία του Κρατικού παιδαγωγικού πανεπιστημίου του Μπερντιάνσκ*], *οι συντάκτες Βικτωρία Κωνσταντίνοβα, Ιγκόρ Λίμαν*, τχ. 2, Κίεβο: Οσβίτα Ουκραίνι, 2006, σ. 95-96; ΚΑΟ, αρχειακή σειρά 42 «Канцелярия попечителя Одесского учебного округа» [«Γραφείο εποπτείας σχολείων της περιοχής της Οδησσού»], αριθμός ευρετηρίου 35, φάκελος 471 «Списки, сведения и переписка с учебными заведениями о лицах, представленных к награждению» [«Λίστες, πληροφορίες και η αλληλογραφία με τα εκπαιδευτικά ιδρύματα σχετικά με τα ονόματα των ατόμων που προτείνονται για την βράβευση»], σ. 338-338 και πίσω όψη, 344-345338-338 об., 344-345.

[90] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Ανόποβ Αλεξάντρ Βασίλιεβιτς», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-3-4/ (Дата звернення: 22.01.2020).

Ταυτόχρονα την σχολική χρονιά του 1905-1906 δίδασκε νομολογία στο σχολείο αρρένων του Μπερντιάνσκ. Στις 19 Μαρτίου του 1906 εκλέχτηκε μέλος του Συμβουλίου του Μπερντιάνσκ, και στις 12 Μαΐου του 1906 έγινε Επικεφαλής του Μπερντιάνσκ. Ως αποτέλεσμα, ήδη στις 20 Ιουνίου του 1906, εκλέχτηκε μέλος και επικεφαλής του διοικητικού συμβουλίου της Επιτροπής του σχολείου θηλέων του Μπερντιάνσκ, όπως και μέλος της Σχολικής Επιτροπής της περιοχής του Μπερντιάνσκ. Τον Φεβρουάριο του 1907 εκλέχτηκε μέλος και επικεφαλής του διοικητικού συμβουλίου της ναυτικής σχολής του Μπερντιάνσκ. Στις 26 Μαρτίου του 1908 λόγω υπηρεσίας προήχθη λαμβάνοντας τον τίτλο του αυλικός σύμβουλος. Στις 29 Σεπτεμβρίου του 1909 ανακηρύχθηκε επίτιμο μέλος της Επιτροπής του σχολείου αρρένων του Μπερντιάνσκ. Αργότερα επανεξελέγη σε αυτή τη θέση δύο φορές. Στις 6 Δεκεμβρίου του 1910 βραβεύτηκε με το παράσημο του Αγίου Στανισλάβ 3ου βαθμού[91].

Διασώθηκε λίστα προαγωγής του Ανόποβ, που δημοσιεύτηκε στην έκδοση «Σχολείο αρρένων του Μπερντιάνσκ (1901-1919)»[92].

---

[91] Бердянська чоловіча гімназія (1901-1919 роки), *Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету* [Σχολείο αρρένων (1901-1919), *Δημοσιεύσεις σχετικά με την ιστορία του Κρατικού παιδαγωγικού πανεπιστημίου του Μπερντιάνσκ*], *οι συντάκτες Βικτωρία Κωνσταντίνοβα, Ιγκόρ Λίμαν*, τχ. 2, Κίεβο: Οσβίτα Ουκραίνι, 2006, σ. 22, 24, 226, 239-243, 245, 247, 249, 251, 254, 256, 258, 260-265, 267, 268, 270, 272-276, 371, 382, 396, 425, 426, 429, 437, 438, 459, 467, 472, 483, 484, 486, 488, 489, 521, 556, 557, διαθέσιμο στη διεύθυνση http://ri-urbanhistory.org.ua/library/konstantinova-liman/Materiali_z_istorii_BDPU_Tom_2.pdf, (πρόσβαση 09/06/2013); *Константінова Вікторія,* Анопов Олександр Васильович, Славетні запоріжці [*Κωνσταντίνοβα Βικτωρία,* Ανόποβ Ολεξάντρ Βασίλιοβιτς] *Σλαβέτνι ζαπορίζτσι*, διαθέσιμο στη διεύθυνση http://sites.znu.edu.ua/news_details.php?news_id=5238&lang=ukr (πρόσβαση: 09.06.2013).

[92] Бердянська чоловіча гімназія (1901-1919 роки), *Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету* [Σχολείο αρρένων (1901-1919), *Δημοσιεύσεις σχετικά με την ιστορία του Κρατικού παιδαγωγικού πανεπιστημίου του Μπερντιάνσκ*], σ. 226-229; Κρατικό Αρχείο της Αυτόνομης Δημοκρατίας της Κριμαίας (ΚΑΑΔΚ), αρχειακή σειρά 42 «Таврическое губернское по земским и городским делам присутствие» [«Διεύθυνση της περιφέρειας της Ταυρίδας για τις υποθέσεις των ζέμστβο και των πόλεων»],

Λιμενάρχες

Τσερνιάεβ Γρηγόρι Νικήτιτς[93]

Ο Γρηγόρι Νικήτιτς Τσερνιάεβ γεννήθηκε το 1787 και πέθανε πιθανόν το 1869. Διατέλεσε αρχηγός του αστυνομικού τμήματος στο λιμάνι του Μπερντιάνσκ και λιμενάρχης του Μπερντιάνσκ. Στη λίστα των αξιωματικών, που έλαβαν μέρος στο πόλεμο του 1812, ο Γρηγόρι Νικήτιτς Τσερνιάεβ αναφέρεται ως υπολοχαγός του συντάγματος πεζικού «Νοβοινγκέρμανλάντσκι»[94]. Στις 12 Μαρτίου του 1845 ο αρχηγός της αστυνομίας του Μπερντιάνσκ μετονομάστηκε σε λιμενάρχη με διατήρηση των προηγούμενων αστυνομικών του καθηκόντων. Το 1840, ο Τσερνιάεβ με τον βαθμό του υπολοχαγού, ηγήθηκε επιτροπής για την ανέγερση του καθεδρικού ναού στο Μπερντιάνσκ. Είχε πνευματική συγγένεια (μέσω βαπτίσματος) με τον γενικό κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας Μ. Σ. Βοροντσόβ. Κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου, οργάνωσε την άμυνα της πόλης και του λιμανιού κατά των επιδρομών των εχθρικών στρατευμάτων. Στις 26 Νοεμβρίου του 1860 του απονεμήθηκε το παράσημο του Αγίου Γεωργίου τετάρτου βαθμού[95]. Ως απόστρατος με

αριθμός ευρετηρίου 1, φάκελος 458 «Дело Таврического Губернского по земским и городским делам Присутствия. О службе Бердянского Городского Головы Александра Васильевича Анопова» [«Φάκελος της Διεύθυνση της περιφέρειας της Ταυρίδας για τις υποθέσεις των ζέμστβο και των πόλεων. Σχετικά με την υπηρεσία του Αλεξάντρ Βασίλιεβιτς Ανόποβ, Δημάρχου του Μπερντιάνσκ»], σ. 2-5.

[93] Igor Lyman, Victoria Konstantinova, «Γρηγόρι Νικήτιτς Τσερνιάεβ», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Ηλεκτρονικό ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-3-5/ (Ημερομηνία πρόσβασης: 22.01.2020).

[94] Офицеры 1812 года, *Информационный ресурс по офицерам Российской Императорской армии Эпохи Отечественной войны 1812 года* [Αξιωματικοί το 1812, *Πληροφοριακός οδηγός για τους αξιωματικούς του ρωσικού αυτοκρατορικού στρατού κατά τον πόλεμο του 1812*], διαθέσιμο στη διεύθυνση http://officers.wardoc.ru/person-y.php (πρόσβαση 09/06/2013).

[95] Кавалеры ордена Святого Георгия IV класса на букву «Ч» [Βραβευμένοι με το παράσημο του Αγίου Γεωργίου 4ου βαθμού στο γράμμα «Ч», Βικιπαίδεια,

βαθμό υποστράτηγου, συμμετείχε ενεργά στις δραστηριότητες της τοπικής διοίκησης της πόλης Μπερντιάνσκ. Τον Μάρτιο του 1865 εξελέγη στην Επιτροπή κατασκευής σιδηροδρόμου προς το Μπερντιάνσκ, και μέχρι τον Ιούνιο του 1865 ήταν μέλος της Επιτροπής ίδρυσης δημόσιου κήπου στο Μπερντιάνσκ[96]. Ήταν ο πατέρας του πρώτου επίτιμου πολίτη του Μπερντιάνσκ στρατηγού Μ. Γ. Τσερνιάεβ[97].

Στο «*Νοβοροσσίκι Καλεντάρ» του 1843* στη πρώτη αναφορά σχετικά με τη σύσταση των «τοπικών γραφείων» σημειώνεται: «Στο Μπερντιάνσκ: ο αρχηγός της αστυνομίας στο λιμάνι του Μπερντιάνσκ είναι ο συνταγματάρχης Γρηγόρι Νικήτιτς Τσερνιάεβ»[98]. Για το διάστημα μεταξύ του 1842-1843 στο Κρατικό Αρχείο της Αυτόνομης Δημοκρατίας της Κριμαίας διασώζονται οι φάκελοι «Σχετικά με την αποζημίωση ενοικίου στον αρχηγό της αστυνομίας του λιμανιού του Μπερντιάνσκ αντισυνταγματάρχη Τσερνιάεβ»[99] και «Σχετικά με την καταβολή μισθοδοσίας του αντισυνταγματάρχη Τσερνιάεβ ως λιμενάρχη του Μπερντιάνσκ»[100]. Το 1843 σχηματίστηκε η υπόθεση «Η

Ελεύθερη Εγκυκλοπαίδεια], διαθέσιμο στη διεύθυνση http://ru.wikipedia.org/wiki/Кавалеры_ордена_Святого_Георгия_IV_класса_Ч, (πρόσβαση 09/06/2013).

[96] *Константінова Вікторія*. Черняєв Григорій Микитович, Славетні запоріжці [*Κωνσταντίνοβα Βικτωρία*, Τσερνιάεβ Γρηγόρι Νικήτιτς], *Σλαβέτνι ζαπορίζτσι*, διαθέσιμο στη διεύθυνση http://sites.znu.edu.ua/news_details.php?news_id=7505&lang=ukr (πρόσβαση: 09.06.2013).

[97] ό. π.

[98] *Новороссийский календарь на 1843 год, издаваемый от Ришельевскаго лицея* [*Νοβοροσσίσκι Καλεντάρ για το 1843 που δημοσιεύθηκε από το Λύκειο Ρισελιέβσκι*], Οδησσός: τυπογραφείο της Οδησσού 1842, σ. 179.

[99] ΚΑΑΔΚ αρχειακή σειρά 26 «Канцелярия Таврического губернатора» [«Γραφείο του Κυβερνήτη της Ταυρίδας»], αριθμός ευρετηρίου 1, φάκελος 12454 «О квартирных деньгах Управляющему полицейскою частью в Бердянском порте подполковнику Черняеву» [«Σχετικά με την αποζημίωση ενοικίου στον αρχηγό της αστυνομίας του λιμανιού του Μπερντιάνσκ αντισυνταγματάρχη Τσερνιάεβ»].

[100] ΚΑΑΔΚ αρχειακή σειρά 26 «Канцелярия Таврического губернатора» [«Γραφείο του Κυβερνήτη της Ταυρίδας»], αριθμός ευρετηρίου 1, φάκελος 12925 «О удовлетворении подполковника Черняева жалованьем по

παρουσίαση στον υπουργό Εσωτερικών του επίσημου καταλόγου της υπηρεσίας του αντισυνταγματάρχη Τσερνιάεβ, αρχηγού της αστυνομίας στο λιμάνι του Μπερντιάνσκ»[101]. Την περίοδο μεταξύ του 1842-1845 διεξάγεται η υπόθεση «Όσον αφορά την αίτηση ορισμένων ατόμων τα οποία καταγγέλλουν την μη αποδοθείσα ικανοποίηση των απαιτήσεων τους λόγω της διαχείρισης του αρχηγού της αστυνομίας στο λιμάνι του Μπερντιάνσκ αντισυνταγματάρχη Τσερνιάεβ»[102]. Το 1852 η ηγεσία του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας διεξήγαγε έρευνα «Σχετικά με την καταγγελία του συνταγματάρχη Τσερνιάεβ λιμενάρχη του Μπερντιάνσκ αναφορικά με την προκληθείσα ενόχλησή του εκ μέρος των επαρχιακών αρχών της Ταυρίδας»[103]. Το 1862 σχηματίζεται η υπόθεση «Κατόπιν αιτήματος του συνταξιούχου υποστράτηγου Τσερνιάεβ για τα χρήματα

должности портового начальника Бердянского порта» [«Σχετικά με την καταβολή μισθοδοσίας του αντισυνταγματάρχη Τσερνιάεβ ως λιμενάρχη του Μπερντιάνσκ»].

[101] ΚΑΑΔΚ αρχειακή σειρά 26 «Канцелярия Таврического губернатора» [«Γραφείο του Κυβερνήτη της Ταυρίδας»], αριθμός ευρετηρίου 1, φάκελος 13315 «О доставлении Министру внутренних дел формулярного списка о службе управляющего полицейскою частью в Бердянском порте подполковника Черняева» [«Η παρουσίαση στον υπουργό Εσωτερικών του επίσημου καταλόγου της υπηρεσίας του αντισυνταγματάρχη Τσερνιάεβ, αρχηγού της αστυνομίας στο λιμάνι του Μπερντιάνσκ»].

[102] ΚΑΑΔΚ αρχειακή σειρά 26 «Канцелярия Таврического губернатора» [«Γραφείο του Κυβερνήτη της Ταυρίδας»], αριθμός ευρετηρίου 1, φάκελος 12665 «По прошению некоторых лиц с жалобою на управляющего полицейскою частью в Бердянском порте подполковника Черняева за недоставление удовлетворения по претензиям» [«Όσον αφορά την αίτηση ορισμένων ατόμων τα οποία καταγγέλλουν τη μη αποδοθείσα ικανοποίηση των απαιτήσεων τους λόγω της διαχείρισης του αρχηγού της αστυνομίας στο λιμάνι του Μπερντιάνσκ αντισυνταγματάρχη Τσερνιάεβ»].

[103] ΚΑΟ, αρχειακή σειρά 1 «Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора» [«Διεύθυνση του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας»], αριθμός ευρετηρίου 172, φάκελος 18, 1852, «По жалобе Бердянского портового начальника полковника Черняева на притеснения Таврического губернского начальства» [«Σχετικά με την καταγγελία του συνταγματάρχη Τσερνιάεβ λιμενάρχη του Μπερντιάνσκ αναφορικά με την προκληθείσα εκ μέρος των επαρχιακών αρχών της Ταυρίδας»], σ. 2, ο φάκελος δεν διασώθηκε.

που είχε δαπανήσει για τη συντήρηση του κρατικού κήπου του Μπερντιάνσκ και δεν μπορούν να επιστραφούν»[104]. Ο «χρονικογράφος του Μπερντιάνσκ» Β. Κ. Κριζανόβσκι επανειλημμένα αναφέρει τον Γ. Ν. Τσερνιάεβ στο ημερολόγιό του. Συγκεκριμένα, στις 28 του Απρίλη του 1865 έγραφε: «Σήμερα, ο πρώην επικεφαλής του λιμένα του Μπερντιάνσκ, απόστρατος με βαθμό υποστράτηγου Γρηγόρι Νικήτιτς Τσερνιάεβ στις εκλογές για Επιτροπή στέγασης καυχήθηκε ότι, ο κύριος Τσερνιάεβ είναι ήδη 79 ετών, αλλά παρόλα αυτά παραμένει ένας ζωηρός γέροντας»[105].

Ντελβό[106]

Ο συνταγματάρχης Ντελβό, το όνομα του οποίου είναι άγνωστο, διατέλεσε στη θέση του αναπληρωτή λιμενάρχη του Μπερντιάνσκ το 1856. Διορίστηκε σε αυτή τη θέση κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου. Στάλθηκε στο Μπερντιάνσκ αντί του Γρηγόρι Νικήτιτς Τσερνιάεβ, ο οποίος απομακρύνθηκε από τα καθήκοντά του γιατί συμφώνησε με την πρόταση του καπετάνιου της συμμαχικής μοίρας Τσεράρντ Οσμπόρν να επιτραπεί στους συμμάχους να αγοράσουν κρέας στην πόλη με αντάλλαγμα να σταματήσουν τον βομβαρδισμό του Μπερντιάνσκ και να απομακρύνουν τα πλοία τους από το λιμάνι. Αφού

---

[104] ΚΑΟ, αρχειακή σειρά 1 «Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора» [«Διεύθυνση του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας»], αριθμός ευρετηρίου 16, φάκελος 61, 1862, «По просьбе отставного генерал-майора Черняева на невозвращение денег, издержанных им на содержание Бердянского казенного сада» [«Κατόπιν αιτήματος του συνταξιούχου υποστράτηγου Τσερνιάεβ για τα χρήματα που είχε δαπανήσει για τη συντήρηση του δημόσιου κήπου του Μπερντιάνσκ και δεν μπορούν να επιστραφούν»], σ. 8.

[105] Константин Баханов, Игорь Лыман, *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского*, *В.К. Крыжановский, Дневники* [Κωνσταντίν Μπαχάνοβ, Ίγκορ Λίμαν, *Μπερντιάνσκ στα ημερολόγια του τιμητικού συμβούλου Β.Κ. Κριζανόβσκι*, *Β.Κ. Κριζανόβσκι, Ημερολόγια*], Ζαπορόζιε, 2002, σ. 83.

[106] Igor Lyman, Victoria Konstantinova, «Ντελβό», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-3-5/ (Дата звернення: 22.01.2020).

διεξήγαγε έρευνα κατά την άφιξή του στο Μπερντιάνσκ ο Ντελβό, στην έκθεσή του στις 2 Απριλίου του 1856 επιβεβαίωσε το γεγονός των διαπραγματεύσεων του Γρηγόρι Νικήτιτς Τσερνιάεβ με τον Οσμπόρν[107]. Τον Ιούνιο του 1856 ο ανταποκριτής της «*Οντέσκι Βέστνικ*» στο Μπερντιάνσκ έγραφε ότι η πόλη υπέστη αρκετά σοβαρές ζημιές από τα εχθρικά πυρά και τις βόμβες (αν και ίσως λίγο λιγότερες από τις άλλες γειτονικές παράκτιες πόλεις), αλλά τώρα, «Με την καλοπροαίρετη διαχείριση του προσωρινού επικεφαλής της διοίκησης της πόλης, τιμημένου συνταγματάρχη Ντελβό», ελαφρώς ανακάμπτει και «μπορούμε με ασφάλεια να ελπίζουμε ότι, σύμφωνα με την εν λόγω διαχείριση της κυβέρνησης και του λιμενάρχη σε ένα χρόνο ενδέχεται να παραμένουν πολύ λίγα ίχνη της εισβολής του εχθρού»[108].

Βλαντισλάβλεβ Β. Α.[109]

---

[107] Евгений Денисов, Виктор Михайличенко, Александр Киосев. *Бердянский морской торговый порт: Его история от основания в 1830 году до наших дней, главные события на 180-летнем пути, рассказ о людях, оставивших заметный след в биографии порта* [Ευγένιος Ντενίσοβ, Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Αλέξανδρος Κιόσεβ. *Μπερντιάνσκ Εμπορικός Θαλάσσιος Λιμένας: Η ιστορία του λιμανιού από την ίδρυσή του το 1830 μέχρι σήμερα, τα σημαντικότερα γεγονότα κατά τη διάρκεια των 180 ετών, οι ιστορίες των ανθρώπων που συνέβαλαν σημαντικά στη βιογραφία του λιμανιού*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε 2010, σ. 120; А. М. Черняева, «Страница из семейной летописи Черняевых» [Α. Μ. Τσερνιάεβα, Μία σελίδα της οικογενειακής χρονολογίας των Τσερνιάεβι, *Ρούσσκι Αρχίβ* (Ρωσικό Αρχείο)], 1909, τόμος 2, τχ. 8, σ. 687-694.

[108] Вл. С. «Бердянск, 18-го июня» [Βλ. Σ., «Μπερντιάνσκ, 18 Ιουνίου»], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 72, (26 Ιουνίου 1856), σ. 350; «Юне місто», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1827-1860 рр.) [«Νέα πόλη», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών της «Οντέσκι Βέστνικ» (1827-1860)], *οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Αντρέι Πιμένοβ,* Μπερντιάνσκ, Ροστόβ-Ντον 2007, σ. 234.

[109] Igor Lyman, Victoria Konstantinova, «Βλαντισλάβλεβ Β. Α.», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-3-5/ (Дата звернення: 22.01.2020).

Ο αντισυνταγματάρχης Βλαντισλάβλεβ Β. Α. διατέλεσε λιμενάρχης του Μπερντιάνσκ το 1856. Διορίστηκε μετά από τον συνταγματάρχη Ντελβό, ο οποίος άσκησε τα καθήκοντα του λιμενάρχη στο Μπερντιάνσκ για ένα σύντομο χρονικό διάστημα. Παρέμεινε στη θέση αυτή για μερικούς μήνες, αλλά αναγκάστηκε να παραιτηθεί το Νοέμβριο του 1856 λόγω σοβαρής ασθένειας[110].

Ιβκόβ Αβενίρ Αλεξέεβιτς[111]

Ο Αβενίρ Αλεξέεβιτς Ιβκόβ διατέλεσε στη θέση λιμενάρχη του Μπερντιάνσκ το 1856-1863. Η ημερομηνία γέννησής του είναι άγνωστη, απεβίωσε στις 17 Μαρτίου του 1889. Είχε εκπαιδευτεί στο Σχολή Ναυτικών Δοκίμων, από την οποία αποφοίτησε στις 21 Δεκεμβρίου του 1835 με τον βαθμό του ανθυπασπιστή στο στόλο της Μαύρης Θάλασσας. Συμμετείχε στον Κριμαϊκό πόλεμο. Επέδειξε θάρρος κατά την διάρκεια της άμυνας της Σεβαστούπολης, για την οποία τιμήθηκε με το παράσημο του Αγίου Βλαντιμίρ, 4ου βαθμού και το παράσημο του Αγίου Γεωργίου, 4ου βαθμού. Μέχρι το τέλος των εχθροπραξιών συνέχισε να υπηρετεί στη Μαύρη Θάλασσα. Διορίστηκε στο Μπερντιάνσκ, μετά από μια σύντομη άσκηση των καθηκόντων του λιμενάρχη του Μπερντιάνσκ από τον αντισυνταγματάρχη Βλαντισλάβλεβ[112]. Κατά το διάστημα της παραμονής του Α. Α. Ιβκόβ

---

[110] Евгений Денисов, Виктор Михайличенко, Александр Киосев. *Бердянский морской торговый порт: Его история от основания в 1830 году до наших дней, главные события на 180-летнем пути, рассказ о людях, оставивших заметный след в биографии порта* [Ευγένιος Ντενίσοβ, Βίκτωρ Μιχαΐλιτσένκο, Αλέξανδρος Κιόσεβ. *Μπερντιάνσκ Εμπορικός Θαλάσσιος Λιμένας: Η ιστορία του λιμανιού από την ίδρυσή του το 1830 μέχρι σήμερα, τα σημαντικότερα γεγονότα κατά τη διάρκεια των 180 ετών, οι ιστορίες των ανθρώπων που συνέβαλαν σημαντικά στη βιογραφία του λιμανιού*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε 2010, σ. 120, 395.

[111] Igor Lyman, Victoria Konstantinova, «Ιβκόβ Αβενίρ Αλεξέεβιτς», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-3-5/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[112] Ивков, Авенир Алексеевич [Ίβκοβ Αβενίρ Αλεξέεβιτς, Βικιπαίδεια, Ελεύθερη Εγκυκλοπαίδεια], διαθέσιμο στη διεύθυνση http://ru.wikipedia.org/wiki/Ивков,_Авенир_Алексеевич (πρόσβαση

σε αυτή την θέση, δραστηριοποιήθηκε η Επιτροπή περιουσιακών απωλειών των κατοίκων του Μπερντιάνσκ στον πόλεμο του 1853-1856[113]. Το 1861, η «*Οντέσκι Βέστνικ*» ανέφερε ότι ο λιμενάρχης του Μπερντιάνσκ υπολοχαγός Ιβκόβ υποσχέθηκε βοήθεια, για την ολοκλήρωση της κατασκευής ενός ατμόπλοιου, στον αναλφάβητο κάτοικο του Μπερντιάνσκ αυτοδίδακτο μηχανικό Ακίμ Πιροζκόβ. Υπογραμμίζεται πως αυτή θα δοθεί υπό την προϋπόθεση ότι το πλοίο, η κατασκευή του οποίου έχει διαρκέσει ήδη ένα χρόνο, θα ολοκληρωθεί

09/06/2013); Евгений Денисов, Виктор Михайличенко, Александр Киосев. *Бердянский морской торговый порт: Его история от основания в 1830 году до наших дней, главные события на 180-летнем пути, рассказ о людях, оставивших заметный след в биографии порта* [Ευγένιος Ντενίσοβ, Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Αλέξανδρος Κιόσεβ. *Μπερντιάνσκ Εμπορικός Θαλάσσιος Λιμένας: Η ιστορία του λιμανιού από την ίδρυσή του το 1830 μέχρι σήμερα, τα σημαντικότερα γεγονότα κατά τη διάρκεια των 180 ετών, οι ιστορίες των ανθρώπων που συνέβαλαν σημαντικά στη βιογραφία του λιμανιού*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε 2010, σ. 120, 395.

[113] ΚΑΟ, αρχειακή σειρά 1 «Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора» [«Διεύθυνση του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας»], αριθμός ευρετηρίου 230, φάκελος 197, «О рассмотрении и утверждении определений Бердянского комитета по потерям жителей в минувшую войну» [«Εξέταση και έγκριση των ορισμών της Επιτροπής του Μπερντιάνσκ σχετικά με τις απώλειες των κατοίκων στον τελευταίο πόλεμο»], αποπερατώθηκε στις 12 Δεκεμβρίου 1858), 27 σ.; ΚΑΟ, αρχειακή σειρά 1 «Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора» [«Διεύθυνση του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας»], αριθμός ευρετηρίου 230α, φάκελος 73, «Определения местных комитетов по дополнительным прошениям о пособиях. Бердянского, Евпаторийского, Севастопольского, Ялтинского, Алешковского и Феодосийского, об испрашивавшихся пособиях и об отказах» [«Ορισμοί των τοπικών επιτροπών επί των πρόσθετων αιτήσεων για επιδόματα από τους κατοίκους των περιοχών του Μπερντιάνσκ, της Ευπατόριας, της Σεβαστούπολης, της Γιάλτας και του Αλέσκοβ, της Θεοδοσίας σχετικά με τους αιτούντες επιδόματα και τις απορριπτικές αποφάσεις»]. Μόνο ένα βιβλίο.; ΚΑΟ, αρχειακή σειρά 1 «Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора» [«Διεύθυνση του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας»], αριθμός ευρετηρίου 230α, φάκελος 100, «Книги с вырезными билетами комитетов. Бердянского» [«Βιβλία με τα κουπόνια των επιτροπών. Μπερντιάνσκ»], μόνο ένα βιβλίο.

εντός ενός μηνός, ώστε, με χωρητικότητα μέχρι 8 άτομα, «να ακολουθεί όπως λέει ο κατασκευαστής, μέχρι και 10 μίλια ελεύθερα, να πλέει στον όρμο μας και να μην φοβάται όταν ο καιρός είναι καλός να εκτελεί την διαδρομή πέρα δώθε»[114].

Την 1η Ιανουαρίου του 1863 ο Αβενίρ Αλεξέεβιτς Ιβκόβ προβιβάστηκε σε καπετάνιο Α΄. Το 1872 προβιβάστηκε σε υποναύαρχο, αλλά λόγω ασθένειας συνταξιοδοτήθηκε. Το 1878 επέστρεψε στην υπηρεσία, διορίστηκε κυβερνήτης της πόλης του Παβλόβσκ. Το 1879 τιμήθηκε με το παράσημο του Αγίου Βλαντιμίρ, 3ου βαθμού. Τέλος, συνταξιοδοτήθηκε το 1883 ως αντιναύαρχος. Έχει θαφτεί στην εκκλησία του Αγίου Βλαδιμήρου στη Σεβαστούπολη[115].

Μαξούτοβ Πάβελ Πετρόβιτς[116]

---

[114] ΚΑΟ, αρχειακή σειρά 1 «Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора» [«Διεύθυνση του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας»], αριθμός ευρετηρίου 60, φάκελος 99, 1863, «По ходатайству Бердянского городского головы об освобождении механика-самоучки мещанина Акима Пирожкова от рекрутской повинности» [«Κατόπιν αιτήματος του Επικεφαλής του Συμβουλίου του Μπερντιάνσκ σχετικά με την απαλλαγή αυτοδίδακτου μηχανικού μικροαστού Ακίμ Πιροζκόβ από τη στρατολόγηση»], σ. 1-16; 1-го апреля, Одесский Вестник [«1 Απριλίου»], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 49, (04 Μαΐου 1861), σ. 215-216.

[115] Ивков, Авенир Алексеевич [Αβενίρ Αλεξέεβιτς Ιβκόβ, Βικιπαίδεια, Ελεύθερη Εγκυκλοπαίδεια], διαθέσιμο στη διεύθυνση http://ru.wikipedia.org/wiki/Ивков,_Авенир_Алексеевич (πρόσβαση 09/06/2013); Евгений Денисов, Виктор Михайличенко, Александр Киосев. *Бердянский морской торговый порт: Его история от основания в 1830 году до наших дней, главные события на 180-летнем пути, рассказ о людях, оставивших заметный след в биографии порта* [Ευγένιος Ντενίσοβ, Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Αλέξανδρος Κιόσεβ. *Μπερντιάνσκ Εμπορικός Θαλάσσιος Λιμένας: Η ιστορία του λιμανιού από την ίδρυσή του το 1830 μέχρι σήμερα, τα σημαντικότερα γεγονότα κατά τη διάρκεια των 180 ετών, οι ιστορίες των ανθρώπων που συνέβαλαν σημαντικά στη βιογραφία του λιμανιού*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε 2010, σ. 120, 395.

[116] Igor Lyman, Victoria Konstantinova, «Μαξούτοβ Πάβελ Πετρόβιτς», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-3-5/ (Дата звернення: 22.01.2020).

Ο Πάβελ Πετρόβιτς Μαξούτοβ γεννήθηκε στις 15 Απριλίου του 1825 και απεβίωσε στις 2 Μαΐου του 1882. Πρίγκιπας στην καταγωγή, διατέλεσε λιμενάρχης του Μπερντιάνσκ στο διάστημα μεταξύ των ετών 1863-1876. Είχε εκπαιδευτεί στη Σχολή Ναυτικών Δοκίμων. Συμμετείχε στη ναυμαχία της Σινώπης με το πολεμικό θωρηκτό «Παρίσι», τιμήθηκε με το παράσημο του Αγίου Βλαντιμίρ 4ου βαθμού. Κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου βρισκόταν στη φρουρά της Σεβαστούπολης (13.09.1854-27.08.1855) ως ανώτερος βοηθός του διοικητή του τέταρτου προμαχώνα. Στις 29 Σεπτεμβρίου του 1854 ηγήθηκε της επίθεσης αυτού του προμαχώνα. Αρκετές φορές διακρίθηκε και τραυματίστηκε. Μετά τον πόλεμο, έλαβε τετράμηνη άδεια απουσίας «για τη θεραπεία των ασθενειών και τραυματισμών που προέκυψαν από τις κακώσεις». Το 1866 προήχθη σε καπετάνιο Α΄. Μετά από μια 13-ετή θητεία ως λιμενάρχης του Μπερντιάνσκ τον Απρίλη του 1876 διορίστηκε κυβερνήτης της πόλης του Ταγανρόγ. Το 1879 έγινε υποναύαρχος. Σύμφωνα με την επιθυμία του θάφτηκε στη Σεβαστούπολη[117].

Σχετικά με την δραστηριότητα του Π. Π. Μαξούτοβ στη θέση του λιμενάρχη του Μπερντιάνσκ, ενημέρωνε τους αναγνώστες της η «*Οντέσκι Βέστνικ*». Ειδικότερα το 1866, η εφημερίδα ανέφερε ότι τα μέλη της Εμπορικής Συνέλευσης του Μπερντιάνσκ αποφάσισαν να παραθέσουν δείπνο προς τιμήν του λιμενάρχη πρίγκιπα Μαξούτοβ με αφορμή την προαγωγή του σε καπετάνιο Α΄[118]. Το 1869 η «*Οντέσκι Βέστνικ*» έγραφε ότι πρίγκιπας Μαξούτοβ υποστήριζε την ιδέα του Γερσεβάνοβ να περάσει ο σιδηρόδρομος κατευθείαν από το Μπερντιάνσκ, θεωρώντας, ότι ο δρόμος αυτός βρίσκεται «στο κέντρο των εύφορων και εμπορικών περιοχών», ενώ στην περίπτωση της κατασκευής της σιδηροδρομικής γραμμής με κατεύθυνση το

---

[117] *Константінова Вікторія*. Максутов Павло Петрович, Славетні запоріжці [*Κωνσταντίνοβα Βικτωρία*, Μαξούτοβ Πάβελ Πετρόβιτς], *Σλαβέτνι ζαπορίζτσι*, διαθέσιμο στη διεύθυνση http://sites.znu.edu.ua/news_details.php?news_id=6485&lang=ukr (πρόσβαση: 09.06.2013).

[118] *Куксан,* «Бердянск» [Κουξάν, «Μπερντιάνσκ»], *Οντέσκι Βέστνικ,* τχ. 26, (03 Φεβρουαρίου 1866), σ.85.

Μπερντιάνσκ μέσω της Μαριούπολης, θα περνούσε κατά μήκος της παραλίας «επιφέροντας μονόπλευρα ευεργετικό αποτέλεσμα, με άλλα λόγια, η περιοχή μεταξύ του δρόμου και της θάλασσας θα ήταν μικρή και δεν θα αναπλήρωνε το κόστος της κατασκευής του δρόμου». Ως εκ τούτου, ο λιμενάρχης του Μπερντιάνσκ ζήτησε από το Συμβούλιο της πόλης να μεσολαβήσει σχετικά με την κατασκευή σιδηροδρομικής γραμμής με κατεύθυνση το Μπερντιάνσκ σε απευθείας σύνδεση παρακάμπτοντας την Μαριούπολη[119]. Το 1870 ο Τύπος ανέφερε ότι ο λιμενάρχης του Μπερντιάνσκ, ο πρίγκιπας Μαξούτοβ, ακολουθώντας εντολές της κυβέρνησης για την πρόληψη της εξάπλωσης της χολέρας, με τα πρώτα σημάδια της επιδημίας έλαβε δυναμικά μέτρα για την καταπολέμησή της[120]. Στις 20 Μαΐου του 1876 «οι πολίτες, πρόξενοι και υπάλληλοι» συνόδευσαν τον «λατρεμένο απ' όλους» Πάβελ Πετρόβιτς Μαξούτοβ, λιμενάρχη του Μπερντιάνσκ στο ατμόπλοιο «Ταυρίδα», για να αναλάβει τα καθήκοντα του ως διοικητής του Ταγανρόγ. Ο ανταποκριτής της *«Οντέσκι Βέστνικ»* έγραφε: «Εκτιμώντας τα 13 πολύτιμα έτη για τα οποία η εξοχότητα του ήταν λιμενάρχης μας, ο Ρωσικός σύλλογος παρέθεσε προς τιμήν του πρίγκιπα λαμπρό μεσημβρινό γεύμα, και ο Ελληνικός σύλλογος παρομοίως παρέθεσε δείπνο»[121].

Ο Κριζανόβσκι, «χρονικογράφος του Μπερντιάνσκ», αφιέρωσε πολλές σελίδες του ημερολογίου του στον Πάβελ Πετρόβιτς Μαξούτοβ. Ο Κριζανόβσκι περιγράφει τον Μαξούτοβ ως συμμετέχοντα σε όλα τα καλά γεγονότα της πόλης, φιλόξενο, άνθρωπο με το άλφα κεφαλαίο, ανοιχτό στην επικοινωνία με τους υφισταμένους του, με φροντίδα για τις ανάγκες των ατόμων σε μειονεκτική θέση, θεματοφύλακα της υλοποίησης των τελωνειακών κανόνων, προστάτη και ευεργέτη των ορφανών, εγγυητή της αμυντικής ικανότητας του Μπερντιάνσκ, ηγέτη

---

[119] «О железной дороге к Бердянску» [«Σχετικά με τον σιδηρόδρομο με κατεύθυνση το Μπερντιάνσκ»], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 53, (09 Μαρτίου 1869), σ. 177.

[120] Онискевич Я. Г., «Бердянск» [Για. Γ. Ονισκέβιτς, «Μπερντιάνσκ»], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 176, (13 Αυγούστου 1870), σ. 590.

[121] В. К., «Бердянск» [Β. Κ., «Μπερντιάνσκ»], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 118, (01 Ιουνίου 1876), σ. 2.

που είχε την ικανότητα να βάλει στη θέση του τον αλαζονικό υπάλληλο[122].

Σμίτ Πιότρ Πετρόβιτς[123]

Ο Πιοτρ Πετρόβιτς Σμιτ, 2ος στην οικογένεια των γνωστών Σμιτ, γεννήθηκε το 1828 και πέθανε στις 19 Δεκεμβρίου του 1888. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας των ετών 1876-1886 διατέλεσε λιμενάρχης του Μπερντιάνσκ. Ήταν ο πατέρας του Πιοτρ Πετρόβιτς Σμιτ, του 3ου στην οικογένεια των Σμιτ, ενός από τους ηγέτες της εξέγερσης στη Σεβαστούπολη το 1905. Καταγόταν από οικογένεια κληρονομικών ευγενών και ναυτικών αξιωματικών. Ο πατέρας του, καπετάνιος Α΄, Σμιτ (1ος) ήταν ο ιδρυτής αυτής της «ναυτικής παράδοσης». Ο Σμιτ (2ος) αποφοίτησε από τη Σχολή Ναυτικών δοκίμων, έπειτα υπηρέτησε στα θωρηκτά και στις φρεγάτες του στόλου της Βαλτικής και της Μαύρης θάλασσας. Κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου από τις 13 Σεπτεμβρίου του 1854 ως τις 21 Μαΐου του 1855 συμμετείχε στην υπεράσπιση της Σεβαστούπολης στο λόφο Μαλάχοβ. Στους προμαχώνες έγινε φίλος με τον υπολοχαγό Λέοντα Τολστόι, τον μελλοντικό πασίγνωστο συγγραφέα. Τραυματίστηκε δύο φορές και βραβεύτηκε με μετάλλια για την ανδρεία και το θάρρος που επέδειξε στην άμυνα της Σεβαστούπολης. Στις 19 Μαρτίου του 1876 με βασιλικό διάταγμα διορίστηκε λιμενάρχης του Μπερντιάνσκ. Το 1885 λόγω της «επιμέλειας στα έργα» προβιβάστηκε σε υποναύαρχο. Σήμερα στο Μπερντιάνσκ, στο κτίριο όπου έμενε η οικογένεια Σμιτ, λειτουργεί μουσείο (σε μορφή οικίας) του Πιοτρ Πετρόβιτς Σμιτ (3ου)[124].

---

[122] Константин Баханов, Игорь Лыман, *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского*, *В.К. Крыжановский, Дневники* [Κωνσταντίν Μπαχάνοβ, Ίγκορ Λίμαν, *Μπερντιάνσκ στα ημερολόγια του τιμητικού συμβούλου Β.Κ. Κριζανόβσκι*, *Β.Κ. Κριζανόβσκι, Ημερολόγια*], Ζαπορόζιε, 2002, σ. 9.

[123] Igor Lyman, Victoria Konstantinova, «Σμίτ Πιότρ Πετρόβιτς», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-3-5/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[124] *Константінова Вікторія*. Шмідт Петро Петрович, Славетні запоріжці, [*Κωνσταντίνοβα Βικτωρία*, Σμιτ Πετρό Πετρόβιτς], *Σλαβέτνι ζαπορίζτσι*, διαθέσιμο στη διεύθυνση

Σχετικά με την δραστηριότητα του Σμιτ στη θέση του λιμενάρχη του Μπερντιάνσκ ενημέρωνε τους αναγνώστες της η «Οντέσκι Βέστνικ». Έτσι, στις 3 Ιουνίου του 1876 η εφημερίδα ανακοίνωσε πως ο νεοδιορισμένος λιμενάρχης του Μπερντιάνσκ, καπετάνιος Α΄ Σμιτ ανέλαβε τα καθήκοντα του στις 19 Μαΐου[125]. Στις 4 Μαρτίου του 1879 ο ανταποκριτής έγραφε, πως στο τέλος του περασμένου φθινοπώρου «με τις προσπάθειες του ακούραστου μας λιμενάρχη Σμιτ, με δικό του σχεδόν κόστος» στο Μπερντιάνσκ κατασκευάστηκε όμορφη λεωφόρος κατά μήκος της προκυμαίας, κοντά στην προβλήτα[126]. Στις 17 Μαρτίου του 1879 η εφημερίδα έγραφε ότι η ομιλία του Σμιτ η οποία εμπεριείχε την δυναμική και πειστική έκκληση στον πληθυσμό σχετικά με την επιτακτική ανάγκη να φέρει την πόλη σε καλύτερες συνθήκες υγιεινής παράμενε «φωνή βοώντος εν τη ερήμω»[127]. Στις 21 Φεβρουαρίου του 1880 η εφημερίδα πληροφορούσε τους αναγνώστες για τα αποτελέσματα του ταξιδιού του Σμιτ στην Αγία Πετρούπολη, με σκοπό την επίλυση θεμάτων σχετικά με την ίδρυση του Εμποροδικείου και την κατασκευή του σιδηροδρόμου στο Μπερντιάνσκ. Επίσης ο ανταποκριτής υποσημείωνε ότι χάρη στον Σμιτ το Μπερντιάνσκ διαθέτει παραθαλάσσια λεωφόρο, και παραρτήματα του Γραφείου της κρατικής τράπεζας; ο ίδιος φρόντισε να εισπράττονται τέλη από κάθε εμπόρευμα που εξαγόταν στο εξωτερικό και να αποστέλλεται καθημερινά η αλληλογραφία στο Μελιτόπολ[128]. Αφού απαρίθμησε τις υπηρεσίες του Σμιτ για άλλη μία φορά, στις 4 Ιανουαρίου του 1881 η *«Οντέσκι Βέστνικ»* ανέφερε πως οι κάτοικοι του Μπερντιάνσκ δώρισαν στον ιδιοκτήτη της πόλης και του λιμανιού ένα άλμπουμ που είχε

---

http://sites.znu.edu.ua/news_details.php?news_id=7607&lang=ukr (πρόσβαση: 09.06.2013).

[125] *Крыжановский Василий,* Бердянск [Κριζανόβσκι Βασίλι, Μπερντιάνσκ], *Οντέσκιϊ Βέστνικ*, τχ. 120, (3 Ιουνίου 1876), σ. 2.

[126] К*рыжановский Василий,* 22 февраля [Κριζανόβσκι Βασίλι], *Οντέσκιϊ Βέστνικ*, τχ. 48, (4 Μαρτίου 1879), σ. 3.

[127] *Аз*, Бердянск [Αζ, Μπερντιάνσκ], *Οντέσκιϊ Βέστνικ*, τχ. 59, (17 Μαρτίου 1879), σ. 2-3.

[128] *Крыжановский Василий,* Бердянск [Κριζανόβσκι Βασίλι, Μπερντιάνσκ], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 43, (21 Φευρουαρίου (4 Μαρτίου) 1880), σ. 3.

παραγγελθεί ειδικά για αυτόν στη Μόσχα ως ένδειξη ευγνωμοσύνης[129]. Στις 24 Μαΐου του 1881 δημοσιεύτηκε ένα άρθρο το οποίο ενημέρωνε για τα μέτρα που είχαν ληφθεί από τον Σμιτ προς αποφυγή των εβραϊκών πογκρόμ στο Μπερντιάνσκ[130]. Σε αντίθεση με τις προηγούμενες δημοσιεύσεις, το άρθρο της *«Οντέσκι Βέστνικ»* από τις 3 Ιουλίου του 1885 είχε επικριτικό τόνο, λέγοντας πως ο λιμενάρχης Σμιτ παραιτήθηκε σκοπεύοντας να συνταξιοδοτηθεί: «Σχετικά με την παραίτηση για λόγους συνταξιοδότησης του κυρίου Σμιτ λέγονται πολλά, μεταξύ άλλων, ότι ο ίδιος καταβάλλει προσπάθεια για να παραμείνει στη θέση του, και, από αυτήν, να υποστηρίζει την πόλη». Ο ανταποκριτής του Μπερντιάνσκ έγραφε πως η προβλήτα απεικόνιζε την οικονομική κατάσταση της πόλης, η οποία είχε περιέλθει σε τέτοιο βαθμό καταστροφής που ήταν επικίνδυνο όχι μόνο να οδηγεί κανείς, αλλά ακόμα και να περπατάει. Και αυτό, παρά το γεγονός ότι η κυβέρνηση χορηγούσε κάθε χρόνο χρήματα για την επισκευή της προβλήτας. Ο δημοσιογράφος πρόσθετε: «Παραμένει άγνωστο πού πηγαίνουν τα χρήματα»[131]; Ωστόσο, ο Σμιτ παρέμεινε λίγο καιρό ακόμα στη θέση του. Μόλις στις 13 Δεκεμβρίου του 1886 ο ανταποκριτής στο Μπερντιάνσκ έγραφε πως ο λιμενάρχης Σμιτ παραιτήθηκε λόγω συνταξιοδότησης[132]. Στις 10 Ιανουαρίου του 1889 η *«Οντέσκι Βέστνικ»* μετέδιδε τη θλιβερή είδηση σχετικά με το θάνατο του υποναυάρχου Πιοτρ Πετρόβιτς Σμιτ στην Οδησσό στις 19 Δεκεμβρίου του 1888. Η εφημερίδα έγραφε πως η επαγγελματική καριέρα του Σμιτ γεμάτη εμπόδια. Από τη θέση του λιμενάρχη του Μπερντιάνσκ έπρεπε συχνά να ηγείται ενός δύσκολου αγώνα για την προάσπιση των τοπικών συμφερόντων, και από αυτόν τον αγώνα έβγαινε πότε νικητής και πότε νικημένος. Με τηλεγράφημα οι εκπρόσωποι της πόλης και η τοπική

---

[129] *Крыжановский Василий,* 18 мая [Κριζανόβσκι Βασίλι, 18 Μαΐου], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 114, (24 Μαΐου 1881), σ. 3.

[130] *Крыжановский Василий,* 18 мая [Κριζανόβσκι Βασίλι, 18 Μαΐου], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 114, (24 Μαΐου 1881), σ. 3.

[131] 17-го июня [17 Ιουνίου], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 146, (3 Ιουλίου 1885), σ. 3.

[132] 6 декабря [6 Δεκεμβρίου], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 334, (13 (25) Δεκεμβρίου 1886), σ. 3.

ελληνική κοινωνία εξέφραζαν τα συλλυπητήριά τους στη κυρία Σμιτ, σύζυγο του πρώην επικεφαλής τους[133].

Ζαβαλίσιν Ευγένι Αλεξάντροβιτς[134]

Ο Ζαβαλίσιν Ευγένι Αλεξάντροβιτς διατέλεσε λιμενάρχης του Μπερντιάνσκ από το 1887. Στη δημοσίευση της «*Οντέσκιϊ Βέστνικ*», στις 22 Μάρτιου του 1887, αναφέρεται ότι ο νεοδιορισμένος λιμενάρχης Ζαβαλίσιν ανέλαβε τα καθήκοντά του[135]. Την ίδια χρονιά, το 1887, στον τύπο δημοσιεύτηκαν μέτρα που ελήφθησαν από τον νεοδιορισμένο λιμενάρχη για την επιτήρηση στο Μπερντιάνσκ των λεγόμενων «kulachniki» (άτομα που μεταπουλούν παράνομα σιτηρά). Η εφημερίδα έγραφε ότι η έκκληση του λιμενάρχη Ζαβαλίσιν σχετικά με την πρόσληψη λιμενοφυλάκων για την παρακολούθηση των «kulachniki» διαβάστηκε στο Συμβούλιο του Μπερντιάνσκ. Σε εκείνη την διάσκεψη παραβρέθηκε και ο ίδιος ο Ζαβαλίσιν, λέγοντας ότι είναι αδύνατο να αποδώσει η αστυνομία λόγω του περιορισμένου αριθμού των αστυνομικών της. Στηριζόταν στο γεγονός ότι το Συμβούλιο έκρινε πρόταση του Επικεφαλής Βλαντισλάβ Εράσμοβιτς Γκαέβσκι σχετικά με την ανάθεση των καθηκόντων της παρακολούθησης των «kulachniki» σε τρεις φύλακες που προσλήφθηκαν ως ειδικοί φρουροί με άλογα, για αμοιβή των οποίων θα διέθετε 100 ρούβλια το μήνα. Προβλεπόταν ότι οι φρουροί θα βρίσκονταν κάτω από την ευθύνη του λιμενάρχη Ζαβαλίσιν[136].

Ωστόσο, το πρόβλημα δεν λύθηκε, και το 1888 η *«Οντέσκι Βέστνικ»* έγραφε ότι οι «kulachniki» είχαν οργανώσει «συμμορία-επιχείρηση» και εκμεταλλεύονταν τον πληθυσμό, λαμβάνοντας για κάθε τέταρτο σιτηρών που είχαν φέρει ένα δασμό που οι έμποροι πρόθυμα μεταπουλούσαν στον γεωργό. Δεν έλειψαν οι αψιμαχίες που έλαβαν

---

[133] 3 января [3 Ιανουαρίου], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 8, (10 Ιανουαρίου 1889), σ. 3.
[134] Igor Lyman, Victoria Konstantinova, «Ζαβαλίσιν Ευγένι Αλεξάντροβιτς», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-3-5/ (Дата звернення: 22.01.2020).
[135] Бердянск [Μπερντιάνσκ], *Οντέσκι Βέστνικ,* τχ. 79, (22 Μαρτίου 1887), σ. 3.
[136] 8 октября [8 Οκτωβρίου], *Οντέσκι Βέστνικ,* τχ. 288, (26 Οκτωβρίου 1887), σ. 3.

χώρα μπροστά σε όλους. Αυτό επέδρασε αρνητικά στην ποσότητα σιτηρών που έφερναν οι χωρικοί στο λιμάνι. Για παράδειγμα, οι γερμανοί άποικοι, μη θέλοντας να συμβιβαστούν με την αυθαιρεσία των «kulachniki» είχαν σταματήσει εντελώς να φέρνουν σιτηρά στο Μπερντιάνσκ. Σύμφωνα με το Συμβούλιο του Μπερντιάνσκ, οι "kulachniki» ήταν μια συμμορία θρασύτατων ληστών, με αρχηγό, οπλαρχηγό, που τους διοικούσε. Εξαιτίας αυτής της κατάστασης ο λιμενάρχης Ζαβαλίσιν ζήτησε εκ νέου από το Συμβούλιο της πόλης να διαθέσει χρήματα για να προσλάβει τουλάχιστον άλλους δύο χωροφύλακες με άλογα για την επόμενη «μεταφορά» σιτηρών. «Την ίδια στιγμή το Συμβούλιο ψήφισε ομόφωνα ότι η εξάλειψη του φαινομένου «kulachnichestva» δεν επρόκειτο να πετύχει εξαιτίας της απουσίας των αναγκαίων κονδυλίων, αλλά με τα μέτρα που είχαν ληφθεί είχαν τη δυνατότητα να θέσουν ένα τέλος στις βιαιοπραγίες που λάμβαναν χώρα εντός της πόλης»[137].

Ο μετέπειτα ο ενεργός πολιτικός σύμβουλος Ζαβαλίσιν Ε. Α. κατέβαλε μεγάλη προσπάθεια για την ανοικοδόμηση του λιμανιού του Μπερντιάνσκ, που πραγματοποιήθηκε από τον εργολάβο μηχανικό Σεργκέι Ροντιόνοβιτς Λουκόμσκι[138].

Στο βιβλίο *«Εμπορικός Θαλάσσιος Λιμένας του Μπερντιάνσκ: Η ιστορία του λιμανιού από την ίδρυσή του μέχρι σήμερα, τα σημαντικότερα γεγονότα κατά τη διάρκεια των 180 ετών, οι ιστορίες των ανθρώπων που συνέβαλαν σημαντικά στη βιογραφία του λιμανιού»,* που εκδόθηκε το 2010, στη λίστα των διοικητών της πόλης και του λιμεναρχών βρίσκεται και ο Ζαβαλίσιν Λεονίντ Αλεξέεβιτς[139]. Ωστόσο, μεταγενέστερες

---

[137] 17 августа [17 Αυγούστου], *Οντέσκι Βέστνικ,* τχ. 227, (24 Αυγούστου 1888), σ. 3.

[138] Евгений Денисов, Виктор Михайличенко, Александр Киосев. *Бердянский морской торговый порт: Его история от основания в 1830 году до наших дней, главные события на 180-летнем пути, рассказ о людях, оставивших заметный след в биографии порта* [Ευγένιος Ντενίσοβ, Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Αλέξανδρος Κιόσεβ. *Μπερντιάνσκ Εμπορικός Θαλάσσιος Λιμένας: Η ιστορία του λιμανιού από την ίδρυσή του το 1830 μέχρι σήμερα, τα σημαντικότερα γεγονότα κατά τη διάρκεια των 180 ετών, οι ιστορίες των ανθρώπων που συνέβαλαν σημαντικά στη βιογραφία του λιμανιού*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε 2010, σ. 121-122, 395.

[139] ό.π.

μελέτες από τους συγγραφείς ενδυναμώνουν την πίστη τους ότι το όνομα και το πατρώνυμο του λιμενάρχη του Μπερντιάνσκ ήταν ακριβώς Ευγένι Αλεξάντροβιτς.

Συμβούλιο πόλης[140]

Το Συμβούλιο της πόλης αποτελούσε το κύριο όργανο της τοπικής αυτοδιοίκησης. Κατά καιρούς στο Συμβούλιο του Μπερντιάνσκ προέδρευαν Επικεφαλής (ή οι αναπληρωτές Δήμαρχοι) όπως ο Ιβάν Φιόντοροβιτς Γερμελής (Ιανουάριος του 1863-Φεβρουάριος του 1865, το 1867-1870), ο Ιβάν Φιλίπποβιτς Ματίας (το 1865), ο Βασίλι Ιβάνοβιτς Σαχανέβ (Μάρτιος του 1866-1867), ο Μιντς (το 1871), ο Κωνσταντίν Παντελέιμονοβιτς Κωνσταντίνοβ (το 1871-1875), ο Κοσμά Σπιριντόνοβιτς Αργυρόπουλος (1875), ο Ιερωνύμ Ιβάνοβιτς Χαρντάλλο (το 1876-1880), ο Ιβάν Ντμήτριεβιτς Δημητριάδες (το 1880-1886), ο Βλαντισλάβ Εράσμοβιτς Γκαέβσκι (το 1886-1906), ο Αλεξάντρ Βασίλιεβιτς Ανόποβ (1906-1917).

Όπως έγραφε ο τύπος, στις 15 Νοεμβρίου του 1866 στο Συμβούλιο του Μπερντιάνσκ έγιναν εκλογές των συμβούλων. Τότε εκλέχτηκαν: από τους εμπόρους ο Βορονκόβ, από τους αστούς ο Βεσελόβσκι, από τους τεχνίτες ο Μπελιτσκόβ, από τους Εβραίους ο Λέιμποβ. Για να παρουσιάζεται ως σύμβουλος στις ανακρίσεις εκλέχτηκε ο Ντόντσενκο[141].

Δυστυχώς, οι πηγές που διαθέτουμε σήμερα μας επιτρέπουν να γνωρίζουμε την ονομαστική σύνθεση του Συμβουλίου του Μπερντιάνσκ μόνο για μερικά χρόνια.

Έτσι, το 1911 στο Συμβούλιο του Μπερντιάνσκ εκλέχτηκαν: ο πρόεδρος, Επικεφαλής της πόλης Αλεξάντρ Βασίλιεβιτς Ανόποβ, τα μέλη: έμποροι του Μπερντιάνσκ Γένριχ Αμπράμοβιτς Εντιγέρ, Πάβελ Λαζάρεβιτς Ζμπαντούτο, Χαρλάμπι Πάβλοβιτς Ντμίτριεβ, Αντρέι Γριγόριεβιτς Βινίτσκι, κληρονομικός επίτιμος πολίτης Γεώργι

---

[140] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Δημοτικά συμβούλια», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/1-4/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[141] 20-го ноября [20 Νοεμβρίου], *Οντέσκι Βέστνικ,* τχ. 264, (1 Δεκεμβρίου 1866), σ. 870.

Μακάροβιτς Γκορόχοβ, κληρονομικός επίτιμος πολίτης Όττο Λιούντβιγοβιτς Φέττερ, κληρονομικός επίτιμος πολίτης Παντλέιμον Κωνσταντίνοβιτς Κωνσταντίνοβ, έμπορας Ιβάν Εγκόροβιτς Βίροντοβ, κολεγιακός σύμβουλος, γιατρός Πιοτρ Φιόντοροβιτς Εφρέμοβ, γιατρός Φραντς Ισαάκοβιτς Ντικ, οι μικροαστοί Πολικάρπ Αρχίποβιτς Κβίτκα, Πάβελ Πετρόβιτς Τσεπρακόβ, χωρικός Ντίτριχ Γένριχοβιτς Βινς, έμπορος Ηλία Μπορίσοβιτς Λούτσκι, Γρηγόρι Σεργέεβιτς Εριόμιν, ο εκλεγμένος από το πνευματικό τμήμα αρχιερέας ο πατέρας Αλεξάντρ Λουκίν, ο πρόεδρος της Συνέλευσης του ζέμστβο του νομού του Μπερντιάνσκ ενεργός πολιτικός σύμβουλος Βλαντισλάβ Εράσμοβιτς Γκαέβσκι[142].

Το 1914 στο Συμβούλιο της πόλης εκλέχτηκαν: αυλικός σύμβουλος Αλεξάντρ Βασίλιεβιτς Ανόποβ, ο ευγενής Βίκτωρ Γριγόριεβιτς Ολσάνσκι, κληρονομικός επίτιμος πολίτης ο Όττο Λιούντβιγοβιτς Φέττερ, κληρονομικός επίτιμος πολίτης ο Ηλία Ιώσιφοβιτς Τουρσού, ο μικροαστός του Μπερντιάνσκ Αλεξέι Βασίλιεβιτς Σόπιν, ο δικηγόρος Πάβελ Βασίλιεβιτς Πολιάνσκι, ο γιατρός Φράνς Ισαάκοβιτς Ντικ, κληρονομικός επίτιμος πολίτης Γρηγόρι Σεργέεβιτς Εριόμιν, ο έμπορος του Μπερντιάνσκ Πιοτρ Ισαάκοβιτς Σούντερμαν, ο μικροαστός του Μπερντιάνσκ Πάβελ Πετρόβιτς Τσεπρακόβ, ο έμπορος του Μπερντιάνσκ Πάβελ Λαζάρεβιτς Ζμπαντούτο, επίτιμος πολίτης ο Χαρλάμπι Πάβλοβιτς Ντμίτριεβ, κληρονομικός επίτιμος πολίτης ο Γεώργι Μακάροβιτς Γκορόχοβ, κολεγιακός γραμματέας ο Κωνσταντίν Φομίτς Κορολέβσκι, οι μικροαστοί Πολικάρπ Αρχίποβιτς Κβίτκα, Κωνσταντίν Μιχάιλοβιτς Εβντοκίμοβ, Γεώργι Ζαχάροβιτς Μπελοούσοβ, Αντρέι Αρχίποβιτς Κβίτκα, Κοντράτ Σεβαστιάνοβιτς Σαμόιλοβ, Ιβάν Γριγόριεβιτς Τσινένι, γιατρός Κωνσταντίν Κωνσταντίνοβιτς Ζμπαντούτο, σύμβουλος, ο Εβραίος, έμπορος του Μπερντιάνσκ Ισαάκ Εφίμοβιτς Τσβίμπακ, πρόεδρος της Συνέλευσης του ζέμστβο του νομού του Μπερντιάνσκ ενεργός πολιτικός σύμβουλος Βλαντισλάβ Εράσμοβιτς Γκαέβσκι, ο εκλεγμένος από το πνευματικό

---

142 «Весь Бердянск и его уезд», *Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* [«Όλη το Μπερντιάνσκ και ο νομός του»], *Ο κατάλογος των διευθύνσεων, αναφορών καθώς και εμπορικών και βιομηχανικών πληροφοριών*, Συμφερούπολη, τυπογραφείο του Ζβενιγαρόντσκι, Βερεσοτσκαγια Π. Φ., Μπράχτμαν, 1911, σ. 31-32.

τμήμα αρχιερέας πατέρας Αλεξάντρ Λουκίν, μέλος του Συμβουλίου της πόλης ήταν ο έμπορος του Μπερντιάνσκ Αντρέι Γριγόριεβιτς Βινίτσκι[143].

Ως την εποχή των «μεγάλων μεταρρυθμίσεων» το Συμβούλιο του Μπερντιάνσκ λειτουργούσε σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου «Σχετικά με τα δικαιώματα και τα προνόμια των πόλεων της Ρωσικής αυτοκρατορίας» από τις 21 Απριλίου του 1785.

Ας αναφέρουμε μόνο μερικές από τις ενέργειες του Συμβουλίου του Μπερντιάνσκ που έγιναν πασίγνωστες.

Στις 19 Δεκεμβρίου του 1867 το Συμβούλιο του Μπερντιάνσκ πήρε απόφαση να δοθούν από τα ταμεία της πόλης 7.000 αργυρά ρούβλια εφάπαξ για την ίδρυση πρωτοδικείου, και μετά την ίδρυση του να δίνονται κάθε χρόνο από 1.000 αργυρά ρούβλια[144].

Στις αρχές του 1870 στη συνεδρίαση του Συμβουλίου του Μπερντιάνσκ ο τοπικός σύλλογος θετικά ψήφισε στο θέμα της μετατροπής του πρωτοβάθμιου σχολείου θηλέων σε δευτεροβάθμιο[145].

Μετά την έγκριση των Κανονισμών της Πόλης στις 16 Ιουνίου του 1870 ο τύπος ανέφερε: «Εδώ και πολύ καιρό αναμενόμενες νέες διατάξεις για την αστική διαχείριση τελικά εφαρμόστηκαν και σε εμάς. Στα τέλη Δεκεμβρίου συγκλήθηκε το πρώτο Συμβούλιο της πόλης για να συζητήσει διάφορες δημόσιες υποθέσεις και να εκτιμήσει τον προϋπολογισμό για το 1872»[146].

Στη συνεδρίαση του Συμβουλίου στις 22-27 Μαρτίου του 1872 αρκετά έντονα συζητήθηκαν θέματα: της καταπολέμησης των λεγόμενων «κουλάτσνικι» οι οποίοι εμπορεύονταν παράνομα τα γεωργικά προϊόντα, της απόφασης των εμπόρων σχετικά με την είσπραξη του τέλους (5 κοπέικα στο κάθε τέταρτο και 10 πούντ) από

---

143 *Торгово-промышленный указатель и путеводитель по городу Бердянску* [*Εμπορικό και βιομηχανικό ευρετήριο και οδηγός του Μπερντιάνσκ*], Έκδοση 2ητου 1915, Μπερντιάνσκ, τυπογραφείο του Μ. Ντοροσένκο, 1915, σ. 18-19.

144 31-го декабря 1866 г. [31 Δεκεμβρίου], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 8, (12 Ιανουαρίου 1867), σ. 25.

145 *Абазали Х.Н.,* 2-го марта [Αμπαζάλη Χ. Ν. 2 Μαρτίου], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 53, (10 Μαρτίου 1870), σ. 186.

146 *Н. К.* «Бердянск» [*Ν-Κ,* «Μπερντιάνσκ»], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 24, (30 Ιανουαρίου 1872), σ. 94.

πώληση των σιταριών και άλλων εμπορευμάτων η διακίνηση των οποίων γινόταν μέσω του λιμανιού του Μπερντιάνσκ, της έγκρισης υποχρεωτικών για τους κατοίκους κανόνων για την τάξη και την βελτίωση της πόλης, της εκλογής των μελών της Επιτροπής υγιεινής, της έκθεσης της τοπικής τράπεζας της πόλης[147].

Στις 22 Μαρτίου του 1872 το Συμβούλιο του Μπερντιάνσκ αποφάσισε να κτίσει ιδιόκτητο κτίριο για το σχολείο αρρένων για το οποίο, η πόλη κάλυπτε το 50 % των εξόδων και το ζέμστβο το άλλο 50 %[148].

Στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου το 1876 ένα κύριο θέμα ήταν η εξέταση των καταχρήσεων, που προκάλεσαν την «καταστροφή» της δημόσιας τράπεζας τράπεζας[149].

Στις 2 Αυγούστου της ίδιας χρονιάς του 1876 το Συμβούλιο αποφάσισε θετικά στο θέμα της λειτουργίας στη πόλη του παραρτήματος της κρατικής τράπεζας[150].

Τον Νοέμβριο του 1881 το Συμβούλιο του Μπερντιάνσκ έλαβε απόφαση σχετικά με τον περιορισμό του αριθμού των οινοπνευματοπωλείων στη πόλη[151].

Όταν το 1885 διαδόθηκαν επίμονες φήμες για την επικείμενη πτώχευση της πόλης και την μεταφορά της στην επιμέλεια της κυβέρνησης, ο τύπος έγραφε: «Εδώ μας έφτασε η σοφή διακυβέρνηση του Συμβουλίου της πόλης! Αυτό ακριβώς θα έπρεπε να περιμένει η κοινωνία μας: όταν στο Συμβούλιό μας έχουμε διάφορους αλλοδαπούς από την Αθήνα, «κουλάκους», καταστηματάρχες και ιδιοκτήτες πανδοχείων και υπαλλήλους δικαστηρίων και μερικούς μικροαστούς αναλφάβητους που δεν εξέφραζαν ποτέ τη γνώμη τους»[152].

---

[147] *N. K.* «Бердянск» [*N-K,* «Μπερντιάνσκ»], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 79, (8 Απριλίου 1872), σ. 316.

[148] *M-κο Γ.Ι.* «Бердянск» [*Γ. Ι. M-κο,* «Μπερντιάνσκ»], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 171, (3 Αυγούστου 1872), σ. 714.

[149] *Z.* «Бердянск» [*Z.* «Μπερντιάνσκ»], *Οντέσκι Βέστνικ,* τχ. 130, (15 Ιουνίου 1876), σ. 3.

[150] *Звонков.* «Бердянск» [*Ζβονκόβ*, Μπερντιάνσκ»], *Οντέσκι Βέστνικ,* τχ. 176, (12 Αυγούστου 1876), σ. 3-4.

[151] *N. N.* 17-го января [*N. N.* 17 Ιανουαρίου], Οντέσκϊ Βέστνικ, τχ. 24, (30 Ιανουαρίου 1881), σ. 2.

[152] 22-го мая [22 Μαίου], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 117, (29 Μαίου 1885), σ. 3.

Και κατά τις προσεχείς δεκαετίες η ιστορία του Συμβουλίου του Μπερντιάνσκ είχε περιόδους ανάκαμψης, καθώς και ύφεσης, οι οποίες ήταν άμεσα συνδεδεμένες με τις αλλαγές στη γενική κατάσταση και της ίδιας της πόλης, και της χώρας στο σύνολό της.

Σχέδια πόλεων[153]

Τα οικοδομικά τετράγωνα του Μπερντιάνσκ, όπως και της Οδησσού, του Νικολάεβ, του Χερσόν και μιας σειράς άλλων νότιων ουκρανικών πόλεων σχεδιάστηκαν με προοπτική ανάπτυξής τους. Τα αρχικά τους μεγέθη, διατηρώντας τις βασικές τους παραμέτρους, επέτρεψαν σε αυτές τις πόλεις κατά την διάρκεια των 150 χρόνων να διατηρήσουν άνεση χώρου χωρίς σημαντικές μετατροπές του. Στο αρχικό στάδιο η οικοδόμηση γινόταν αραιά μέσα στα οικοδομικά τετράγωνα, και στα κεντρικά αρχικά υπήρχαν πολλές μονοκατοικίες, και μόνο αργότερα στις πόλεις άρχισαν να χτίζονται πολυκατοικίες[154].

Το 1843 στο γραφείο του Γενικού Διοικητή του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας υπήρχε ήδη φάκελος «Σχετικά με την έγκριση της γης και λοιπών γαιών της πόλης Μπερντιάνσκ, και οι εργασίες για το σχέδιο του Μπερντιάνσκ»[155]. Ο φάκελος «Σχετικά με το σχέδιο της πόλης Μπερντιάνσκ» εξετάστηκε και το 1852[156].

---

[153] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Σχέδια πόλεων», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Ελεκτρονικό ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/2-1-1/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[154] Константінова В. М. *Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861-1904 роки)* [Κωνσταντίνοβα Β. Μ. *Αστικοποίηση στη νότια Ουκρανία (1861-1904)*], Ζαπορίζια, «ΑΑ Ταντέμ», 2010, σ. 222; *Мельник Наталія Василівна*. Архітектура комплексів громадсько-житлової забудови міст Півдня України кінця XVIII – початку XX ст. (на прикладі міст Херсона, Миколаєва, Одеси) [Μέλνικ Ναταλία Βασίλιβνα, Αρχιτεκτονική των δημόσιων και ιδιωτικών οικοδομικών συγκροτημάτων στις πόλεις της Νότιας Ουκρανίας στα τέλη του 18ου – αρχές του 20ου αι. (ως παράδειγμα εξετάζονται οι πόλεις Χερσόν, Μικολάιβ, Οδησσός)] αδημοσίευτη διατριβή, κωδικός 18.00.01, Λβιβ, 2007, σ. 90.

[155] ΚΑΟ, αρχειακή σειρά 1 «Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора» [«Διεύθυνση του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας»], αριθμός ευρετηρίου 192, φάκελος 21

Στις 2 Ιουνίου του 1862 ο Γενικός Διευθυντής Διαχείρισης των μέσων μεταφοράς και δημοσίων κτιρίων ανήγγειλε ότι επί της εκθέσεώς του ο αυτοκράτορας στις 19 Απριλίου του 1862, ενέκρινε το σχέδιο οικοδόμησης της πόλης του νομού Μπερντιάνσκ[157].

Σε αυτό το σχέδιο ακόμα δεν υπήρχαν οι αριθμοί που υποδηλώνουν τα τετράγωνα, τις κατοικίες και ορισμένες αυτόνομες εγκαταστάσεις. Ως «υπάρχοντα κτίρια» στο σχέδιο εμφανίζονταν η ορθόδοξη και η καθολική εκκλησία, τρία σπίτια προσευχής, τα κτίρια που δωρίστηκαν για το νοσοκομείο της πόλης, το προαύλιο του πανδοχείου, η μαρίνα και ο μύλος. Ως «καινούργιες προτάσεις» στο σχέδιο σημειώνονται ενοριακές εκκλησίες, χώροι για την οικοδόμηση διοικητικών κτιρίων, φυλακής, εργοστασίων και βιομηχανικών εγκαταστάσεων, και λεωφόρος.

Είναι ενδιαφέρον, ότι σε ορισμένες τοπικές εκδόσεις ανατυπώνεται το σχέδιο του Μπερντιάνσκ, το οποίο έχει ήδη παρόμοιες προσθήκες αλλά γράφεται πως είναι το σχέδιο που εγκρίθηκε από τον αυτοκράτορα τον Απρίλιο του 1862. Στην πραγματικότητα αυτό το έγγραφο συντάχθηκε όχι νωρίτερα του 1876, γιατί τότε ανεγέρθηκε το κτίριο του γυμνασίου του Μπερντιάνσκ το οποίο φαινόταν στο παρόν[158]. Επίσης το

«Об учреждении в г. Бердянске строительной комиссии, 1841 г.» [«Σχετικά με τη δημιουργία στο Μπερντιάνσκ της Κατασκευαστικής Επιτροπής, 1841»], 79 σ.

[156] ΚΑΟ, αρχειακή σειρά 1 «Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора» [«Διεύθυνση του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας»], αριθμός ευρετηρίου 193, φάκελος 129 «О составлении проектного плана г. Бердянску, 1852 г.» [«Για την σύσταση του σχεδίου της πόλης Μπερντιάνσκ»], 74 σ., σ. 35, ο φάκελος δεν διασώθηκε.

[157] Полное собрание законов Российской империи [Πλήρης συλλογή των νόμων της Ρωσικής Αυτοκρατορίας], Αγία Πετρούπολη: Τυπογραφείο του 2ου παραρτήματος του Αυτοκρατορικού Γραφείου, 1865, συλλ. 2, τχ. 37, παρ. 1, σ. 335-336, Полное собрание законов Российской империи [Πλήρης συλλογή των νόμων της Ρωσικής Αυτοκρατορίας], Αγία Πετρούπολη: Τυπογραφείο του 2ου παραρτήματος του Αυτοκρατορικού Γραφείου, 1865, συλ. 2, τχ. 37, παρ. 3, εφαρμογές.

[158] Константінова В. М. *Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861-1904 роки)* [Κωνσταντίνοβα Β. Μ. *Αστικοποίηση στη νότια Ουκρανία (1861-1904)*], Ζαπορίζια, «ΑΑ Ταντέμ», 2010, σ. 222.

σχέδιο έχει ημερομηνία έγκρισης την 10η και όχι τις 19 Απριλίου του 1862. Ίσως το σφάλμα είχε παρεισφρήσει κατά την αντιγραφή. Ήδη στις 3 Νοεμβρίου του 1866 στο ημερολόγιό του ο Κριζανόβσκι έγραφε ότι είδε στο ειδικό συμβούλιο το σχέδιο του Μπερντιάνσκ που εγκρίθηκε από τον αυτοκράτορα Αλέξανδρο Β΄ στις 10 Απριλίου του 1862, και δεν ήταν το γνήσιο, αλλά το αντίγραφό του. «Η πόλη έχει 69 οικοδομικά τετράγωνα. Εκτός αυτού, στο στρατιωτικό οικισμό υπάρχουν 19 οικοδομικά τετράγωνα, ενώ στο γερμανικό οικισμό βρίσκονται 10, απεικονίζεται δημόσιος κήπος, και χώρος για φυλακή και για διοικητικά κτίρια»[159].

Είναι ενδεικτικό, ότι το 1945 όταν ένας πρώην δάσκαλος του γυμνασίου του Μπερντιάνσκ έδειξε το σχέδιο του 1862 στον αρχιτέκτονα που έφτασε από το περιφερειακό κέντρο, ο οποίος είχε ήδη εξοικειωθεί με την πόλη, ο αρχιτέκτονας συμπέρανε ως επαγγελματίας ότι η ανάπτυξη της πόλης πραγματοποιήθηκε σε πλήρη συμμόρφωση με το γενικό σχέδιό της. Υπήρχε το ίδιο δίκτυο δρόμων, τα ίδια τετράγωνα, δύο είσοδοι στην πόλη από το πάνω μέρος της με σχετικά πλατιούς δρόμους που περιέλαβαν την πόλη από τα δυτικά και τα ανατολικά και ονομάζονταν στο σχέδιο λεωφόροι. Η δυτική οδηγούσε στο λιμάνι που ονομάστηκε επίνειο. Ο καθεδρικός ναός, η αγορά, και το πάρκο ακολουθούσαν το σχέδιο της πόλης του 1862»[160].

Ωστόσο, στις πηγές υπάρχουν αναφορές του υπάρχοντος σχεδίου του Μπερντιάνσκ πριν το 1862. Μάλιστα το 1830 η «*Οντέσκι Βέστνικ*» έγραφε: «Στο μέρος όπου σιγά-σιγά άρχισε να ακμάζει αυτή η νέα αποικία, το 1826 υπήρχε μία ανοικτή, έρημη στέπα. Τώρα υπάρχουν περισσότερα από διακόσια όμορφα και τακτοποιημένα σπίτια χτισμένα με σωστό σχέδιο»[161].

---

[159] Константин Баханов, Игорь Лыман, *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского*, *В.К. Крыжановский, Дневники* [Κωνσταντίν Μπαχάνοβ, Ίγκορ Λίμαν, *Μπερντιάνσκ στα ημερολόγια του τιμητικού συμβούλου Β.Κ. Κριζανόβσκι*, *Β.Κ. Κριζανόβσκι, Ημερολόγια*], Ζαπορόζιε, 2002, σ. 35.

[160] Бердянск глазами архитектора: весна 1945 [Μπερντιάνσκ με τη ματιά των αρχιτεκτόνων, άνοιξη του 1945], *Γκόροντ*, 26 Νοεμβρίου 2009, τχ. 134, σ. 20.

[161] «Юне місто», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1827-1860 рр.) [«Νέα πόλη», Καταγραφή της ιστορίας

Υπάρχουν πληροφορίες πως η οδός Ζελιόναϊα στο Μπερντιάνσκ ονομάστηκε από τον Γενικό Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας, πρίγκιπα Βοροντσόβ και ήταν σχεδιασμένη στο σχέδιο της πόλης με το χέρι του.

Στη διάρκεια του 19ου – και στις αρχές του 20ου αι. στο Μπερντιάνσκ υπήρχαν οι πλατείες Μπογκογιάβλενσκαϊα, Σομπόρναϊα, Ταμόζεναϊα, Πετροπάβλοβσκαϊα; Εκτείνονταν οι λεωφόροι Αζόβσκι, Μπιρζεβόι, Βοστότσνι, Ζάπαντνι, Τεατράλνι; Υπήρχαν οι δρόμοι Αλεξάντροβσκαϊα, Μπεζιμιάναϊα, Μπερεγοβάια, Βοζνεσένσκαϊα, Βοροντσόβκαϊα, Γκόγκολεβσκαϊα, Γοστίναϊα, Γρέτσεσκαϊα, Ντάτσναϊα, Αικατερίνισκαϊα, Ζουκόβσκαϊα, Ζελιόναϊα, Ιταλιάνσκαϊα, Κιρπίτσναϊα, Κομποζέβσκαϊα, Κοραμπέλναϊα, Κορότκαϊα, Κριλόβα, Κουζνέτσναϊα, Λάζαρεβσκαϊα, Λέρμοντοβα, Λισκόβσκαϊα, Ματρόσσκαϊα, Μαιάτσναϊα, Μέλνιτσναϊα, Μετσάνσκαϊα, Μορσκάια, Νικολάεβσκαϊα, Νόβαϊα, Οντέσσκαϊα, Πετρόβσκαϊα, Πετροπάβλοβσκαϊα, Πορτόβαϊα, Ποτστόβαϊα, Πριγόρναϊα, Πριμόρσκαϊα, Πουστάια, Πούσκινσκαϊα, Ρίμπναϊα, Σαντόβαϊα, Σλαβιάνσκαϊα, Ταγκανρόγσκαϊα. Υπήρχαν οι παράδρομοι Γκιμναζίτσεσκι, Ζάπαντνι, Κουρόρτνι, Μάλι, Ρίμπνι, Σρέντνι, Τρόιτσκι[162].

του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών της «Οντέσκι Βέστνικ» (1827-1860)], *οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Αντρέι Πιμένοβ* Μπερντιάνσκ, Ροστόβ-Ντον, 2007, σ. 45.

[162] «Весь Бердянск и его уезд», *Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* [«Όλη η Μπερντιάνσκ και ο νομός της»], *Ο κατάλογος των διευθύνσεων, αναφορών καθώς και εμπορικών και βιομηχανικών πληροφοριών*, Συμφερούπολη, τυπογραφείο του Ζβενιγαρόντσκι, Βερεσότσκαγια Π. Φ., Μπράχτμαν, 1911, σ. 66; *Торгово-промышленный указатель и путеводитель по городу Бердянску* [*Εμπορικό και βιομηχανικό ευρετήριο και οδηγός του Μπερντιάνσκ*], Έκδοση 2η του 1915, Μπερντιάνσκ, τυπογραφείο του Μ. Ντοροσένκο, 1915, σ. 17; Виктор Михайличенко, Евгений Денисов, Николай Тишаков, «Бердянск. Взгляд через столетия» [Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Ευγένι Ντενίσοβ, Νικολάϊ Τισακόβ. *«Μπερντιάνσκ. Μια ματιά μέσα από τους αιώνες»*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε, 2010, σ. 406-407.

Περιγραφές κτιρίων[163]

Σύμφωνα με αυτόπτες μάρτυρες, η αρχιτεκτονική του Μπερντιάνσκ γεννούσε θετική εντύπωση στους ταξιδιώτες που επισκέπτονταν την πόλη στο δεύτερο μισό του 19ου – αρχές του 20ου αι. Ανάμεσα στα κτίρια που χτίστηκαν πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και διασώθηκαν, αν και σε ορισμένες περιπτώσεις με αρκετά αλλαγμένη μορφή, σημειώστε τα ακόλουθα.

Ο φάρος Νιζνεμπερντιάνσκι λειτουργεί από το 1838. Ο έμπορος του Κερτς, Κάρλο Τομαζίνι, εκτέλεσε τα έργα οικοδόμησης του φάρου, και επιβλέπων των εργασιών ήταν ο ανάδοχος Λάσκιν. Το οικοδόμημα το οποίο έγινε βάσει σχεδίου του μηχανικού Τραβελιάρ χρηματοδοτήθηκε από την Επιτροπή της επαρχίας της Ταυρίδας[164]. Το «*Νοβοροσσίσκι καλεντάρ*» για το 1841 έγραφε πως ο φάρος του Μπερντιάνσκ βρίσκεται πάνω σε μακρόστενη πέτρινη προεξοχή, το έδαφος γύρω από το φάρο είναι αμμώδες, το ύψος του κτιρίου από την επιφάνια της θάλασσας ανέρχεται στα 85 πόδια και 8 ίντσες. Ο φάρος φωτίζεται από οκτώ λάμπες με διοπτρικά. Ο φωτισμός του φάρου φαινόταν από απόσταση 12 ιταλικών μιλίων[165]. Ο φάρος Νιζνεμπερντιάνσκι διασώθηκε ως τις μέρες μας και συνεχίζει να λειτουργεί.

Το Γυμνάσιο αρρένων του Μπερντιάνσκ. Από των Αύγουστο του 1876 λειτουργούσε σε χώρο ο οποίος παραχωρήθηκε ειδικά για το γυμνάσιο με χρήματα της πόλης και του ζέμστβο, δικαίως θεωρείται το καμάρι της πόλης και το καλύτερο κτίριο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, όχι μόνο στην επαρχία της Ταυρίδας, αλλά και πολύ πέρα από τα σύνορά της. Τα επίσημα εγκαίνια του κτιρίου έλαβαν χώρα στις 3 Φεβρουαρίου του 1877, όταν καθαγιάστηκε η εκκλησία του

---

[163] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Περιγραφές κτιρίων», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/2-1-2-1/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[164] Виктор Михайличенко, Евгений Денисов, Николай Тишаков, «Бердянск. Взгляд через столетия» [Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Ευγένι Ντενίσοβ, Νικολάϊ Τισακόβ. «*Μπερντιάνσκ. Μια ματιά μέσα από τους αιώνες*»], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε, 2010, σ. 121-122.

[165] *Новороссийский календарь на 1841 год, издаваемый от Ришельевскаго лицея* [*Νοβοροσσίσκιϊ Καλεντάρ για το 1841 που δημοσιεύθηκε από το Λύκειο Ρισελιέβσκιϊ*], Οδησσός: τυπογραφείο της Οδησσού 1840, σ. 113-114.

γυμνασίου. Σχετικά με το γυμνάσιο ο τύπος έγραφε: «Το κτίριο είναι πανέμορφο, με τη δική του εκκλησία και στην καλύτερη τοποθεσία της πόλης, δηλαδή, λίγα μέτρα από τη θάλασσα, και έχει καταλάβει, μπορούμε να πούμε, ένα ολόκληρο τετράγωνο»; «αυτό το κτίριο είναι το στολίδι της πόλης μας»[166]. Σήμερα στο κτίριο του γυμνασίου βρίσκεται το 1ο Τμήμα του Κρατικού Παιδαγωγικού Πανεπιστημίου του Μπερντιάνσκ.

Η οικία του Εζρουμπίλσκι. Στα τέλη του 19ου – αρχές του 20ου αι. ο Εζρουμπίλσκι έκτισε ένα διώροφο κτίριο στη γωνία της λεωφόρου Μπιρζεβόι και της οδού Γκόγκολεβσκαϊα, και το 1912 ανήγειρε άλλη μία πτέρυγα με είσοδο στην οδό Γκόγκολεβσκαϊα. Το ξενοδοχείο «Μπριστόλ» καταλάμβανε τον πρώτο όροφο του κτιρίου τα παράθυρα του οποίου είχαν θέα προς την λεωφόρο «Μπιρζεβόι». Στο ισόγειο βρισκόταν το βιβλιοπωλείο και χαρτοπωλείο του Εζρουμπίλσκι, κατάστημα γυναικείων καπέλων του Κόγαν, φαρμακείο του Μιχαλέβσκι. Στην πτέρυγα επί της οδού Γκόγκολεβσκαϊα συνεδρίαζε η Χρηματιστηριακή Επιτροπή. Το βόρειο άκρο του κτιρίου μίσθωνε ο κινηματογράφος «Μοντέρν»[167]. Το κτίριο διασώθηκε μέχρι σήμερα.

Η οικία του Βίροντοβ. Κτίστηκε στα τέλη του 19ου αι. από το μέλος του Συμβουλίου του Μπερντιάνσκ Βίροντοβ στην αριστερή πλευρά της λεωφόρου Μπιρζεβόι μεταξύ της λεωφόρου Τεατράλνιϊ και της οδού Ζελιόναϊα. Το ξενοδοχείο «Μετροπόλ» καταλάμβανε την αριστερή πλευρά του πρώτου ορόφου του κτιρίου, στο κεντρικό μέρος υπήρχε παράρτημα της Διεθνούς εμπορικής τράπεζας, η οποία είχε έδρα στην Αγία Πετρούπολη, και την δεξιά πλευρά του κτιρίου καταλάμβανε η Εμπορική Σχολή της Νταβίντοβα. Στο ισόγειο βρίσκονταν το θέατρο

---

166 *Крыжановский Василий,* 21 августа [Κριζανόβσκι Βασίλι, 21 Αυγούστου], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 189, (28 Αυγούστου 1876), σ. 2.; «Повітова столиця», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1876-1893 рр.) [«Η πρωτεύουσα της κομητείας», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών της *«ΟντέσκιΒέστνικ»* (1876-1893)], *οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Βικτωρία Κωνσταντίνοβα*, Μπερντιάνσκ, Νεβινομίσκ, 2007, σ. 53-54.

167 Виктор Михайличенко, Евгений Денисов, Николай Тишаков, «Бердянск. Взгляд через столетия» [Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Ευγένι Ντενίσοβ, Νικολάϊ Τισακόβ. *«Μπερντιάνσκ. Μια ματιά μέσα από τους αιώνες»*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε, 2010, σ. 167-168.

«Σαντεκλέρ», κομμωτήριο[168], και εργαστήρια φωτογραφίας του Ιαμπόλσκι της Ναούμτσικοβα. Το κτίριο έχει διασωθεί μέχρι σήμερα.

Η οικία του Πάικος. Βρισκόταν στη λεωφόρο Τεατράλνι. Στη διάρκεια του 19ου^{ο}-αρχές του 20ου^{ου} αι. το κτίριο ανήκε στην οικογένεια των ξένων προξένων Πάικος η οποία κατοικούσε στο ισόγειο. Ο πρώτος όροφος ενοικιαζόταν από το ξενοδοχείο «Μετροπόλ»[169]. Το κτίριο διασώθηκε ως τις μέρες μας.

Η δημοτική σχολή 4^{ων} τάξεων. Άνοιξε την 1^{η} Αυγούστου του 1900. Βρισκόταν στην γωνία των οδών Πούσκινσκαϊα και Σμιτ. Τώρα εδώ βρίσκεται το 5^{ο} Τμήμα του Κρατικού Παιδαγωγικού Πανεπιστημίου του Μπερντιάνσκ.

Το κτίριο του σιδηροδρομικού σταθμού. Δημιουργός του σχεδίου ήταν ο μηχανικός αρχιτέκτονας Γεώργι Ιβάνοβιτς Παναφούτιν (1866-1921). Ο Παναφούτιν ήταν επικεφαλής των οικοδομικών έργων στο τμήμα της σιδηροδρομικής γραμμής Μπερντιάνσκ – Τροιάνι και της επέκτασής της προς το λιμάνι. Σε λιγότερο από τρία χρόνια κατασκεύασε τον σταθμό, γκαράζ για τις ατμομηχανές, και άλλα σιδηροδρομικά κτίρια στο Μπερντιάνσκ, καθώς και κατοικίες και τις σιδηροδρομικές γραμμές μεταξύ Μπερντιάνσκ-Τροιάνι και Μπερντιάνσκ-λιμάνι[170]. Το κτίριο διασώθηκε ως και σήμερα.

Η οικία του εμπόρου Πατρινό. Ήταν μοναδικό κτίριο για εκείνη την εποχή, επειδή είχε τρείς ορόφους, ενώ στο Μπερντιάνσκ απαγορευόταν να κτίζονται κτίρια άνω των δύο ορόφων θεωρώντας πως το έδαφος δεν θα άντεχε τόσο μεγάλο βάρος. Το κτίριο έχει κτιστεί στην οδό Πούσκινσκαϊα. Το οικοδομικό υλικό ήταν ί κόκκινα τούβλα. Το ισόγειο του κτιρίου κατείχε ο έμπορος κρασιού Μορφίνο, τον 1^{ο} και τον 2^{ο} όροφο καταλάμβανε το αστυνομικό τμήμα της πόλης. Αργότερα σε αυτούς τους ορόφους εγκαταστάθηκε η Σχολή της 3^{ης} κατηγορίας της

---

[168] ό. π., σ. 33.

[169] ό. π., σ. 37.

[170] *Бердянску – 180: К 180-летию основания г. Бердянска* [*«Μπερντιάνσκ έγινε 180 ετών: 180-ετία της ίδρυσης της πόλης Μπερντιάνσκ»],* Μπερντιάνσκ, 2007, σ. 194-196; Виктор Михайличенко, Евгений Денисов, Николай Тишаков, «Бердянск. Взгляд через столетия» [Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Ευγένι Ντενίσοβ, Νικολάϊ Τισακόβ. *«Μπερντιάνσκ. Μια ματιά μέσα από τους αιώνες»*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε, 2010, σ. 71.

Ρόγκοβαϊα[171]. Τώρα στο κτίριο λειτουργεί το 5ο ΄ Τμήμα του Κρατικού Παιδαγωγικού Πανεπιστημίου του Μπερντιάνσκ.

Το κτίριο του παραρτήματος της Κρατικής τράπεζας στο Μπερντιάνσκ. Κατασκευάστηκε το 1901-1902 στη συμβολή της πλατείας Σομπόρναϊα και της λεωφόρου Μπιρζεβόι. Διασώθηκε ως τα σήμερα[172].

Η Λουθηρανική εκκλησία και το σχολείο. Κτίστηκαν στις αρχές του 20ου αι. από την λουθηρανική κοινότητα. Βρίσκονταν στην γωνία των οδών Ζουκόβσκογκο και Λάζαρεβσκαϊα. Τα κτίρια διασώθηκαν μέχρι σήμερα.

Περιγραφές νοσοκομείων[173]

Ο σχηματισμός και η ανάπτυξη των ιατρικών ιδρυμάτων στο Μπερντιάνσκ σημειώθηκε στο πλαίσιο της διαδικασίας εκσυγχρονισμού που πραγματοποιήθηκε στη Ρωσική Αυτοκρατορία.

Η ύπαρξη νοσοκομείου στο Μπερντιάνσκ έχει ήδη αναφερθεί στο «*Νοβοροσσίσκι καλεντάρ*», που δημοσιεύθηκε το 1847[174]. Αναφέρεται η λειτουργία του και στα «*Νοβοροσσίσκι καλεντάρ*» για τα επόμενα έτη[175]. Το 1861, ο ανταποκριτής της *«Οντέσκι Βέστνικ»* στο Μπερντιάνσκ έγραφε: «Μία αλλαγή διαφαίνεται στην καθημερινότητά μας. Το νοσοκομείο βρίσκεται σε ένα κτίριο το οποίο έχει δωρίσει στην πόλη, σύμφωνα με τη διαθήκη του, ο αείμνηστος συνταγματάρχης Αντουνόβιτς»[176]. Όταν το 1863 επισκέφθηκαν το Μπερντιάνσκ ο

---

[171] ό. π., σ. 57.

[172] ό. π., σ. 110-111.

[173] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Περιγραφές νοσοκομείων», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/2-1-3-1/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[174] *Новороссийский календарь на 1848 год, издаваемый от Ришельевскаго лицея* [*Νοβοροσσίσκιϊ Καλεντάρ για το 1848 που δημοσιεύθηκε από το Λύκειο Ρισελιέβσκιϊ*], Οδησσός: αστικό τυπογραφείο 1847, σ. 65.

[175] *Новороссийский календарь на 1867 год* [*Νοβοροσσίσκι Καλεντάρ για το 1867*], συντάκτης Ι. Φιόντοροβ, Οδησσός: τυπογραφείο του Λ Νίτσε 1866, σ. 194.

[176] М-р. 25-го февраля [Μ-ρ. 25 Φεβρουαρίου], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 32, (21 Μαρτίου 1861), σ. 138-139; «Кращий порт Азовського моря», Літопис

εκτελών καθήκοντα του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας Ζουκόβσκι και ο Κυβερνήτης της Ταυρίδας Σοντσόβ, η *«Οντέσκι Βέστνικ»* ανέφερε ότι ο «ανώτερος επικεφαλής της περιοχής» και ο κυβερνήτης βρήκαν το τοπικό νοσοκομείο σε κατάσταση εγκατάλειψης[177].

Κατά την μεταγενέστερη περίοδο υπάρχουν οι ακόλουθες πληροφορίες σχετικά με τα νοσοκομεία στο Μπερντιάνσκ:

1) Νοσοκομείο της πόλης και ιατρείο στην οδό Βοροντσόβκαϊα.

Μετά την κατάργηση της Διεύθυνσης της Δημόσια Πρόνοιας η οποία ήταν υπεύθυνη για το νοσοκομείο του Μπερντιάνσκ, το τελευταίο τέθηκε υπό το ειδικό συμβούλιο του νοσοκομείου και στη συνέχεια, με βάση την έκθεση του επικεφαλή της αριστοκρατίας της περιοχής του Μπερντιάνσκ στις 7 Μαρτίου του 1867 μετατράπηκε σε δημόσιο.

Κατά την ίδρυση στην περιοχή του Μπερντιάνσκ των ζέμστβο το 1866 επισημάνθηκε ότι η πόλη εξυπηρετείται από ένα νοσοκομείο, το ιατρικό προσωπικό του οποίου συμπεριελάμβανε ένα γιατρό, ένα νοσηλευτή και τον βοηθό του. Η κάλυψη των εξόδων του νοσοκομείου γινόταν από δικά του κεφάλαια που είχαν ληφθεί για τη θεραπεία των ασθενών, και από το βοήθημα της τοπικής κοινωνίας.

Το 1867 το νοσοκομείο του Μπερντιάνσκ είχε 35 κλίνες. Την ίδια χρονιά στη Συνέλευση του ζέμστβο του νομού του Μπερντιάνσκ διεξάγεται ζωηρή συζήτηση με θέμα την μεταφορά του νοσοκομείου της πόλης Μπερντιάνσκ στη δικαιοδοσία του Συμβουλίου του ζέμστβο. Η μεταφορά του νοσοκομείου έγινε τον Μάιο του 1868. Η περιουσία του νοσοκομείου την εποχή εκείνη είχε ως εξής: 2 μεγάλες

історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1861-1875 рр.) [«Το καλύτερο λιμάνι της Αζοφικής θάλασσας», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών της *«Οντέσκι Βέστνικ»* (1861-1875)], *οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Βικτωρία Κωνσταντίνοβα,* Μπερντιάνσκ, Ροστόβ-Ντον, 2007, σ. 34.

[177] *Μ-ρ*. Бердянск [Μ-ρ, Μπερντιάνσκ], *Οντέσκι Βέστνικ*, (6 Απριλίου 1863), σ. 165-166; «Кращий порт Азовського моря», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1861-1875 рр.) [«Το καλύτερο λιμάνι της Αζοφικής θάλασσας», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών της *«Οντέσκι Βέστνικ»* (1861-1875)], *οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Βικτωρία Κωνσταντίνοβα,* Μπερντιάνσκ, Ροστόβ-Ντον, 2007, σ. 77-78.

εγκαταστάσεις στέγασης για τους ασθενείς, βοηθητικό κτίσμα για το χώρο του φύλακα, ένα μικρό υπόστεγο για χώρο λουτρού και κοιμητήριο. Το νοσοκομείο της πόλης του Μπερντιάνσκ υπαγόταν στη Διεύθυνση Δημόσιας πρόνοιας της Ταυρίδας.

Το 1875 το νοσοκομείο του Μπερντιάνσκ εξυπηρετούσε 437 εσωτερικούς ασθενείς και 2.962 εξωτερικούς. Το 1876 ο αριθμός αυτός αυξήθηκε σε 418 και 3568 ασθενείς, και το 1877 έφτασε στους 467 και 4744 αντίστοιχα.

Δεδομένου ότι η παραμονή των ασθενών το καλοκαίρι σε κλειστές εγκαταστάσεις προκαλούσε μεγάλη ταλαιπωρία, το 1875 η συνέλευση νομού του ζέμστβο αποφάσισε να οργανώσει στον κήπο τις νοσοκομειακές πτέρυγες, προγραμματίζοντας τη μεταφορά αυτή πριν τους θερινούς μήνες.

Το 1884 η συνέλευση νομού του ζέμστβο αποφάσισε να χτίσει στο νοσοκομείο ένα αυτόνομο στεγασμένο τμήμα για ασθενείς με λοιμώδη νοσήματα.

Το 1889 επικεφαλής του νοσοκομείου του Μπερντιάνσκ διατέλεσε το μέλος του Συμβουλίου του Μπερντιάνσκ ο Μαρκ Βλαντίμιροβιτς Μπατοτσένκο.

Το 1902 στην πόλη σε έναν και μόνον δημόσιο γιατρό αντιστοιχούσαν 12.000 κάτοικοι, σε μία δε νοσοκομειακή κλίνη αντιστοιχούσαν 800 κάτοικοι της πόλης. Την ίδια χρονιά η συνέλευση του ζέμστβο του νομού εξέτασε την έκθεση του Συμβουλίου του Μπερντιάνσκ σχετικά με τη κατασκευή θαλάμου απολύμανσης στο νοσοκομείο.

Το 1904 το νοσοκομείο μαζί με το ιατρείο του είχε 55 θέσεις. Σε μία νοσοκομειακή κλίνη αντιστοιχούσαν 536 κάτοικοι. Στη διάρκεια των επομένων ετών η συνέλευση του ζέμστβο του νομού διεξήγαγε ζωηρές συζητήσεις σχετικά με το ζήτημα αλλαγής στον τρόπο χρηματοδότησης του νοσοκομείου. Το 1907 το Συμβούλιο του ζέμστβο αποφάσισε να συμφωνήσει με το Συμβούλιο του Μπερντιάνσκ σχετικά με την κάλυψη του 50 % των εξόδων του νοσοκομείου από την πόλη. Σε περίπτωση άρνησης προβλεπόταν να αποτελεί το νοσοκομείο αποκλειστικότητα

του ζέμστβο και να απαγορεύεται η εξυπηρέτηση των κατοίκων της πόλης[178].

Είναι γνωστό πως στη δεκαετία του 1910 στο νοσοκομείο εργάζονταν: ο επιμελητής, χειρούργος Ηλία Βασίλιεβιτς Τοπάλοβ, ο γιατρός Αβραάμ Βενιαμίνοβιτς Νάιμερ, η νοσηλευτής-μαία Άννα Σεμιόνοβνα Σμιρνόβα, η Μίνα Ιάκωβλεβνα Σπολιάνσκαϊα, και επιστάτης του νοσοκομείου ήταν ο Νικήτα Ιβάνοβιτς Μίτεβ.

2) Ιδιωτική κλινική του γιατρού Ντικ η οποία βρισκόταν στην οδό Βοροντσόβκαϊα.

3) Οδοντιατρείο του Νατανζόν που λειτουργούσε στην πλατεία Ταμόζεναϊα, στην οικία του Οστρόβσκι.

4) Μαιευτήριο της πόλης στην οδό Βοροντσόβκαϊα, ιδιόκτητο κτίριο.

Το 1911 μαία της πόλης ήταν η Ελένα Βασίλιεβνα Στιρλιάεβα, η οποία διέμενε στο κτίριο του Ουκόλοβ στην οδό Οντέσσκαϊα.

5) Θεραπευτήριο του σιδηροδρόμου Αικατερίνισκαϊα στην οδό Λάζαρεβσκαϊα.

Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1910 εδώ εργαζόταν ο γιατρός Ιβάν Λάζαρεβιτς Αμάεβ.

6) Λασπόλουτρα της πόλης[179].

Ένας από τους πιο διάσημους γιατρούς του Μπερντιάνσκ ήταν ο Ζερόμ Ηλίτς Γκολντστέιν (13 Αυγούστου του 1844 – 15 Απριλίου του 1928). Αποφοίτησε από το Πανεπιστήμιο του Κιέβου με τον τίτλο του γιατρού. Εισήλθε στην υπηρεσία το 1871, υπηρέτησε ως γιατρός στο γυμνάσιο θηλέων του Μπερντιάνσκ. Στις 9 Οκτωβρίου του 1876

---

[178] *Сборник постановлений Бердянского Уездного Земского Собрания с 1866 г. по 1908 г. [Εκθέσεις των αποφάσεων της Συνέλευσης των ζέμστβο του νομού του Μπερντιάνσκ*(1866-1908)], τχ. 1, σ. 5, 22-24, 102-104, 145, 228, 241, 249.

[179] «Весь Бердянск и его уезд», *Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* [«Όλη η Μπερντιάνσκ και ο νομός της»], *Ο κατάλογος των διευθύνσεων, αναφορών καθώς και εμπορικών και βιομηχανικών πληροφοριών*, Συμφερούπολη, τυπογραφείο του Ζβενιγαρόντσκι, Βερεσότσκαγια Π. Φ., Μπράχτμαν, 1911, σ. 28, 32, 41; *Торгово-промышленный указатель и путеводитель по городу Бердянску* [*Εμπορικό και βιομηχανικό ευρετήριο και οδηγός του Μπερντιάνσκ*], Έκδοση 2ητου 1915, Μπερντιάνσκ, τυπογραφείο του Μ. Ντοροσένκο, 1915, σ. 20-21.

εργάστηκε στο γυμνάσιο αρρένων του Μπερντιάνσκ. Στις 15 Φεβρουαρίου του 1882 έλαβε τον βαθμό του κολεγιακός σύμβουλος. Το 1898 σύμφωνα με αίτησή του παραιτήθηκε για λίγο και από τα δύο σχολεία. Σύντομα και πάλι ανέλαβε γιατρός στο γυμνάσιο αρρένων του Μπερντιάνσκ. Στις 27 Μαρτίου του 1901 ορίστηκε στον Γκολντστέιν σύνταξη για τα 30 χρόνια υπηρεσίας, με την παραχώρηση του δικαιώματος να συνεχίσει την ιατρική υπηρεσία στο γυμνάσιο. Το 1906 δίδασκε μαθήματα υγιεινής. Το 1915 διορίστηκε στη θέση του υπεύθυνου υγιεινής της πόλης του Μπερντιάνσκ. Το 1916 δεν αναφέρεται πλέον στους εργαζόμενους του γυμνασίου. Συνέχισε την ιατρική πρακτική του στο Μπερντιάνσκ. Ήταν συγγραφέας άρθρων στο περιοδικό «*Μεντιτσίνσκοε ομποζρένιε*»[180].

Περιγραφές σανατόριων[181]

Από τις αρχές του 20ου αιώνα. το Μπερντιάνσκ άρχισε να αναπτύσσεται ενεργά ως θέρετρο, κερδίζοντας δημοτικότητα πολύ πιο πέρα από την περιοχή.

Το 1901 στη λίμνη Κράσνοε χτίστηκαν τα λασπόλουτρα της πόλης. Η κατασκευή ενός ξύλινου κτιρίου για λούσιμο και χρήση λουτρά αλάτων κόστιζει 2.800 ρούβλια. Στο φυλλάδιο «Τα λασπόλουτρα στην λίμνη Κράσνοε του Μπερντιάνσκ» που εκδόθηκε το 1908, αναφερόταν ότι το ίδρυμα ξεκίνησε τις δραστηριότητές του το 1902 σε μικρής κλίμακας εγκαταστάσεις, που ήταν εξοπλισμένες με τις πιο απλές συσκευές για την επεξεργασία της λάσπης, αλλά σταδιακά, καθώς η εισροή ασθενών αυξανόταν, επέκτεινε τις εγκαταστάσεις του και ανέπτυξε θεραπευτικές μεθόδους. Στα πρώτα 5 χρόνια της λειτουργίας τους τα λασπόλουτρα εξυπηρετούσαν 1.030 ασθενείς. Έτσι, το 1907 τα άτομα που προσήλθαν ξανά προς θεραπεία, ανήλθαν στο ένα έβδομο

---

[180] *Константінова Вікторія*. Гольдштейн Жером Ілліч [*Κωνσταντίνοβα Βικτωρία*, Γκολντστέιν Ζερόμ Ιλιτς] *Σλαβέτνι ζαπορίζτσι*, διαθέσιμο στη διεύθυνση http://sites.znu.edu.ua/news_details.php?news_id=5657&lang=ukr (πρόσβαση: 09.06.2013).

[181] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Περιγραφές σανατόριων», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/2-1-3-2/ (Дата звернення: 22.01.2020).

των ασθενών. Μεταξύ αυτών που έκαναν χρήση των υπηρεσιών των λασπόλουτρων ήταν οι κάτοικοι της Μόσχας, της Βαρσοβίας, του Κιέβου, του Χάρκοβ, της Σιβηρίας. Το φυλλάδιο ανέφερε ότι η ποιότητα της λάσπης που είχε χρησιμοποιηθεί στα λασπόλουτρα του Μπερντιάνσκ δεν ήταν κατώτερη της λάσπης του Σάκι[182].

Το 1911 μεταξύ του προσωπικού των λασπόλουτρων υπεύθυνος ήταν ο Ιβάντσεβ, και γιατροί οι Κέρνερ και Κομπανίετς-Μπεζκοροβάεβα. Το 1915 υπεύθυνος για τα λασπόλουτρα ήταν ο Πάβελ Λάζαρεβιτς Ζμπαντούτο. Το ίδρυμα υπαγόταν στην Επιτροπή του Μπερντιάνσκ υπό την εποπτεία του Γενικού Κυβερνήτη της Ταυρίδας και της Ιατρικής Υπηρεσίας της Επαρχιακής Κυβέρνησης της Ταυρίδας. Οι γιατροί οι οποίοι προσκλήθηκαν από το Συμβούλιο της πόλης και εγκρίθηκαν από τον Γενικό Κυβερνήτη της Ταυρίδας, ήταν επικεφαλής του Παθολογικού Τμήματος, οι οποίοι δέχονταν σε συγκεκριμένες ώρες τους ασθενείς στο ιατρείο τους και παρακολουθούσαν το σωστό πρόγραμμα των θεραπειών.

Η κλινική λειτουργούσε καθημερινά, συμπεριλαμβανομένων των αργιών και της Κυριακής από τις 7.30 το πρωί έως τις 4 μ.μ. Στη διάρκεια της λειτουργίας της στο ιατρείο βρίσκονταν συνεχώς ο εφημερεύων γιατρός και κατώτερο ιατρικό προσωπικό. Στην κλινική χρησιμοποιούσαν 76 μαρμάρινα μπάνια. Τα ηλιακά λασπόλουτρα έφταναν τα 150 ανά ημέρα, και υπήρχε αντίστοιχος αριθμός κλινών σε λουτρά. Οι γιατροί είχαν δικαίωμα δωρεάν περίθαλψης. Παιδιά κάτω των 10 ετών πλήρωναν το μισό του κόστους. Στο ιατρείο λειτουργούσε μπουφές και αναγνωστήριο[183].

Στις εκδόσεις «Όλη το Μπερντιάνσκ και ο νομός του και στο *Εμπορικό και βιομηχανικό ευρετήριο και οδηγό του Μπερντιάνσκ*»

---

[182] Виктор Михайличенко, Евгений Денисов, Николай Тишаков, «Бердянск. Взгляд через столетия» [Βίκτωρ Μιχαΐλιτσένκο, Ευγένι Ντενίσοβ, Νικολάϊ Τισακόβ. *«Μπερντιάνσκ. Μια ματιά μέσα από τους αιώνες»*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε, 2010, σ. 211-212.

[183] *Торгово-промышленный указатель и путеводитель по городу Бердянску* [*Εμπορικό και βιομηχανικό ευρετήριο και οδηγός του Μπερντιάνσκ*], Έκδοση 2ητου 1915, Μπερντιάνσκ, τυπογραφείο του Μ. Ντοροσένκο, 1915, σ. 29.

υπάρχουν οι εξής πληροφορίες για την κλινική και το θεραπευτήριο στην πόλη:

Υπήρχε κλινική για εξωτερικούς ασθενείς στην οικία του Μπαϊντάκοβ στην οδό Βοζνεσένσκαϊα. Το 1911 στο ιατρείο υπηρέτησε ο Βιτόλντ Ιάκωβλεβιτς Ντίντζίνσκι, ο οποίος κατοικούσε σε ιδιόκτητο κτίριο, στην οδό Ζελιόναϊα. Θεραπευτής στο ιατρείο ήταν ο Ιβάν Ροντιόνοβιτς Βιζίρσκι που ζούσε σε ιδιόκτητο κτίριο στην οδό Γρέτσεσκαϊα.

Το Θεραπευτήριο των εργαζομένων στον σιδηρόδρομο Αικατερίνισκαϊα βρισκόταν σε ιδιόκτητο κτίριο, στην οδό Λάζαρεβσκαϊα. Το 1911 διατέλεσε σε αυτό γιατρός ο Τσερκοβνίτσκι, ενώ το 1915 υπηρέτησε ως γιατρός ο Ιβάν Λάζαρεβιτς Αμάεβ[184].

Περιγραφές λουτρών[185]

Η συνεχής αύξηση του πληθυσμού του Μπερντιάνσκ κατά τη διάρκεια του 19ου – αρχών του 20ºαι. και η ανάπτυξη της πόλης με εκσυγχρονισμένη μορφή απαίτησαν ιδιαίτερη προσοχή στην πρόληψη της εξάπλωσης μεταδοτικών ασθενειών και επιδημιών, τη δημιουργία ευκαιριών για τις ανάγκες υγιεινής, που συμπεριελάμβαναν – και την οικοδόμηση λουτρών και κολυμβητηρίων. Τα λουτρά ήταν αναγκαία είτε για τους κατοίκους της πόλης, είτε για τους φυλακισμένους που κρατούνταν σε τοπική φυλακή.

Η έκθεση προς τη Γενική διεύθυνση των φυλακών από τις 17 Απριλίου του 1885, περιείχε πληροφορίες πως στο χώρο των φυλακών (κτίριο το οποίο είχε ενοικιαστεί από την ιδιοκτήτρια Σλάβσκαγια, δεν

---

[184] «Весь Бердянск и его уезд», *Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* [«Όλο το Μπερντιάνσκ και ο νομός του»], *Ο κατάλογος των διευθύνσεων, αναφορών καθώς και εμπορικών και βιομηχανικών πληροφοριών*, Συμφερούπολη, τυπογραφείο του Ζβενιγαρόντσκι, Βερεσότσκαγια Π. Φ., Μπράχτμαν, 1911, σ. 32, 41; *Торгово-промышленный указатель и путеводитель по городу Бердянску* [*Εμπορικό και βιομηχανικό ευρετήριο και οδηγός του Μπερντιάνσκ*], Έκδοση 2ητου 1915, Μπερντιάνσκ, τυπογραφείο του Μ. Ντοροσένκο, 1915, σ. 20-21.

[185] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Περιγραφές λουτρών», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/2-1-3-3/ (Дата звернення: 22.01.2020).

υπήρχε η δυνατότητα να κάνουν οι κρατούμενοι μπάνιο και για αυτό τους φυλακισμένους δύο φορές τον μήνα τους μετέφεραν σε ιδιωτικά λουτρά. Αποφασίστηκε να ενοικιασθεί ένας πιο άνετος χώρος για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Η επιτροπή της φυλακής του Μπερντιάνσκ επέλεξε τις εγκαταστάσεις του Ιταλού πολίτη Νικολάου Ντέριο στην οδό Σαντόβαγια στο 9ο τετράγωνο. Οι εγκαταστάσεις περιελάμβαναν ένα κτίριο ενός ορόφου, ένα βοηθητικό πέτρινο κτίσμα, διώροφο αχυρώνα με πρόσοψη στο δρόμο και μονώροφο αχυρώνα με χώρους. Όμως τον Δεκέμβριο του 1883 η Γενική Διεύθυνση Φυλακών του Υπουργείου Εσωτερικών ανέφερε στον κυβερνήτη της Ταυρίδας την πρόθεσή της να μην μισθώνονται πλέον αλλά να αγοραστούν τα κτίρια του Ντέριο έναντι 25.000 ρουβλίων. Ο Ντέριο συμφώνησε. Το 1884, στο Ταγκανρόγκ υπογράφηκαν τα συμβόλαια μεταξύ του Ντέριο και του Πιότρ Πέτροβιτς Σμιτ, ο οποίος ήταν ο επικεφαλής της πόλης και του λιμανιού του Μπερντιάνσκ. Ο ανακαινισμένος χώρος πλέον διέθετε και ένα μπάνιο[186].

Από το 1887 λειτούργησαν τα θαλάσσια λουτρά και τα ζεστά θαλάσσια λουτρά του Καλτικιάν. Όπως αναφέρθηκε στη διαφήμιση που δημοσιεύτηκε στην έκδοση του 1911 «Όλη το Μπερντιάνσκ και ο νομός του. *Ο κατάλογος των διευθύνσεων, αναφορών καθώς και εμπορικών και βιομηχανικών πληροφοριών»*. Ο Καλτικιάν Ε.Α. διοργάνωσε σε αυτά τα λουτρά και στα ζεστά θαλάσσια λουτρά τη λειτουργία ενός χώρου αναψυχής και ενός σνακ μπαρ με αναψυκτικά[187].

---

[186] Καρπενκο Β. *Правоохранители и суд Азовской Пальмиры: от царей до вождей, Серия «Страницы истории Бердянска». К 170-летию наименования Бердянского порта городом* [Καρπένκο Β., «Οι άνθρωποι της επιβολής του νόμου και η δίκη της Παλμύρας του Αζόφ: από τους βασιλιάδες ως τους αρχηγούς», *Σειρά «Σελίδες Ιστορίας του Μπερντιάνσκ», Η 170ή επέτειος ονοματοδοσίας της πόλης σε λιμάνι Μπερντιάνσκ*], Ζαπορόζιε 2011, σ. 31-32.

[187] «Весь Бердянск и его уезд», *Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* [«Όλη το Μπερντιάνσκ και ο νομός του»], *Ο κατάλογος των διευθύνσεων, αναφορών καθώς και εμπορικών και βιομηχανικών πληροφοριών*, Συμφερούπολη, τυπογραφείο του Ζβενιγαρόντσκι, Βερεσοτσκαγια Π. Φ., Μπράχτμαν, 1911, σ. 43, 12. (Διαφημιστικές εφαρμογές).

Το 1911 στο Μπερντιάνσκ επίσης λειτούργησαν τα λουτρά του Τσεπρακόβ Π. Π., τα οποία βρίσκονταν στη γωνία των οδών Αζόφσκι προσπέκτ και Πριμόρσκαγια σε ένα μονώροφο πέτρινο κτίριο. Λίγο αργότερα ο Τσεπρακόβ Π. Π. άνοιξε εξοπλισμένα θερμά λουτρά στη γωνία της οδού Πούσκιν[188].

Περιγραφές ξενοδοχείων[189]

Η ραγδαία επέκταση του εμπορίου μέσω του λιμανιού του Μπερντιάνσκ συνοδευόταν με ανάπτυξη των αστικών υποδομών, συμπεριλαμβανομένης της κατασκευής των ξενοδοχείων.

Ήδη τον Ιανουάριο του 1845 στο κέντρο της πόλης λειτουργούσε το ξενοδοχείο «Μπερντιάνσκ». Η *«Οντέσκι Βέστνικ»* έγραφε: «Πίσω από το πανδοχείο βρίσκεται το Βοσκρεσένσκι κβαρτάλ, σαν να υψώθηκε από τη θάλασσα μέσα σε ένα καλοκαίρι, με διώροφα σπίτια, μεταξύ των οποίων είναι: το κτίριο του εμπορικού επιμελητηρίου, η οικία του αρχηγού της πόλης, το ξενοδοχείο «Μπερντιάνσκ», τα γραφεία του χρηματιστή και του αρχιτέκτονα της πόλης και άλλα σπίτια»[190].

«Το ξενοδοχείο με αρ. 4» στο Μπερντιάνσκ υπάρχει στο «Ευρετήριο αξιοθέατων των πόλεων και κωμοπόλεων της Νέας Ρωσίας και Βεσσαραβίας», που δημοσιεύτηκε στο «*Νοβοροσσίσκι Καλεντάρ*» έκδοσης του 1843[191]. Σχετικά με αυτό το ξενοδοχείο γράφεται πως προσφέρει διάφορες ανέσεις στους ταξιδιώτες. Η ύπαρξη στο Μπερντιάνσκ του «ξενοδοχείου υπ. αρ. 14» αναφέρεται κατά την απαρίθμηση των σημείων ενδιαφέροντος της πόλης στο «*Νοβοροσσίσκι*

---

[188] Виктор Михайличенко, Евгений Денисов, Николай Тишаков, «Бердянск. Взгляд через столетия» [Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Ευγένι Ντενίσοβ, Νικολάϊ Τισακόβ. *«Μπερντιάνσκ. Μια ματιά μέσα από τους αιώνες»*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε 2010, σ. 30.

[189] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Περιγραφές ξενοδοχείων», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/2-1-4-1/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[190] *Крыжановский Василий,* Бердянск [Κριζανόβσκιϊ Βασίλι, Μπερντιάνσκ], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 8, (27 Ιανουαρίου 1845), σ. 53-54.

[191] *Новороссийский календарь на 1844 год* [*Νοβοροσσίσκι Καλεντάρ για το 1844*], Οδησσός: τυπογραφείο της Οδησσού 1843, σ. 113.

Καλεντάρ», έκδοσης του 1845[192]. Ένα ξενοδοχείο στο Μπερντιάνσκ αναφέρεται και στο «*Νοβοροσσίσκι Καλεντάρ*» που εκδόθηκε το 1847[193].

Στο «*Νοβοροσσίσκι Καλεντάρ*» έκδοσης του 1849 καθώς και στα ημερολόγια των προσεχών ετών αναφέρονται ήδη τα δύο ξενοδοχεία στο Μπερντιάνσκ[194]. Επιπλέον, αναφέρεται και η ύπαρξη πανδοχείων (το 1847 υπήρχαν επτά, το 1849 και το 1851 τρία).

Την δεκαετία του 1860 λειτουργούσαν μερικά ξενοδοχεία στο Μπερντιάνσκ. Πληροφορίες για τα ξενοδοχεία δίνει ο ανταποκριτής του Μπερντιάνσκ στην «*Οντέσκι Βέστνικ*» του 1868[195].

Δύο αναφορές για τα ξενοδοχεία του Μπερντιάνσκ βρίσκουμε στις εγγραφές του ημερολογίου του Κριζανόβσκι στις 28 Ιανουαρίου και στις 31 Μαίου του 1865[196].

Επίσης το «*Νοβοροσσίσκι Καλεντάρ*» του 1872 μας αναφέρει την λειτουργία στη πόλη δύο ξενοδοχείων και έξι πανδοχείων[197].

---

[192] *Новороссийский календарь на 1846 год, издаваемый от Ришельевскаго лицея* [*Νοβοροσσίσκι Καλεντάρ για το 1846 που δημοσιεύθηκε από το Λύκειο Ρισελιέβσκι*], Οδησσός: τυπογραφείο της Οδησσού 1845, σ. 63.

[193] *Новороссийский календарь на 1848 год, издаваемый от Ришельевскаго лицея* [*Νοβοροσσίσκι Καλεντάρ για το 1848 που δημοσιεύθηκε από το Λύκειο Ρισελιέβσκι*], Οδησσός: τυπογραφείο της Οδησσού 1847, σ. 65.

[194] *Новороссийский календарь на 1850 год, издаваемый от Ришельевскаго лицея* [*Νοβοροσσίσκι Καλεντάρ για το 1850 που δημοσιεύθηκε από το Λύκειο Ρισελιέβσκι*], Οδησσός: τυπογραφείο της Οδησσού 1849, σ. 65.

[195] *Михайличенко*. Бердянск [*Μιχαϊλιτσένκο,* Μπερντιάνσκ], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 29, (8 Φεβρουαρίου 1868), σ. 94.; «Кращий порт Азовського моря», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1861-1875 рр.) [«Το καλύτερο λιμάνι της Αζοφικής θάλασσας», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών της *«Οντέσκι Βέστνικ»* (1861-1875)], *οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Βικτωρία Κωνσταντίνοβα,* Μπερντιάνσκ, Ροστόβ-Ντον, 2007, σ. 189-190.

[196] Константин Баханов, Игорь Лыман, *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского*, *В.К. Крыжановский, Дневники* [Κωνσταντίν Μπαχάνοβ, Ίγκορ Λίμαν, *Μπερντιάνσκ στα ημερολόγια του τιμητικού συμβούλου Β.Κ. Κριζανόβσκι*, *Β.Κ. Κριζανόβσκι, Ημερολόγια*], Ζαπορόζιε, 2002, σ. 71, 87.

Το 1876 η «*Οντέσκι Βέστνικ*» έγραφε ότι στις 8 Φεβρουαρίου στο ξενοδοχείο του Αντάμοβ ξεκίνησε μεταξύ των ενοίκων έντονη διαφωνία η οποία κατέληξε σε φόνο[198].

Στα τέλη του 19ου αι. ο Καραστογιάνοβ έκτισε στην Αζόβσκι Προσπέκτ κτίριο, στο δεύτερο όροφο του οποίου βρισκόταν το ξενοδοχείο «Μαρσέλ».

Μεταξύ του 19ου και 20ου αι. ο Εζρουμπίλσκι έκτισε διώροφο κτίριο στη γωνία των οδών Μπιρζεβόι Προσπέκτ και Γκόγκολεβσκαϊα, και το 1912 πρόσθεσε μία πτέρυγα με πρόσοψη στην οδό Γκόγκολεβσκαϊα. Τον πρώτο όροφο του κτιρίου, τα παράθυρα του οποίου είχαν θέα προς την οδό Μπιρζεβόι Προσπέκτ, καταλάμβανε το ξενοδοχείο «Μπριστόλ».

Το 1911 στο Μπερντιάνσκ λειτουργούσαν τα εξής ξενοδοχεία:

Το ξενοδοχείο «Μποσφόρ» που βρισκόταν στην οδό Τεατράλνι ΠροσπέκτΤο ξενοδοχείο «Μπριστόλ» το οποίο βρισκόταν στη οδό Μπιρζεβόι Προσπέκτ. Είχε αίθουσα μπιλιάρδου με τέσσερα τραπέζια, εστιατόριο, και καλοκαιρινή αίθουσα σε κήπο με κιόσκια;

Το ξενοδοχείο «Ευροπέισκαϊα» στη πλατεία Ταμόζεναϊα. Η βόρεια πλευρά της διώροφης οικίας των Κωνσταντίνοβ η οποία είχε κτισθεί το 1860 είχε μισθωθεί από το ξενοδοχείο και είχε πρόσοψη με την στενή πλευρά στην πλατεία Ταμόζεναϊα;

Το ξενοδοχείο «Κοντινεντάλ» το οποίο βρισκόταν στην οδό Αζόβσκι Προσπέκτ;

Το ξενοδοχείο «Παλμύρα» που βρισκόταν στην οδό Αζόβσκι Προσπέκτ, στην οικία του Πρόχοροβ.και το 1911 αναπαλαιώθηκε. Το ξενοδοχείο αναλάμβανε και διανομές σπιτικών γευμάτων κατόπιν παραγγελίας. Είχε ηλεκτρικό ρεύμα, τηλέφωνο, σταύλους για τα άλογα και γκαράζ για τα αυτοκίνητα.

Στην ίδια οδό την Αζόβσκι Προσπέκτ, την ίδια εποχή λειτουργούσε και το ξενοδοχείο «Μοσκβά».

---

[197] *Новороссийский календарь на 1873 год* [*Νοβοροσσίσκι Καλεντάρ για το 1873*], εκδίδεται από το Γραφείο του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας, Οδησσός: τυπογραφείο του Π. Φράντσοβ, 1872, σ.

[198] *Звонков.* Бердянск [*Ζβονκόβ*, Μπερντιάνσκ], *Οντέσκι Βέστνικ,* τχ. 40, (21 Φεβρουαρίου 1876), σ. 3.

Το 1911 «άνοιξε ξανά» το ξενοδοχείο «Γκραντ-Οτέλ» στο κτίριο του πρώην ξενοδοχείου «Μαρσέλ», το οποίο πουλήθηκε το 1910 από τον Καραστογιάνοβ στον Εφίμ Αρχίποβιτς Ιβάντσενκο, πρόεδρο της Ένωσης των Πιστωτικών Ενώσεων του νομού του Μπερντιάνσκ, ο οποίος έγινε και ιδιοκτήτης του «Γκραντ-Οτέλ». Σύμφωνα με διαφημιστική ανακοίνωση, το ξενοδοχείο είχε ψηλοτάβανα, καθαρά, με ωραία διαμόρφωση δωμάτια, ηλεκτρικό ρεύμα, τηλέφωνο, βιβλιοθήκη, τραπεζαρία, κουζίνα, και στον τρίτο όροφο υπήρχε βεράντα με σιντριβάνι. Στο ξενοδοχείο υπήρχαν και καλοκαιρινά δωμάτια.

Το 1914 το ξενοδοχείο «Μπριστόλ» είχε 15 δωμάτια, εστιατόριο, και ορχήστρα, η οποία έδινε συναυλίες στον κήπο. Το κόστος διαμονής κυμαινόταν από 1 έως 4 ρούβλια το εικοσιτετράωρο. Το γεύμα με δύο πιάτα στοίχιζε 45 κοπέικα, ενώ το κόστος του γεύματος με τρία πιάτα ήταν 65 κοπέικα. Τα γεύματα διανομής είχαν έκπτωση 10 %.

Την ίδια χρονιά η διαμονή στο ξενοδοχείο «Μετροπόλ», που ήταν το ακριβότερο στο Μπερντιάνσκ, κόστιζε μέχρι 5 ρούβλια. Το «Μετροπόλ» καταλάμβανε την αριστερή πλευρά του δευτέρου ορόφου του κτιρίου που βρισκόταν στην αριστερή πλευρά της οδού Μπιρζεβόι Προσπέκτ, που κτίστηκε στα τέλη του 19ου αι. από το μέλος του Συμβουλίου της πόλης Βίροντοβ μεταξύ των οδών Τεατράλνι Προσπέκτ και Ζελιόναϊα. Το ξενοδοχείο μίσθωνε και τον δεύτερο όροφο της οικίας του Πάικος στην οδό Τεατράλνι Προσπέκτ[199].

Φυλακές[200]

---

[199] «Весь Бердянск и его уезд», *Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* [«Όλη το Μπερντιάνσκ και ο νομός του»], *Ο κατάλογος των διευθύνσεων, αναφορών καθώς και εμπορικών και βιομηχανικών πληροφοριών*, Συμφερούπολη, τυπογραφείο του Ζβενιγαρόντσκι, Βερεσότσκαγια Π. Φ., Μπράχτμαν, 1911, σ. 43, 4, 6, 7; Виктор Михайличенко, Евгений Денисов, Николай Тишаков, «Бердянск. Взгляд через столетия» [Βίκτωρ Μιχαϊλιτσένκο, Ευγένι Ντενίσοβ, Νικολάϊ Τισακόβ. *«Μπερντιάνσκ. Μια ματιά μέσα από τους αιώνες»*], Μπερντιάνσκ, Ζαπορόζιε, 2010, σ. 24, 33, 37, 65, 165-168.

[200] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Φυλακές», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/2-1-5/ (Дата звернення: 22.01.2020).

Ένα από τα δομικά στοιχεία του αστικού χώρου του Μπερντιάνσκ στη διάρκεια του 19ου – αρχές 20ου αιώνα. ήταν η φυλακή, οι εγκαταστάσεις της οποίας, ωστόσο, ενοικιάστηκαν για μεγάλο χρονικό διάστημα. Υπάρχουν αναφορές πως χρησιμοποιήθηκε ιδιοκτησία της Σλάβσκαγια και του Σοκολόβσκι.

Ωστόσο, οι αρχές είχαν προσπαθήσει να οικοδομηθεί μια φυλακή-κάστρο στην πόλη. Στην δημοπρασία που ορίστηκε από την Επιτροπή του νομού και αφορούσε την εκτέλεση των εργασιών κέρδισε ο Κίβα Ιάκωβλεβιτς Γκράνοβ, έμπορος της Οδησσού της 1ης γκίλντας, ο οποίος υποχρεώθηκε να κτίσει την φυλακή-κάστρο στο Μπερντιάνσκ χωρητικότητας 75 ατόμων δίνοντας προσφορά που έφθανε στο ποσό των 48.541 ρουβλίων και 71 κοπέικων. Σύμφωνα με την σύμβαση, που υπογράφηκε με την Επιτροπή του νομού στις 23 Σεπτεμβρίου του 1859, ο Γκράνοβ έπρεπε να αποπερατώσει τα οικοδομικά έργα το 1861. Το 1860 ο Γκράνοβ έλαβε στο Μπερντιάνσκ ένα δάνειο που ανερχόταν στο ποσό των 10.000 ρουβλίων με σκοπό την χρηματοδότηση των έργων[201]. Τον Φεβρουάριο του 1861 ο ανταποκριτής της «*Οντέσκϊ Βέστνικ*» στο Μπερντιάνσκ έγραφε: «Υπάρχει ελπίδα πως κάποιοι ενδιαφέρονται για την οικοδόμηση της φυλακής-κάστρου»[202]. Αλλά η φυλακή-κάστρο δεν κτίστηκε ποτέ: ο Γκράνοβ δικάστηκε από στρατοδικείο στο Κίεβο για

[201] Карпенко В. *Правоохранители и суд Азовской Пальмиры: от царей до вождей, Серия «Страницы истории Бердянска». К 170-летию наименования Бердянского порта городом* [Καρπένκο Β., «Οι άνθρωποι της επιβολής του νόμου και η δίκη της Παλμύρας του Αζοφ: από τους βασιλιάδες ως τους αρχηγούς», Σειρά «Σελίδες Ιστορίας του Μπερντιάνσκ», Η 170ή επέτειος ονοματοδοσίας της πόλης σε λιμάνι Μπερντιάνσκ], Ζαπορόζιε, 2011, σ. 28-29, 31.

[202] М-р. 25-го февраля [Μ-ρ. 25 Φεβρουαρίου], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 32, (21 Μαρτίου 1861), σ. 138-139.; «Кращий порт Азовського моря», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1861-1875 рр.) [«Το καλύτερο λιμάνι της Αζοφικής θάλασσας», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών της «Οντέσκι Βέστνικ» (1861-1875)], οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Βικτωρία Κωνσταντίνοβα, Μπερντιάνσκ, Ροστόβ-Ντον, 2007, σ. 34.

καταχρήσεις των προμήθειών τροφίμων και άλλων αγαθών κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου[203].

Το 1863 ο τύπος ενημέρωνε ότι η «ανώτερη αρχή του νομού» και ο κυβερνήτης, οι οποίοι ήρθαν στο Μπερντιάνσκ, βρήκαν την τοπική φυλακή και το νοσοκομείο σε άθλια κατάσταση. Το αποτέλεσμα ήταν να ακολουθήσουν ορισμένες ρυθμίσεις σχετικά με επισκευές στη φυλακή και το νοσοκομείο[204]. Το επόμενο έτος, το 1864, για το νοσοκομείο της φυλακής του Μπερντιάνσκ μισθώθηκε πρόσθετος χώρος[205].

Τον Οκτώβριο του 1883 σε έκθεση του κυβερνήτη της Ταυρίδας αναφέρθηκε ότι ο χώρος που καταλάμβανε η φυλακή του Μπερντιάνσκ, ήταν τόσο παλιός που οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι δεν είχαν τη δυνατότητα να αποτρέψουν τη διαφυγή τεσσάρων κρατουμένων από το ρήγμα. Έτσι, επιτράπηκε να αυξηθεί η φρουρά κατά ένα φυλάκιο μέχρις ότου μεταφερθεί η φυλακή σε άλλο χώρο.

Σε αναφορά στη Κεντρική Διοίκηση των Φυλακών στις 17 Απριλίου του 1885 αναφερόταν πως στη φυλακή που βρισκόταν σε κτίριο μισθωμένο από την ιδιοκτήτρια Σλάβσκαγια δεν υπήρχε μπάνιο για τους κρατουμένους και για αυτό δύο φορές τον μήνα τους μετέφεραν στα ιδιωτικά λουτρά. Οι κρατούμενοι ήταν 90 άτομα. Αποφασίστηκε τότε να ενοικιαστεί καταλληλότερος χώρος για μεγαλύτερο διάστημα. Η επιτροπή των φυλακών του Μπερντιάνσκ επέλεξε τα κτίρια του Ιταλού υπήκοου Νικολάι Ντέριο στην οδό Σαντόβαϊα στο 9ο-

---

[203] Карпенко В. *Правоохранители и суд Азовской Пальмиры: от царей до вождей, Серия «Страницы истории Бердянска». К 170-летию наименования Бердянского порта городом* [Καρπένκο Β., «Οι άνθρωποι της επιβολής του νόμου και η δίκη της Παλμύρας του Αζοφ: από τους βασιλιάδες ως τους αρχηγούς»...], σ. 29.

[204] *М-р*. Бердянск [Μ-ρ, Μπερντιάνσκ], *Оντέσκι Βέστνικ*, (6 Απριλίου 1863), σ. 165-166; «Кращий порт Азовського моря»… [«Το καλύτερο λιμάνι της Αζοφικής θάλασσας»…], σ. 77.

[205] Κρατικά Αρχεία Οδησσού (ΚΑΟ), αρχειακή σειρά 1 «Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора» [«Διεύθυνση του Γενικού Κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας»], αριθμός ευρετηρίου 82, φάκελος 74 «О найме добавочного помещения для Бердянской острожной больницы, 1864» [«Για την μίσθωση πρόσθετων εγκαταστάσεων του νοσοκομείου της φυλακής του Μπερντιάνσκ, 1864»], σ. 3.

τετράγωνο. Σε αυτά περιλαμβάνονταν μία μονοκατοικία, μία πέτρινη αποθήκη, ένα διώροφο βοηθητικό κτίσμα με πρόσοψη στον δρόμο και αχυρώνας ενός ορόφου με διάφορους χώρους. Ο Νικολάι Ντέριο υποχρεώθηκε να κάνει την αναστήλωση των κτιρίων και να υπογράψει το μισθωτήριο για 12 χρόνια με έναρξη την 15η Σεπτεμβρίου του 1883 έναντι ενοικίου 4500 ρουβλίων ετησίως.

Αλλά τον Δεκέμβριο της ίδιας χρονιάς του 1883 η Κεντρική Διοίκηση των Φυλακών του Υπουργείου εσωτερικών υποθέσεων ενημέρωνε τον Γενικό Κυβερνήτη της Ταυρίδας σχετικά με την πρόθεση όχι να ενοικιάσουν αλλά να αγοράσουν τα κτίρια του Ντέριο έναντι του ποσού των 25 χιλιάδων ρουβλίων με συμφωνία του Ντέριο. Το 1884 στο Ταγανρόγ επικυρώθηκε η αντίστοιχη σύμβαση μεταξύ του Ντέριο και του λιμενάρχη του Μπερντιάνσκ Πιοτρ Πετρόβιτς Σμιτ.

Το ανακαινισμένο κτίριο συμπεριελάμβανε πλέον μπάνιο, νοσοκομείο, εργαστήριο, γραφείο, διαμέρισμα του φύλακα και άλλα. Στις 16 Νοεμβρίου του 1885 ο κυβερνήτης πληροφόρησε την Κεντρική Διοίκηση των Φυλακών ότι η φυλακή ήταν έτοιμη προς χρήση.

Ο φωτισμός της φυλακής χρηματοδοτήθηκε από τον προϋπολογισμό της πόλης. Το 1898 ο Ντούμπσκι, διοικητής της φυλακής του Μπερντιάνσκ έδινε πληροφορίες για την τοποθέτηση ασφαλτοτάπητα. Στις 15 Φεβρουαρίου του 1892 στη φυλακή έγινε αγιασμός στην εκκλησία του Αλεξάνδρου Νέβσκι, για την κατασκευή της οποίας προσαρμόστηκε ο χώρος του πρώην εργαστηρίου με χωρητικότητα 200 ατόμων.

Οι ιδιώτες-ανάδοχοι είχαν αναλάβει την επισκευή των χώρων της φυλακής και την αφαίρεση των ακαθαρσιών. Το πλύσιμο των ρούχων γινόταν από τις γυναίκες κρατούμενες[206].

Υπέρ των κρατουμένων της πόλης σε τακτά χρονικά διαστήματα διοργανώνονταν φιλανθρωπικές εκδηλώσεις. Έτσι, το 1874 ο ανταποκριτής της «*Οντέσκι Βέστνικ*» στο Μπερντιάνσκ έγραφε για την

[206] Карпенко В. *Правоохранители и суд Азовской Пальмиры: от царей до вождей, Серия «Страницы истории Бердянска». К 170-летию наименования Бердянского порта городом* [Καρπένκο Β., «Οι άνθρωποι της επιβολής του νόμου και η δίκη της Παλμύρας του Αζοφ: από τους βασιλιάδες ως τους αρχηγούς»...], σ. 31-33.

συναυλία του πιανίστα Κόρτμαν, και τα χρήματα δόθηκαν στις ανάγκες των κρατουμένων[207].

Ιδρύθηκε παράρτημα της Επιτροπής Φυλακών του Μπερντιάνσκ με τμήματα ανδρών και γυναικών, το οποίο φρόντιζε για τη βελτίωση των συνθηκών στις φυλακές στρατολογώντας και τους ευεργέτες[208].

Ο δήμαρχος του Μπερντιάνσκ Βλαντισλάβ Ερασμοβιτς Γκαέβσκι από το 1886 ήταν ο διευθυντής του παραρτήματος της Επιτροπής των Φυλακών του Μπερντιάνσκ, και από τις 24 Ιανουαρίου του 1906 έγινε ο πρόεδρός του[209].

Με τις προσπάθειες της Επιτροπής των Φυλακών τον Μάρτιο του 1903 ολοκληρώθηκε η νέα πτέρυγα των φυλακών. Το 1909 ο αρχιτέκτονας του νομού Μπέκερ στάλθηκε από τον Γενικό Κυβερνήτη της Ταυρίδας στο Μπερντιάνσκ για να ανακαινίσει την φυλακή, δημιουργώντας αποχωρητήρια και ιατρεία, και μια ξεχωριστή αυλή για τους πολιτικούς κρατούμενους. Η εκτίμηση των εξόδων ανήλθε σε 3.137 ρούβλια και 93 κοπέικα. Αλλά η επισκευή αναβλήθηκε λόγω έλλειψης κονδυλίων.

Τον Οκτώβριο του 1909 το παράρτημα της Επιτροπής φυλακών του Μπερντιάνσκ ενημέρωνε πως οι συνθήκες στη φυλακή ήταν θλιβερές: οι κρατούμενοι ήταν ξυπόλυτοι, γυμνοί, γεμάτοι παράσιτα, ο κλίβανος είχε καταστραφεί, και τα κεραμίδια στη στέγη είχαν παρασυρθεί. Τον Ιούλιο του 1910, ο επικεφαλής της Επιτροπής της φυλακής του Μπερντιάνσκ Σεμένοφ απολύθηκε. Ο διορισμένος στη θέση του Ιβάν

---

[207] *Д. В.* Бердянск [Ντ. Β. Μπερντιάνσκ] *Οντέσκι Βέστνικ*, *τχ.* 183, (18 Αυγούστου 1874), σ. 2-3; «Кращий порт Азовського моря»… [«Το καλύτερο λιμάνι της Αζοφικής θάλασσας»…], σ. 322.

[208] Бердянск [Μπερντιάνσκ], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 57, (13 Μαρτίου 1876), σ. 2; «Повітова столиця», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1876-1893 рр.) [«Η πρωτεύουσα της κομητείας», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών ης «Οντέσκι Βέστνικ» (1876-1893)], οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Βικτωρία Κωνσταντίνοβα, Μπερντιάνσκ, Νεβινομίσκ, 2007, σ. 27, 43, 331.27.

[209] «Повітова столиця», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1876-1893 рр.) [«Η πρωτεύουσα της κομητείας», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών ης «Οντέσκι Βέστνικ» (1876-1893)], οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Βικτωρία Κωνσταντίνοβα, Μπερντιάνσκ, Νεβινομίσκ, 2007, σ. 331.

Ματβέεβιτς Βερνικόβσκι ανέφερε στις επαρχιακές αρχές ότι η φυλακή που παρέλαβε ήταν σε άθλια κατάσταση, οι πύλες της φυλακής, η εκκλησία, το γραφείο και πολλά δωμάτια δεν είχαν κλειδαριές, ενώ σε πολλά έλειπαν τα τζάμια ακόμη και τα κουφώματα[210].

Η ενδοχώρα της πόλεως-λιμανιού[211]

Πολλές δεκαετίες πριν την ίδρυση του Μπερντιάνσκ, ακόμα και τον 18ο αι. οι ερευνητές είχαν αναφερθεί στη σημαντική θέση της μακρόστενης χερσόνησου Μπερντιάνσκαϊα κοσά. Η τοποθεσία που αργότερα εντάχθηκε στην πόλη-λιμάνι Μπερντιάνσκ, συμπεριλαμβάνοντας και το φρούριο Πετρόβσκαϊα κοντά στο στόμιο του ποταμιού Μπερντά και την περιοχή Μπερντιάνσκαϊα κοσά περιγράφεται στο «Το ημερολόγιο του ταξιδιού στη Νότια Ρωσία το 1773-1774 με συγγραφέα τον Γκιλντενστέντ, ακαδημαϊκό της Ακαδημίας Επιστημών της Αγίας Πετρούπολης» ως εξής: το φρούριο Πετρόβσκαϊα βρίσκεται στη μακρόστενη χερσόνησο που υψώνεται πάνω από την θάλασσα κατά δύο σαζέν και βρέχεται νότια με την Αζοφική θάλασσα, ενώ δυτικά έχει λιμάνι εκτάσεως τεσσάρων τετραγωνικών βερστά. Το λιμάνι αυτό δημιουργείται από τον μικρό ποταμό Μπερντά. Μια αμμώδης ακτή με φάρδος 100 βήματα το χωρίζει από την θάλασσα. Την άνοιξη, όταν παρατηρείται υψηλή στάθμη νερού, το λιμάνι ενώνεται με την θάλασσα. Ο κόλπος του Μπερντιάνσκ έχει καλαμιές. Δυτικά του λιμανιού σε νοτιοδυτική κατεύθυνση προς τη θάλασσα απλώνεται η μακρόστενη χερσόνησος με μήκος 10 βερστά και φάρδος μερικά βερστά. Στη χερσόνησο αυτή υπάρχουν πολλές μικρές αλμυρές λίμνες. Αφού περιέγραψε την τοποθεσία αυτή, ο ακαδημαϊκός Γκιλντενστέντ έγραφε: «Ίσως και ο κόλπος του Μπερντιάνσκ θα

---

[210] Карпенко В. *Правоохранители и суд Азовской Пальмиры: от царей до вождей, Серия «Страницы истории Бердянска». К 170-летию наименования Бердянского порта городом* [Καρπένκο Β., «Οι άνθρωποι της επιβολής του νόμου και η δίκη της Παλμύρας του Αζόφ: από τους βασιλιάδες ως τους αρχηγούς»...], σ. 34-35.

[211] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Η ενδοχώρα της πόλεως-λιμανιού», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/2-2-1/ (Дата звернення: 22.01.2020).

μπορούσε να γίνει ένα απολύτως ασφαλές λιμάνι, αν γινόταν να καθαριστεί και να ενωθεί με την θάλασσα μέσω του καναλιού»[212].

Στη περιγραφή του 1845 του Μπερντιάνσκ και των περιχώρων του, το «*Νοβοροσσίσκι καλεντάρ*» ενημέρωνε πως στην περιοχή Μπερντιάνσκαϊα κοσά υπάρχουν τρείς αλμυρές λίμνες: Ντόλγοε, Κρούγλοε και Μπέλοε, οι οποίες παράγουν αλάτι ως 80 χιλιάδες πούντ. Η γύρω περιοχή του Μπερντιάνσκ ήταν πλούσια σε λιθάνθρακα[213]. Το 1862 ο ανταποκριτής του Μπερντιάνσκ της «*Οντέσκι Βέστνικ*» έγραφε για τα ορυκτά, ότι στα 40-50 βερστά από το Μπερντιάνσκ, δίπλα στην τοποθεσία Κορσάκ-Μογκίλα, ανακαλύφθηκαν μεταλλεύματα και άνθρακας[214].

Στα μέσα πλέον του 19ου αι. ο τύπος εξέφραζε ελπίδες πως η αξιοποίηση της περιοχής Μπερντιάνσκαϊα κοσά θα συνέβαλε στην ανάπτυξη του Μπερντιάνσκ. Υπήρχε η πληροφορία πως η πόλη είχε κτισθεί παραθαλάσσια στις αρχές της μακρόστενης αυτή χερσονήσου, η οποία δημιουργήθηκε από τα ιζήματα του ποταμιού Μπερντά, από την οποία πήραν την ονομασία τους η χερσόνησος και η πόλη. Η χερσόνησος η οποία προβάλλει στη θάλασσα, με κατεύθυνση προς το Νότο, είναι ένα μακρόστενο κομμάτι ξηράς με φάρδος από 100 ως 200 σαζέν και μήκος 17 βερστά, και καταλήγει εσε ένα στρογγύλεμα σαν δρεπάνι, δημιουργώντας έναν κόλπο, στον οποίο μπορούν να χωρέσουν γύρω στα 100 εμπορικά πλοία, προστατεύοντας τα απ' όλους τους

---

212 *Иоганн Антон Гильденштедт*, «Дневник путешествия в южную Россию академика Санкт-Петербургской Академии наук ильденштедта в 1773-1774 г.» (Перевод с немецкого М. Шугурова) [*Ιωγκάν Αντόν Γκιλντενστέντ*, «Το ημερολόγιο του ταξιδιού στη Νότια Ρωσία το 1773-1774 γραμμένο από τον Γκιλντενστέντ, ακαδημαϊκό της Ακαδημίας Επιστημών της Αγίας Πετρούπολης» (Μετάφραση από τα γερμανικά του Μ. Σουγούροβ)], *Ζαπίσκι Οντέσσκογο Όμπσεστβα Ιστόριι ι Ντρέβνοστεϊ*, τχ. 11, 1879, σ. 225-227; Иван Бастрыга, Игорь Лыман, *Начала истории Бердянска* [Ιβάν Μπαστρίγα, Ιγκόρ Λίμαν, *Αρχές της ιστορίας του Μπερντιάνσκ*], Ζαπορόζιε, 2002, σ. 9-10.

213 *Новороссийский календарь на 1846 год, издаваемый от Ришельевскаго лицея* [*Ημερολόγιο της Νοβορωσσίας για το 1846 που δημοσιεύθηκε από το Λύκειο Ρισελιέβσκι*], Οδησσός: τυπογραφείο της Οδησσού 1845, σ. 63.

214 *М-р*. 4-го января [Μ-ρ. 4 Ιανουαρίου], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 10, (25 Ιανουαρίου 1862), σ. 44.

ανέμους. Αυτά τα πλοία μπορούν να φορτώνονται κοντά στην ακτή με βύθισμα από 10 ως 11 πόδια. «Με άλλα λόγια, η χερσόνησος Μπερντιάνσκαϊα κοσά αποτελεί μία φυσική γέφυρα, είναι ένα πολύτιμο κόσμημα του Μπερντιάνσκ, καθιστώντας την πόλη ένα μοναδικό λιμάνι στην Αζοφική θάλασσα», επειδή σε όλα τα άλλα λιμάνια τα αβαθή ύδατα αναγκάζουν τα καράβια να αγκυροβολούν μερικά βερστά μακριά από την ακτή[215].

Το 1861 ο τύπος ενημέρωνε πως η έκταση όλης της εύφορης γης που άνηκε στο Μπερντιάνσκ σύμφωνα με τις επίσημες πηγές αποτελούνταν από προσβάσιμα εδάφη με έκταση 5.732 ντεσιατίνα 1.584 σαζέν, απροσπέλαστα εδάφη με έκταση 2.495 ντεσιατίνα 1.242 σαζέν, συνολικά 8.228 ντεσιατίνα 1.626 σαζέν. Από τα προσβάσιμα εδάφη 932,5 ντεσιατίνα χρησιμοποιούνταν σε κήπους, αγρούς, δημόσια και ιδιόκτητα κτίρια, τα δε υπόλοιπα ήταν βοσκότοποι[216].

Βάση περιγραφών της ενδοχώρας του Μπερντιάνσκ μπορούμε να μιλάμε για εξειδίκευση στην αλιεία από τους Ουκρανούς κατοίκους της περιοχής Λισόκ-Σολντάτσκαϊα Σλομπόντκα, και τους πρώην ναυτικούς, κατοίκους της περιοχής Ματρόσσκαϊα Σλομποντά-Βόλναϊα, ενώ με την κηπουρική και τα αμπέλια ασχολήθηκαν οι μεννονίτοι που κατοικούσαν στη Νεμέτσκαϊα Σλομποντά, και τέλος οι κάτοικοι της αυθαίρετα δημιουργηθείσας περιοχής Σομπάτσια Μπάλκα κατασκεύαζαν τούβλα. Επίσης σχετικά με τα περίχωρα του Μπερντιάνσκ να σημειώσουμε πως τα Μπλίζνιε και Ντάλνιε Μακόρτι, η απογραφή του 1897 τα ονόμαζε οικισμούς, «που βρίσκονται δίπλα στις πόλεις, αλλά δεν ενοποιούνται μαζί τους». Σε ένα έγγραφο ονομάζονται οικισμοί, ενώ σε άλλο ονομάζονται προάστια και εξειδικεύονται στην αμπελοκαλλιέργεια, την κηπουρική και τη γεωργία. Τα περίχωρα Μπλίζνιε και Ντάλνιε Μακόρτι βρίσκονταν στις ανατολικές πλαγιές του «βουνού» σε απόσταση από τους άλλους οικισμούς του Μπερντιάνσκ. Το «γκοροντσκάια κοσά» που συμπεριλαμβάνεται σε αυτή την λίστα αποτελούσε οικισμό ψαράδων, ο οποίος εμφανίστηκε τυχαία πριν από το Μπερντιάνσκ. Η

---

[215] *М. Бухтеев,* О торговом значении Бердянска [*Μ. Μπουχτέεβ* «Σχετικό με την εμπορική σημασία του Μπερντιάνσκ»], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 38, (10 Μαίου 1847), σ.199-200.

[216] М-р. 25-го февраля [Μ-ρ. 25 Φεβρουαρίου], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 32, (21 Μαρτίου 1861), σ. 138-139.

απόσταση από το Μπερντιάνσκ ως τον οικισμό στο Κοσά ήταν αρκετά μεγάλη. Όσον αφορά τα άλλα προάστια της πόλης, το Σομπάτσια Μπάλκα βρισκόταν στη πλαγιά του «βουνού», το Σολντάτσκαϊα Σλομποντά (Λισκί, Λισόκ) χωριζόταν από την υπόλοιπη πόλη με την λεωφόρο Ζάπαντνι Προσπέκτ, ενώ τα Νεμέτσκαϊα και Ματρόσσκαϊα Σλομποντά με την λεωφόρο Βοστότσνι Προσπέκτ, και αργότερα με τον σιδηρόδρομο[217].

Η θαλάσσια περιοχή της πόλεως-λιμανιού[218]

Η θέση της θαλάσσιας περιοχής σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα στην επιλογή της τοποθεσίας για την κατασκευή του λιμανιού του Μπερντιάνσκ. Η ίδια η θέση όρισε και αργότερα την ανάπτυξη του Μπερντιάνσκ, το οποίο ήταν άμεσα εξαρτώμενο από την λειτουργία του λιμανιού.

Στη δυτική πλευρά της περιοχής Μπερντιάνσκαϊα κοσά βρισκόταν μία άλλη περιοχή η Ιούζναϊα Μπούχτα. Από το 1830 άρχισαν να δίνουν προτεραιότητα σε αυτή την περιοχή παρά στην Σέβερναϊα Μπούχτα, γιατί η τελευταία ήταν ανοιχτή σε νοτιάδες και τα πλοία που βρίσκονταν εδώ δεν προστατεύονταν επαρκώς. Το 1836 η Ιούζναϊα Μπούχτα θεωρείτο ένα από τα καταλληλότερα λιμάνια στην Αζοφική θάλασσα.

Το 1841 ο τύπος έγραφε για τον κόλπο του Μπερντιάνσκ, πως οι δύο περιοχές (Μπερντά και Ομπίτοτσναϊα), επειδή εκτείνονταν προς τη θάλασσα, δημιουργούσαν τις ακτές αυτού του κόλπου, ο οποίος προστατευόταν από τους ανατολικούς, βόρειους και δυτικούς ανέμους, και «αν λάβουμε υπόψη το βάθος και την ηρεμία των νερών αυτό το λιμάνι είναι το πρώτο στην Αζοφική θάλασσα»[219].

---

[217] Константінова В.М. *Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861-1904 роки)* [Κωνσταντίνοβα Β. Μ. *Αστικοποίηση στη νότια Ουκρανία (1861-1904)*], Ζαπορίζια, «ΑΑ Ταντέμ», 2010, σ. 207.

[218] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Η θαλάσσια περιοχή της πόλεως-λιμανιού», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/2-2-2/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[219] Комарницкий А., 4-го сентября [Α. Κομαρνίτσκι, 4 Σεπτεμβρίου], *Οντέσκι Βέστνικ,* τχ. 73, (10 Σεπτεμβρίου 1841), σ. 341-342.

Το 1842 ο ανταποκριτής της *«Οντέσκι Βέστνικ»* στο Μπερντιάνσκ χαρακτήριζε τα πλεονεκτήματα του κόλπου του Μπερντιάνσκ με τον εξής τρόπο: σε χειρότερο καιρό, όπως υποστηρίζουν οι άριστοι ναύτες, τα πλοία που βρίσκονται εδώ δεν χρειάζεται να ρίξουν πάνω από μία άγκυρα, παρόλο, που πλήρως φορτωμένα είναι αγκυροβολημένα σε απόσταση μόνο μισή βερστά από την ακτή. «Το αγκυροβόλιο του Μπερντιάνσκ μπορεί να περηφανεύεται για δύο εντελώς ασφαλείς και ευρέως γνωστές μαρίνες, εκ των οποίων η πρώτη, με βάθος 10 πόδια, μπορεί ελεύθερα να δεχτεί μέχρι και 200 σκάφη, η δε δεύτερη, βάθους 12 ποδιών μπορεί να δεχτεί περίπου 100 σκάφη»[220].

Το 1850 δημοσιεύτηκε η εξής περιγραφή της θαλάσσιας περιοχής του Μπερντιάνσκ: τα ρηχά νερά της Αζοφικής, που δικαίως αποκαλέστηκε στην αρχαιότητα «βρώμικη λίμνη», φθάνουν στο μεγαλύτερο βάθος στη μέση περίπου έξι οργιές, και στις ακτές της μειώνονται. Το βάθος της θάλασσας στην άκρη της προβλήτας του Μπερντιάνσκ κατά τη διάρκεια της κατασκευής της είχε περίπου επτά πόδια βάθος ς, που ήταν αρκετό για το βύθισμα πλοίων, και τώρα αυτό το βάθος μειώθηκε σε τέσσερα πόδια, έτσι τα πλοία δεν μπορούν να φορτωθούν στην προβλήτα ούτε στο μισό της χωρητικότητας τους. Θεωρούν πως η αιτία που ρηχαίνει η προβλήτα οφείλεται στα κύματα που μεταφέρουν άμμο. Εν προκειμένω υπάρχουν τρεις τρόποι για να αποτραπεί η περαιτέρω μείωση του βάθους της: 1) να εμβαθύνουν το βυθό χρησιμοποιώντας ατμομηχανή βυθοκόρησης, 2) να κατασκευάσουν κυματοθραύστη, 3) να σκάψουν στο στερεό έδαφος πέρασμα, μέσω του οποίου θα μπορούν να εισέρχονται τα πλοία για να φορτώνονται[221].

Το «Γεωγραφικό και στατιστικό λεξικό της Ρωσικής αυτοκρατορίας» που εκδόθηκε το 1862, περιείχε πληροφορίες για το αγκυροβόλιο του Μπερντιάνσκ, λέγοντας πως αυτό ήταν εντελώς ελεύθερο από τα αβαθή ύδατα και τις ανυψώσεις του θαλάσσιου βυθού και δεν υπάρχουν εμπόδια για την είσοδο των πλοίων, και πως το έδαφος ήταν κατάλληλο για αγκυροβόλιο. Το βάθος του αγκυροβολίου

---

[220] К. К. Бердянский порт [Κ. Κ., Λιμάνι του Μπερντιάνσκ], *Οντέσκι Βέστνικ,* τχ. 21, (14 Μαρτίου 1842), σ. 99-101.

[221] Бухтеев М. Бердянский порт [Μ. Μπουχτέεβ «Λιμάνι του Μπερντιάνσκ»], *Οντέσκι Βέστνικ,* τχ. 24, (25 Μαρτίου 1850), σ. 1-3.

είναι αρκετό: στις 120 οργιές από την προβλήτα 12 πόδια, σε 1 βερστά – 15 πόντια, και σταδιακά αυξάνεται στα 20 πόντια[222].

Στα μέσα της δεκαετίας του 1860 οι εφημερίδες αποτύπωναν μιαν άλλη διαμάχη ζωηρών συζητήσεων σχετικά με το ποιό από τα λιμάνια της Αζοφικής θάλασσας είναι το πλέον κατάλληλο. Κατά τη διάρκεια αυτής της συζήτησης ένας από συμμετέχοντες έγραψε: «Εμείς ειλικρινά προτιμάμε το λιμάνι του Μπερντιάνσκ, όπως έχει ήδη κτιστεί, αλλά δεν μπορούμε να παραγνωρίσουμε τα προβλήματα του Μπερντιάνσκ». Στη συνέχεια διευκρινίζεται επίσης ότι σε περίπτωση δυνατού νοτιοδυτικού ανέμου η θάλασσα φουσκώνει/ και πλημμυρίζει την πόλη, έτσι ώστε στους δρόμους του Μπερντιάνσκ να μπορείς να πλεύσεις με βάρκες. Ο ίδιος άνεμος προκαλεί μεγάλη ζημιά στα πλοία εσωτερικής γραμμής: ορισμένα από αυτά βουλιάζουν και κάποια προσαράζουν στην ακτή με σημαντικές βλάβες[223].

Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1860 άρχισαν να ακούγονται όλο και πιο δυνατά οι φωνές των κατοίκων του Μπερντιάνσκ που έκρουαν τον κώδωνα κινδύνου για το θέμα της μείωσης του βάθους της θάλασσας. Το 1869 ο Στένστρεμ έγραφε πως εκτός που ρηχαίνει η θάλασσα επί της ακτής, σημαντικά μειώθηκε και το βάθος μεταξύ της προβλήτας και του κυματοθραύστη. Ο λόγος για τον οποίο καταστρέφονται το αγκυροβόλιο και το λιμάνι είναι η εκφόρτωση του έρματος από τα ξένα πλοία στη θάλασσα[224].

Με το πέρασμα των χρόνων το πρόβλημα της μείωσης του βυθού συνέχισε να αυξάνεται, αποτελώντας σοβαρή απειλή στην ύπαρξη του λιμανιού του Μπερντιάνσκ παρόλα τα πλεονεκτήματά του, τα οποία υπογράμμιζαν οι ανταποκριτές της «*Οντέσκι Βέστνικ*»[225].

---

[222] *Γεωγραφικό και στατιστικό λεξικό της Ρωσικής αυτοκρατορίας*, Αγία Πετρούπολη, 1862, τχ. 1, σ. 235-236.

[223] Д-вич Я. Бердянск и Мариуполь [Ντ-βιτς Για. Μπερντιάνσκ και Μαριούπολη], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 253, (17 Νοεμβρίου 1866), σ. 834-835.

[224] Стенстрем И. Несколько слов об обмелении Бердянскаго рейда и о неминуемой гибели порта [Στένστρεμ Ι. Μερικές λέξεις για την μείωση του βυθού του αγκυροβολίου του Μπερντιάνσκ και την σίγουρη καταστροφή του λιμανιού], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 13, (18 Ιανουαρίου 1869), σ. 44-45.

[225] 20 июля [«20 Ιουλίου»], *Οντέσκι Βέστνικ,* τχ. 204, (30 Ιουλίου – 11 Αυγούστου 1886), σ. 3; Бердянск [Μπερντιάνσκ], *Οντέσκι Βέστνικ*, τχ. 179, (12-24 Ιουλίου 1891), σ. 3.

«Το ημερολόγιο της επαρχίας της Ταυρίδας» για το έτος 1889 έγραφε για το αγκυροβόλιο του Μπερντιάνσκ ότι το βάθος του αποτελείται από 13 ως 28 πόντια. Το αγκυροβόλιο προστατεύεται με την ακτή και την μακρόστενη χερσόνησο από τους ανέμους, εκτός των νότιων και των νότιο-δυτικών ανέμων, οι οποίοι δημιουργώντας δυνατό ταρακούνημα των πλοίων, εμποδίζουν σε μεγάλο βαθμό την φόρτωση των εμπορευμάτων. Ανέφερε και άλλο μειονέκτημα του λιμανιού – την συνεχή μείωση του βυθού της θάλασσας επί της προβλήτας, εξαιτίας της οποίας η προβλήτα προοδευτικά μετακινείται προς την θάλασσα. Ως αποτέλεσμα της μείωσης του βυθού στην προβλήτα, τα εμπορεύματα αρχικά φορτώνονται στα πλοία εσωτερικής γραμμής τα οποία στη συνέχεια μεταφέρουν τα εμπορεύματα στα μεγάλα πλοία, που βρίσκονται αγκυροβολημένα σε απόσταση 2-3 βερστά από την προβλήτα[226].

Το 1890 – αρχές του 1900 έγινε η γενική ανακατασκευή του λιμανιού του Μπερντιάνσκ. Το 1906-1911 εκτελέστηκαν οι εργασίες της εκσκαφής του θαλάσσιου περάσματος για την εξασφάλιση της εισόδου στο λιμάνι των πλοίων μεγάλης χωρητικότητας.

Οργάνωση και Διοίκηση Λιμενικών Αρχών[227]

Στις 24 Μαρτίου του 1852 ο αυτοκράτορας ενέκρινε τις «Οδηγίες του λιμενάρχη του Μπερντιάνσκ», σύμφωνα με τις οποίες του αναθέτει τον επίσημο έλεγχο της πόλης και του λιμανιού του Μπερντιάνσκ. Ορίζεται πως ο «λιμενάρχης» θα υπάγεται στην επαρχιακή διοίκηση της Ταυρίδας, αλλά σε ορισμένα ζητήματα μπορεί να έχει άμεση πρόσβαση στον γενικό κυβερνήτη του Νοβοροσσίσκ και της Βεσσαραβίας. Στα χέρια του λιμενάρχη θα συγκεντρωνόταν η διοικητική και εκτελεστική εξουσία, οι οποίες δεν θα επεκτείνονταν πέρα από τα όρια του Μπερντιάνσκ. Σε ότι αφορά την διοικητική και αστυνομική διοίκηση

[226] Памятная книжка Таврической губернии на 1889 [«Το ημερολόγιο της επαρχίας της Ταυρίδας»], παρ. 6, Συμφερούπολη, τυπογραφείο της εφημερίδας «Κριμαία», 1889, σ. 33.

[227] Victoria Konstantinova, Igor Lyman, «Οργάνωση και Διοίκηση Λιμενικών Αρχών», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/gr/berdyansk/2-3-1/ (Дата звернення: 22.01.2020).

της πόλης, ο Αρχηγός της Αστυνομίας θα ανελάμβανε όλες τις ευθύνες που του είχαν βάσει νόμου ανατεθεί για τις πόλεις-λιμάνια[228].

Το επόμενο έτος, την 5η Μαρτίου του 1853, για τις ανάγκες του έργου που «εγκρίθηκε από τον υψηλότατο», ιδρύθηκε η Προσωρινή Επιτροπή για την ανακατασκευή του λιμανιού του Μπερντιάνσκ, που αποτελούνταν από τον λιμενάρχη (πρόεδρος), έναν μηχανικό του σιδηροδρόμου που διενεργούσε τις εργασίες, και τέσσερις εκπροσώπους της εμπορικής τάξης, που δραστηριοποιούνταν στο λιμάνι του Μπερντιάνσκ. Έργο της επιτροπής ορίστηκε η παρακολούθηση της επιτυχημένης εκτέλεσης των εργασιών, η παρουσία στις δημοπρασίες, η διενέργεια επιθεωρήσεων της λειτουργίας του κυματοθραύστη και του λιμανιού στο σύνολό τους[229].

Όταν στις 13 Μαρτίου του 1892 η Προσωρινή Επιτροπή τελικά καταργήθηκε, οι λιμενικές εγκαταστάσεις περιήλθαν στη διαχείριση της δημόσιας διοίκησης. Η απόφαση αυτή ήταν και το τελευταίο βήμα στην υπαγωγή του λιμανιού του Μπερντιάνσκ σε πλήρη οικονομική διαχείριση της πόλης. Ωστόσο, ο λιμενάρχης αντέδρασε με αναφορά που απευθυνόταν στον κυβερνήτη της Ταυρίδας, στην οποία ανέφερε ότι η θέση του λιμενάρχη δεν καταργήθηκε και ότι παρόμοιες φήμες επηρέαζαν αρνητικά το Λιμεναρχείο[230].

Όπως δημοσιεύθηκε στην έκδοση του 1905 στα «Πρακτικά των Εμπορικών Λιμένων, τχ. 17, Περιγραφή του λιμένα Μπερντιάνσκ» στο παράρτημα «Λιμεναρχείο» είχε σημειωθεί ότι η Λιμενική Αρχή ενήργησε σύμφωνα με το νόμο των παράκτιων λιμένων που ίσχυαν από τις 12 Ιουνίου του 1901. Βάσει του παρόντος στη σύσταση της

---

[228] Полное собрание законов Российской империи [Πλήρης συλλογή των νόμων της Ρωσικής Αυτοκρατορίας], συλλ. 2, τχ. 27, παράρτημα 1, αριθμός 26095, σ. 181-183; «Юне місто», Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1827-1860 рр.) [«Νέα πόλη», Καταγραφή της ιστορίας του Μπερντιάνσκ με τη ματιά των ανταποκριτών της «Οντέσκι Βέστνικ» (1827-1860)], *οι συντάκτες: Ιγκόρ Λίμαν, Αντρέι Πιμένοβ*Μπερντιάνσκ, Ροστόβ-Ντον 2007, σ. 332-336.

[229] Я. М. Иванов *Труды отдела торговых портов, выпуск XVII, «*Описание Бердянского порта» [Για. Μ. Ιβανόβ. *Πρακτικά του τμήματος των εμπορικών λιμένων, τχ. 17, «*Περιγραφή του λιμένα του Μπερντιάνσκ»], Αγία Πετρούπολη, 1905, σ. 69.

[230] ό. π., σ. 44-45.

Λιμενικής Αρχής περιλαμβάνονταν οι θέσεις του λιμενάρχη, του βοηθού του, ενός φύλακα του λιμανιού, ενός διοικητικού υπαλλήλου και δύο γραφέων. Σύμφωνα με την κατάσταση, υπήρχαν επτά κατώτερες θέσεις της εκτελεστικής παράκτιας ομάδας, και δύο κλητήρων[231].

Το 1909 στο Λιμεναρχείο περιλαμβάνονταν οι εξής θέσεις: λιμενάρχης, αυλικός σύμβουλος Μ. Α. Ελάγκιν, υποδιοικητής του λιμανιού, καπετάνιος Β΄ Α. Ν. Ιβανόβ, διοικητικός υπάλληλος του λιμανιού, κολεγιακός σύμβουλος Π. Ν. Μπογιαρόβ, και μετά το θάνατό του – κολεγιακός επιθεωρητής Μπ. Α. Κοστσέσα-Στατκόβσκι, δεσμοφύλακας, πηδαλιούχος Α΄ Ντ. Μ. Τκατσένκο.

Κατά το ίδιο έτος, στο σχήμα της Διεύθυνσης των Λιμενικών Υποθέσεων συμπεριλαμβάνονταν: Πρόεδρος, ο λιμενάρχης Ελάγκιν, μέλη από το Υπουργείο Εμπορίου και Βιομηχανίας: ο αρχιμηχανικός των εμπορικών λιμένων του Νοβοροσσίσκ Πελ, ο αναπληρωτής των εργασιών του Ταγκανρόγκ, Μπερντιάνσκ, Έισκ και της Αζοφικής θάλασσας πολιτικός σύμβουλος Σομπολιόβ, από το Υπουργείο Εσωτερικών ο αναπληρωτής Αρχηγός της Αστυνομίας καπετάνιος Κόρσακοφ, από το υπουργείο Σιδηροδρόμων ο διοικητής του 13ου τμήματος του σιδηροδρόμου Αικατερίνινσκαϊα αυλικός σύμβουλος Ιοβέτς, από το Υπουργείο Δικαιοσύνης ο αναπληρωτής εισαγγελέας του περιφερειακού δικαστηρίου του Ταϊγάνιου κολεγιακός επιθεωρητής Ορλόφκι, και αργότερα – ο αναπληρωτής εισαγγελέας αυλικός σύμβουλος Μαρτιάνοβ, από το Υπουργείο Οικονομικών ο διοικητής του λιμενικού τελωνείου του Μπερντιάνσκ κολεγιακός σύμβουλος Ζίμερμαν, από την αυτοδιοίκηση ο επικεφαλής του Συμβουλίου της πόλης, κολεγιακός επιθεωρητής Ανόποβ, από την επιτροπή του Χρηματιστηρίου ο πρόεδρός του Νταλλόρσο, από τους εμπόρους του Μπερντιάνσκ ο έμπορος Γκαμπριέλι[232].

---

[231] ό. π., σ. 49.

[232] Κρατικό Αρχείο της Οδησσού, αρχειακή σειρά 324 «Управление главного инженера Новороссийских коммерческих портов» [«Γραφείο του Αρχιμηχανικού των εμπορικών λιμένων του Νοβοροσσίσκ»], αριθμός ευρετηρίου 1, φάκελος 13 «Отчет о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1909 г. Журналы совещаний при техническом совете Министерства, протоколы Бердянского присутствия по портовым делам.

Στο περιοδικό της Διεύθυνσης Λιμενικών Υποθέσεων του Μπερντιάνσκ σε καταχώρηση της 29ης Ιανουαρίου του 1910, αναφέρεται ότι προέδρευε στο γραφείο ο λιμενάρχης, αυλικός σύμβουλος Ελάγκιν, και μέλη του γραφείου ήταν: από το Υπουργείο Εμπορίου και Βιομηχανίας, ο πολιτικός σύμβουλος Σομπολιόβ, από το Υπουργείο Εσωτερικών, ο αξιωματικός της αστυνομίας του 1ου τμήματος του Μπερντιάνσκ Στολιαρόβ, από το Υπουργείο Σιδηροδρόμων, ο αναπληρωτής του 13ου τμήματος Φ. Για. Ρούντνεβ, από το Υπουργείο Οικονομικών, ο διοικητής του λιμενικού τελωνείου του Μπερντιάνσκ, κολεγιακός σύμβουλος Ζίμερμαν, από την αυτοδιοίκηση, ο Επικεφαλής του Συμβουλίου της πόλης, αυλικός σύμβουλος Ανόποβ, από τους εμπόρους ο Γ. Σ. Γκαμπριέλι[233].

Στην έκδοση του 1911 «Όλη το Μπερντιάνσκ και ο νομός του. *Στον κατάλογο των διευθύνσεων, αναφορών καθώς και εμπορικών και βιομηχανικών πληροφοριών*», οριζόταν η ακόλουθη σύνθεση της Διεύθυνσης των Λιμενικών Υποθέσεων του Μπερντιάνσκ – πρόεδρος, λιμενάρχης, αυλικός σύμβουλος Μιχαήλ Αρκάντιεβιτς Ελάγκιν, μέλη από το Υπουργείο Εσωτερικών, ο αρχηγός της αστυνομίας Σεμιόν Νικολάεβιτς Αντρέεβ, από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, ο αναπληρωτής εισαγγελέας του Επαρχιακού Δικαστηρίου του Ταϊγάνιου Πάβελ Ιβάνοβιτς Κλέιν, από το Υπουργείο Σιδηροδρόμων, ο κατασκευαστής λιμένων του Μπερντιάνσκ και του Ταϊγάνιου πολιτικός σύμβουλος Σομπολιόβ, από το Υπουργείο Οικονομικών, ο διοικητής του λιμενικού τελωνείου του Μπερντιάνσκ Νικολάι Ακίμοβιτς Ζίμερμαν, από την τοπική αυτοδιοίκηση, ο Επικεφαλής του Συμβουλίου της πόλης, Αλέξανδρ Βασίλιεβιτς Ανόποβ, από τον σιδηρόδρομο της Αικατερίνης ο διοικητής του 13ου τμήματος. Η ίδια δημοσίευση ανέφερε ότι ο βοηθός του διοικητή του λιμανιού του Μπερντιάνσκ το 1911 ήταν ο

1910-1911 г.» [«Έκθεση σχετικά με το καθεστώς και τις δραστηριότητες του εμπορικού λιμένα του Μπερντιάνσκ για το 1909. Αναφορές συναντήσεων στο Τεχνικό συμβούλιο του Υπουργείου, πρωτόκολλα του Γραφείου του Μπερντιάνσκ των λιμενικών Υποθέσεων. 1910-1911»], σ. 77-77 πίσω όψη.

[233] ό. π., σ. 8.

Αλέξανδρος Νικολάεβιτς Ιβανόφ, ενώ λιμενικός φύλακας – ο Ντμίτρι Μαξίμοβιτς Τκατσένκο[234].

Το περιοδικό του Γραφείου των λιμενικών υποθέσεων του Μπερντιάνσκ το 1912 ανέφερε ότι πρόεδρος του γραφείου ήταν ο λιμενάρχης, κολεγιακός γραμματέας Ελάγκιν, και μέλη από το Υπουργείο Εμπορίου και Βιομηχανίας: ο αυλικός σύμβουλος μηχανικός Κιριλένοκ, από το Υπουργείο Εσωτερικών, ο αξιωματικός της αστυνομίας του 1ου τμήματος του Μπερντιάνσκ τιμητικός σύμβουλος Κοπτέλκιν, από το υπουργείο Σιδηροδρόμων, ο διοικητής του 13ου τμήματος, κολεγιακός επιθεωρητής Μπολότοβ, από το Υπουργείο Οικονομικών, ο διοικητής του Μπερντιάνσκ του λιμενικού τελωνείου κολεγιακός σύμβουλος Ζίμερμαν, από την τοπική αυτοδιοίκηση, ο Επικεφαλής του Συμβουλίου της πόλης αυλικός σύμβουλος Αλέξανδρ Βασίλιεβιτς Ανόποβ, από την Χρηματιστηριακή Επιτροπή, ο Μ. Μ. Νταλλόρσο[235].

---

[234] «Весь Бердянск и его уезд», *Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* [«Όλη η Μπερντιάνσκ και ο νομός της»], *Ο κατάλογος των διευθύνσεων, αναφορών καθώς και εμπορικών και βιομηχανικών πληροφοριών*, Συμφερούπολη, τυπογραφείο του Ζβενιγαρόντσκι, Βερεσοτσκαγια Π. Φ., Μπράχτμαν, 1911, σ. 37.

[235] ΚΑΟ, αρχειακή σειρά 324 «Управление главного инженера Новороссийских коммерческих портов» [«Γραφείο του Αρχιμηχανικού των εμπορικών λιμένων του Νοβοροσσίσκ»], αριθμός ευρετηρίου 1, φάκελος 113 «План Бердянского порта и переписка о необходимости приобретения участков земли для портостроительных работ в Бердянском порту. 1912 г.» [«Σχεδίου του λιμένα του Μπερντιάνσκ και η αλληλογραφία σχετικά με την ανάγκη για την απόκτηση γης για τα κατασκευαστικά έργα στο λιμάνι του Μπερντιάνσκ. 1912»], σ. 7.

ЗВ'ЯЗКИ БЕРДЯНСЬКА З ГРЕКАМИ ДО ЗАСНУВАННЯ ГРЕЦЬКОГО КОНСУЛЬСТВА

У 1824 р. грек, який походив з острова Крит, із відповідним прізвищем Критський[236], на корветі, названому на честь героя давньогрецького епосу «Язон», за наказом генерал-губернатора М.С. Воронцова зайнявся пошуками на узбережжі Азовського моря місця, найбільш придатного для влаштування пристані. Таким місцем була визначена затока біля Бердянської коси. Учасник експедиції, гідрограф Єгор Манганарі, вихідець з родини грецького емігранта, у 1832 р. склав «Частную карту залива Новоногайска в Азовском море»[237] (Новоногайськом тоді називалося поселення біля узбережжя Бердянської затоки). Манганарі ж підготував у 1833 р. опубліковану в 1841 р. «Генеральную карту Азовского моря и рейд Бердянский»[238].

---

[236] Критський (Крицький) Микола Дмитрович (? – після 1834 р.) – гідрограф, контр-адмірал. Грек. У 1789 р. в столиці Російської імперії вступив до корпусу іноземних єдиновірців кадетом, у 1794 р. проізведений у гардемарини, в 1796 р. – в мічмани з направленням на Чорне море; з 1799 р. командував суднами й неодноразово направлявся для проведення гідрографічних робіт зі зйомки берегів Чорного та Азовського морів. Відзначився в ході бойових дій російсько-турецьких війн 1806-1812 і 1828-1829 рр. У 1827 р., в чині капітана 2 рангу, знаходився при головному командирі Чорноморского флоту віце-адміралі Грейгу для особливих доручень. Того ж року отримав чин капітана 1 рангу. З 18 лютого 1828 р. виконував обов'язки обер-інтенданта Чорноморського флоту. З 1832 р. – контр-адмірал. У 1834 р. звільнений від служби. У 1998 р. в Бердянську встановлений пам'ятний знак на честь М.Д. Критського (Константінова В.М. «Критський Микола Дмитрович», *Славетні запоріжці* [Електронний ресурс] // URL: http://sites.znu.edu.ua/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=6278&lang=ukr&news_code= (Дата звернення: 3.07.2019)).

[237] Иванов Я.М. *Труды отдела торговых портов. Выпуск XVII. Описание Бердянского порта* (СПб, 1905). Приложение. Лист 1.

[238] *Атлас Черного моря, гравирован по Высочайшему повелению в С. Петербурге с описей, произведенных с 1825 по 1836 год капитаном 1-го ранга Е. Манганари* (Николаев: Гидрографическое черноморское депо, 1841). С. 26.

Офіційним же роком заснування Бердянська продовжує вважатись 1827, коли для нього і його пристані були відмежовані землі. Вельми символічно, що того ж року, в ході Грецької війни за незалежність, або ж Грецької революції, Російська, Британська імперії та Франція прийшли до згоди про створення автономної грецької держави під сюзеренітетом Османської імперії, і на Національних Зборах у Трезені було проголошено створення Грецької держави (Ἑλληνικὴ Πολιτεία) та обрано її губернатора.

А 1 липня 1830 р. відбулось урочисте відкриття Бердянської пристані[239]. І саме в 1830 р. Греція офіційно стала незалежною державою: Російська, Британська імперії та Франція підписали Лондонський протокол, який це засвідчував.

Греки посіли провідну позицію в закордонній торгівлі через Бердянський порт з самого початку його функціонування (порт офіційно було відкрито у 1835 р.)[240].

Як сформулювали колеги по проекту «Чорне море і його портові міста, 1774-1914. Розвиток, конвергенція та зв'язки зі світовою економікою», греків до підросійського азово-чорноморського узбережжя «приваблювала відкритість для міжнародної торгівлі… Для Російської імперії діяльність грецького купецтва, так само, як і інших іноземних підприємців, зайнятих насамперед у міжнародній торгівлі, дозволила швидко дістати вигоду від завойованих степових земель і перетворити їх на один з найдинамічніших в економічному відношенні регіонів країни. Для української нації міжнародна хлібна торгівля кінця XVIII – початку XX ст., в якій греки відіграли надзвичайно важливу роль, стала результатом її праці та, водночас, і жертв, що їх поглинула колонізація причорноморських степів, починаючи з XIV ст. Саме завдяки активному хлібному експорту Україна здобула славу європейської

[239] «Бердянская пристань, 2-го Июля», *Одесский Вестник.* № 59. 23.VII.1830. С. 234.
[240] *Городские поселения в Российской империи*. Т.4 (СПб., 1864). С. 667.

житниці, що живе до цього часу, і, серед іншого, підтримує ідею про європейську місію української нації»[241].

Систематизовація даних публікацій «Одесского Вестника» показує таку динаміку відвідання грецькими суднами Бердянського порту на першому етапі його існування, тобто до початку Східної (Кримської) війни:

Рік	**1837**	**1838**	**1839**	**1840**	**1841**	**1842**	**1843**	**1844**
Прибуло з баластом	8[242]	19	18[243]	21[244]	20[245]	22[246]	13[247]	15[248]
Відійшло з товаром	8[249]	22[250]	20[251]	33[252]	21[253]	26[254]	10[255]	15[256]
Рік	**1845**	**1846**	**1847**	**1848**	**1849**	**1850**	**1851**	**1852**
Прибуло з баластом	25[257]	35[258]	54[259]	27[260]	25[261]	17[262]	22[263]	50[264]

[241] «Передмова», *Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї XVIII-XIX ст. Збірник наукових статей* (К.: Інститут історії України НАН України, 2012). С. 7-8.

[242] З них 1 іонійське.

[243] З них 2 іонійські.

[244] З них 1 іонійське.

[245] З них 1 іонійське.

[246] З них 3 іонійські та 1 – самоське.

[247] З них 4 іонійські.

[248] З них 5 іонійських.

[249] З них 1 – іонійське («О торговле Бердянскаго порта в 1837-м году», *Одесский Вестник*. № 42. 25.V.1838. Кол. 511-512).

[250] «О торговле портов Азовскаго моря за 1838-й и 1839-й годы», *Одесский Вестник*. № 88. 2.XI.1840. Кол. 390-391.

[251] З них 3 іонійські («О торговле портов Азовскаго моря за 1838-й и 1839-й годы», *Одесский Вестник*. № 88. 2.XI.1840. Кол. 390-391).

[252] «О торговле Азовских портов за 1840-й год», *Одесский Вестник*. № 90. 8.XI.1841. С. 419.

[253] З них 1 іонійське («О торговле Азовских портов за 1841 год. IV. Бердянский порт», *Одесский Вестник*. № 83. 17.X.1842. С. 391-392).

[254] З них 4 іонійські та 1 – самоське («О торговле Азовских портов за 1842-й год. 4. Бердянский порт», *Одесский Вестник*. № 91. 13.XI.1843. С. 441).

[255] З них 4 іонійські («О торговле Азовских портов за 1843-й год. 4. Бердянский порт», *Одесский Вестник*. № 29. 8.IV.1844. С. 155).

[256] З них 5 іонійських («О торговле Азовских портов за 1844 год. 4. Бердянский порт», *Одесский Вестник*. № 81. 10.X.1845. С. 408).

Відійшло з товаром 26[265] 53[266] 79[267] 32[268] 27[269] 25[270] 21[271] 55[272]

Варто звернути увагу, що в статистиці окремо подавались грецькі та іонійські судна. Причина цього полягала в тому, що за умовами 2-го Паризького миру (1815 р.) Іонійські острови (7 найбільших серед яких – Корфу, Паксос, Лефкас, Фіокі, Кефалонія, Закінф і Кітіра) були перетворені на напівсамостійну державу «під заступництвом» Британської імперії[273]. Саме офіційний Лондон на підставі Конституції 1817 р. призначав Лорда Верховного Комісара, який керував внутрішніми справами

---

[257] З них 8 іонійських.
[258] З них 6 іонійських.
[259] З них 8 іонійських.
[260] З них 3 іонійські.
[261] З них 3 іонійські.
[262] З них 5 іонійських.
[263] З них 3 іонійські.
[264] З них 3 іонійські та 1 – самоське.
[265] З них 8 іонійських («О торговле Азовских портов за 1845-й год. 4. Бердянский порт», *Одесский Вестник*. № 95. 27.XI.1846. С. 486-487).
[266] З них 9 іонійських («О торговле Азовских портов в 1846-м году. 4. Бердянский порт», *Одесский Вестник*. № 79. 1.X.1847. С. 420).
[267] З них 11 іонійських («О торговле Азовских портов в 1847 году. 3. Бердянский порт», *Одесский Вестник*. № 93. 20.XI.1848. С. 493).
[268] З них 3 іонійські («О торговле Азовских портов в 1848-м году. III. Бердянский порт», *Одесский Вестник*. № 85. 22.X.1849).
[269] З них 4 іонійські («О торговле Азовских портов в 1849-м году. 4. Бердянский порт», *Одесский Вестник*. № 39. 17.V.1850. [С. 2]).
[270] З них 4 іонійські та 1 – самоське («О торговле в Азовских портах в 1850-м году. Бердянский порт», *Одесский Вестник*. № 50. 27.VI.1851. С. 2).
[271] З них 3 іонійські («4. Бердянский порт», *Одесский Вестник*. № 74. 17.IX.1852. [С. 2]).
[272] З них 5 іонійських і 1 – самоське («О торговле Азовских портов в 1852-м году. 4. Бердянский порт», *Одесский Вестник*. № 83. 23.VII.1853. С. 1-2).
[273] Kapetanakis Panos. *New approaches of British and Ionian presence in ports and grain-markets of the Russian Black Sea and the Danube (mid-18th – mid-19th century)* (Athens, 2015).

Іонійських островів. Місцевому ж парламенту належала законодавча влада. При цьому міжнародні стосунки Іонійських островів повністю залежали від Британської імперії. У ході боротьби на незалежність Греції і особливо після її здобуття на Іонійських островах діяло багато прихильників возз'єднання з Грецією. У 1848 і 1849 рр. вони піднімали повстання, під впливом яких уряд пішов на низку демократичних поступок. Під час Кримської війни Лондон фактично визнав за островами право нейтралітету. Наприкінці 1850-х рр. у самій Великій Британії виникла течія, до якої приєднався Лорд Верховний Комісар, що виступала з ідеєю добровільної передачі Іонійських островів Греції. Згодом із цим, за умови нейтралізації острова Корфу, погодилися країни-підписанти Паризького трактату 1815 р., і після плебісциту 30 травня 1864 р. Лорд Верховний Комісар Г. Сторк урочисто передав владу над Іонійськими островами грецькому комісарові Т. Займісу[274].

У статистиці окремо наводилися дані і щодо суден одного з головних островів Егейського моря – Самос. Річ у тім, що за результатами визвольної війни 1821-1829 рр. Самос, чиї мешканці одними з перших приєдналися до загальногрецького повстання 1821 р., був залишений «Великими державами» поза кордонами новоствореної держави Греція. У 1832 р. Самос отримав статус вассального князівства Османської імперії «під охороною» Російської, Британської імперій і Франції. Османська порта мала право призначати його князя, причому грека за національністю, і стягувала з князівства щорічну данину[275]. Острів залишався автономією в складі Османської імперії аж до 1913 р., коли його

---

[274] Водовозов В. «Ионийские острова», *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона:* Том XIIIA. Исторические журналы-Калайдович (СПб.: Семеновская Типолитография (И.А. Ефрона), 1894). С. 747; Fitzroy Charles. *Ionian Islands. Letters by Lord Charles Fitzroy and documents from other sources, on past and recent events in the Ionian Islands; shewing the anomalous political and financial condition of those States* (London: James Ridgway, Piccadilly, 1850), 121 p.

[275] И. П., А. Щ. «Самос», *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*: Том XXVIIIA. Саварни-Сахарон (СПб.: Семеновская Типолитография (И.А. Ефрона), 1900). С. 232-233.

мешканці проголосили приєднання до Греції внаслідок перемог грецького флоту в Першій Балканській війні.

Зауважимо, що в часи, які розглядаються, частина земель сучасної Греції (включно з тим самим островом Крит) перебувала в складі Османської імперії, тож торговельні судна тамтешніх греків були під турецьким прапором, так само як і самі греки – турецькопідданими. Але за наявними даними їхню частку в загальній статистиці з'ясувати неможливо.

Загалом, згідно з підрахунками на основі даних «Одесского Вестника», у 1837 р. грецькі, іонійські та самоські судна становили 42,1 % від усіх іноземних суден, що вийшли з вантажами з Бердянського порту, у 1838 р. – 27,5 %, 1839 – 16,8 %, 1840 – 29,7 %, 1841 – 36,8 %, 1842 – 39,4 %, 1843 – 22,2 %, 1844 – 23,1 %, 1845 – 25,7 %, 1846 – 41,1 %, 1847 – 24,9 %, 1848 – 24,6 %, 1849 – 35,1 %, 1850 – 30,9 %, 1851 – 20,4 %, 1852 – 18,1 %.

В узагальнювальній публікації «Одесского Вестника» «Бердянский порт. II. Движение торговли Бердянскаго порта за первое шестилетие» зазначалося, що за період з 1836 р. по 1 січня 1842 р. з-поміж усіх суден, які відвідали Бердянськ, найбільше було саме грецьких. На другому місці були судна австрійські, далі йшли російські, сардинські, британські та неаполітанські, «останнє ж» місце посіли французькі, тосканські та датські, яких було лише по одному[276].

Дані «Одесского Вестника» можна співвіднести з таблицею «Перелік суден, що увійшли до Бердянська та вийшли з нього впродовж 10 років», яку ми виявили в Секретному Державному Архіві Фонду Прусської Культурної Спадщини (Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz)[277]:

[276] К. К. «Бердянский порт. II. Движение торговли Бердянскаго порта за первое шестилетие», *Одесский Вестник.* № 21. 14.III.1842. С. 99-101.

[277] GStA PK, III, HA MdA II Nr. 456: Konsulate in Kertsch auf der Krim und in Berdjansk, S. 62-61.

Рік	1841		1842		1843		1844		1845	
Позначення кораблів	к-ть	вага	к-ть	вага	к-ть	вага	к-ть	вага	к-ть	вага
Російські	15	2,918	9	2,217	10	2,483	11	3,360	21	5,230
Австрійські	10	2,535	13	3,735	5	1,472	14	3,985	31	8,649
Англійські	2	451	6	1,423	5	944	3	728	6	1,804
Бременські										
Бельгійські										
Дацькі							1	150		
Французькі										
Грецькі	**20**	**5,694**	**22**	**5,805**	**8**	**2,837**	**10**	**3,069**	**18**	**5,520**
Ганноверські							1	145	1	180
Голландські							2	236		
Єрусалимські										
Іонійські	**1**	**157**	**3**	**780**	**4**	**694**	**5**	**1,308**	**8**	**2,092**
Мекленбурзькі							1	161		
Молдавські										
Неаполітанські			1	270					1	316
Норвезькі									3	538
Прусські							3	520		
Римські										
Сардинські	9	1,728	12	2,888	13	2,460	10	1,859	9	1,604
Самоські			**1**	**74**						
Шведські							1	201		
Тосканські									3	600
Турецькі							3	788		
Волоські										
Загалом	57	13,483	67	17,192	45	10,890	65	16,510	101	26,523
Каботажні судна	211		212		234		287		216	

Рік	1846		1847		1848		1849		1850	
Позначення кораблів	к-ть	вага	к-ть	вага	к-ть	вага	к-ть	вага	к-ть	вага
Російські	20	4,050	27	7,528	17	4,310	10	3,646	16	2,713 ½
Австрійські	17	4,617	59	16,177	20	5,819	4	1,152	8	1,060
Англійські	4	450	31	8,636	34	9,356	11	2,781	10	1,329
Бременські	1	300			2	380				
Бельгійські			1	280						
Дацькі										
Французькі			24	3,160			3	429		
Грецькі	**45**	**12,070**	**68**	**19,764**	**29**	**8,380**	**22**	**7,413**	**20**	**3,068 ½**
Ганноверські									1	98
Голландські					1	169				

Єрусалимські					1	120				
Іонійські	**11**	**1,852**	**12**	**2,586**	**3**	**729**	**3**	**644**	**5**	**499**
Мекленбурзькі							1	254		
Молдавські					1	244				
Неаполітанські			28	7,180						
Норвезькі					1	206				
Прусські			1	252					2	263
Римські			2	266						
Сардинські	18	2844	52	9,918	16	3,238	13	2,834	9	774
Самоські									**1**	**70**
Шведські			3	728						
Тосканські			2	290	2	334	9	2,052	6	534
Турецькі	12	2,564	6	1,126	3	686	1	270	7	803 ½
Волоські			1	138					1	80 ½
Загалом	129	28,747	317	78,029	130	34,071	77		86	11,293
Каботажні судна	280		308		270		200	21,475		

Отже, згідно з цим джерелом, у 1841 р. від загальної кількості суден, що відвідали порт Бердянська, грецькі, іонійські та самоські судна становили 36,8 %, 1842 – 38,8 %, 1843 – 26,7 %, 1844 – 23,1 %, 1845 – 25,7 %, 1846 – 43,4 %, 1847 – 25,2 %, 1848 – 24,6 %, 1849 – 32,5 %, 1850 – 30,2 %. При цьому в абсолютній більшості це були саме грецькі та іонійські судна, тоді як упродовж десятиліття з Самосу до Бердянська зайшло лише 2 транспорти.

Звернемо увагу, що статистика, яка подавалася в «Одесском Вестнике» щодо кількості грецьких та іонійських суден, а також загальної кількості іноземних суден, дещо розходиться з даними, надісланими з Бердянська до Берліна.

Побіжно зазначимо, що німецький дослідник Вольфганг Сартор, кілька років займаючись пошуком і обробкою джерел щодо хлібного експорту з Російської імперії та його учасників, після цього був змушений зізнатися: «Майже немає даних, що стосуються експортної торгівлі Бердянська…»[278]

З огляду на те, що у відповідний період саме грецькі судна були лідерами в торгівлі через Бердянський порт, є зрозумілою велика

[278] Сартор Вольфганг. «Хлебные экспорты Черноморско-Азовского региона: группы предпринимателей и их этнический состав, 1834-1914», *Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї XVIII-XIX ст. Збірник наукових статей* (К.: Інститут історії України НАН України, 2012). С. 157-159.

кількість грецьких прізвищ у списку осіб, які брали участь у відпускній торговлі Бердянська в 1836-1842 рр.:

«В отпускной торговле Бердянска участвовали с 1836-го по 1842-й год:	*На сумму: Рубл. сер.*
Керченский 1-й гильдии купец Николай Поппович, с 1836 года	*141.534*
Керченский 1-й гильдии иностранный гость Николай Джуржович, с 1837 года	*1.079.321*
Бердянский 2-й гильдии купец Антон Зино, с 1837 года	*272.059*
Бердянский 2-й гильдии купец Егор Митрович, с 1837 года	*22.457*
Керченский 1-й гильдии иностранный гость Джакомо Тальяферо, с 1838 года	*611.409*
Бердянский 1-й гильдии купец Либорио Графаньи, с 1838 года	*492.020*
Керченский 1-й гильдии иностранный гость Флори Доманчич, с 1838 года	*66.865*
Керченский 1-й гильдии иностранный гость Деодато Мелинович, с 1839 года	*374.285*
Керченский 1-й гильдии иностранный гость Иван Иванчич, с 1839 года	*194.341*
Керченский 1-й гильдии иностранный гость Фидорика Резоали, с 1839 года	*153.615*
Керченский 1-й гильдии иностранный гость Дмитрий Куппа, с 1839 года	*97.445*
Керченский 1-й гильдии иностранный гость Иван Драшкович, с 1839 года	*85.084*
Керченский 1-й гильдии иностранный гость Григорий Петров, с 1839 года	*37.714*
Одесский 1-й гильдии купец Карло Деазарта, с 1840 года	*106.960*
Керченский 1-й гильдии иностранный гость Матео Парембли, с 1840 года	*134.488*
Таганрогский 1-й гильдии купец Дионисий Рази, с 1840 года	*18.400*
Таганрогский 1-й гильдии купец Левтери Юрди, с 1840 года	*23.600*
Шкипер Маноли Авгерино, с 1840 года	*12.600*
Шкипер Иоани Бидзили, с 1840 года	*10.800*
Шкипер Горсеро, с 1840 года	*9.000*
Шкипер Гаджино, с 1840 года	*6.000*
Шкипер Дельджудиче, с 1840 года	*5.700*

Шкипер	*Андрей Джордано,*	*с 1840 года*	*7.000*
Шкипер	*Антон Зворono*[279]*,*	*с 1840 года*	*7.000*
Шкипер	*Франческо Префумо,*	*с 1840 года*	*8.500*
Шкипер	*Руджиеро,*	*с 1840 года*	*3.400*
Шкипер	*Франческо Мартино,*	*с 1840 года*	*9.600*
Таганрогский 1-й гильдии купец Козьма Варваци, с 1840 года			*18.228*
Феодосийский 2-й гильдии купец Леонардо Дуранте, с 1841 года			*19.525*
Керченский 1-й гильдии иностранный гость Иван Юрда, с 1841 года			*16.200*
Таганрогский 1-й гильдии купец Николай Кундури, с 1841 года			*6.600*
Керченский 1-й гильдии иностранный гость Стелиано Пулло, с 1841 года			*6.330*
Шкипер Матео Перлаинович, с 1841 года			*13.500*
Итого серебром на			*4.071.580»*[280].

До «Списку купців, які вели закордонну торгівлю більше 50000 рублів сріблом у 1843 році», увійшли бердянський 1-ї гільдії купець А. Зіно (вартість вивезених товарів – 149399 руб.), бердянський 1-ї гільдії купець М. Паремблі (69325 руб.), іноземний гість А. Фока (ввіз на 1590, вивіз на 231133, загальний оборот – 232723 руб.) (усі троє торгували в Бердянську) і бердянський 1-ї гільдії купець Е. Юрді, який торгував у Таганрозі (87870 руб.)[281]. Між іншим, останній свого часу виконував обов'язки грецького консула в тому ж Таганрозі.

Греки, які мали намір залишитися мешкати в Бердянську і відвідувати закордонні країни, зверталися до влади з відповідними клопотаннями[282].

---

[279] Історію потужної грецької родинної фірми Звороно див. тут: Evrydiki Sifneos. "Greek Family Firms in the Azov Sea region, 1850-1917", *Business History Review* 87 (Summer 2013), p. 279-308.

[280] [«Бердянск»], *Одесский Вестник.* № 88. 4.XI.1842. С. 413.

[281] *Государственная внешняя торговля в разных ея видах за 1843 год* (Санкт-Петербург: типография Департамента внешней торговли, 1844). С. 161-175.

[282] РГИА. Ф. 1286 (Департамент полиции исполнительной МВД). Оп. 11. 1849 г. Д. 568 («Дело по просьбе бердянского первой гильдии купца

Займаючись торгівлею через Бердянський порт, грецькі купці мали справу з Бердянською митною заставою, наглядачем якої до 1840 р. був Олександр Дмитрович Трандафілов – чиновник саме грецького походження. У 1840 р. через напружені стосунки з деякими купцями його перевели на аналогічну посаду до Маріуполя, але в 1847 р. знов повернули до Бердянської митної застави[283]. У 1848 р., коли Бердянська митна застава була перетворена на митницю[284], титулярний радник Олександр Дмитрович Трандафілов уже був пакгаузним наглядачем, а перекладачем Бердянської портової митниці значився губернський секретар Костянтин Дмитрович Трандафілов[285]. У 1850 р. останній залишався на тій же посаді перекладача, а ось пакгаузним наглядачем Бердянської портової митниці значився вже Ахіллес Далаква[286], який залишався на цій посаді і в 1861 р.[287]

У контексті ж історії консулів вельми цікаво, що саме бердянський купець 1-ї гільдії Леонтій Іванович Кукулі став першим грецьким консулом у Севастополі. Перша згадка про нього в такому статусі (причому вона ж вважається і першою за

Андрея Палеолого о дозволении ему отправиться заграницу по торговым делам»); РГИА. Ф. 1286 (Департамент полиции исполнительной МВД). Оп. 11. 1849 г. Д. 2072 («Дело по отношению грека Спиридона Калиги о дозволении остаться ему на жительство в городе Бердянске»).

[283] ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 167. Спр. 67 («О надзирателе Бердянской таможенной заставы Титулярном Советнике Крыжановском»). Арк. 1-20; *Новороссийский календарь на 1840 год, издаваемый от Ришельевского лицея* (Одесса: в городской типографии, 1839). С. 121; *«Бердянський літописець» Василь Крижанівський* / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова (Бердянськ – Київ – Едмонтон: РА «Тандем-У», 2007). С. 54-67.

[284] *Полное собрание законов Российской империи* (*ПСЗРИ*). Собр. II. Т. XXIII. Отд. I. № 21942. С. 81-82.

[285] *Новороссийский календарь на 1849 год, издаваемый от Ришельевского лицея* (Одесса: в городской типографии, 1848). С. 292, 294.

[286] *Новороссийский календарь на 1851 год, издаваемый от Ришельевскаго лицея* (Одесса: в городской типографии, 1850). С. 291, 293.

[287] *Новороссийский календарь на 1861 год, издаваемый от Ришельевского лицея* (Одесса: в городской типографии, 1860). С. 352.

хронологією згадкою про будь-яких іноземних консулів у Севастополі до Кримської війни) присутня в запису в метричній книзі Петропавлівської церкви Севастополя про народження 4 липня 1845 р. Надії, доньки Леонтія Івановича Кукулі та його дружини Катерини Мануйлівни[288]. Носії прізвища Кукулі доволі часто трапляються в метричних книгах бердянських храмів XIX ст.

[288] Малиновская Е.С. «К вопросу об иностранных консульствах в Таврической губернии во второй половине XIX – начале XX веков», *Причерноморье. История, политика, культура*. Выпуск XII (V). Серия Б. 2013. С. 67.

ГРЕЦЬКІ КОНСУЛИ ТА ВІЦЕ-КОНСУЛИ В БЕРДЯНСЬКУ

Михайло Пайкос[289]

Михайло Пайкос (Michael Paikos) у статусі грецького консула згадується вже в 1839 р. Щоправда, грецького консула не в Бердянську, а в Таганрозі: 3 квітня «Allgemeine preußische Staats-Zeitung» в рубриці «Новини» повідомила, що мешканець Таганрога Михайло Пайкос був визнаний консулом Греції в цьому місті[290]. «Almanach de Gotha pour l'annee 1840» також писав про Михайла Пайкоса як про грецького консула в Таганрозі[291]. Що ж стосується Бердянська, то, як можна судити зі щоденників Василя Крижанівського[292] (який, до речі, сам був у родинних зв'язках із

---

[289] Див. також Константинова В., Лыман И., «Избранные консулы», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/ru/berdyansk/1-8-3/ (Дата звернення: 22.01.2020).

[290] «Zeitung-Nachrichten», *Allgemeine preußische Staats-Zeitung*. № 92. 3.04.1839.

[291] Almanach de Gotha pour l'annee 1840 (Gotha: Justus Perthes, 1840), p. 82.

[292] Крижанівський Василь Костянтинович (1808 – 24 липня 1883) – дворянин, «бердянський літописець». Народився в Гадяцькому повіті Полтавської губернії. У 1821 р. закінчив Роменське повітове училище й поступив на службу до Феодосійського комерційного суду, в 1822 г. – до Феодосійського повітового суду. З 1823 р. служив писарем, пізніше – помічником секретаря при Керченській портовій митниці. У 1828 р. переведений до канцелярії Одеського градоначальника. У 1831 р. призначений до Департаменту Зовнішньої торгівлі. У 1833 р. призначений наглядачем Маріупольської митної застави. У 1836 р. в чині титулярного радника відряджений до Бердянська для відкриття митної застави. Тоді ж за його ініціативою в Бердянську засновано богадільню. 18 червня 1840 р. за клопотанням Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора М.С. Воронцова переведений на посаду наглядача Бердянської митної застави. Став членом комісії зі спорудження соборної церкви. У 1842 р. призначений попечителем за приписанням у Бердянськ купців і міщан. 24 грудня 1846 р. за ініціативою М.С. Воронцова переведений до Маріупольської митної застави наглядачем і знаходився на цій посаді до 1850 р. У 1851 р. повернувся до Бердянська. У 1853 р. звільнений зі служби. У січні 1856 р. призначений помічником письмоводителя

греками: сестра його дружини і племінник мали прізвище Мораіті[293]), контора М.Г. Пайкоса працювала в цьому місті вже в другій половині 1840-х рр.: «бердянський літописець» згадує, що народжений близько 1836 р. майбутній виконувач обов'язків міського голови Бердянська, грек Козьма Спиридонович Аргіропуло став працювати в конторі Пайкоса з 10-річного віку[294]. Щоправда, цей запис у щоденнику був зроблений у 1876 р., тобто майже через 30 років після ймовірної події. Втім, ми виявили й більш точні свідчення про перебування Пайкоса в статусі бердянського купця в другій половині 1840-х: у Російському державному історичному архіві відклалися справи «Про видачу закордонного паспорта бердянському першої гільдії купцеві Михайлу Пайку»[295], «Про видачу закордонних паспортів:

Одеського сирітського суду, в лютому того ж року – письмоводителем Одеської лікарської управи. У 1857 р. звільнений зі служби за власним клопотанням. У 1859 р. призначений депутатом від дворян до Бердянської квартирної комісії. У наступному році призначений наглядачем Бердянського парафіяльного училища. З 1841 по 1883 р. опублікував у газеті «Одесский Вестник» більше сотні статей про Бердянськ і був визнаний одним із головніших співробітників цієї газети за весь період її існування. Вів щоденники, частина яких збереглась і є одним із найцінніших документальних комплексів з історії Бердянська. Не маючи дітей, заповідав свій сад Бердянській чоловічій гімназії, а будинок – Павлівській богадільні (Константінова В.М. «Крижанівський Василь Костянтинович», *Славетні запоріжці* [Електронний ресурс] // URL: http://sites.znu.edu.ua/news_details/news_id=6271&lang=ukr (Дата звернення: 3.07.2019); Лиман І. «Крижанівський Василь Костянтинович», *Історія Бердянського державного педагогічного університету в іменах* / під заг. ред. І.Т. Богданова (К.: Освіта України, 2017). С. 121).

[293] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 181-182.

[294] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 213.

[295] РГИА. Ф. 560 (Общая канцелярия Министра финансов). Оп. 7. Д. 1036 («О выдаче заграничного паспорта бердянскому 1 гильдии купцу Михаилу Пайко. 1848»).

бердянському купцеві Пайку…»[296], «Справа на прохання бердянського першої гільдії купця Михайла Пайка про видачу йому закордонного паспорта»[297] за 1848 р. і «Справа по відношенню керуючого Міністерством закордонних справ про дозвіл бердянському першої гільдії купцеві Михайлу Пайкосу повернутися до Туреччини» за 1849 р.[298]

Преса повідомляла, що в ніч з 4 на 5 листопада 1850 р. Бердянськом пронісся ураган, «подібного якому ніхто тут не пам'ятав». Через нього зазнали аварію шість каботажних суден, серед яких два належали місцевому купцеві Михайлу Пайкосу. Обидва вони були викинуті хвилями на берег біля самої пристані. Щоправда, їх пошкодження були відносно незначними. Як писав кореспондент «Одесского Вестника», «вранці 5-го числа, при погоді, що прояснилась, жахливо було дивитися на розлючене наше море; весь берег до коси був усіяний викинутими тюками вовни й дрібними уламками суден, побитих рішуче в тріски». Цікаво, що з-поміж усіх суден, які зазнали аварій у жовтні-листопаді 1850 р., застрахованими були тільки два судна Михайла Пайкоса. Серед незастрахованих виявилося й навантажене сурепним насінням грецьке судно «Святой Стефан», яке шкіпер Герасим Мусурі вів із Маріуполя. Уночі 21 жовтня 1850 р. в умовах густого туману й дощу воно наскочило на Бердянську косу, оскільки команда була введена в оману віддзеркаленням маяка на

[296] РГИА. Ф. 560 (Общая канцелярия Министра финансов). Оп. 7. Д. 1038 («О выдаче заграничных паспортов: бердянскому купцу Пайко, оренбургскому мещанину Александрову, виленскому купцу фон Ауеру и новоградволынским купцам евреям Вайнштоку и Пабедскому и Миресу Ройзенфельд и Бологорскому. 1848»).

[297] РГИА. Ф. 1286 (Департамент Полиции Исполнительной МВД). Оп. 11. 1848 г. Д. 175 («Дело по просьбе бердянского первой гильдии купца Михаила Пайко о выдаче ему заграничного паспорта»).

[298] РГИА. Ф. 1286 (Департамент Полиции Исполнительной МВД). Оп. 11. 1849 г. Д. 454 («Дело по отношению управляющего Министерством иностранных дел о дозволении бердянскому первой гильдии купцу Михаилу Пайкосу возвратиться в Турцию»).

воді, і розбилося на тріски. Вантаж був втрачений повністю, але всі члени екіпажу залишилися в живих[299].

Фігуруючи як бердянський купець 3-ї гільдії, Михайло Георгійович Пайко 22 червня 1852 р. був записаний хрещеним батьком Ольги, доньки селянина сотника Донського козачого війська Миколи Краснянського Петра Івановича Черненка. Кумою Пайкоса тоді стала полковницька донька Катерина Никитівна Черняєва[300].

20 квітня 1853 р. бердянський 1-ї гільдії купець Михайло Григорович Пайко хрестив Івана, сина козака містечка Шишаки Полтавської губернії Івана Фомича Катеринича і його дружини Євдокії Кирилівни[301].

Іноземний гість 1-ї гільдії Михайло Григорович Пайко і вдова сотника Донського козачого війська Олександра Григорівна Краснянська були записані хрещеними батьками іудея з колонії Нечаївка Катеринославської губернії Ясновського, який при хрещенні 14 лютого 1854 р. отримав ім'я Костянтин[302].

28 лютого 1854 р. Михайло Григорович Пайко і бахмутська купецька донька Наталія Василівна Онісимова стали хрещеними батьками Олени, доньки київського купецького сина Івана Івановича Охримовського і його дружини Ольги Львівни[303].

Грецькопідданий Михайло Григорович Пайко і донька полковника Черняєва Катерина Григорівна були записані хрещеними батьками народженого 18 і хрещеного 28 липня

---

[299] В. С. «Фельетон. Вести из Бердянска. Осенняя погода. Буря. Состояние пристани», *Одесский Вестник.* № 96. 2.XII.1850. [С. 1-2].

[300] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 3. Арк. 42 зв.-43.

[301] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 4. Арк. 31 зв.-32.

[302] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 13 зв.-14.

[303] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 17 зв.-18.

Миколи, сина селянина Петра Івановича Черненка і його дружини Марії Павлівни[304].

І пізніше, в найважчі для Бердянська періоди Кримської війни, Михайло Пайкос вступив у духовну спорідненість з цілою низкою бердянських родин. Зокрема, 22 квітня 1855 р. він став хрещеним батьком Марії, доньки губернського секретаря Тимофія Карповича Іваненка-Карпенка і його дружини Ольги Дмитрівни[305]. Невдовзі, 3 травня 1855 р., Пайкос став ще й хрещеним батьком Миколи, сина дворянина В'ячеслава Андрійовича Дорошенка і його дружини Надії Валентинівни[306]. Наступного разу Михайло Пайкос, причому фігуруючи в метричному записі саме як грецький віце-консул, став хрещеним батьком вже 23 липня 1855 р., взявши участь у хрестинах Марії, доньки грецькопідданого Матвія Івановича Парембли та його дружини Харіклеї Пантелеймонівни[307].

У 1857 р., знов фігуруючи в статусі консула Греції, Михайло Пайкос виконував відповідальну і почесну місію особистого клопотання перед архієпископом Херсонським і Таврійським про спорудження в Бердянську грецької церкви (докладніше про це мова піде в розділі «Церковна історія бердянських греків»). Примітно, що, описуючи відповідні події в кореспонденції до «Одесского Вестника», Василь Крижанівський називає М.Г. Пайкоса «найгіднішим громадянином нашого міста»[308].

У списках суден торгового флоту Російської імперії на 1 січня 1858 р. серед суден, приписаних до Бердянського порту, значилися такі, що належали бердянському купцеві М. Пайкосу: шхуна

---

[304] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 55 зв.-56.

[305] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 187 зв.

[306] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 193 зв.

[307] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 199 зв.

[308] Крыжановский В. «11-го Марта», *Одесский Вестник.* № 33. 21.III.1857. С. 160.

«Мир» (14 ластів[309], екіпаж – 4 матроси, шкіпер – Попандопуло) і требака «Македония» (30 ластів, екіпаж – 4 матроси, шкіпер – Г. Сталаферо)[310].

Того ж 1858 р. бердянський 1-ї гільдії купець Михайло Григорович Пайкос був записаний як хрещений батько народженої 29 серпня і хрещеної 9 вересня Анни, доньки титулярного радника Михайла Васильовича Ясновського і його дружини Олександри Павлівни[311].

У квітні 1861 р. преса повідомляла про те, що під час бурі в Бердянську постраждало 10 суден, і серед них – каботажне судно «Олимпос» (шкіпер Г. Стафеларі), яке належало М. Пайкосу і на той момент перебувало без вантажу. Воно було викинуте на берег по ліву сторону від пристані, маючи великі пошкодження в корпусі і такелажі. Його екіпаж, так само як і екіпажі решти 9 суден, був врятований[312].

У «Списку купців, які вели закордонну торгівлю більше 50000 рублів у 1862 році» Михайло Пайкос значився як єйський 1-ї гільдії купець, який торгував у Бердянську та Маріуполі. Сюди він ввіз товарів на 15420 руб., тоді як вивіз на 159662 руб. (загальний оборот – 175082 руб.)[313]

У складеному наступного року «Списку купців, які вели закордонну торгівлю більше 50000 рублів, по європейській торгівлі за 1863 рік», єйський 1-ї гільдії купець Михайло Пайкос уже

---

[309] Ласт – міра вантажомісткості суден, що застосовувалася до кінця XIX століття. Для портів Російської імперії дорівнював 2 тонни=5,66306 кубічних метрів.

[310] Мельницкий Всеволод Петрович. *Русский коммерческий флот по 1-е января 1858 года (По офиц. источникам)* (СПб.: типография Морского ведомства, 1859). С. 23.

[311] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 111 зв.

[312] «1-го апреля», *Одесский Вестник.* № 49. 4.V.1861. С. 215-216.

[313] *Государственная внешняя торговля в разных ея видах за 1862 год* (Санкт-Петербург: типография Департамента внешней торговли, 1863). К XLIII табл. 4 фор.

фігурував виключно як такий, що вів торгівлю в Бердянську. Його оборот склав більше 125000 рублів[314].

У 1863 р. була розпочата справа «Про грошову претензію меноніта Гінтера до купця Пайкоса»[315], в 1867 р. – «Про грошову претензію колоніста Гінтера до повіреного бердянського негоціанта Пайкоса грецькопідданого Аргіропуло»[316], в 1870 р. – «За поданням Керченського комерційного суду про спонукання Одеської поліції до виконання вимоги у справі меноніта Гюнтера з купцем Пайкосом»[317].

Бізнес М. Пайкоса не обмежувався самою торгівлею. Скажімо, у 1865 р. він засіяв 1000 десятин пшениці і, для експерименту, ще ділянку свиріпи (рапсу), насіння якої спеціально замовив за кордоном. До Пайкоса свиріпу в цих місцях ніхто культивувати і не намагався[318]. Про те, що цей експеримент виявився вдалим, може свідчити те, що в листопаді того ж 1865 р. в Бердянському порту Пайкос завантажував свиріпою судно, яке направляв у Марсель[319].

---

[314] *Виды государственной внешней торговли за 1863 год. Часть I. Торговля по Европейским границам* (Санкт-Петербург: типография В.В. Майкова, 1864).

[315] ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 111. Спр. 388 (1863 р.) («О денежной претензии мениониста Гинтера к купцу Пайкосу»).

[316] ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 115. Спр. 142 (1867 р.) («О денежной претензии колониста Гинтера к поверенному бердянского негоцианта Пайкоса греческоподданому Аргиропуло»).

[317] ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 116. Спр. 103 (1870 р.) («По представлению Керченского коммерческого суда о понуждении Одесской полиции к исполнению требования по делу мениониста Гюнтера с купцом Пайкосом»).

[318] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 84.

[319] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 106.

Підбиваючи в грудні 1866 р. підсумки навігації, В. Крижанівський навів прізвище М. Пайкоса в списку тих, хто відправив через Бердянський порт найбільше вантажів. До цього ж списку, який очолив грек Герасим Куппа, увійшли, крім того, брати Тубіно, Абанопуло, Дукович, Порро, Хардалло і Ставро Куппа[320].

Належачи до вершків бердянської громади і маючи статус не тільки купця та консула, але й потомственого почесного громадянина, М. Пайкос підтримував дружні стосунки з іншими статусними персонами. Зрозуміло, що він комунікував і з консульськими представниками інших держав, які були представлені в Бердянську. Серед них був і Корнеліус Янцен – людина, яка в 1870-х рр. стала лідером менонітської еміграції з Російської імперії до Америки. Меноніти його порівнють із Мойсеєм, оскільки він вивів свій народ до «землі обіцяної». Тоді як Михайло Пайкос став у Бердянську першим за хронологією консульським представником Греції, Корнеліус Янцен був тут першим за хронологією консульським представником німецьких земель, представляючи інтереси Пруссії у 1859-1869 рр.[321] та

---

[320] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 150.

[321] GStA PK, III, HA MdA II Nr. 456: Konsulate in Kertsch auf der Krim und in Berdjansk, S. 124-125, 145, 147; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1861), p. 64; *Preussischen Handels-Archiv*, № 3 (1861), Beilage, S. 56; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1862* (Saint-Petersbourg: imprimerie de Hogenfelden et Com, 1862), p. 64; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1863* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1863), p. 80; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1864* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1864), p. 80; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1865* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1865), p. 80; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1866* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1866), p. 77; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1867* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1867), p. 76; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1868. 8e année* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1868), p. 76; *Annuaire*

Мекленбург-Шверіна в 1861-1869 рр. Цікаво, що його син Петер, який став сенатором Небраски, згадував на схилі років, що до від'їзду на Американський континент мав у Бердянську друзів греків[322].

Щодо спілкування грецького консула зі статусними мешканцями Бердянська, Василь Крижанівський зафіксував у своєму щоденнику, що Пайкос разом із князем Максутовим[323], фон-Дезіним та Кісіс-Оглу[324] їздив до Азовського козачого війська на

Diplomatique de l'Empire de Russie, pour l'année 1869 (Saint-Petersbourg: Imprimerie du Journal de St-Petersbourg, 1869), p. 83.

[322] Peter Jansen, *Memoirs of Peter Jansen: The Record of a Busy Life: an Autobiography* (Beatrice: Jansen, 1921), p. 76-77.

[323] Максутов Павло Петрович (15 квітня 1825 – 2 травня 1882) – бердянський начальник міста й порту (1863-1876), князь. Навчався в Морському кадетському корпусі. На кораблі «Париж» брав участь у Синопській битві, за що був нагороджений орденом Св. Володимира 4 ступеня. З 13 вересня 1854 р. по 27 серпня 1855 р. перебував у гарнізоні Севастополя, був старшим ад'ютантом коменданта четвертого бастіону. 29 вересня 1854 р. керував вилазкою з бастіону. Кілька разів був поранений і контужений. Після Кримської війни отримав відпустку на чотири місяці «для лікування від хвороб, що походять від поранень і контузій». У 1866 р. отримав чин капітана 1-го рангу. Після 13-річного перебування на посаді бердянського начальника міста й порту, у квітні 1876 р. залишив Бердянськ через призначення Таганрозьким градоначальником. Причому преса повідомляла, що грецька громада Бердянська влаштувала урочисту вечерю з приводу від'їзду Максутова. У 1879 р. він став контр-адміралом. Згідно із заповітом, похований у Севастополі (Константінова В.М. «Максутов Павло Петрович», *Славетні запоріжці* [Електронний ресурс] // URL: http://sites.znu.edu.ua/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=6485&lang=ukr&news_code= (Дата звернення: 3.07.2019)).

[324] У метричній книзі Вознесенського собору Бердянська ми виявили запис за лютий 1858 р. про хрещення народженої 12 листопада 1857 р. Ангеліки, доньки грецькопідданого Івана Федоровича Кісіс-Оглу та його дружини Пенелопи Костянтинівни. Хрещеним батьком тоді став турецькопідданий Леонід Аврамович Кісіс-Оглу (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 64 зв.).

іменини підполковника Семена Гонтіна[325]. Згадує В. Крижанівський і про взаємини Пайкоса з його колишнім працівником Козьмою Спиридоновичем Аргіропуло, при цьому натякаючи, що саме в конторі Пайкоса цей майбутній виконувач обов'язків міського голови Бердянська і фігурант гучних судових процесів набрався відповідного досвіду; цей досвід Аргіропуло спрямував і проти самого Пайкоса: «Козьма Спиридонович… з 10-ти років вступив до контори М.Г. Пайка і там же закінчив курс тієї науки, в якій тепер виявився професором; втім, він і самому Пайку віддячив тим, що Пайка мав з ним процес і тримав його під вартою при поліції під час існування Бердянського повітового суду, за рішенням якого він, Аргіропуло, і утримувався під вартою при поліції»[326]. Відповідні подробиці щодо справ М. Пайкоса Василь Крижанівський знав зокрема й через те, що Пайкос тісно спілкувався і з ним, причому живучи з «бердянським літописцем» в одному кварталі.

Тож щоденники В. Крижанівського дозволяють дізнатися, де саме мешкав грецький консул і хто були його сусіди. Домоволодіння Михайла Пайкоса знаходилось у кварталі, який на плані Бердянська, затвердженому імператором 10 квітня 1862 р., позначений номером XLII. Складаючи в 1960-х рр. історико-топографічний коментар до щоденників, бердянський краєзнавець П.П. Архіпенко з'ясував, що на плані кварталу XLII будинок самого В. Крижанівського позначений номером 6 (тобто він розташовувався на розі Азовського проспекту і вулиці Зеленої), грецькому ж консулу Пайкосу належав будинок, позначений номером 1, тобто розташований на розі Митної площі і Театрального проспекту[327]. Це той самий будинок, що зараз на розі

---

[325] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 12.

[326] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 213.

[327] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 18.

проспекту Праці і вулиці Університетської, на якому в 2017 р. була розміщена відповідна пам'ятна дошка. Цей же будинок згадує В. Крижанівський, описуючи погоду 10 січня 1865 р.: «Вітер південний; у місті бруд; біля театру і Гостинного двору, до будинку пана Пайкоса вода стоїть річкою»[328].

Через один будинок від грецького консула розташовувалося домоволодіння першого за хронологією бердянського міського голови Миколи Степановича Кобозєва[329] (на плані воно позначене

---

[328] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 69.

[329] Кобозєв Микола Степанович (1793 (1800) – 2 (3) березня 1866) – перший міський голова Бердянська, потомственний почесний громадянин Бердянська, купець 1-ї гільдії. Народився в сім'ї рибопромисловця С.В. Кобозєва. Велику увагу приділяв благоустрою Бердянська. Виступив головним підрядником зведення бердянської пристані. Брав участь у зведенні Вознесенського собору, облаштуванні громадського міського саду. На власні кошти збудував міський театр. Був ініціатором й учасником будівництва в Бердянську гостинного двору. Займався доброчинністю. Володів чисельними рибними заводами. Підтримував тісні контакти з Новоросійським і Бессарабським генерал-губернатором М.С. Воронцовим. Виступив будівничим освяченої в 1861 р. Миколаївської церкви. Після майже двадцятирічного перебування на посаді міського голови як підрядник займався будівництвом бердянського хвилеріза. Неодноразово критикувався за зловживання (докладніше про це див. у публікаціях Володимира Карпенка). Входив до складу комісії з клопотання про проведення до Бердянська залізниці. Помер, залишивши великі борги. Був нагороджений 3 золотими медалями та орденом Святої Анни 3 ступеня. У 2007 р. у Бердянську встановлено пам'ятний знак на честь М.С. Кобозєва (Константінова В.М. «Кобозєв Микола Степанович», *Славетні запоріжці* [Електронний ресурс] // URL: http://sites.znu.edu.ua/news_details/news_id=6136&lang=ukr (Дата звернення: 3.07.2019); Константинова Виктория, Лыман Игорь. «Бердянские купцы XIX столетия: материалы к просопографическому портрету», *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2014. №1134: Серія «Історія». Вип. 49. С. 209; РГИА. Ф. 1287 (Хозяйственный департамент МВД). Оп. 29. Д. 606 («По вопросу об отдаче купцу Кобызеву в аренду рыбных ловель города Бердянска.1847»)). У метричному запису зазначено, що потомствений

під номером 9[330] – це та сама будівля, в якій було влаштовано театр). Станом на 4 грудня 1865 р., крім М. Кобозєва і В. Крижанівського, домовласниками в одному з М. Пайкосом кварталі були купець Лука Мімбелі, удова Базилевська, купець Шишман, почесний громадянин Микола Парісі[331], купець 2-ї гільдії Федот Гусєв і Яків Постак[332].

почесний громадянин Микола Степанович Кобозєв помер 3 березня 1866 р. у 66-річному віці (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 14. Арк. 124 зв.-125). 24 березня 1880 р. померла 72-річна вдова потомственого почесного громадянина Анна Іванівна Кобозєва (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 27. Арк. 135 зв.-136).

[330] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 18.

[331] 17 січня 1852 р. у бердянського купця 2-ї гільдії Миколи Антоновича Парісі та його дружини Фотіни (Фотінії) Андріївни народився син Андрій, хрещеними батьками якого стали 1-ї гільдії іноземний гість Матвій Іванович Паремблі та дружина колезького асесора Парісі Глафіра Костянтинівна (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 3. Арк. 7 зв.-8). Втім, Андрій Миколайович Парісі помер вже 14 червня того ж 1852 р. Але у відповідному метричному запису його батько фігурував вже як бердянський 1-ї гільдії іноземний гість (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 3. Арк. 107 зв.-108). Цікаво, що в «Списку купців, які вели закордонну торгівлю більше 50000 рублів, по європейській торгівлі за 1863 рік», Микола Парісі, як і Михайло Пайкос, фігурував як єйський 1-ї гільдії купець, що вів торгівлю в Бердянську. А за 1862 р. в управлінні Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора відклалася справа «За скаргою грецькопідданого Костянтина Панаіотопуло на утиски бердянських присутніх місць і посадових осіб за претензіями до нього купця Парісі і греків Факова і Менандроса» (ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 110. Спр. 340 (1862 р.) («По жалобе греческоподданого Константина Панаиотопуло на притеснения бердянских присутственных мест и должностных лиц по претензиям к нему купца Париси и греков Факова и Менандроса»)). Про те, що Пайкос підтримував з Парісі доволі тісні стосунки, свідчить метричний запис про хрещення народженої 30 березня 1866 р. Олександри, доньки єйського купця 1-ї гільдії Миколи Антоновича Парісі та його дружини Фотінії

Адреса «г. Бердянск. Против городского сквера д. Пайкаса» деякий час вказувалась на звороті художніх фотографій, які виготовлялись М. Ямпольським.

У березні 1865 р. Пайкос разом із І. Геммерле[333], М. Кобозєвим, фон Дезіним, Дуковичем і Г. Черняєвим[334] був обраний громадою

Андріївни. Хрещеним батьком Олександри саме і був записаний єйський купець 1-ї гільдії Михайло Григорович Пайко (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 14. Арк. 29 зв.-30). З лютого 1868 р. Михайло Пайкос став ще й хрещеним батьком доньки Миколи Антоновича Парісі та Фотінії Андріївни Анни, народженої 10 січня (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 16. Арк. 11 зв.-12).

[332] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 18, 109.

[333] Геммерле Іоганн Фрідріх – німецький консул у Бердянську, Бердянський міський голова. Народився в Одесі в 1824 р. Подальша його доля багато в чому була тісно пов'язана з процесами колонізації та господарського освоєння просторів Південної України. Свою купецьку діяльність він почав саме в Одесі, а згодом вирішив «прийняти виклик нових земель» і продовжити ведення бізнесу, перебравшись із Одеси до Бердянська. Тут він зосередився на одних із найбільш перспективних напрямках ведення бізнесу – експорті зерна та вовни. Уже за січень 1851 р. у справі «Konsulate in Kertsch auf der Krim und in Berdjansk» Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz збереглося листування Іоганна Фрідріха Геммерле з Бердянська з офіційним Берліном.

Згідно з родинними переказами, надиктованими більш ніж через сто років онуком Іоганна Фрідріха, Анатолем Альфредом Геммерле, його дід мав надзвичайно розлогі земельні ділянки неподалік від Бердянська, причому ці землі він нібито успадкував від своїх батьків. Вирощуване тут зерно І. Геммерле також експортував через Бердянський порт. На переконання Анатоля Альфреда, Іоганн Фрідріх Геммерле тримав у Бердянську флот, який, очевидно, був затоплений британцями під час Кримської війни.

Уже в 1861 р. і в списках іноземних консулів у Російській імперії, і в документах Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Іоганн Геммерле фігурував як консул Пруссії в Бердянську. У листопаді 1862 р. Геммерле був нагороджений прусським орденом. Будучи німецьким консулом, принаймні в 1867-1869 і 1872 рр. Геммерле одночасно представляв у

Бердянську й інтереси Бельгії. У 1868 р. прусський консул Геммерле указом короля Пруссії став консулом Північнонімецького союзу в Бердянську. А в 1871 р. Іоганн Фрідріх Геммерле став консулом новоутвореної Німецької імперії.

Ще в січні 1863 р. І. Геммерле був обраний міським головою Бердянська і пробув на цій посаді трохи більше двох років, до лютого 1865 р.

З 1866 р. Геммерле – почесний наглядач Бердянського повітового училища. Упродовж 1866-1867, 1875-1877 рр. він значився в числі гласних повітового земського зібрання. У 1867 р. почесний громадянин Іоганн Фрідріх Геммерле вдруге стає міським головою Бердянська, залишаючись на цій посаді до 1870 р. 2 вересня 1869 р. Геммерле у складі депутатів від міських громад Таврійської губернії був представлений у Лівадії (Крим) російському імператору і мав з ним розмову, в якій назвав батьківщиною своєї родини Віртемберг.

І. Геммерле входив до складу комісії з проведення до Бердянська залізниці. У 1873 р. він – голова опікунської ради Бердянської жіночої прогімназії. У 1875 р. обраний членом комісії з влаштування будівлі для чоловічої гімназії в Бердянську. У 1877 р. – виконувач обов'язків голови Бердянської земської управи.

Дружина Іоганна Фрідріха Геммерле чимало сприяла «як грошовим пожертвуванням, так і особистою участю» створенню Бердянського міського жіночого початкового училища. Крім того, вона взялася безкоштовно викладати в цьому навчальному закладі рукоділля.

Помер Іоганн Фрідріх Геммерле у 1894 р. (Лиман Ігор, Константінова Вікторія. *Німецькі консули в Північному Приазов'ї* (Дніпро: ЛІРА, 2018). С. 13-14, 65-102).

[334] Черняєв Григорій Микитович (близько 1786 – ?) – керівник поліцейської частини в Бердянському порту, начальник міста і порту Бердянська. У 1840-х рр. в чині підполковника очолював комісію зі зведення в Бердянську соборної церкви. Був у духовній спорідненості з Новоросійським і Бессарабським генерал-губернатором графом М.С. Воронцовим. Уже будучи відставним генерал-майором, брав активну участь в діяльності бердянського самоврядування. До червня 1865 р. – член комісії з влаштування міського саду. Батько почесного громадянина м. Бердянська генерала М.Г. Черняєва (Лыман И.И. «Черняев Григорий Никитич», *Энциклопедия Бердянска* (Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2015). Т. 3: С-Я. С. 596-597; Константінова В.М. «Черняєв Григорій Микитович», *Славетні*

членом комісії з клопотання про проведення до Бердянська залізниці[335].

М. Пайкос знаходився в духовній спорідненості з родиною Бонне, члени якої були в Бердянську консульськими представниками Бельгії, Франції, Данії та Аргентини. Зокрема, 12 листопада 1868 р. Пайкос став хрещеним батьком, а Анна Яківна Бонне[336] – хрещеною матір'ю Михайла, сина старшого телеграфіста Бердянської телеграфної станції лютеранина Альберта Іосифовича Майера та його дружини Марії Олександрівни[337].

У 1866 і 1867 рр. М. Пайкос значився в числі гласних повітового земського зібрання[338]. 31 жовтня 1868 р. в статусі члена комісії з улаштування Бердянського порту М. Пайкос брав участь в урочистостях з нагоди освячення хвилеріза, спорудженого на Бердянському рейді з гранітного каменю[339]. Ця подія була без перебільшення знаковою для Бердянська і надзвичайно важливою зокрема й для грецьких купців і судноплавців. Адже хвилеріз мав захищати судна, які прибували до Бердянського порту. Як зазначав один з місцевих старожилів, «до початку робіт хвилеріза жодна

запоріжці [Електронний ресурс] // URL: http://sites.znu.edu.ua/news_details.php?news_id=7505&lang=ukr (Дата звернення: 3.05.2018)).

[335] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 80.

[336] Кума М. Пайкоса французькопіддана Анна Яківна Бонне померла в Бердянську в 69-річному віці 27 серпня 1900 р. (ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 31 («Петропавлівська церква м. Бердянськ. 1900»). Арк. 106 зв.-107).

[337] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 16. Арк. 78 зв.-79.

[338] «Кращий порт Азовського моря». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1861-1875 рр.) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова (Бердянськ – Таганрог: РА «Тандем-У», 2007). С. 357, 362.

[339] Крыжановский Василий. «2-го ноября», *Одесский Вестник.* № 247. 9.XI.1868. С. 837.

навігація не обходилася Бердянському порту без втрати десятків каботажних суден, викинутих на берег з повними вантажами і здебільшого розбитих вщент; були навіть приклади, що подібне лихо доводилося зазнати і по два рази в навігацію»[340]. М. Пайкос брав участь в урочистостях зовсім не випадково: збереглося чимало свідчень про його участь у піклуванні про спорудження хвилеріза, і, зокрема, про його контакти з цього приводу з Миколою Кобозєвим як із виконавцем робіт. Коли Кобозєв у березні 1866 р. помер, з 63000 рублів, які він заборгував, 2500 він був винен саме М. Пайкосу[341].

Про статки М. Пайкоса В. Крижанівський писав так: «Михайло Григорович Пайко мав у 1869-му році капіталу до сорока тисяч в торгівлі; але щось багато з нього втратив у торгівлі восени 1869 року»[342].

5 вересня 1871 р. М. Пайкос став хрещеним батьком народженого 23 серпня Олександра, сина колезького реєстратора Петра Антоновича Фортунато і його дружини Марії Миколаївни[343].

У 1872 р. кандидатура М. Пайкоса висувалася місцевим купецтвом депутатом для лобіювання в Петербурзі питання про проведення залізниці до Бердянська, але депутати Бердянської міської думи цю кандидатуру не підтримали («Напевно, що не схотіли глибокого старця турбувати поїздкою в таку далеку дорогу)»[344]. Утім, «глибокий старець» прожив після цього ще майже 20 років.

13 листопада 1873 р., фігуруючи саме як грецький консул, Михайло Пайкос був записаний хрещеним батьком Марії, доньки

---

[340] Крыжановский Василий. «2-го ноября», *Одесский Вестник.* № 247. 9.XI.1868. С. 837.

[341] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 112-113, 118, 120.

[342] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 176.

[343] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 19. Арк. 64 зв.-65.

[344] N. K. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 71. 30.III.1872. С. 282.

начальника Бердянської телеграфної станції губернського секретаря Івана Васильовича Джаксона і його дружини Марії Іоасафівни. Кумою Пайкоса стала дружина потомственого почесного громадянина Івана Цезаревича Орсеро Феодосія Андріївна[345] – мати майбутнього віце-консула Данії та Австро-Угорщини в Бердянську.

У метричній книзі 1890 р. Михайло Григорович Пайкос фігурував як російськопідданий. Тоді він і таганрозька міщанка Олександра Еліферіївна Серіго стали хрещеними батьками народженої 21 і хрещеної 26 вересня Катерини, доньки керч-єнікальського міщанина Миколи Федоровича Ергандопуло і його дружини Анастасії Антонівни[346].

У 1960-х рр. професор Андрій Білецький, який згодом став почесним членом Грецької академії наук, Кіпрської академії наук, Грецького та Кіпрського археологічних товариств, переклав з грецької напис на надгробку Пайкоса на бердянському кладовищі: «Тут спочиває Михайло Георгійович Пайкос, консул Греції із Фессалонік в Македонії, який помер в Бердянську 31 жовтня 1891 р.»[347] Могильний пам'ятник М.Г. Пайкоса, зафіксований на фотографії другої половини XX ст., до сьогодні не вцілів[348]. У метричній же книзі Вознесенського собору, до парафії якого Пайкос продовжував належати і після відкриття в Бердянську низки інших православних храмів, 2 листопада 1891 р. був зроблений запис про смерть «нідерландського віце-консула

---

[345] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 20. Арк. 79 зв.-80.

[346] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 37. Арк. 60 зв.-61.

[347] «Консульства в Бердянске», *Энциклопедия Бердянска: в 2 т.* (Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2013). Т. 1: А-Л. С. 722. У газетній статті 1996 р. Євген Денисов, з посиланням на того ж А. Білецького, подає дещо інший переклад, в якому Михайло Георгійович Пайкос називається консулом Греції *та Нідерландів* (Денисов Е. «Греки в Бердянске», *Азовский вестник*. № 30. 1-7.VIII.1996. С. 2).

[348] Денисов Е.С. *Оживают голоса истории. Краеведческие очерки* (Мелитополь: Издательский дом МГТ, 2015). С. 188.

Михайла Георгієва сина Пайкоса» 90 років від «старечого виснаження». Поховання Пайкоса провели протоієрей Аполлон Щербаков, диякони Микола Погурський і Автоном Іллінський[349].

Дружина консула, Марія Григорівна Пайкос, часто згадувалася в пресі як організаторка й учасниця благодійних концертів. Зокрема, 23 березня 1876 р. вона організувала концерт на користь ув'язнених у Бердянському тюремному замку[350], а в 1877 р. бердянський кореспондент писав: «Єдиною розвагою були тільки кілька концертів, що влаштовувалися завдяки місцевій нашій артистці, дружині грецького консула М.Г. Пайкос і такому, що проживає у нас, дуже талановитому артистові мьяністу панові Кортману»[351]. Дали концерт у Бердянському комерційному зібранні й родичі Марії Григорівни Пайкос[352]. Дружина грецького консула належала й до нечисельного кола жінок Бердянська, які виявляли цікавість до відвідання публічних лекцій. Зокрема, коли в 1865 р. інженер Роберт Петрович фон Дезін читав серію благодійних лекцій (про Бердянськ, порти Азовського моря, залізниці й телеграф) на користь бідних, серед аудиторії кожної з них були лише 2-3 жінки, зокрема й Пайкос (другою жінкою була дружина самого лектора)[353].

Що ж до дітей грецького консула, то 28 березня 1863 р. у бердянського купця 1-ї гільдії Михайла Пайки померла дворічна донька Єпраксія[354].

---

[349] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 38. Арк. 191 зв.-192.

[350] *Одесский Вестник.* № 72. 1.IV.1876. С. 3.

[351] Крыжановский Василий. «2-го апреля 1877 г.», *Одесский Вестник.* № 74. 9.IV.1877. С. 3.

[352] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 103.

[353] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 11.

[354] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 10. Арк. 251 зв.-252.

У метричній книзі бердянського Вознесенського собору за той же 1863 р. ми виявили запис, що 19 березня народився і 30 квітня був хрещений Андронік, батько якого значиться як «грецький і нідерландський консул Михайло Григор'єв син Пайкос православного сповідання», а мати – «Марія Григорієва донька католицького сповідання». При цьому хрещеної матері не записано, а про хрещеного батька Андроніка читаємо: «грецькопідданий вільно практикуючий лікар Дмитро Григорович Пайкос»[355]. «Sveriges statskalender» помилково подає інформацію, що Андронік Пайкос народився в 1861 р.[356]

Цікаво, що вже в п'ятирічному віці, 4 серпня 1868 р. Андронік Михайлович Пайкос став батьком. Щоправда, хрещеним. Його хрещеницею стала народжена 1 серпня Євдокія, донька бердянського купецького сина Антона Івановича Руднева і його дружини Тетяни Василівни. Кумою Андроніка була записана грецькопіддана Надія Петрівна Ступпа[357].

1 жовтня 1882 р. «російськопідданий почесний громадянин Андронік Михайлов Пайкос» був записаний як хрещений батько народженої 30 вересня Марії, доньки євпаторійського міщанина Костянтина Ілліча Кольцова і його дружини Любові Антонівни. Хрещеною матір'ю тоді стала турецькопіддана Олександра Євдокимівна Пецова[358].

Через рік, 11 грудня 1883 р. потомственний почесний громадянин Андронік Михайлович Пайкос та італійськопіддана Джудита Августівна Пасторіно стали хрещеними батьками народженого 22 липня італійськопідданого католика Августа Федоровича Мібелі (Мембелі) та його дружини православної Фекли Григорівни[359].

---

[355] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 10. Арк. 66 зв.-67.
[356] Sveriges statskalender (1905), s. 104.
[357] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 16. Арк. 53 зв.-54.
[358] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 29. Арк. 75 зв.-76.
[359] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 30. Арк. 91 зв.-92.

11 листопада того ж 1883 р., фігуруючи як «потомственого почесного громадянина Михайла Пайкоса син», Андронік став поручителем при вінчанні 27-річного грецькопідданого уродженця острова Тіно Костянтина Івановича Лаури та 19-річної доньки губернського секретаря Олександри Григорівни Волощукової. Іншими поручителями при цьому були грецькопідданий Діонісій Миколайович Кундурі, купецький син міста Олександрівська Федор Андріанович Пономарьов і землевласник Маріупольського повіту Іван Андріанович Пономарьов[360].

22 липня 1890 р. Андронік Михайлович разом із бердянською міщанкою Агафією Григорівною Чиненою хрестив Марію, доньку звільненого в запас фельдфебеля Івана Мироновича Безсонова і його дружини Євдокії Антонівни[361].

28 червня 1892 р. Андронік Михайлович Пайкос виступив у ролі хрещеного батька народженого 22 травня Михайла, сина почесного громадянина Лавра Івановича Клименка і його дружини Ольги Авдіївни[362].

1 листопада 1894 р. потомственний почесний громадянин Андронік Михайлович Пайкос став одним із поручителів з боку нареченого при вінчанні першим шлюбом 39-річного мангушського поселянина Іллі Костянтиновича Фокова і 20-річної доньки феодосійського міщанина Олени Костянтинівни Піпопуло[363].

---

[360] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 30. Арк. 119 зв.-120.

[361] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 42 («Покровська церква м. Бердянськ. 1890»). Арк. 31 зв.-32.

[362] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 12 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1892»). Арк. 39 зв.-40.

[363] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 65 зв.-66.

У метричних книгах Покровської церкви Бердянська 1904[364] і 1906[365] рр. згадується як хрещена мати дружина Андроніка Пайкоса Вікторія Павлівна Пайкос.

Син грецького консула Андронік Михайлович Пайкос також був купцем, віце-консулом Швеції, Норвегії і Нідерландів. На віце-консульську посаду він був призначений у 1889 р.[366] і фігурував у статусі віце-консула Швеції і Норвегії у 1890[367], 1892[368], 1896[369], 1897[370], 1898[371], 1899[372], 1900[373], 1901[374], 1902[375], 1903[376], 1904[377],

---

[364] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 51 («Покровська церква м. Бердянськ. 1902, 1903, 1904, 1905»). Арк. 184 зв.-185.

[365] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 178 («Покровська церква м. Бердянськ. 1906»). Арк. 22 зв.-23.

[366] Sveriges statskalender (1905), s. 104.

[367] «Бердянск», *Одесский Вестник*. № 65. 10.III.1890. С. 3.

[368] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1892 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1892). С. 104; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1891-1892* (Saint-Petersbourg, 1892), p. 197.

[369] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1896 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1896). С. 73.

[370] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1897 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1897). С. 74; *Вся Россия. 1897*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина). Кол. 2163.

[371] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1898 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1898). С. 81.

[372] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1899 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1899). С. 94; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. 1899*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина, 1899). Кол. 925.

[373] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1900 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1900). С. 103.

[374] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1901 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1901). С. 103.

[375] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1902 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1902). С. 89.

1905[378], 1908[379], 1910[380], 1911[381] рр., віце-консула Швеції – у 1912[382] і 1916[383] рр., а віце-консула Нідерландів – у 1895[384], 1897[385] і 1903[386] рр. Син грецького консула в Бердянську Андронік Пайкос виїхав з міста ще до подій 1917 року[387]. У списках домовласників Бердянська 1911 р. прізвище Пайкос не фігурувало.

Що ж до самого Михайла Пайкоса, то він значився в статусі консульського представника Королівства Греція принаймні в 1855[388], 1857[389], 1863[390], 1865[391], 1866[392], 1872[393], 1873[394], 1876[395] і

---

[376] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1903 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 127; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1903* (Saint-Petersbourg, 1903), p. 130.

[377] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1904 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 134.

[378] Иванов Я.М. *Труды отдела торговых портов. Выпуск XVII. Описание Бердянскаго порта* (СПб., 1905). С. 49; *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1905 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 211.

[379] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии. На 1908 год* (Симферополь, 1908). С. 146.

[380] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1910 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1910). С. 165.

[381] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 38; *Вся Россия. Справочная книга* (К.: издание т-ва Л.М. Фиша, 1911). Кол. 701.

[382] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1912 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1912). С. 170.

[383] Ежегодник Министерства иностранных дел. 1916 (Петроград: типография Тренке и Фюсно, 1916). С. 147.

[384] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Торгово-промышленный адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1895). Кол. 1384.

[385] *Вся Россия. 1897*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина). Кол. 2163.

[386] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1903* (Saint-Petersbourg, 1903), p. 124.

[387] Михайличенко Виктор, Денисов Евгений, Тишаков Николай. *Бердянск. Взгляд через столетия* (Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010). С. 37.

[388] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 199 зв.

1877[396] рр. Щодо безпосереднього виконання Михайлом Пайкосом обов'язків грецького консула в Бердянську Василь Крижанівський у щоденниковому запису від 15 квітня 1866 р. повідомив, що коли грецький купець Катенакі на тижні захворів на тиф, Пайкос як консул вже мав намір опечатати його майно, але до цього справа не дійшла, оскільки здоров'я Катенакі покращилось[397].

Відповідні функції М. Пайкос мав виконувати, зокрема, згідно з Трактатом про торгівлю і мореплавство між Росією та Грецією, укладеному 12 червня 1850 р., який передбачав, що «консули, віце-консули та консульські агенти у випадку смерті співвітчизника повинні були звернутися до місцевої влади та разом з нею розпочати складати опис предметів і речей спадку, скріпивши його печаткою місцевої влади, печаткою консульства чи місії та вжити всіх заходів щодо захисту даного спадку»[398].

---

[389] Крыжановский Василий. «11-го марта», *Одесский Вестник*. № 33. 21.III.1857. С. 160.

[390] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 10. Арк. 66 зв.-67.

[391] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 76, 109.

[392] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 126.

[393] *Новороссийский календарь на 1873 г.* / Под ред. В. Михневича (Одесса: Тип. П. Францова, 1872). С. 97.

[394] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 20. Арк. 79 зв.-80.

[395] *Одесский Вестник.* № 72. 1.IV.1876. С. 3.

[396] Крыжановский Василий. «2-го апреля 1877 г.», *Одесский Вестник.* № 74. 9.IV.1877. С. 3.

[397] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 126.

[398] *Вовчук Людмила Анатоліївна*. Діяльність консулів іноземних держав у чорноморсько-азовських портах Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата

Не згадуючи прізвище Пайкоса (як, втім, і прізвище жодного іншого консула), доволі цікаві подробиці щодо статусу й діяльності грецького консула в Бердянську описав у рапорті до графа Гренвіля від 30 листопада 1871 р. консул Великої Британії в цьому місті Джеймс Ернест Наполеон Зораб. Цей рапорт був складений у відповідь на запит, розісланий офіційним Лондоном усім британським консулам. Ставилось, зокрема, завдання порівняти статус і умови праці британських офіційних представників і консулів інших держав у їхньому місті. Тож Зораб писав, що в Бердянську не займалися комерційними операціями і, зокрема, торгівлею, тобто мали жити за рахунок платні від уряду тільки британський та італійський консули, тоді як п'ятеро інших консулів, які представляли тут інтереси 10 країн, паралельно займалися торгівлею[399]. Зораб уточнював, що консули, які знаходились у містах Російської імперії, поділялися на тих, котрі не торгують і тих, хто торгує («non-trading and trading»), причому і влада, і місцеве населення ставилися до представників цих двох категорій по-різному. За твердженням Зораба, консула, який не торгував (французькою він ще йменувався «Consul de carrier»), імперські чиновники сприймали як державного службовця й колегу, до звернень якого треба ставитися з увагою. Цього не обов'язково було робити у взаєминах з консулом, котрий торгує («Consul honoraire»), і державні чиновники зазвичай не любили мати справу з такими особами: останні сприймались як такі, що займали пост, який давав їм статус, котрого вони не заслужили, але з яким слід було рахуватись[400]. Відповідно, грецький консул у Бердянську належав саме до торгових, був «Consul honoraire». Прямо пишучи про це, Зораб уточнює, що в Бердянську

історичних наук. Спеціальність 07.00.02, всесвітня історія (Миколаїв, 2013). С. 103-104.

[399] *Accounts and Papers. Consular Establishments. Session 6 February – 10 August 1872*, Volume LX (London: Harrison and Sons, 1872), p. 75.

[400] *Accounts and Papers. Consular Establishments. Session 6 February – 10 August 1872*, Volume LX (London: Harrison and Sons, 1872), p. 74-75; Лиман І., Константінова В. *Український Південь очима консулів Британської імперії 19 – початку 20 ст. Том 1: Британські консули в портовому місті Бердянськ*у (Київ, 2018). С. 95-96, 138-139.

консульський представник Греції, так само як і представники Бельгії, Нідерландів, Італії, Північнонімецького Союзу і Великої Британії, мав саме статус консула (на відміну від представників Данії, Норвегії, Швеції, Іспанії та Туреччини (віце-консули) і представників Австро-Угорщини та Франції (консульські агенти)). Штат консульства Греції становив 2 особи. Такі ж штати були тільки в представництв Італії, Нідерландів і Франції, тоді як інші, крім Великої Британії (що тримала консула, клерка й офісного служника) мали лише по одній особі. Як консул, котрий торгує, представник Греції платні не отримував, але на утримання консульської установи йому щорічно виділялася сума, що в еквіваленті становила 100 фунтів стерлінгів. Під юрисдикцією грецького консула в Бердянську за межами міста не перебувало жодного віце-консульства чи консульського агентства. Те саме стосувалося всіх інших консульських представників у Бердянську, крім італійського, якому підпорядковувалось віце-консульство в Керчі. Згідно із Зорабом, грецький консул, як і інші, не мав у Бердянську особливих привілеїв, і на нього поширювалися ті ж узаконення, що й на інших мешканців, і в судових справах він нічим не відрізнявся від останніх. В обов'язки грецького, як і інших консулів, входило стягнення платні з суден під прапором своєї країни, які заходили в місцевий порт. Для грецьких суден, які приходили з баластом, така платня «за очищення» консульством становила в еквіваленті 10 шилінгів з судна в 300 тонн. З такого ж грецького судна, яке ставало в Бердянську під вигрузку або ж завантаження, грецький консул стягував в еквіваленті 1 фунт 10 шиллінгів 5 пенсів. Для порівняння, консульство Великої Британії в Бердянську зі своїх кораблів за це не брало нічого, Франції стягувало 2 фунти 8 шиллінгів, Італії – 3 фунти 12 шиллінгів. Саме ці гроші Зораб і називає головним джерелом прибутків іноземних консульств, тоді як кошти за складання протестів, скарг, сертифікатів, нотаріальних актів, довідок про стан здоров'я та інших документів, чим також займались консули, залежали від обставин, і відповідні надходження не були стабільними. За оформлення паперів про звільнення або про прийом на роботу моряка грецький консул брав 8 пенсів, за сертифікат про продаж судна – 0,25 % від його вартості, за оформлення протесту – 5

шиллінгів 6 пенсів, паперів про втечу члена екіпажу з корабля – 8 пенсів, тимчасового сертифіката реєстрації – 30 шиллінгів, за інспектування провізії брав 7 шиллінгів 6 пенсів[401].

Значно довше, ніж інтереси Греції, грек М. Пайкос представляв у Бердянську інтереси Нідерландів, маючи статус тамтешнього консульського представника принаймні у 1861[402], 1862[403], 1863[404], 1864[405], 1865[406], 1866[407], 1867[408], 1868[409], 1869[410], 1870[411], 1871[412], 1872[413], 1873[414], 1874[415], 1882[416], 1884[417], 1889[418] і 1891[419] рр.

---

[401] *Accounts and Papers. Consular Establishments. Session 6 February – 10 August 1872*, Volume LX (London: Harrison and Sons, 1872), p. 71-79.

[402] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1861), p. 62.

[403] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1862* (Saint-Petersbourg: imprimerie de Hogenfelden et Com, 1862), p. 62.

[404] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1863* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1863), p. 78.

[405] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1864* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1864), p. 78.

[406] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1865* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1865), p. 77.

[407] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1866* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1866), p. 74.

[408] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1867* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1867), p. 74.

[409] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1868. 8e année* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1868), p. 74.

[410] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie, pour l'année 1869* (Saint-Petersbourg: Imprimerie du Journal de St-Petersbourg, 1869), p. 84.

[411] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1870* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1870), p. 83.

[412] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1871* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1871), p. 84.

[413] *Новороссийский календарь на 1873 г.* / Под ред. В. Михневича (Одесса: Тип. П. Францова, 1872). С. 97.

[414] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1873* (Saint-Petersbourg, 1873), p. 82.

[415] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1874* (Saint-Petersbourg, 1874), p. 82.

Цікаво, що у виданні «Almanach de Gotha. Annuaire généalogique, diplomatique et statistique» за 1854-1863 рр. як консул Греції в Таганрозі значиться Дімітріас (Д.) Пайкос[420]. У 1853 р. на цій посаді був ще Сакелларіді[421], а з 1864 р. вже фігурував Іван Вадін[422]. «Новороссийский календарь» дає ще конкретнішу інформацію щодо персони грецького представника в Таганрозі (щоправда, позначаючи його статус як віце-консул): Дмитро Єгорович Пайкос[423]. За той же 1864 р. в управлінні Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора відклалася справа «За скаргою грецькопідданого Димитрія Пайкоса на

---

[416] Annuaire diplomatique et consulaire des etats des deux mondes. Supplément à l'Almanach de Gotha (Gotha, 1882), p. 218.

[417] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1884* (Saint-Petersbourg, 1884), p. 82.

[418] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1888-1889* (Saint-Petersbourg, 1889), p. 158.

[419] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1891-1892* (Saint-Petersbourg, 1892), p. 190.

[420] Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1854 (Gotha: Justus Perthes, 1854), p. 596; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1855 (Gotha: Justus Perthes, 1855), p. 617; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1856 (Gotha: Justus Perthes, 1856), p. 615; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1857 (Gotha: Justus Perthes, 1857), p. 643; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1858 (Gotha: Justus Perthes, 1858), p. 663; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1859 (Gotha: Justus Perthes, 1859), p. 704; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1860 (Gotha: Justus Perthes, 1860), p. 717; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1861 (Gotha: Justus Perthes, 1861), p. 746; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1862 (Gotha: Justus Perthes, 1862), p. 783; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1863 (Gotha: Justus Perthes, 1863), p. 817.

[421] Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1853 (Gotha: Justus Perthes, 1853), p. 583.

[422] Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1864 (Gotha: Justus Perthes, 1864), p. 846.

[423] *Новороссийский календарь на 1861 год, издаваемый от Ришельевского лицея* (Одесса: в городской типографии, 1860). С. 285.

Таганрозького градоначальника за невидачу йому і донці паспорта на виїзд за кордон»[424].

У цьому контексті звернемо увагу, що в Бердянську в другій половині XIX ст. був добре відомий і користувався авторитетом не тільки Михайло, але й Дмитро Пайкос, чиє по батькові, як і в грецького консула в Бердянську, в одних випадках писалось як Григорович, в інших – як Георгійович, а іноді – як Єгорович. Його, майже неодмінно додаючи «доктор», багато разів згадував у своїх щоденниках той самий Василь Крижанівський[425]. Доктор Пайкос, як і грецький консул у Бердянську, мав каботажні судна. Одне з них, навантажене пшеницею, 23 серпня 1865 р. в сильну бурю було зірване з якоря неподалік Бердянської пристані і сіло на мілину[426]. Коли в 1870 р. В. Крижанівський писав про чутки, що капітали Михайла Пайкоса, які були вкладені в торгівлю, у 1869 р. становили 40 тисяч рублів, ті ж чутки оцінювали статки Дмитра Пайкоса в суму до 70 тисяч рублів[427].

У щорічному виданні «Российский медицинский список, изданный Медицинским департаментом Министерства внутренних дел», починаючи принаймні з 1840 р. і до 1853 р. включно фігурував Дмитро Пайков, а з 1854 р. – Дмитро Пайко з припискою, що він був кавалером грецького ордена Христа

---

[424] ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 112. Спр. 302 (1864 р.) («По жалобе греческоподданого Димитрия Пайкос на Таганрогского градоначальника за невыдачу ему и дочери паспорта на выезд за границу»).

[425] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 97, 98, 160-161, 163, 168, 171, 176, 184,

[426] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 97.

[427] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 176.

Спасителя[428]. У подальшому дані про цього лікаря подавалися вже із наведенням його по батькові: Дмитро Єгорович Пайко[429].

У виданні «Российский медицинский список, изданный Медицинским департаментом Министерства внутренних дел», лікар Дмитро Єгорович Пайкос фігурував включно до 1889 р.[430], а вже в 1890 р. був внесений до «Алфавітного списку осіб, означених в російському медичному списку на 1889 р. як такі, що мають повне право на здійснення в Росії лікарської практики, але не надали про себе відомості по картках»[431]. У виданні за наступні роки він уже не згадувався.

8 липня 1870 р. В. Крижанівський записав, що померло немовля Костянтина Пантелеймоновича Константинова[432], якого лікував саме доктор Пайкос[433].

---

428 *Российский медицинский список, издаваемый, по Высочайшему повелению, Медицинским департаментом Министерства внутренних дел, на 1854 год* (СПб.: типография Министерства внутренних дел, 1854). С. 227.

429 *Российский медицинский список, издаваемый, по Высочайшему повелению, Медицинским департаментом Министерства внутренних дел, на 1860 год* (СПб.: типография Министерства внутренних дел, 1860). С. 280.

430 *Российский медицинский список, изданный Медицинским департаментом Министерства внутренних дел, на 1889 год* (СПб.: типография Министерства внутренних дел, 1889). С. 342.

431 *Российский медицинский список, изданный Медицинским департаментом Министерства внутренних дел, на 1890 год* (СПб.: типография Министерства внутренних дел, 1890). С. 277.

432 Константинов Костянтин Пантелеймонович – потомственний почесний громадянин міста Бердянська, купець 2-ї гільдії. 30 листопада 1862 р. обраний міським головою, але результати виборів були оскаржені. На перевиборах зазнав поразки. Наприкінці 1863 р. обраний словесним суддею. Будучи обраним міським головою, став одним з ініціаторів відкриття в Бердянську чоловічої гімназії; багато зробив для зведення будівлі цього навчального закладу, для влаштування в місті двох народних училищ, безкоштовного народного училища для дівчат, поліпшення роботи жіночої прогімназії, членом попечительської ради якої він був. Відкрив міський громадський банк. Перевів у власність міста театр, який побудував міський голова купець М.С. Кобозєв. Облаштував

Як і його родичі, Дмитро Пайкос як любитель виступав на благодійних концертах у Бердянську. Описуючи один з них, де, між іншим, виступала й пані Пайкос, кореспондент «Одесского Вестника» повідомив, що доктор Пайкос разом із тенором Маріаніні виконав «Duo» з опери «Лючія ді Ламмермур» Гаетано Доніцетті, і при тому, що «концерт був виконаний взагалі добре», саме доктор Пайкос «своїм співом звернув на себе особливу увагу публіки»[434].

Стосовно ж грецького консульського представництва в Бердянську часів перебування тут Михайла Пайкоса варто звернути увагу, що в цілій низці довідкових видань його існування не згадується, хоча виявлені нами джерела тих же років свідчать про існування такого представництва. Зокрема, згідно з виданням

будівлю для пожежної команди. Активно займався питанням про підведення до Бердянська залізниці, хоча й не домігся позитивного рішення. Запровадив прибуткову для Бердянська практику будівництва за рахунок міського бюджету торгових крамниць і здачі їх в оренду з торгів. Займався доброчинністю. Наприкінці 1874 р. у зв'язку з хворобою подав прохання про відставку з посади міського голови. У 1869-1874 рр. як гласний від м. Бердянська брав участь у сесіях повітових земських зборів. Помер у 68-річному віці 3 березня 1898 р. (Константінова В.М. «Константинов Костянтин Пантелеймонович», *Історія Бердянського державного педагогічного університету в іменах* / під заг. ред. І.Т. Богданова (К.: Освіта України, 2017). С. 110; Константинова Виктория, Лыман Игорь. «Бердянские купцы XIX столетия: материалы к просопографическому портрету», *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2014. №1134: Серія «Історія». Вип. 49. С. 212). 29 вересня 1904 р. грецькопідданий Петро Косьминович Панаретос став одним із поручителів при вінчанні першим шлюбом 40-річного сина Костянтина Пантелеймоновича, потомственого почесного громадянина Пантелеймона Костянтиновича Константинова з 26-річною донькою бердянською купця Ольгою Костянтинівною Жейновою (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 48. Арк. 79 зв.-80).

[433] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 184.

[434] «2-го ноября», *Одесский Вестник.* № 249. 12.XI.1866. С. 823.

«Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1866», консули Греції в Російській імперії знаходилися лише в Петербурзі (Кондоіанакі), Москві (Б. Бостанджогло), Одесі (Зізінія), Керчі (Антоніадес), Євпаторії (Погонато) і Таганрозі (І. Вадін і П. Гіурді)[435] Абсолютно ідентичний склад консульського корпусу наводиться і через 7 та 8 років у виданнях «Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1873»[436] та «Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1874»[437].

[435] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1866* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1866), p. 69.
[436] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1873* (Saint-Petersbourg, 1873), p. 80.
[437] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1874* (Saint-Petersbourg, 1874), p. 80.

Петро Скуфас

Цікаво, що двоє з грецьких консулів у Бердянську мали прізвища, відомі по знаменитій організації «Філікі Етерія» («Φιλική Εταιρεία»). Греки Ніколаос Скуфас, Еммануїл Ксантос і Афанасій Цакалов заснували в Одесі в 1814 р. це таємне патріотичне товариство, яке ставило завданням підготовку збройного повстання проти османського панування над Грецією та відіграло важливу роль у розвитку грецького національно-визвольного руху[438]. Ніколаос Скуфас був уродженцем містечка Комботі неподалік Арти в Епірі, а Еммануїл Ксантос – грецького острова Патмос. Щоправда, є поширеною версія, що Скуфас у Ніколаоса було не прізвище, а прізвисько, оскільки свого часу він шив і продавав в Арті капелюхи-скуфейки. У 2011 р. на малій батьківщині Скуфаса був утворений муніципалітет, названий на його честь: Ніколаос Скуфас (Νικόλαος Σκουφάς).

Петро ж Скуфас (Скуфос, Скуффо, Skouphos) фігурував на посаді грецького консула в Бердянську принаймні в 1881[439], 1882[440], 1884[441], 1891[442] рр. У фонді «Канцелярія Таврійського губернатора» Державного архіву Автономної Республіки Крим відклалася справа «Про призначення Петра Скуффо грецьким

---

[438] Діанова Н. «Особливості формування населення Одеси (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)», *Чорноморська минувщина. Записки Відділу історії козацтва на півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту Історії України НАН України: Зб. наук. пр*. Вип. 2. С. 55.

[439] Малиновская Е.С. «К вопросу об иностранных консульствах в Таврической губернии во второй половине XIX – начале XX веков», *Причерноморье. История, политика, культура*. Выпуск XII (V). Серия Б. 2013. С. 73; ДААРК. Ф. 26 (Канцелярия Таврического губернатора). Оп. 1. Спр. 27530 («О назначении Петра Скуффо греческим консулом в Бердянск»).

[440] Annuaire diplomatique et consulaire des etats des deux mondes. Supplément à l'Almanach de Gotha (Gotha, 1882), p. 217.

[441] Annuaire diplomatique et consulaire des etats des deux mondes. Supplément à l'Almanach de Gotha (Gotha, 1884), p. 234.

[442] «Бердянск», *Одесский Вестник*. № 191. 24.VII(5.VIII).1891. С. 3.

консулом в Бердянськ», з якої слідує, що це призначення відбулось 25 травня 1881 р.[443]

При цьому звернемо увагу, що грецьке консульське представництво в Бердянську не згадується в «Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1884», згідно з яким на той час у Російській імперії такі установи існували тільки в Петербурзі, Москві, Одесі, Євпаторії, Керчі і Таганрозі[444].

Аби зрозуміти, які обсяги консульської роботи доводилось виконувати Скуфасу, доцільно звернутися до статистики торгового судноплавства, що наводилась у виданні «Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам».

У 1883 р. до Бердянського порту увійшло 100 суден під прапором Греції, причому безпосередньо з грецьких портів з них зайшло лише 16, тоді як з портів Туреччини – 37, Франції – 24, чорноморських і азовських портів Російської імперії – 9, з Великої Британії – 6, Іспанії – 3, Італії – 2, Румунії, Болгарії і не зазначеної країни – по 1. Того ж року з Бердянського порту вийшло 99 суден під грецьким прапором: 65 до Франції, 16 – до чорноморських і азовських портів Російської імперії, 6 – Великої Британії, 5 – Іспанії, 3 – Греції, по 1 – Італії й Туреччини, 2 – до не зазначених держав. З цих 99 вітрильниками були 92 і пароплавами – 7[445].

У 1884 р. зайшло вже 137 суден під грецькими прапорами: з Туреччини – 86, чорноморських і азовських портів Російської імперії – 20, Греції – 13, Франції – 8, Італії – 4, Великої Британії та Іспанії – по 2, Румунії та Болгарії – по 1. Вийшло з Бердянська також 137 грецьких суден (130 вітрильників і 7 пароплавів): 101 до

---

[443] Малиновская Е.С. «К вопросу об иностранных консульствах в Таврической губернии во второй половине XIX – начале XX веков», *Причерноморье. История, политика, культура*. Выпуск XII (V). Серия Б. 2013. С. 73; ДААРК. Ф. 26 (Канцелярия Таврического губернатора). Оп. 1. Спр. 27530 («О назначении Петра Скуффо греческим консулом в Бердянск»).

[444] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1884* (Saint-Petersbourg, 1884), p. 81.

[445] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1883 год* (СПб., 1884). С. 30-31.

Франції, 12 – Італії, 10 – Іспанії, 7 – Великої Британії, 4 – Греції, 3 – чорноморських і азовських портів Російської імперії[446].

Відповідна статистика щодо суден під грецьким прапором, які відвідали Бердянський порт у наступні роки, зведена нами тут:

Рік	Кількість (вітрильники + пароплави)	З портів яких країн зайшли												
		Греція	Франція	Туреччина	Російська імперія	Велика Британія	Іспанія	Італія	Єгипет	Мальта	Триполі	Алжир	Туніс	Румунія
1885[447]	125 (115+10)	36	26	29	4	7	7	15	-	-	-	-	-	-
1886[448]	105 (95+10)	40	17	11	14	3	7	12	1	-	-	-	-	-
1887[449]	113 (101+12)	59	10	5	6	1	19	13	-	-	-	-	-	-
1888[450]	111 (98+13)	29	33	14	6	-	7	10	1	6	1	2	2	-

[446] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1884 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография В. Киршбаума, 1886). С. 30.

[447] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1885 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография В. Киршбаума, 1886). С. 32.

[448] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1886 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография В. Киршбаума, 1887). С. 36.

[449] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1887 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография В. Киршбаума, 1888). С. 37.

[450] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1888 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография В. Киршбаума, 1889). С. 39.

1889[451]	84 (70+14)	24	20	4	4	1	9	19	-	2	1	-	-	-
1890[452]	79 (64+15)	29	17	5	8	-	9	10	-	1	-	-	-	-
1891[453]	77 (50+27)	25	11	4	16	-	9	8	-	3	-	-	-	1

Рік	Кількість (вітрильники + пароплави)	До портів яких країн вийшли								
		Греція	Франція	Туреччина	Російська імперія	Велика Британія	Іспанія	Італія	Гібралтар	Мальта
1885[454]	126 (116+10)	1	84	-	11	9	10	11	-	-
1886[455]	105 (95+10)	26	37	2	10	13	6	11	-	-
1887[456]	112 (100+12)	24	50	2	8	1	20	7	-	-
1888[457]	111 (98+13)	1	70	-	3	1	1	12	23	-

[451] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1889 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография В. Киршбаума, 1890). С. 41.
[452] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1890 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография В. Киршбаума, 1891). С. 39.
[453] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1891 год*. Издание Департамента таможенных сборов. Ч. I (СПб., 1892). С. 41.
[454] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1885 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография В. Киршбаума, 1886). С. 32.
[455] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1886 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография В. Киршбаума, 1887). С. 36.
[456] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1887 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография В. Киршбаума, 1888). С. 37.

1889[458]	84 (70+14)	7	48	1	2	-	3	4	19	-
1890[459]	79 (64+15)	21	36	1	1	-	8	7	2	3
1891[460]	77 (50+27)	19	25	4	4	-	8	5	3	9

Не називаючи прізвища Скуфаса, бердянський кореспондент «Одесского Вестника» покритикував дії грецького консула при відзначенні національного свята Греції в 1886 р.: «Святкування місцевої грецької колонії з нагоди національного грецького торжества не вдалося. Спочатку мали намір влаштувати в клубі обід і бал, з цією метою була навіть підписка, завдяки якій зібрано понад 400 руб., але потім все розладилось, і в день торжества був лише в будинку консула сніданок, на який багато хто з греків не з'явився. Сталося це тому, що грецька колонія залишилася незадоволена діями свого консула, який, без ради і згоди колонії, просив бути присутнім на торжестві, як делегата від колонії, родича одного з місцевих негоціантів, який мешкає в Афінах, але якщо б запитали колонію, то, безсумнівно, була б вибрана особа зовсім інша»[461].

У 1888 р., знову ж таки, не називаючи прізвища консула, та ж газета повідомляла подробиці про обід, який грецьке консульство в Бердянську дало з нагоди повноліття спадкоємця грецького престолу. «Обід... пройшов дуже урочисто, з належними промовами і тостами». Втім, і в цій статті лунала критика. Тільки цього разу не на адресу консула, а з приводу місцевих звичаїв: «За обідом, бачте, сідали за рангами й чинами. Один із запрошених,

---

[457] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1888 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография В. Киршбаума, 1889). С. 39.

[458] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1889 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография В. Киршбаума, 1890). С. 41.

[459] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1890 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография В. Киршбаума, 1891). С. 40.

[460] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1891 год*. Издание Департамента таможенных сборов. Ч. I (СПб., 1892). С. 41.

[461] «22 декабря», *Одесский Вестник*. № 348. 29.XII.1886. С. 3.

який іменує себе не інакше, як «другою особою в місті» або «представником фінансів» (під цим прізвиськом, ним самим засвоєним, його знає все місто), був вкрай ображений: підступні розпорядники (не знаю, навмисно чи ні) відвели йому місце за столом не друге, після начальника міста й порту, а, здається, п'яте. Черв'як честолюбства так заворушився в утробі «другої особи», що вона знайшла за потрібне після обіду вилити потік ображеного невдоволення, заявивши консулові, що буде «скаржитися» своєму начальству за таку неповагу до його особи!!! Бідний консул і не очікував, звичайно, що злощасний обід призведе до ускладнень і, мабуть, ще затьмарить політичний горизонт, викликавши російсько-грецький конфлікт!»[462]

Про розвиток цієї історії, до якої виявився втягнутим грецький консул, кореспондент згодом іронічно інформував: «Місцевий «представник фінансів», або так звана «друга особа», продовжує гудіти. Відомий інцидент, що породив на грецькому обіді питання «про місництво», загострюється. Політичний горизонт робиться все похмурішим і похмурішим. Тепер «друга особа» запропонувала організаторам обіду такий ультиматум: якщо тутешня грецька громада не надішле до нього, «представника», депутацію з вибаченням з приводу того, що сталося, то він змушений буде… Як Ви вважаєте, читачу, оголосити війну? Ні. Змушений буде «скаржитися» своєму начальству, і тоді кінець: пропала грецька нація!»[463]

12 вересня 1890 р. був зроблений важливий крок у створенні умов для освіти місцевих греків: грецький консул у Бердянську отримав дозвіл на відкриття в місті приватного однокласного училища 3-го розряду для дітей обох статей[464].

У липні 1891 р. (автори видань «Бердянск. Взгляд через столетия» і «Оживают голоса истории. Краеведческие очерки»

---

[462] «20 ноября», *Одесский Вестник.* № 320. 28.XI.1888. С. 3.

[463] «10-го декабря», *Одесский Вестник.* № 337. 16.XII.1888. С. 3.

[464] Янници Феодора. *Греческий мир в конце 18 – начале 20 вв. по российским источникам (к вопросу об изучении самосознания греков).* Диссертация кандидата исторических наук (Москва, 2000).

помилково відносять цю цитату до 1857 р.[465]) бердянський кореспондент «Одесского Вестника» повідомив: «Минулого місяця місцевий грецький консул п. Скуфас отримав переведення на посаду консула ж до Мессіни. Але внаслідок клопотання місцевої грецької колонії перед п. Деліянісом, прем'єр-міністром Греції, переведення це не відбулося, і п. Скуфас залишений тут»[466]. Утім, як відомо, наступного року на консульській посаді в Бердянську значилася вже інша особа.

Що ж до вищенаведеної кореспонденції, то вона, безумовно, свідчить про авторитетність консульського представника Скуфаса серед місцевої грецької громади. Італійське ж місто Мессіна на Сицилії, куди планували перевести Петра Скуфаса, вже в 1908 р. пережило страшенну катастрофу: воно було майже вщент зруйноване землетрусом і викликаним ним цунамі, внаслідок чого загинули десятки тисяч осіб.

---

[465] Михайличенко Виктор, Денисов Евгений, Тишаков Николай. *Бердянск. Взгляд через столетия* (Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010). С. 199; Денисов Е.С. *Оживают голоса истории. Краеведческие очерки* (Мелитополь: Издательский дом МГТ, 2015). С. 189.

[466] «Бердянск», *Одесский Вестник*. № 191. 24.VII(5.VIII).1891. С. 3.

Какос

Олександр Какос (Кокос, Kocos) згадується на посаді грецького представника в Бердянську лише в 1892 р.[467], В. Кокос – як грецький консул у 1895 р.[468]

У 1892 р. обсяг робіт, що мали здійснюватися грецьким консулом у Бердянську, суттєво скоротився порівняно з попередніми роками, що було напряму пов'язане зі зменшенням чисельності грецьких суден, які відвідували місцевий порт. У 1892 р. до Бердянського порту зайшло 47 суден під грецькими прапорами (з них 36 вітрильників і 11 пароплавів): з Греції – 18, Франції – 11, Італії – 5, Туреччини – 4, Іспанії – 2, портів Російської імперії, Великої Британії, Мальти, Австро-Угорщини, Болгарії, Єгипту, Триполі – по 1. Вийшло з Бердянська також 47 грецьких суден: 20 до Франції, 7 – Греції, 6 – Італії, 5 – портів Російської імперії, 4 – Мальти, 3 – Іспанії, 2 – Туреччини[469].

У метричних книгах бердянських храмів прізвище Какос (Кокос) не фігурує. Водночас, у метричній книзі Вознесенського собору 1879 р. згадується «еллінськопідданий Костянтин Герасимов Фокас»[470], а в метричній книзі Покровської церкви Бердянська 1906 р. – грецькопідданий Діонісій Миколайович Клакас[471].

---

[467] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1892 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1892). С. 104; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1891-1892* (Saint-Petersbourg, 1892), p. 183.

[468] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Торгово-промышленный адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1895). Кол. 1384.

[469] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1892 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб., 1893). С. 39-40.

[470] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 26. Арк. 96 зв.-97.

[471] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 178 («Покровська церква м. Бердянськ. 1906»). Арк. 1 зв.-2.

При цьому в 1892 р., коли Какос (Kocos) уперше фігурував як грецький консульський представник у Бердянську, у місцевому Вознесенському соборі були зроблені такі записи щодо греків:

23 січня була хрещена народжена 23 грудня 1891 р. Катерина, донька грецькопідданого Петра Івановича Папуца і його дружини Олени Миколаївни. Хрещеними батьками Катерини стали грецькопідданий Андрій Герасимович Фередіно та російськопіддана Ірина Петрівна Папуца[472].

Грецькопіддана Марія Артемівна Енглезі (Інглезі) та російськопідданий Іван Миколайович Кандарджи стали хрещеними батьками народженої 30 січня і хрещеної 2 лютого Ксенії, доньки бердянського міщанина Андрія Артемовича Гусева і його дружини Анастасії Андріївни[473].

Грецькопідданий Андрій Герасимович Ласкоракі та бердянська міщанка Єфросинія Федорівна Євтушенкова стали хрещеними батьками народженої 19 січня і хрещеної 13 лютого Анастасії, доньки турецькопідданого Петра Миколайовича Христофілі та його дружини Марії Іванівни[474].

24 народились і 26 лютого були хрещені Іван та Євдокія, діти селянина Курської губернії Петра Ілліча Риженка та його дружини Марії Василівни. Хрещеними батьками Івана стали турецькопідданий Іван Кіріакович Трандафіліді та селянка Полтавської губернії Дарія Григорівна Коваленко, а Євдокії – грецькопідданий Іосиф Георгійович Сіаміді та молдавськопіддана Марія Павлівна Шопова[475].

Грецькопідданий Петро Георгійович Пудуди та бердянська міщанка Анастасія Антонівна Сидоренко 27 лютого стали

---

[472] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 5 зв.-6.

[473] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 7 зв.-8.

[474] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 10 зв.-11.

[475] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 13 зв.-14.

хрещеними батьками Єфросинії, підкинутої темрюкському міщанину Павлу Семеновичу Мачкалову[476].

Грецькопідданий Георгій Спиридонович Габріелі та дворянка Анна Ісаївна Лампсі стали хрещеними батьками народженої 7 і хрещеної 8 березня Євдокії, доньки бердянського міщанина Василя Івановича Дигтярьова та його дружини Анни Онуфріївни[477].

2 березня народився і 17 березня був хрещений Хрисанф, син бердянського міщанина Петра Филиповича Юрковича і його дружини Марії Іванівни. Хрещеним батьком Хрисанфа став грецькопідданий Гергій Степанович Кука[478].

13 лютого народився і 21 березня хрестився Іван, син грецькопідданого Миколи Францовича Питріно (Патріно) та його дружини Анни Афанасіївни. Хрещеними батьками тоді стали грецькопіддані Микола Георгійович Касилива та Афіна Євстратіївна Стамбо (Стампа)[479].

Грецькопідданий Микола Михайлович Руфас і феодосійська міщанка Євдокія Степанівна Абрамович хрестили 25 лютого Дарію, доньку феодосійського міщанина Георгія Ілліча Абрамовича та його дружини Наталії Кирилівни[480].

Грецькопіддана Агрипіна Василівна Деланас і турецькопідданий Георгій Михайлович Касань стали хрещеними батьками народженої 15 і хрещеної 29 березня Марії, доньки турецькопідданого Миколи Дмитровича Касимова і його дружини Катерини Луківни[481].

---

[476] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 14 зв.-15.

[477] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 16 зв.-17.

[478] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 18 зв.-19.

[479] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 19 зв.-20.

[480] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 20 зв.-21.

[481] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 21 зв.-22.

Грецькопідданий Андрій Герасимович Метакса-Ласкараті та донька протоієрея Надія Володимирівна Вуколова були записані хрещеними батьками народженого і хрещеного 19 квітня Георгія, сина бердянського міщанина Андрія Дмитровича Джурашевича і його дружини Даниці Федорівни[482].

Грецькопіддані Олексій Еммануїлович Деланас і Пелагея Михайлівна Анделаті стали хрещеними батьками народженого 26 і хрещеного 27 квітня Георгія, сина турецькопідданого Анастасія Георгійовича Анастасіадеса і його дружини Марії Миколаївни[483].

Грецькопіддані Панагі Анастасійович Звороно і Марія Спиридонівна Курі (Куррі) виступили хрещеними батьками народженого 18 лютого і хрещеного 28 квітня Іосифа, сина італійськопідданого католика Андрія Іосифовича Сангуінетті і його дружини, православної Анни Карлівни[484].

29 червня був хрещений народжений 21 травня Костянтин, незаконнонароджений син бердянської міщанки Антоніни Костянтинівни Новоградської. Хрещеним батьком при цьому став грецькопідданий Андрій Герасимович Ласкораті[485].

Грецькопідданий Георгій Іванович Калоріта став хрещеним батьком народженого 5 і хрещеного 9 липня Афанасія, сина бердянського міщанина Федора Івановича Лівченка і його дружини Олександри Тихонівни[486].

Грецькопіддана Марія Фомівна Константопуло і керч-єнікальський мешканець Костянтин Аристидович Деспотулі[487]

---

[482] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 25 зв.-26.

[483] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 26 зв.-27.

[484] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 27 зв.-28.

[485] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 37 зв.-38.

[486] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 40 зв.-41.

[487] У Керч-Єнікальському градоначальстві представники грецької родини Деспотулі були відомі, зокрема, участю в діяльності комерційного суду (Быковская Наталия. «Греческая община в экономическом развитии

стали хрещеними батьками народженої 1 і хрещеної 12 липня Ольги, доньки бердянського міщанина Лазаря Ілліча Ласкіна та його дружини Марії Федорівни[488].

Грецькопіддана Анастасія Іванівна Мую і міщанин Курської губернії Георгій Васильович Дураков стали хрещеними батьками народженої 22 і хрещеної 28 липня Марії, доньки запасного рядового Акакія Васильовича Труханова та його дружини Марії Филипівни[489].

11 липня народилась і 23 серпня хрестилась Ольга, донька грецькопідданого графа Дмитра Анастасійовича Метакси та його дружини Олени Павлівни. Хрещеними батьками при цьому стали бердянський міщанин Антон Францович Петрич і вдова дворянка Надія Леонтіївна Цисс[490].

15 серпня народилась і 20 вересня була хрещена Марія, донька грецькопідданого Василя Івановича Погулато і його дружини Єфросинії Луківни. Хрещеними батьками Марії стали російськопіддані Іван Миколайович Алісаф і Пелагея Євстафіївна Джубіна[491].

Грецькопіддані Микола Миколайович Комбатекро і Варвара Павлівна Полуіді 18 жовтня були записані хрещеними батьками Петра, незаконнонародженого сина селянки села Миколаївка Бердянського повіту Марії Артемівни Антоненко[492].

Керчь-Еникальского градоначальства в конце XVIII – начале XX вв.», *Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї XVIII-XIX ст. Збірник наукових статей* (К.: Інститут історії України НАН України, 2012). С. 55).

[488] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 41 зв.-42.

[489] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 43 зв.-44.

[490] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 49 зв.-50.

[491] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 53 зв.-54.

[492] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 57 зв.-58.

23 вересня народилась і 24 жовтня була хрещена Катерина, донька грецькопідданого Івана Миколайовича Франгопуло і його дружини Ангеліни Іванівни. Хрещеною матір'ю при цьому стала молдавськопіддана Марія Георгіївна Мумді[493].

Грецькопідданий Костянтин Герасимович Вамевяно був одним із поручителів з боку нареченої при вінчанні 12 січня 30-річного сімферопольського міщанина Володимира Ченековича (він же – Вікентійович) Ратибора-Уличного і 21-річної керченської мешканки Еванфії Федорівни Боброво́ї[494].

Грецькопідданий Іван Спиридонович Габріелі був одним із поручителів з боку нареченого при вінчанні 13 січня першим шлюбом 36-річного звільненого в запас писаря 3-го класу, унтер-офіцера Миколи Еразмовича Фабіянського і 27-річної дворянки Ольги Володимирівни Блохіної[495].

19 січня 21-річна грецькопіддана Олена Іванівна Позантінена вінчалася з 19-річним селянином села Калинського Катеринославського повіту Олексієм Ігнатовичем Губським. Поручителями при цьому були бердянські міщани Іван Васильович Васильєв, Василь Тихонович Осадчий, Павло Ростиславович Курилов і Степан Якович Романов[496].

29 квітня вінчалися 33-річна грецькопіддана вдова Фотінія Георгіївна Комботекро та 39-річний (першим шлюбом) катеринославський купець 2-ї гільдії Василь Васильович Єфанов. Поручителями були записані вільний штурман Леонід Георгійович Корді, потомственний почесний громадянин Євген Афанасійович Степанов, бердянський міщанин Досітей (Досіфей) Богданович Милинович і губернський секретар Василь Миронович Татарин[497].

---

[493] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 57 зв.-58.
[494] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 67 зв.-68.
[495] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 68 зв.-69.
[496] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 69 зв.-70.
[497] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 77 зв.-78.

12 липня вінчалися першим шлюбом 37-річний грецькопідданий Дмитро Олександрович Гізі та 22-річна грецькопіддана Ірина Михайлівна Консулопуло. При цьому поручителями були грецькопіддані Олександр Георгійович Ангеліс, Мануїл Дмитрович Прамматефті, Андрій Герасимович Ликіардопуло та майбутній грецький консул Георгій Іванович Папандакі[498].

7 жовтня відбулось вінчання другим шлюбом 25-річної грецькопідданої Анастасії Луківни Зигоніас і першим шлюбом 33-річного запасного старшого фейервейкера, рідного брата майбутнього бердянського міського голови Петра Васильовича Анопова. Поручителями про цьому з боку нареченого стали потомственний почесний громадянин, рідний брат колишнього міського голови Бердянська Микола Пантелеймонович Константинов, катеринославський міщанин Семен Миколайович Бесарабов, а нареченої – бердянський купець Іван Іванович Козлов і бердянський міщанин Іосиф Семенович Пономарьов[499].

1 листопада вінчалися першим шлюбом 33-річний грецькопідданий Спиридон Герасимович Муссурі і 22-річна бердянська міщанка католичка Марія Іванівна Кралевич. Поручителями з боку нареченого були помічник корабельного наглядача Бердянської портової митниці Ілля Филипович Мальцов та італійськопідданий Еміль Леонардович Дуранте, нареченої – бердянський купець Спиридон Васильович Россомо та бердянський міщанин Іван Павлович Філатов[500].

17 лютого померла 4-місячна Неоніла, донька грецькопідданого Миколи Ласкарато[501].

4 березня від набряку легенів помер записаний як 85-річний самоськопідданий Еммануїл Миколайович Деланіс[502].

---

[498] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 82 зв.-83.

[499] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 85 зв.-86.

[500] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 88 зв.-89.

[501] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 97 зв.-98.

16 травня від хронічного запалення легень і набряку мозку померла 45-річна дружина грецькопідданого Мільтіада Папа-Ніколи Каліопа Дмитрівна[503].

30 червня померла 7-місячна Софія, донька грецькопідданого Олексія Деланаса[504].

23 липня від чахотки помер 30-річний грецькопідданий Степан Георгійович Бонфорті[505].

15 серпня помер 5-місячний Георгій, син грецькопідданого Анастасія Анастасіаді[506].

14 листопада помер 60-річний грецькопідданий Іван Миколайович Каларіс[507].

12 грудня від запалення легень помер 44-річний грецькопідданий Микола Григорович Касіліва[508].

14 грудня помер 4-х річний Андрій, син грецькопідданого Миколи Патріно[509].

У 1892 р., коли при при грецькому віце-консульстві в Бердянську, за даними «Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1891-1892» був консулом[510], а згідно з виданням «Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1892

---

[502] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 99 зв.-100.

[503] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 108 зв.-109.

[504] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 115 зв.-116.

[505] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 119 зв.-120.

[506] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 125 зв.-126.

[507] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 133 зв.-134.

[508] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 137 зв.-138.

[509] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 137 зв.-138.

[510] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1891-1892* (Saint-Petersbourg, 1892), p. 183.

год» – віце-консулом[511] Олександр Какос (Kocos), іншими консульськими представниками Греції в Російській імперії були: у Петербурзі – Кондояннакі (виконувач обов'язків генерального консула), Москві – Бостанджогло (консул), Гельсенфорсі – Расмуссен (консул), Одесі – Вуккіна (генеральний консул), Генічеську – Саломос (віце-консул), Миколаєві – Зигомалас (консул), Ізмаїлі – Олімпіос (віце-консул), Рені – Оекономопоуло (консульський агент), Севастополі – Н. Гріпаріс (консул), Феодосії – Д. Гріпаріс (віце-консул), Керчі – Властаріс (віце-консул), Таганрозі – Мелетопоулос (консул), Новоросійську – Рігос (віце-консул), Поті – Зикаріс (віце-консул), Батумі – Псарас (віце-консул). Діяли і віце-консули в Аккермані та Маріуполі, але їхні прізвища в Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1891-1892» не зазначені[512].

[511] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1892 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1892). С. 104.

[512] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1891-1892* (Saint-Petersbourg, 1892), p. 182-183.

Антоніо Сангвінетті (Сангвінеті)

Інформація про те, що Антоніо Сангвінетті (Сангвінеті) був консульським представником у Бердянську, фігурує в книгах місцевих краєзнавців «Бердянск. Взгляд через столетия»[513], «Оживают голоса истории. Краеведческие очерки»[514], у статті Юлії Рудої[515] і статті «Консульства в Бердянске», що вміщена без зазначення авторства в першому томі «Энциклопедии Бердянска»[516]. Між іншим, у найсвіжішому з цих видань є така фраза: «Історія зберегла імена всіх грецьких консулів у Бердянську: Ламбро Амбанопуло, Петро Скуфос, Михайло Пайкос, Антоніо Сангвінетті, Григорій Пападакі»[517]. Як бачимо, наведений список все ж далекий від повноти.

Гіпотетично, італійськопідданий Сангвінетті (Сангвінеті, Сангуінетті, Сангуінеті) міг представляти в Бердянську інтереси Греції. Хоча така практика в грецькому консульському корпусі не була поширеною: за підрахунками Людмили Вовчук, серед відомих їй 69 консульських представників Греції в чорноморсько-азовських портах Російської імперії кінця XVIII – початку XX ст. тільки троє, тобто 4 %, були негрецького походження. Більше того, за показником частки представників свого етносу в складі консульського корпусу саме Греція посідала перше місце серед усіх європейських країн, чиї консульства діяли в регіоні. На думку

---

[513] Михайличенко Виктор, Денисов Евгений, Тишаков Николай. *Бердянск. Взгляд через столетия* (Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010). С. 198.

[514] Денисов Е.С. *Оживают голоса истории. Краеведческие очерки* (Мелитополь: Издательский дом МГТ, 2015). С. 188.

[515] Руда Юлія. «Грецька громада Бердянська в епоху реформ другої половини XIX ст.», *Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї XVIII-XIX ст. Збірник наукових статей* (К.: Інститут історії України НАН України, 2012). С. 152.

[516] «Консульства в Бердянске», *Энциклопедия Бердянска: в 2 т.* (Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2013). Т. 1: А-Л. С. 722.

[517] Денисов Е.С. *Оживают голоса истории. Краеведческие очерки* (Мелитополь: Издательский дом МГТ, 2015). С. 188.

Людмили Вовчук, це свідчило про «сталу та розвинену консульську традицію (пов'язану із значною роллю греків у міжнародній чорноморсько-середземноморській торгівлі) та високу освіченість грецької спільноти»[518].

Маріупольська дослідниця Світлана Новікова пише, що «фірми Галлеано, Джербуліні, Мембелі, де Мартіно, Пініоні (або Пініоне), Сангвінетті» почали діяти в Маріуполі у 1830-х рр.[519] Щоправда, при цьому авторка посилається на статтю Н. Бацак[520], але в самій цій статті на відповідних сторінках Сангвінетті не згадується. «Церковний старшина, великий маріупольський підприємець А. Сангвінетті» і А. Тріпкович називаються С. Новіковою головними меценатами католицького храму Успіння Пресвятої Богородиці, зведеного в Маріуполі в 1854-1860 рр.[521]

В іншій роботі Світлана Новікова з Вірою Волониць пишуть, що в Маріуполі діяла макаронна фабрика, яку заснував у 1830 р. представник італійського купецтва С. Галіано. А в 1874 р. ця фабрика, на якій працювало 12 найманих робітників з Курської губернії, перейшла до рук італійського підприємця А. Сангвінетті. Фабрика виробляла на рік 16000 пудів макаронних виробів

---

[518] *Вовчук Людмила Анатоліївна*. Діяльність консулів іноземних держав у чорноморсько-азовських портах Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Спеціальність 07.00.02, всесвітня історія (Миколаїв, 2013). С. 81.

[519] Новікова С.В. «Діяльність італійських підприємців в Маріуполі (XIX-початок XX ст.)», *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2014. Вип. 11. С. 49.

[520] Бацак Н. «Грецьке та італійське купецтво у портах Північного Причорномор'я: комерційна діяльність, мореплавство (перша третина XIX ст.)», *Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї XVIII-XIX ст. Збірник наукових статей* (К.: Інститут історії України НАН України, 2012). С. 11-34.

[521] Новікова С.В. «Діяльність італійських підприємців в Маріуполі (XIX-початок XX ст.)», *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2014. Вип. 11. С. 50.

вартістю 43000 руб.[522] У вже згадуваній вище статті С. Новікова наводить не тільки ініціал, але й ім'я власника макаронної фабрики: «Антоніо Сангвінетті»[523]. А от Тетяна Ребрієва, посилаючись на документ Російського державного історичного архіву «Відомості промислових підприємств Катеринославської губернії. 1890», уточнює, що ця макаронна і галетна фабрика існувала з 1874 р., розміщувалась на Рибній площі Маріуполя й належала італійському підданому Андрію Яковичу Сангвінеті. Тоді фабрика виготовляла 6200 пудів макаронів вартістю 12400 руб. і 3000 пудів галет вартістю 5400 руб. на рік. Підприємство користувалося двома кінними двигунами, як паливо використовувався бур'ян. На фабриці працювало в середньому 10 осіб, але ця кількість сезонно коливалася. Робітники мешкали в приміщеннях, влаштованих при самій фабриці, працювали 8-10 годин на добу. Макарони і галети фабрики Сангвінеті збувалися в Маріуполі, Маріупольському повіті та в інших портових містах. Щодо Сангвінеті уточнювалося, що він мав тільки «практичну освіту»[524]. При цьому є відомості, що Євген Андрійович Сангвінетті, маючи статус сина таганрозького купця, у 1876 р. став хрещеним батьком у Харлампіївському соборі Маріуполя[525].

---

[522] Volonits V., Novikova S. «The Industrial Development of Mariupol during the nineteenth – the early twentieth centuries», *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2015. Вип. 13-14. С. 44.

[523] Новікова С.В. «Діяльність італійських підприємців в Маріуполі (XIX-початок XX ст.)», *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2014. Вип. 11. С. 51.

[524] Ребриева Т. «Мариупольский итальянец Андрей Сангвинетти», *Старый Мариуполь. История Мариуполя* [Електронний ресурс] // URL: http://old-mariupol.com.ua/mariupolskij-italyanec-andrej-sangvinetti/ (Дата звернення: 26.07.2019).

[525] *Старый Мариуполь. История Мариуполя* [Електронний ресурс] // URL: http://old-mariupol.com.ua/mariupolskij-italyanec-andrej-sangvinetti/ (Дата звернення: 26.07.2019).

Згодом, із відкриттям у Маріуполі в 1910 р. товарної біржі, купець 1-ї гільдії Є.І. Сангвінеті ввійшов до складу біржового комітету[526].

Що ж стосується Бердянська, то італійськопідданий Євген Андрійович Сангвінеті фігурував разом з австрійськопідданим Леонардом Наталевичем Луппі як поручитель з боку нареченого при вінчанні 4 вересня 1883 р. 32-річного австрійськопідданого Марка Івановича Поповича з 29-річною італійськопідданою католичкою Катериною Леонардівною Дуранте. Поручителями з боку нареченої виступили австрійськопідданий Євген Іванович Драшкович[527] і бердянський купець Матвій Ємельянович Казанжиєв[528].

В опублікованих у Російській імперії довідкових виданнях за 1889[529], 1892[530], 1896[531], 1897[532], 1898[533], 1899[534], 1900[535], 1901[536],

---

[526] Волонец В. «Биржи. Мариуполь», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: https://cities.blacksea.gr/ru/mariupol/4-1-4/ (Дата звернення: 26.07.2019).

[527] Євген Драшкович (Ойген Драскович) з 1869 р. був віце-консулом Данії в Бердянську (Малиновская Е.С. «К вопросу об иностранных консульствах в Таврической губернии во второй половине XIX – начале XX веков», *Причерноморье. История, политика, культура*. Выпуск XII (V). Серия Б. 2013. С. 68, 71; ДААРК. Ф. 26 (Канцелярия Таврического губернатора). Оп. 1. Спр. 25140 («О признании Драсковича датским вице-консулом в Бердянске (24.06.1869 г.)»).

[528] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 30. Арк. 111 зв.-112.

[529] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1888-1889* (Saint-Petersbourg, 1889), p. 151.

[530] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1892 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1892). С. 104; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1891-1892* (Saint-Petersbourg, 1892), p. 174.

[531] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1896 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1896). С. 73.

[532] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1897 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1897). С. 74; *Вся Россия. 1897*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина). Кол. 2163.

[533] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1898 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1898). С. 81.

1902[537], 1903[538], 1904[539], 1905[540], 1908[541], 1910[542], 1911[543], 1912[544], 1913[545] Андрій Йосипович Сангуінетті (Сангуінеті, Сангвінеті, Сангвінетті) називається іспанським віце-консулом у Бердянську. При цьому «Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie» / «Ежегодник Министерства иностранных дел» подавав зазвичай тільки прізвище, без імені та по батькові. Натомість у виданнях 1914[546], 1915[547], 1916[548], 1917[549] рр. як іспанський віце-консул у

---

[534] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1899 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1899). С. 94.

[535] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1900 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1900). С. 103.

[536] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1901 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1901). С. 103.

[537] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1902 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1902). С. 89.

[538] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1903 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 127; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1903* (Saint-Petersbourg, 1903), p. 112.

[539] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1904 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 134.

[540] Иванов Я.М. *Труды отдела торговых портов. Выпуск XVII. Описание Бердянскаго порта* (СПб., 1905). С. 49; *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1905 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 211.

[541] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии. На 1908 год* (Симферополь, 1908). С. 146.

[542] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1910 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1910). С. 166.

[543] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 38; *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1911 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1911). С. 168.

[544] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1912 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1912). С. 170.

[545] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1913 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1913). С. 175.

[546] *Памятная книжка Таврической губернии на 1914 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1914). С. 137.

Бердянську значився вже Анджело Степанович Сангуінетті. У мадридському ж виданні 1891 р. як віце-консул Іспанії в Бердянську називається D. Andrea Sanguinetti[550], у мадридському виданні 1903 р. – D. Andres Sanguinetti[551].

29 травня 1883 р. у Покровській церкві відбулось вінчання першим шлюбом 27-річного італійськопідданого негоціанта католика Андрія Іосифовича Сангуінеті та 24-річної православної доньки німецького консула Карла Оссенкопа Анни. Поручителями при цьому стали італійськопіддані Фелікс Фомич Порро та Домініко Луісович Пертіко, а також бердянські купці Микола Миколайович Коста та Іван Дмитрович Дімітріадес[552].

12 квітня 1886 р. у Андрія Іосифовича Сангуінеті та Анни Карлівни народилась донька Ангеліна, хрещеними якої 20 квітня у Покровській церкві Бердянська стали італійськопідданий Іосиф Михайлович Далорсо та грецькопіддана Марія Стиліянівна Куррі[553].

У метричній книзі Вознесенського собору за 1887 р. зафіксовано, що в Андрія Іосифовича Сангуінеті та Анни Карлівни народилася 16 липня і була хрещена 1 жовтня донька Марія. Хрещеними батьками Марії стали представники двох знаних

---

547 *Памятная книжка Таврической губернии на 1915 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1915). С. 94.

548 *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1916 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1916). С. 87; Ежегодник Министерства иностранных дел. 1916 (Петроград: типография Тренке и Фюсно, 1916). С. 107.

549 *Памятная книжка Таврической губернии, 1917* / Изд. Тавр. ГСК; Под ред. секр. ком. Г.Н. Часовникова [Б. м.: Б. г.]. С. 94.

550 *Archivo diplomático y consular de España revista internacional, política, literaria y de intereses materiales.* № 353. 8.04.1891. p. 1151.

551 *Guia Oficial de España* 1903 (Madrid, 1903), p. 135.

552 ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 40 («Покровська церква м. Бердянськ. 1883-1885»). Арк. 43 зв.-44.

553 ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 41 («Покровська церква м. Бердянськ. 1886»). Арк. 12 зв.-13.

грецьких родин – грецькопіддані Степан Спиридонович Курі (Куррі) та Харіклея Пантелеймонівна Паремблі[554].

У тому ж 1887 р. Н. Сангвінетті (N. Sanguinetti) був згаданий у щорічнику, в якому були зібрані британські консульські рапорти щодо портів Азовського моря. Першим у цьому номері подавався рапорт британського консула, дислокованого в Таганрозі, причому там йшлося не тільки про безпосередньо таганрозьку торгівлю, але й про стан торгівлі на Азовському морі загалом. Тож тут знаходимо й деяку інформацію про Бердянськ. На той час британським консулом, який опікувався Таганрозьким консульським округом, був колишній віце-консул у Бердянську Вільям Георг Вагстаф. Тож він подав список головних експортерів і імпортерів, а також інших купців у кожному з азовських портів, зокрема – і в Бердянську. Саме в списку головних експортерів, які займалися продажем зерна та лляного насіння, і фігурував Н. Сангвінетті[555].

7 червня 1890 р. народились і були хрещені 7 жовтня близнючки Ольга та Олена Сангуінетті. Їхніми батьками були Андрій Іосифович та Анна Карлівна Сангуінетті. Хрещених батьків на двох близнючок було записано тільки двоє: грецькопіддані Панагі Афанасійович Звороно і Марія Спиридонівна Курі[556].

Як уже згадувалося, 18 лютого 1892 р. народився і 28 квітня був хрещений Іосиф, син Андрія Іосифовича Сангуінетті і Анни Карлівни. Хрещеними батьками Іосифа стали грецькопіддані Панагі Анастасійович Звороно і Марія Спиридонівна Курі (Куррі)[557].

---

[554] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 34. Арк. 78 зв.-79.

[555] *Foreign Office. 1887. Annual Series. # 80. Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Russia. Report for the Year 1886 on the Trade of the Ports of the Sea of Azoff* (London: Harrison and Sons, 1887), p. 15; Лиман І., Константінова В. *Український Південь очима консулів Британської імперії 19 – початку 20 ст. Том 1: Британські консули в портовому місті Бердянськ*у (Київ, 2018). С. 109-110.

[556] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 37. Арк. 63 зв.-64.

[557] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 27 зв.-28.

Цікаво, що в тому ж 1892 р. Андрій Іосифович Сангуінеті значився членом, а грецькопідданий Афанасій Ілліч Курі – кандидатом у члени тимчасової комісії з влаштування Бердянського порту[558].

За даними 1894 р., «А. Сангуинети и К°» вивезли за кордон через Бердянськ 20420 чвертей ячменю, 78990 пшениці-гірки, 51635 озимої, 59138 чвертей арнаутки[559].

6 травня 1896 р. в Андрія Іосифовича Сангуінетті та Анни Карлівни народилась і 16 вересня була хрещена у Вознесенському соборі Бердянська донька Маргарита. Хрещеними батьками тоді стали грецькопідданий Хрисанф Спиридонович Валсамакі та Маргарита Христофорівна, дружина австрійськопідданого Євгена Хардалло[560]. Так родина Сангвінетті вступила в духовну спорідненість з родиною колишнього Бердянського міського голови Ієроніма Івановича Хардалло. Втім, Маргарита Сангуінетті померла вже в 5-місячному віці, 18 жовтня[561].

У 1908 р. «Саугуин. и К°» експортували через Бердянський порт 30359 чвертей ячменю, 100085 пшениці-ульки, 47732 озимої, 25216 арнаутки, 11691 вівса, 70 кукурудзи, 723 чверті макухи[562]. На

---

558 *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1892 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1892). С. 101.

559 Державний архів Одеської області (ДАОО). Ф. 307 (Управление Одесского почтово-телеграфного округа). Оп. 7. Спр. 636 («Переписка с Бердянской и Мелитопольской почтово-телеграфными конторами и другими об изменении почтовых трактов с проведением железнодорожной линии до г. Бердянска. 26.08.1895-20.12.1902»). Арк. 18.

560 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 42. Арк. 38 зв.-39.

561 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 42. Арк. 83 зв.-84.

562 ДАОО. Ф. 324 (Управление главного инженера Новороссийских коммерческих портов). Оп. 1. Спр. 9 («Отчет о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1908 г. Журналы заседаний Бердянского присутствия по портовым делам и др. 1909 г.»). Арк. 39 зв.-40; *Отчет о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1908 год* (Бердянск: типография К.Н.Безсонова, 1909). С. 24-25.

1908 р. серед суден, приписаних до Бердянського порту, значився збудований у 1883 р. в Англії буксирний пароплав «Сфинкс», власниками якого були штурман далекого плавання Гаспар Кралевич та італійськопідданий Андрій Сангунеті[563].

Італійськопідданий Іосиф Давидович Сангуінеті та студент Сергій Михайлович Скрябін 30 червня 1910 р. були записані поручителями з боку нареченого, а статський радник Іосиф Миколайович Кобилінський і артист Олександр Федорович Гурський – поручителями з боку нареченої при вінчанні старшого кандидата на посаду по судовому відомству Миколи Костянтиновича Мініна і доньки статського радника Надії Михайлівни Скрябіної[564].

Уже 8 листопада того ж 1910 р. Іосиф Давидович Сангуінеті та російськопідданий Адам Генрихович Туржанський стали поручителями з боку нареченого при вінчанні італійськопідданого католика Андрія Карловича Рамелла і православної доньки почесного громадянина Наталії (Неоніли) Максимівни Бичіхіної[565].

Коли ж 29 грудня 1911 р. хрестили народжену 21 вересня доньку цієї пари Ангеліну Андріївну Рамелла, хрещеним батьком був записаний італійськопідданий Анджело Степанович Сангуінеті, а хрещеною матір'ю – донька почесного громадянина Анна Максимівна Бичіхіна[566].

Італійськопіддані Анджело Степанович Сангуінеті та Іосиф Давидович Сангуінеті стали поручителями з боку нареченого при вінчанні 11 листопада 1911 р. сина колезького радника Павла

---

563 ДАОО. Ф. 324 (Управление главного инженера Новороссийских коммерческих портов). Оп. 1. Спр. 9 («Отчет о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1908 г. Журналы заседаний Бердянского присутствия по портовым делам и др. 1909 г.»). Арк. 45 зв.-46; *Отчет о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1908 год*. (Бердянск: типография К.Н.Безсонова, 1909). С. 36-37.

564 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 54. Арк. 57 зв.-58.

565 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 54. Арк. 64 зв.-65.

566 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 55. Арк. 50 зв.-51.

Васильовича Полянського й доньки колезького радника Олени Володимирівни Фаерман[567].

У виданні 1911 р. «Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга» Анжело Степанович Сангуінетті фігурує як член Бердянського біржового комітету[568], який діяв під головуванням Маріо Михайловича Даллорсо і до якого входила ціла низка авторитетних греків: Павло Лазарович Збандутто (старший біржовий маклер), Ораціо Васильович Куппа, Панагій Анастасійович Звороно, Григорій Іванович Пападакі (біржовий старшина)[569]. Бердянська біржа, при якій і діяв комітет, до якого входив Сангвінетті, була відкрита в 1906 р., що мало на меті «дозволити Бердянську отримати більшу самостійність у хлібній торгівлі та захистити місцеві інтереси»[570].

Згідно з тим же виданням 1911 р., брати Сангвінетті займалися в Бердянську зерновим бізнесом, маючи контору на вулиці Садовій[571]. Два домоволодіння А.У. Сангуінеті знаходились у кварталі І, домоволодіння А.С. Сангуінеті – на Солдатській слобідці, квартал VII[572].

У виданні «Вся Россия. Русская адресная и справочная книга фабрик, заводов, торгово-промышленности и администрации на

---

567 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 55. Арк. 77 зв.-78.

568 Хоча, скажімо, у виданні 1908 р. членом біржового комітету називається саме Андрій Іосифович (Осипович) Сангуінеті (*Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии. На 1908 год* (Симферополь, 1908). С. 142).

569 *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 37.

570 Иванов Я.М. *Труды отдела торговых портов. Выпуск XVII. Описание Бердянскаго порта* (СПб., 1905). С. 40-41.

571 *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 44.

572 *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 90, 91.

1912 год. Адрес-календарь» Андрій Іосифович Сангуінеті, який мав контору на Соборній площі, називається серед бердянських підприємців, які спеціалізувалися на зернових операціях[573].

За даними 1912 р., складеними Бердянським біржовим комітетом і надісланими до Берліна німецьким консулом у Бердянську, того року А.О. Сангуінеті (A. Sanguineti & C.) експортував з Бердянська 34666 чвертей ячменю, 63294 пшениці-ульки, 67952 озимої, 12520 гірки, 645 жита, 1530 вівса, 1860 макухи, 525 чвертей лляного насіння[574].

За тими ж даними Bundesarchiv у Берліні, наступного, 1913 р. «Сангуинети I. и A. (Sanguineti J. et A.)» вивезли за кордон через Бердянський порт 84045 чвертей ячменю, 60725 пшениці-ульки, 146915 озимої, 18320 гірки, 3400 вівса, 1560 макухи, 11165 лляного насіння та 565 чвертей кукурудзи[575].

Напевно, Вольфганг Сартор, пишучи, що в 1913-1914 рр. «ключовими фігурами в міжнародній торгівлі в Бердянську були італійці – відомі експортери Даллорсо і Сангуметі»[576], вів мову саме про Сангуінеті (Сангвінетті).

Прізвище Сангуінеті (Сангвінетті) продовжувало з'являтись у метричних книгах храмів Бердянська.

Зокрема, 15 квітня 1914 р. народився і 29 липня був хрещений у Вознесенському соборі Давид, син італійськопідданого католика Іосифа Давидовича Сангуінеті та його дружини православної Анни Миколаївни. Хрещеними батьками Давида стали потомствений

---

[573] *Вся Россия. Русская адресная и справочная книга фабрик, заводов, торгово-промышленности и администрации на 1912 год. Адрес-календарь.* Издание Я.П. Крюкова (М.: тип. В. Карякина, 1912). Кол. 4306.

[574] Bundesarchiv (BArch), R 901/6320, S. 9-10.

[575] Bundesarchiv (BArch), R 901/6320, S. 15-16.

[576] Сартор Вольфганг. «Хлебные экспорты Черноморско-Азовского региона: группы предпринимателей и их этнический состав, 1834-1914», *Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї XVIII-XIX ст. Збірник наукових статей* (К.: Інститут історії України НАН України, 2012). С. 196.

почесний громадянин Микола Пантелеймонович Константинов та італійськопіддана Єрмілія Андріївна Сангуінеті[577].

29 листопада 1915 р. італійськопіддана Анна Миколаївна Сангуінеті стала хрещеною матір'ю Антоніна, сина диякона бердянського Вознесенського собору Агафангела Івановича Тихонова та його дружини Ніни Олексіївни[578].

У метричній книзі того ж Вознесенського собору Бердянська 31 березня 1917 р. був зроблений запис про хрещення, згідно з резолюцією архієпископа Херсонського і Таврійського Димитрія від 28 березня 1917 р., народженого 30 січня 1893 р. бердянського міщанина іудея Фроіма Іцковича Уманського. При хрещенні він одержав ім'я Федір. Його хрещеною матір'ю теж стала італійська піддана Анна Миколаївна Сангуінеті[579].

Станом на 1 березня 1916 р. Андреа Сангуінеті (Sig. Andrea Sanguineti) фігурував як агент-кореспондент у Бердянську в списку «Agenti e Periti del "Registro Nazionale Italiano" in Italia ed All'estero»[580].

У 2017 р. в США була опублікована книга про американський торговий флот у роки Першої світової війни «The United States Merchant Marine in World War I: Ships, Crews, Shipbuilders and Operators», в якій описаний такий епізод. У 1918 р. італійський уряд винаймав вітрильне судно «Jolanda» для доставки вугілля з США до Дакару (Республіка Сенегал). Власником «Jolanda» був італійськопідданий Andrea Sanguineti fu Giuseppe, тобто Андреа Сангуінеті, син Джузепе. На зворотньому шляху з Африки до Нью-Йорка власнику судна було дозволено перевозити приватні вантажі, за що італійський уряд отримував 20 %, тож «Jolanda» везла до США какао боби з Аккри. Втім, через низку обставин у

---

[577] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 58. Арк. 26 зв.-27.

[578] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 59. Арк. 37 зв.-38.

[579] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 11 зв.-12.

[580] *Registro nazionale italiano per la visita e la classificazione delle navi e dei galleggianti. Libro registro* (Genova: Stabilimento Tipo-Litografico Pietro Pellas fu L., 1916), p. XII.

Нью-Йорку довго не дозволяли розвантажувати судно, через що Сангуінеті ніс збитки. 23 травня 1924 р. торговий атташе посольства Італії у Вашингтоні подав від імені Сангуінеті позов проти United States Shipping Board на суму 87917 доларів, що, за нашими підрахунками, в еквіваленті на липень 2019 р. дорівнює більш ніж 1 мільйон 300 тисяч доларів. Почались довга тяганина, листування й переговори. Андреа Сангуінеті помер 30 червня 1929 р., так нічого і не домігшись. Після цього позови до федерального суду подавали вже його нащадки – діти Ангела, Ольга і Джузеппе. І аж 6 квітня 1936 р. їм таки вдалося одержати 87917 доларів[581].

На користь того, що ця історія про Андреа Сангуінеті, сина Джузепе, є історією колишнього віце-консула в Бердянську, який у російськомовних документах фігурував як Андрій Іосифович Сангуінетті, свідчить не тільки те, що російськомовним аналогом Джузепе є Іосиф, а й імена його спадкоємців: вище ми наводили витяги з метричних книг про народження в Бердянську дітей Андрія Іосифовича Сангуінетті Ольги та Іосифа (Джузепе).

[581] Williams Greg H. *The United States Merchant Marine in World War I: Ships, Crews, Shipbuilders and Operators* (Jefferson: McFarland, 2017), p. 207-209.

Іоанн Іозеф

Іоанн Йоакимович Іозеф (Іосіф) значився на посаді грецького віце-консула в Бердянську у 1896[582], 1897[583], 1899[584], 1900[585] і 1902[586] рр.

Завдяки матеріалам єдиного проведеного за часів Російської імперії загального перепису населення, який припав саме на часи консульства Іозефа, ми можемо скласти уявлення про представництво греків у складі мешканців Бердянська цього періоду. У 1897 р. 1,58 % населення міста значились як греки. Тож Бердянськ за цим показником аж ніяк не був лідером в міському просторі Південної України: серед усіх міст регіону греки найбільш широко були представлені в Балаклаві (51,36 % від загальної чисельності населення), Старому Криму (24,35 %), Єнікале (12,17 %), Ялті (9,07 %), Феодосії (5,31 %), Керчі (5,29 %), Євпаторії (5,13 %). Серед південноукраїнських міст за межами Таврійської губернії найбільшим відсоток греків був у Маріуполі (5,11 %). По Таврійській губернії більшою, ніж у Бердянську, частка греків була, крім вищезгаданих, і серед мешканців Бахчисарая (3,84 %), Севастополя (2,90 %) і Сімферополя (1,73 %). Серед міст Таврійської губернії меншим, ніж у Бердянську, відсоток греків був у населенні Карасубазара (1,26 %), Ногайська (0,10 %), Мелітополя (0,39 %), Перекопу (0,06 %), Оріхова (0,02 %) і Олешків (0,01 %).

---

582 *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1896 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1896). С. 73.

583 *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1897 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1897). С. 74.

584 *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1899 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1899). С. 94.

585 *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1900). Кол. 1900.

586 *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1902). Кол. 1876.

Загалом греки становили 1,25 % населення Таврійській губернії, але безпосередньо серед її городян становили значно більшу частку – 3,57 %. У населенні ж Бердянського повіту греки становили лише 0,18 %[587].

Згідно з переписом 1897 р., загальна чисельність населення Бердянська становила 26496 осіб. Серед усіх бердянців-підданих Російської імперії, які народилися за межами останньої, перепис зафіксував, що народженими в Греції були 120 городян чоловічої статі. Тож за цим показником саме Греція виступала абсолютним лідером. Адже щодо інших держав, то в Туреччині народилися 84 мешканці Бердянська чоловічої статі, Італії – 36, Пруссії – 21, Австро-Угорщині – 21, «в Німеччині загалом» – 17, Чорногорії – 9, Болгарії – 8, Сербії – 7, Великобританії – 5, Румунії – 4, Франції – 4, Голландії – 1, Саксонії – 1, «інших європейських державах» – 1. Крім того, бердянці були народжені в Персії, не уточнених державах Азії та Центральної Америки.

З вищезазначеною категорією не треба ототожнювати підданих інших, крім Російської імперії, держав. Серед населення Бердянська станом на 1897 р. і за цим показником греки домінували. Адже підданими Греції були 191 чоловік і 134 жінки. Крім того, тут були піддані Туреччини (149 і 92), Німеччини (95 і 132), Італії (52 і 54), Австро-Угорщини (23 і 35), Великої Британії (12 і 22), Сербії (14 і 14), Франції (12 і 9), Румунії (9 і 10), Чорногорії (10 і 8), Персії (14 чоловіків і жодної жінки), Болгарії (4 і 3), Швейцарії (2 і 4), «держав Центральної Америки» (1 чоловік і 1 жінка).

При абсолютному домінуванні росіян і українців, за мовною ознакою перепис зафіксував у Бердянську 418 греків, 2771 єврея,

---

[587] *Первая всеобщая перепись населения Российской империи. 1897 г. XLI. Таврическая губерния* / Издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел (СПб.: Паровая скоропечатня П.О. Яблонского, 1904). С. 2-3, 94; Константінова Вікторія. *Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861-1904 роки)* (Запоріжжя: АА Тандем, 2010). С. 421, 568-569.

733 німці, 290 татар, 130 болгар, 105 поляків, 74 вірменина, 50 турків, 11 чехів, 6 естонців і 4 молдован[588].

У 1896 р., в якому Іоанн Іозеф (Іосіф), згідно з виявленими на сьогодні джерелами, вперше фігурував на посаді грецького консульського представника в Бердянську, до місцевого порту зайшло 50 суден під грецьким прапором (з них 19 вітрильників і 31 пароплав): 14 – з Греції, 11 – з портів Російської імперії, 9 – Франції, 8 – Іспанії, 5 – Італії, по 1 – Нідерландів, Мальти та Болгарії. Вийшло з Бердянська 49 грецьких суден: 15 – до портів Російської імперії, 13 – Франції, по 6 – Іспанії та Гібралтару, 4 – Греції, 2 – Італії, по 1 – до Німеччини, Румунії і Тунісу[589].

У 1899 р. до Бердянського порту зайшло лише 18 суден під грецьким прапором (з них 1 вітрильник і 17 пароплавів): 9 – з Франції, 5 – з портів Російської імперії, 3 – Італії, 1 – Греції. Вийшло з Бердянська також 18 грецьких суден: 6 – до Іспанії, 5 – Італії, 4 – Греції, 3 – Франції[590].

Вже за той самий початковий для кар'єри Іоанна Йоакимовича Іозефа (Іосіфа) на посаді грецького віце-консула в Бердянську 1896 р. у метричній книзі місцевого Вознесенського собору ми знайшли запис, що 10 травня 1896 р. була хрещена народжена 23 вересня 1895 р. Каліопа, донька грецькопідданого Іоанна Йоакимовича Іосіфа і його дружини Аглаїди Іванівни. Хрещеного батька при цьому записано не було, а хрещеною матір'ю стала грецькопіддана Катерина Іванівна Докоро[591].

У цій же метричній книзі за 1896 р.[592] виявлені записи щодо таких греків:

---

[588] Лиман Ігор, Константінова Вікторія. *Німецькі консули в Північному Приазов'ї* (Дніпро: ЛІРА, 2018). С. 117.

[589] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1896 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типо-литография М.П. Фроловой, 1898). С. 50.

[590] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1899 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типо-литография М.П. Фроловой, 1901). С. 50.

[591] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 42. Арк. 22 зв.-23.

[592] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 42.

Хрещеними батьками виступили грецькопідданий Антон Сігало (9 січня), турецькопіддана Пелестера Георгіївна Артропуло (28 січня, 7 квітня), турецькопіддана Марія Іванівна Христофідіс (18 лютого), таганрозький міщанин Микола Євстафійович Звороно (23 лютого), дружина керч-єнікальського мешканця Григорія Деспотулі Феодосія Петрівна (25 лютого), турецькопідданий Харлампій Паніотович Спіропуло (3 березня), грецькопіддана Катерина Дмитрівна Маркопуло (17 березня), грецькопідданий Іван Афанасійович Мую (14 квітня), керченський міщанин Георгій Спиридонович Спіріаді (12 травня), турецькопіддана Єрмофілія Іванівна Григоріаді (12 травня), бердянська міщанка Агафія Петрівна Докоро (2 червня), грецькопідданий Микола Євстафійович Христофі (30 червня), феодосійський міщанин Володимир Георгійович Лаго (16 липня), син бердянського купця Костянтин Лазарович Збандуто (Збандутто) (16 серпня), бердянський купець Лазар Павлович Збандуто (15 вересня), його донька Любов Лазарівна Збандуто (15 вересня), грецькопідданий Хрисанф Спиридонович Валсамакі (16 вересня), дружина грецькопідданого Федора Федорокакі Василіса Гаврилівна (29 вересня).

11 січня народився і 25 січня був хрещений Герасим, син турецькопідданого Харлампія Панаіотовича Спіропуло та його дружини Олени Пантелеймонівни (Павлівни). Хрещеними батьками при цьому стали турецькопідданий Георгій Елівферійович Колчакі та грецькопіддана Ерефілія Василівна Деланас.

21 січня народився і 27 січня був хрещений Федор, син турецькопідданого Георгія Ефимовича Попандопуло і його дружини Анни Спиридонівни. Хрещеними батьками Федора були записані турецькопіддані Микола Дмитрович Касимов і Пелестера Георгіївна Артропуло.

19 березня народився і був хрещений 3 квітня Хрисанф, син турецькопідданого Анастасія Георгійовича Анастасіадіса та його дружини Марії Миколаївни. Грецькопіддані Ксенофонт Миколайович Руміліоті та Катерина Мануїлівна Ангеліті при цьому стали хрещеними батьками.

14 квітня народилась і 9 червня була хрещена Ольга, донька турецькопідданого Фосіона Федоровича Крістіді та його дружини Марії Ісааківни. Хрещеними батьками при цьому стали дійсний статський радник Євген Олександрович Завалішин і вдова колезького секретаря Єлизавета Олександрівна Гальперіна.

Народився 10 червня і 7 липня був хрещений Іван, син грецькопідданого Спиридона Івановича Кундурі та його дружини Олени Олексіївни. Хрещеними батьками були записані грецькопідданий Спин Іванович Літердопуло та мелітопольська міщанка Надія Іллівна Ананасенко.

4 серпня народився і 5 вересня хрестився Микола, син грецькопідданого Софонія Павловича Барбухакі та його дружини Олени Іллівни. Потомственний почесний громадянин Микола Пантелеймонович Константинов і Катерина Іванівна, дружина грецькопідданого Миколи Докоро при цьому стали хрещеними батьками.

Поручителем при вінчанні став студент Костянтин Іванович Деметріадес (17 липня).

10 січня 1896 р. вінчалися першим шлюбом 39-річний грецькопідданий Павло Михайлович Докоро[593] і 18-річна бердянська міщанка Марія Ісидорівна Донченко. Поручителями з боку нареченого стали грецькопідданий Іоакинф Спиридонович Разі та турецькопідданий Анастасій Георгійович Анастасіадіс, а нареченої – турецькопідданий Георгій Ілліч Ласкін і бердянський міщанин Афанасій Петрович Соловйов.

21 січня вінчалися першим шлюбом 26-річний маріупольський міщанин Іван Георгійович Томазо і 22-річна бердянська міщанка Наталя Максимівна Бичіхіна.

17 квітня відбулось вінчання першим шлюбом 27-річного бердянського міщанина Устина Федосійовича Чернявського і 23-річної грецькопідданої Марії Даміанівни Нако. Поручителями стали бердянські міщани Захар Афанасійович Шабаєв, Федор

[593] Коли грецькопідданий Павло Михайлович Докоро помер 29 листопада 1911р., у метричній книзі було зазначено, що йому 57 років (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 55. Арк. 115 зв.-116).

Рафаїлович Дорошенко, Григорій Сергійович Володькін і Павло Афанасійович Шабаєв.

18 вересня вінчалися 32-річний селянин Харківської губернії Іван Якимович Кутьков і 24-річна турецькопіддана Ставріна Христофорівна Георгіаді. Поручителями з боку нареченого стали псаломщик бердянської Петропавлівської церкви Григорій Іванович Руднев і поселянин Великої Янісолі Михайло Саввич Хорош, а нареченої – помічник класних наставників Бердянської чоловічої гімназії Олександр Іванович Серно-Солов'євич і син бердянського купця Федор Христофорович Найдьонов.

А 10 листопада вже сам 27-річний Михайло Саввич Хорош вінчався першим шлюбом з 22-річною грецькопідданою Олександрою Елевферівною Сіріго (Серіго).

Серед померлих у 1896 р. були 49-річна грецькопіддана Катерина Павлівна Серіго (13 квітня), 69-річний грецькопідданий Ставро Ілліч Курі (Куррі) (24 квітня), 9-місячний Дмитро, син грецькопідданого Миколи Метакса-Ласкораті (4 вересня), 6-місячний Хрисанф, син турецькопідданого Анастасія Анастасіадіса (17 вересня), 27-річна турецькопіддана Кіріякі Козьмівна Попаз (9 листопада) і 70-річний грецькопідданий Дмитро Іванович Теопілос (20 грудня).

Хронопулос

У виданому в Петербурзі довідковому виданні «Вся Россия» Хронопулос значився на посаді консула Королівства Греція в Бердянську в 1897 р.[594] У метричних книгах Бердянська ми не знайшли такого прізвища. Втім, є ймовірність, що в столичному видавництві подали перекручений варіант прізвища Франгопуло, яке фігурувало в метричних книгах вельми часто (в цьому можна переконатися, прочитавши цю нашу монографію). Адже і в бердянських метриках іноді Франгопуло писався як Хрангопуло (Хронкопуло, Хранкопуло, Хронгопуло), як, скажімо, в запису про хрещення народженого 1 червня 1852 р. Федора, сина турецькопідданого Харлампія Миколайовича Хранкопуло і його дружини Олени Леонтіївни[595]; в запису про хрещення 13 червня 1871 р. Софії Федорівни Доскоч хрещеною матір'ю значиться «бердянського купця Харлампія Хрангопуло донька Харитина дівиця»[596]. При цьому вже в запису про вінчання першим шлюбом з 41-річним керч-єнікальським міщанином Антонієм Павловичем Куппою, яке мало місце 21 січня 1873 р., 25-річна Харитина Харлампіївна фігурувала як Франгопуло[597]. Грецькопідданий

---

[594] *Вся Россия. 1897*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина). Кол. 2163.

[595] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 3. Арк. 39 зв.-40.

[596] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 19. Арк. 43 зв.-44.

[597] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 20. Арк. 93 зв.-94. Як Франгопуло була записана і рідна сестра Харитини Харлампіївни Єлизавета, яка 10 жовтня 1899 р. стала хрещеною матір'ю Сергія, сина бердянського міщанина Михайла Никифоровича Кіяшка та його дружини Іуліанії Лаврентіївни. Кумом Франгопуло тоді став грецькопідданий Микола Никифорович Папуца (ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 30 («Петропавлівська церква м. Бердянськ. 1899»). Арк. 39 зв.-40). Писалась як Франгопуло й інша рідна сестра, Олімпіада Харлампіївна (ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області).

Георгій Герасимович Хрангопуло фігурує як хрещений батько незаконнонародженої Євгенії Грішакової в метричому запису від 29 вересня 1874 р.[598]

Ймовірно, Хронопулос (або ж Франгопуло) був консульським представником Греції в Бердянську навіть неповний рік. Адже, скажімо, видання «Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1897 год» називає грецьким віце-консулом у Бердянську, як і в 1896 р.[599], Іоанна Йоакимовича Іозефа[600].

Саме на 1897 р. припала вельми важка сторінка в історії Греції. У результаті поразки країни в 30-денній греко-турецькій війні Греція потерпіла банкрутство, після чого над нею був встановлений міжнародний фінансовий контроль. Була створена міжнародна фінансова комісія в складі Великої Британії, Франції, Російської імперії, Австро-Угорщини, Німеччини та Італії. На 1898 р. дефіцит бюджету Греції сягнув рекордної відмітки в 207 мільйонів золотих драхм[601].

У 1897 р. до Бердянського порту зайшло лише 11 суден під грецькими прапорами (з них 1 вітрильник і 10 пароплавів): по 3 – з Франції та Італії, 2 – Греції, портів Російської імперії, Єгипту й Алжиру – по 1. Вийшло з Бердянська 12 грецьких суден: 8 – до Франції, 2 – Греції, по 1 – до Гібралтару і портів Російської імперії[602].

Оп. 1. Спр. 30 («Петропавлівська церква м. Бердянськ. 1899»). Арк. 47, 54).

[598] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 21. Арк. 70 зв.-71.

[599] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1896 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1896). С. 73.

[600] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1897 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1897). С. 74.

[601] Соколовская О.В. «Русско-греческая торговля, династические связи и крымские греки во второй половине XIX – начале XX в.», *Греки Балаклавы и Севастополя* (М.: Индрик, 2013). С. 153, 154.

[602] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1897 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типо-литография М.П. Фроловой, 1899). С. 53-54.

У метричній книзі Вознесенського собору за 1897 р.[603] присутні такі записи щодо греків:

Хрещеними батьками стали грецькопіддані Микола Михайлович Докоро (13 січня); Спиридон Іванович Габріелі (16 березня); Георгій Діонисович Маркопуло (18 березня, 16 серпня); Катерина Дмитрівна Маркопуло (дружина грецькопідданого Георгія Маркопуло, 25 травня); Марк Елевферович Серіго (5 червня); дружина грецькопідданого Костянтина Папуци Ірина Петрівна (6 липня); Микола Дмитрович Еваргулі (19 липня); дружина грецькопідданого Федора Федорокакі Василіса Гаврилівна (17 серпня); дружина грецькопідданого Фотія Костантопуло Морія Фомівна (21 вересня); Костянтин Павлович Курі (21 листопада). Виступили хрещеними батьками не зазначені як грецькопіддані Димитрій Костянтинович Ніколаіді (турецькопідданий, 18 травня), Катерина Харлампіївна Аргіропуло (22 травня), Афанасій Аргірієвич Дімопуло (керч-єнікальський мешканець, 1 червня), Матрона Василівна Трандафілі (турецькопіддана, 3 червня, 30 серпня), Микола Григорович Ласкідіс (турецькопідданий, 15 червня), Микола Дмитрович Касіміді (турецькопідданий, 6 липня), дружина керч-єнікальського мешканця Григорія Деспотулі Феодосія Петрівна (27 липня), Киріак Костянтинович Фоша (турецькопідданий, 30 серпня), Петро Фотієвич Фот (турецькопідданий, 30 серпня), Костянтин Аристархович Деспотулі (керч-єнікальський мешканець, 21 вересня), Марія Ісакіївна Крістіді (турецькопіддана, 9 листопада), Панаіот Апостолович Алферіс (бердянський міщанин, 9 листопада).

27 січня народився і 13 лютого був хрещений Іван, син грецькопідданого Георгія Івановича Акліроса та його дружини Марії Миколаївни. Хрещеними батьками тоді стали грецькопіддані Демосфен Андрійович Ангелакі (Ангеліті) та Марія Герасимівна Папуца.

21 лютого народився і 6 березня хрестився Мануїл, син грецькопідданого Олексія Мануїловича Деленаса і його дружини

[603] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 43.

Рефілії Василівни. При цьому в запису від 2 травня Рефілія Василівна Деленас фігурує як турецькопіддана.

10 травня народився і 19 червня був хрещений Стефан, син грецькопідданого Георгія Степановича Кука і його дружини Франциски Георгіївни. Хрещеними батьками були записані грецькопіддані Микола Михайлович Докоро та Ірина Марківна, дружина Георгія Дракопуло.

16 лютого була народжена й 1 липня хрещена Валентина, донька грецькопідданого Івана Спиридоновича Габріелі і його дружини католички Бронислави Михайлівни. Хрещеними батьками стали грецькопіддані Спиридон Спиридонович Габріелі та Катерина Федорівна, дружина Георгія Габріелі.

8 листопада народилась і 12 грудня хрестилась Іуліта, донька грецькопідданого Костянтина Герасимовича Вальяно та його дружини Олександри Антонівни. Хрещеними батьками при цьому стали сімферопольський міщанин Христофор Афанасійович Панаіотіс і дворянка Гликерія Іванівна Габрова.

Того ж року 6 червня вінчалися 32-річний штурман каботажного плавання бердянський міщанин Даміан Миколайович Франгопуло і 24-річна феодосійська міщанка Варвара Христофорівна Кір'якова. Поручителями з боку нареченого виступили таганрозький міщанин Микола Євстафійович Звороно та грецькопідданий Демосфен Андрійович Ангелакі, а нареченої – бердянський міщанин Іван Євстафійович Звороно[604] та грецькопідданий Андрій Спиридонов.

---

[604] Іван Євстафійович і Микола Євстафійович Звороно були братами Костянтина Євстафійовича Звороно – міського голови Ногайська кінця XIX – початку XX ст. (*Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. 1899*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина, 1899). Кол. 925; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1902). Кол. 1875). 17 березня 1912 р. помер 80-річний Герасим Миколайович Звороно-Коцегеро (ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 183 («Покровська церква м. Бердянськ. 1912, 1913»). Арк. 105 зв.-106), чий надгробок донині вцілів на бердянському кладовищі.

Згідно з метриками Вознесенського собору, у 1897 р. померли: 16 лютого – 45-річна бердянська міщанка, представниця грецької родини Катерина Полікарпівна Вероні; 27 березня – 87-річний маріупольський міщанин Фома Дмитрович Хаджинов; 14 квітня – 65-річний феодосійський міщанин Пантелеймон Христофорович Лаго; 15 квітня – 55-річний грецькопідданий Василь Панаіотович Метакса («від отруєння нашатирним спиртом, яке сталося в момент психічного його розладу»); 23 квітня – 38-річний турецькопідданий Харлампій Миколайович Аргіропуло; 6 травня – 50-річний турецькопідданий Іван Христофорович Христо; 11 червня – 1-річний Георгій, син грецькопідданого Федора Папуци; 20 червня – 5-місячний Микола, син бердянського міщанина Ставро Прегматевти; того ж дня – 3-річний Марк, син турецькопідданого Анастасія Анастасіадіса; 28 червня – 2-місячна Таісія, донька турецькопідданого Харлампія Спіропуло; 10 липня – 62-річний бердянський міщанин Ставро Миколайович Пріматефті; 29 липня – 47-річний грецькопідданий Микола Михайлович Руфас.

Ламбро Амбанопуло

Ламбро Георгійович Амбанопуло (Амбонопуло) фігурував як віце-консул Греції в 1898[605], 1899[606], 1901[607], 1902[608] і 1903[609] рр.

Амбанопуло були найвідомішою родиною купців і судновласників з Міконосу, яка осіла в Бердянську, де сформувався цілий анклав міконоських вихідців[610]. Засновниками роду вважаються Г. Амбанопуло, який на початку XIX століття оселився в Одесі, і Ламбро (Ламбріано) Амбанопуло (1824-1883), який першим оселився в Приазов'ї і створив велику торгову та судновласницьку компанію, яка базувалася саме в Бердянську. Справу Ламбро Амбанопуло продовжив син Никифор, який одружився на шостій донці Андрія Афанасійовича Вальяно, брата Марі Вальяно з Таганрога. Як впливовий купець, Ламбро Амбанопуло в 1870 р. був обраний до складу депутатів комісії із захисту інтересів Бердянського порту, створеної у зв'язку з наявним клопотанням про дослідження Білосарайської коси на предмет можливості створення там нового порту[611].

---

605 *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1898 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1898). С. 81.

606 *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. 1899*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина, 1899). Кол. 925.

607 ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 32. Арк. 56.

608 *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1902 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1902). С. 89.

609 *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1903 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 127; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1903* (Saint-Petersbourg, 1903), p. 119.

610 Ευρυδίκη Σιφναίου, Τζελίνα Χαρλαύτη. "Χρονολογιο: «Εμείσ εισ Ρωσίαν»", *Οι ελληνεσ τησ Αζοφικησ 18οσ – αρχεσ 20ου αιωνα* (Αθήνα, 2015), σ. 31; Evrydiki Sifneos. "Greek Family Firms in the Azov Sea region, 1850-1917", *Business History Review* 87 (Summer 2013), p. 279-308.

611 Харлафтис Т., Константинова В.Н. «Амбанопуло», *Энциклопедия Бердянска* (Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2014). Т. 2: М-Р. С. 737-738; Лыман И., Константинова В. «Биографии и деятельность. Бердянск», *Black Sea Port-*

Членам родини Амбанопуло з початку XIX століття належали парусні судна. Вони були власниками «Посейдона», зареєстрованого в Одесі в 1830-х роках, і «Kaloi Adelphoi», зареєстрованого в 1840-1850-х роках. Крім того, вони фрахтували парусні судна в інших судновласників з Міконосу або ж купували кораблі в спільне володіння з ними, як це було у випадку з вітрильником «Филадельфия», який належав Амбанопуло спільно з Іоргакісом Дракопуло (Yorgakis P. Dracopulos) з 1870 х рр. до рубежу століть. Водночас, члени родини Амбанопуло були власниками великих вітрильних суден «Philopator» водотоннажністю 219 тонн і «Аспазия Амбанопуло» водотоннажністю 397 тонн[612].

У списках суден торгового флоту Російської імперії на 1 січня 1858 р. приписаною до Бердянського порту була збудована в Ростові-на-Дону в 1857 р. із сосни і дубу требака «Святой Иоанн Предтеча» (25 ластів, екіпаж – 4 матроси, шкіпер – Д. Каланархопуло) іноземного гостя Г. Амбанопуло[613].

У метричній книзі Вознесенського собору Бердянська зафіксовано, що в іноземного гостя грецькопідданого Ламбріано Никифоровича Амбанопуло та його дружини Харісти Іванівни народився 25 лютого і був хрещений тільки 20 липня 1858 р. син Іван. Хрещеним батьком тоді став бердянський купець Георгій Никифорович Амбанопуло[614].

---

cities, 1780s-1910 [Електронний ресурс] // URL: http://blacksea.gr/ru/cities/berdyansk/4-1-3-1 (Дата звернення: 23.12.2013).

[612] Харлафтис Т., Константинова В.Н. «Амбанопуло», *Энциклопедия Бердянска* (Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2014). Т. 2: М-Р. С. 737-738; Лыман И., Константинова В. «Биографии и деятельность. Бердянск», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: http://blacksea.gr/ru/cities/berdyansk/4-1-3-1 (Дата звернення: 23.12.2013).

[613] Мельницкий Всеволод Петрович. *Русский коммерческий флот по 1-е января 1858 года (По офиц. источникам)* (СПб.: типография Морского ведомства, 1859). С. 25.

[614] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 35 зв.

Ще раніше грецькопідданий Ламбро Никифорович Абанопуло (Амбанопуло) фігурував як хрещений батько народженого 1 і хрещеного 14 березня 1855 р. Василя, сина бердянського міщанина Миколи Олексійовича Рикова і його дружини Катерини Филипівни[615].

Бердянський 3-ї гільдії купець Григорій Амбанопуло та грецькопідданий Петро Калофа були записані поручителями з боку нареченого, а грецькопіддані Іван Амбанопуло та Ламбріно Кондакі – з боку нареченої при вінчанні 31 серпня 1858 р. бердянського купецького сина Миколи Васильовича Кир'яненка (22 роки) і грецькопідданої Кірани Іванівни Папуци (17 років)[616].

За 1864 р. у фонді управління Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора відклалися справи «За скаргою ногайського купця Михайла Григорова на повільність у закінченні справи його з іноземцем Ламбро Амбанопуло про розрахунки в торгівлі»[617] і «Про гроші на користь іноземця Амбанопуло, виручені від продажу вантажу з судна, яке загинуло в 1860 році»[618].

У метричній книзі за 1865 р. записано, що 1 червня в грецькопідданого Ламбріно Никифоровича Амбанопуло і його дружини Христини (Харісти) Іванівни народилась і 3 жовтня була хрещена донька Олена, хрещеним батьком якої став

---

615 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 174 зв.

616 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 172 зв.-173.

617 ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 112. Спр. 213 (1864 р.) («По жалобе ногайского купца Михаила Григорова на медленность в окончании дела его с иностранцем Ламбро Амбанопуло о расчетах по торговле»).

618 ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 112. Спр. 294 (1864 р.) («О деньгах в пользу иностранца Амбанопуло, вырученных от продажи груза с судна, погибшего в 1860 году»).

грецькопідданий Микола Петрович Ксідакі[619]. А 7 вересня того ж року в Ламбріно Амбанопуло помер однорічний син Яків[620].

21 травня народився і 24 червня 1867 р. був хрещений син грецькопідданого Ламбріано Никифоровича Амбанопуло і його дружини Харісти Іванівни Марко, хрещеним батьком якого був записаний грецькопідданий Петро Маркович Калогера[621].

Вже 25 липня того ж 1867 р. сам Ламбро Никифорович Амбанопуло став хрещеним батьком народженої 4 липня Софії, доньки англійськопідданого Луки Дмитровича Карбурі та його дружини Смарагди Костянтинівни. Хрещеною матір'ю Софії стала бердянська купчиха 1-ї гільдії Фотина Андріївна Парісі[622].

12 серпня 1871 р. Ламбро Никифорович Амбанопуло був записаний хрещеним батьком доньки англійськопідданого Луки Дмитровича Карбурі та його дружини Смарагди Костянтинівни Анни, народженої 16 липня. Кумою Амбанопуло стала грецькопіддана Аргіро Костянтинівна Георгандопуло[623].

А 18 серпня того ж 1871 р. у самого Ламбро Никифоровича Амбанопуло і Харісти Іванівни народився син Яків, хрещеним батьком якого 18 вересня став грецькопідданий Ламбріно Миколайович Скорділі[624].

---

[619] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 12. Арк. 97 зв.-98.

[620] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 12. Арк. 195 зв.-196.

[621] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 1 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1866-1867»). Арк. 75 зв.-76.

[622] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 15. Арк. 46 зв.-47.

[623] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 19. Арк. 58 зв.-59.

[624] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 19. Арк. 66 зв.-67.

8 листопада того ж 1871 р. вже донька Ламбріано Амбанопуло Євгенія стала хрещеною матір'ю народженої 9 жовтня Євгенії, доньки грецькопідданого Спиридона Івановича Габріелі[625].

Наведемо інформацію, пов'язану з діяльністю членів родини Амбанопуло, виявлену в публікаціях бердянських кореспондентів «Одесского Весника». «Минулого тижня, 5 і 6 чисел, у нас була буря, якій ми, втім, не дивуємося. Наше море таке бурхливе, і самий рейд так небезпечний, що при постійному поривчастому низовому вітрі не дивно очікувати щороку бурі з усією обстановкою справжнього шторму. Так сталося і в нинішньому році. За зібраними відомостями, при Бердянському порті від цієї бурі відбулися такі аварії суден і аварійні випадки: російські каботажні судна:... 3) «Св. Николай», що належить Амбанопуло, шк[іпер] Савва Леваті, сильно пошкоджене, затонуло біля самої пристані зліва, без вантажу... 7) «Св. Николай», що належить Амбанопуло, шк[іпер] Микола Марулі, з пшеницею викинуто на берег... Екіпажі взагалі, як чутно, врятовані»[626]. «Головними діячами відпускної торгівлі були такі торгові доми: Герасим Куппа 168.716 чвертей різних продуктів; Ф. Порро 127.216 чвертей, брати Тубіно 95.207 чвертей, Л. Амбанопуло 93.690 чвертей, Бонне і комп. 53.125 чвертей, Н. Лучич 48.200 чвертей, Ставро Куппа 42.763 чверті»[627]. «Участь у відпускній торгівлі брали в більших розмірах комерційні доми: Абанопуло, Луппі, Тубіно, Порро, Гардало, Бонне, Жулі, Геммерле, Паремблі, Островський та інші; але передовим негоціантом як у попередні роки, так і в минулу навігацію 1871 року був Герасим Костянтинович Куппа»[628]. «Особливу участь у цій величезній відправці брали наші комерційні контори: Порро, Тубіні, Абанопуло, Лупі, Гардало, Боне і Стані Болло і К°; але на першому плані завжди залишається

[625] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 19. Арк. 79 зв.-80.
[626] «1-го апреля», *Одесский Вестник.* № 49. 4.V.1861. С. 215-216.
[627] «15 го декабря», *Одесский Вестник.* № 285. 29.XII.1866. С. 941.
[628] Крыжановский Василий. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 25. 1.II.1872. С. 98-99.

наш першостатейний купець Герасим Костянтинович Куппа»[629]. «З комерційних домів Бердянська: Порро, Тубіні, Луппі, Стані, Рубіоні, Гардало і Амбанопуло – перші два відправили понад ста тисяч чвертей; наступні за ними три кожен від 60 до 90 тисяч чвертей, а останні два – не менше 30 т. чвертей кожен»[630]. «У нас навігація відкривалася. Вчора, тобто 7 березня, почалося вантаження англійського пароплава «Ингам», шкіпер Робертон, який прийшов вночі 6 березня. Відправник – наш невтомний купець Абанопуло, вантаж – пшениця. Втім, на рейді нашому все ще показується в глибах лід»[631]. «Завдяки діяльності комерційних домів п[анів] Абанопуло, Порро і Тубіно кожен з них відправив по теперішній час більше ста тисяч чвертей різного зерна. При всьому тому, ще й половина магазинів не спорожнена, і кожен день всі вулиці і двори зайняті привезеним для продажу хлібом»[632]. «У величезній відпускній операції нашого порту минулого року брали участь комерційні контори порту нашого, а саме: Амбанопуло – 210.800 чвертей, Тубіно – 210.000 ч., Порро – 200.010 ч., Куррі – 181.160 чет., Луппі – 146.750 чвертей, Банкері – 111.380 ч., Шарно – 51.180 ч., Лікіардопуло – 39.102 ч., Фресіне – 36.804 чвертей, Ортензато – 34.820 ч., Паремблі – 28.265 ч., Станіо – 20.000 ч., Капітанакі – 8.000 ч., Хардало – 5.000 ч., і, нарешті, незамінний наш негоціант Герасим Костянтинович Куппа – 450.000 ч.»[633].

24 серпня 1886 р. грецькопідданий Никифор Георгійович Абанопуло став одним із поручителів при вінчанні 47-річного

---

[629] Крыжановский Василий. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 13. 18.I.1873. С. 50.

[630] Крыжановский Василий. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 14. 17.I.1874. С. 2.

[631] Крыжановский Василий. «8 марта», *Одесский Вестник.* № 61. 16.III.1878. С. 3.

[632] Крыжановский Василий. «15-го мая», *Одесский Вестник.* № 115. 23.V.1878. С. 3.

[633] Крыжановский Василий. «19 марта», *Одесский Вестник.* № 66. 25.III.1879. С. 2.

грецькопідданого Софонія Павловича Бурбухакі[634] з 20-річною донькою ніжинського грека Оленою Іллівною Катеріоглу (Кітаріоглу). Іншими поручителями при цьому стали французькопідданий Наполеон Георгійович Газе (Гізі), бердянський міщанин Василь Миколайович Субботін і грецькопідданий Спиридон Іванович Габріелі[635]. 1 жовтня 1887 р. у цієї пари, Софонія Павловича та Олени Іллівни, народилась і 29 жовтня була хрещена донька Ірина, хрещеним батьком якої став саме Никифор Георгійович Абанопуло, а хрещеною матір'ю – Євгенія Георгіївна Курі[636].

Никифор Георгійович Абанопуло і генеральша Ольга Артурівна Тілло були записані хрещеними батьками народженого 14 і хрещеного 23 листопада 1886 р. Олексія, сина православного «французького громадянина і консула Таврійської губернії міста Бердянська» Івана Францовича Бонне і його дружини Леонтини Андріївни[637] «французько-реформаторського сповідання»[638].

У 1887 р. Н. Амбанопуло (N. Ambanopoulo) був присутній у списку головних експортерів, які займалися продажем зерна та лляного насіння, наведеному в щорічнику, де були зібрані британські консульські рапорти щодо портів Азовського моря[639]. Із

---

[634] Перша його дружина, Софія Барбухаті померла в 32-річному віці 16 серпня 1882 р. (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 29. Арк. 175 зв.-176).

[635] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 33. Арк. 104 зв.-105.

[636] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 34. Арк. 85 зв.-86.

[637] 4 січня 1903 р. в метричній книзі бердянської Петропавлівської церкви був зроблений запис, що 2 січня померла 52-річна «французького громадянина Іоанна Боне дружина Ксенія Андрійова донька» (ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 34 («Петропавлівська церква м. Бердянськ. 1903»). Арк. 23-24).

[638] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 33. Арк. 81 зв.-82.

[639] *Foreign Office. 1887. Annual Series. # 80. Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Russia. Report for the Year 1886 on the Trade*

посиланням на британські консульські рапорти згадує Н. Амбанопуло як одного з головних експортерів Бердянська 1886 р. і Тзеліна Харлафтіс у книзі «A History of Greek-Owned Shipping. The Making of an International Tramp Fleet, 1830 to the present day»[640], у якій, між іншим, це є єдиною згадкою про Бердянськ.

Ймовірно, про Никифора Амбанопуло йшлося в публікації «Одесского Вестника» 1888 р., де повідомлялося, що «місцевий негоціант, Н. Ам-ло» пожертвував 400 рублів на користь бідних Бердянська[641].

20 травня того ж року Никифор Григорович Амбанопуло був записаний хрещеним батьком Діонісія, сина грецькопідданого Георгія Денисовича Маркопуло і його дружини Катерини Дмитрівни. Хрещеною матір'ю Діонісія стала грецькопіддана Анна Афанасіївна Курі[642].

17 червня 1890 р. Никифор Григорович Амбанопуло та дружина військового інженера, який, між іншим, проектував будівлю Бердянської чоловічої гімназії, Анастасія Михайлівна Єльська стали хрещеними батьками народженого 30 квітня Георгія, сина грецькопідданого Івана Георгійовича Гізі та його дружини Людмили Іванівни[643].

У виданні 1900 р. «Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи» Ламбро Георгійович Амбанопуло і Никифор

---

of the Ports of the Sea of Azoff (London: Harrison and Sons, 1887), p. 15; Лиман І., Константінова В. *Український Південь очима консулів Британської імперії 19 – початку 20 ст. Том 1: Британські консули в портовому місті Бердянськ*у (Київ, 2018). С. 109-110.

[640] Gelina Harlaftis, *A History of Greek-Owned Shipping. The Making of an International Tramp Fleet, 1830 to the present day* (London, Routledge, 1996), p. 79.

[641] «19 декабря», *Одесский Вестник.* № 347. 28.XII.1888. С. 3.

[642] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 35. Арк. 31 зв.-32.

[643] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 37. Арк. 40-41 зв.

Ламбріанович Амбанопуло фігурують як підприємці, які в Бердянську спеціалізувались на операціях із зерном[644].

Окремо варто сказати про Харіклею Никифорівну Амбанопуло, через яку родина Амбанопуло була пов'язана з іншим впливовим у Бердянську грецьким купецьким родом.

14 липня 1871 р. був зроблений запис про вінчання першим шлюбом 27-річної грецькопідданої Харитини (Харіклеї) Никифорівни Амбанопуло і 39-річного грецькопідданого Афанасія Ілліча Курі (Куррі). Поручителями з боку нареченого тоді стали грецькопіддані Ламбріно Никифорович Амбанопуло і Андрій Боназундо, з боку нареченої – грецькопіддані Антоній Даміанович Власопуло і Микола Францович Патрінос (Патріно)[645].

8 січня 1873 р. Ламбріно Никифорович Амбанопуло став хрещеним батьком народженого 26 жовтня 1872 р. сина цього подружжя Іллі[646].

20 травня 1874 р. був зроблений запис про народження 15 травня у Харіклеї Никифорівни і Афанасія Ілліча Курі доньки Марії, хрещеним батьком якої записали англійськопідданого Миколу Петровича Гріпарі[647].

12 серпня 1875 р. у цієї ж подружньої пари народилась донька Євгенія, хрещеними батьками якої 25 вересня стали грецькопідданий Марк Петрович Калогера та російськопіддана Аргаро Костянтинівна Георгандопуло[648].

---

[644] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1900). Кол. 1901.

[645] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 19. Арк. 103 зв.-104.

[646] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 20. Арк. 1 зв.-2.

[647] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 21. Арк. 38 зв.-39.

[648] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 22. Арк. 71 зв.-72.

6 липня 1877 р. народилась Анна, рідна сестра Євгенії, яку 28 серпня хрестили грецькопіддані Іван Ламбрович Амбанопуло і Марія Спиридонівна Курі[649].

25 вересня 1878 р. у Харіклеї Никифорівни і Афанасія Ілліча Курі народився ще й син Никифор, якого 29 жовтня хрестили Ставро Ілліч Курі та Марія Спиридонівна Курі[650].

На Бердянському кладовищі зберігся пам'ятник з епітафією: «Тут, у краю гіпербореїв, далеко від Греції, дружину Афанасія Куррі, його улюблену Харіклею, уроджену Амбанопуло, мертву зберігає в собі земля. З улюблених дітей троє було квітучих підлітків на радість батькам, але їх спіткала зла доля і хвороба. Коли вони знітилися, біль перейшов у царство Аїда. Харіклея Куррі – дружина Афанасія Куррі, народилась 4 грудня 1830 р.[651], померла 12 жовтня 1879 р. Євгенія Куррі народилася в Бердянську 15 березня[652] 1875 р., померла 22 січня 1877 р. Ілля Куррі народився в Бердянську 20 жовтня 1873 р., помер 6 квітня[653] 1878 р. Марія Куррі народилася 26 березня[654] 1874 р. в Бердянську, померла ... квітня 1878 р.»[655] У метричних записах бердянського Вознесенського собору краєзнавець П.П. Архіпенко знайшов такі записи про цю родину: «Грецького підданого Афанасія Ілліча сина Куррі дружина Харіклея, 38 років. Померла від пологів в 1879 р. Обряд здійснив священик Парфеній Ізмайлов»; «Бердянського іноземного гостя Афанасія Куррі дочка Євгенія померла від дитячої 19 січня, похована 21 січня 1877 р. Обряд здійснив

---

[649] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 24. Арк. 60 зв.-61.

[650] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 25. Арк. 75 зв.-76.

[651] Ця дата не збігається з віком, зазначеним у вищезгаданому метричному записі про шлюб.

[652] Ця дата не збігається із записом у метричній книзі.

[653] У метричній книзі вказано 8 квітня (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 25. Арк. 133 зв.-134).

[654] Ця дата не збігається із записом у метричній книзі.

[655] Михайличенко Виктор, Денисов Евгений, Тишаков Николай. *Бердянск. Взгляд через столетия* (Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010). С. 200-201.

священик Парфеній Ізмайлов»; «Син Ілля, 7 років, помер від дифтериту, похований 10 квітня 1878 р. Обряд здійснив священик Аполлон Щербаков». Після смерті Харіклеї Куррі та дітей Афанасій Куррі одружився з Євгенією Стоматіївною. У них народилися син Ставро (24 квітня 1884 р.), донька Марія (7 березня 1886 р.), син Григорій (24 листопада 1887 р.)[656]. Як у Марії Афанасіївни, так і в Григорія Афанасійовича Куррі хрещеними батьками були записані грецькопіддані Спиридон (Ставро) Ілліч Курі та Марія Спиридонівна Курі[657].

Наведемо інші виявлені нами дані щодо представників родини Куррі (Курі) в Бердянську.

Ще в 1841 р. в метричній книзі бердянського молитовного будинку фігурував англійськопідданий Дмитро Петрович Куллі (Куррі), який 20 квітня став хрещеним батьком народженого двома днями раніше Харлампія, сина Феофіла Мануїловича Кордія (Корді), що доводить дворянство, і його дружини Катерини Іванівни. Хрещеною матір'ю Харлампія стала феодосійська мешканка Євдокія Іванівна Деспотулі[658].

22 березня 1842 р. англійськопідданий Герасим Костянтинович Кулі був записаний хрещеним батьком народженої днем раніше міщанки Дарії Євстафіївни Путятіної[659]. 20 вересня того ж року грецькопідданий Антоній Авксентійович Куллі став хрещеним

---

[656] Михайличенко Виктор, Денисов Евгений, Тишаков Николай. *Бердянск. Взгляд через столетия* (Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010). С. 201.

[657] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 33. Арк. 37 зв.-38; ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 35. Арк. 27 зв.-28.

[658] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 55. Арк. 476 зв.-477.

[659] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 68. Арк. 360 зв.-361.

батьком Миколи, сина тих самих Феофіла Мануїловича Кордія (Корді) і Катерини Іванівни[660].

Іонійськопідданий же Спиридон Ілліч Курі (Куррі) зафіксований як хрещений батько в метричному запису Вознесенського собору в Бердянську від 21 грудня 1858 р.[661]

14 вересня 1863 р. народилась і 31 жовтня була хрещена Марія, донька грецькопідданого Григорія Ілліча Курі та його дружини Катерини Спиридонівни. Хрещеним батьком Марії Курі став Афанасій Ілліч Курі[662].

На початку 1870-х рр. Афанасій Куррі разом з К. Аргіропуло, Хардалло і О. Куппою входив до складу тимчасової комісії з влаштування Бердянскаго порту, заснованої згідно з височайшим повелінням, оголошеним в указі Сенату від 3 липня 1853 р.[663] У щоденниках В. Крижанівського Куррі згадується як один з купців, що вивіз через Бердянський порт найбільшу кількість зерна в 1875 р. – 58700 чвертей[664]. У 1878 р. К. Крижанівськиій писав у своїй газетній статті: «Навігація при Бердянському порту закипіла. Сьогодні три наших діяльних купця почали вантажити пшеницю для відправки за кордон, а саме: п. Тубіно на італійське судно «Nunna» (шкіпер Доменіко Пенко) і Г.К. Куппа, Порро і Куррі – теж пшеницю»[665]. У статті 1879 року він же писав, що Куррі за минулий рік експортував через Бердянський порт 181160

---

[660] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 68. Арк. 396 зв.-397.

[661] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 137 зв.

[662] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 10. Арк. 159 зв.-160.

[663] «8 сентября», *Одесский Вестник.* № 252. 19.IX(1.X).1886. С. 3.

[664] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 207.

[665] Крыжановский Василий. «9 марта», *Одесский Вестник.* № 63. 18.III.1878. С. 3.

чвертей[666]. Григорій, Іван і Ставро Куррі були в складі тих бердянських купців, які 27 березня 1881 р. підписали заяву на підтримку клопотання місцевої влади про проведення до Бердянська залізниці[667].

У 1881 р. грецькопіддані Стиліан Спиридонович Курі та дівиця Євгенія Георгіївна Курі стали хрещеними батьками народженого 7 серпня і хрещеного 14 жовтня Петра, сина грецькопідданого православного Дмитра Петровича Комітопуло і його дружини католички Менедіни Іванівни[668].

1 вересня того ж 1881 р. помер 56-річний грецькопідданий Григорій Ілліч Курі[669], а 23 травня 1882 р. – 65-річний грецькопідданий Павло Ілліч Курі[670].

30 жовтня 1886 р. грецькопіддана Марія Стиліанівна Курі була записана хрещеною матір'ю народженої 10 жовтня Анастасії, доньки грецькопідданого Антона Георгійовича Комботекро і його дружини Анни Діонисіївни. Хрещеним батьком Марії став грецькопідданий Костянтин Георгійович Папуца[671].

У статті «Одесского Вестника» за 1887 р. повідомлялося: «Навігація відкрилася. Каботажні судна з місць стоянки підійшли до пристані, до тієї старої, напіврозваленої пристані, про яку так багато писалося. Сьогодні почалося пришвидшене завантаження хліба. Вантажать пани Курі, Сангвінеті та ін.»[672]

---

666 Крыжановский Василий. «19 марта», *Одесский Вестник.* № 66. 25.III.1879. С. 2.

667 Михайличенко Виктор, Денисов Евгений, Тишаков Николай. *Бердянск. Взгляд через столетия* (Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010). С. 200.

668 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 28. Арк. 75 зв.-76.

669 ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 39 («Покровська церква м. Бердянськ. 1881»). Арк. 83 зв.-84.

670 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 29. Арк. 157 зв.-158.

671 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 33. Арк. 75 зв.-76.

672 «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 79. 22.III.1887. С. 3.

У тому ж 1887 р. брати Куррі (Curi Brothers) були присутні в списку головних експортерів, які займалися продажем зерна та лляного насіння, наведеному в щорічнику, де були зібрані британські консульські рапорти щодо портів Азовського моря[673].

Грецькопідданий Іван Іванович Курі разом із керч-єнікальським мешканцем Іллею Георгійовичем Георгандопуло і грецькопідданими Леонідом Павловичем Комботекро та Павлом Марковичем Маврі (Мавро) 11 вересня 1888 р. був поручителем при вінчанні православних 29-річного французькопідданого Наполеона Георгійовича Гізі та 21-річної британської підданої Софії Луківни Карбурі[674].

А 22 жовтня 1890 р. грецькопіддані Григорій Іванович Папандакі та Євгенія Георгіївна Курі стали хрещеними батьками доньки цієї пари Євгенії Наполеонівни Гізі, народженої 21 вересня[675].

Кількома місяцями раніше, 29 квітня 1890 р. грецькопідданий Іван Іванович Курі та вдова колезького секретаря Софія Іванівна Тимченко стали хрещеними батьками народженої 6 лютого 1890 р. Віри, доньки британського віце-консула в Бердянську протестанта Харві Роберта Лоу[676] («Гарвій Іосіїн син Ло») і його православної дружини Раїси Порфіріївни[677] (в дівоцтві – Римська-Корсакова)[678].

---

[673] *Foreign Office. 1887. Annual Series. # 80. Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Russia. Report for the Year 1886 on the Trade of the Ports of the Sea of Azoff* (London: Harrison and Sons, 1887), p. 15; Лиман І., Константінова В. *Український Південь очима консулів Британської імперії 19 – початку 20 ст. Том 1: Британські консули в портовому місті Бердянськ*у (Київ, 2018). С. 109-110.

[674] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 35. Арк. 94 зв.-95.

[675] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 37. Арк. 68 зв.-69.

[676] Константінова В. “Віце-консул Великої Британії у Бердянську Харві Роберт Лоу та його рапорти”, *Scriptorium nostrum*. 2016. № 3 (6). С. 76-91.

[677] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 42 («Покровська церква м. Бердянськ. 1890»). Арк. 21 зв.-22.

[678] “Births, Marriages, and Deaths”, *St James’s Gazette,* (May 14, 1885), p. 15.

Про подальшу долю хрещениці Івана Івановича Курі можна прочитати у розділі про Харві Роберта Лоу нашої книги «Український Південь очима консулів Британської імперії 19 – початку 20 ст. Том 1: Британські консули в портовому місті Бердянську»[679].

28 січня 1890 р. були повінчані першим шлюбом 24-річний грецькопідданий Костянтин Павлович Курі та 19-річна бердянська купецька донька Надія Луківна Латишева. Свідками при цьому виступили бердянський міщанин Андрій Іванович Бакалов, маріупольський міщанин Авксентій Григорович Асика (Осика), а також грецькопіддані Іван Павлович Павліді та Герасим Харлампійович Канделяріс[680].

9 грудня 1890 р. народилась донька цього подружжя Олена Костянтинівна Курі, хрещеними батьками якої 27 грудня того ж року стали грецькопіддані Олександр Павлович Курі та Анастасія Луківна Циганіас[681].

1 грудня 1891 р. народився і того ж дня був хрещений син цієї ж подружньої пари Філарет Костянтинович Курі. Хрещеними батьками Філарета стали бердянський 2-ї гільдії купецький син Афанасій Лукич Латишев і дружина купця Луки Латишева Іуліанія Іванівна[682]. Втім, Філарет Курі помер, не проживши й одного дня, того ж 1 грудня 1891 р.[683]

---

[679] Лиман І., Константінова В. *Український Південь очима консулів Британської імперії 19 – початку 20 ст. Том 1: Британські консули в портовому місті Бердянськ*у (Київ, 2018). С. 122.

[680] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 42 («Покровська церква м. Бердянськ. 1890»). Арк. 61 зв.-62.

[681] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 42 («Покровська церква м. Бердянськ. 1890»). Арк. 57 зв.-58.

[682] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 43 («Покровська церква м. Бердянськ. 1891»). Арк. 45 зв.-46.

[683] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 43 («Покровська церква м. Бердянськ. 1891»). Арк. 87 зв.-88.

20 травня 1893 р. у Костянтина Павловича Курі та Надії Луківни народився син Костянтин, якого 20 червня хрестили Спиридон Ілліч Курі і дружина Стиліана Курі Марія Спиридонівна[684]. Костянтин Костянтинович Курі помер 5 лютого 1896 р. від дифтериту[685].

У цього ж подружжя 11 квітня 1895 р. народився син Віктор Костянтинович Курі, якого 20 серпня хрестили донський козак Іван Григорович Бударін і бердянська купецька донька Марія Луківна Латишева[686].

28 травня 1895 р. народилась і 7 серпня була хрещена Олександра, донька грецькопідданого Олександра Павловича Курі та його дружини Олени Павлівни. Хрещеними батьками стали грецькопіддані Іраклій Павлович Курі та Олександра Спиридонівна Хорофа[687].

24 квітня 1896 р. помер 69-річний грецькопідданий Ставро Ілліч Курі (Куррі)[688], а 19 квітня 1899 р. – 43-річний грецькопідданий Іраклій Павлович Курі[689].

Грецькопідданий Костянтин Павлович Курі записаний в метричній книзі бердянського Вознесенського собору як хрещений батько народженого 22 жовтня 1897 р. і хрещеного 21 листопада Костянтина, сина ізмаїльського мешканця Єфима Івановича

---

[684] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 45 («Покровська церква м. Бердянськ. 1893, 1894»). Арк. 17 зв.-18.

[685] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 47 («Покровська церква м. Бердянськ. 1896»). Арк. 39 зв.-40.

[686] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 46 («Покровська церква м. Бердянськ. 1895»). Арк. 29 зв.-30.

[687] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 41. Арк. 29 зв.-30.

[688] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 42. Арк. 71 зв.-72.

[689] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 50 («Покровська церква м. Бердянськ. 1899-1901»). Арк. 62 зв.-63.

Кермечієва та його дружини Варвари Михайлівни. Хрещеною матір'ю при цьому записана поселянка села Банівка Бердянського повіту Дарія Георгіївна Дерменджиєва[690].

18 березня 1898 р. у самого Костянтина Павловича Курі та його дружини Надії Луківни народилася донька Валентина, яку 6 квітня хрестили, як і трьома роками раніше сина того ж подружжя Віктора, донський козак Іван Григорович Бударін і бердянська купецька донька Марія Луківна Латишева[691].

20 березня 1902 р. у Костянтина Павловича Курі та Надії Луківни народилася донька Людмила, хрещеними батьками якої 21 квітня стали грецькопіддані Олександр Павлович Курі та Олена Костянтинівна Курі[692]. Людмила померла вже 2 липня того ж 1902 р.[693]

2 січня 1906 р. у Костянтина Павловича Курі та Надії Луківни народився син Анатолій, якого хрестили 24 травня. Хрещеними батьками при цьому стали катеринославський міщанин Семен Миколайович Бессарабов і дружина приватного повіреного Марія Фемістоклівна Леонтович[694].

Представники родини Куррі жили в Бердянську по вулиці Зеленій, будинок 13[695]. У виданні «Весь Бердянск и его уезд.

---

[690] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 43. Арк. 48 зв.-49.

[691] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 49 («Покровська церква м. Бердянськ. 1898»). Арк. 10 зв.-11.

[692] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 51 («Покровська церква м. Бердянськ. 1902, 1903, 1904, 1905»). Арк. 11 зв.-12.

[693] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 51 («Покровська церква м. Бердянськ. 1902, 1903, 1904, 1905»). Арк. 61 зв.-62.

[694] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 50. Арк. 23 зв.-24.

[695] Михайличенко Виктор, Денисов Евгений, Тишаков Николай. *Бердянск. Взгляд через столетия* (Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010). С. 201-202.

Адресно-справочная и торгово-промышленная книга» за 1911 р. згадуються Я.Я. Курі, Н.Л. Курі, Г. Курі, А.П. Курі та С.І. Курі[696].

Грецькопідданий Костянтин Павлович Курі 13 липня 1914 р. став хрещеним батьком народженого 28 червня Павла, сина грецькопідданого Ахіллея Пантелеймоновича Хойдаса і його дружини Марфи Павлівни[697].

Повертаючись безпосередньо до грецького віце-консула в Бердянську Ламбро Георгійовича Амбанопуло, уточнимо, що з вищезгаданих представників родини Амбанопуло він доводився сином Георгію Никифоровичу, рідним братом Никифору Георгійовичу і племінником Ламбро (Ламбріано) Никифоровичу Амбанопуло та Харитині (Харіклеї) Никифорівні Амбанопуло (Куррі).

У 1903 р. консулами Греції в Ламбро Амбанопуло в Бердянську, були: у Петербурзі – колезький асесор Сиридонов (позаштатний генеральний консул), Одесі – Фонтана (генеральний консул), Таганрозі – Папагіордіес (генеральний консул), Москві – Ставро-Саков (консул), Києві – Перікл Гріпарі (консул), Гельсінгфорсі – Карл Морі (консул), Миколаєві – Зігомалас (консул), Аккермані – Фемелідіс (консул), Севастополі – Н. Гріпарі (консул), Керчі – Зенон Фокіон (консул, очільник віце-консульства), Маріуполі – Харанджаєв (консул), Батумі – Павлідес (консул), Баку – Куссі (консул), Варшаві – Заремба (віце-консул), Ризі – Боханов (віце-консул), Лібаві – Август фон-Гольц (віце-консул), Новоросійську – Псаррос (віце-консул), Владикавказі – Фрапхуді (віце-консул), Поті – Геліопулос (віце-консул), Генічеську – Муссурі (віце-консул), Ізмаїлі – Іван Кірікос (віце-консул), Сімферополі – Дем. Гріпарі

---

696 *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 77-78; Константинова Виктория, Лыман Игорь. «Бердянские купцы XIX столетия: материалы к просопографическому портрету», *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2014. №1134: Серія «Історія». Вип. 49. С. 213-214.

697 ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 185 («Покровська церква м. Бердянськ. 1914, 1915»). Арк. 29 зв.-30.

(віце-консул), Феодосії – Соломос (віце-консул), Євпаторії – Папандопуло (консульський агент), Ростові-на-Дону – Романос (консульський агент)[698].

У 1898 р., за часів віце-консульства Ламбро Георгійовича Амбанопуло, до Бердянського порту зайшло лише 18 суден під грецьким прапором (з них 2 вітрильники і 16 пароплавів): 8 – з портів Російської імперії, 4 – Франції, по 2 – Греції, Італії та Іспанії. Вийшло з Бердянська також 18 грецьких суден: 9 – до Франції, 3 – Італії, 2 – Гібралтару, по 1 – до Греції, Іспанії, Мальти і портів Російської імперії[699].

У 1902 р. до місцевого порту зайшло знов 18 суден під грецьким прапором (всі – пароплави): з Франції та Італії – по – 5, чорноморських і азовських портів Російської імперії – 4, Іспанії – 3, Великої Британії – 1. Вийшло з Бердянська також 18 грецьких пароплавів: Франції – 14, Італії – 2, Нідерландів та Іспанії – по 1[700].

У 1903 р. до Бердянська зайшло вже 28 грецьких пароплавів (жодного вітрильника): 11 – із Франції, 7 – Італії, по 4 – з Іспанії та чорноморських і азовських портів Російської імперії, по 1 – з Нідерландів і Бельгії. Вийшли з Бердянська ті ж 28 пароплавів: 17 – до Франції, 4 – Італії, по 2 – до Греції та Нідерландів, по 1 – до Великої Британії, Іспанії та Тунісу[701].

У 1898 р., в якому Ламбро Амбанопуло вже був грецьким консульським представником у Бердянську, у метричній книзі бердянського Вознесенського собору був зроблений запис, що грецькопіддані Ламбро Георгійович Амбанопуло і Матрона Петрівна Ліцердопуло стали хрещеними батьками народженого

---

[698] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1903* (Saint-Petersbourg, 1903), p. 119-120.

[699] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1898 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типо-литография М.П. Фроловой, 1900). С. 51.

[700] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1902 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография М.П. Фроловой, 1904). С. 771.

[701] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1903 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография М.П. Фроловой, 1905). С. 776.

9 травня і хрещеного 30 травня Георгія, сина грецькопідданого Федора Георгійовича Папуци та його дружини Марії Герасимівни[702]. Станом на 1911 р. Ф. Папуца займався в Бердянську зерновими продуктами, маючи приміщення на Східному проспекті[703]. Хрещеник же віце-консула Греції Георгій Федорович Попуц (Папуца) був репресований за радянської влади: 18 січня 1938 р. йому був винесений смертний вирок (розстріл)[704].

У 1898 році у Вознесенському соборі Бердянська були зроблені й записи щодо таких греків[705]:

Серед хрещених батьків фігурують бердянська міщанка Марія Георгіївна Мелоніді (20 січня), грецькопідданий Іван Афанасійович Мую (8 березня), Павло Михайлович Докоро (27 квітня), грецькопідданий Георгій Степанович Кука (16 червня), студент Військово-медичної академії Костянтин Лазарович Збандуто (28 червня), дружина бердянського купця Надія Луківна Курі (12 липня), грецькопіддана Василіса Гаврилівна Федорокакі (30 серпня), турецькопідданий Панаіот Мануїлович Папа-Маноль (27 вересня), грецькопідданий Павло Анастасійович Звороно (6 жовтня), турецькопідданий Дмитро Костянтинович Ніколаіді (10 жовтня), грецькопідданий Костянтин Дмитрович Анагностопуло[706] (1 листопада), турецькопіддана Ерефіль Іванівна Григоріаді (8 листопада), грецькопіддана Марія Софонівна Бурбухакі (17

---

[702] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 44. Арк. 20 зв.-21.

[703] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 44.

[704] «Попуц Георгий Федорович (1898)», *Открытый список* [Електронний ресурс] // URL: https://ru.openlist.wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D1%83%D1%86_%D0%93%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B8%D0%B9_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87_(1898) (Дата звернення: 3.07.2019).

[705] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 44.

[706] Грецькопідданий Костянтин Дмитрович Анагностопуло помер у Бердянську в 54-річному віці 28 жовтня 1909 р. (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 53. Арк. 108 зв.-109).

листопада), донька керч-єнікальського мешканця Костянтина Попандопуло Віра (29 листопада).

16 лютого народився і того ж дня був хрещений Дмитро, син грецькопідданого Спиридона Івановича Кундурі та його дружини Олени Олексіївни. Хрещеним батьком при цьому став бердянський міщанин Іван Олексійович Сирцов.

Наступного дня народився і 22 лютого був хрещений Микола, син бердянського міщанина Даміана Миколайовича Франгопуло та його дружини Варвари Христофорівни. Хрещеними батьками при цьому стали таганрозький міщанин Микола Євстафійович Звороно і грецькопіддана Августа Спиридонівна Верго.

11 червня народилась і 22 червня була хрещена Маргарита, донька грецькопідданого Миколи Герасимовича Ласкарато та його дружини Ірини Карпівни. Хрещеними батьками Маргарити були записані грецькопідданий Герасим Павлович Павлатос і дружина поштово-телеграфного чиновника Наталя Іванівна Татаринова.

21 липня народився і 2 серпня був хрещений Пантелеймон, син турецькопідданого Харлампія Панаіотовича Спіропуло і його дружини Олени Павлівни. Як і в 1896 р. при хрещенні сина цих же батьків Герасима, хрещеними стали турецькопідданий Георгій Елівферійович Колчакі та грецькопіддана Ерефілія Василівна Деланас.

Донька грецькопідданого Георгія Степановича Кука і його дружини Єфросинії Георгіївни Ірина була народжена 12 липня і хрещена 24 серпня. Хрещеними батьками Ірини стали грецькопіддані Микола Михайлович Докоро та Ірина Марківна Дракопуло.

Поручителями при вінчанні виступали севастопольський міщанин Христофор Афанасійович Панаіоті (15 липня), грецькопідданий Патріно Іванович Ханіоті (15 липня).

26 вересня першим шлюбом вінчалися 37-річний грецькопідданий Григорій Іванович Пападакі та 30-річна грецькопіддана Анна Матвіївна Паремблі. Поручителями з боку нареченої стали грецькопіддані Діонісій Іванович Клока і Георгій Іванович Пападакі.

Серед померлих у 1898 р. були 27-річна дружина грецькопідданого Георгія Маркопуло Катерина Дмитрівна (14

січня), 37-річна грецькопіддана Параскева Георгіївна Аргіропуло (6 травня), 74-річна грецькопіддана Феодосія Леонтіївна Вальяно (8 жовтня), 22-річний грецькопідданий Микола Панаіотович Кіріатос (21 листопада), 28-річна грецькопіддана Катерина Луківна Касімова (27 листопада), 4-місячний Пантелеймон, син турецькопідданого Харлампія Спиропуло (4 грудня), 76-річний керч-єнікальський мешканець Аргірій (Анаргій) Миколайович (Фомич) Дімопуло (10 грудня), 57-річний бердянський міщанин Костянтин Никифорович Папуца (12 грудня) і 47-річний керч-єнікальський мешканець Григорій Анастасійович Деспотулі (14 грудня).

А в метричній книзі іншого бердянського православного храму – Петропавлівської церкви в процесі підготовки цієї монографії ми виявили запис, який засвідчує зв'язок Ламбро Амбанопуло з родиною тоді ще майбутнього британського віце-консула в Бердянську Джона Грієвза: там читаємо, що 24 січня 1901 р. Ламбро Георгійович Амбанопуло, причому фігуруючи саме в статусі грецького віце-консула, став поручителем з боку нареченого при вінчанні першим шлюбом 41-річного православного французького громадянина Цезаря Францовича Бонне і 26-річної лютеранки, англійської підданої Клеопатри Іванівни Грієвз. Ще одним поручителем з боку нареченого тоді став почесний громадянин Микола Герасимович Бакланов, а з боку нареченої поручителями були бердянські купці Генрих Абрамович Едігер і Павло Лазарович Збандутто[707]. Цікаво, що в процесі підготовки книги «Британські консули в портовому місті Бердянську» ми знайшли заяву від 1 (14) січня 1901 р., яку Клеопатра Грієвз подала британському віце-консулу в Бердянську про намір упродовж трьох місяців вийти заміж за 40-річного мешканця Бердянська Цезаря Бонне. Втім, зрозуміло, що в тій заяві нічого не було про персони осіб, які мали стати поручителями[708].

---

[707] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 32 («Петропавлівська церква м. Бердянськ. 1901»). Арк. 55 зв.-56.

[708] "FO 399/1 – Marriage notice book", in *The National Archives* URL: http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C2270272 (date of access:

Запис про це вінчання цікавий і в тому аспекті, що в ньому називаються одразу 4 родини, члени яких у різні часи були консульськими представниками в Бердянську. Адже Франц (Франсуа) Бонне у 1850-х – 1860-х рр. був консулом Бельгії, консульським агентом і віце-консулом Франції, а Іван Францович Бонне представляв інтереси Аргентини наприкінці XIX ст., Бельгії та Франції в останній чверті XIX – на початку XX ст., до 1913 р. будучи ще й виконувачем обов'язків віце-консула Данії, тоді як Генрих Абрамович Едігер був віце-консулом Данії в Бердянську в 1914-1917 рр.[709]

Утім, укладений у 1901 р. шлюб протримався не надто довго: народжена в Бреслау 29 грудня 1874 р. старша донька Джона Грієвза і Джейн Вільгеміни Клеопатра Грієвз[710] уже в 1905 р. вінчалася другим шлюбом з Олександром Рудим. 9 червня 1906 р. у них народилася донька Ольга, хрещеними батьками якої стали її дід і баба – Джон Едвард Грієвз і Надія Іванівна Руда. Цікаво, що Ольгу хрестили 15 червня 1906 р.[711], а вже наступного дня в тому ж храмі хрестили її двоюрідного брата – Георгія, сина Георгія Джоновича Грієвза і грекині Віри Лазарівни Збандутто, про яку докладніше буде нижче.

А 26 квітня 1908 р. у кандидата прав Олександра Івановича Рудого і його дружини лютеранки Клеопатри народився і 26 травня

18.05.2015); Лиман І., Константінова В. *Український Південь очима консулів Британської імперії 19 – початку 20 ст. Том 1: Британські консули в портовому місті Бердянськ*у (Київ, 2018). С. 161.

[709] *Памятная книжка Таврической губернии на 1914 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1914). С. 137; *Памятная книжка Таврической губернии на 1915 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1915). С. 94; Ежегодник Министерства иностранных дел. 1916 (Петроград: типография Тренке и Фюсно, 1916). С. 126; *Памятная книжка Таврической губернии, 1917* / Изд. Тавр. ГСК; Под ред. секр. ком. Г.Н. Часовникова [Б. м.: Б. г.]. С. 94.

[710] Archiwum Państwowe we Wrocławiu. Geburts-Register, Breslau II. 1874. Vol. 2. № 601 bis 1097. № 1084.

[711] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 178 («Покровська церква м. Бердянськ. 1906»). Арк. 25 зв.-26.

був хрещений син Віктор. Хрещеними батьками цього племінника грекині Віри Лазарівни Збандутто стали надвірний радник, помічник класних наставників, учитель співу, завідувач бібліотеки Бердянської чоловічої гімназії та псаломщик гімназійної церкви Іван Григорович Рудий і британська піддана Анна Людвігівна Грієвз[712] – дружина британського віце-консула в Бердянську.

Згідно з виданням «Ежегодник Министерства иностранных дел. 1916», Ламбро Амбанопуло в тому році значився на посаді консула на чолі грецького віце-консульства у Владивостоці[713].

В останній же рік перебування Ламбро Амбанопуло на посаді грецького консульського представника в Бердянську в консульському корпусі, який знаходився в цьому місті, відбулася ще одна зміна, пов'язана з греками. 17 липня 1903 р. помер 48-річний віце-консул Туреччини в Бердянську етнічний грек Дмитракі Ефенді-Іонідіс (Дімітракі Ефенді Іоанідіс)[714], який посідав відповідну посаду в 1902-1903 рр.[715]

---

[712] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 52. Арк. 20 зв.-21.

[713] Ежегодник Министерства иностранных дел. 1916 (Петроград: типография Тренке и Фюсно, 1916). С. 121.

[714] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 47. Арк. 119 зв.-120.

[715] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1902 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1902). С. 89; *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1903 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 127; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1903* (Saint-Petersbourg, 1903), p. 114.

Антоній Ксантос

Як уже зазначалось, один з грецьких консулів у Бердянську носив те ж прізвище, що й засновник «Філікі Етерія» («Φιλική Εταιρεία») Еммануїл Ксантос (Εμμανουήλ Ξάνθος). Останній народився в 1772 р. на грецькому острові Патмос, в юнацтві працював у торговій конторі в Трієсті, згодом почав власний бізнес у Смирні. Після активностей, пов'язаних із заснуванням і розгортанням «Філікі Етерія», до 1826 р. брав безпосередню участь у бойових діях на Пелопонесі, а згодом мешкав на Волощині. У 1837 р. повернувся до Греції, написав спогади про «Філікі Етерія»[716] та помер в Афінах у 1852 р.

Що стосується грецького консула в Бердянську Антонія Ксантоса, то він народився того року, коли був виданий імператорський указ «Про найменування Бердянського порту містом і про пільгу тим, хто оселився в ньому».

16 липня 1865 р. турецькопідданий Антоній Ксантос, ніжинський грек Ілля Катаріоглу, грецькопідданий Ереклі Міандрос і бердянський купецький син Микола Кир'яненко стали поручителями при вінчанні у Вознесенському соборі 25-річного грецькопідданого Івана Дмитровича Маврохі та 20-річної лютеранки, колоністки німецької колонії Розенберг Надії Карлівни Фрейтаг[717].

Щойно в Бердянську відкрилась Покровська церква (її метричні книги почали вестись у жовтні 1865 р.), і вже 10 жовтня 1865 р. турецькопіддані Антоній Ксантос і Костянтин Попандопуло були записані поручителями з боку нареченої при вінчанні 25-річного грецькопідданого Софіана (Софонія) Павловича Бубахакі (Бурбахакі, Бурбахаті) та 17-річної доньки відставного прапорщика

[716] Ξάνθος Ε. *Απομνημονεύματα για τη Φιλική Εταιρεία,* (φωτομηχανική ανατ. της εκδ. του 1834), Βεργίνα, (Αθήνα 1996).

[717] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 12. Арк. 130 зв.-131.

Софії Миколаївни Бакіної. Поручителями з боку нареченого тоді стали грецькопіддані Іраклій Менандрос і Микола Патрікос[718].

У 1867 р. у метричній книзі нещодавно відкритої Богоявленської церкви Бердянська був зроблений запис про те, що турецькопідданий Антоній Дмитрович Ксанто і бердянська міщанка Євдокія Тарасівна Юнікова 5 лютого 1867 р. стали хрещеними батьками народженої 2 лютого Анни, доньки ногайського 2-ї гільдії купецького сина Ігнатія Петровича Риндіна і його дружини Дарії Матвіївни[719].

Того ж 1867 р. іноземний гість Антоній Дмитрович Ксантос став одним із поручителів при вінчанні 20 серпня у Вознесенському соборі 28-річного грецькопідданого Федора Павловича Бурбухакі та 18-річної бердянської купецької доньки Марії Полікарпівни Вероні[720].

Рівно за місяць, 20 вересня 1867 р. турецькопідданий Антоній Дмитрович Ксантос став одним із поручителів при вінчанні австрійськопідданих мореплавця Степана Лазаровича Лепетича і Олени Петрівни Марченкової[721].

А 12 листопада 1867 р. вже сам 26-річний Антоній Дмитрович Ксантос вінчався першим шлюбом із бердянською міщанкою Хіонією Степанівною Шубенковою (Шубенко). Поручителем з боку нареченого став керченський міщанин Никита Касчинов, з боку нареченої – бердянський міщанин Ілля Бурминський і штабс-капітан Іван Говятський[722].

---

[718] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 37 («Покровська церква м. Бердянськ. 1865-1867»). Арк. 9 зв.-10.

[719] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 1 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1866-1867»). Арк. 62 зв.-63.

[720] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 15. Арк. 113 зв.-114.

[721] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 15. Арк. 119 зв.-120.

[722] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 15. Арк. 127 зв.-128.

8 березня 1869 р. турецькопіддана Тетяна Матвіївна Ксантос була записана хрещеною матір'ю народженої того ж дня бердянської міщанки Дірії Павлівни Ліванісової. Кумом Тетяни Матвіївни Ксантос тоді став грецькопідданий Софоній Павлович Бурбахакі (Бурбахаті)[723].

Згодом дружина турецькопідданого Перікла Ксанфа (Ксантоса) Тетяна Матвіївна була записана хрещеною матір'ю народженого 18 грудня 1869 р. Івана, сина грецькопідданого іноземного гостя, купця 2-ї гільдії Перікла Миколайовича Ступпа і його дружини Анни Іванівни[724]; народженого 7 лютого 1870 р. Федора, сина грецькопідданого Софонія Павловича Бурбахаті[725]; народженого 28 жовтня 1870 р. Софонія, сина бердянського міщанина Павла Ігнатовича Ліванісова[726]; народженого 18 січня 1874 р. Павла, сина Софонія Павловича Бурбахаті[727]; народженої 25 вересня 1874 р. Марії[728], доньки грецькопідданого Михайла Ілліча Ортензато[729]; народженої 25 листопада 1875 р. Ірини, доньки Софонія Павловича Бурбахаті[730]; народженої 24 березня 1876 р. Анфіси (Афіни)[731],

---

[723] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 17. Арк. 21 зв.-22.

[724] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 18. Арк. 3 зв.-4.

[725] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 18. Арк. 15 зв.-16.

[726] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 18. Арк. 79 зв.-80.

[727] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 21. Арк. 9 зв.-10.

[728] Марія Михайлівна Ортензато померла 7 березня 1879 р. (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 26. Арк. 124 зв.-125).

[729] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 21. Арк. 83 зв.-84.

[730] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 22. Арк. 94 зв.-95.

[731] Афіна Михайлівна Ортензато померла у 2-річному віці 26 квітня 1878 р. (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 25. Арк. 135 зв.-136).

доньки Михайла Ілліча Ортензато[732]; народженої 24 грудня 1877 р. Марії, доньки Софонія Павловича Бурбахаті[733]; народженого 3 квітня 1887 р. Івана, сина грецькопідданого Івана Павловича Павліді[734].

24 травня 1876 р. турецькопідданий Антоній Дмитрович Ксантос фігурував як хрещений батько Костянтина, сина колезького реєстратора Антонія Васильовича Шаблинського та його дружини Анастасії Петрівни[735].

16 травня 1877 р. Антоній Дмитрович Ксантос виступив одним із поручителів при вінчанні Олени Матвіївни Паремблі та Федора Миколайовича Лікіардопуло (Лікардопуло)[736].

На початку наступного року Антоній Дмитрович став хрещеним батьком народженої 4 листопада 1877 р. Катерини, доньки австрійськопідданого Христофора Антоновича Аспріца і його дружини католички Жозефіни Іванівни[737].

Разом із російськопідданим Михайлом Івановичем Докоро і англійськопідданим Лукою Дмитровичем Карбурі Антоній Дмитрович Ксантос 9 липня 1878 р. став поручителем при вінчанні першим шлюбом грецькопідданих 30-річного Маріоса Дмитровича Вавулоса і 22-річної Мельпомени Іванівни Каллуді[738].

23 січня 1882 р. грецькопідданий Антоній Дмитрович Ксантос і маріупольська міщанка Марія Петрівна Уліч були записані

---

[732] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 23. Арк. 31 зв.-32.
[733] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 25. Арк. 5 зв.-6.
[734] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 34. Арк. 32 зв.-33.
[735] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 23. Арк. 43 зв.-44.
[736] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 24. Арк. 106 зв.-107.
[737] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 25. Арк. 20 зв.-21.
[738] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 25. Арк. 101 зв.-102.

хрещеними батьками Євгенії, доньки колезького секретаря Антона Васильовича Шаблинського та його дружини Анисії Петрівни[739].

26 березня того ж 1882 р. грецькопіддані Антоній Дмитрович Ксантос і дружина Михайла Пекатороса Параскева Анастасіївна стали хрещеними батьками народженого днем раніше Олександра, сина грецькопідданого графа Дмитра Анастасійовича Метакси та його дружини Олени Павлівни. Хрещеними батьками брата-близнюка Олександра – Володимира тоді стали бердянський купець 1-ї гільдії Горацій Васильович Куппа і купчиха 2-ї гільдії Феодора Степанівна Славська[740]. Втім, хрещеник Ксантоса Олександр Метакса помер вже 26 червня 1882 р.[741], а його близнюк Володимир – ще через 4 дні[742].

29 червня того ж 1882 р. хрещеною матір'ю стала вже дружина Антонія Дмитровича, грецькопіддана Хіонія Степанівна Ксантос. Тоді хрестили племінницю Хіонії Степанівни Ольгу, доньку бердянського міщанина Івана Степановича Шубенка і його дружини Клеопатри Іванівни. Кумом Ксантос став студент Петербурзького університету Василь Степанович Шубенко[743].

Наступного року грецькопіддані Антоній Дмитрович Ксантос і Параскева Анастасіївна Пекаторос стали хрещеними батьками народженої 1 і хрещеної 28 травня Маріанни, доньки все тих же грецькопідданого графа Дмитра Анастасійовича Метакси та його дружини Олени Павлівни[744].

У метричній книзі Вознесенського собору за 1888 р. є запис, що грецькопіддана Феона Стефанівна Ксантос стала хрещеною

---

[739] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 29. Арк. 8 зв.-9.

[740] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 29. Арк. 25 зв.-26.

[741] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 29. Арк. 163 зв.-164.

[742] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 29. Арк. 164 зв.-165.

[743] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 29. Арк. 48 зв.-49.

[744] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 30. Арк. 34 зв.-35.

матір'ю народженого 22 і хрещеного 31 липня Павла, сина бердянського міщанина Івана Степановича Шубенка та його дружини Клеопатри Іванівни. Хрещеним батьком при цьому став грецькопідданий Микола Георгійович Кисильов[745].

А 7 грудня того ж 1888 р. грецькопіддані Тетяна Матвіївна Ксантос і Петро Козьмич Понаретос стали хрещеними батьками народженої 22 жовтня Тетяни, доньки грецькопідданого Дмитра Анастасійовича Метакса і його дружини Ольги Павлівни[746].

Грецькопіддана Хіонія Степанівна Ксантос разом із грецькопідданим Антонієм Мінайовичем (Міновичем) Сігаль (Сігало) 30 квітня 1894 р. хрестила Василя, сина бердянського міщанина Никифора Дмитровича Бєлікова і його дружини Анни Андріївни[747]. Та ж пара, Хіонія Степанівна Ксантос і Антоній Мінович Сігало[748], 4 серпня 1896 р. хрестила іншого сина Никифора Дмитровича й Анни Андріївни Бєлікових – Івана[749]. Ще одну дитину тих же батьків, Ірину Никифорівну Бєлікову, 21 квітня 1898 р. Хіонія Степанівна Ксантос хрестила разом зі своїм рідним братом, бердянським міщанином Степаном Степановичем Шубенком[750].

---

[745] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 35. Арк. 48 зв.-49.

[746] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 35. Арк. 71 зв.-72.

[747] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 14 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1894»). Арк. 26 зв.-27.

[748] 48-річний грецькопідданий Антоній Мінович Сігало помер у Бердянську 27 листопада 1898 р. (ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 18 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1898»). Арк 105 зв.-106).

[749] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 16 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1896»). Арк 42 зв.-43.

[750] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 18 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1898»). Арк 22 зв.-23.

Грецькопідданий Микола Антонійович Ксантос 29 квітня 1898 р. став поручителем з боку нареченого при вінчанні 24-річного селянина села Новоуспенівка Мелітопольського повіту Георгія Євстафійовича Лисенка і 19-річної бердянської міщанки Дарії Сергіївни Меньшової[751], а 6 жовтня 1898 р. – поручителем з боку нареченого при вінчанні 32-річного катеринославського міщанина лютеранина Рудольфа Івановича Коха і 24-річної краснокутської міщанки Харківської губернії Надії Григорівни Ольшанської[752].

Антоній Дмитрович Ксантос знаходився на посаді віце-консула Греції в Бердянську в 1900[753] і 1901[754] рр.

Саме в 1900 р. був зафіксований антирекорд за кількістю грецьких суден, що відвідали Бердянськ: упродовж року до Бердянського порту зайшло тільки 5 суден під грецьким прапором (всі – пароплави): 2 з Іспанії і по 1 – з Франції, Італії та азовських портів Російської імперії. Вийшло з Бердянська також 5 грецьких суден: 4 – до Іспанії та 1 – до Франції[755].

Наступного, 1901 р. до Бердянського порту зайшло вже 16 суден під грецьким прапором (всі – пароплави): з Франції – 5, Іспанії – 4, Італії – 3, азовських портів Російської імперії – 2, Греції та

---

751 ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 18 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1898»). Арк 73 зв.-74.

752 ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 49 («Покровська церква м. Бердянськ. 1898»). Арк. 55 зв.-56.

753 *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1900 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1900). С. 103.

754 *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1901 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1901). С. 103.

755 *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1900 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография М.П. Фроловой, 1902). С. 44.

Туреччини – по 1. Вийшло з Бердянська також 16 грецьких пароплавів: до Італії – 8, Франції – 6, Тунісу – 2[756].

У метричній книзі Вознесенського собору років перебування Антонія Ксантоса на посаді віце-консула Греції в Бердянську його прізвища не зафіксовано.

За Антонія Ксантоса, на зламі століть, у 1900 р. у метричній книзі собору в Бердянську були зроблені такі записи щодо греків[757]:

Хрещеними батьками стали грецькопіддані Афіна Іванівна Катінакі (Катенакі) (18 лютого, 12 листопада); Георгій Іванович Каларіта (12 березня); Демосфен Андрійович Ангелакі (Ангеліті) (30 квітня); Марія Фомівна, дружина Фотія Константопуло (30 квітня); Герасим Павлович Павлатос (9 травня); Рефілія Василівна, дружина Олексія Деланас (11 червня); Георгій Миколайович Георгіу (21 жовтня); Іван Афанасійович Мію (26 листопада); Марк Елевферович Серіго (9 грудня).

Не значились як грецькопіддані греки Дмитро Афанасійович Арабаджи (поселянин села Цареводарівки Бердянського повіту, 7 січня), Никифор Іванович Хосорджи (маріупольський купець, 9 лютого), Данило Георгатіс (турецькопідданий, 28 квітня), Іван Трандафілович Кір'ятідіс (турецькопідданий, 4 червня), Феодосія Петрівна Деспотулі (керч-єнікальська мешканка, 4 червня), Харлампій Панаіотович Спіропуло (турецькопідданий, 11 червня).

6 лютого народилась і 8 лютого була хрещена Анна, донька грецькопідданого Спиридона Івановича Кундурі та його дружини Олени Олексіївни. Хрещеними батьками тоді стали грецькопідданий Костянтин Ілліч Дедело і селянка Воронезької губернії Анна Василівна Кодінцева.

4 лютого народився і 20 лютого хрестився Василь, син грецькопідданого Олексія Мануїловича Деленаса (Деланаса) і його дружини Ерефілії Василівни. Хрещеними батьками при цьому були

---

[756] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1901 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография М.П. Фроловой, 1903). С. 768.

[757] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 45.

записані грецькопідданий Іван Миколайович Олісаф і турецькопіддана Олена Іванівна Захарова.

Народився 10 і хрестився 16 квітня Олександр, син грецькопідданого Ксенофонта Миколайовича Румеліоті та його дружини Ольги Модестівни. Хрещеними стали поселянин села В'ячеславівки Бердянського повіту Лазар Васильович Кара і грецькопіддана Ерефілія Василівна Деленас (Деланас).

28 червня народився та 3 липня хрестився Анастасій, син турецькопідданого Анастасія Георгійовича Анастасіадіса і його дружини Марії Миколаївни. При цьому хрещеними батьками стали грецькопідданий Олексій Мануїлович Деланас і перськопіддана Надія Михайлівна Касоні.

Народилася 3 і була хрещена 20 серпня Анна, донька грецькопідданого Георгія Миколайовича Георгіу і його дружини Марії Костянтинівни. Хрещеними батьками тоді були записані грецькопідданий Федор Георгійович Папуца і дружина бердянського купця Миколи Докоро Катерина Іванівна.

12 січня вінчалися першим шлюбом 24-річний грецькопідданий Олександр Георгійович Ангелі та 29-річна молдавськопіддана Антоніна Георгіївна Мумзі. Поручителями з боку нареченого були турецькопідданий Аристотель Федорович Цолакі і землевласник села Деревецького Маріупольського повіту Петро Филипович Земляний, а з боку нареченої – бердянські міщани Василь Федорович Горлов і Афанасій Петрович Соловйов.

18 серпня першим шлюбом вінчалися 33-річний грецькопідданий Андрій Михайлович Консолопуло і 38-річна донька бердянського купця Анастасія Михайлівна Докоро. Поручителями з боку нареченого виступили грецькопіддані Георгій Іванович Пападакі та Микола Андрійович Елефтеріу, з боку нареченої – грецькопіддані Микола Анастасійович Панарі та Павло Федорович Бурбухакі.

У 1900 р. 7 жовтня померла 70-річна грецька піддана Олександра Іванівна Попандопуло, 28 листопада – 46-річний грецькопідданий Олексій Мануїлович Деланас, а 25 грудня – 5-місячний Анастасій, син турецькопідданого Анастасія Анастасіадіса.

Наступного, 1901 р., коли Антоній Ксантос фігурував як грецький консульський представник у Бердянську, у метричну книгу Вознесенського собору[758] були внесені записи щодо таких греків:

Серед хрещених батьків грецькопідданими значаться Федорокакі (10 лютого); дружина Костянтина Лаура Анастасія Олександрівна (25 лютого); Панагі Анастасійович Звороно (3 квітня); Микола Никифорович Папуца (3 квітня); дружина грецькопідданого Івана Мую Анастасія Іванівна (23 вересня); Спиридон Степанович Колумбі (3 жовтня); Діонісій Миколайович Клока (14 жовтня); Афіна Іванівна Катенакі (2 грудня).

Не значаться грецькопідданими Рефалія Іванівна Григоріаді (турецькопіддана, 7 січня), Дмитро Костянтинович Ніколаіді (турецькопідданий, 2 травня), Олімпіада Харлампіївна Франгопуло (бердянська міщанка, 3 жовтня), Катерина Іванівна Докоро (дружина бердянського купця, 14 жовтня), Феодосія Петрівна Деспотулі (керч-єнікальська мешканка, 26 грудня).

Як поручитель на вінчанні фігурує дворянин Христофор Миколайович Папазуло (20 квітня).

7 січня народився і 21 січня хрестився Іван, син таганрозького міщанина Івана Антоновича Десілермо та його дружини Марії Григорівни. Хрещеними батьками тоді стали грецькопідданий Марк Елевферович Серіго і бердянська міщанка Надія Іванівна Крелич. Іван Іванович Десілермо помер вже 13 липня того ж 1901 р., а його дворічний рідний брат Віктор помер трохи раніше, 2 липня.

20 лютого народився і 25 березня був хрещений Герасим, син грецькопідданого Федора Георгійовича Папуци та його дружини Марії Герасимівни. Хрещеними батьками були записані грецькопідданий Андрій Герасимович Лікіардопуло та Катерина Іванівна, дружина бердянського купця Миколи Докоро.

5 квітня була народжена і 20 квітня хрещена Юлія, донька турецькопідданого Дмитра Костянтиновича Адельфопуло та його дружини Анастасії Іванівни. Хрещеними батьками при цьому стали

[758] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 46.

турецькопідданий Савва Георгійович Москов і вчителька Бердянської прогімназії Софія Олександрівна Тихонова.

13 травня був хрещений народжений 23 січня Костянтин, син вдови надвірного радника Антоніни Андроніківни Вріоні. Хрещеними батьками були записані син надвірного радника Павло Костянтинович Вріоні та донька землевласника Феодосійського повіту Марія Андроніківна Каркузакі.

14 липня народилась і через 2 дні була хрещена Марія, донька грецькопідданого Миколи Герасимовича Метакса-Ласкорато та його дружини Ірини Карпівни. Хрещеними батьками стали бердянський міщанин Олександр Якович Смирнов і селянка Чернігівської губернії Анастасія Карпівна Кулик.

18 серпня народилась і 30 вересня була хрещена Єфросинія, донька грецькопідданого Михайла Степановича Кука і його дружини Анни Періклівни. Хрещеними батьками при цьому записані грецькопіддані Костянтин Пантелеймонович Портоколооглу та Хіонія Пантелеймонівна Ортензато.

24 жовтня народилась і 12 грудня була хрещена Марія, донька грецькопідданого Спиридона Спиридоновича Габріелі та його дружини протестантки Луїзи Іванівни. Хрещеними батьками Марії стали капітан Микола Федорович Костюков і донька маріупольського купця 1-ї гільдії Марія Петрівна Регір.

15 листопада народилась і 15 грудня була хрещена Катерина, донька грецькопідданого Миколи Никифоровича Папуци і його дружини Ольги Никифорівни[759]. Хрещеними батьками стали грецькопідданий Петро Денисович Марато та бердянська міщанка Анна Филипівна Кіяшко.

28 січня вінчались першим шлюбом 35-річна бердянська міщанка Єлизавета Харлампіївна Франгопуло і 38-річний феодосійський міщанин Петро Павлович Дмитрієв.

---

[759] 21-річний грецькопідданий Микола Никифорович Папуца і 19-річна бердянська міщанка Ольга Никифорівна Кіяшко вінчались 11 червня 1899 р. (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 19 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1899»). Арк 92 зв.-93).

25 квітня вінчались першим шлюбом 21-річна донька бердянського купця Олександра Козьмівна Аргіропуло і 29-річний маріупольський міщанин Антон Михайлович Коклєв.

24 жовтня відбулось вінчання першим шлюбом 24-річного грецькопідданого Дмитра Харлампійовича Макрідеса і 23-річної грецькопідданої Євгенії Федорівни Бурбухакі. При цьому поручителями виступили італійський підданий Мавро Данилович Цингарелі, бердянський міщанин Георгій Маркович Гарумбі, грецькопіддані Афанасій Костянтинович Морфіно і Марк Георгійович Гарумбі.

2 листопада 23-річна бердянська міщанка Ольга Іванівна Деметріадес вінчалась із 24-річним Михайлом Івановичем Бурлаченком, який закінчив курс у Петербурзькому університеті. Поручителями з боку нареченого стали бердянський міщанин Василь Савич Кислинський і грецькопідданий Григорій Харлампійович Капсаніс, а з боку нареченої – німецькопідданий Адольф Романович Зуккау і селянин Калузької губернії Микола Григорович Козичкін.

Серед померлих у 1901 р. були 29-річна Варвара Павлівна, дружина турецькопідданого Петра Полуіді (11 лютого), 50-річна Харитіна Харлампіївна, дружина керченського міщанина Антонія Купи (Куппи) (14 квітня), 11-місячна Анна, донька грецькопідданого Георгія Георгіу (22 червня), 7-місячний Микола, син грецькопідданого Миколи Папуци (16 вересня).

Юлія Руда згадує Ксантоса як відомого виноторговця[760], а автори видання «Бердянск. Взгляд через столетия» – як «одного з відомих негоціантів»[761].

25 січня 1908 р. син колишнього грецького віце-консула в Бердянську 36-річний Дмитро Ксантос вінчався першим шлюбом із

---

[760] Руда Юлія. «Грецька громада Бердянська в епоху реформ другої половини XIX ст.», *Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї XVIII-XIX ст. Збірник наукових статей* (К.: Інститут історії України НАН України, 2012). С. 153.

[761] Михайличенко Виктор, Денисов Евгений, Тишаков Николай. *Бердянск. Взгляд через столетия* (Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010). С. 202.

17-річною селянкою села Янікіно (Інякіно) Спаського повіту Рязанської губернії Марією Якимівною Лісіциною. Поручителями з боку нареченого стали бердянський міщанин Омелян Якимович Ковальов і селянин Нововасилівки Бердянського повіту Тимофій Григорович Саклаков, з боку нареченої – бердянський міщанин Афанасій Петрович Соловйов і селянин села Нароватова Темниківського повіту Тамбовської губернії Микола Ілліч Тугушев[762].

Невістка колишнього грецького віце-консула, бердянська міщанка Марія Якимівна Ксантос (донедавна – Лісіцина) 8 квітня 1908 р. стала хрещеною матір'ю Олександри, доньки селянина Нововасилівки Бердянського повіту Єфимія Силовича Северина та його дружини Пелагеї Андріївни[763].

Уже 9 грудня того ж 1908 р. народився і 19 грудня був хрещений у Вознесенському соборі Бердянська онук Антонія Ксантоса Антоній – син грецькопідданого Дмитра Антонійовича Ксантоса та його дружини Марії Якимівни. Псаломщик Вознесенського собору Микола Васильович Архангельський, купецький син Герман Іванович Матіас і дружина бердянського міщанина Єфима Руднєва Віра Іллівна стали його хрещеними батьками[764]. Втім, консульський онук Антоній Дмитрович Ксантос помер вже через 3 місяці – 8 березня 1909 р.[765]

19 вересня 1914 р. в Антонія Ксантоса в Бердянську народився ще один онук, названий на честь Святого Смоленського та Ярославського чудотворця Костянтином. Він був хрещений у Вознесенському соборі 2 листопада. У метричній книзі було записано, що Костянтин – син грецькопідданого Дмитра Антонійовича Ксантоса та його дружини Марії Якимівни.

---

[762] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 52. Арк. 54 зв.-55.

[763] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 52. Арк. 13 зв.-14.

[764] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 52. Арк. 49 зв.-50.

[765] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 53. Арк. 86 зв.-87.

Хрещеними батьками Костянтина стали рідний брат Марії Якимівни, селянин села Янікіно (Інякіно) Спаського повіту Рязанської губернії Нестор Якимович Лісіцин і селянка села Миколаївки Землянського повіту Воронезької губернії Іуліанія Флоровна Синюгіна[766].

Сам колишній грецький віце-консул у Бердянську Антоній Дмитрович Ксантос помер у цьому ж місті, залишаючись грецькопідданим, 26 вересня 1912 р. у 71-річному віці[767]. Він похований на старому бердянському кладовищі[768].

Вже в радянському Бердянську 22 жовтня 1927 р. помер від туберкульозу Дмитро Ксантос, національність якого в запису про смерть значилась як «руський», спосіб здобуття прожитку – «столяр», місце служби – Першотравневий завод. Останньою адресою Ксантоса була вул. Зінов'єва, будинок 14[769].

---

[766] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 58. Арк. 41 зв.-42.

[767] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 56. Арк. 101 зв.-102.

[768] Денисов Е.С. *Оживают голоса истории. Краеведческие очерки* (Мелитополь: Издательский дом МГТ, 2015). С. 190.

[769] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 6. Спр. 50 («Книга реєстрації актів громадянського стану про смерть по м. Бердянськ. 4 січня – 31 грудня 1927»). Арк. 314-314 зв.

Георгій Пападакі

Пападакі (Папандакі, Papadakis) значився як грецький консул (віце-консул) у Бердянську принаймні в 1903[770], 1904[771], 1905[772], 1908[773], 1910[774], 1911[775], 1912[776], 1913[777], 1914[778], 1915[779], 1916[780], 1917[781] і 1918[782] рр.

У виявлених нами джерелах кінця XIX – початку XX ст. з історії Бердянська ім'я Пападакі в приблизно рівному співвідношенні

---

[770] *Almanach de Gotha. Annuaire genealogique, diplomatique et statistique. 1913* (Gotha, 1913), p. 1149.

[771] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1904 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 134.

[772] Иванов Я.М. *Труды отдела торговых портов. Выпуск XVII. Описание Бердянскаго порта* (СПб., 1905). С. 49; *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1905 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 211.

[773] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии. На 1908 год* (Симферополь, 1908). С. 146.

[774] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1910 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1910). С. 165.

[775] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 38; *Вся Россия. Справочная книга* (К.: издание т-ва Л.М. Фиша, 1911). Кол. 701.

[776] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1912 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1912). С. 170.

[777] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1913 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1913). С. 175; *Almanach de Gotha. Annuaire genealogique, diplomatique et statistique. 1913* (Gotha, 1913), p. 1149.

[778] *Памятная книжка Таврической губернии на 1914 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1914). С. 137.

[779] *Памятная книжка Таврической губернии на 1915 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1915). С. 94.

[780] Ежегодник Министерства иностранных дел. 1916 (Петроград: типография Тренке и Фюсно, 1916). С. 122.

[781] *Памятная книжка Таврической губернии, 1917* / Изд. Тавр. ГСК; Под ред. секр. ком. Г.Н. Часовникова [Б. м.: Б. г.]. С. 94.

[782] *Friedensstimme* (Juli 27, 1918), S. 6.

подається і як Григорій, і як Георгій (Георгіс). Почавши писати цю монографію, ми фіксували відповідні розбіжності, хоча й не надавали їм занадто великого значення. Адже для джерел відповідного історичного періоду подібні розбіжності в написанні були доволі поширеним явищем.

Ще в метричній книзі Вознесенського собору Бердянська за 1851 р. зафіксовано, що 7 січня відбулось вінчання 24-річної доньки керченського мешканця Георгія Попандакі Клеопатри та 27-річного керч-єнікальського мешканця Іллі Георгандопуло. Поручителями при цьому стали грецькопідданий Георгій Попандакі, ніжинський грек Іван Маркопуло, керчинський мешканець Петро Панагіотопуло та грецькопідданий Даниїл Трочіано[783].

26 вересня 1854 р. іноземний гість Іван Григорович Попандакі став хрещеним батьком Івана, сина керченського мешканця Еммануїла Івановича Потаракі і його дружини Христини Костянтинівни. Хрещеною матір'ю тоді стала донька іноземного гостя Стиліана Пуло (Пулло) Рахіль[784]. Керченський купець 1-ї гільдії Іван Георгійович Папандакі став хрещеним батьком народженого 26 вересня 1858 р. Івана, сина бердянського міщанина Василя Олексійовича Самойлова і його дружини Василіси Леонтіївни[785].

У метричних книгах нещодавно відкритого Покровського храму Бердянська іноземний гість Іван Григорович Папандакі фігурує вже 5 травня 1866 р., коли він став хрещеним батьком народженого 3 травня Афанасія, сина бердянського міщанина Сергія Івановича Баликіна та його дружини Акіліни Петрівни. Хрещеною матір'ю

[783] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 2. Арк. 83 зв.-84.
[784] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 71 зв.-72.
[785] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 104 зв.

тоді була записана вдова сотника щойно ліквідованого Азовського козачого війська Феодосія Григорівна Гейдерих[786].

5 травня народилась і 12 травня 1866 р. була хрещена Марія, донька іноземного гостя «Івана Григоровича Попандаті та законної дружини його Петрулаї Георгіївни». Хрещеними батьками стали грецькопіддані Григорій Іванович Бузицора і Калі Дмитрівна Франци[787].

Грецькопіддані Григорій Іванович Попандакі та Марія Яківна Стампова (Стампа) були записані хрещеними батьками народженої 3 і хрещеної 5 листопада 1883 р. Катерини, доньки запасного квартирмейстера Федора Семеновича Корнієнка та його дружини Єлизавети Прокопівни[788].

22 жовтня 1890 р. грецькопіддані Григорій Іванович Папандакі та Євгенія Георгіївна Курі стали хрещеними батьками народженої 21 вересня Євгенії, доньки французькопідданого Наполеона Георгійовича Гізі та його дружини Софії Луківни[789].

Як уже згадувалось, 12 липня 1892 р. Георгій Іванович Папандакі був записаний як поручитель з боку нареченої при вінчанні грецькопідданого Дмитра Олександровича Гізі та грецькопідданої Ірини Михайлівни Консулопуло[790].

7 березня 1895 р. народилась і 21 листопада була хрещена Олена, донька грецькопідданого Івана Георгійовича Гізі та його дружини Людмили Іванівни[791]. Хрещеними батьками стали

---

[786] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 37 («Покровська церква м. Бердянськ. 1865-1867»). Арк. 25 зв.-26.

[787] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 37 («Покровська церква м. Бердянськ. 1865-1867»). Арк. 26 зв.-27.

[788] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 30. Арк. 82 зв.-83.

[789] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 37. Арк. 68 зв.-69.

[790] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 82 зв.-83.

[791] 10 лютого 1894 р. у цього ж подружжя народилась донька, Ірина Іванівна Гізі, хрещеними батьками якої 26 квітня 1898 р. стали

Григорій Іванович Папандакі та дворянка Ніна Іванівна Григор'єва[792].

У 1895 р. у виданні «Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Торгово-промышленный адрес-календарь Российской империи» Григорій Іванович Пападакі називається в списку підприємців, які в Бердянську спеціалізувались на зернових операціях[793].

Як поручитель з боку нареченого грецькопідданий Георгій Іванович Пападакі фігурував 18 серпня 1900 р., коли вінчались першим шлюбом 33-річний грецькопідданий Андрій Михайлович Консолопуло і 38-річна донька бердянського купця Анастасія Михайлівна Докоро. Іншим поручителем з боку нареченого виступив грецькопідданий Микола Андрійович Елефтеріу, а поручителями з боку нареченої були грецькопіддані Микола Анастасійович Панарі та Павло Федорович Бурбухакі[794].

У статусі грецького віце-консула Георгій Іванович Пападакі був записаний одним із поручителів при вінчанні 26 січня 1911 р. другим шлюбом 48-річного колезького радника Івана Миколайовича Андрєєва та 39-річної полковницької доньки лютеранки Марії-Матильди Яківни Фон-Штац (по першому чоловіку – Леонтович). Іншими поручителями при цьому стали французький консул Іван Францович Бонне, грецькопідданий

потомственний почесний громадянин Владислав Еразмович Гаєвський і дружина французькопідданого Ксенія Андріївна Бонне (ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 18 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1898»). Арк 23 зв.-24).

[792] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 41. Арк. 40 зв.-41.

[793] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Торгово-промышленный адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1895). Кол. 1385.

[794] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 45. Арк. 67 зв.-68.

Діонісій Миколайович Клока і бердянський поліцмейстер надвірний радник Семен Миколайович Андрєєв[795].

А 12 січня 1916 р. Григорій Іванович Пападакі та народна вчителька Катерина Іванівна Стампа стали хрещеними батьками Олени, півторарічної доньки невідомих батьків. У метричній книзі поверх відповідного запису згодом було записано «Попадака Олена Григорівна» і відмічено, що довідки про це народження видавались у 1918, 1930 і 1950 рр.[796]

При такій чисельності згадування імені Пападакі і як Григорій, і як Георгій, до певного часу ми не особливо дивувались тому, що бердянські краєзнавці та журналісти впевнено називали грецьким віце-консулом у Бердянську Григорія Івановича Пападакі[797].

Втім, у всіх виявлених нами джерелах безпосередньо часів перебування Пападакі на віце-консульській посаді в Бердянську його ім'я подається виключно як Георгій (Георгіс). Причому йдеться як про метричні записи, так і про довідкові видання та періодику. Це не тільки російськомовні, але й франко- та німецькомовні джерела.

---

[795] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 55. Арк. 60 зв.-61.

[796] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 60. Арк. 2 зв.-3.

[797] Михайличенко Виктор, Денисов Евгений, Тишаков Николай. *Бердянск. Взгляд через столетия* (Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010). С. 198; «Консульства в Бердянске», *Энциклопедия Бердянска: в 2 т.* (Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2013). Т. 1: А-Л. С. 722; Денисов Е.С. *Оживают голоса истории. Краеведческие очерки* (Мелитополь: Издательский дом МГТ, 2015). С. 188; Γιούλια Ρούντα. "Η ανάπτυξη του εμπορίου της βόρειας Αζοφικής και το Μπερντιάσκ στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα", *Οι ελληνεσ τησ Αζοφικησ 18οσ – αρχεσ 20ου αιωνα* (Αθήνα, 2015), σ. 429; *190 фактів про Бердянськ* / Краєзнавчий альманах (Бердянськ: Інформаційна група «ПРО 100»; Харків: Тім Пабліш Груп, 2017). С. 12. При цьому в своїй першій газетній статті про іноземних консулів у Бердянську Є. Денисов таки подавав ім'я Пападакі як Георгій (Денисов Е. «Консульства в Бердянске», *Азовский вестник*. № 22. 6-12.VI.1996. С. 2).

Розгадка нами була знайдена в церковних записах: у списках парафіян бердянської Покровської церкви 1895 р. присутні 33-річний Григорій Іванович Пападакі та 30-річний Георгій Іванович Пападакі[798]. Отже, ми мали справу не з різними варіантами імені однієї людини, а з двома різними персонами. Остаточно в цьому переконатися допомогло виявлення метричного запису про вінчання Григорія Івановича Пападакі та Анни Матвіївни Паремблі, де одним із поручителів записаний Георгій Іванович Пападакі[799].

Наявна статистика щодо суден під грецьким прапором, які відвідали Бердянський порт у перше п'ятиріччя перебування Георгія Івановича Пападакі на віце-консульській посаді, зведена нами тут:

Рік	Кількість	Греція	Франція	Туреччина	Російська імперія	Велика Британія	Іспанія	Італія	Нідерланди	Бельгія	Болгарія	Алжир	Єгипет
1903[800]	28		11		4		4	7	1	1			
1904[801]	42	4	16		8	2		12					
1905[802]	50	6	16		2	2	7	14	1		1	1	
1906[803]	42	3	17	1	3		3	13	1				1
1907[804]	28	1	11	1	5			8	1				1

[798] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 46 («Покровська церква м. Бердянськ. 1895»). Арк. 101 зв.

[799] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 44.

[800] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1903 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография М.П. Фроловой, 1905). С. 776.

[801] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1904 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография М.П. Фроловой, 1906). С. 782.

[802] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1905 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография М.П. Фроловой, 1907). С. 793.

[803] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1906 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография М.П. Фроловой, 1908). С. 1080.

Рік	Кількість	До яких країн вийшли													
		Греція	Франція	Туреччина	Російська імперія	Велика Британія	Іспанія	Італія	Нідерланди	Бельгія	Португалія	Гібралтар	Туніс	Німеччина	Алжир
1903[805]	28	2	17			1	1	4	2				1		
1904[806]	42	1	22				6	9	2	1		1			
1905[807]	50		17			1	8	11	8			5			
1906[808]	42	1	18				10	3	4		1	3		1	1
1907[809]	27	1	17		1		4		1			3			

Людмила Вовчук у своїй дисертації в таблиці «Представництво впливових буржуазних груп у консульській службі іноземних держав (на матеріалах чорноморсько-азовських портових міст

---

[804] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1907 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография М.П. Фроловой, 1909). С. 1061.

[805] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1903 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография М.П. Фроловой, 1905). С. 776.

[806] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1904 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография М.П. Фроловой, 1906). С. 782.

[807] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1905 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография М.П. Фроловой, 1907). С. 793.

[808] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1906 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография М.П. Фроловой, 1908). С. 1080.

[809] *Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границам за 1907 год*. Издание Департамента таможенных сборов (СПб.: типография М.П. Фроловой, 1909). С. 1061.

Російської імперії)» наводить прізвище Г. Пападакі в списку консулів, які належали до торгової групи великого капіталу[810].

Згідно з виданням «Ежегодник Министерства иностранных дел. 1916», станом на 1916 р. грецький віце-консул у Бердянську Георгіс Пападакі підпорядковувався напряму генеральному консулові в Одесі Еммануїлу Камсамбелісу, якому, крім того, були підпорядковані консул Куссі (Баку), віце-консул Д. Спафаріс (Батум), віце-консул Франхуді (Владикавказ), віце-консул Муссурі (Генічеськ), консульський агент Папандопуло (Євпаторія), віце-консул Микола Кірієріс (Ізмаїл), віце-консул Арсеній Зворонов (Керч), консул Фотій Своронос (Маріуполь), віце-консул Зтомалас (Миколаїв), віце-консул Фокіон Зенон (Новоросійськ), консул Христо Манолопуло (Поті), віце-консул Афанассулі (Рені), консул Георгій Крієзіс (Ростов-на-Дону), консул Н. Гріпарі (Севастополь), віце-консул Д. Гріпарі (Симферополь), консул Ангел Аннінос (Таганрог), віце-консул Михайло Сарантінакі (Феодосія) і консул Георгій Крієзіс (порт Ахтарі).

Крім перелічених вище, у 1916 р. консульські представники Греції діяли у: Петрограді – Пангалос (консул)[811], Варшаві – Альфред Скальський (консул), Владивостоці – Ламбро Амбанопуло (консул), Гельсингфорсі – Карл Морі (консул), Катеринодарі – Ксенофонт Сталлакіс (генеральний консул), Іркутську – Еммануїл Марінакі (консул), Києві – Перікл Гріпарі (консул), Лібаві – Луї Розенкранц (віце-консул), Москві – Ставро-Саков (консул)[812].

Станом на 1917 р. у самому Бердянську, крім грецького віце-консула Георгія Івановича Пападакі, продовжували працювати французький і бельгійський консул Іван Францович Бонне,

---

[810] *Вовчук Людмила Анатоліївна*. Діяльність консулів іноземних держав у чорноморсько-азовських портах Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Спеціальність 07.00.02, всесвітня історія (Миколаїв, 2013). С. 87.

[811] Прізвище генерального консула у виданні «Ежегодник Министерства иностранных дел. 1916» не зазначене.

[812] Ежегодник Министерства иностранных дел. 1916 (Петроград: типография Тренке и Фюсно, 1916). С. 121-122.

італійський консульський агент Маріо Михайлович Доллорсо, британський віце-консул Джон Едуардович Грієвз, іспанський віце-консул Анджело Степанович Сангвінеті та датський віце-консул Генріх Абрамович Едігер[813].

Утім, вже наступний рік завдав по консульському корпусу в Бердянську і безпосередньо по Пападакі важкого удару. Внаслідок підписання Брестського миру Бердянськ у квітні-листопаді 1918 р. був зайнятий німецькими та австро-угорськими військами. 27 липня 1918 р. німецькомовна газета «Friedensstimme», яка видавалась у менонітській колонії Гальбштадт на річці Молочній, повідомила: 16 липня 1918 р. у своїх будинках були заарештовані чотири почесні консули, які представляли в Бердянську ворожі Німеччині держави. Йшлося про представника Греції Пападакі (Georges Papadakis), Великої Британії Грієвза, Франції Бонне та Італії Доллорсо (Далл'Орсо). Троє з них, крім Грієвза, якому дозволили тимчасово залишитись у Бердянську через хворобу, вже 17 липня 1918 р. були примусово вивезені з міста[814]. Щоправда, І. Матяш, посилаючись на газети «Киевская мысль» і «Одесский листок», пише, що з Бердянська були видворені британський, французький та італійський консули[815].

У Берліні ми виявили випуски газети «Бердянская жизнь» за перше півріччя 1918 р., які є своєрідною хронікою карколомних змін, що відбувались в той час у місті[816]. Згадуються там і

---

[813] *Памятная книжка Таврической губернии, 1917* / Изд. Тавр. ГСК; Под ред. секр. ком. Г.Н. Часовникова [Б. м.: Б. г.]. С. 94; Лиман Ігор, Константінова Вікторія. *Німецькі консули в Північному Приазов'ї* (Дніпро: ЛІРА, 2018). С. 167.

[814] *Friedensstimme* (Juli 27, 1918), S. 6; Лиман Ігор, Константінова Вікторія. *Німецькі консули в Північному Приазов'ї* (Дніпро: ЛІРА, 2018). С. 168-169.

[815] Матяш І. *Іноземні представництва в Україні (1917-1919 рр.): державна місія та повсякденність* (Київ: Інститут історії України НАН України, 2019). С. 199, 427.

[816] «Бердянская жизнь» як джерело з історії міста відповідного періоду має стати об'єктом окремого дослідження. Показово, що відбиваючи події змін влади в Бердянську, війни, зростання зростання злочинності та дефіциту газета вміщувала і матеріали з типово курортним колоритом. Чого тільки вартий вірш «Купальное (посвящается ротозеям бердянского

бердянські греки. Зокрема, 19 січня газета повідомила, що в ніч на 15 січня був викрадений кінь зі збруєю з двору грецькопідданого Офелія Хайдо, який мешкав на Східному спуску в будинку спадкоємців Резіна. Злочинці на момент публікації цієї новини виявлені не були[817]. За два дні, 21 січня 1918 р., «Бердянская жизнь» написала, що о 22 годині 18 січня на квартиру лікаря П.Л. Збандуто на Воронцовській вулиці прийшли червоногвардійці, які провели там обшук. Підставою для своїх дій вони назвали одержання доносу, що Збандуто переховує в себе кулемет. У результаті кількагодинного обшуку ніякого кулемета в лікаря виявлено не було. Втім, з порожніми руками представники нової влади з квартири грека не пішли: вони прихопили з собою пляшку спирту і 50 пляшок вина, що належали Збандуто та його тещі[818]. У травні 1918 р. в оголошеннях в «Бердянской жизни» згадувався колишній будинок грека Константопуло на Петровській вулиці («другий будинок від Біржового проспекту – Державного банку»). Тепер там лікував шкірні та венеричні хвороби Л. Плужанський, колишній працівник лікарні святого Лазаря у Варшаві[819]. У випуску газети за 17 травня хтось із родини Збандуто опублікував оголошення про загублену брошку-кортик, яку просили повернути

пляжа)», опублікований буквально за кілька тижнів до висилки німцями іноземних консулів із міста:

«Ах, мужчины, не пора ль вам хоть немного постесняться!
Бедным дамам нынче в море прямо негде покупаться.
Право чсильного, конечно, теперь всюду в моде стало,
Все ж правнучек грешной Евы обижать вам не пристало;
Коль эстеты вы по духу, то бинокль себе купите:
Этим, думаю, наверно, пол прекрасный не стесните.
Изучать на лоне моря красоту всегда возможно.
Но тактично и умело, а при том и осторожно».

А. Заграйский («Купальное (посвящается ротозеям бердянского пляжа)», *Бердянская жизнь*. № 158. 23.06.1918. С. 3).

[817] «Происшествия», *Бердянская жизнь*. № 103. 19.01.1918. С. 3.

[818] «Хроника», *Бердянская жизнь*. № 105. 21.01.1918. С. 3.

[819] *Бердянская жизнь*. № 122. 10.05.1918. С. 1; *Бердянская жизнь*. № 139. 31.05.1918. С. 1.

в будинок по вулиці Пушкінській за винагороду[820]. 30 травня було опубліковане оголошення про загублений паспорт, виданий 3 жовтня 1917 р. Таврійським губернатором на ім'я Миколи Саф'яновича Гарумбі «з припечатаним до паспорту національним видом»[821]. З 1 червня 1918 р. «Бердянская жизнь» стала публікувати оголошення такого змісту: «Відкрита грецька їдальня під особистим наглядом Г.І. Коларіді на Рибній пл., будинок Анопова. Ціни помірні. При їдальні наявні різноманітні прохолоджувальні напої»[822]. В оголошенні, надрукованому 7 червня, згадувався вже будинок Курі на Петровській вулиці. Там, на квартирі Соколовського, мешкала «інтелігентна панянка», яка шукала місце бонни в якому небудь єврейському будинку[823]. 19 червня «Бердянская жизнь» повідомляла про здачу в найм квартири з електричним освітленням в будинку Курі на вулиці Республіки[824].

Євген Денисов, який з 1996 р. підтримує контакти з бердянськими нащадками родини останнього за хронологією грецького консульського представника в Бердянську[825], пише, що

---

[820] *Бердянская жизнь*. № 128. 17.05.1918. С. 4.
[821] *Бердянская жизнь*. № 138. 30.05.1918. С. 1.
[822] *Бердянская жизнь*. № 140. 1.06.1918. С. 4.
[823] *Бердянская жизнь*. № 145. 7.06.1918. С. 4.
[824] *Бердянская жизнь*. № 154. 19.06.1918. С. 4.
[825] Початок цього знайомства Є. Денисов по свіжих слідах описав у статті «Встреча с внучкой греческого консула Пападаки», якою була вперше оприлюднена сімейна інформація про ім'я консула та ступінь відповідних родинних зв'язків: «Публикация «Консульства в Бердянске» неожиданно получила дальнейшее продолжение. В редакцию сразу же после выхода «Азовского вестника» позвонила внучка греческого консула Г.И. Пападаки Наталья Вячеславовна. Не встретиться с родственниками известного в свое время человека, имевшего среди горожан множество знакомых, игравшего заметную роль в жизни дореволюционной греческой диаспоры Бердянска, было бы глупо. Помимо всего, теплилась надежда, что в семье сохранились документы, открывающие новую страничку старого Бердянска.
И вот встреча назначена. Мысленно настраивал себя на разговор, задавал вопросы и сам пытался на них ответить. Но все сомнения сразу же отошли в сторону, когда дверь открыла сама хозяйка. Радушие, гостеприимство,

Пападакі та його близькі могли б оминути революційні потрясіння, переїхавши до Афін або ж Олександрії, де в них були солідні особняки. Але Пападакі прийняв рішення залишитись.

Що ж стосується Григорія Івановича Пападакі, то він помер у Бердянську від крововиливу в мозок 22 березня 1931 р. у віці 69 повних років. У запису акту про смерть було зазначено, що громадянство померлого – УСРР, національність – грек, він був інвалідом, мешкав по вул. Шевченка в будинку № 15. У графі «Чи здобував прожиток сам, а як не сам, то хто утримував» було зазначено: «На утриманні жінки»[826].

Зять Григорія Івановича Пападакі був страчений за часів сталінського Великого Терору. У Бердянську ж залишились мешкати нащадки, включно з онукою Григорія Івановича Наталією В'ячеславівною Пападакі, яка пішла з життя 22 березня 2007 р.

Як уже згадувалось, у метричній книзі Вознесенського собору за 1898 р. ми знайшли запис про те, що 26 вересня першим шлюбом вінчалися 37-річний грецькопідданий Григорій Іванович Пападакі та 30-річна грецькопіддана Анна Матвіївна Паремблі. Поручителями з боку нареченого були записані бердянські міщани Афанасій Петрович Соловйов і Тимофій Тимофійович Шевердін, з

огромное количество фотоснимков, документов сразу же поглотили меня, окунули в жизнь Бердянска начала нашего века. Конечно, основная тема нашего разговора – Григорий Иванович Пападаки и его семья. Наталья Вячеславовна с большим интересом, гордостью рассказывала о своем деде, о семейном доме на Вознесенской (нынче Шевченко, 15).

Не удержался и задал вопрос: как получилось, что греческий консул, не имевший проблем с выездом на Родину, в 1917 году остался в Бердянске. Ответ не заставил себя ждать, был прост и искренен. Григорий Иванович поверил новой власти, посчитал, что его опыт и профессионализм больше нужны здесь, на Бердянщине. Позднее он понял, как ошибся. В 1931 году сам Пападаки скончался…» (Денисов Е. «Встреча с внучкой греческого консула Пападаки», *Азовский вестник*. № 27. 11-17.VII.1996. С. 2).

[826] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 6. Спр. 73 («Книга реєстрації актів цивільного стану про смерть по Бердянську. 1931»). Арк. 43.

боку нареченої – грецькопіддані Діонісій Іванович Клока і Георгій Іванович Пападакі[827].

Отже, через Анну Матвіївну (в дівоцтві – Паремблі) родина останнього грецького консульського представника в Бердянську була споріднена із давнім грецьким родом, хіоські коріння якого простежуються принаймні з 1649 р.

Як пише В. Томазов, близько 1800 р. на острові Хіос, напевно, в Івана Паремблі й Аргіро Даміано народився син – Паремблі (Парембліс) Матвій (Матео) Іванович (щоправда, ця дата народження не відповідає виявленому нами запису в метричній книзі Бердянська, про що буде сказано нижче). Він перебував у родинних стосунках з відомими хіоськими сім'ями Агеласто, Петрококкіно, Раллі та іншими. Його сестра Деспіна (25 грудня 1802 р. (Хіос) – 30 жовтня 1883 р. (Марсель)) вийшла заміж за Георгія Євстратійовича Петрококкіно (6 січня 1795 р. (Хіос) – 30 березня 1878 р. (Марсель)). Георгій Євстратійович же був старшим братом знаного одеського купця – Михайла Євстратійовича Петрококкіно (26 грудня 1800 р. (Хіос) – 7 вересня 1879 р. (Одеса))[828].

Паремблі був присутній в списку 14 іноземних контор, які діяли в Бердянську станом на 1840 р.[829]

У метричній книзі бердянського молитовного будинку 22 березня 1841 р. «грецькопідданий Матвій Іванов Палембрій» та дружина англійського підданого Стиліана Пулло Єфросинія Мануїлівна записані як хрещені батьки Миколи, сина міщанина Аврама Козьмича Бичіхіна і його дружини Феодосії Михайлівни[830].

---

[827] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 44.

[828] Томазов Валерій. «Пантелій Амвросійович Маврогордато та його родина: до історії роду Маврогордато на Півдні України (генеалогічний нарис)», *Студії з архівної справи та документознавства* (К., 2010). Т. 18. С. 143; *Τομαζοβ Β.* Το γένος των Μαυρογορδάτων (Μαυροκορδάτων) στη Ροσική Αυτοκρατορία. Η ιστορία του γένους μέσα από έγγρφα και γεγονόια. Χιος: Άλφα Πι, 2010. 194 σελ.

[829] «15-го ноября», *Одесский Вестник.* № 97. 4.XII.1840. Кол. 428-430.

[830] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 55. Арк. 469 зв.-470.

А 31 серпня того ж 1841 р. як хрещений батько народженої 9 червня Клеопатри, доньки турецькопідданого грека Павла Федоровича Стафопуло і його дружини Марії Іванівни, записаний вже «керченський 1-ї гільдії купець Матвій Іванов Паремблій». Причому там же, в графі «Підпис свідків запису за бажанням», знову записаний як «Палембрій»[831]. Так само він фігурує і в запису від 14 вересня 1841 р., коли став хрещеним батьком Васси, доньки міщанина Федора Григоровича Анненка та його дружини Агрипіни Яківни[832].

19 червня 1842 р. Матвій Іванович Паремблі став хрещеним батьком міщанина Матвія Івановича Буцикіна[833].

В опублікованому в 1842 р. «Списку купців, які здійснюють торгівлю в Бердянську» значиться, що керченський 1-ї гільдії іноземний гість Матео Паремблі вів тут торгівлю саме з 1840 року і його оборот склав 134488 рублів сріблом[834]. У «Списку купців, які вели закордонну торгівлю більше 50000 рублів сріблом у 1843 році» щодо М. Паремблі зазначено, що він – бердянський 1-ї гільдії купець, який торгував у Бердянську і, не ввізши до місцевого порту ніяких товарів, вивіз звідти на суму 69325 руб.[835]

15 липня 1851 р. 1-ї гільдії іноземний гість Матвій Іванович Паремблі та донька колезького реєстратора Андрія Парісі Каліопа стали хрещеними батьками Костянтина, сина грецькопідданого

---

[831] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 55. Арк. 498 зв.-499.

[832] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 55. Арк. 500 зв.-501.

[833] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 68. Арк. 376 зв.-377.

[834] «Список купцам, производящим торговлю в Бердянске», *Одесский Вестник.* № 88. 4.XI.1842. С. 413.

[835] *Государственная внешняя торговля в разных ея видах за 1843 год* (Санкт-Петербург: типография Департамента внешней торговли, 1844). С. 170.

Михайла Євангелійовича Дукоро (Докоро) та його дружини Агафії Петрівни[836].

У 1857 р. М.І. Паремблі значився попечителем про грецьку церкву, яку планувалося спорудити в Бердянську і місце під яку 8 жовтня 1857 р. освятив преосвященний Димитрій, архієпископ Херсонський і Таврійський[837]. У листопаді 1865 р. Паремблі був обраний одним із директорів комерційного клубу в Бердянську[838]. У листопаді 1866 р. В. Крижанівський записав у своєму щоденнику: «На цих днях ціни на хліб так піднялися, що багато амбарників добре заробили, і пан Паремблі краще за всіх»[839]. У 1872 р. Паремблі називався в числі найбільших комерційних домів Бердянська[840]. У 1878 р. він відправив через Бердянський порт 28265 чвертей зерна[841]. Прізвище Паремблі є серед тих, хто 27 березня 1881 р. підписав заяву купців міста на підтримку клопотання місцевої влади про проведення до Бердянська залізниці.

Паремблі входив до складу тимчасової комісії із влаштування Бердянського порту, заснованої згідно з імператорським повелінням, оголошеним в указі Сенату від 3 липня 1853 р. У 1886 р. про це «Одесский Вестник» писав: «Двох вибулих членів замінили Н. Лупі та М. Паремблі; але ці члени, як люди самостійні,

---

836 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 2. Арк. 44 зв.-45.

837 Крыжановский В. «10-го Октября», *Одесский Вестник.* № 116. 17.X.1857. С. 555.

838 Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 106.

839 Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 147.

840 Крыжановский Василий. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 25. 1.II.1872. С. 98-99.

841 Крыжановский Василий. «19 марта», *Одесский Вестник.* № 66. 25.III.1879. С. 2.

значитися тільки номінально членами комісії не побажали і в 1884 р. відмовились»[842].

Щодо сімейного життя М.І. Паремблі, то ще 9 вересня 1849 р. він, фігуруючи на той час як керч-єнікальський 1-ї гільдії іноземний гість (грецький підданий), вінчався в одеській грецькій Свято-Троїцькій церкві з Харіклією Пантеліївною Маврогордато, народженою близько 1832 р. в- Одесі. Вона була старшою донькою одеського 3-ї гільдії купця Пантелія Амвросійовича Маврогордато (бл. 1795 – 27 березня 1871 р. (Одеса)) і Катерини Михайлівни, уродженої Вуро[843]. Тесть Матвія Паремблі, Пантелій Амвросійович Маврогордато, прибув до Одеси на початку XIX ст., будучи турецьким підданим. Як вважає В. Томазов, ймовірно, дідом Пантелія Амвросійовича був народжений на Хіосі близько 1740 р. Стефан Маврогордато, а прапрадідом – народжений на Хіосі в 1649 р. Пантелій Маврогордато. Теща ж Матвія Паремблі, Катерина Михайлівна, була донькою іноземного грека і теж, як і її чоловік, належала до старовинного хіоського роду[844].

В. Томазов пише, що Матвій і Харіклія мали, принаймні, трьох нащадків: народжених в Одесі 20 травня 1858 р. Олену, 24 серпня 1861 р. Івана та 24 липня 1868 р. Анну. Хрещеними батьками дітей Матвія та Харіклії Паремблі (всі троє були охрещені в Свято-Троїцькій церкві Одеси) стали зять Харіклії Олександр Савович Латрі, Оріетта Фомівна Родоканакі (в дівоцтві – Галаті) – дружина комерції радника Федора Павловича Родоканакі, одеський купець

---

[842] «8 сентября», *Одесский Вестник*. № 252. 19.IX(1.X).1886. С. 3.

[843] Томазов Валерій. «Пантелій Амвросійович Маврогордато та його родина: до історії роду Маврогордато на Півдні України (генеалогічний нарис)», *Студії з архівної справи та документознавства* (К., 2010). Т. 18. С. 142-143.

[844] Томазов Валерій. «Пантелій Амвросійович Маврогордато та його родина: до історії роду Маврогордато на Півдні України (генеалогічний нарис)», *Студії з архівної справи та документознавства* (К., 2010). Т. 18. С. 142-143.

1-ї гільдії Марко Євстратійович Севастопуло і потомственний почесний громадянин Іван Степанович Раллі[845].

Втім, у метричних книгах Вознесенського собору в Бердянську ми знайшли записи про кількох інших дітей Матвія Івановича Паремблі.

16 березня 1852 р. у Матвія Івановича Паремблі та його дружини Харитини (Харіклії) Пантелеймонівни народилася донька Катерина, хрещеним батьком якої 14 квітня став іонійськопідданий Дмитро Павлович Куппа[846]. Катерина померла вже 9 листопада того ж 1852 р. від застуди[847].

18 березня 1855 р. від застуди помер і 1-річний син Матвія Паремблі Микола[848].

23 липня 1855 р. народилася донька Матвія Івановича та Харіклеї Пантелеймонівни Паремблі Марія[849]. Вельми цікаво, що хрещеним батьком тоді став Михайло Пайкос. Таким чином, через Паремблі родини першого й останнього за хронологією грецьких консулів у Бердянську знаходились у духовній спорідненості.

А 11 лютого 1866 р. у іноземного гостя Матвія Івановича Паремблі та його дружини Харіклеї Пантелеймонівни народилась і 6 березня була хрещена ще одна донька Марія, хрещеними батьками якої були записані грецькопіддані Амвросій Пантелеймонович Маврокордато та Артро Костянтинівна Ставропуло[850].

---

[845] Томазов Валерій. «Пантелій Амвросійович Маврогордато та його родина: до історії роду Маврогордато на Півдні України (генеалогічний нарис)», *Студії з архівної справи та документознавства* (К., 2010). Т. 18. С. 143.

[846] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 3. Арк. 29 зв.-30.

[847] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 3. Арк. 117 зв.-118.

[848] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 239 зв.-240.

[849] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 199 зв.

[850] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 14. Арк. 17 зв.-18.

Сама ж Харіклея Пантелеймонівна Паремблі, як записано в метричній книзі Вознесенського собору Бердянська, померла у 55-річному віці 3 грудня 1888 р.[851]

Узагалі ж у метричних книгах Бердянська грецькопідданий Матвій Іванович Паремблієв (Паремблі) вперше фігурує в записі про хрещення 20 липня 1839 р. народженого 18 липня Трофима, сина міщанина Федора Івановича Анненка і його дружини Агрипіни Яківни. Тоді Матвій Іванович став хрещеним батьком[852].

30 листопада 1855 р. була хрещена Ірина, донька єйського купця 1-ї гільдії Миколи Антоновича Парісі та його дружини Фотіни Андріївни. Хрещеним батьком Ірини став Матвій Іванович Паремблі, хрещеною матір'ю – дівиця Аргіро, донька грецькопідданого Костянтина Ставропуло[853].

25 липня народилась і 6 серпня 1856 р. була хрещена Анна, донька грецького підданого Спиридона Петровича Аргіропуло і його дружини Олени Косьмівни. Хрещеними батьками при цьому стали Матвій Іванович Паремблі та дружина єйського купця 1-ї гільдії Миколи Парісі Фотіна Андріївна[854].

6 серпня 1858 р. Матвій Іванович Паремблі став хрещеним батьком Івана, сина грецькопідданого Михайла Івановича Докоро[855] і його дружини Агафії Петрівни. Хрещеною матір'ю була російськопіддана Феодосія Андріївна Орсеро[856].

---

[851] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 35. Арк. 157 зв.-158.

[852] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 420 зв.-421.

[853] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 207 зв.

[854] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 47 зв.

[855] Бердянський купець Михайло Іванович Докоро помер 4 серпня 1890 р. у віці 84 років (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 37. Арк. 138 зв.-139).

[856] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 42 зв.

28 вересня 1858 р. Матвій Іванович Паремблі став хрещеним батьком Івана, сина Миколи Антоновича та Фотіни Андріївни Парісі[857]. Хрещеною матір'ю стала грецька піддана Аргікія (Аргіро) Костянтинівна Ставропуло[858].

У 1865 р. бердянському купцю 2-ї гільдії, іноземному гостеві Матвію Івановичу Паремблі був підкинутий новонароджений хлопчик, якого при хрещенні 9 червня того ж року назвали Пантелеймоном. Його хрещеними батьками стали ніжинський грек Іван Степанович Мускопуло і бердянська міщанка Дарія Василівна Филипенкова[859]. Пантелеймон помер вже 17 листопада того ж 1865 р.[860]

22 грудня 1877 р. Матвій Іванович Паремблі став хрещеним батьком народженої 26 листопада Олени, доньки чиновника Бердянської митниці титулярного радника Василя Павловича Полянського і його дружини Анни Спиридонівни. Кумою Паремблі тоді стала донька колишнього виконувача обов'язків Бердянського міського голови Олена Козьмівна Аргіропуло[861]. Присутність при хрещенні останньої була цілком зрозумілою: мати новонародженої в дівоцтві теж мала прізвище Аргіропуло й була хрещеницею Матвія Івановича Паремблі. Вінчання 35-річного Василя Павловича Полянського і 21-річної Анни Спиридонівни Аргіропуло відбулось 26 січня того ж 1877 р. Одним із поручителів

---

[857] За цей же 1858 р. рік в управлінні Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора відклалася справа «На прохання бердянських купців Бонне, Парісія, Лучича та ін. про усунення перешкод при завантаженні на судна товарів» (ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 196. Спр. 120 (1858 р.) («По прошению бердянских купцов Бонне, Парисия, Лучича и др. об устранении стеснений при погрузке на суда товаров»)).

[858] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 106 зв.

[859] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 12. Арк. 54 зв.-55.

[860] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 12. Арк. 203 зв.-204.

[861] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 24. Арк. 93 зв.-94.

з боку нареченої був записаний французький віце-консул Іван Францович Бонне[862].

Невдовзі, 16 травня того ж 1877 р., вінчалися вже донька самого Матвія Івановича Паремблі 19-річна грецькопіддана Олена та 26-річний грецькопідданий Федір Миколайович Лікіардопуло (Лікардопуло). Поручителями з боку нареченого виступили майбутній грецький віце-консул Антоній Дмитрович Ксантос і бердянський купець Докоро, з боку нареченої – керч-єнікальський мешканець Ілля Попандопуло і бердянський купець Харлампій Карбурі[863].

М.І. Паремблі підтримував дружні стосунки з начальником міста і порту Бердянська П.П. Шмідтом. Його дружина, Харіклія Пантеліївна (Пантелеймонівна), 20 жовтня 1882 р. була присутня при миропомазанні дружини П.П. Шмідта (хрещеним батьком тоді став законовчитель Бердянської чоловічої гімназії священик Костянтин Андрійович Костильов)[864], а в квітні 1884 р. хрестила його сина Лева[865].

Як зафіксовано в метричній книзі Вознесенського собору, грецькопідданий Матвій Іванович Паремблі помер 4 лютого 1903 р. у 87-річному віці «від старечого виснаження»[866]. Тож, згідно з цим записом, Паремблі народився не близько 1800 р., як пише В. Томазов, а близько 1815 р.

---

[862] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 24. Арк. 102 зв.-103.

[863] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 24. Арк. 106 зв.-107.

[864] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 29. Арк. 79 зв.-80.

[865] «Пападаки Григорий Иванович», *Греки Украины. Вчера. Сегодня. Завтра* [Електронний ресурс] // URL: http://www.greeks.ua/ru/default/index/persons?id=62&persons=gpapadaki (Дата звернення: 09.06.2013); Константинова Виктория, Лыман Игорь. «Бердянские купцы XIX столетия: материалы к просопографическому портрету», *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2014. №1134: Серія «Історія». Вип. 49. С. 211-212.

[866] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 47. Арк. 105 зв.-106.

М.І. Паремблі був похований на бердянському кладовищі. Його могила не збереглась, але місце, де вона знаходилася, встановлене завдяки нащадкам родини Паремблі-Пападакі[867].

Як розповідають у родині та пише Євген Денисов, за радянських часів Пападакі знайшли прихисток у їхніх близьких родичів – Стампа. Народжена в Бердянську 12 листопада 1872 р. грецькопіддана Катерина Яківна Стампа і Поліксенія Яківна Стампа здобули освіту в Бердянській жіночій гімназії, стали викладачками народних училищ і згодом продовжили працювати в освітній сфері[868]. Станом на 1917 р. Поліксенія Яківна Стампа була завідувачкою 1-го Бердянського жіночого міського училища, а Катерина Яківна Стампа – його вчителькою[869]. Катерина і Поліксенія Стампа померли в Бердянську; їхні могили на місцевому кладовищі свого часу були понівечені. Іпатія Стампа, яка теж закінчила жіночу гімназію в Бердянську, згодом працювала директрисою гімназії в Єгипті, в Олександрії, і випущена на її честь поштова марка досі зберігається в бердянських нащадків Пападакі[870]. Як зберігаються там і фотографії Григорія Івановича Пападакі з його дружиною, Якова Стампа з Аріною Пападакі, свідоцтво, видане Катерині Яківні Стамбо (Стампа) у жовтні 1893 р. на право бути після закінчення гімназії домашньою вчителькою, датоване 23 грудня 1903 р. повідомлення вчительці І-го жіночого училища К.Я. Стампа від Бердянської міської управи про її нагородження за «сумлінну і корисну службу» 20 рублями,

---

[867] Денисов Е.С. *Оживают голоса истории. Краеведческие очерки* (Мелитополь: Издательский дом МГТ, 2015). С. 188.

[868] Михайличенко Виктор, Денисов Евгений, Тишаков Николай. *Бердянск. Взгляд через столетия* (Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010). С. 198-199; Денисов Е.С. *Оживают голоса истории. Краеведческие очерки* (Мелитополь: Издательский дом МГТ, 2015). С. 178.

[869] *Памятная книжка Таврической губернии, 1917* / Изд. Тавр. ГСК; Под ред. секр. ком. Г.Н. Часовникова [Б. м.: Б. г.]. С. 92.

[870] Михайличенко Виктор, Денисов Евгений, Тишаков Николай. *Бердянск. Взгляд через столетия* (Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010). С. 198-199; Денисов Е.С. *Оживают голоса истории. Краеведческие очерки* (Мелитополь: Издательский дом МГТ, 2015). С. 178.

фотографії Іпатії Стампа, візитівки Поліксенії Яківни Стампа, Афіни І. Стампа…

Нам вдалося знайти такі згадки про Стампа (Стамбо):

Грецькопідданий Яків Миколайович Стампа фігурував як хрещений батько народженого 18 квітня та хрещеного у Вознесенському соборі Бердянська 1 червня 1858 р. Еммануїла, сина грецькопідданого Івана Мануїловича Замвілі (Джамвілі) та його дружини Аріадни Андріївни. Хрещеною матір'ю тоді стала грецькопіддана Олена Іванівна Фокоро (Докоро)[871].

Яків Миколайович Стампа став хрещеним батьком й іншого сина Івана Мануїловича та Аріадни Андріївни – народженого 3 квітня 1863 р. і хрещеного 18 квітня Олександра[872].

25 липня 1863 р. народилась і 22 серпня була хрещена Марія, донька грецькопідданого Якова Миколайовича Стампа і його дружини Агафії (Афіни) Євстратіївни. Хрещеними батьками Марії Стампа були записані турецькопідданий Микола Дмитрович Стампа і грецькопіддана Корнилія Іванівна Жамвілі (Джамвілі)[873].

15 березня 1865 р. у Якова Миколайовича Стампа і Агафії (Афіни) Євстратіївни народилась і 30 березня була охрещена донька Ангеліка. Її хрещеними батьками були записані тодішній грецький консул, єйський купець 1-ї гільдії Михайло Григорович Пайкос і бердянська купецька донька Єлизавета Григорівна Петрова[874]. Ангелі (Ангеліка) Яківна Стампа померла від коклюшу вже в червні 1866 р.[875]

А 3 вересня 1866 р. у тієї ж подружньої пари народився син Микола Якович Стампа. 8 вересня його хрещеними батьками стали

---

[871] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 51 зв.

[872] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 10. Арк. 62 зв.-63.

[873] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 10. Арк. 123 зв.-124.

[874] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 12. Арк. 32 зв.-33.

[875] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 14. Арк. 143 зв.-144.

грецькопіддані Микола Євстратійович Скардіо (Скордіо) та Каліопа Євстратіївна Скардіо (Скордіо)[876].

6 лютого 1868 р. народився рідний брат Миколи Яковича Стампа, Євстратій, хрещеними батьками якого були записані грецькопіддані Михайло Андрійович Капарі та Іпатія Дмитрівна Стампа[877]. Євстратій Якович Стампа помер уже в серпні 1869 р.[878]

4 грудня 1869 р. у Якова Миколайовича Стампа і Афіни Євстратіївни народилась і 14 лютого 1870 р. була охрещена донька Юлія. Її хрещеними батьками були записані грецькопіддані Микола Михайлович Катанакі та дружина Миколи Стампа Іпатія Дмитрівна[879].

4 січня 1871 р. у Якова Миколайовича і Афіни Євстратіївни народилася ще й донька Поліксенія, хрещеними батьками якої 22 лютого стали турецькопідданий Микола Стампа і грецькопіддана Каліопа Євстратіївна Скордіо (Скардіо)[880].

Яків Миколайович Стампа 1 листопада 1875 р. став хрещеним батьком Софонія, сина грецькопідданого Федора Павловича Барбахакі та його дружини Марії Полікарпівни[881].

Грецькопіддані Афіна Калістратівна Стамбо і Микола Георгійович Каселіва (Коселі) 27 лютого 1880 р. були записані хрещеними батьками народженого 10 лютого Євангелія, сина грецькопідданого Миколи Францовича Патріно[882] та його дружини

---

[876] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 14. Арк. 64 зв.-65.

[877] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 16. Арк. 20 зв.-21.

[878] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 17. Арк. 152 зв.-153.

[879] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 18. Арк. 15 зв.-16.

[880] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 19. Арк. 17 зв.-18.

[881] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 22. Арк. 83 зв.-84.

[882] 62-річний грецькопідданий Микола Францович Патріно помер у Бердянську 18 березня 1904 р. (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 48. Арк. 91 зв.-92).

Анни Афанасіївни[883]. Між іншим, саме купцю Патріно[884] свого часу належав будинок, що на вулиці Пушкіна, який він здавав в оренду і в якому нині розташований корпус 5в Бердянського державного педагогічного університету. Будинок Патріно довго був єдиним в Бердянську, що мав три поверхи, оскільки вважалося, що місцевий ґрунт просто не може витримати такого навантаження.

Вище вже згадувалося, що 5 листопада 1883 р. грецькопіддані Марія Яківна Стампова (Стампа) і Григорій Іванович Попандакі вступили в духовну спорідненість, ставши хрещеними батьками Єлизавети Федорівни Корнієнко[885].

У виданні «Отчет о состоянии Бердянской мужской гимназии в 1886/7 учебном году» міститься докладний опис літературно-музичного ранку, влаштованого спільно учнями чоловічої та жіночої гімназій 2 лютого 1887 р. з нагоди 50-річчя смерті О.С. Пушкіна. Там згадується, що учениця Стамбо разом із Ольшанською, Георгіаді, Соколовською та Антошиною поставили сценку з «Бориса Годунова» «Царські палати»[886].

---

[883] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 27. Арк. 16 зв.-17.

[884] Поміж іншими записами про родину Патріно, в метричних книгах Вознесенського собору Бердянська є інформація про вінчання 30 червня 1906 р. 25-річної грецькопідданої Феодори Андріївни Патріно з 39-річним грецькопідданим Іваном Михайловичем Консолопуло. Поручителями при цьому виступили керч-єнікальський мешканець Костянтин Аристидович Деспотулі та грецькопіддані Михайло Степанович Куппа, Харлампій Георгійович Ягнатос і Георгій Іванович Каларіто (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 50. Арк. 61-62 зв.). А 22 вересня 1910 р. вінчались 25-річна грецькопіддана Єфросинія Миколаївна Патріно і 28-річний грецькопідданий Дмитро Іванович Ватіс. Поручителями тоді були записані грецькопідданий Афанасій Костянтинович Морфіно, севастопольський міщанин Костянтин Костянтинович Морфіно, грецькопідданий Георгій Миколайович Аргіріу та бердянський міщанин Афанасій Петрович Соловйов (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 54. Арк. 61 зв.-62).

[885] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 30. Арк. 82 зв.-83.

[886] *Отчет о состоянии Бердянской мужской гимназии в 1886/7 учебном году* (Бердянск: тип. Э. Килиус, 1888). 68 с.

У серпні 1887 р. з підготовчого класу Бердянської чоловічої гімназії вибув Микола Стамбо[887].

Грецькопіддані Афіна Євстратіївна Стамбо і Микола Георгійович Каселіва (Коселі) стали хрещеними батьками народженого 13 червня 1890 р. і хрещеного 21 липня Івана, сина грецькопідданого Миколи Францовича Патріно та його дружини Анни Афанасіївни[888].

Цікаво, що 21 березня 1892 р. ті самі Афіна Євстратіївна Стамбо і Микола Георгійович Каселіва (Коселі) стали хрещеними батьками іншого сина тих же Миколи Францовича та Анни Афанасіївни Патріно, якого теж назвали Іваном[889].

27 липня 1894 р. народженого 20 листопада 1893 р. Андрія, ще одного сина Миколи Францовича та Анни Афанасіївни, хрестили Євангелос Миколайович Патріно[890] та Афіна Євстратіївна Стамбо[891].

Бердянська міщанка Катерина Яківна Стамбо і грецькопідданий Євангелос Миколайович Патріно 24 травня 1897 р. стали хрещеними батьками Костянтина, сина селянина села Дмитрівка Бердянського повіту Антона Федоровича Никитенка та його дружини Анастасії Агеївни[892].

Поліксенія Яківна Стамбо 8 листопада 1901 р. стала хрещеною матір'ю народженого 6 листопада Михайла – одного з двійнят селянина Конотопського повіту Чернігівської губернії Тимофія Микитича Моісеєнка і його дружини Матрьони Василівни.

---

887 *Циркуляр по Одесскому учебному округу*. 1887. № 11. С. 584.

888 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 37. Арк. 47-48 зв.

889 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 39. Арк. 19 зв.-20.

890 У метриці 1907 р. Євангелос Миколайович Патріно фігурує як інженер-технік (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 51. Арк. 18-19 зв.).

891 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 24 зв.-25.

892 ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 17 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1897»). Арк. 17 зв.-18.

Хрещеним батьком Михайла і, відповідно, кумом Поліксенії Яківни Стамбо став потомствений дворянин Всеволод Васильович Саханьов[893] – син колишнього Бердянського міського голови Василя Івановича Саханьова.

7 квітня 1904 р. Микола Якович Стамбо разом із грецькопідданим Панаіоті Звороно став поручителем з боку нареченого, а консул Іван Францович Бонне і потомствений почесний громадянин Микола Пантелеймонович Константинов – поручителями з боку нареченої при вінчанні 25-річного губернського секретаря Івана Михайловича Орловського та 19-річної доньки генерал-майора Параскеви Федорівни Кніпер (Кніппер)[894].

8 липня 1908 р. у 82-річному віці помер грецькопідданий Яків Миколайович Стамбо[895].

У 1911 р. домоволодіння «Стамбо А.Е.» знаходилось у II кварталі Бердянська[896].

У журналі Бердянської міської думи за 9 грудня 1911 р. зафіксоване рішення про підвищення платні вчительки Стампа[897].

13 березня 1916 р. в Бердянську помер 39-річний грецькопідданий Микола Якович Стампа[898], а 22 серпня 1921 р. – народжена в Греції 86-річна Афіна Євстратіївна Стампа, яка на той час мешкала по вул. Воронцовській у будинку 20[899].

---

[893] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 46. Арк. 60 зв.-61.

[894] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 48. Арк. 72 зв.-73.

[895] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 52. Арк. 85 зв.-86.

[896] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 90.

[897] ДААРК. Ф. 42. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 268, 269 зв., 271.

[898] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 60. Арк. 53 зв.-54.

[899] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 6. Спр. 14 («Книга

Що ж стосується нащадків родини останнього грецького віце-консула в Бердянську, які продовжують жити в місті, то вони ведуть свою лінію родоводу від Олени Григорівни Пападакі, народженої 14 (15) липня 1914 р.[900]

реєстрації актів громадянського стану про смерть по м. Бердянськ. 8 липня 1921 – 17 листопада 1921»). Арк. 138 зв.-138 зв.

[900] Згідно із записом, зробленим у «Книзі реєстрації актів громадянського стану про народження по м. Бердянськ» 1 липня 1926 р., народжена 15 липня 1914 р. Олена Григорівна Пападакі була всиновлена (ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 6. Спр. 43 («Книга реєстрації актів громадянського стану про народження по м. Бердянськ. 7 січня – 13 червня 1926»). Арк. 424).

ГРЕКИ І БРИТАНСЬКЕ КОНСУЛЬСТВО В БЕРДЯНСЬКУ

Британське консульство на захисті іонійського судноплавства та «іонійської колонії» в Бердянську

З огляду на те, що, як вже зазначалось, Іонійська республіка являла собою напівсамостійну державу, що перебувала «під заступництвом» Британської імперії, іонійським судноплавством через Бердянський порт і місцевою «іонійською колонією», яка складалась із близько 80 осіб[901], з самого моменту свого заснування у 1858 р. і до осені 1864 р. опікувалося Британське консульство в Бердянську[902]. Майже весь цей час на посаді консула тут знаходився Роберт Вільям Камбербетч[903] – прапрадід сучасного знаменитого британського актора Бенедикта Камбербетча[904].

В опікуванні іонійськими підданими Камбербетчу в Бердянську офіційно допомагали Джеймс Барбер, який був клерком при британському консульстві з 15 лютого по 19 вересня 1858 р., та Ігнатіус Мюллер, який служив консульським клерком у Бердянську з 15 листопада 1858 р. по березень 1861 р., а до того перебував на службі в армії Австрії та працював в австрійському генеральному консульстві у Смирні[905].

---

[901] *Accounts and Papers. Consular Establishments. Session 6 February – 10 August 1872*, Volume LX (London: Harrison and Sons, 1872), p. 73.

[902] *Accounts and Papers. Consular Establishments. Session 6 February – 10 August 1872*, Volume LX (London: Harrison and Sons, 1872), p. 73.

[903] The National Archives, FO 65 (Foreign Office and predecessor: Political and Other Departments: General Correspondence before 1906, Russian Empire), FO 65/617 “Consuls at Berdiansk, Helsingfors, Taganrog; Cumberbatch, Crowe, Carruthers”.

[904] Igor Lyman, Victoria Konstantinova, “British Consul in Berdyansk Cumberbatch, Great-Greatgrandfather of Modern Sherlock Holmes”, *Scriptorium nostrum*. 2017. № 2 (8), p. 195-207.

[905] *The Foreign Office List, forming a complete British Diplomatic and Consular Handbook with maps, showing where Her Majesty\s Ambassadors, Ministers, Consuls, and others, are resident abroad; together with a list of foreign diplomatic and Consular representatives resident within the Queen’s*

У своїх перших звітах до Лондона консул Роберт Вільям Камбербетч дані про британське та іонійське судноплавство наводив у сукупності. Зокрема, звітуючи за 1858 р., він зазначав, що з Бердянського порту вийшло 328 суден інших держав і 27 британських та іонійських суден, причому ці 27 вивезли 7476 тонн вантажів вартістю 92234 £. Серед цих вантажів переважали пшениця, лляне насіння та жир[906].

У консульському звіті за 1861 р. Камбербетч вже подав статистику щодо безпосередньо британських суден окремо, віднісши іонійські судна до складу іноземних. При цьому він спеціально згадав, що серед 277 іноземних суден, які впродовж року вийшли з Бердянська із вантажами, іонійськими були 7, і їхній загальний вантаж склав 1340 тонн[907].

Щодо обсягів мореплавства під прапорами Іонійської республіки та Греції, то, згідно із щорічником «Государственная внешняя торговля в разных ея видах», який видавався Департаментом зовнішньої торгівлі Російської імперії, у 1862 р. до Бердянського порту прийшли з баластом 3 іонійські та 7 грецьких суден, з вантажами – 2 іонійські і 7 грецьких; відійшли з баластом 2 іонійські і 3 грецькі, з вантажами – 3 і 12 відповідно[908]. У 1863 р. з Бердянська вийшли 4 іонійські судна з вантажами (при грецьких 4 з баластом і 15 з вантажами). У 1864 р. вийшли 2 іонійські судна з вантажами (при грецьких 2 з баластом і 16 з вантажами).

Вже через пару місяців після призначення Камбербетча консулом, під чиєю юрисдикцією знаходились іонійці в Бердянську, 11 березня 1858 р. російський імператор затвердив

Dominions. January 1865. Compiled by Edward Hertslet (London: Harrison, 59, Pall Mall, 1865), p. 55, 125.

[906] *Accounts and Papers: Thirty Five Volumes (27). Statistic Tables. Colonial and Other Possessions; Foreign Countries. Session 24 January – 28 August 1860. Volume LXV* (London: George Edward Eyre and William Spottiswoode, 1860), p. 41-42.

[907] *Commercial Reports Received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls between January 1st and June 30th, 1862* (London: Harrison and Sons, 1862), p. 225-229.

[908] *Государственная внешняя торговля в разных ея видах за 1862 год* (Санкт-Петербург: типография Департамента внешней торговли, 1863).

положення Комітету Міністрів «Про дозвіл іноземцю Фока користуватися пільгами в платежі гільдійських повинностей по м. Бердянську до 1861 року і про дозвіл Міністру фінансів розглядати подібні випадки безпосередньо за узгодженням з Міністром внутрішніх справ». Цей іноземець, Костянтин Фока був саме іонійським підданим. Ще в 1852 р. Таврійська казенна палата на підставі того, що Фока придбав у Бердянську будинок вартістю 100 рублів, причислила іонійця до пільгових купців Бердянська. Але пізніше, після появи положення Комітету Міністрів від 21 жовтня 1854 р., яким вартість нерухомості, що давала підстави для набуття права пільгового купецтва, була встановлена значно вища за 100 рублів, Костянтина Фоку було переведено в категорію «іноземці, котрі не торгують». Тож Фока, озброївшись довідкою місцевої поліції, що його будівля й заготовлені ним будівельні матеріали вартістю 500 рублів були знищені під час бомбардування Бердянська в ході Кримської війни, просив дозволити йому належати саме до пільгового купецтва до закінчення пільги, наданої Бердянську, тобто до 1861 р. За цей час іонієць зобов'язувався завершити заплановане будівництво. І Фока[909] отримав такий дозвіл. Причому імператор надав Міністру фінансів право задовольняти, після узгодження з Міністром внутрішніх справ, подібні прохання й інших купців, чиє майно постраждало під час бомбардування Бердянська[910]. Пікантність цієї справи полягала в тому, що майно іонійського підданого, який знаходився

[909] Носії прізвища Фока фігурували в метричних книгах Бердянська і значно пізніше. Зокрема, 30 листопада 1905 р. хрещеною матір'ю була записана грецькопіддана Катерина Дмитрівна Фока (ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 25 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1905»). Арк 70 зв.-71).

[910] *ПСЗРИ*. Собр. II. Т. XXXIII. Отд. I. № 32853. С. 306-307; РГИА. Ф. 571 (Департамент разных податей и сборов Министерства финансов). Оп. 4. Д. 2211 («По прошению ионического подданного Константина Фоки об оставлении его по прежнему на льготе по городе Бердянску. 1857-1858»); РГИА. Ф. 1287 (Хозяйственный департамент МВД). Оп. 37. Д. 1801 («Об оставлении иностранца К. Фоки в бердянском льготном купечестве. 1857»).

під захистом Великої Британії, було знищене саме англо-французькою ескадрою.

З-поміж метричних записів бердянського Вознесенського собору першого року консульства Камбербетча звернемо увагу на ті, у яких зафіксовані імена іонійськопідданих:

Іонійськопідданий Павло Євстафійович Пуліезо 2 лютого 1858 р. став хрещеним батьком Марії, доньки маріупольського міщанина католика Наталія Антоновича Нордіо і його православної дружини Марфи Василівни. Хрещеною матір'ю була дячківська донька Єфросинія Амвросіївна Білоусова[911].

20 квітня 1858 р. іонійськопідданий Спиридон Євстафійович Пуліезо[912] став хрещеним батьком Ірини, доньки бердянського купецького внука Іосифа Ананійовича Плехова і його дружини Анни Миколаївни. Хрещеною матір'ю була записана керченська жителька Єлизавета Афанасіївна Попандопуло[913].

Іонійськопідданий Костянтин Герасимович Фока 18 травня 1858 р. виступив хрещеним батьком Єфрема, сина бердянського міщанина Тимофія Миколайовича Захарова і його дружини Анастасії Миколаївни. Хрещеною матір'ю стала Євдокія Павлівна Золотова, дружина сортувальника поштової контори[914].

27 травня 1858 р. іонійськопідданий Костянтин Миколайович Тімбакі був записаний хрещеним батьком Юлії, доньки губернського секретаря Олексія Степановича Гуленка і його дружини Анни Степанівни. Хрещеною матір'ю була вдова колезького секретаря Марія Степанівна Кальницька[915].

---

[911] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 58 зв.

[912] Грецькопідданий Спиридон Євстафійович Пуліезо помер у Бердянську 13 березня 1908 р. у 80-річному віці (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 52. Арк. 73 зв.-74).

[913] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 4 зв.

[914] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 10 зв.

[915] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 13 зв.

Іонійськопідданий Костянтин Харлампійович Гласопуло став хрещеним батьком народженої 2 і хрещеної 6 липня 1858 р. Марфи, доньки бердянського міщанина Кирила Єфимовича Саніна та його дружини Феодосії Федорівни. Хрещеною матір'ю тоді стала бердянська міщанка Акіліна Єфимівна Ревкіна[916].

31 серпня 1858 р. іонійськопідданий Спиридон Євстафійович Пуліезо виступив хрещеним батьком Олександра, сина бердянського міщанина Філімона Михайловича Єнютіна і його дружини Параскеви Акимівни. Кумою Пуліезо стала австрійськопіддана Софія Іванівна Вуківович[917].

Іонійськопідданий Михайло Павлович Купа 26 жовтня 1858 р. став хрещеним батьком Анастасії, доньки бердянського міщанина Кузьми Васильовича Самарсінова і його дружини Марії Ананіївни. Хрещеною матір'ю виступила міщанка Марія Данилівна Карпова[918].

14 листопада 1858 р. хрещеним батьком Івана, сина обер-офіцерського сина Івана Івановича Яновського і його дружини Єфросинії Петрівни став іонійськопідданий Георгій Афанасійович Маркопуло[919].

Хрещеним батьком народженої 19 листопада 1858 р. Марії, доньки дворянина Петра Леонтійовича Любашевського і його дружини Анастасії Федорівни, 20 листопада став іонійськопідданий Герасим Васильович Калігата[920].

19 грудня народилась і 21 грудня 1858 р. була хрещена Уляна, донька бердянського купця Максима Филиповича Проскуркіна і

---

[916] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 30 зв.

[917] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 90 зв.

[918] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 118 зв.

[919] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 124 зв.

[920] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 127 зв.

його дружини Параскеви Никифорівни. Хрещеним батьком Уляни став іонійськопідданий Спиридон Ілліч Курі (Куррі)[921].

26 грудня 1858 р. був записаний хрещеним батьком іонійськопідданий Костянтин Харлампійович Ласопуло. Його хрещеницею стала народжена 21 грудня Марія, донька бердянського міщанина Спиридона Степановича Голубенка і його дружини Олександри Григорівни[922].

21 народився і 27 грудня 1858 р. був хрещений Володимир, син поселянина із Старого Керменчика Павла Костянтиновича Білоусова і його дружини Марії Дмитрівни. Хрещеними батьками тоді стали іонійськопідданий Павло Афанасійович Халітопуло та грецькопіддана Харітина Харлампіївна Франкопуло[923].

13 квітня в метричній книзі було зафіксовано, що 11 квітня 1858 р. помер 49-річний іонійськопідданий Камбофекра Камбофекрович Камбофекра[924].

Трактатом про торгівлю та мореплавство, укладеним Великою Британію і Російською імперією 31 грудня 1858 р. (12 січня 1859 р.) обумовлювалося, що оскільки Іонійські острови перебувають під заступництвом британської королеви Вікторії, то дія трактату буде поширюватись і на всіх підданих, і на судна цих островів, як тільки Іонійський уряд оголосить, що надає відповідні права на островах підданим і суднам Російської імперії; для уникнення же зловживань кожне іонійське судно, що бажало користуватися вигодами цього трактату, повинно було мати патент, підписаний Лордом Верховним Комісаром або його представником[925].

Утім, вже невдовзі після вступу на консульську посаду в Бердянську Вільяма Георга Вагстафа, який працював при

---

[921] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 137 зв.

[922] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 140 зв.

[923] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 141 зв.

[924] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 204 зв.

[925] *ПСЗРИ*. Собр. II. Т. XXXIV. Отд. I. С. 107.

Камбербетчі тимчасовим клерком з квітня 1861 р.[926], місцеве консульство Великої Британії припинило опікуватись іонійським судноплавством та «іонійською колонією» в Бердянську[927]. Це сталося після того, як 29 березня 1864 р. Велика Британія, Греція, Франція і Російська імперія підписали Лондонський договір, за яким Іонійська республіка увійшла до складу Королівства Греція в статусі трьох його провінцій.

Грецькопідданий виконувач обов'язків британського віце-консула в Бердянську Спиридон Габріелі та його родина[928]

У другій половині XIX – на початку XX ст. у Бердянську було добре відомим прізвище Габріелі.

Зокрема, 23 квітня 1863 р. іонійськопідданий Спиридон Іванович Габріело був записаний у метричній книзі Вознесенського собору як хрещений батько Георгія, сина ніжинського грека Іллі Еммануїловича Кітаріоглу (Катаріоглу) і його дружини Марії Пантелеймонівни[929]. Георгій Ілліч Катаріоглу помер у дворічному віці, 14 червня 1865 р. від «опіку»[930].

Вельми цікаво, що наступного року в того ж ніжинського грека народився ще один син, якого теж назвали Георгієм і в якого

---

[926] *The Foreign Office List, forming a complete British Diplomatic and Consular Handbook with maps, showing where Her Majesty\s Ambassadors, Ministers, Consuls, and others, are resident abroad; together with a list of foreign diplomatic and Consular representatives resident within the Queen's Dominions. January 1865.* Compiled by Edward Hertslet (London: Harrison, 59, Pall Mall, 1865), p. 35.

[927] *Accounts and Papers. Consular Establishments. Session 6 February – 10 August 1872*, Volume LX (London: Harrison and Sons, 1872), p. 73.

[928] Див. монографію Лиман І., Константінова В. *Український Південь очима консулів Британської імперії 19 – початку 20 ст. Том 1: Британські консули в портовому місті Бердянськ*у (Київ, 2018). 630 с., іл. Текст англ., укр.

[929] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 10. Арк. 64 зв.-65.

[930] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 12. Арк. 177 зв.-178.

хрещеним батьком теж став Габріелі: у метричній книзі Богоявленської церкви вже за 1866 р. знаходимо запис, що 9 жовтня грецькопідданий Спиридон Іванович Габріело і турецькопіддана Олена Іванівна Захарова стали хрещеними батьками народженого 28 вересня Георгія, сина ніжинського грека Іллі Еммануїловича Тітаріоглу (Кітаріоглу) і його дружини Марії Павлівни[931].

Дещо раніше, 2 лютого 1865 р. Спиридон Іванович Габріелі та турецькопіддана Ольга Іванівна Захарова (Захаріс) стали хрещеними батьками народженого 25 січня Павла, сина поселянина Ялти Маріупольського округу Леонтія Павловича Ніколаєва та його дружини Феодори Іванівни[932]. А 18 квітня того ж 1865 р. Спиридон Іванович Габріелі та бердянська купчиха Анна Іванівна Кіріакова стали хрещеними батьками народженої 22 лютого Олени, доньки все того ж ніжинського грека Іллі Еммануїловича Катаріоглу (Кітаріоглу) і Марії Павлівни[933].

19 червня 1866 р. вже в самого грецькопідданого Спиридона Івановича Габріелі та його дружини лютеранки Єлизавети Карлівни народився син Георгій, хрещеними батьками якого 31 липня стали грецькопідданий Микола Михайлович Катанакі та дружина губернського секретаря Ольга Іосифівна Ломакіна[934].

Упродовж 1867 р. Спиридон Іванович Габріелі став хрещеним батьком трьох новонароджених.

15 червня 1868 р. у Спиридона Івановича Габріелі та Єлизавети Карлівни народилась і 26 червня була хрещена донька Ольга,

---

[931] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 1 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1866-1867»). Арк. 17 зв.-18.

[932] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 12. Арк. 15 зв.-16.

[933] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 12. Арк. 40 зв.-41.

[934] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 14. Арк. 54 зв.-55.

хрещеними батьками якої стали все ті ж Микола Михайлович Катанакі та Ольга Іосифівна Ломакіна[935].

9 липня 1869 р. Спиридон Іванович Габріелі та турецькопіддана Олена Іванівна Захаріс (Захарова) стали хрещеними батьками колишнього мусульманина 25-річного турецькопідданого з села Калла поблизу Трапезунду Мустафи Еміна, який при хрещенні отримав ім'я Фома[936].

9 жовтня 1871 р. народилась Євгенія, донька Спиридона Івановича Габріелі та Єлизавети Карлівни[937]. Євгенія Спиридонівна Габріелі померла 3 липня 1877 р. від обпечення окропом[938].

5 листопада 1875 р. відбулося вінчання першим шлюбом 30-річного грецькопідданого Івана Фотійовича Габріелі та 32-річної купецької доньки Олександри Костянтинівни Адарюкової. Поручителями з боку нареченого були записані грецькопіддані Іван Павлович Павліді та Василь Павлович Метакса, з боку нареченої – грецькопіддані Лука Г. Пулло та Іван Артемович Фрінко[939]. 27 січня 1878 р. в Івана Фотійовича Габріелі та Олександри Костянтинівни народився син Фотій, хрещеними батьками якого стали бердянський купець Микола Адамович Адамов і грецькопіддана Єлизавета Карлівна Габріелі[940]. 6 грудня 1879 р. у цієї ж пари народився син Микола Іванович Габріелі[941].

На черговій сесії Бердянського повітового земського зібрання в жовтні 1878 р. була заслухана доповідь щодо кошторису на 1879 р.

---

[935] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 16. Арк. 41 зв.-42.

[936] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 17. Арк. 52 зв.-53.

[937] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 19. Арк. 79 зв.-80.

[938] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 24. Арк. 149 зв.-150.

[939] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 22. Арк. 134 зв.-135.

[940] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 25. Арк. 9 зв.-10.

[941] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 26. Арк. 79 зв.-80.

на погашення боргів за будівництво Бердянської чоловічої гімназії, де згадується і відповідний борг міста купцю Габріелі[942].

16 серпня 1881 р. у 35-річному віці[943] в Бердянську помер грецькопідданий Іван Фотійович Габріелі[944]; 15 листопада 1882 р. померла 7-річна донька Івана Габріелі Єлизавета, а через 10 днів – 5-річний син Іван[945].

У 1882 р. достроково вибув з 4-го класу Бердянської чоловічої гімназії Георгій Габріелі[946], а з 5-го класу – Іван Габріелі[947].

Як уже згадувалось, 24 серпня 1886 р. грецькопідданий Спиридон Іванович Габріелі став одним із поручителів при вінчанні 47-річного грецькопідданого Софонія Павловича Бурбухакі з 20-річною донькою ніжинського грека Оленою Іллівною Катеріоглу (Кітаріоглу)[948].

3 жовтня 1890 р. грецькопіддані Іван Спиридонович Габріелі та Патріно Іванович Ханіоті стали поручителями з боку нареченого

---

942 *Постановления Бердянскаго очереднаго уезднаго земскаго собрания созыва с 10-го по 16-е Октября 1878 г.* (Бердянск: типография Э. Килиус и К°, 1879). С. 234.

943 Це розходиться із записом у метричній книзі про вінчання.

944 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 28. Арк. 152 зв.-153.

945 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 29. Арк. 192 зв.-193.

946 *Циркуляр по управлению Одесским учебным округом.* 1882. № 4. С. 131; *Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття)* / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том І (К.: Освіта України, 2006). С. 254.

947 *Циркуляр по управлению Одесским учебным округом*. 1882. № 6. С. 192; *Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття)* / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том І (К.: Освіта України, 2006). С. 254.

948 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 33. Арк. 104 зв.-105.

при вінчанні турецькопідданих 24-річного Паніота Мануїловича Папи-Маноль і 28-річної Варвари Георгіївни Істакор[949].

Спиридон Іванович Габріелі 3 жовтня 1891 р. став хрещеним батьком народженого 11 вересня Івана, сина бердянського міщанина Івана Івановича Дороссі та його дружини Тетяни Семенівни[950].

6 серпня 1895 р. грецькопідданий Георгій Спиридонович Габріелі став хрещеним батьком Павла, сина грецькопідданого Наполеона Георгійовича Гізі та його дружини Софії Луківни[951].

Грецькопідданий Спиридон Іванович Габріелі та донька бердянського міщанина Євдокія Аристархівна Бєлікова в метричній книзі Вознесенського собору Бердянська записані як хрещені батьки народженого 8 і хрещеного 16 березня 1897 р. Миколи, сина бердянського міщанина Якова Сергійовича Воробйова і його дружини Агафії Аристархівни[952].

Як уже зазначалось, кілька представників родини згадувались у метричному запису про народжену 16 лютого і хрещену 1 липня 1897 р. Валентину, доньку грецькопідданого Івана Спиридоновича Габріелі та його дружини католички Бронислави Михайлівни. Хрещеними батьками були записані грецькопіддані Спиридон Спиридонович Габріелі та Катерина Федорівна, дружина Георгія Габріелі[953].

24 жовтня 1901 р. у Спиридона Спиридоновича Габріелі та його дружини протестантки Луїзи Іванівни народилась і 12 грудня була хрещена донька Марія. Її хрещеними батьками стали капітан

---

[949] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 37. Арк. 95 зв.-96.

[950] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 11 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1891»). Арк. 56 зв.-57.

[951] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 41. Арк. 28 зв.-29.

[952] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 43. Арк. 12 зв.-13.

[953] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 43. Арк. 29 зв.-30.

Микола Федорович Костюков і донька маріупольського купця 1-ї гільдії Марія Петрівна Регір[954].

У цієї ж пари 9 грудня 1903 р. народився син Спиридон Габріелі, якого хрестили 22 лютого 1904 р. Хрещеними батьками тоді стали бердянський купець Георгій Спиридонович Габріелі та грецькопіддана Уранія Мануїлівна Караджа[955].

Через місяць, 25 березня 1904 р., була приєднана до православної церкви через сповідь і накладання священицької руки мати новохрещеного Спиридона, дружина Спиридона Спиридоновича Габріелі Луїза Іванівна, яка народилася 13 вересня 1876 р. і належала до англіканської церкви. При приєднанні до православ'я Луїза Іванівна отримала ім'я Єлизавета. При цьому були присутні бердянський купець Георгій Спиридонович Габріелі та грецькопіддана Олександра Костянтинівна Габріелі[956].

2 вересня 1905 р. у Спиридона Спиридоновича Габріелі та його дружини, яка в метриках продовжувала записуватись як Луїза Іванівна, народився син Петро, охрещений 12 лютого 1906 р. Його хрещеними батьками стали бердянський купець Георгій Спиридонович Габріелі та дружина маріупольського купця Марія Петрівна Демартіно[957].

6 травня 1908 р. у цієї ж пари народилася донька, Єлизавета Спиридонівна Габріелі. При її хрещенні 7 вересня хрещеними батьками стали все той же Георгій Спиридонович Габріелі та дружина земського начальника Юлія Костянтинівна Масловська[958].

В «Отчете о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1908 год» повідомлялось про пожежу, що сталася вночі 5 листопада 1908 р. на баржі «Прогресс», яка належала купцям

---

[954] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 46. Арк. 64 зв.-65.

[955] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 48. Арк. 13 зв.-14.

[956] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 48. Арк. 19 зв.-20.

[957] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 50. Арк. 8 зв.-9.

[958] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 52. Арк. 35 зв.-36.

Г. Габріелі та братам Тубіно[959]. Там же міститься інформація, що бердянському купцеві Георгію Габріелі належав однощогловий однопалубний буксирний пароплав «Екатерина», який був побудований у 1891 р. у Плімуті (Англія) і згодом приписаний до Бердянського порту. Георгію Габріелі належала й буксирна баржа «Ольга»[960]. Згідно з «Отчетом о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1909 год», контори Габріелі та Оссенкопа займалися постачанням їстівних припасів на іноземні судна, несли відповідальність за забезпечення завантаження пароплавів робочими, а також виконували «таможенные и другие обрядности»[961]. Г.С. Габріелі станом принаймні на 1908[962], 1909[963] і 1910 рр. був членом від купецтва Бердянської присутності з портових справ[964]. У списку домовласників Бердянська, вміщеному

---

[959] ДАОО. Ф. 324 (Управление главного инженера Новороссийских коммерческих портов). Оп. 1. Спр. 9 («Отчет о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1908 г. Журналы заседаний Бердянского присутствия по портовым делам и др. 1909 г.»). Арк. 35 зв.; *Отчет о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1908 год* (Бердянск: типография К.Н.Безсонова, 1909). С. 16.

[960] ДАОО. Ф. 324 (Управление главного инженера Новороссийских коммерческих портов). Оп. 1. Спр. 9 («Отчет о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1908 г. Журналы заседаний Бердянского присутствия по портовым делам и др. 1909 г.»). Арк. 43 зв., 49 зв.; *Отчет о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1908 год* (Бердянск: типография К.Н.Безсонова, 1909). С. 32, 44.

[961] *Отчет о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1909 год* (Бердянск: типография К.Н.Безсонова, 1910). С. 25.

[962] ДАОО. Ф. 324 (Управление главного инженера Новороссийских коммерческих портов). Оп. 1. Спр. 9 («Отчет о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1908 г. Журналы заседаний Бердянского присутствия по портовым делам и др. 1909 г.»). Арк. 28, 90, 95, 197, 231, 241 зв.; *Отчет о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1908 год* (Бердянск: типография К.Н.Безсонова, 1909). С. 1.

[963] *Отчет о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1909 год* (Бердянск: типография К.Н.Безсонова, 1910). С. 32.

[964] ДАОО. Ф. 324 (Управление главного инженера Новороссийских коммерческих портов). Оп. 1. Спр. 13 («Отчет о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1909 г. Журналы совещаний при

у виданні 1911 р. «Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга», знаходимо адреси С.С. Габріеллі (саме з подвійним «л»), який мешкав у кварталі XII[965], та Г.С. Габріелі, будинок якого знаходився у кварталі XL[966]. Напевно, в останньому випадку йшлося про Георгія Спиридоновича Габріелі, який у тому ж виданні згадується як член місцевої арбітражної комісії[967].

Георгій Спиридонович Габріелі, вже фігуруючи як російськопідданий, 17 грудня 1910 р. став хрещеним батьком, а Луїза Іванівна Габріелі – хрещеною матір'ю народженої 1 грудня Емілії, доньки російськопідданого католика Доменіко Павловича Періо та його дружини Марії Петрівни[968]. Бердянський купець 2-ї гільдії Георгій Спиридонович Габріелі та Луїза Іванівна Габріелі 28 липня 1912 р. були записані хрещеними батьками і народженої 23 травня доньки тієї ж подружньої пари Лідії[969]. Наприкінці наступного року, 21 грудня все ті ж Георгій Спиридонович Габріелі та Луїза (Єлизавета) Іванівна Габріелі стали хрещеними батьками ще однієї дитини Доменіко Павловича та Марії Петрівни Періо – народженого 21 листопада 1913 р. Павла[970].

Що ж стосується самого Спиридона Спиридоновича Габріелі, то 4 лютого 1912 р. він ще встиг стати хрещеним батьком

техническом совете Министерства, протоколы Бердянского присутствия по портовым делам. 1910-1911 г.»). Арк. 8, 88, 101, 105, 179, 183.

[965] Квартал XII зі сходу обмежувався вулицею Міщанською, із заходу – Поштовою, з півночі – Гостинною, а з півдня – Грецькою.

[966] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 72.

[967] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 37.

[968] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 54. Арк. 46 зв.-47.

[969] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 56. Арк. 30 зв.-31.

[970] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 57. Арк. 44 зв.-45.

народженого 29 січня Євгена, сина корабельного наглядача Бердянської митниці, потомственого почесного громадянина В'ячеслава Олександровича Осецького та його дружини Антоніни Іванівни[971].

Спиридон Спиридонович Габріелі помер 1 жовтня того ж 1912 р., як записано в метричній книзі бердянського Вознесенського собору, від черевного тифу в 38-річному віці[972]. Тож так сталося, що він лише на кілька днів пережив колишнього грецького віце-консула в Бердянську Антонія Дмитровича Ксантоса, померлого 26 вересня 1912 р.

На пам'ятнику Габріелі на старому бердянському кладовищі розміщені фотографія та текст «Мир праху твоему дорогой брат муж и отец Спиридон Спиридонович Габриели род. 1873 скон. 1912 Loved in Life». Причому останні три слова – саме англійською мовою, що є одним із свідчень на користь твердження, що Спиридон Спиридонович Габріелі був виконувачем обов'язків британського віце-консула в Бердянську. Перший з відомих консульських рапортів до Лондона, складених у Бердянську за підписом Габріелі (без зазначення імені), датується часом, коли Спиридону Спиридоновичу було 23 роки. Останній з відомих рапортів побачив світ за 10 років до смерті Спиридона Спиридоновича. Тож за роками життя С.С. Габріелі цілком «підходить на кандидатуру» загадкового британського віце-консула Габріелі. Зрозуміло, зайве казати про обґрунтованість припущення, що він приходився сином вищезгаданому Спиридону Івановичу і братом Георгію Спиридоновичу та Івану Спиридоновичу Габріелі.

На користь версії про те, що саме Спиридон Спиридонович Габріелі виконував обов'язки британського віце-консула в Бердянську, свідчать і матеріали перепису населення Англії та Уельсу 1891 р. Там серед мешканців міста Уітбі (Whitby), Йоркшир, значиться народжений у Бердянську 18-річний

---

[971] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 56. Арк. 6 зв.-7.

[972] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 56. Арк. 102 зв.-103.

неодружений Спірс Габріеле (Spirs Gabriele). Статус цього грецького підданого зафіксований як «пансіонер, студент, який вивчає англійську мову».

Та й про смерть 15 жовтня 1912 р. у Бердянську Спіро Габріеле (Spiro Gabriele), представника фірми George and Spiro Gabriele, повідомляла англійська «Whitby Gazette»[973].

Те, що виконувач обов'язків британського віце-консула в Бердянську міг бути іноземцем на службі Великої Британії, не являло собою чогось вкрай екстраординарного, хоча аж ніяк не може бути названо й поширеною практикою: серед 70 представників консульської мережі Великої Британії кінця XVIII – початку XX ст. у портах Російської імперії на Азовському та Чорному морях Людмила Вовчук, застосувавши «антропонімічний аналіз», нарахувала 61 британця (87 %), решта ж мала німецьке, французьке або італійське походження[974].

У Петербурзі, у Російському державному історичному архіві, у фонді Четвертого департаменту Сенату збереглася справа 1915 р. «Про дозвіл продажу дворової ділянки з будівлями в місті Бердянську, що належать у частині малолітнім спадкоємцям померлого грецького підданого С. Габріелі»[975].

За твердженням Є. Денисова, в Бердянську поважали представників грецької родини Габріелі Іустина Фотійовича, Георгія та Івана Спиридоновичів. До сьогодні в Бердянську зберігся напівзруйнований склеп родини купців Габріелі. Спиридон

---

[973] "Deaths", *Whitby Gazette,* (December 13, 1912), p. 9.

[974] *Вовчук Людмила Анатоліївна*. Діяльність консулів іноземних держав у чорноморсько-азовських портах Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Спеціальність 07.00.02, всесвітня історія (Миколаїв, 2013). С. 80.

[975] РГИА. Ф. 1352 (Четвертый департамент Сената). Оп. 23. Д. 660 («О разрешении продажи дворового участка с постройками в городе Бердянске, принадлежащих в части малолетним наследникам умершего греческого подданного С.Габриели. 24 июня – 3 ноября 1915 г.») 8 л.

Іванович Габріелі (1829-1897) похований неподалік від Єлизавети Габріелі та її дітей[976] (Івана, Євгенії та Олени).

Грецька родина Збандутто (Збандуто) – родичі британського віце-консула Джона Грієвза[977]

21-річна грекиня Віра Лазарівна Збандутто 18 січня 1895 р. вийшла заміж за 21-річного Георгія, сина тоді ще майбутнього віце-консула Британської імперії в Бердянську Джона Едварда Грієвза. Поручителями з боку нареченого при цьому стали поселянин Пришиба Мелітопольського повіту Давид Олександрович Гаупт і британський підданий Едуард Іванович Лут, а з боку нареченої – бердянський купець Ілля Костянтинович Петров і поселянин Ялти Маріупольського повіту Федор Іванович Туснахов[978].

Невістка Джона Едварда Грієвза Віра Збандутто належала до відомої в Бердянську родини, яка вкорінилась у цьому місті після того, як сюди перебрався поселянин селища Ялта Маріупольського повіту грек Лазар Павлович Збандутто[979] (народився близько 1830 р. – помер 12 вересня 1917 р.)[980]

Запис про Лазаря Павловича Збандутто є в метричній книзі бердянського Вознесенського собору вже за 1853 р., коли він 12 лютого став хрещеним батьком Власія, сина бердянського

---

[976] Денисов Е.С. *Оживают голоса истории. Краеведческие очерки* (Мелитополь: Издательский дом МГТ, 2015). С. 189.

[977] Див. монографію Лиман Ігор, Константінова Вікторія, Данченко Євген. *Британський консул і промисловець Джон Грієвз* (Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2017). 200 с.

[978] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 41. Арк. 47 зв.-48.

[979] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 150 зв.-151.

[980] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 94 зв.-95.

міщанина Степана Павловича Геталова і його дружини Гликерії Ємелянівни[981].

22 листопада 1881 р. у бердянського купця Лазаря Павловича Збандуто та його дружини Христини Костянтинівни народився син Олександр, хрещеними батьками якого 28 листопада в Покровській церкві стали грецькопіддані Гораціо Васильович Куппа і дружина Стиліяна Курі Марія Спиридонівна[982]. Олександр Лазарович Збандуто помер вже через кілька днів після народження, 27 листопада[983].

25 березня 1883 р. у Лазаря Павловича Збандуто та Христини Костянтинівни народився син Василь, хрещеними батьками якого 30 березня були записані поселянин Ялти Ілля Костянтинович Петров і Марія Спиридонівна Курі[984]. Через 5 днів після пологів, 30 березня 1883 р. 38-річна Христина Костянтинівна Збандуто померла. Ще за два дні, 1 квітня помер новонароджений Василь Лазарович Збандуто[985].

У метричній книзі Вознесенського собору Бердянська за 1886 р. знаходимо, що 10 січня була хрещена народжена 18 грудня 1885 р. Надія, донька бердянського купця Лазаря Павловича Збандуто та його дружини Деспіни Іллівни. Хрещеними батьками Надії Збандуто стали представники двох інших відомих грецьких родин: бердянський купець Гораціо Васильович Куппа і грецькопіддана

---

981 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 4. Арк. 12 зв.-13.

982 ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 39 («Покровська церква м. Бердянськ. 1881»). Арк. 32 зв.-33.

983 ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 39 («Покровська церква м. Бердянськ. 1881»). Арк. 86 зв.-87.

984 ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 40 («Покровська церква м. Бердянськ. 1883-1885»). Арк. 10 зв.-11.

985 ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 40 («Покровська церква м. Бердянськ. 1883-1885»). Арк. 68 зв.-69.

Марія Спиридонівна Курі (Куррі)[986]. Надія Лазарівна Збандутто померла через два з половиною роки, 12 липня 1888 р.[987]

20 січня 1887 р. народився й наступного дня був хрещений Євген, син бердянського 1-ї гільдії купця Лазаря Павловича Збандуто і його дружини Деспіни Іллівни. Хрещеними батьками Євгена стали грецькопідданий Сильвестр Дмитрович Куппа[988] і купчиха вдова Софія Іванівна Антонова[989]. Євген Лазарович Збандутто помер від гострої бронхіальної астми 28 вересня 1890 р.[990]

6 липня 1890 р. бердянські купці Лазар Павлович Збандуто та Іван Васильович Росетті стали поручителями з боку нареченого при вінчанні 43-річного губернського секретаря Лева Семеновича Матвєєва з 22-річною вчителькою Бердянського жіночого училища Катериною Моісеївною Кальмою[991].

У книгах того ж Вознесенського собору за 1896 р. є запис, що бердянський купець Лазар Павлович Збандуто і його донька Любов Лазарівна Збандуто 15 вересня стали хрещеними батьками народженого 30 серпня Валерія, сина селянина Курської губернії Володимира Івановича Винокуренка і його дружини Олександри Володимирівни[992]. Трохи раніше, 16 серпня 1896 р., хрещеним батьком народженої 22 липня Марії, доньки дворянина Степана

---

986 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 33. Арк. 5 зв.-6.

987 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 35. Арк. 135 зв.-136.

988 Грецькопідданий Сильвестр Дмитрович Куппа помер у Бердянську в 55-річному віці 12 квітня 1910 р. (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 54. Арк. 74 зв.-75).

989 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 34. Арк. 6 зв.-7.

990 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 37. Арк. 152 зв.-153.

991 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 37. Арк. 91 зв.-92.

992 ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 42. Арк. 37 зв.-38.

Павловича Антонова і його дружини Віри Василівни, став син бердянського купця Костянтин Лазарович Збандуто[993].

Що ж до Віри Лазарівни, то в Державному архіві Запорізької області ми виявили запис про хрещення 14 листопада 1895 р. народженого 22 жовтня того ж року Іоанна (Івана), батьками якого значаться «великобританськопідданий Георгій Іоаннов син Грієвз англіканського віросповідання і законна його дружина Віра Лазарева донька православного віросповідання». Хрещеними батьками були дід і бабця новонародженого – Джон Едвард Грієвз і купчиха Деспіна Іллівна Збандутто[994].

Цікаво, що в тому ж 1895 р., 26 лютого, тобто вже через місяць після вінчання Віри Лазарівни Збандутто і Георга Грієвза, свекруха грекині, Анна Людвігівна Грієвз, стала кумою грецькопідданого Федора Георгійовича Попандопуло, хрестивши разом із ним Олександра, сина селянина Курської губернії Ігнатія Яковича Пивоварова[995].

16 червня 1896 р. Віра Лазарівна стала восприємницею при приєднанні до православ'я через миропомазання католика запасного рядового (із бердянських міщан) Матвія Синкевича[996].

А в метричній книзі тієї ж Покровської церкви Бердянська за 1897 р. знаходимо запис, що в Георгія Івановича Грієвза і його дружини Віри Лазарівни 8 грудня 1896 р. народився і 26 січня 1897 р. був хрещений син Микола, хрещеними батьками якого

---

[993] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 42. Арк. 35 зв.-36.

[994] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 46 («Покровська церква м. Бердянськ. 1895»). Арк. 40 зв.-41.

[995] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 15 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1895»). Арк 10 зв.-11.

[996] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 47 («Покровська церква м. Бердянськ. 1896»). Арк. 12 зв.-13.

стали бердянський купець Лазар Павлович Збандуто і дружина британського підданого Івана (Джона) Грієвза Анна[997].

У тому ж храмі 7 червня 1898 р. хрестили доньку Георгія Івановича Грієвза і Віри Лазарівни Марію, народжену 24 травня. Хрещеними батьками Марії, як і її старшого брата, Іоанна Георгійовича Грієвза, стали дід і бабця – Джон Едвард Грієвз і Деспіна Іллівна Збандутто[998].

У книзі записів народжень, що велась у Ростовському-на-Дону британському консульському окрузі, зафіксовано, що 4 (17) червня 1906 р. у Бердянську в інженера Георга Грієвза і Віри Збандутто народився син Георг. У метричній же книзі бердянської Покровської церкви записано, що при хрещенні народженого 4 червня 1906 р. Георгія Георгійовича Грієвза 16 червня його хрещеними батьками стали бердянський купець 2-ї гільдії Павло Лазарович Збандутто і дружина кандидата природничих наук Емілія Іванівна Зудерман[999] – донька Джона Грієвза і, відповідно, рідна тітка новонародженого.

Віра Лазарівна Грієвз (Збандутто) і відставний генерал-майор Костянтин Орестович Карпов 20 січня 1904 р. стали хрещеними батьками 20-річного іудея, бердянського міщанина Володимира Моісейовича Дунаєвського[1000].

Віру Лазарівну неодноразово згадує племінниця Джона Едварда Грієвза Амі Евелін Грієвз у мемуарах[1001], які нам вельми люб'язно

---

[997] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 48 («Покровська церква м. Бердянськ. 1897»). Арк. 3 зв.-4.

[998] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 49 («Покровська церква м. Бердянськ. 1898»). Арк. 17 зв.-18.

[999] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 178 («Покровська церква м. Бердянськ. 1906»). Арк. 26 зв.-27.

[1000] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 48. Арк. 6 зв.-7.

[1001] Amy E. Greaves Sudermann Enss, *Winding Trails: From Sheffield to the Steppes and Beyond: a Memoir 1899-1915*. Editors: David P. Sudermann and Mary R. Blocksma (Northfield, MN: Small World Press, 1993), 230 p.

надав її нащадок, Девід П. Судерман (Нортфілд, США). 21-річна Амі Евелін Грієвз у 1899 р. на запрошення Джона Грієвза приїхала із рідного Шеффілду до Бердянська на весілля доньки майбутнього британського віце-консула Емілії Грієвз із Петром Ісааковичем Судерманом. Амі Евелін Грієвз мала бути дружкою на цьому весіллі своєї кузини. Приїхавши до Бердянська, Амі Евелін тісно спілкувалася з родиною свого двоюрідного брата, Георга (Георгія Івановича) Грієвза, який взявся турботливо опікуватись молодшою двоюрідною сестрою. Уже в перший же ранок після прибуття Амі Евелін до Бердянська він, разом із членами своєї родини, з'явився до неї, аби привітатись. Про ту першу зустріч Амі Евелін згадує, що Георг прийшов зі своїми трьома босоногими дітьми і дружиною Вірою, яка виявилася ще кращою ніж на фотографії, яка зберігалася в Амі Евелін вдома, в Шеффілді. Як описує Амі Евелін, темні очі та прозора оливкова шкіра робили доньку Лазаря Павловича Збандутто дуже привабливою; але ще більш привабливими були її скромність і доброта. При цьому Віра Лазарівна розмовляла тільки російською, якою Амі Евелін тоді ще не володіла. Напевно, що Віра Лазарівна володіла й грецькою, але цієї мови Амі Евелін, зрозуміло, теж не знала.

Племінниця Джона Грієвза зазначала, що її повага до Віри Лазарівни впродовж їхнього подальшого знайомства тільки зростала, і через багато років Амі Евелін на ділі змогла переконатися в правильності свого першого враження про те, що на Віру Лазарівну можна покладатись.

В іншому місці своїх мемуарів Амі Евелін згадує, що Віра Лазарівна з чоловіком і дітьми мешкали в будинку, який раніше належав Корнеліусу Янцену – віце-консулу Мекленбург-Шверіна і консульському агенту Пруссії в Бердянську.

Приїхавши до Російської імперії тільки на весілля кузини, Амі Евелін залишилася там на багато років, оскільки на тому ж весіллі познайомилась зі своїм майбутнім чоловіком, який відвіз її з Бердянська до родинного хутора на річці Кривий Торець біля Костянтинівки. Влітку 1905 р. Амі Евелін приїхала до Бердянська щоб погостювати у Віри Лазарівни і свого двоюрідного брата, і її діти весело грали з онуками Лазаря Павловича Збандутто. Амі Евелін писала: «Я ніколи не забуду, якою доброю до нас була

Віра». Напевно, зовсім не випадково одну зі своїх доньок Амі Евелін назвала саме Вірою.

Одним із братів Віри Лазарівни був купець Павло Лазарович Збандутто. 29 червня 1887 р. звільнений у запас 24-річний рядовий Павло Лазарович Збандутов[1002] (Збандутто) вінчався із 21-річною бердянською міщанкою Євдікією Костянтинівною Ізвєковою. Поручителями з боку нареченого тоді стали поселянин селища Ялта Маріупольського повіту Ілля Костянтинович Петров і бердянський міщанин Василь Миколайович Субботін, з боку нареченої – бердянський міщанин Досіфей Богданович Мішкович і грецькопідданий Павло Михайлович Докоро[1003].

8 липня 1888 р. народилась і 27 липня була хрещена донька Павла Лазаровича Збандутто і Євдокії Костянтинівни Марія. Її хрещеними батьками стали грецькопідданий Сильвестр Дмитрович Куппа і бердянська купчиха Феодосія Іванівна Петрова[1004]. Марія Павлівна Збандутто померла від дифтериту 14 травня 1892 р. У відповідному записі в метричній книзі її батько фігурує як запасний рядовий[1005].

24 серпня 1891 р. у цієї ж подружньої пари народився син, Лазар Павлович Збандуто, якого наступного дня хрестили

[1002] В метричному записі від 27 грудня 1884 р. Павло Лазарович Збандутов фігурував ще не як звільнений у запас рядовий, а як син бердянського купця. Тоді він став хрещеним батьком народженого 6 грудня Миколи, сина грецькопідданого Костянтина Івановича Лаура і його дружини Анастасії Олександрівни (ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 40 («Покровська церква м. Бердянськ. 1883-1885»). Арк. 114 зв.-115).

[1003] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 34. Арк. 115 зв.-116.

[1004] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 35. Арк. 47 зв.-48.

[1005] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 44 («Покровська церква м. Бердянськ. 1892»). Арк. 68 зв.-69.

грецькопідданий Сильвестр Дмитрович Куппа і Деспіна Іллівна, дружина бердянського купця 2-ї гільдії Лазаря Збандуто[1006].

13 січня 1893 р. народилась і 31 січня була хрещена Надія, ще одна донька Павла Лазаровича Збандуто і Євдокії Костянтинівни. Її хрещеними батьками були записані лікар Пантелеймон Лазарович Збандуто і дружина бердянського купця Софія Іллівна Збандуто[1007].

17 жовтня 1894 р. народилась Євгенія, рідна сестра Надії Павлівни Збандуто. Хрещеним батьком Євгенії став Джон Едвард Грієвз, а хрещеною матір'ю – Софія Іллівна Збандуто[1008].

У списках парафіян бердянської Покровської церкви 1895 р. були присутні 32-річний Павло Лазарович Збандуто, його 28-річна дружина Євдокія Костянтинівна і їхні троє дітей: 4-річний Лазар, 3-річна Надія і 1-річна Євгенія[1009].

20 вересня 1896 р. у Павла Лазаровича Збандутто народилася донька Христина, хрещеними якої 15 грудня стали бердянський купець Микола Коста і Софія Іллівна Збандуто[1010]. Втім, Христина

[1006] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 43 («Покровська церква м. Бердянськ. 1891»). Арк. 30 зв.-31.

[1007] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 45 («Покровська церква м. Бердянськ. 1893, 1894»). Арк. 3 зв.-4. Софія Іллівна Збандуто померла в Бердянську 24 травня 1923 р. у віці 78 років. На той момент вона мешкала по вул. Свободи в будинку 26. Про смерть повідомив її онук Георгій Збандуто, який мешкав по вул. Комунарів у будинку 65 (ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 6. Спр. 28 («Книга реєстрації актів громадянського стану про смерть по м. Бердянськ. 4 січня 1923 – 9 квітня 1924»). Арк. 35 зв.-36).

[1008] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 45 («Покровська церква м. Бердянськ. 1893, 1894»). Арк. 97 зв.-98.

[1009] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 46 («Покровська церква м. Бердянськ. 1895»). Арк. 93 зв.-94.

[1010] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 47 («Покровська церква м. Бердянськ. 1896»). Арк. 24 зв.-25.

померла вже 14 червня 1897 р.[1011] Її могила збереглася на місцевому кладовищі[1012].

Павло Лазарович Збандутто 24 жовтня 1899 р. став хрещеним батьком Віри, доньки дворянина м. Полтава Ємеляна Яковича Критського і його дружини Марії Мокіївни[1013]. Віра Ємелянівна Критська померла вже 2 квітня 1900 р.[1014]

2 січня 1904 р. у Павла Лазаровича Збандутто і Євдокії Костянтинівни народився син Володимир, якого хрестили 17 березня. Хрещеними батьками Володимира Збандутто стали «вершки» бердянської громади: доктор Пантелеймон Лазарович Збандутто, дружина бердянського купця Емілія Ізібрантівна Едигер, статський радник Володимир Еразмович Гаєвський і Віра Лазарівна Грієвз[1015].

12 вересня того ж 1904 р. Павло Лазарович Збандутто став хрещеним батьком народженої 28 серпня Анни, доньки дворянина Олександра Михайловича Волкова і його дружини Зиновії Костянтинівни[1016].

[1011] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 48 («Покровська церква м. Бердянськ. 1897»). Арк. 56 зв.-57.

[1012] Денисов Е.С. *Оживают голоса истории. Краеведческие очерки* (Мелитополь: Издательский дом МГТ, 2015). С. 189.

[1013] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 50 («Покровська церква м. Бердянськ. 1899-1901»). Арк. 38 зв.-39.

[1014] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 50 («Покровська церква м. Бердянськ. 1899-1901»). Арк. 116 зв.-117.

[1015] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 48. Арк. 17 зв.-18.

[1016] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 35 («Петропавлівська церква м. Бердянськ. 1904»). Арк. 33-34.

Як зафіксовано в метричій книзі Вознесенського собору, 1 березня 1903 р. у 33-річному віці помер бердянський 2-ї гільдії купецький син Ілля Лазарович Зандутто[1017].

Фігурував у метричних книгах і Лазар Лазарович Збандутто. Зокрема, у нього, записаного як канцелярський служитель 2-го розряду Бердянського відділення державного банку, і його дружини лютеранки Ольги Романівни 2 жовтня 1909 р. був хрещений син Євген, народжений ще 30 березня 1905 р., хрещеними батьками якого стали бердянський купець 2-ї гільдії Лазар Павлович Збандуто і дружина лікаря Євгенія Христофорівна Збандуто[1018].

Втім, напевно, Євген був прийомним сином Лазаря Лазаровича. Авже через кілька років після народження Євгена і за кілька місяців до його хрещення 29-річний Лазар Лазарович Збандутто вінчався першим шлюбом із 35-річною купецькою вдовою лютеранкою Ольгою Штюлерн. Поручителями з боку нареченого стали веселівський селянин Олександр Федорович Звегінцов і зеленівський поселянин Костянтин Христофорович Найдьонов, а нареченої – Павло Лазарович Збандуто і Костянтин Лазарович Збандуто[1019].

У Лазаря Лазаровича Збандутто і Ольги Романівни 22 червня 1911 р. народилася донька Лідія, хрещеними батьками якої 25 червня стали купецький син Павло Лазарович Збандуто і дружина почесного громадянина Деспіна Іллівна Збандуто[1020].

[1017] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 47. Арк. 106 зв.-107.

[1018] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 181 («Покровська церква м. Бердянськ. 1909»). Арк. 39 зв.-40.

[1019] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 181 («Покровська церква м. Бердянськ. 1909»). Арк. 63 зв.-64.

[1020] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 55. Арк. 21 зв.-22.

Лідія Лазарівна Збандуто померла не проживши й місяця, 4 липня 1911 р.[1021]

Рідними братами Віри Лазарівни Збандутто були лікарі Костянтин і Пантелеймон Збандутто.

У метричній книзі бердянського Вознесенського собору знаходимо запис, що 28 червня 1898 р. студент Військово-медичної академії Костянтин Лазарович Збандуто став хрещеним батьком народженої 20 червня Ніни, доньки дворянина Степана Павловича Антонова і його дружини Віри Василівни. Хрещеною матір'ю Ніни була записана дружина бердянського купця Христофора Найдьонова Анна Іонівна[1022].

Пантелеймон Збандутто, син Лазаря Павловича Збандутто і його дружини Христини Костянтинівни, народився в Бердянську 20 липня 1865 р. При його хрещенні 17 серпня хрещеними батьками стали грецькопіддані Стиліан Спиридонович Курі та Афіна Спиридонівна Курі[1023].

У метричній книзі за 1903 р. виявлено запис про народження 13 лютого і хрещення 7 квітня Георгія, сина «лікаря, сина поселянина села Ялта Маріупольського повіту Катеринославської губернії» Пантелеймона Лазаровича Збандутто та його дружини Євгенії Антонівни. Хрещеними батьками Георгія Збандутто стали сам Лазар Павлович Збандутто і дружина нотаріуса Олена Антонівна Ольшанська[1024]. 9 листопада 1922 р., у вже радянському

[1021] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 55. Арк. 98 зв.-99.

[1022] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 44. Арк. 25 зв.-26.

[1023] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 12. Арк. 82 зв.-83.

[1024] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 47. Арк. 21 зв.-22. Олена Ольшанська була родичкою сім'ї Збандутто і через її чоловіка, нотаріуса Віктора Григоровича Ольшанського: сестра Віктора Григоровича вийшла заміж за одного з синів Лазаря Павловича Збандутто (Денисов Е. «Ольшанские», *Азовский вестник*. № 13. 28.III-3.IV.1996. С. 2). Щоправда, тоді як у вищенаведеному метричному запису по батькові Олени Ольшанської записане як «Антонівна», на звороті її фотографії 1899 р. фігурує «Григорівна». Що стосується рідних сестер

Бердянську, Георгій Пантелеймонович Збандутто, будучи студентом, одружився з народженою 1 грудня 1903 р. домогосподаркою Варварою Олександрівною Сопіною. При цьому адресою проживання нареченого значився будинок 50 по вул. Воронцовській[1025]. Цей шлюб був розірваний 11 листопада 1928 р. У «Запису про розлуку» зазначалось, що Георгій мешкав за адресою Свободи, 3, а Варвара – Шевченка, 28. Джерело здобуття прожитку для Георгія було «на кошти від будинку», Варвари – «на кошти від оренди саду». Дітей від того шлюбу не було[1026]. Вже 9 липня 1929 р. Георгій Пантелеймонович Збандутто взяв другий шлюб із 21-річною Ганною Артемівною Нікітіною, яка мешкала по вул. Інтернаціональній, 14[1027].

Численні згадки про лікаря Бердянської жіночої гімназії Пантелеймона Лазаровича Збандутто ми виявили в Журналах Міністерства народної освіти. Серед інших розпоряджень там є й такі: «Утверждаются в чинах, со старшинством: […] врач Бердянской женской гимназии Збандуто – с 15 апреля 1900 г.»[1028]; «Производятся: за выслугу лет, со старшинством: из титулярных советников в коллежские ассесоры: […] врачи: Бердянской

Віктора Григоровича Ольшанського, то станом на 1896 р. їх було 4: Надія (23 роки), Лідія (19 років), Євгенія (16 років) і Ольга (15 років).

[1025] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 6. Спр. 25 («Книга реєстрації актів громадянського стану про одруження по м. Бердянськ. 4 січня – 27 грудня 1922»). Арк. 48 зв.-49 зв.

[1026] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 6. Спр. 52 («Книга реєстрації актів громадянського стану про розірвання шлюбу по м. Бердянськ. 10 січня 1927 – 29 грудня 1928»). Арк. 113-113 зв.

[1027] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 6. Спр. 61 («Книга реєстрації актів громадянського стану про одруження по м. Бердянськ. 14 січня 1927 – 29 грудня 1929»). Арк. 49 зв.

[1028] «Правительственныя распоряжения», *Журнал Министерства Народнаго Просвещения. Январь 1905* (СПб.: тип. В.С. Балашева, 1905). С. 13.

женской гимназии, Збандуто – с 5-го апреля 1903 г.»[1029]; «Производятся: за выслугу лет, со старшинством: из коллежских ассесоров в надворные советники: […] врачи: Бердянской 1-й женской гимназии, Збандуто – с 15-го апреля 1907 г.»[1030]; «Производятся: за выслугу лет, со старшинством: […] врачи: […] Бердянской 1-й женской гимназии, Збандуто – с 15-го апреля 1911 г.»[1031]; «Награждаются орденами: […] Св. Станислава 3-й степени: […] врач Бердянской городской женской гимназии Пантелеймон Збандуто»[1032]. Станом на 1911 і 1915 рр. практикуючий лікар Пантелеймон Лазарович Збандутто значився в Бердянську за адресою Воронцовська вулиця, будинок Харченко.

Павло і Костянтин Лазаровичі Збандутто фігурували в джерелах початку XX ст. як гласні Бердянської міської думи, а Павло Лазарович, до того ж, і як член міської управи в 1901, 1902[1033] і 1915 рр.[1034], як заступаючий місце міського голови в 1911 і 1912 рр.[1035] Павло Лазарович, маючи статус старшого біржового

[1029] «Правительственныя распоряжения. Высочайшия приказы по ведомству министерства народнаго просвещения», *Журнал Министерства Народнаго Просвещения. Июль 1906* (СПб.: тип В.С. Балашева, 1906). С. 7.

[1030] «Правительственныя распоряжения», *Журнал Министерства Народнаго Просвещения. Январь 1909* (СПб.: тип В.С. Балашева, 1909). С. 37.

[1031] «Правительственныя распоряжения», *Журнал Министерства Народнаго Просвещения. Февраль 1916* (СПб.: тип В.С. Балашева, 1916). С. 132.

[1032] «Правительственныя распоряжения», *Журнал Министерства Народнаго Просвещения. Февраль 1917* (СПб.: тип. В.С. Балашева, 1917). С. 52, 81.

[1033] *Отчет Бердянской Городской Управы о приходе сумм за 1902 год* [б. г., б. и.]. С. 46, 56-57; *Протоколы Бердянского Очередного Уездного Земского собрания XXXVI сессии созыва с 27 сентября 1901 года, с приложениями* (Бердянск: тип. К.Н. Безсонова, 1902). С. LXIV.

[1034] *Торгово-промышленный указатель и путеводитель по городу Бердянску*. Издание первое, 1915 года (Бердянск: типография М. Дорошенко, 1915). С. 19.

[1035] ДААРК. Ф. 42 (Таврическое губернское по земским и городским делам присутствие). Оп. 1. Спр. 31. Арк. 268, 269 зв., 271; ДААРК. Ф. 42

маклера, разом із Джоном Едвардом Грієвзом був членом Бердянського біржового комітету[1036]. Мешкав Павло Лазарович у власному будинку по вулиці Пушкінській. У 1916 р. П.Л. Збандутто був обраний членом попечительської ради Бердянської чоловічої гімназії[1037]. Станом на 1916 р. брати Павло і Костянтин Збандутто були членами «Всероссийского Союза Городов помощи больным и раненым воинам».

Дітьми бердянського окуліста Костянтина Лазаровича Збандутто та його дружини Євгенії Христофорівни, і, відповідно, племінником і племінницею Віри Лазарівни Збандутто були Віктор Збандутто (21 січня 1915 р.[1038] – 1990 р.)[1039] і Анна Добросердова (13 (26) квітня 1903 р. – 22 січня 1990 р.). Цікаво, що до «Книги реєстрації актів громадянського стану про народження по м. Бердянськ» 20 серпня 1929 р. за заявою самої Анни був внесений запис про народження 13 квітня 1903 р. «Ганни Збандуто-Добросердової» в м. Ліді Віленської округи, причому її батько записаний як Костянтин Лаврович, а мати – Івга Христофорівна[1040].

Анна Костянтинівна Добросердова вже в першій половині 1920-х рр. стала працювати медсестрою в хірургічному відділенні

(Таврическое губернское по земским и городским делам присутствие). Оп. 1. Спр. 459 («О службе члена Бердянской городской управы, заступающего на место городского головы Збандуто П.Л. 30 декабря 1912»).

[1036] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 37.

[1037] ДААРК. Ф. 42 (Таврическое губернское по земским и городским делам присутствие). Оп. 1. Спр. 1136. Арк. 86-86 зв., 89.

[1038] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 59. Арк. 15 зв.-16.

[1039] Мав тільки прийомну доньку (2017 р., квітня 8. м. Бердянськ. Інтерв'ю з Добросердовим Віктором Всеволодовичем, 1952 року народження, мешканцем м. Бердянська, проведене Лиманом Ігорем Ігоровичем).

[1040] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 6. Спр. 59 («Книга реєстрації актів громадянського стану про народження по м. Бердянськ. 3 січня – 31 грудня 1929»). Арк. 119.

міської лікарні Бердянська. Після закінчення Дніпропетровського медичного інституту працювала в Бердянську хірургом, під час Другої світової війни стала провідним хірургом евакошпиталю, а після демобілізації в 1946 р. повернулася до Бердянська (тоді – Осипенко), у міській лікарні якого пропрацювала ще кілька десятків років. У 1972 р. Анна Костянтинівна стала Почесним громадянином міста Бердянська[1041], а в 2016 р. на її честь була перейменована одна з вулиць цього міста. Одружившись з народженим у 1892 р. Костянтином Івановичем Добросердовим, Анна Костянтинівна народила Всеволода Костянтиновича Добросердова[1042] (10 лютого 1924 р. – 7 березня 1998 р.), який довго працював викладачем у Бердянському державному педагогічному інституті та очолював місцевий університет марксизму-ленінізму[1043]. Дружина ж Всеволода Костянтиновича, Тамара Олексіївна Добросердова (1938 року народження), мешкає в Бердянську донині[1044]. Як і єдиний син Всеволода Костянтиновича Віктор Добросердов[1045].

[1041] «Добросердова Анна Константиновна», *Энциклопедия Бердянска* (Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографи», 2013). Т. 1 А-Л. С. 451.

[1042] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 6. Спр. 30 («Книга реєстрації актів громадянського стану про народження по м. Бердянськ. 2 січня – 9 квітня 1924»). Арк. 31 зв.-32.

[1043] *Бердянський (Осипенківський) державний педагогічний інститут (1953-1991 роки)* / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том V (Донецьк: ЛАНДОН-ХХІ, 2012). 638 с.; «Добросердов Всеволод Константинович», *Энциклопедия Бердянска* (Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографи», 2013). Т. 1 А-Л. С. 451-452.

Цікаво, що в інституті Всеволод Костянтинович працював над науковою темою «Історія Першотравневого заводу м. Бердянська (1870-1970)» (ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 8366. Арк. 26-27). Тобто вивчав історію заводу, заснованого його родичем.

[1044] На наше прохання пригадати, що Анна Костянтинівна і Всеволод Костянтинович розповідали про історію родини дорадянських часів, Тамара Олексіївна відповіла, що не чула від них таких розповідей, а Анна

Нам вдалося з'ясувати і долю сина хрещениці Джона Грієвза Євгенії Збандутто (Бродер). Народжений 3 січня 1928 р., Дмитро Леонідович Бродер став науковцем, вельми помітною фігурою в радянській атомній енергетиці[1046]. В Обнінську (Калузька область),

---

Костянтинівна взагалі не любила розповідати ні про війну, ні про інші сторінки минулого.

[1045] Ми зв'язалися з Віктором Всеволодовичем Добросердовим і попросили пригадати, що в його родині розповідали про історію роду Збандутто-Добросердових і про родинні зв'язки з Грієвзами. Згідно з Віктором Всеволодовичем, його бабуся, Анна Костянтинівна, взагалі не охоче розповідала про своє минуле. Уроджена Збандутто, вона пишалася своїм прізвищем і не змінила його, вийшовши у 1922 чи 1923 р. заміж за Костянтина Добросердова. І тільки в 1937 чи 1938 р., коли греки в СРСР піддавались гонінням, Анна Костянтинівна, аби уберегтися від переслідувань, була змушена перейти на прізвище чоловіка. Відтоді вона воліла менше розповідати про свої грецькі коріння. Те, що її онук, Віктор Всеволодович, все ж чув від Анни Костянтинівни і від свого батька, так це те, що до революції було три сестри (причому тут йдеться не про лінію Збандутто, а про Найдьонових, тобто про матір Анни Костянтинівни і її сестер), старша з яких вийшла заміж за сина Джона Грієвза (ім'я не пам'ятає) і в 1917 р. разом із ним виїхала до Англії. Приблизно в 1922 р. звідти хтось приїхав до Бердянська і повідомив, що вона там померла під час епідемії іспанки. І нібито візитер із Англії навіть привіз деякі особисті речі цієї невістки Джона Грієвза, зокрема каблучку і якусь медаль (?), отриману від міста її батьком. Цікаво, що, згідно з сімейними переказами, познайомилось майбутнє подружжя на бердянському Курорті, оскільки там дачі Джона Грієвза і родини його майбутньої невістки розташовувались поруч (2017 р., березня 31. м. Бердянськ. Інтерв'ю з Добросердовим Віктором Всеволодовичем, 1952 року народження, мешканцем м. Бердянська, проведене Лиманом Ігорем Ігоровичем).

[1046] Бродер Дмитрий Леонидович и др. *Бетон в защите ядерных установок* (Москва: Атомиздат, 1966). 240 с.; Бродер Дмитрий Леонидович. *Малогабаритная защита реакторов* / Д.Л. Бродер, К.К. Попков, С.М. Рубанов; Под ред. д-ра физ.-мат. наук проф. Д.Л. Бродера (Москва: Атомиздат, 1967). 365 с.: черт.; 22 см.; *Биологическая защита транспортных реакторных установок* / под ред. д-ра физ.-мат. наук проф. Д.Л. Бродера (Москва: Атомиздат, 1969). 420 с.; *Руководство по радиационной защите для инженеров*: справочник: сокр.

де у 1964 р. померла мати Дмитра Леонідовича, за 10 років до того почала працювати перша в СРСР атомна електростанція. І саме в Обнінську вже у 1957 р. Бродер разом із Ю.А. Сергєєвим розробив ескізний проект самохідної атомної електростанції для роботи на Крійній Півночі. У 1961 р. ця станція була запущена і працювала до кінця 1960-х[1047]. За даними одного зі свіжих телефонних довідників Москви, Дмитро Леонідович Бродер досі мешкає в столиці РФ[1048].

А 24 грудня 2019 р., коли ця книга вже була фактично готова до публікації, з нами зв'язалась правнучка Віри Лазарівни Збандутто та Георгія (Георга) Грієвза, відповідно, праправнучка Джона Едварда Грієвза. Ця англійка, прочитавши нашу статтю «British Vice-Consul in Berdyansk John Edward Greaves»[1049], написала, що це дослідження «є захоплюючим, оскільки значна частина даних про Дж. Е. Грієвза була втрачена, коли родина повернулась до Англії в 1918 р.». Коли ж ми дали їй вже нашу видану українською та англійською мовами монографію «Британський консул і промисловець Джон Грієвз», англійка, прочитавши її разом зі своїм батьком, надіслала нам фотографії сина Віри Лазарівни Збандутто та Георга Грієвза Георга (її діда) та онука Віри Лазарівни і Георга Христофера (її батька).

пер. с англ.: в 2 т. / под ред. Д.Л. Бродера [и др.] (М.: Атомиздат). Т. 1. 1972. 421 с.; Т. 2. 1973. 288 с.

[1047] Собачкин А. *Забытые подвиги* [Електронний ресурс] // URL: http://newsreda.ru/?p=6115 (Дата звернення: 27.03.2017).

[1048] *Телефонный справочник. Фамилии Москвы* [Електронний ресурс] // URL: http://09ru.info/msk10/fio/143807 (Дата звернення: 27.03.2017).

[1049] Lyman Igor, Konstantinova Victoria. "British Vice-Consul in Berdyansk John Edward Greaves", *Scriptorium nostrum*. 2016. № 2 (5), p. 86-108.

ГРЕЦЬКЕ МОРЕПЛАВСТВО, ЕКСПОРТНА ТОРГІВЛЯ ЧЕРЕЗ БЕРДЯНСЬКИЙ ПОРТ І ВНЕСОК ГРЕКІВ В ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК БЕРДЯНСЬКА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

Як зазначила Еврідікі Сіфнеу, після Кримської війни саме на портах Азовського моря була сфокусована увага грецьких торговельних компаній, які працювали в Російській імперії. Тож до міст Азовського узбережжя потягнулися грецькі підприємці, переселяючись як з Греції та Османської імперії, так і з Одеси[1050].

У списках суден торгового флоту Російської імперії на 1 січня 1858 р. знаходимо дані про цілу низку суден, що належали грекам.

Серед приписаних до Бердянського порту, крім уже згадуваних суден грецького консула М. Пайкоса «Мир» і «Македония», іноземного гостя Г. Амбанопуло «Святой Иоанн Предтеча», були збудований із сосни і дубу та придбаний у 1856 р. бот «Святой Георгий» (10 ластів, екіпаж – 1 матрос, шкіпер – В. Блізна), власником якого був бердянський купець В. Феолог; побудована в Ростові-на-Дону в 1856 р. із сосни і дубу шхуна «Святой Иоанн» (40 ластів, екіпаж – 4 матроси, шкіпер – Кондопуло) іноземного гостя К. Карапати; побудована в Азові в 1846 р. із сосни і дубу требака «Святой Николай» (33 ласти, екіпаж – 3 матроси, шкіпер – М. Педько), власником якої був керченський мешканець І. Георгандопуло; побудований в Ростові-на-Дону в 1856 р. із сосни і дубу бот «Святой Николай» (11 2/3 ластів, екіпаж – 2 матроси, шкіпер – І. Гребанов), що знаходився у власності А. Дімопуло та І. Гребанова; побудований у Бердянську в 1856 р. із сосни і дубу безіменний бот (10 ластів, екіпаж – 1 матрос, шкіпер – Я. Педько), власником якого був А. Попандопуло; побудована в Ростові-на-Дону в 1856 р. із сосни і дубу требака «Святой Николай» (33 1/3 ластів, екіпаж – 3 матроси), власником і шкіпером якої був вільний матрос Х. Панаіоті; побудована в Ростові-на-Дону в 1856 р. із сосни і дубу шхуна «Мариупольская Божья Матерь» (58 1/3 ластів, екіпаж – 5 матросів), власником і шкіпером якої значився

[1050] Evrydiki Sifneos. “Greek Family Firms in the Azov Sea region, 1850-1917”, *Business History Review* 87 (Summer 2013), p. 285.

керченський мешканець Тренапудакі; побудована в Ростові-на-Дону в 1857 р. із сосни і дубу требака «Надежда» (35 ¾ ластів, екіпаж – 3 матроси, шкіпер – М. Патрік), яка знаходилась у власності таганрозького мешканця І. Ліпердопуло; побудована в Таганрозі в 1841 р. із сосни і дубу требака «Святой Дионисий» (36 ½ ластів, екіпаж – 5 матросів, шкіпер – Кардамоліоті), власницею якої була дружина бердянського купця Авд. Ласкаракі; побудована в Ростові-на-Дону в 1856 р. із сосни і дубу требака «Мир» (35 ластів, екіпаж – 3 матроси, шкіпер – Кірьяко Павло), що належала єйському іноземному гостю Д. Петрококіно; шхуна «Святой Николай» (54 ¼ ласти, екіпаж – 5 матросів, шкіпер – Капсаколо), власником якої був єйський іноземний гість І. Скараманга; бомбарда «Евангелистрия» і шхуна «Святой Минай», що належали іноземному гостю Д. Куппі (про якого докладніше піде у відповідному розділі).

Бердянський купець Д. Ласкаракі значився власником приписаних до Таганрозького порту побудованої на Мальті у 1856 р. із сосни і дубу шхуни «Евгения» (39 ластів, екіпаж – 5 матросів, шкіпер – Г. Ангістракі), побудованої в Ростові-на-Дону в 1856 р. із сосни і дубу шхуни «Святая Евдокия» (37 ½ ластів, екіпаж – 4 матроси, шкіпер – А. Спатті), побудованої в Ростові-на-Дону у 1848 р. із сосни і дубу требаки «Святой Николай» (48 1/3 ластів, екіпаж – 5 матросів, шкіпер – Діоманді), побудованого в Ростові-на-Дону в 1856 р. із сосни і дубу бригу «Святой Николай» (46 ластів, екіпаж – 5 матросів, шкіпер – Чуті). Бердянська ж купчиха Є. Ласкаракі була власницею приписаної до Таганрозького порту побудованої в Аксайській станиці в 1847 р. із сосни і дубу шхуни «Святой Иоанн» (42 ласти, екіпаж – 5 матросів, шкіпер – В. Паневін).

До Маріупольського порту були приписані збудовані в 1854 р. тендери «Святой Георгий», «Святой Николай» і «Святой Андрей», які значились як портові судна й належали бердянському купцеві Палеологу.

Показово, що, навівши вищезазначені відомості, упорядник видання «Русский коммерческий флот по 1-е января 1858 года (По офиц. источникам)» В. Мельницький зауважив, що, на жаль, неможливо «зробити розподілення судновласників за їхнім

племінним походженням і за віросповіданням», через відсутність відповідних даних. Утім, зі списків суден, приписаних до портів Чорного і Азовського морів, він побачив, що серед найважливіших судновласників було «18 іноземних гостей, а також переважно особи грецького, західнослов'янського і потім єврейського походження»[1051].

Серед 10 суден, які навесні 1861 р. постраждали від бурі в Бердянську, крім вже згадуваних каботажу «Олимпос» (шкіпер Г. Стафеларі) грецького консула М. Пайкоса і двох суден (обидва – «Святой Николай») Амбанопуло, було й судно «Святой Иоанн», власником якого був Карапата, а шкіпером – Олександр Кондопуло. Тоді «Святой Иоанн» зазнав пошкоджень, а частину його майна і вантажу пшениці змило в море. Тоді ж на мілину у Великій бухті сів каботаж «Мадонна дель-Кармине», який належав купцю Кундурі[1052].

До бердянського пільгового купецтва продовжували приписуватися колишні піддані Греції[1053] та Османської імперії[1054].

До «Списку купців, які вели закордонну торгівлю більше 50000 рублів у 1862 році» увійшли таганрозький 1-ї гільдії купець Антон

[1051] Мельницкий Всеволод Петрович. *Русский коммерческий флот по 1-е января 1858 года (По офиц. источникам)* (СПб.: типография Морского ведомства, 1859). С. 17-34.

[1052] «1-го апреля», *Одесский Вестник.* № 49. 4.V.1861. С. 215-216.

[1053] РГИА. Ф. 1287 (Хозяйственный департамент МВД). Оп. 38. Д. 144 («О перечислении в бердянское льготное купечество бывшего греческого подданного М. Докоро. 1862»).

[1054] Турецькопідданий бердянський купець 1-ї гільдії Степан (Стаматі) Миколайович Кораллі прийняв російське підданство ще в 1849 р. До цього він служив у Петербурзькому акцизно-відкупному комісаріаті і в 1848 р. вінчався з Марією Петрівною Голембовською, донькою відставного поручика. Згодом представниця цього хіоського роду, Віра Кораллі, стала відомою балериною (Томазов Валерий. «Хиосцы в Российской империи: социальная адаптация и национальная самоидентификация (штрихи к просопографическому портрету)», *Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї XVIII-XIX ст. Збірник наукових статей* (К.: Інститут історії України НАН України, 2012). С. 213, 215).

Авгеріно, який торгував у Таганрозі, Одесі та Бердянську (вартість привезених і вивезених товарів – 1617205 руб.), таганрозький 1-ї гільдії купець Марко Вальяно, який торгував у Таганрозі, Бердянську, Маріуполі та Ростові-на-Дону (2557977 руб.), севастопольський 1-ї гільдії купець Іван Деоніс (Деопік), який торгував у Бердянську (130153 руб.), керч-єнікальський 1-ї гільдії іноземний гість Микола Джуппа, який торгував у Бердянську (339335 руб.), єйський 1-ї гільдії купець Михайло Пайкос, який торгував у Бердянську та Маріуполі (175082 руб.), одеський 1-ї гільдії купець Федір Родоконакі[1055], який торгував у Одесі, Бердянську, Таганрозі та Ростові-на-Дону (1998082 руб.), ростовський 1-ї гільдії купець Іван Скароманго, який торгував у Одесі, Бердянську та Ростові-на-Дону (803656 руб.), керч-єнікальський 1-ї гільдії іноземний гість Спиридон Фока, який торгував у Бердянську (51964 руб.)[1056].

У «Списку купців, які вели закордонну торгівлю більше 50000 рублів, по європейській торгівлі за 1863 рік» фігурували севастопольський 1-ї гільдії купець Іван Деоніс, який торгував у Бердянську, Феодосії та Керчі, бердянський 1-ї гільдії іноземний гість Герасим Куппа, що торгував у Бердянську, єйський 1-ї гільдії купець Михайло Пайкос, який торгував у Бердянську[1057].

[1055] За 1858 р. рік в управлінні Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора відклалася справа «За скаргою одеського купця Федора Родоконакі про сприяння наданню йому необхідних для вирішення спору, який виник по навантаженню партії лляного насіння на австрійське судно «Лоция» в Бердянському порту відомостей» (ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 196. Спр. 1585 (1858 р.) («По жалобе одесского купца Федора Родоконаки о содействии к доставлении ему необходимых для решения спора, возникшего по нагрузке партии льняного семени на австрийское судно «Лоция» в Бердянском порту сведений»)).

[1056] *Государственная внешняя торговля в разных ея видах за 1862 год* (Санкт-Петербург: типография Департамента внешней торговли, 1863). К XLIII табл. 4 фор.

[1057] *Виды государственной внешней торговли за 1863 год. Часть I. Торговля по Европейским границам* (Санкт-Петербург: типография В.В. Майкова, 1864).

Серед грецьких купців, які вели закордонну торгівлю через Бердянський порт, особливе місце посідали Дмитро, Герасим, Ставро, Антоніо, Микола й Ораціо Куппа. У складеному в 1842 р. «Списку купців, які здійснюють торгівлю в Бердянську»[1058], значиться, що керченський 1-ї гільдії іноземний гість Дмитро Куппа займався відпускною торгівлею в Бердянську з 1839 року.

У Бердянську 26 серпня 1851 р. померла від пологів 27-річна дружина бердянського купця Герасима Куппи Олена Антонівна[1059]. А 30 вересня 1851 р. народився син іноземного гостя Дмитра Павловича Куппи і його дружини Ніколетти Іванівни Харлампій, хрещеними батьками якого 14 жовтня стали іноземний гість Анастасій Еммануїлович Вучина та дружина керченського мешканця Григорія Петрова Наталія Іванівна[1060]. Харлампій Дмитрович Куппа помер вже 3 січня 1852 р.[1061]

Того ж 1852 р. купець 3-ї гільдії Ставро Костянтинович Куппа став хрещеним батьком народженого 11 квітня Антипа, сина бердянського купецького сина Івана Кальми і його дружини Зиновії Петрівни[1062], а бердянський купець Дмитро Павлович Куппа – хрещеним батьком народженого 1 грудня Михайла, сина сардинськопідданого Івана Григоровича (Цезаревича) Орсеро і його дружини Феодосії Андріївни[1063].

У документах Головного комітету, заснованого в м. Одесі для надання допомоги жителям Новоросійського краю, які зазнали втрати під час війни 1853-1856 років, бердянський іноземний гість

[1058] «Список купцам, производящим торговлю в Бердянске», *Одесский Вестник.* № 88. 4.XI.1842. С. 413.

[1059] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 2. Арк. 133 зв.-134.

[1060] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 2. Арк. 66 зв.-67.

[1061] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 3. Арк. 96 зв.-97.

[1062] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 3. Арк. 28 зв.-29.

[1063] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 3. Арк. 73 зв.-74.

Дмитро Куппа фігурує як власник судна, спаленого ворогом[1064]. Цим же Головним комітетом розглядалася справа «На прохання повіреного бердянського іноземного гостя Герасима Куппи купця Ставро Куппи про винагороду верителя його за спалене ворогом судно»[1065]. У списках суден торгового флоту Російської імперії на 1 січня 1858 р. приписаними до Бердянського порту значились як приналежні іноземному гостю Д. Куппі збудована із сосни і дубу куплена в 1857 р. бомбарда «Евангелистрия» (34 ласти, екіпаж – 4 матроси, шкіпер – Лікіардопуло) і збудована в Ростові-на-Дону в 1854 р. із сосни і дубу шхуна «Святой Минай» (33 1/3 ластів, екіпаж – 4 матроси)[1066]. За 1858 р. в управлінні Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора відклалася справа «На прохання англійськопідданого Спиридона Паллегріна за утримання одеським купцем Герасимом Купою грошей з даних йому на збереження просителем в 1833 році тисячі іспанських талерів»[1067].

У 1866 р. повідомлялося, що торговий дім Герасима Куппи був «головним діячем з відпускної торгівлі». Його оборот склав 168716 чвертей різних продуктів. Тоді ж оборот Ставро Куппи склав 42763 чвертей[1068]. За 1871 р. в управлінні Новоросійського і

[1064] ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 230. Спр. 71 («О вознаграждении Бердянского иностранного гостя Дмитрия Куппы за сожженное неприятелем судно его. Кончено 4 июня 1860 г.»). 6 арк.

[1065] ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 230. Спр. 93 («По прошению поверенного Бердянского иностранного гостя Герасима Куппы купца Ставра Куппы о вознаграждении верителя его за сожженное неприятелем судно. Кончено 8 февраля 1858 г.»). 4 арк.

[1066] Мельницкий Всеволод Петрович. *Русский коммерческий флот по 1-е января 1858 года (По офиц. источникам)* (СПб.: типография Морского ведомства, 1859). С. 25.

[1067] ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 196. Спр. 1596 (1858 р.) («По просьбе английскоподданого Спиридона Паллегрина за удержание одесским купцом Герасимом Купою денег из данных ему на сохранение просителем в 1833 году тысячи испанских талеров»).

[1068] «15 го декабря», *Одесский Вестник.* № 285. 29.XII.1866. С. 941.

Бессарабського генерал-губернатора відклалася справа «З приводу порятунку вантажу пшениці з італійського судна «Кредито» і віддачі його купцеві Куппі»[1069].

У 1872 р. В. Крижанівський писав: «Передовим негоціантом як в попередні роки, так і в минулу навігацію 1871 року був Герасим Костянтинович Куппа, який спеціально приїжджає до нас щорічно з Афін на все літо. Недарма фортуна зустріла його ще в 1838 році на бердянській пристані»[1070]. Наступного року той же кореспондент писав: «На першому плані завжди залишається наш першостатейний купець Герасим Костянтинович Куппа, який один відправив за кордон в цю навігацію з Бердянська різного зерна 322000, і з інших азовських портів 130000 чвертей, а всього 452 тис. чвертей; іншими словами: одна контора п. Куппи знову разсипала чотири мільйони рублів по степах наших для заохочення хліборобства»[1071]. У листопаді 1875 р. В. Крижанівський зафіксував: «Ми проводили нашого купця Герасима Костянтиновича Куппу, який виїхав на пароплаві зимувати за кордон в Афіни, до свого сімейства. Він залишив нам найприємніший спогад про те, що комерційний дім його один вислав за кордон у цю навігацію шістсот тисяч чвертей хліба в зерні, зокрема, з Бердянська 450 тис. чвертей і з Маріуполя 150 тис. чвертей. А це майже половина тієї кількості хліба, яка відправлена з Бердянського порту в цю навігацію. Перебуваючи домовласником Бердянська з 1840 року, без будь-якого лицемірства ми можемо сказати, що комерційний дім пана Куппи щорічно складає ніби головне депо хлібної торгівлі в Бердянську, збагачуючи й заохочуючи своєю купівлею всіх хліборобів нашого багатого посівами району. Пан Куппа перебуває в числі іноземних гостей нашого порту, а якби він був російський купець, то отримав би

[1069] ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 116. Спр. 91 (1871 р.) («По поводу спасення груза пшеницы с итальянского судна «Кредито» и отдаче его купцу Куппа»).

[1070] Крыжановский Василий. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 25. 1.II.1872. С. 98-99.

[1071] Крыжановский Василий. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 13. 18.I.1873. С. 50.

комерції радника тому, що з 1838 року постійно живе в Бердянську і веде закордонну торгівлю»[1072]. У 1879 р. В. Крижанівський писав в «Одесском Вестнике» про відпускні операції Бердянського порту: «Незамінний наш негоціант Герасим Костянтинович Куппа – 450000 ч[вертей]. З цього виявляється, що майже третину усього відпуску відправив один п. Куппа, не рахуючи відправки його з Миколаєва до ста тисяч чвертей хліба»[1073].

«G.Cuppa, H.Cuppa» фігурують у списку головних експортерів з Бердянська, які займалися продажем зерна та лляного насіння, наведеному в 1887 р. у щорічнику, в якому були зібрані британські консульські рапорти щодо портів Азовського моря[1074].

Брати Микола Васильович Куппа (1846-1916) і Ораціо (Гораціо) Васильович Куппа (1847-1920) народилися в селі Пессадес на острові Кефалонія. Здобули освіту в Аргостолі. Займалися експортом зерна з Бердянського порту. Пізніше Микола Куппа влаштувався в Марселі, де також зайнявся експортом зерна. Ораціо Куппа залишився в Бердянську. Брати купили флот вітрильних суден і пароплавів[1075].

1 жовтня 1882 р. «гостинний 1-ї гільдії купець» Ораціо Васильович Куппа і дружина надвірного радника Юлія Миколаївна Варзіна стали хрещеними батьками сина законовчителя

[1072] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 205.

[1073] Крыжановский Василий. «19 марта», *Одесский Вестник.* № 66. 25.III.1879. С. 2.

[1074] *Foreign Office. 1887. Annual Series. # 80. Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Russia. Report for the Year 1886 on the Trade of the Ports of the Sea of Azoff* (London: Harrison and Sons, 1887), p. 15; Лиман І., Константінова В. *Український Південь очима консулів Британської імперії 19 – початку 20 ст. Том 1: Британські консули в портовому місті Бердянськ*у (Київ, 2018). С. 109-110.

[1075] Харлафтис Т., Константинова В.Н. «Куппа Дмитрий, Герасим, Ставро, Антонио, Николай, Орацио», *Энциклопедия Бердянска* (Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2014). Т. 2: М-Р. С. 800-801.

Бердянської чоловічої гімназії священика Костянтина Андрійовича Костильова та його дружини Марії Вікторівни[1076].

29 квітня 1888 р. грецькопідданий Ораціо Васильович Куппа став хрещеним батьком Олександри, доньки бердянського міщанина Костянтина Олексійовича Бичіхіна і його дружини Олександри Захарівни[1077].

Ораціо входив до складу тимчасової комісії з влаштування Бердянського порту, заснованої згідно з імператорською волею, оголошеною в указі Сенату від 3 липня 1853 р. Ораціо Куппа активно підтримував ідею проведення до Бердянська залізниці. Куппа мав у центральній частині міста кілька домоволодінь, до складу яких входили і два будинки по вулиці Гоголівській, в одному з яких розташовувалась його торгова контора. Другий будинок Куппа здавав в оренду. Йому ж належали амбари, розташовані на вулиці Одеській. Куппа мав і лавки на ринку на Петропавлівській площі[1078].

За даними 1894 р., О.В. Куппа вивіз за кордон через Бердянськ 45612 чвертей ячменю, 249610 пшениці-гірки, 72850 озимої, 40350 арнаутки, 12400 жита, 4093 чверті рапсу[1079].

У 1908 р. О.В. Куппа експортував через Бердянський порт 37400 чвертей ячменю, 90824 пшениці-ульки, 51934 озимої, 25766 арнаутки, 5063 чверті макухи [1080].

[1076] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 29. Арк. 75 зв.-76.

[1077] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 35. Арк. 28 зв.-29.

[1078] Михайличенко Виктор, Денисов Евгений, Тишаков Николай. *Бердянск. Взгляд через столетия* (Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010). С. 62, 68, 74, 199-200.

[1079] ДАОО. Ф. 307 (Управление Одесского почтово-телеграфного округа). Оп. 7. Спр. 636 («Переписка с Бердянской и Мелитопольской почтово-телеграфными конторами и другими об изменении почтовых трактов с проведением железнодорожной линии до г. Бердянска. 26.08.1895-20.12.1902)». Арк. 18.

[1080] ДАОО. Ф. 324 (Управление главного инженера Новороссийских коммерческих портов). Оп. 1. Спр. 9 («Отчет о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1908 г. Журналы заседаний Бердянского

Як зазначено в звіті про стан і діяльність Бердянського торгового порту за 1908 р., О.В. Куппа вивіз за кордон 210987 чвертей зерна. Там же міститься інформація, що грецький підданий Ораціо Куппа і керченський міщанин Антоніо Куппа були співвласниками приписаних до Бердянського порту парових шхун «София Куппа», «Елена Куппа» і «Фроня Куппа»[1081]. У звіті про стан і діяльність Бердянського торгового порту за 1909 р. повідомлялося, що 27 листопада грецький пароплав «Орацио Куппа» сів на камені Бердянського хвилерізу, але за допомогою місцевих суден, зокрема, й «Софии Куппа», був «поставлений на вільну воду»[1082].

У виданні 1911 р. «Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга» Ораціо Васильович Куппа значиться як член Бердянського біржового комітету й голова арбітражної комісії. Станом на той рік контора О. Куппи розташовувалась на вулиці Жуковського[1083].

За даними 1912 р., О.В. Куппа експортував з Бердянська 103090 чвертей ячменю, 87450 пшениці-ульки, 76530 озимої, 13327 гірки, 2220 жита, 6600 вівса, 4186 макухи, 1560 лляного насіння і 960 чвертей рапсового насіння[1084].

За тими ж даними Bundesarchiv у Берліні, наступного, 1913 р. «Куппа О.В. (H. Couppa)» вивіз за кордон через Бердянський порт 74108 чвертей ячменю, 54500 пшениці-ульки, 56545 озимої, 5300 гірки, 1580 жита, 1700 вівса, 3100 макухи, 18850 лляного насіння та 2085 чвертей рапсового насіння[1085].

присутствия по портовым делам и др. 1909 г.»). Арк. 39 зв.-40; *Отчет о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1908 год* (Бердянск: типография К.Н.Безсонова, 1909). С. 24-25.

[1081] *Отчет о состоянии и деятельности Бердянскаго торговаго порта за 1908 год* (Бердянск: типография К.Н.Безсонова, 1909). С. 24-25, 30-31.

[1082] *Отчет о состоянии и деятельности Бердянскаго торговаго порта за 1909 год* (Бердянск: типография К.Н.Безсонова, 1910). С. 19.

[1083] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 37, 44.

[1084] Bundesarchiv (BArch), R 901/6320, S. 9-10.

[1085] Bundesarchiv (BArch), R 901/6320, S. 15-16.

Майно Ораціо Куппи було конфісковано після 1917 р.[1086]

Микола ж Куппа свого часу взяв за дружину представницю однієї з найвпливовіших родин торговців у регіоні – Катерину Вальяно (1858-1951) – доньку Андрія (Андреаса) Афанасійовича Вальяно, третього члена «Valliano Brothers company»[1087] з Марселя, брата Марі Вальяно з Таганрога. Андрій Вальяно закріпився в Марселі в 1869 р. і процвітав там аж до самої смерті[1088]. Микола Куппа помер бездітним, після чого його статки перейшли родині дружини[1089].

8 березня 1866 р. В. Крижанівський зробив у своєму щоденнику такий запис про знаменитого грецького підприємця Маріса Вальяноса (Марі Вальяно): «Прийшло до нашого порту і друге судно закордонне, що належить Вальяно, те саме, яке пішло в Таганрог, але, зустрівши лід на Білосарайській косі, повернулося до нашого порту. Власник його, Вальяно, зійшов на пристань і відправився з Бердянська до Таганрога на поштових. Ось вам і хороші порти Азовського моря, Маріуполь і Таганрог»[1090]. За

[1086] Νικόλαος Β. Μεταξάς, *Οι ναυτικοί Κεφαλληνίας και Ιθάκης* (Αθήνα, 2002), σ. 104-105; Харлафтис Т., Константинова В.Н. «Куппа Дмитрий, Герасим, Ставро, Антонио, Николай, Орацио», *Энциклопедия Бердянска* (Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2014). Т. 2: М-Р. С. 800-801; *Οι ελληνεσ τησ Αζοφικησ 18οσ – αρχεσ 20ου αιωνα* (Αθήνα, 2015), σ. 421.

[1087] Gelina Harlaftis, “From Diaspora Traders to Shipping Tycoons: The VaglianoBros.”, *Business History Review,* vol. 81, no.2, Summer 2007, p. 237-268; Χαρλαύτη Τζ. Η ιστορία της ελληνόκτητης ναυτιλίας, 19ος–20ός αι. (Αθήνα: Νεφέλη, 2001).

[1088] Gelina Harlaftis. *Creating Global Shipping: Aristotle Onassis, the Vagliano Brothers, and the Business of Shipping, c. 1820-1970* (Cambridge University Press, 2019), p. 85.

[1089] Харлафтис Т., Константинова В.Н. «Куппа Дмитрий, Герасим, Ставро, Антонио, Николай, Орацио», *Энциклопедия Бердянска* (Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2014). Т. 2: М-Р. С. 800-801.

[1090] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 121.

даними В. Крижанівського, у 1875 р. Вальяно експортував через Бердянський порт 128000 чвертей вантажів[1091].

Маріс Вальянос (Марі Вальяно) походив з Кефалонії, майже 60 років прожив у Російській імперії, розпочавши кар'єру простим моряком і ставши магнатом-мультимільйонером. «Акула Півдня», «цар Приазов'я»[1092] мав тісні зв'язки з королівським двором у Греції, був однією з ключових фігур у ділових колах Російської імперії, виступив одним із засновників Азовсько-Донського комерційного банку, бердянське відділення якого діяло з 1872 р. Коли ж з приходом на російський престол Олександра III державна політика змінилась і розпочався період контрреформ і ксенофобії, проти Марі Вальяно була розпочата гучна судова справа, яка мала стати показовою, за звинуваченням у підробці документів, хабарництві та ухилянні від сплати податків за змовою з Таганрозькою митницею. Фактично, справа завершилась виправданням Вальяно з більшості пунктів. У контексті ж бердянської історії цікаво, що вже на початку розслідування, у 1881 р., комісія, яка прибула з Петербурга до Таганрога, звинуватила в корупції та сприянні незаконному скиданню баласту Таганрозького градоначальника Павла Петровича Максутова, який перед призначенням на цю посаду був начальником міста й порту в Бердянську і, проводжаючи якого до Таганрога в 1876 р., бердянська грецька громада влаштувала урочисту вечерю. З початком скандалу в Таганрозі Максутов був відкликаний до імперської столиці, але імператор його не прийняв. Після повернення з Петербурга в ході допитів Павло Петрович Максутов, не витримавши скандалу, помер у травні 1882 р. від

[1091] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 207.

[1092] Харлафтис Тзелина. «В конфронтации с правительством России: Мари Вальяно, крупные греческие зерноторговцы и судебное разбирательство дела о Таганрогской таможне в 1881-1886 годах», *Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї XVIII-XIX ст. Збірник наукових статей* (К.: Інститут історії України НАН України, 2012). С. 230.

апоплектичного удару, викликаного, за повідомленням британського консула, вочевидь, підвищеним тиском[1093].

Надзвичайно цікавими є матеріали про Маріса Вальяноса (Марі Вальяно), опубліковані капітаном Спиридоном Метакса-Ласкаратосом. Як випливає з цих матеріалів, Спиридон Метакса-Ласкаратос і його брат позичили гроші у Марі Вальяно на купівлю парусного судна в 1870 р. Коли ж Спиридон Метакса-Ласкаратос увійшов у конфлікт з Марі Вальяно і для нього були закриті всі двері як у Таганрозі, так і в Бердянську, Метакса-Ласкаратос звернувся зі скаргою на Вальяно до грецького консула. Після зустрічі в Бердянську з грецькими купцями Метаксас-Ласкаратос записав, що купець (можливо, Ораціо Куппа) «сказав мені, що це ганьба, що я написав такого публічного листа проти Вальяно, оскільки ми співвітчизники і він багатий, і ми повинні підкорятися його волі»[1094]. Щоправда, Тзеліна Харлафтіс називає цю публікацію Спиридона Метакса-Ласкаратоса «пасквілем-свідоцтвом»[1095].

[1093] Gelina Harlaftis, «Ionian tycoons: The House of Vagliano Brothers", *Ionios Logos*, Academic periodical publication of the Department of History of the Ionian Universigy, Corfu, 2007, p. 303-346 (in Greek); Харлафтис Тзелина. «В конфронтации с правительством России: Мари Вальяно, крупные греческие зерноторговцы и судебное разбирательство дела о Таганрогской таможне в 1881-1886 годах», *Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї XVIII-XIX ст. Збірник наукових статей* (К.: Інститут історії України НАН України, 2012). С. 221-244; Gelina Harlaftis, 'Ο «πολυεκατομμυριούχος κύριος Μαράκης» Βαλλιάνος, το σκάνδαλο του Τελωνείου Ταγκανρόγκ και οι 144 καταστροφές του Άντον Τσέχωφ' [The 'multimillionaire Mr Marakis' Vagliano, the scandal of theTaganrog Customs and the 144 catastrophes of Anton Chekhov'], *Istorika,* vol. 54, June 2011, p. 79-122.

[1094] Лыман И.И., Константинова В.Н. «Биографии и деятельность. Бердянск», *Black Sea Port-cities, 1780s-1910* [Електронний ресурс] // URL: http://blacksea.gr/ru/cities/berdyansk/4-1-3-1 (Дата звернення: 23.12.2013).

[1095] Харлафтис Тзелина. «В конфронтации с правительством России: Мари Вальяно, крупные греческие зерноторговцы и судебное разбирательство дела о Таганрогской таможне в 1881-1886 годах», *Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї XVIII-XIX ст. Збірник наукових статей* (К.: Інститут історії України НАН України, 2012). С. 222.

Показово, що носії прізвища Вальяно фігурують у бердянських метричних книгах вже з першої половини 1840-х рр. Зокрема, 13 листопада 1844 р. у Бердянську вінчалися 21-річний «іонійськопідданий Стефан Васильєв Вальяну, грек» і 19-річна бердянська міщанка Феодосія Леонтіївна Аспідова. Поручителями з боку нареченого стали іонійськопідданий Харлампій Николаєв і грецькопідданий Франц Антонович Мамурич, а нареченої – бердянський міщанин Дмитро Анисимович Аспідов і 3-ї гільдії купецький син Федір Хракін[1096].

22 серпня 1853 р. дружина бердянського вільного матроса Євстафія Васильовича Вальяно Тетяна Леонтіївна стала хрещеною матір'ю народженого того ж дня Петра, сина іонійськопідданого Спиридона Павловича Врето і його дружини Олени Костянтинівни. Кумом Тетяни Вальяно тоді став іонійськопідданий Панаіоті Євстафійович Пуліезо[1097].

Грекиня Феодосія Леонтіївна Вальяно і грецькопідданий Михайло Іванович Докоро були записані хрещеними батьками народженого 1 і хрещеного 15 серпня 1854 р. Степана, сина бердянського купця Івана Олексійовича Кальми і його дружини Зиновії Петрівни. Того ж 15 серпня грекиня Феодосія Леонтіївна Вальяно і керченський міщанин Михайло Іванович Петракі стали хрещеними батьками народженої 13 серпня Магдалини, доньки бердянського купця Василя Тимофійовича Чинцова і його дружини Марії Тимофіївни[1098].

У метричних книгах Вознесенського собору Бердянська ми виявили запис і про народжену 8 і хрещену 17 вересня 1854 р. Єлизавету, доньку іонійськопідданого грека Марі Спиридоновича Вальяно і його дружини Анни Олександрівни. Хрещеними батьками при цьому були іонійськопідданий грек Іван

[1096] ДАЗО. Ф. 237 (Свято-Духівський молитовний будинок, м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 1. Арк. 332 зв.-333.

[1097] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 4. Арк. 68 зв.-69.

[1098] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 59 зв.-60.

Спиридонович Кондорі і дружина іонійськопідданого Спиридона Аргіропуло Катерина Кузьмівна[1099].

35-річний грецькопідданий Євстафій Васильович Вальяно потонув у морі 6 квітня 1855 р.[1100]

Грецькопіддана вдова Феодосія Леонтіївна Вальяно 24 грудня 1876 р. стала восприємницею при хрещенні в Бердянську колишнього мусульманина татарина Симбірської губернії Якуба Моллегулова[1101].

Грецькопідданий Андрій Григорович Вальяно і бердянська міщанка Феодосія Миколаївна Євсеєва 21 червня 1886 р. стали хрещеними батьками народженого 13 червня Петра, сина бердянського міщанина Миколи Дмитровича Зеленського та його дружини Марії Ананіївни[1102].

1 листопада 1887 р. у Вознесенському соборі вінчалися 26-річний грецькопідданий Костянтин Герасимович Вальяно та 24-річна селянка з Урзуфа Олександра Антонівна Кудокоцева. Поручителями при цьому стали грецькопіддані Андрій Михайлович Консогопуло, Харлампій Леонтійович Петропулакі, Андрій Герасимович Метакса і Петро Іванович Папуца[1103].

У тому ж храмі був зроблений запис про те, що грецькопіддана Олександра Антонівна Вальяно 25 лютого 1888 р. стала хрещеною матір'ю народженого 22 лютого Олександра, сина бердянського

[1099] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 68 зв.-69.

[1100] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 241 зв.-242.

[1101] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 23. Арк. 95 зв.-96.

[1102] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 41 («Покровська церква м. Бердянськ. 1886»). Арк. 20 зв.-21.

[1103] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 34. Арк. 123 зв.-124а. 58-річний грецькопідданий Петро Іванович Папуца помер у Бердянську 17 лютого 1903 р. (ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 51 («Покровська церква м. Бердянськ. 1902, 1903, 1904, 1905»). Арк. 129 зв.-130).

міщанина Олексія Івановича Серцова і його дружини Ксенії Олексіївни[1104].

20 березня 1890 р. від катару шлунка померла однорічна донька Костянтина Вальяно Марія[1105].

У грецькопідданих Костянтина Герасимовича Вальяно та Олександри Антонівни 1 листопада народилась і 10 листопада 1890 р. була хрещена донька Антоніна, чиїми хрещеними батьками були записані грецькопідданий Георгій Іванович Гавал і дворянка Гликерія Іванівна Габрова[1106].

26 липня 1895 р. народився і 20 серпня був хрещений син того ж подружжя Пантелеймон Костянтинович Вальяно. Хрещеними батьками стали севастопольський міщанин Христофор Афанасійович Панаіоті та грецькопіддана Олена Миколаївна Папуца[1107].

8 листопада 1897 р. народилась і 12 грудня хрестилась Іуліта, донька Костянтина Герасимовича та Олександри Антонівни Вальяно. Хрещеними батьками при цьому стали сімферопольський міщанин Христофор Афанасійович Панаіотіс і дворянка Гликерія Іванівна Габрова[1108].

10 жовтня 1898 р. у Вознесенському соборі було зафіксовано, що 8 жовтня померла 74-річна грецькопіддана Феодосія Леонтіївна Вальяно[1109].

Грецькопіддана Антоніна Костянтинівна Вальяно і турецькопідданий Кіріак Костянтинович Фомаіді стали хрещеними батьками народженого 2 квітня 1908 р. і хрещеного 15 квітня

[1104] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 35. Арк. 15 зв.-16.

[1105] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 37. Арк. 114 зв.-115.

[1106] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 37. Арк. 71 зв.-72.

[1107] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 41. Арк. 29 зв.-30.

[1108] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 43. Арк. 51 зв.-52.

[1109] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 44. Арк. 92 зв.-93.

Анастасія, сина турецькопідданого Георгія Елевферійовича Колчак-оглу та його дружини Віри Антонівни[1110].

Бердянський міщанин Герасим Костянтинович Вальяно 23 січня 1911 р. став поручителем при вінчанні третім шлюбом 37-річного урзуфського поселянина Лазаря Антоновича Кудукоцева і такої, що виходила заміж уперше, 28-річної бердянської міщанки Марії Костянтинівни Кальчо (Кальцевої)[1111].

У травні 1914 р. комісія викладачів 8-го класу Бердянської чоловічої гімназії допустила до складання випускних іспитів, разом з іншими, грецькопідданого Герасима Костянтиновича Вальяно (Валліаноса), народженого в Бердянську 13 грудня 1893 р. Герасим Костянтинович перші 2 роки навчався в Бердянському реальному училищі, а наступні 6 – уже в класичній гімназії[1112].

Для того, аби наочніше показати роль грецького судноплавства, на підставі щорічника «Обзор внешней торговли России» ми склали таблицю, яка дає уявлення про динаміку змін як чисельності, так і частки суден під грецьким прапором, які виходили з Бердянського порту:

Рік	Кількість	% від всіх суден	Рік	Кількість	% від всіх суден
1862	20	8,62	1889	84	34,15
1863	23	11,92	1890	79	33,91
1864	20	11,24	1891	77	36,67
1866	50	15,63	1892	47	38,84
1867	77	14,26	1893	56	30,27
1868	127	21,31	1894	81	38,21
1871	125	17,46	1895	62	33,88

[1110] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 52. Арк. 15 зв.-16.

[1111] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 55. Арк. 59 зв.-60.

[1112] ДАОО. Ф. 42. Оп. 35. Спр. 1930. Арк. 385-39; *Бердянська чоловіча гімназія (1901-1919 роки)* / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том ІІ (К.: Освіта України, 2007). С. 152.

1872	74	13,55	1896	49	33,56
1873	47	14,55	1897	12	9,76
1874	94	21,12	1898	18	22,67
1875	135	26,95	1899	18	21,69
1876	130	34,95	1900	5	9,80
1878	133	23,29	1901	16	27,59
1879	64	20,51	1902	18	29,51
1880	90	37,04	1903	28	28,57
1881	99	44,59	1904	42	35,29
1882	132	44,30	1905	50	35,71
1883	99	44,20	1906	42	31,11
1884	137	49,10	1907	27	30,34
1885	126	46,84	1908	20	29,41
1886	105	38,75	1909	54	37,50
1887	112	41,95	1910	74	40,44
1888	111	38,14	1911	49	41,18

Час від часу в бердянських метричних книгах робилися записи про потонулих матросів грецьких кораблів. Зокрема, 4 травня 1875 р. було записано, що двома днями раніше потонув в Азовському морі 28-річний грецькопідданий матрос судна «Испрес» Конілій Коваес[1113].

Бердянці-греки фігурують як судновласники в щорічниках «Русский торговый флот. Список судов…» і «Опыт перечня судов Российского морского торгового флота…». Скажімо, з вітрильників станом на 1 січня 1889 р. до Бердянського порту були приписані шхуни «Азов», «Афина», «Дмитрий Негропонте», «Мария, «Святой Николай», «Три святителя» К. Папуци, «Архистратиг Михаил» П. Екзархо, «Виктор», «Миконос», «Святой Тихон» і «Смирна» І. Казанджиєва, «Галаксиас» М. Докоро, «Джеланий-Багры» Д. Муссурі, «Мария» Х. Кацигеро, «Мария» І. Варваци, «Святой Николай» Ангеліноса, «Святой Николай» Д. Кундурі, «Святой Симеон» Фабіано і Патроіса, «Три святителя» І. Дімітріадеса, бриг «Зефирос» Аміро Яні, требак «Хрисула»

[1113] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 22. Арк. 158 зв.-159.

Пісані, гул «Дженова» І. Казанджиєва, гулета «Монте-Кристо» І. Казанджиєва, човен «Евангелистрия» І. Алісафі[1114]. Із суден на паровому ходу до Бердянського порту тоді був приписаним буксир «Ефруси» П. Родоканакі[1115].

За даними на 1 січня 1899 р.[1116] бердянський міщанин Папуца володів п'ятьма вітрильниками. Згідно ж з таблицею «Найбільші власники вітрильників і пароплавів, зареєстровані на Азові, 1884-1914», яку навели Еврідікі Сіфнеу та Тзеліна Харлафтіс, К. Папуца мав аж 16 вітрильників[1117].

На 1908 р. серед суден, приписаних до Бердянського порту, були шхуна «Виктор» (власник – бердянський міщанин Харлампій Аравантінос), шхуна «Цезарь» (шкіпер каботажного плавання Микола Ненно), бригантини «Афина», «Рагуза» і «Святой Николай» (керченський купець Антоній Куппа), парові шхуни «София Куппа», «Елена Куппа» і «Фроня Куппа» (Антоній Куппа і грецькопідданий Ораціо Куппа), буксирний пароплав «Екатерина» (бердянський купець Георгій Габріелі), бригантина «Елена» (керченський міщанин Дмитро Псалті)[1118].

[1114] Грецькопідданий Іван Миколайович Алісафі та дружина російськопідданого грека Костянтина Папуци Ірина Петрівна були хрещеними батьками народженого 13 травня 1883 р. Олександра, сина грецькопідданого Івана Євстратійовича Франго (Дранго) і його дружини Ірини Савеліївни (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 30. Арк. 36 зв.-37).

[1115] Новікова С.В. *Внесок греків в економічний розвиток Північного Приазов'я (друга половина XIX – початок XX ст.).* Дис. кандидата історичних наук (Київ, 2005). С. 207-215.

[1116] *Русский торговый флот. Список судов к 1 января 1899 г.* (СПб., 1899). С. 2-70.

[1117] Ευρυδίκη Σιφναίου, Τζελίνα Χαρλαύτη. "Το Ταϊγάνιο των Ελλήνων: Ελληνική επιχειρηματικότητα στην παραμεθόριο του διεθνούς εμπορίου", *Οι ελληνεσ τησ Αζοφικησ 18οσ – αρχεσ 20ου αιωνα* (Αθήνα, 2015), σ. 137.

[1118] ДАОО. Ф. 324 (Управление главного инженера Новороссийских коммерческих портов). Оп. 1. Спр. 9 («Отчет о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1908 г. Журналы заседаний Бердянского присутствия по портовым делам и др. 1909 г.»). Арк. 41-47; *Отчет о состоянии и деятельности Бердянского торгового порта за 1908 год* (Бердянск: типография К.Н.Безсонова, 1909). С. 27-39.

Станом на 1911 р. поміж інших у Бердянську зерновими продуктами займались І. Константинопуло, О. Куппа (вулиця Жуковська), Ф. Папуца (Східний проспект), С. Россолімо (Східний проспект), бакалейною торгівлею – Кефелі (Азовський проспект), Г. Колоріто (Азовський проспект), Марінакі (вулиця Одеська), галантерейною торгівлею – В. Фукі (Театральний проспект), колесною торгівлею – С. Дімопуло (вулиця Гоголівська), мануфактурною торгівлею – товариство «Каража, Ілікчі та Попов» (Гостинний ряд), складами вапна і будівельних матеріалів – Д. Дімопуло (вулиця Гоголівська), складами вугілля і дров – І. Кара-Куркчі, складами антрациту та вугілля – Спіропуло (вулиця Гостинна); кав'ярня належала Іорі (Біржовий проспект)[1119].

У виданні «Вся Россия. Русская адресная и справочная книга фабрик, заводов, торгово-промышленности и администрации на 1912 год. Адрес-календарь» серед бердянських підприємців, які спеціалізувались на зернових операціях, називаються Микола Михайлович Декаро (Воронцовська), Лазар Павлович Збандуто (Таганрозька), Павло Лазарович Збандуто (Садова), Афіна Іванівна Катінакі (Італійська), Герасим Миколайович Кацигера (Воронцовська), Діонісій Миколайович Клока (Садова), Григорій Степанович Кука (Воронцовська), Ораціо Васильович Куппа (Садова), Сильвестр Дмитрович Куппа (Петропавлівська площа), Олександр Павлович Курі (Східний проспект), Григорій Діонісійович Марато (Східний спуск), Євстафій Ілліч Ортензато (Воронцовська), Петро Кузьмич Панаретос, Микола Францович Патріно (Воронцовська), Спиридон Васильович Россолімо (Воронцовська), Микола Андрійович Елефтеріу (Садовий спуск)[1120].

За даними 1912 р., складеними Бердянським біржовим комітетом і надісланими до Берліна німецьким консулом у

[1119] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 43-46.

[1120] *Вся Россия. Русская адресная и справочная книга фабрик, заводов, торгово-промышленности и администрации на 1912 год. Адрес-календарь.* Издание Я.П. Крюкова (М.: тип. В. Карякина, 1912). Кол. 4306.

Бердянську, з 50 іноземних кораблів, які того року відвідали Бердянський порт, 17 були грецькими. На них було вивезено 332775 з 935064 чвертей товарів, експортованих з Бердянська[1121].

За тими ж джерелами за 1913 р., серед 45 іноземних суден, що заходили до Бердянська, грецькими були лише 4, і на них експортували тільки 49558 з 990232 чвертей товарів. Але тоді як в 1912 р. серед портів призначення суден, що вийшли з Бердянського порту, грецькі не фігурували, у 1913 р. до них було вивезено 41707 чвертей товарів[1122].

Важкий удар по грецькій торгівлі був нанесений Першою світовою війною. Вже до літа 1915 р. грецькі судна, які везли товари з портів Російської імперії, стали арештовувати; того ж року Туреччина закрила чорноморські протоки. Багато греків, які торгували в Російській імперії, збанкрутіли або згорнули свою діяльність[1123]. Це безпосередньо стосувалось і бердянських греків.

Утім, «грецька історія» Бердянська не обмежувалась виключно історією експортної торгівлі та мореплавства.

Автори видання «Бердянск. Взгляд через столетия» згадують про внесок у розвиток Бердянська першого фотографа Костянтина Піпопуло[1124], судді Д. Ставракі[1125], виноторговця Морфіно[1126].

[1121] Bundesarchiv (BArch), R 901/6320, S. 10.

[1122] Bundesarchiv (BArch), R 901/6320, S. 16-17.

[1123] Соколовская О.В. «Русско-греческая торговля, династические связи и крымские греки во второй половине XIX – начале XX в.», *Греки Балаклавы и Севастополя* (М.: Индрик, 2013). С. 157-158.

[1124] Низку фотографій, зроблених у розташованому навпроти католицької церкви в будинку Фота фотосалоні К. Піпопуло (K.A. Pipopoulo), можна побачити, зокрема, у групах у Facebook «Миті історії Північного Приазов'я» та «Бердянск в старых фотографиях».

[1125] 17 вересня 1863 р. у колезького секретаря Дмитра Миколайовича Ставракі та його дружини Надії Іванівни народилась і була хрещена донька Софія, хрещеними батьками якої стали капітан 1-го рангу Олександр Іванович Бардакі та донька іноземного гостя Стиліана Пулло Олена (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 10. Арк. 135 зв.-136). Софія Ставракі померла вже 2 жовтня того ж року (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 10. Арк. 302 зв.-303). 2 серпня 1866 р. у Дмитра Миколайовича Ставракі та

Доклалися греки і до благоустрою міста. Після десятків років безрезультатних пошуків придатних для використання джерел артезіанської води, які проводили різні фірми, саме фірма інженера Атанасіу і К° досягла на цій ниві успіху: уклавши в 1905 р. відповідний договір, вона забезпечила постачання міста якісною артезіанською водою[1127]. Уже згадувалось про участь греків на певному етапі у більш ніж 50-річній епопеї[1128] щодо з'єднання Бердянська із залізничною мережею. Втім, коли ця залізниця в місті таки з'явилась, у метричній книзі Вознесенського собору був зроблений запис, що 35-річний «грецькопідданий міста Аргаро-Костро в Греції Костянтин Георгієв Васіадіс» був «убитий курортним потягом»[1129].

Окрім вже згадуваних, греки збудували й володіли в Бердянську цілою низкою інших будівель. Преса в різні роки підкреслювала,

---

його дружини Надії Іванівни народилася донька Марія, хрещеними батьками якої 4 вересня стали капітан 1-го рангу Олександр Іванович Бардакі та дружина єйського купця 1-ї гільдії Фотина Андріївна Парісі (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 14. Арк. 63 зв.-64). 19 листопада 1868 р. у повітового судді, колезького секретаря Дмитра Миколайовича Ставракі та Надії Іванівни народився син Микола, хрещеними батьками якого 8 грудня стали ті ж Олександр Іванович Бардакі та Фотина Андріївна Парісі, а також штабс-капітан Яків Станиславович Пунінський і полковницька вдова Генріета Андріївна фон Шордор (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 16. Арк. 84 зв.-85).

[1126] Михайличенко Виктор, Денисов Евгений, Тишаков Николай. *Бердянск. Взгляд через столетия* (Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010). С. 202.

[1127] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 26.

[1128] Лиман І. «Полеміка щодо з'єднання залізницею Бердянська з Дніпровським Надпоріжжям та іншими місцевостями Катеринославщини в публікаціях «Одеського Вісника» 1847 року», *Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження*: зб. наук. пр. / редкол.: С.І. Світленко (відп. ред.) та ін. (Д.: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-т, 2010). Вип. 8. С. 111-121.

[1129] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 60. Арк. 64 зв.-65.

що саме в руках греків здебільшого знаходився амбарний бізнес у Бердянську: греки, збудувавши склади, закуповували і зберігали там зерно, вичікуючи найвищої ринкової ціни, аби в найсприятливіший момент його продати для відвантаження на експорт. Іншою складовою цього ж бізнесу була здача амбарів (складів) в оренду.

За 1860-1861 рр. в управлінні Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора відклалася справа «Про оголошення Спіро Мавро[1130], який мешкає в Бердянську, про укладання в Нью-Йорку купчої на продаж Фотієм Ломбардо Олені Ломбардо належного йому в Бердянську маєтку»[1131].

У виданні 1911 р. «Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга» поміж іншими домовласниками міста називаються «Алиферис Е.Е. (XXVII), Габриелли С.С. (XII), Гарумби Г.М. (XIV), Григоросуло В.И. (XXIII), Габриели Г.С. (XL), Георгиу М.К. (XLI), Георгандопуло А.А. LXII), Гарумби С.М. (С. сл., XIV), Димопуло С.А. (XVII), Деметракопуло М.Ф. (XXXII), Димопуло Е.К. (XXXIII), Димопуло А.А. (XXXIX), Деспотули Е.Ф. (д. Л.), Збандуто Л.П. (VIII, XVI, XXIX, XXXII), Збандуто П.Л. (VIII, XLI), Звороно Д.А. (XXX), Звороно С.А. (XXX), Звороно Г.А. (XXX), Звороно П.А. (XXX), Звороно М.П. (XLVIII), Закоро Ф.М. (LIX), Збандуто К.Л. (д. Мак.), Инглесси Н.Ф. (III), Кури Я.Я. (III), Кури Н.Л. (III, XXIII), Каранаки А.И. (IV), Куппа С.К. (IX),

---

[1130] Фанаріотська родина Мавро перебралася до Російської імперії, зазнавши утисків з боку турецького уряду, ще на самому початку XIX ст. У 1806 р. Іван Мавро заснував торговельний дім в Одесі. Спіро (Спиридон) Мавро розвинув цей успіх, і в 1830-х рр. родина Мавро володіла одним із найбільших торговельних домів в Одесі (Волониць В.С. «Грецькі торгові доми в Одесі XIX ст.», *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2011. Вип. 1. С. 26).

[1131] ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 248. Спр. 3126 («Об объявлении Спиро Мавро, проживающему в Бердянске, о совершении в Нью-Йорке купчей крепости на продажу Фотием Ломбардо Елене Ломбардо принадлежащего ему в Бердянске имения. 1860-1861»).

Казанджиев А.Е. (X), Казанджиев М.Е. (XII), Каракурчи И.С.[1132] (XVIII), Куппа О.В. (XXI, XXI, бл. евр. кл.), Куппа Л.П. (XXI), Китариоглу Г.И. (XXVI), Кури Г. (XXX), Кури А.П. (XXXIV), Кури С.И. (XXXIV), Костариди Н.Х. (XXXVII), Корди Е.Г. (XXXIX), Каракоз-оглу І.В., Кефели А. (гост. р.), Лаго В. (XXI), Лаго Е. (XXI), Моратос Г.Д. (XXX, XXX), Ортензато Е.И. (VII, VII), Патрино Е.Н. (IX, LI), Патрино А.Н. (IX, LI), Парембли М.И. (XIV), Попадаки И. (XVI), Попандопуло Ф.Г. (XXIX), Патрино И.Н. (XL), Патрино А.Н. (XL), Папуца П.Н. (XVII), Папуца Ф.Г. (в. ч. г. п.), Пападаки Г.И. (Пл. 1 гр.), Россолимо С.В. (XXIX), Стамбо А.Е (II), Саргадаки Д.Р. (ок. гор. б.), Франгопуло К.Н. (XXXVIII), Хаджинова Е.К. (III)». Римські цифри тут означають номер кварталу, в якому знаходилось домоволодіння, на відомих планах Бердянська XIX ст., «С. сл.» – Солдатська слобода, «д. Л.» – дальні Ліски, «д. Мак.» – дальні Макорти, «бл. евр. кл.» – поблизу єврейського кладовища, «гост. р.» – гостинний ряд, «Пл. 2 гр.» – Плантаж 2-ї групи, «в. ч. г. п.» – поза межею міського плану, «Пл. 1 гр.» – Плантаж 1-ї групи, «ок. гор. б.» – біля міських боєнь[1133].

Деякі будівлі, які були зведені греками або ж їм належали в XIX – на початку XX ст., збереглися в Бердянську донині. Так, у «Переліку будівель – пам'яток місцевого значення, що мають

[1132] У бердянській Покровській церкві 8 січня 1912 р. вінчалися мангушські поселяни 29-річний Софоній Ілліч Каракуркчі та 20-річна Єлизавета Павлівна Куюкова (ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 183 («Покровська церква м. Бердянськ. 1912, 1913»). Арк. 64 зв.-65). Любов Іллівна Каракуркчі, одружившись із Михайлом Юхном, у 20-річному віці 8 березня 1926 р. народила Юрія Михайловича Юхна (ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 6. Спр. 43 («Книга реєстрації актів громадянського стану про народження по м. Бердянськ. 7 січня – 13 червня 1926»). Арк. 236), чиє життя нерозривно пов'язане з Бердянським державним педагогічним університетом.

[1133] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 67-97.

архітектурну, історичну та культурну цінність», затвердженому рішенням виконавчого комітету Бердянської міської ради від 24 березня 2009 р. № 126, фігурують: будинок торговця грека Ельмалі (Ельмали) (адреса з урахуванням перейменування вулиць 2016 р.: Західний проспект 19 / вулиця Ля-Сейнська 1; «збудований на межі XIX-XX ст.»); будинок, «перша частина… якого належала шведсько-норвезькому віце-консулу Пайкосу А.М.» (вулиця Університетська 14 / проспект Праці 39; «І-а частина будинку – 1850 р.»); будинок домовласника Патріно; «до 1911 р. – поліцейське управління. З 1913 р. – училище Рогової на II та III поверхах. І поверх – склад виноторговця Морфіно» (вулиця Пушкіна 2; «збудований на межі XIX-XX ст.»); будинок хліботорговця Куппи (вулиця Університетська 9; «збудований на межі XIX-XX ст.»); «житловий будинок (жили греки)» (вулиця Університетська 15[1134]; «збудований на межі XIX-XX ст.»); будинок хліботорговця Куппи; контора з експорту хліба Куппи (вулиця Університетська 21; «збудований на межі XIX-XX ст.»). У цьому ж списку є й будинок Азовсько-Донського комерційного банку (вулиця Університетська 29; «1850 р.»). Як уже згадувалось вище, співзасновником цього банку був грек Марі Вальяно, родич Куппи.

[1134] У виданні *Бердянску – 180: К 180-летию основания г. Бердянска*. (Бердянск, 2007) у вкладці «Фото зданий – памятников истории» цей будинок № 15 відсутній, натомість у супроводі тексту «До революции 1917 года – здесь жили греки» подано фото будинку № 13.

ГРЕКИ В ГРОМАДСЬКОМУ ТА КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ БЕРДЯНСЬКА

Греки – очільники бердянського місцевого самоврядування

Серед осіб, які за часів Російської імперії виконували обов'язки Бердянського міського голови, двоє були греками.

Важливу й неоднозначну роль в житті Бердянська відіграв грек Козьма Спиридонович Аргіропуло. Він народився в Бердянську ще на зорі його існування, близько 1836 р.[1135] Батько Козьми, Спиридон[1136], був іонійськопідданим[1137].

Єдиним навчальним закладом, де Козьма здобував освіту, стала місцева парафіяльна школа, після якої, у 10-річному віці, Аргіропуло найнявся працювати до контори майбутнього грецького консула М. Пайкоса[1138].

Грецькопідданий Козьма Спиридонович Аргіропуло фігурував як хрещений батько народженого 12 і хрещеного 22 червня 1858 р. у Вознесенському соборі Бердянська Еммануїла, сина ніжинського грека Іллі Еммануїловича Катарісмо та його дружини Марії Павлівни. Хрещеною матір'ю тоді стала турецькопіддана Олена Іванівна Захарова[1139].

Згодом Козьма Спиридонович був вже бердянським купцем 2-ї гільдії. З 1868 р. – бухгалтер щойно заснованого Бердянського міського (згодом – Бердянсько-Ногайського міського

[1135] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 187.

[1136] Згідно з метричнимо записом, Спиридон Петрович Аргіропуло помер у Бердянську в 60-річному віці 6 лютого 1871 р. (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 19. Арк. 121 зв.-122).

[1137] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 74 зв.-75.

[1138] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 213.

[1139] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 24 зв.

громадського) банку. З 1872 р. – гласний від м. Бердянська в повітовому земстві, член міської управи. Брав участь у сесіях повітових земських зборів 1872-1876 рр. З 1 січня 1875 р. виконував обов'язки Бердянського міського голови. Одночасно головував у 9 з 11 комісій, створених при міській управі.

5 травня 1874 р. Козьма Спиридонович став хрещеним батьком народженої 3 квітня Олени, доньки губернського секретаря Лева Семеновича Матвєєва і його дружини Софії Іванівни, яка належала до вірмено-григоріанської церкви[1140]. А 2 липня того ж 1874 р. він хрестив народжених 1 липня близнюків Козьму[1141] та Віру, дітей колезького секретаря Миколи Яковича Бакая та його дружини Катерини Федорівни[1142]. 16 листопада 1875 р. Козьма Спиридонович Аргіропуло став хрещеним батьком ще одного сина Миколи Яковича Бакая та Катерини Федорівни – народженого 29 жовтня Володимира[1143].

19 жовтня 1875 р. відбулося вінчання першим шлюбом 38-річного бердянського купця 2-ї гільдії Козьми Спиридоновича Аргіропуло та 27-річної доньки потомственого почесного громадянина Єлизавети Пантелеймонівни Константинової. Поручителями з боку нареченого стали бердянський купець 2-ї гільдії іноземний гість Георгій Спиридонович Аргіропуло[1144] і титулярний радник Василь Павлович Полянський, з боку нареченої – лікар, колезький асесор Савва Якович Грідін і

[1140] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 21. Арк. 36 зв.-37.

[1141] Козьма помер вже 10 серпня того ж 1874 р. (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 21. Арк. 154 зв.-155).

[1142] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 21. Арк. 47 зв.-48.

[1143] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 22. Арк. 89 зв.-90. 3-річний Володимир Миколайович Бакай помер 28 жовтня 1878 р. (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 25. Арк. 172 зв.-173).

[1144] Грецькопідданий Георгій Спиридонович Аргіропуло помер у 35-річному віці від сухот 12 серпня 1877 р. (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 24. Арк. 158 зв.-159).

губернський секретар Микола Якович Бакай[1145]. Отже, Козьма Спиридонович Аргіропуло одружився на рідній сестрі Бердянського міського голови Костянтина Пантелеймоновича й потомственого почесного громадянина Миколи Пантелеймоновича Константинових.

При цьому К. Аргіропуло іноді виступав кореспондентом «Одесского Вестника», інформуючи читачів про бердянські справи[1146] й полемізуючи з опонентами в питанні переваг Бердянського порту над Маріупольським[1147].

Станом на 1875-1876 рр. К. Аргіропуло мав підряд на освітлення Бердянська, і в пресі з приводу якості його роботи відгукувались вельми критично, хоча й не називаючи прізвища: «Ліхтарі світять так, що якби їх зовсім не було, то, може бути, було б набагато світліше». Критика мала зворотній ефект, і невдовзі та ж газета писала: «Підрядник, що освітлює місто, одна з впливових осіб у Бердянську, замість того, щоб усвідомити всю справедливість сказаного в статті і згідно з цим діяти, надумав потішитися над автором статті, а разом з тим і над городянами. «Якщо, мовляв, ліхтарі так погано освітлюють, що без них було б світліше, то спробуємо». Сказано – зроблено. І ось, замість слабкого світла, у нас ночами тепер зовсім темно»[1148].

У 1876 р. Козьма Спиридонович Аргіропуло був притягнутий до суду в справі про зловживання в Бердянсько-Ногайському міському громадському банку, у зв'язку з чим був звільнений з посад.

Перебіг «банківської справи», а з ним і долю К.С. Аргіропуло відстежував у своїх щоденниках за 1876 р. В.К. Крижанівський, який не приховував своєї заангажованості: «11 січня… Вчора

[1145] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 22. Арк. 130 зв.-131.

[1146] Аргиропуло К. «30-го июня», *Одесский Вестник.* № 145. 5.VII.1866. С. 478.

[1147] Д-вич Я. «Бердянск и Мариуполь. (Ответ г. К. Аргиропуло по поводу заметки г. Ильина 2-го «о Мариупольском порте»)», *Одесский Вестник*. № 253. 17.XI.1866. С. 834-835.

[1148] Звонков. «[Бердянск]», *Одесский Вестник.* № 33. 11.II.1876. С. 3.

п. Лоренцо Тубіні сказав мені, що в місті ширяться чутки, що бухгалтер К.С. Аргіропуло від свого імені вніс у комерційний банк в Бердянську днями кілька тисяч рублів, що належать Бердянському міському банку, і що в цій справі він, п. Тубіні, бачить щось недобре, бо бухгалтер не має права так діяти»[1149]. «15 червня… Про міський банк наш погані відомості, тобто перше – портфель порожній, друге – книги банку зникли; так оголосив колишній бухгалтер Аргіропуло у відгуку своєму, даному призначеній комісії; і третє – справи в запустінні. Ось вам знаменитий Аргіропуло, якого підняли брати Константинови до того, що він заступав місце міського голови і в багатьох комісіях був головою; нарешті, одружився з сестрою Константинова і тепер, здається, моторошно всім прийдеться: управлінню банку, яке так сліпо поклалося на Аргіропуло з дня відкриття міського банку. Там він хозяйнував при всьому тому, що був нічим іншим, як найманим бухгалтером. Але він встиг взяти сестру Константинова, а з тим разом взяти і Константинових, як-то кажуть, половинщиками у відповідальності за всі його гріхи. Грек не промах: глибоко запустив руку»[1150]. «22 липня… Сьогодні Микола Пантелеймонович Константинов звільнений з під арешту як такий, що надав забезпечення на 75 тисяч руб. у справі міського банку. За Аргіропуло, за Саускана і за німця[1151] теж неприємні відомості, але вони ще на свободі, втім, відсторонені від посад по банку і передані суду. Місто все здивувалося, що М.П. Константинов так

[1149] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 208.

[1150] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 212.

[1151] Згідно з даними «Новороссийского календаря» за 1872 р., до правління Бердянсько-Ногайського міського громадського банку входили: директор потомственний почесний громадянин Костянтин Пантелеймонович Константинов, товариші директора – купець Самуїл Абрамович Саускан, Яків Абрамович Дерксен, бухгалтер Козьма Спиридонович Аргіропуло.

заплямував себе»[1152]. «23, 24 липня… Аргіропуло заарештований в будинку, від Саускана і Деркса вимагається забезпечення по 50 тис. рублів від кожного»[1153]. «25 і 26 липня… Справа банку чим далі, тим гірше. Книг шнурових усе ще не відшукали. Нестача в понад 200 тис. рублів. Виявляється, що Аргіропуло багато махлював і тому всі справи вів у безладді по банку»[1154]. «27 липня… У Аргіропуло народився син перший[1155], а між тим він на квартирі своїй заарештований і тому тільки не посаджений до в'язниці, що дружина повинна була народити іншу геніальну людину, спадкоємця Аргіропуло. Це первісток жахливого часу Аргіропуло. Що то буде з цього дитяти, народженого від такого фахівця, як Козьма Спиридонович… Тепер йому 38 років від народження і вже заступав місце міського голови, фігурував першою людиною при прийомі знаті й розпоряджався містом так, що він вирішував в думі питання, не дозволяючи іншому й думати що-небудь проти його думки, користуючись своєю партією, даром слова і спеціальністю на користь своїх інтересів, але при всьому тому, як грек, мав нещастя тримати себе вище, ніж повинен бути, а ця інтрига була каменем, на який він наскочив і зламав собі голову або принаймні ті роги, якими почав було буцати добрих і чесних громадян. Князь

[1152] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 213.

[1153] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 213.

[1154] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 213.

[1155] Леонід Козьмич Аргіропуло народився 25 і був хрещений 29 липня 1876 р. Його хрещеними батьками були записані Георгій Спиридонович Аргіропуло і вдова потомственого почесного громадянина Олександра Іванівна (прізвище в метричному записі не зазначене) (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 23. Арк. 59 зв.-60). Леонід Козьмич Аргіропуло помер через 2 роки, 29 травня 1878 р. (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 25. Арк. 140 зв.-141).

Максутов, призначений Таганрозьким градоначальником, збив йому ці роги, залишаючи Бердянськ після 13-річного управління містом і посадою начальника Бердянського порту. «Ай Моська, знай она сильна, что лает на слона». Ось і долаялась»[1156]. «29 липня. Здається, сьогодні хрестили новонародженого Аргіропуло. Старший Константинов, Костянтин Пантелеймонович, з самої катастрофи міського банку занепав духом і не виходить з дому. Так, є з чого замислитися. Нестача в банку до 200 тис. руб.; принаймні, так у місті співають пісеньку солідні люди комерційні. Ось вам Аргіропуло, зять завидний, диктатор Бердянський»[1157]. «4 серпня… Кажуть, купець Огарков уже кілька днів у Бердянську. Він – зять Константинових, приїхав визволяти Аргіропуло своєю заставою від тюремного ув'язнення. Застава – 7 тисяч десятин землі»[1158]. «6 серпня… Кажуть, Аргіропуло подав до міської управи заяву на комісію, яка відкрила його недбалість по банку, і звинувачує її у викраденні векселів і багато в чому, що тільки міг придумати для заплутаності справи. Він усе ще сидить заарештованим у будинку»[1159]. «Сьогодні, 14 серпня, Козьма Спиридонович Аргіропуло, колишній бухгалтер Бердянського міського банку, 2-ї гільдії купець і заступаючий місце міського голови, зять купців Константинових і член різних установ, одним словом, керуючий долею міста, узятий з дому, де був деякий вже час заарештованим, а тепер переведений до в'язниці за зловживання у справах банку і нестачу в сумах, а також за знищення банківських книг і документів. Комісія, призначена у

[1156] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 213.

[1157] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 214.

[1158] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 214.

[1159] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 214.

справі про справи банку, знайшла великі зловживання, в яких Аргіропуло відіграє першу роль як колишній диригент банку через слабкість членів і участь їх у махінаціях по банку. Заслужена злодієві мука»[1160]. «15 серпня. Я був сьогодні в Костянтина Пантелеймоновича Константинова і застав його таким, що дуже занепав духом… Скаржився мені на Аргіропуло, зятя його по сестрі. Повідомив також мені, що від брата його Миколи, колишнього директора банку міського, вимагають сто тисяч рублів справжньою сумою, а інакше посадять його, Миколу, до в'язниці, додавши при тому, що в'язниця неминуча тому, що ста тисяч рублів немає у нас, а маєтку прокурор не приймає ні їхнього власного, ні Огаркова, який віддавав у заставу за Миколу 13 тисяч десятин землі. Так, погане становище. Але справа все ще темна досі»[1161]. «20 серпня… Сьогодні К.С. Аргіропуло посадили до загальної в'язниці з арештантами, для упередження втечі, за порадою директора МВС, який відвідував в'язницю сьогодні, проїздом з Таганрога»[1162].

12 листопада 1877 р. у Козьми Спиридоновича Аргіропуло народилась донька Олександра, хрещеними батьками якої 8 січня 1878 р. стали дворянин Андрій Якович Прасолов і дружина сортувальника Бердянської поштової контори Катерина Яківна Маяровська[1163].

У Державному архіві Автономної Республіки Крим збереглася справа «По чотирьом клопотанням бердянських купців Саусхана, Аргіропуло, Дерксена, Константинова про віддання їх до суду у

[1160] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 214.

[1161] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 214-215.

[1162] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 215.

[1163] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 25. Арк. 20 зв.-21.

справах банку і п'яте клопотання купця Аргіропуло про виконання колишніх його клопотань, і шосте клопотання Константинова»[1164].

У 1881 р. «банківська справа» все ще давала про себе знати: преса повідомила, що за рішенням суду з Константинова слід було стягнути 120 тисяч рублів, з Саускана – 20 тисяч, Дерксена – 5 тисяч, «щасливо відбувся один тільки Аргіропуло, колишній бухгалтер банку»[1165].

У 1888 р. купець Аргіропуло, попри всі минулі скандали, опікувався питаннями освітлення Бердянська, і якість його роботи знов викликала нарікання в пресі: «Поганеньке тільки освітлення міста, орендоване купцем Аргіропуло. Деякі ліхтарі-бешкетники так зовсім відмовляються світити, та й на місяць покладаються іноді больші надії, а він в осінні темні ночі погано світить»[1166].

У метричних книгах бердянського Вознесенського собору зафіксовано, що 25 квітня 1901 р. вінчались першим шлюбом 21-річна[1167] донька бердянського купця Олександра Козьмівна Аргіропуло і 29-річний маріупольський міщанин Антон Михайлович Коклєв[1168].

У 1880-1886 рр.[1169] міським головою Бердянська був купець Іван Дмитрович Дімітріадес (Демітріадес, Дімітріадіс, Деметріадес).

Грецький підданий Іван Дмитрович Димитріатіс (Дімітріадес) був записаний як хрещений батько народженої 10 і хрещеної 17

[1164] ДААРК. Ф. 26. Оп. 2. Спр. 889 («По четырем прошениям Бердянских купцов Саусхана, Аргиропуло, Дерксена, Константинова о предании их суду по делам банка и пятое прошение купца Аргиропуло о выполнении прежних его прошений, и шестое прошение Константинова»).

[1165] Г.С. «[Бердянск]», *Одесский Вестник.* № 281. 18.XII.1881. С. 3.

[1166] «26 ноября», *Одесский Вестник.* № 327. 5.XII.1888. С. 2.

[1167] Цей вік не відповідає метричному запису про народження і хрещення Олександри.

[1168] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 46. Арк. 74 зв.-75.

[1169] Михайличенко В., Денисов Е., Тишаков Н. *Бердянск. Взгляд через столетия* (Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010). С. 395.

вересня 1856 р. Софії, доньки австрійськопідданого Василя Івановича Рассеті та його дружини Іуліти Яківни[1170].

23 січня 1858 р. грецькопідданий Іван Дмитрович Дімітріатіс (Дімітріадес) фігурував хрещеним батьком Максима, сина бердянського міщанина Григорія Івановича Лейбова і його дружини Зиновії Петрівни. Хрещеною матір'ю була керч-єнікальська мешканка Устинія Іосифівна Кумботекра (Комботекра)[1171].

У метричному записі 1863 р. було зазначене інше підданство: 26 серпня 1863 р. народилась і 1 вересня була хрещена Олександра, донька турецькопідданого Івана Дмитровича Дімітріадіса і його дружини Параскеви Тарасівни. Хрещеними батьками Олександри стали грецькопідданий Савва Іванович Леваті та єйська міщанка Марія Іванівна Скілеті (Скіліаті)[1172].

У 1867 р. в метричній книзі кількома роками раніше відкритої Богоявленської церкви Дімітріадес фігурував уже в третьому статусі. Там записано, що в бердянського міщанина Івана Дмитровича Дімітріаді та його дружини Параскеви Тарасівни 25 серпня 1867 р. народився і 27 серпня був хрещений син Еммануїл, хрещеними батьками якого стали керченський міщанин Никита Еммануїлович Кассіанов і єйська міщанка Марія Іванівна Скіліаті[1173].

У бердянського міщанина Івана Дімітріаді (Деметріаді) 15 грудня 1876 р. помер 8-місячний син Георгій[1174], а 21 жовтня 1879 р. – 6-річний син Павло[1175].

[1170] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 57 зв.

[1171] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 51 зв.

[1172] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 10. Арк. 127 зв.-128.

[1173] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 1 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1866-1867»). Арк. 83 зв.-84.

[1174] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 23. Арк. 160 зв.-161.

Ще в 1877 р. Дімітріадес тимчасово виконував обов'язки бердянського міського голови, а 7 червня 1880 р. був обраний на посаду міського голови[1176].

У пресі зафіксовані подробиці участі міського голови Дімітріадеса в організації у травні 1883 р. святкувань з нагоди коронації Олександра III: саме Дімітріадес був розпорядником при влаштуванні після урочистого молебню пригощання близько тисячі місцевих мешканців і військових прямо на Соборній площі обідом і пивом; тоді ж у будівлі міської управи був влаштований «розкішний сніданок», на який запросили іноземних консулів, чинів військового та цивільного відомств, а також купців (як іноземних, так і підданих Російської імперії). У цей час судна на Бердянському рейді були прикрашені прапорами; «особливо прикрасив своє судно прапорами шкіпер Грек, і кавалер Микола Бухрі зробив багато пострілів»[1177].

Про стан міського господарства та управління при І.Д. Дімітріадесі «Одесский Вестник» писав у 1885 р.: «Губернське керівництво повідомило нашу думу, що наше міське господарство прийшло в розлад і тому потребує опіки з боку адміністрації. Запорсалась наша дума, захвилювалася й заговорила; ціла низка екстрених засідань і не екстрених засідань була присвячена все одному й тому ж питанню про причини накопичення за містом боргів і про вишукування коштів для упередження втручання адміністрації в наші господарські операції. З цього приводу в засіданні думи від 23 травня міський голова п. Демітріадіс прочитав доповідь»[1178]. «Перед нами лежить друкована, в 13 сторінок, брошура міського голови п. Демітріадеса, на першій сторінці якої жирним шрифтом красується: «Доповідь міськ[ого] голови про заходи з посилення міських доходів з поясненням причин накопичення на місті боргів». Заголовок досить цікавий, по

[1175] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 26. Арк. 157 зв.-158.

[1176] «Телеграмма «Одесск. Вест.» (От нашего корреспондента)», *Одесский Вестник.* № 129. 8(20).VI.1880. С. 3.

[1177] В.К. «[Бердянск]», *Одесский Вестник.* № 126. 10.VI.1883. С. 3.

[1178] «[Бердянск]», *Одесский Вестник.* № 134. 18.VI.1885. С. 3.

меньшій мірі, для місцевого читача. Але, на жаль, зміст брошурки не тільки не виправдовує спробу автора, але ще більш затемнює і без того досить заплутане питання! Так, автор береться пояснити причини накопичення за містом боргу, і, до того ж, боргу досить солідного, особливо для такого містечка, як Бердянськ; але замість причин, як каже автор, в його брошурі читаємо таке: «Палкість уяви цих (колишніх) представників розвинула в них прагнення до увічнення своєї діяльності якоюсь особливо видатною пам'яткою поліпшення міського господарства». І ось саме ця палкість уяви, за словами автора, становить причину накопичення боргу в 300 т[исяч] рублів сріблом. П[ан] голова замість причин вказав тільки одну причину; далі навряд чи хоч один бердянець погодиться, що тільки палкість уяви є справжньою причиною такого солідного боргу. Цією доповіддю голова не тільки не зняв з теперішньої управи відповідальності (що було його метою), але, навпаки, дає всяким пройдисвітам можливість вважати його і теперішню управу винуватцями опіки, що загрожує місту. Мало того, своєю заявою міський голова разом із управою знімає відповідальність з колишньої управи, оскільки сам заявляє, що колишня управа мала на увазі поліпшити міське господарство, але їй цього досягти не вдалося тому, мовляв, що палкість уяви їй завадила. Чи так це насправді, чи з увічливості, чи з іншої якоїсь причини посоромилися сказати правду, що хижацькі інстинкти старих ділків стали причиною 300-тисячного боргу? По нашому слабкому розумінню, міському голові або зовсім не слід було говорити про причини, або якщо вже почав говорити, то слід було б говорити одну голу правду. Далі, в тій же доповіді говориться, що від старої управи успадкований борг в 200 т[исяч] руб. і не пояснюється, яким чином цей борг зріс до 300 т[исяч] руб. Виходить, що сама себе раба б'є»[1179].

Термін повноважень І.Д. Дімітріадеса сплив у 1886 р. Його кандидатура висувалася на посаду міського голови і в 1886 р. А в 1887 р. Бердянська міська дума вже розглядала питання про зловживання колишнього міського голови: «У засіданні міської думи 29 вересня з особливою увагою була заслухана доповідь

[1179] «5-го сентября», *Одесский Вестник.* № 197. 6.IX.1885. С. 3.

ревізійної комісії з перевірки грошових рахунків управи за 1885 рік, бо в той час були вже виявлені зловживання з боку управи і колишнього міського голови Деметріадеса, що потягли за собою усунення його з посади. При перевірці рахунків виявилося, що не існувало ні кошторису доходів і витрат на 1885-й рік, ні інвентарю міського майна; грошові книги не були прошнуровані та скріплені, був тільки підпис голови; щорічного засвідчення сум не було, за деякими статтями надходжень гроші своєчасно не записані, на багато досить великих витрат (всього на суму 3064 руб.) не представлено підтверджувальних документів; з 5631 руб. недоїмки, яка значиться на особах, які займають споруди на міський косі, не надходило нічого до каси і управа не вживала ніяких примусових заходів для стягнення цієї недоїмки; на візниках знаходиться недоїмка попередніх років більше 1000 руб., на власниках вітряних млинів числиться 500 руб., з яких надійшло до каси 50 руб. упродовж року; за видані різним особам у позику вугілля й жито на суму 8200 руб. не надійшло нічого, і взагалі для стягнення цих недоїмок не було вжито ніяких серйозних заходів. До чого доходила безсоромність міського голови і члена-касира, видно з того, що місцевому адвокату N. сплачено 25 р[уб]. з міських сум за ведення приватної справи п. Деметріадеса з іншою особою. Дума, вислухавши цю сумну історію безконтрольного хазяйнування колишніх міських заправил, постановила: доповідь ревізійної комісії доставити колишньому складу управи з тим, щоб упродовж 10-ти днів вони представили належні пояснення»[1180]. Втім, дещо пізніше було внесено уточнення, що І.Д. Дімітріадес був не усунений з посади міського голови, а не був переобраний на наступний термін, хоча при цьому потрапив до складу гласних[1181].

Станом на 1 січня 1889 р. серед вітрильників, які були приписані до Бердянського порту, знаходилася збудована ще в

[1180] «8 октября», *Одесский Вестник.* № 288. 26.X.1887. С. 3.
[1181] «12 ноября», *Одесский Вестник.* № 314. 21.XI.1887. С. 3.

1857 р. шхуна «Три святителя», власником якої значився І. Дімітріадес[1182].

Студент Костянтин Іванович Деметріадес (Дімітріадес) 17 липня 1896 р. був записаний поручителем при вінчанні міщанина Харківської губернії Степана Феоктистовича Богдановського і бердянської міщанки Єлизавети Смирнової[1183].

2 листопада 1901 р. у Вознесенському соборі Бердянська 23-річна бердянська міщанка Ольга Іванівна Деметріадес (Дімітріадіс) вінчалась із 24-річним Михайлом Івановичем Бурлаченком, який закінчив курс у Петербурзькому університеті[1184].

Віднесення ж до греків міського голови Ієроніма Івановича Хардалло (Хардало)[1185], що іноді роблять журналісти[1186], варто поставити під великий сумнів. Хоча б тому, що, як свідчать метричні записи бердянського Вознесенського собору, Ієронім

[1182] Новікова С.В. *Внесок греків в економічний розвиток Північного Приазов'я (друга половина XIX – початок XX ст.).* Дис. кандидата історичних наук (Київ, 2005). С. 213.

[1183] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 42. Арк. 56 зв.-57.

[1184] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 46.

[1185] Хардалло (Хардало) Ієронім Іванович – купець. Мав авторитет серед мешканців Бердянська. 18 квітня 1876 р. був обраний на посаду міського голови. Приклав чимало зусиль до послаблення негативних наслідків «катастрофи» Бердянсько-Ногайського міського громадського банку. Багато зробив для завершення зведення будівлі Бердянської чоловічої гімназії. Влітку 1876 р. на сесії міської думи обраний разом із дружиною членом попечительської ради жіночої гімназії. Як гласний від міста Бердянська брав участь у сесіях повітових земських зборів 1878-1883 рр. У червні 1880 р. залишив пост міського голови у зв'язку з обранням на цю посаду І.Д. Дімітріадеса. У 1883-1886 рр. – почесний попечитель Бердянської чоловічої гімназії. У 1885 р. знову обраний бердянським міським головою, але від посади відмовився (Константинова В.Н. «Хардалло (Хардало) Иероним Иванович», *Энциклопедия Бердянска*. (Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2015). Т. 3: С-Я. С. 500-501).

[1186] Див., зокрема: *190 фактів про Бердянськ* / Краєзнавчий альманах (Бердянськ: Інформаційна група «ПРО 100»; Харків: Тім Пабліш Груп, 2017). С. 94.

Іванович був, по-перше, австрійськопідданим, а, по-друге, католиком. Саме так щодо нього зазначено, зокрема, в запису від 30 червня 1863 р. про хрещення сина Ієроніма Івановича і його дружини Олександри Єфимівни Миколи. Хрещеним батьком Миколи тоді став теж австрійськопідданий Петро Єфимович Бравачич[1187].

Греки перебували у складі гласних Бердянської міської думи та Бердянського повітового земського зібрання[1188], органів станового самоврядування. Грек Спиридон Харлампійович Лампсі посідав пост бердянського повітового предводителя дворянства. Він був кримським поміщиком, тривалий час займав різноманітні посади за дворянськими виборами; перебував на посаді предводителя дворянства Феодосійського повіту. За 1863 р. в управлінні Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора відклалася справа «За скаргою колишнього Бердянського повітового предводителя дворянства Лампсі щодо ненагородження його орденом за службу по виборах дворянства»[1189]. У жовтні 1866 р. Лампсі знов був обраний Бердянським повітовим предводителем дворянства. Він відкривав у Бердянську земські установи, головував на сесіях Бердянських повітових земських зборів 4-12 березня 1867 р., 7-20 жовтня 1867 р., 30 вересня – 10 жовтня 1868 р., 4-10 лютого 1869 р., 26 вересня – 5 жовтня 1869 р., 27 вересня – 9 жовтня 1870 р., 1-9 жовтня 1871 р., 29 вересня – 7 жовтня 1872 р. Був почесним мировим суддею. Обирався головою Бердянського з'їзду мирових суддів. Брав участь у лобіюванні проекту проведення до Бердянська залізниці, у підготовці влаштування в місті чоловічої гімназії й будівництва в Бердянську

[1187] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 10. Арк. 94 зв.-95.

[1188] *Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття)* / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том І (К.: Освіта України, 2006). С. 472-477.

[1189] ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 139. Спр. 125 (1863 р.) («По жалобе бывшего Бердянского уездного предводителя дворянства Лампси относительно ненаграждения его орденом за службу по выборам дворянства»).

мостових. Більш ефективному виконанню С.Х. Лампсі обов'язків перешкоджало його проживання у Феодосії; до Бердянська він приїжджав, зазвичай, двічі на рік. Це стало причиною припинення повноважень С.Х. Лампсі в Бердянську[1190].

Тим не менш, родичі колишнього бердянського повітового предводителя дворянства в місті залишились. Зокрема, 14 лютого 1886 р. 40-річний дворянин Павло Спиридонович Ламсі (Лампсі)[1191] вінчався у Вознесенському соборі з 21-річною бердянською міщанкою Анною Ісаївною Свиридовою. Поручителями при цьому були три дворянина (Федор Дмитрович Черненко, Іосиф Олександрович Петров і Микола Іванович Засорін) та поселянин Георгій Миколайович Коростоянов[1192]. 19 лютого 1890 р. у Бердянську померла від скарлатини 9 річна донька дворянина Павла Лампсі Зоя[1193]. А 18 грудня того ж 1890 р. дворянин Павло Спиридонович Лампсі, дворянка Євгенія Олександрівна Тілло, французький консул Іван Францович Бонне і донька колезького радника Віра Іосифівна Фалендорф у метричній книзі того ж храму були записані хрещеними батьками народженого 18 вересня Сергія, сина дворянина Миколи Альбертовича Вейнбергера та його дружини Єфросинії Василівни[1194].

[1190] Константинова В.Н. «Лампси Спиридон Харлампиевич», *Энциклопедия Бердянска* (Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2014). Т. 2: М-Р. С. 803.

[1191] Цей син Спиридона Лампсі фігурував у метричній книзі Бердянська вже в 1878 р., ставши поручителем на вінчанні губернського секретаря Романа Миколайовича Портнянського та баварськопідданої Марії Пилипівни Нузбаум (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 25. Арк. 108 зв.-109).

[1192] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 33. Арк. 98 зв.-99.

[1193] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 37. Арк. 109 зв.-110.

[1194] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 37. Арк. 77 зв.-78.

Церковна історія бердянських греків

Оскільки греки, які традиційно належали до православної конфесії, почали освоювати порт при Бердянській косі вже з самого початку його відкриття для закордонної торгівлі, грецькі прізвища вже з тих часів фігурували в місцевих метричних книгах, і церковна історія грецької громади була невід'ємною частиною церковної історії міста.

При цьому ми не фіксуємо грецьких прізвищ серед підписантів присуду мешканців поселення біля Бердянської коси про влаштування церкви, датованого 15 квітня 1830 р.[1195] З цілої низки причин тодішній намір збудувати Святодухівську церкву так і не був реалізований, а бердянцям ще доволі довго доводилося задовольнятись розташованою на місці колишньої Петровської фортеці Георгіївською церквою і критим очеретом молитовним будинком на місці майбутнього собору.

Не натрапляємо ми на записи про хрещення, вінчання та смерті місцевих греків у метричній книзі Георгіївської церкви за 1830 р.[1196] і метричній книзі Святодухівського молитовного будинку за 1834 р.[1197], коли місцевий порт ще не був відкритий для закордонної торгівлі.

Перший за хронологією запис у метричних книгах Святодухівського молитовного будинку, в якому йдеться про грека, датований 9 березня 1835 р. – саме тоді «австрійськопідданий

[1195] ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 191. Спр. 84 («О постройке церкви вблизи города Ногайска на Бердянской косе»). Арк. 2-3; Лиман Ігор, Подколзіна Софія. *Поширення імперських практик взаємин держави і церкви: релігійне життя Бердянська першого десятиріччя його існування* (Бердянськ: ФО-П Ткачук О. В., 2015). С. 49-50.

[1196] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 27.

[1197] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 32.

біломорський грек» Юрій Іванович Нієла став хрещеним батьком народженої 7 березня міщанської доньки Євдокії[1198].

Перше зафіксоване в Бердянську вінчання грека датоване 25 квітня 1835 р. – саме тоді холостий турецькопідданий грек Яні Нікола (він же Єгор Іванович Скарі) одружився з бердянською міщанкою дівицею Марією Кононівною Прохоровою. Поручителями з боку нареченого були записані греки Спиридон Монолі, Манголі Стіто і Дмитро Лука, з боку нареченої – її брат Федір Кононович Прохоров і купецький син Єгор Терентійович Мікулін[1199].

Відповідно, і перший зафіксований запис народження грекині в Бердянську стосувався саме цієї родини: в метриці було зафіксовано, що 17 січня 1836 р. народилась і того ж дня була хрещена Тетяна, донька турецькопідданого грека Георгія Івановича Скарі (він же – Яні Нікола) і його дружини Марії Кононівни. Хрещеними батьками Тетяни стали міщанин Федір Кононович Прохоров і Марія Григорівна, дружина міщанина Олександра Ємельяновича Любимського[1200]. Втім, Тетяна Скарі померла від застуди вже в червні 1837 р.[1201] Тож вона стала і першою грекинею, чия смерть зафіксована в бердянських метричних книгах.

30 червня того ж 1836 р. Марія Кононівна, дружина грека Скарі, стала хрещеною матір'ю Агрипіни, доньки міщанина Микити Івановича Антипова і його дружини Єфимії Петрівни[1202].

[1198] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 50. Арк. 296 зв.

[1199] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 50. Арк. 312 зв.

[1200] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 34. Арк. 659.

[1201] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 36. Арк. 700 зв.

[1202] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 34. Арк. 666.

Сам турецькопідданий грек Яні Нікола (Георгій Іванович Скарі) 1 квітня 1837 р. став хрещеним батьком народженого того ж дня Семена, сина міщанина Федора Костянтиновича Зайцева і його дружини Агафії Петрівни[1203].

Уже 27 вересня того ж 1837 р. у самого «такого, що мешкає в місті Бердянську, Юрія Іванова сина Скарі і першої законної дружини його Марії Кононової доньки» народилася донька Надія. Хрещеними батьками новонародженої грекині були записані перекладач Бердянської митниці Олександр Кирилович Триполітов і Фекла Анисимівна, дружина бердянського пристава Антипова[1204].

З наступного року записи, що стосуються греків, трапляються в метричних книгах набагато частіше.

13 березня 1838 р. хрещеною матір'ю народженого 10 березня Никифора, сина бердянського купецького 3-ї гільдії онука Григорія Єфремовича Єліазарова та його дружини Єфимії Артемівни, була записана «турецькопідданого грека Юрія Іванова Астахова дружина Марія Кононова дочка»[1205].

За кілька днів, 18 березня 1838 р. хрещеним батьком Кирила, незаконнонародженого сина солдатської дружини Марії Пескурової, став грецькопідданий шкіпер Марко Лазарович Серігос[1206].

А 15 березня 1838 р. народився і 15 квітня був хрещений перший у Бердянську грек чоловічої статі. Ним став Микола, син «англійськопідданого грека Стеліона Герасимовича Пулло і законної його дружини, Єфросинії Мануйлової». Хрещеними батьками Миколи Пулло стали керч-єнікальський купець 1-ї гільдії

[1203] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 36. Арк. 687.

[1204] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 36. Арк. 692 зв.

[1205] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 38. Арк. 748 зв.-749.

[1206] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 38. Арк. 748 зв.-749.

Микола Васильович Джурасович[1207] і дружина купця 2-ї гільдії Анна Іванівна Кобозєва[1208]. Микола Стиліанович Пулло помер «від кашлю» вже 4 грудня 1839 р.[1209]

Турецькопідданий грек Микола Антонович Парісі і тільки-но згадувана дружина купця 2-ї гільдії Анна Іванівна Кобозєва були записані хрещеними батьками народженого і хрещеного 1 травня 1838 р. Якова, сина бердянського 3-ї гільдії купецького сина Бориса Терентійовича Мікуліна і його дружини Ксенії Іванівни[1210].

Уже за 3 дні, 3 травня 1838 р. грецькопідданий шкіпер грек Лазар Михайлович Дзуже був записаний хрещеним батьком народженої 2 травня Ірини, доньки Акима Кіндратовича Пінчука і його дружини Анни Григорівни[1211].

[1207] Джурасович Микола Васильович (? – 23 квітня 1854 р.) – відомий купець, один із перших мешканців Бердянська. Вів закордонну торгівлю через Бердянський порт. Залучив у місто цілу низку іноземних торгових контор. За свій рахунок побудував у Бердянську низку будинків. Був активним членом комісії зі спорудження Бердянської соборної церкви. Займався доброчинністю. Мав великий авторитет серед бердянців. Упродовж 18 років підтримував тісні контакти з Новоросійським і Бессарабським генерал-губернатором М.С. Воронцовим. Саме в будинку М.В. Джурасовича бердянським купецтвом був даний обід в останній приїзд М.С. Воронцова до Бердянська, 14 вересня 1852 р. Помер у Бердянську, будучи розореним і залишивши після себе борги (Лыман И.И. «Джурасович Николай Васильевич», *Энциклопедия Бердянска: в 2 т.* (Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2013). Т. 1: А-Л. С. 442).

[1208] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 38. Арк. 750 зв.-751.

[1209] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 447 зв.-448.

[1210] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 38. Арк. 753 зв.-754.

[1211] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 38. Арк. 753 зв.-754.

14 червня 1838 р. англійськопідданий грек Лука Пулло[1212] був записаний хрещеним батьком Петра, сина міщанина Леонтія Анисимовича Аспідова і його дружини Пелагеї Іванівни[1213].

29 червня 1838 р. вже вкотре хрещеною матір'ю стала Марія Кононівна Скарі, яка цього разу була записана як дружина не турецько-, а австрійськопідданого грека Яні Ніколи. Її хрещеником став Давид, син міщанина Петра Федоровича Рудакова і його дружини Анастасії Микитівни[1214].

6 серпня 1838 р. грецькопідданий Іван Миколайович Юрді та австрійськопіддана вдова Катерина Іванівна Балтич стали хрещеними батьками Віри, доньки бердянського стихарного дячка Амвросія Івановича Білоусова і його дружини Марфи Луківни[1215].

28 серпня 1838 р. хрещеними батьками Марії, доньки міщанина Ігнатія Івановича Леванісова і його дружини Анни Кирилівни, стали іноземний грек Антон Софронович Софроні та дружина таганрозького грека Петра Миколайовича Марчахі (Марцини) Аграфена Михайлівна[1216].

3 вересня 1838 р. англійськопідданий грек Стиліан Герасимович Пулло став хрещеним батьком народженої 13 серпня Олени, доньки начальника міста і порта Бердянська колезького радника

[1212] Лука Пулло, будучи записаний вже як грецькопідданий, помер у 65-річному віці 22 червня 1880 р. (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 27. Арк. 149 зв.-150.

[1213] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 38. Арк. 756 зв.-757.

[1214] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 38. Арк. 757 зв.-758.

[1215] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 38. Арк. 761 зв.-762.

[1216] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 38. Арк. 764 зв.-765.

Антона Павловича Пасхалі та його дружини Олександри Мануїлівни[1217].

14 вересня 1838 р. хрещеним батьком став англійськопідданий грек Павло Федорович Купа (Куппа). Його хрещеником був Іосиф, син міщанина Андрія Пліохова і його дружини Анастасії Захарівни[1218].

30 листопада 1838 р. був хрещений народжений днем раніше Андрій, син міщанина Василя Федоровича Самаренка і його дружини Варвари Устинівни. Хрещеними батьками тоді стали грецькопідданий іноземний гість Дмитро Панаіотович Купа (Куппа) і донька неаполітанського підданого Іосифа Арпанова Єфросинія[1219].

8 грудня 1838 р. хрещеним батьком став англійськопідданий грек Козьма Васильович Фока. Його хрещеником був Потап, син вдови козака Азовського козачого війська Марії Леоніївни Брикової[1220].

Першим у метричній книзі Святодухівського молитовного будинку Бердянська за 1839 р. став запис про хрещення 1 січня народженої 27 грудня 1838 р. Магдалини, доньки «грецькопідданого слов'янина» Семена Савича Браіовича і його дружини Марії Григорівни. Хрещеними батьками Магдалини стали

[1217] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 38. Арк. 765 зв.-766.

[1218] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 38. Арк. 767 зв.-768.

[1219] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 38. Арк. 778 зв.-779.

[1220] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 38. Арк. 779 зв.-780.

бердянський купець 1-ї гільдії Микола Васильович Джурасович і купчиха 2-ї гільдії Анна Францівна Дмитровичева[1221].

8 січня 1839 р. турецькопідданий Микола Антонович Парісі та дружина австрійськопідданого Петра Миколайовича Марцини Аграфена Михайлівна стали хрещеними батьками Антона, сина бердянського міщанина Ігната Петровича Ізвєкова і його дружини Євдокії Харитонівни[1222].

2 лютого 1839 р. іноземний гість грек Павло Федорович Купа (Куппа) став хрещеним батьком Анни, доньки бердянського міщанина Ананія Протасовича Пліохова і його дружини, приналежної до безпоповців, Матрони Василівни[1223].

15 лютого 1839 р. купець 2-ї гільдії грек Григорій Єгорович Петров та дружина англійськопідданого Стиліана Пулло Єфросинія Еммануїлівна були записані хрещеними батьками народженого 13 лютого Федора, сина міщанина Аврама Кузьмича Бичіхіна і його дружини Феодосії Михайлівни[1224].

Того ж дня англійськопідданий грек Дмитро Паніотович Купа (Куппа) був записаний як хрещений батько народженої 14 лютого Євдокії, доньки міщанина Протасія Івановича Пліохова та його дружини Параскеви Василівни[1225].

Уже через 3 дні, 18 лютого 1839 р., все ті ж керченський купець 2-ї гільдії грек Григорій Єгорович Петров та дружина

[1221] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 405 зв.-406.

[1222] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 408 зв.-409.

[1223] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 410 зв.-411.

[1224] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 411 зв.-412.

[1225] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 411 зв.-412.

англійськопідданого Стиліана Пулло Єфросинія Еммануїлівна стали хрещеними батьками Агафії, доньки Олексія Савелійовича Пірожкова[1226] та його дружини Анни Микитівни[1227].

9 березня 1839 р. англійськопідданий грек Петро Денисович Тривло був записаний хрещеним батьком Миколи, сина міщанина Єфима Герасимовича Стороженка і його дружини Тетяни Андріївни[1228].

27 березня 1839 р. хрещеним батьком став грецькопідданий Іван Федорович Мексі. Його хрещеником був Андрій, син міщанина

[1226] Цікаво, що іншою дитиною Олексія Пірожкова був механік-самоучка Аким Олексійович Пірожков. Він народився близько 1836 року в Бердянську у великій родині хліборобів, яка на початку 1830-х рр. переселилася з Курської губернії до влаштованого декількома роками раніше Бердянська. З раннього віку відчував потяг до суднобудування. Вже до 1853 р., тобто до початку Кримської війни, Пірожков виготовив велику колекцію моделей кораблів. На рубежі 1850-х – 1860-х рр. влаштував у себе у дворі майстерню, «домігся на те згоди своїх рідних, які спочатку сердилися на нього як на ледачого працівника, а потім сміялися з його витівок», склав креслення і почав будувати невеликий пароплав. Будівництво тривало близько року, і на початку квітня 1861 р. «Одесский Вестник» повідомив, що вже були готові паровий котел і колеса і пароплав через місяць може бути закінчено, якщо тільки для цього знайдеться достатньо коштів. Згідно з розрахунками Пірожкова, пароплав, який Аким Олексійович планував назвати «Неубоящий», мав вміщати 8 пасажирів і ходити зі швидкістю до 10 верст на годину. Пароплав будувався спеціально для того, щоб здійснювати морські прогулянки Бердянською затокою (Лыман И.И. «Пирожков Аким Алексеевич», *Энциклопедия Бердянска* (Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2017). Т. 4: Ежегодник-2017. С. 893).

[1227] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 412 зв.-413.

[1228] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 413 зв.-414.

Андрія Филиповича Шпіковського та його дружини Євдокії Павлівни[1229].

11 червня 1839 р. турецькопідданий грек Юрій Борисович Давидов став хрещеним батьком Уляни, доньки міщанина Федора Євдокимовича Переверзева і його дружини Дарії Феодосіївни[1230].

17 червня 1839 р. керченський мешканець грек Мануїл Гаврилович Попов став хрещеним батьком Мануїла, незаконнонародженого сина міщанки Євдокії Трофимівни Леванісової[1231].

8 липня 1839 р. грецькопідданий Георгій Іванович Астафієв був записаний хрещеним батьком Андрія, сина бердянського міщанина Андрія Федоровича Зайцева і його дружини Агафії Петрівни[1232].

Грецькопідданий Матвій Іванович Паремблієв (Паремблі) був записаний хрещеним батьком народженого 18 і хрещеного 20 липня 1839 р. Трофима, сина міщанина Федора Івановича Анненка і його дружини Агрипіни Яківни[1233].

Того ж дня, 20 липня став хрещеним батьком Бориса, сина міщанина Олексія Павловича Бібіна і його дружини Акіліни Іллівни, грецькопідданий Антон Софронович Софроні. Хрещеною

[1229] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 414 зв.-415.

[1230] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 418 зв.-419.

[1231] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 419 зв.-420.

[1232] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 420 зв.-421.

[1233] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 420 зв.-421.

матір'ю стала донька турецькопідданого Софія Іванівна Антонова[1234].

Наступного дня, 21 липня, хрещеним батьком Павла, сина міщанина Павла Тимофійовича Білоусова і його дружини Параскеви Никифорівни, став керченський мешканець грек Павло Іванович Деспотулі[1235].

13 числа народилась і 14 серпня 1839 р. була хрещена Улітта, донька феодосійського міщанина грека Василя Івановича Фіолога (Палеолога) та його дружини Параскеви Іванівни. Хрещеними батьками Улітти стали купець 1-ї гільдії Микола Васильович Джурасович і купчиха 2-ї гільдії Анна Францівна Дмитровичева[1236]. Мати Улітти, 28-річна Параскева Фіолог (Палеолог) померла внаслідок цих пологів уже 28 серпня 1839 р.[1237]

20 серпня 1839 р. був записаний хрещеним батьком Андрія, сина міщанина Миколи Михайловича Філатова та його дружини Анни Никифорівни, грецькопідданий Семен Савич Браіович[1238].

Негоціант грек Павло Іванович Деспотулі 29 вересня 1839 р. став хрещеним батьком Василя, сина міщанина Харитона Івановича Бригинця і його дружини Марфи Кирилівни[1239].

[1234] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 421 зв.-422.

[1235] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 421 зв.-422.

[1236] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 423 зв.-424.

[1237] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 445 зв.-446.

[1238] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 423 зв.-424.

[1239] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 426 зв.-427.

25 жовтня 1839 р. народився і 6 листопада був хрещений Костянтин, син англійськопідданого грека Стиліана Герасимовича Пулло та його дружини Єфросинії Еммануїлівни. Хрещеними батьками Костянтина стали купець 1-ї гільдії Микола Васильович Джурасович і дружина губернського секретаря Павла Каленіченка Євдокія Борисівна[1240].

Того ж дня, 6 листопада 1839 р. була хрещена народжена днем раніше Пелагея, донька Юрія Івановича Яні Ніколи (який цього разу був записаний вже як грецькопідданий) і його дружини Марії Кононівни. Хрещеними батьками тоді були записані грецькопідданий Назар Михайлович Нека і дружина купця 2-ї гільдії Анна Іванівна Кобозєва[1241].

У 1842 р. у Бердянську почав зводитись і був освячений 18 травня 1848 р. Вознесенський собор[1242]. Причому, коли, як можна судити з плану і профілю[1243], так і не зведена Святодухівська церква планувалась у «російському» стилі, Вознесенський собор був зведений в іншому поширеному за миколаївських часів стилі – візантійському.

У метричних книгах Вознесенського собору регулярно трапляються імена бердянських греків. Аби наочніше побачити церковне життя греків відповідного періоду, подамо хронологію метричних записів Вознесенського собору Бердянська часів Кримської війни.

[1240] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 429 зв.-430.

[1241] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 429 зв.-430.

[1242] ДААРК. Ф. 118 (Таврическая духовная консистория). Оп.1. Спр. 6017. Арк. 1 зв., 2; ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 191. Спр. 44 («О постройке церкви в г. Бердянске»). Арк. 1-188 зв.

[1243] ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 191. Спр. 84 («О постройке церкви вблизи города Ногайска на Бердянской косе»). Арк. 26-28.

Англійськопідданий Костянтин Герасимович Фока 25 жовтня 1853 р. став хрещеним батьком народженого 17 жовтня Андрія, сина бердянського міщанина Тимофія Миколайовича Захарова і його дружини Анастасії Миколаївни[1244].

7 листопада того ж року той самий Костянтин Герасимович Фока разом з іноземним гостем, іонійськопідданим Ставро Костянтиновичем Куппою і бердянськими міщанками Пелагеєю Матвіївною Бичіхіною та Анною Аврамівною Залевською хрестив народжених того ж дня близнюків Михайла і Гавриїла, синів бердянського купця Мирона Івановича Єліазарова та його дружини Аграфени Тимофіївни[1245].

Уже наступного дня грецькопідданий Савва Іванович Леваті став хрещеним батьком Михайла, незаконнонародженого сина ногайської міщанки Єлизавети Лазарівни Карпенкової[1246].

10 листопада хрестили народженого 2 листопада Михайла, сина керч-єнікальського мешканця Івана Георгійовича Папандопуло і його дружини Євдокії Трофимівни. Хрещеними батьками при цьому стали іноземний гість Анастасій Еммануїлович Вучина та дружина керч-єнікальського мешканця Іллі Георгандопуло Клеопатра Георгіївна[1247].

12 листопада іноземний гість грек Микола Матвійович Аргіропуло хрестив народжену 9 листопада Єлизавету, доньку бердянського купця 3-ї гільдії Тимофія Гавриловича Чупика і його дружини Уляни Василівни[1248].

Грецькопідданий Іван Дмитрович Вероні 18 листопада став хрещеним батьком народженого напередодні Івана, сина бердянського міщанина Тимофія Степановича Дмитрієва і його

[1244] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 4. Арк. 87 зв.-88.

[1245] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 4. Арк. 92 зв.-93.

[1246] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 4. Арк. 93 зв.-94.

[1247] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 4. Арк. 95 зв.-96.

[1248] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 4. Арк. 95 зв.-96.

дружини Параскеви Яківни[1249]. Того ж дня хрещеним батьком доньки бердянського 3-ї гільдії купецького сина Миколи Сергійовича Соловйова і його дружини Анни Климентіївни Катерини став бердянський купець 3-ї гільдії Полікарп Дмитрович Вероні[1250].

Керч-єнікальський мешканець Ілля Георгійович Георгандопуло разом із бердянською купчихою Анною Костянтинівною Ізвєковою 21 листопада хрестив народжену 14 листопада Катерину, доньку бердянського міщанина Устина Петровича Богданова і його дружини Олександри Трофимівни[1251].

1 грудня дружина грецькопідданого Спиридона Петровича Аргіропуло Олена Козьмівна стала хрещеною матір'ю народженого 24 листопада Миколи, сина міщанина Орловської губернії Василя Васильовича Михайлова і його дружини Ольги Никитівни[1252].

8 грудня грецькопідданий Савва Іванович Леваті став хрещеним батьком народженого того ж дня Андрія, сина бердянського міщанина Івана Трофимовича Леванісова і його дружини Надії Михайлівни[1253].

14 грудня хрестили народженого 28 листопада Павла, сина грецькопідданого Михайла Івановича Декоро (Докоро) і його дружини Агафії Петрівни. Хрещеними батьками стали бердянський 1-ї гільдії іноземний гість Матвій Іванович Паремблі та дружина бердянського купця 3-ї гільдії Івана Єгоровича (Цезаревича) Орсеро Феодосія Андріївна[1254].

[1249] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 4. Арк. 96 зв.-97.
[1250] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 4. Арк. 96 зв.-97.
[1251] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 4. Арк. 97 зв.-98.
[1252] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 4. Арк. 101 зв.
[1253] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 4. Арк. 104 зв.-105.
[1254] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 4. Арк. 105 зв.-106.

20 грудня був зроблений запис про хрещення народженого 11 грудня Миколи, сина грека Михайла Івановича Патрікіо та його дружини Анни Степанівни. Хрещеними батьками Миколи були записані іноземний гість грек Іван Ілліч Джоймазов і Марфа Луківна Нордіо[1255].

2 січня 1854 р. грекиня Устинія Афанасівна Кондарі стала хрещеною матір'ю народженого 1 січня Василя, сина селянина села Петриківка Олександрівського повіту Івана Марковича Глущенка і його дружини Єфросинії Гаврилівни[1256].

9 січня іонійськопідданий грек Кампафекра Миколайович Кампафекра був записаний хрещеним батьком народженого 5 січня Діонісія, сина бердянського міщанина Диомида Васильовича Маркова і його дружини Пелагеї Миколаївни[1257].

17 січня феодосійський міщанин Пантелеймон Христофорович Лаго став хрещеним батьком народженої 8 січня Тетяни, незаконнонародженої доньки солдатки Параскеви Ігнатіївни Скочкової[1258].

3 січня народився і 17 січня був хрещений Костянтин, син іноземного гостя, грека Петра Христофоровича Вучетича і його дружини Анни Ігнатіївни. Хрещеними батьками тоді стали губернський секретар Олексій Іванович Дорошенко і дружина керченського мешканця Іллі Іоардопуло Клеопатра Георгіївна[1259].

17 січня грецькопідданий Іраклій Семенович Менандрос і дружина грецькопідданого Марка Ставропуло Євдокія Василівна стали хрещеними батьками Івана, сина єйського міщанина

[1255] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 4. Арк. 107 зв.-108.

[1256] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 1 зв.-2.

[1257] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 1 зв.-2.

[1258] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 3 зв.-4.

[1259] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 4 зв.-5.

Олександра Івановича Семенова та його дружини Анни Самойлівни[1260].

Грецькопідданий Федір Павлович Бурбахат (Бурбахокі, Бурбухакі) 19 січня був записаний хрещеним батьком Марії, доньки бердянського купця 3-ї гільдії Ігната Петровича Риндіна і його дружини Дарії Матвіївни[1261].

Грецькопідданий Михайло Дмитрович Вероні 24 січня став хрещеним незаконнонародженої Ксенії, доньки солдатської вдови Тетяни Захарівни Волошенкової[1262].

29 січня іонійськопідданий Марк Устинович Леватілопуло став хрещеним батьком Миколи, сина одеського міщанина Миколи Васильовича Сербінова і його дружини Катерини Тимофіївни[1263].

31 січня іонійськопідданий Іван Кумбофекрович Кумбофекров був записаний хрещеним батьком Анни, доньки селян Калузької губернії Михайла Петровича і Христини Андріївни Сисюкіних[1264].

Того ж дня став хрещеним батьком Ксенії, доньки бердянського купця 3-ї гільдії Пахомія Степановича Руднева і його дружини Василіси Петрівни, грецькопідданий Іван Дмитрович Вероні[1265].

4 лютого іонійськопідданий Іван Кумбофекрович Кумбофекров (Кумбофекра) був записаний хрещеним батьком незаконнонародженого сина солдатки Пелагеї Климівни Мирошниченкової Сидора, а донька маріупольського мешканця

[1260] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 4 зв.-5.

[1261] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 4 зв.-5.

[1262] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 6 зв.-7.

[1263] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 7 зв.-8.

[1264] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 8 зв.-9.

[1265] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 8 зв.-9.

Миколи Халатіопуло Олена – хрещеною матір'ю Анни – близнючки Сидора[1266].

1 лютого народився і через 5 днів був хрещений Спиридон, син іонійськопідданого Герасима Георгійовича Комбофекра (Кумбофекра) і його дружини Устинії Іосифівни. Хрещеними батьками стали іонійський грек Микола Васильович Арселі та дружина сардинськопідданого Фоми Коссіо Клара Станиславівна[1267].

8 лютого іонійськопідданий грек Кумбофекра Миколайович Кумбофекра був записаний хрещеним батьком Олексія, сина бердянського міщанина Никифора Васильовича Сляднева і його дружини Параскеви Василівни[1268].

Народилася 3 і була хрещена 11 лютого Марія, донька бердянського іноземного гостя Євстафія Георгійовича Звороно і його дружини Олени Мануїлівни. Іноземний гість Іван Ілліч Сеймказов та Матрона Авер'янівна, дружина іонійськопідданого Харлампія Звороно були записані хрещеними батьками[1269].

Іноземний гість 1-ї гільдії Михайло Григорович Пайко і вдова сотника Донського козачого війська Олександра Григорівна Краснянська стали хрещеними батьками 22-річного іудея з колонії Нечаївка Катеринославської губернії Ясновського, який при хрещенні 14 лютого 1854 р. отримав ім'я Костянтин[1270].

28 лютого Михайло Григорович Пайко і бахмутська купецька донька Наталія Василівна Онісимова стали хрещеними батьками

[1266] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 10 зв.-11.

[1267] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 11 зв.-12.

[1268] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 11 зв.-12.

[1269] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 12 зв.-13.

[1270] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 13 зв.-14.

Олени, доньки київського купецького сина Івана Івановича Охримовського і його дружини Ольги Львівни[1271].

Народився 1 і був хрещений 4 березня Герасим, син маріупольського грека католика Наталія Антоновича Надіо та його дружини православної Марфи Василівни. Хрещеними батьками Герасима стали іонійськопідданий Спиридон Афанасійович Маркопуло та керченська мешканка Агафія Савелівна Нордіо[1272].

Грецькопідданий Савва Іванович Леваті та Софія Анастасіївна, дружина іонійськопідданого Афанасія Маркопуло[1273] 20 березня стали хрещеними батьками Дарії, доньки керч-єнікальського мешканця Павла Костянтиновича Ніколаєва та його дружини Агафії Василівни[1274].

22 березня іонійськопідданий Микола Кумбофекров (Кумбофекра) і донька колоніста Гликерія Іосифівна Клерфон були записані хрещеними батьками Кондрата, сина бердянського міщанина Андрія Васильовича Маркова і його дружини Матрони Степанівни[1275].

24 березня грецькопідданий Ставро Костянтинович Ставропуло і Марія Іванівна, дружина бердянського купця Дмитра Печакчі[1276],

---

[1271] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 17 зв.-18.

[1272] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 19 зв.-20.

[1273] За 1865 р. у фонді управління Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора відклалася справа «Про винагороду Бердянської купчихи Софії Маркопулової за спалені в минулу війну судна її чоловіка» (ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 230. Спр. 30 («О вознаграждении Бердянской купчихи Софии Маркопуловой за сожженные в минувшую войну судна ее мужа. Кончено 12 июня 1865 г.»). 6 арк.).

[1274] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 20 зв.-21.

[1275] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 21 зв.-22.

[1276] За 1864 р. у фонді управління Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора відклалася справа «За скаргою вдови купця Марії Пічакчі на австрійськопідданого Івана Мілашевича за заволодіння

стали хрещеними батьками Костянтина, сина бердянського купецького 3-ї гільдії сина Дмитра Петровича Єрьоміна та його дружини Параскеви Григорівни[1277].

24 лютого народилась і 30 березня була хрещена Фіона, донька іонійськопідданого Івана Костянтиновича Звороно та його дружини Єлизавети Іванівни. Хрещеними батьками при цьому стали іонійськопідданий Лука Степанович Пулло і бердянська купецька донька Єфросинія Іванівна Печакчі[1278].

«Грек Федір Мунуїлів син Гурлаченко» і купецька дружина Агрофена Данилівна Бичіхіна того ж 30 березня були записані хрещеними батьками Марії, доньки бердянського купця Артемія Леонтійовича Гусева і його дружини Устинії Трофимівни[1279].

Грецькопідданий Павло Євстафійович Пуліезо 4 квітня став хрещеним батьком Степана, сина бердянського міщанина Тараса Олексійовича Юнока та його дружини Марії Дмитрівни[1280].

9 квітня народилась і 13 квітня була хрещена Марія, донька турецькопідданого грека Ставро Никитовича Куорсова і його дружини Олени Костянтинівни. Хрещеними батьками Марії стали дворянин Федор Дмитрович Тимченко та дружина іонійськопідданого грека Івана Кондорі Христина Афанасіївна[1281].

Керченський міщанин Дмитро Григорович Ставрані (Ставракі) та іноземного гостя Петра Вучетича дружина Анна Ігнатівна 22 квітня були записані хрещеними батьками Олександра, сина

землею» (ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 112. Спр. 217 (1864 р.) («По жалобе вдовы купца Марьи Пичакчи на австрийскоподданого Ивана Милашевича за завладение землею»)).

[1277] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 22 зв.-23.

[1278] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 25 зв.-26.

[1279] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 25 зв.-26.

[1280] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 26 зв.-27.

[1281] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 28 зв.-29.

селянина Харківської губернії Потапа Яковича Гонтова і його дружини Олени Григорівни[1282].

Надія, донька грецькопідданого Полікарпа Дмитровича Вероні та його дружини Дарії Іванівни, народилася 12 і була хрещена 24 квітня. Її хрещеними стали іонійськопідданий Георгій Афанасійович Маркопуло та дружина іонійськопідданого Івана Кондорі Христина Афанасіївна[1283].

Іонійськопідданий Савва Іванович Левані 3 травня став хрещеним батьком Ірини, доньки бердянського міщанина Кондрата Яковича Непомнящого і його дружини Дарії Максимівни[1284].

Дружина іонійськопідданого Афанасія Маркопуло і почесний громадянин Микола Степанович Кобозєв 31 травня стали хрещеними батьками Олександра, сина губернського секретаря Олександра Аркадійовича Конторського і його дружини Любові Михайлівни[1285].

Іонійськопідданий Георгій Павлович Куппа і солдатка Анна Іосифівна Яцукова стали хрещеними батьками народженого 5 червня і хрещеного того ж дня Никити, сина бердянського міщанина Василя Анастасійовича Лугового та його дружини Марії Анастасіївни[1286].

8 червня народилась і наступного дня була хрещена Олена, донька керч-єнікальського мешканця Костянтина Петровича Масури (Мусурі) та його дружини Варвари Іванівни. Хрещеними батьками при цьому стали керч-єнікальський мешканець Ілля

[1282] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 30 зв.-31.

[1283] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 31 зв.-32.

[1284] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 34 зв.-35.

[1285] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 39 зв.-40.

[1286] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 42 зв.-43.

Єгорович Георгандопуло і дружина бердянського купця Миколи Парісі Фотінія Андріївна[1287].

17 липня іонійськопідданий Полікарп Дмитрович Вероні та феодосійська грекиня Пелагея Костянтинівна Піпопуло стали хрещеними батьками Анни, доньки бердянського купця Авксентія Григоровича Осики та його дружини Єфросинії Іосифівни[1288].

Марія, донька іонійськопідданого Спиридона Петровича Аргіропуло та його дружини Олени Кузьмівни, народилася 8 і була хрещена 22 липня. Її хрещеними батьками стали іноземний гість Матвій Іванович Паремблі та дружина бердянського купця Миколи Парісі Фотінія Андріївна[1289].

Грецькопідданий Михайло Григорович Пайко і донька полковника Черняєва Катерина Григорівна були записані хрещеними батьками народженого 18 і хрещеного 28 липня Миколи, сина селянина Петра Івановича Черненка і його дружини Марії Павлівни[1290].

Керч-єнікальські мешканці Іван Георгійович Попандопуло[1291] та дружина Іллі Іордандопуло Клеопатра Єгорівна стали хрещеними батьками народженої і хрещеної 1 серпня Єлизавети, незаконнонародженої доньки солдатки з Саратівської губернії Марії Павлівни Смирнової[1292].

Сам керч-єнікальський мешканець Ілля Іордандопуло через 2 дні став хрещеним батьком Антонія, сина бердянського міщанина

[1287] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 43 зв.-44.

[1288] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 53 зв.-54.

[1289] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 53 зв.-54.

[1290] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 55 зв.-56.

[1291] Керченський мешканець Іван Георгійович Попандопуло помер у Бердянську 1 липня 1881 р. у 65-річному віці (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 28. Арк. 145 зв.-146).

[1292] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 57 зв.-58.

Гавриїла Васильовича Скорого та його дружини Катерини Моісеївни[1293].

Грецькопідданий Михайло Іванович Докоро і грекиня Феодосія Леонтіївна Вальяно були записані хрещеними батьками народженого 1 і хрещеного 15 серпня Степана, сина бердянського купця Івана Олексійовича Кальми і його дружини Зиновії Петрівни. Того ж 15 серпня грекиня Феодосія Леонтіївна Вальяно і керченський міщанин Михайло Іванович Петракі стали хрещеними батьками доньки бердянського купця Василя Тимофійовича Чинцова і його дружини Марії Тимофіївни Магдалини[1294].

Того ж дня бердянський купець Микола Матвійович Аргіропуло був записаний хрещеним батьком Матвія, сина бердянського купецького сина Луки Спиридоновича Латишева і його дружини Уляни Іванівни[1295].

Євдокія Трофимівна, дружина керченського мешканця Івана Попандопуло, 20 серпня стала хрещеною матір'ю Марії, доньки селянина села Царекостянтинівка Олександрівського повіту Прокофія Никитича Василенка і його дружини Параскеви Филипівни[1296].

За вересень 1854 р., крім згадуваного запису про народження доньки Марі Вальяно, в метричних книгах фіксуємо запис про народження 10 і хрещення 19 числа Єлизавети, доньки турецькопідданого грека Харлампія Миколайовича Франгопуло і його дружини Олени Леонтіївни; хрещеними батьками стали бердянський купець Микола Антонович Парісі та дружина іонійськопідданого Афанасія Маркопуло Софія Анастасіївна. Того ж дня, 19 вересня 1854 р. хрещеним батьком при народженні іншої дитини став грецькопідданий Михайло Євангелійович (Іванович)

[1293] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 57 зв.-58.

[1294] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 59 зв.-60.

[1295] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 60 зв.-61.

[1296] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 63 зв.-64.

Докоро[1297]. 16 вересня 1854 р. народився і 26 числа був хрещений Іван, син керченського мешканця Еммануїла Івановича Потаракі і його дружини Христини Костянтинівни. Хрещеними батьками стали іноземний гість Іван Григорович Попандакі і донька іноземного гостя Стиліана Пуло (Пулло) Рахіль[1298].

4 жовтня 1854 р. іноземний гість Герасим Костянтинович Куппа і донька іонійськопідданого Спиридона Аргіропуло Єлизавета стали хрещеними батьками народженого 3 жовтня Івана, сина бердянського купецького сина Івана Аврамовича Бичіхіна і його дружини Параскеви Григорівни[1299].

Керченський купецький син Юрій Афанасійович Маркопуло став хрещеним батьком народженого 1 і хрещеного 7 листопада 1854 р. Кузьми, сина міщанина Курської губернії Матвія Михайловича Павлова і його дружини Анастасії Андріївни[1300].

Дружина керченського грека Олександра Попандопуло Елизавета Афанасіївна і бердянський купець 3-ї гільдії Дмитро Іванович Печакчі стали хрещеними батьками народженого 17 і хрещеного 20 листопада 1854 р. Афанасія, сина бердянського купецького онука Йосипа Ананійовича Плахова і його дружини Анни Миколаївни[1301].

1 квітня 1854 р. вінчались першим шлюбом грецький підданий Георгій Андрійович Воядоні (28 років) і донька турецькопідданого грека Афанасія Попандопуло Єфимія (21 рік). Поручителями з боку нареченого при цьому були грецькі піддані Іван Вороні та Павло

[1297] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 69 зв.-70.

[1298] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 71 зв.-72.

[1299] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 74 зв.-75.

[1300] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 85 зв.-86.

[1301] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 89 зв.-90.

Пуліезо, а з боку нареченої – турецькопідданий Іван Захаров і грецькопідданий Костянтин Пателеос[1302].

1 квітня 1854 р. помер від сухот 37-річний бердянський 2-ї гільдії іноземний гість Яків Лазарович Панайоті[1303].

29 липня 1854 р. помер від застуди 1-річний син грецького підданого Павло Михайлович Декоро[1304].

Лазар Павлович Збандуто (Збандутто), грек села Ялта Маріупольського повіту, став хрещеним батьком народженої 7 і хрещеної 9 січня 1855 р. Тетяни, доньки бердянського міщанина Степана Павловича Геталова і його дружини Гликерії Ємелянівни[1305].

2 січня 1855 р. народився і 9 числа був хрещений Христофор, син керч-єнікальського грека Аргірія Фомича Дижопуло і його дружини Анастасії Тихонівни. Хрещеними батьками стали іонійськопіддані греки Лука Герасимович Пуло та Рахіль Стиліанівна Пуло[1306].

12 січня 1855 р. народилась і 20 числа хрестилась Олександра, донька іонійськопідданого Спиридона Павловича Вріто і його дружини Олени Костянтинівни. Хрещеними батьками стали грецькопідданий Павло Євстафійович Пуліезо та дружина іонійськопідданого Павла Кондарі Анастасія Афанасіївна[1307].

Грецькопідданий Антон Іванович Привеждато став хрещеним батьком народженого 21 і хрещеного 22 січня 1855 р. Афанасія,

---

[1302] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 110 зв.-111.

[1303] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 125 зв.-126.

[1304] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 134 зв.-135.

[1305] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 150 зв.-151.

[1306] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 150 зв.-151.

[1307] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 154 зв.-155.

сина бердянського міщанина Полікарпа Григоровича Буцикіна і його дружини Євдокії Трофимівни[1308].

Іноземний гість Георгій Афанасійович Маркопуло став хрещеним батьком народженого 21 і хрещеного 27 лютого 1855 р. Тимофія, сина бердянського купця Пантелеймона Івановича Кабанця і його дружини Васси Платонівни[1309].

11 березня 1855 р. народилась і 13 числа була хрещена Євгенія, донька керч-єнікальського мешканця Анастасія Івановича Деспатулі (Деспотулі) та його дружини Євдокії Василівни. Хрещеними батьками тоді стали іонійськопідданий Кубофекра Миколайович Кубофекра (Кумбофекра) і донька керч-єнікальського мешканця Марія Яківна Трандафілова[1310].

Грецькопідданий Ламбро Никифорович Абанопуло (Амбанопуло) і дружина бердянського міщанина Георгія Тарнані Єлизавета Єгорівна стали хрещеними батьками народженого 1 і хрещеного 14 березня 1855 р. Василя, сина бердянського міщанина Миколи Олексійовича Рикова і його дружини Катерини Филипівни[1311].

Іонійський підданий Анастасій Миколайович Зворон (Звороно) і бердянська міщанка Марія Степанівна Сиромятникова стали хрещеними батьками сина бердянського міщанина Михайла Яковича Мазіна та його дружини Наталії Іванівни Макарія, який народився 18 і був хрещений 20 березня 1855 р.[1312]

13 березня 1855 р. народився і 20 числа хрестився Антоній, син керченського цехового матроса Христодула Павловича Панаіоти і його дружини Олени Яківни. Хрещеними батьками стали єйський

[1308] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 155 зв.-156.

[1309] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 170 зв.-171.

[1310] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 174 зв.

[1311] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 174 зв.

[1312] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 177 зв.

купець 1-ї гільдії Микола Антонович Парісі та Євдокія Василівна, дружина грецькопідданого Марка Костянтиновича Ставропуло[1313].

Дружина керченського міщанина Олександра Єгоровича Попандопуло Єлизавета Афанасіївна стала хрещеною матір'ю народженого 22 і хрещеного 28 березня 1855 р. Василя, сина Параскеви Михайлівни Пліохової та Захарія Ананійовича Пліохова, онука бердянського купця 3-ї гільдії[1314].

Грецькопідданий Ставро Костянтинович Ставропуло і бердянська купчиха 3-ї гільдії вдова Марія Іванівна Печакчі стали хрещеними батьками народженої 25 і хрещеної 29 березня 1855 р. Матрони, доньки бердянського 3-ї гільдії купецького сина Івана Петровича Єрьоміна та його дружини Анни Василівни[1315].

Іонійськопідданий Кубофекра (Кумбофекра) Миколайович Кубофекра (Кумбофекра) став хрещеним батьком народженого 6 і хрещеного 10 квітня 1855 р. Терентія, сина бердянського вільного матроса Дмитра Семеновича Ніколаєнка і його дружини Параскеви Василівни[1316].

Дружина грецького підданого Миколи Дмитровича Капсакуло Агрипіна Миколаївна стала хрещеною матір'ю народженого 8 і хрещеного 10 квітня 1855 р. Фоми, сина російськопідданого католика Фоми Францовича Лаврока і його дружини православної Надії Олексіївни[1317].

Іонійськопідданий Лука Герасимович Пуло став хрещеним батьком народженої 14 і хрещеної 16 квітня 1855 р. Василіси,

---

[1313] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 178 зв.

[1314] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 179 зв.

[1315] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 180 зв.

[1316] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 183 зв.

[1317] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 184 зв.

доньки бердянського міщанина Василя Захаровича Зиміна та його дружини Марії Максимівни[1318].

Бердянський купець 1-ї гільдії Михайло Григорович Пайко (Пайкос) і дружина бердянського міського архітектора колезького секретаря Улліса Осиповича Баньолесі Євдокія Іванівна стали хрещеними батьками народженої 14 і хрещеної 22 квітня 1855 р. Марії, доньки губернського секретаря Тимофія Карповича Іваненка-Карпенка і його дружини Ольги Дмитрівни[1319].

Донька іноземного гостя дворянина Стиліана Пуло Рахіль і колезький секретар Пантелеймон Осипович Данилевський були записані хрещеними батьками народженої 8 квітня і хрещеної 1 травня 1855 р. Анастасії, доньки колезького реєстратора Григорія Леонтійовича Разумеєнка і його дружини Олександри Іванівни[1320].

Бердянський купець 1-ї гільдії Михайло Єгорович (Григорович) Пайкос і дружина австрійськопідданого Петра Косича Пелагея Василівна стали хрещеними батьками народженого 24 квітня і хрещеного 3 травня 1855 р. Миколи, сина дворянина В'ячеслава Андрійовича Дорошенка і його дружини Надії Валентинівни[1321].

Якщо в попередні місяці в метричних записах фіксуємо чимало імен греків, які евакуювались до тоді ще спокійного Бердянська із Криму, де велися бойові дії, то в травні 1855 р. війна прийшла і до міста біля Бердянської коси. При підході англо-французької ескадри більшість населення залишила Бердянськ, тож з кінця травня по 28 липня 1855 р. у метричній книзі Вознесенського собору були зроблені лише 2 записи про хрещення. А першим, хто був записаний після тривалої перерви, став Андрій, який народився 21 і був хрещений 28 липня 1855 р. Його батьком був грецькопідданий Георгій Андрійович Боядзі, матір'ю – Єфимія

[1318] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 185 зв.

[1319] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 187 зв.

[1320] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 191 зв.

[1321] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 193 зв.

Афанасіївна, хрещеними батьками – грецькопідданий Федір Павлович Бурбахокі і дружина турецькопідданого Івана Захарова Олена Іванівна[1322].

Невдовзі іонійськопідданий Діонісій Христофорович Коччіа став хрещеним батьком народженої 7 і хрещеної 10 серпня 1855 р. Наталії, доньки однодворця села Рубаного Мосту Уманського повіту Київської губернії Матвія Самсоновича Крушельницького і його дружини Параскеви Василівни[1323].

Напевно, саме з причини військового неспокою тільки 21 серпня була хрещена народжена ще 23 липня 1855 р. Марія, донька грецькопідданого Матвія Івановича Парембли та його дружини Харіклеї Пантелеймонівни. Хрещеними батьками Марії були записані саме як грецький віце-консул Михайло Григорович Пайкос і донька одеського мешканця Пантелея Маврокордато дівиця Ерато[1324].

При тому, що в подальші місяці записів у метричній книзі робилось набагато менше, ніж до травня, там присутній запис про те, що Клеопатра Гергіївна, дружина керч-єнікальського мешканця Іллі Георгандопуло[1325], і австрійськопідданий Михайло Спиридонович Владович стали хрещеними батьками народженого 8 і хрещеного 13 листопада 1855 р. Михайла, сина іноземного 3-ї гільдії гостя Петра Христофоровича Вучетича і його дружини Анни Ігнатівни[1326].

26 жовтня 1855 р. народилась і 30 листопада була хрещена Ірина, донька єйського купця 1-ї гільдії Миколи Антоновича Парісі

[1322] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 197 зв.

[1323] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 198 зв.

[1324] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 199 зв.

[1325] Ілля Георгійович Георгандопуло (Георгандопулу) помер 8 травня 1903 р. у Бердянську в 83-річному віці в тому ж статусі керч-єнікальського мешканця (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 47. Арк. 112 зв.-113).

[1326] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 205 зв.

і його дружини Фотіни Андріївни. Хрещеними батьками Ірини стали грецькопідданий Матвій Іванович Паремблі та дівиця Аргіро, донька грецькопідданого Костянтина Ставропуло[1327].

18 жовтня 1855 р. народився і тільки 3 грудня був хрещений Микола, син керч-єнікальського мешканця Костянтина Петровича Масурі (Мусурі) і його дружини Варвари Іванівни. Хрещеними батьками Миколи стали турецькопідданий Іван Миколайович Захаров і Фотіонія Андріївна, дружина єйського купця 1-ї гільдії Миколи Парісі[1328].

При цьому в бердянських метриках 1855 р. не виявлено жодного запису про вінчання греків.

Що ж стосується записів про померлих, то 2 лютого 1855 р. не стало 18-річної доньки бердянського купця Спиридона Аргіропуло Єлизавети, яка померла від застуди[1329].

20 лютого помер 44-річний керч-єнікальський грек Іван Ілліч Федосов[1330].

18 березня 1855 р. від застуди помер 1-річний син іноземного гостя Матвія Паремблі Микола[1331].

20 березня 1855 р. від кашлю помер 2-річний син бердянського купця Івана Попандопуло Михайло[1332].

6 квітня 1855 р. потонув у морі 35-річний грецькопідданий Євстафій Васильович Вальяно[1333].

[1327] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 207 зв.

[1328] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 209 зв.

[1329] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 236 зв.-237.

[1330] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 237 зв.-238.

[1331] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 239 зв.-240.

[1332] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 239 зв.-240.

[1333] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 241 зв.-242.

28 квітня 1855 р. від сухот помер 2-річний син феодосійського міщанина Дмитро Анастасійович Популо[1334].

2 травня 1855 р. не стало 60-річного іонійськопідданого Євстафія Георгійовича Звороно[1335].

31 серпня 1855 р. від холери помер 58-річний англійськопідданий грек іноземний гість 3-ї гільдії Афанасій Анастасійович Маркопуло[1336].

У 1856 р. 13 січня грецькопідданий Сергій Дмитрович Лікардопуло і козачка з Новоспасівки Гликерія Іванівна Романова стали хрещеними батьками Антонія, незаконнонародженого сина поселянки грецького селища Анадоль Мірії Федорівни Майташалової[1337]. Антоній помер від віспи вже 28 травня того ж року[1338].

Іноземний гість Микола Матвійович Аргіропуло став хрещеним батьком народженого 7 і хрещеного 31 січня 1856 р. Івана, сина бердянського купця 3-ї гільдії католика Миколи Францовича Ворницького і його дружини православної Катерини Лукіянівни[1339].

Іонійськопідданий Лука Герасимович Пуло і дружина бердянського міщанина Петра Штельмаченка Дарія Антонівна стали хрещеними батьками народженого 13 і хрещеного 19 лютого 1856 р. Мартініана, сина бердянського купця 3-ї гільдії Стефана Андрійовича Євсеєва і його дружини Марії Миколаївни[1340].

[1334] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 242 зв.-243.

[1335] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 243 зв.-244.

[1336] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 247 зв.-248.

[1337] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 2 зв.

[1338] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 122 зв.

[1339] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 7 зв.

[1340] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 9 зв.

Дружина єйського купця 1-ї гільдії Миколи Парісі Фотіна Андріївна та бердянський купець 1-ї гільдії Микола Степанович Кобозєв стали хрещеними батьками народженої 22 і хрещеної 23 лютого 1856 р. Марії, доньки настоятеля бердянського Вознесенського собору протоієрея Григорія Ілліча Брюховського і його дружини Марії Яківни[1341]. Марія Григорівна Брюховська померла вже 9 липня того ж року[1342].

Єйський купець 1-ї гільдії Микола Антонович Парісі й донька бердянського купця Якова Бертуло Анна стали хрещеними батьками народженого 27 лютого і хрещеного 17 березня 1856 р. Варфоломія, сина бердянського купця 3-ї гільдії католика Якова Яковича Мерлака[1343] і його дружини православної Параскеви Федорівни[1344].

Олена Костянтинівна, дружина турецькопідданого Ставро Куфо, і бердянський купець 3-ї гільдії Іван Микитович Ізвєков 21 квітня 1856 р. стали хрещеними батьками Федора, незаконнонародженого сина селянки Ірини Леонтіївни Бабкової[1345].

Грецький підданий Іван Дмитрович Вероні та бердянська міщанка Євдокія Іванівна Филимонова стали хрещеними батьками народженого 21 і хрещеного 27 травня 1856 р. Костянтина, сина бердянського міщанина Михайла Васильовича Чичерева і його дружини Єфимії Прокопівни[1346].

Бердянський 3-ї гільдії іноземний гість турецькопідданий Микола Матвійович Аргіропуло і дружина померлого купецького сина Василя Воєводіна Маргарита Іванівна стали хрещеними

[1341] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 10 зв.

[1342] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 127 зв.

[1343] За прізвищем якого, як вважають, у Бердянську була названа Мерлікова (Мерлакова) балка.

[1344] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 16 зв.

[1345] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 21 зв.

[1346] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 27 зв.

батьками народженого 18 травня і хрещеного 5 червня 1856 р. Олексія, сина бердянського купця 3-ї гільдії Луки Степановича Латишева і його дружини Уляни Іванівни[1347].

Грецькопідданий Еракліс Семенович Мінандру і купецька донька Анна Якимівна Пономарьова стали хрещеними батьками народженої 19 і хрещеної 24 червня 1856 р. Уляни, доньки бердянського міщанина Артемія Федоровича Сиромятникова і його дружини Олександри Іванівни[1348].

Ерато, донька феодосійського мешканця Пантелея Маврокордато, і помічник поштмейстера колезький реєстратор Володимир Якович Красюченко виступили хрещеними батьками народженої 28 і хрещеної 30 червня 1856 р. Ольги, доньки поштаря бердянської поштової контори Якова Омеляновича Шульгіна і його дружини Марфи Олександрівни[1349].

18 червня 1856 р. народилась і 1 липня була хрещена Софія, донька титулярного радника Спиридона Костянтиновича Куппи і його дружини Марії Спиридонівни. Хрещеним батьком став бердянський купець 1-ї гільдії іноземний гість Герасим Костянтинович Куппа[1350].

Іонійськопідданий Георгій Афанасійович Маркопуло став хрещеним батьком народженого 23 червня і хрещеного 14 липня 1856 р. Івана, сина колоніста Захара Іосифовича Клерфона і його дружини Домни Єгорівни[1351].

Дружина грецького підданого Георгія Феодоропулоса Олександра Іванівна та син колезького реєстратора Іван Іванович Яновський стали хрещеними батьками народженого 21 і хрещеного

[1347] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 29 зв.
[1348] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 33 зв.
[1349] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 35 зв.
[1350] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 37 зв.
[1351] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 39 зв.

22 липня 1856 р. Трохима, сина бердянського міщанина Макара Никаноровича Міщенка і його дружини Пелегеї Афанасіївни[1352].

25 липня народилась і 6 серпня 1856 р. була хрещена Анна, донька грецького підданого Спиридона Петровича Аргіропуло і його дружини Олени Козьмівни. Хрещеними батьками при цьому стали бердянський 1-ї гільдії іноземний гість Матвій Іванович Паремблі та дружина єйського купця 1-ї гільдії Миколи Парісі Фотіна Андріївна[1353].

Народився 8 і був хрещений 15 серпня 1856 р. Яків, син грецького підданого Георгія Яковича Вацина (Вучини) і його дружини Катерини Луїзівни. Хрещеними батьками були бердянський купець Полікарп Дмитрович Вероні та австрійськопіддана Анна Луїзівна Трано[1354].

Народилася 17 і була хрещена 26 серпня 1856 р. Віра, донька грецькопідданого Георгія Андрійовича Бояджи і його дружини Єфимії Афанасіївни. Хрещеними батьками тоді стали грецький підданий Сафірій Кіріакович Афанасопуло та іонійськопіддана Устинія Афанасіївна Кондарі[1355].

Грецький підданий Іван Дмитрович Димитріатіс (Дімітріадес) і донька титулярного радника Олександра Павлівна Каленіченко стали хрещеними батьками народженої 10 і хрещеної 17 вересня 1856 р. Софії, доньки австрійськопідданого Василя Івановича Рассеті та його дружини Іуліти Яківни[1356].

Клеопатра Георгіївна, дружина керч-єнікальського мешканця Іллі Георгандопуло, і канцелярист 2-го розряду Іван Васильович Ковалевський 30 вересня хрестили народженого двома днями

[1352] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 42 зв.
[1353] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 47 зв.
[1354] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 48 зв.
[1355] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 51 зв.
[1356] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 57 зв.

раніше Григорія, сина бердянського купецького сина Семена Михайловича Острянина та його дружини Анни Іванівни[1357].

Народився 4 і був хрещений 11 листопада 1856 р. Георгій, син «іонійського уродженця» Герасима Георгійовича Комботекра і його дружини Устинії Іосифівни. Хрещеними батьками були іонійськопідданий Марк Августинович Ливафінопуло та Феодосія Андріївна, дружина сардинськопідданого Івана Орсеро[1358].

Керч-єнікальські мешканці Іван Георгійович Попандопуло та Клеопатра Георгіївна Георгандопуло стали хрещеними батьками народженої 8 і хрещеної 15 листопада 1856 р. Фотінії, доньки дворянина Миколи Івановича Бакіна та його дружини Олександри Спиридонівни[1359].

Народилася 14 і була хрещена 21 листопада 1856 р. Катерина, донька мешканця Керчі Мануїла Івановича Патаракі і його дружини Христини Костянтинівни. Хрещеними батьками були іноземний гість Лука Герасимович Пуло і Рахіль Стиліанівна, дружина брауншвейзькопідданого Карла Оссенкопа[1360].

Іонійський підданий Георгій Павлович Куппа й австрійська піддана Софія Іванівна Лукайловичева стали хрещеними батьками народженої 15 і хрещеної 25 листопада 1856 р. Анни, доньки бердянського міщанина Василя Ананійовича Лугового і його дружини Марії Анікіївни[1361].

Народився 28 листопада і був хрещений 11 грудня 1856 р. Дмитро, син бердянського купця 3-ї гільдії Полікарпа Дмитровича Віроні (Вероні) і його дружини Дарії Іванівни. Хрещеними батьками були іноземний гість Спиридон Афанасійович

[1357] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 59 зв.

[1358] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 71 зв.

[1359] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 73 зв.

[1360] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 74 зв.

[1361] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 75 зв.

Маркопуло та бердянська купчиха 3-ї гільдії Марія Семенівна Костіна[1362].

12 грудня 1856 р. народились і 13 грудня були хрещені близнючки Лукія та Уляна, доньки бердянського купця 3-ї гільдії Івана Олексійовича Кальми і його дружини Зіновії Петрівни. Хрещеними батьками Лукії були грецькопідданий Михайло Іванович Дакоро (Докоро) та купецька невістка Гликерія Петрівна Харченкова, а Уляни – бердянський купецький онук Авксентій Григорович Осика і донька бердянського купця Софія Трохимівна Бойко[1363].

Іонійськопіддана вдова Устинія Афанасіївна Кондарі та син бердянського купця 2-ї гільдії Олексій Васильович Феологов (Феолог)[1364] стали хрещеними батьками народженого 9 і хрещеного 30 грудня 1856 р. Костянтина, сина маріупольського міщанина Фоми Дмитровича Хаджинова і його дружини Олени Костянтинівни[1365].

17 лютого 1856 р. вінчалися першим шлюбом 30-річний іноземний медик, брауншвейзькопідданий доктор медицини і хірургії лютеранин Карл Христофорович Оссенкоп і 20-річна православна Рахіль, донька іонійськопідданого Стиліана Пуло. Поручителями з боку нареченого були барон Штемпель, доктор Отто Реніус і прапорщик 16-ї артилерійської бригади Брюлов, з

[1362] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 77 зв.

[1363] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 77 зв.

[1364] За наступний рік в управлінні Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора відклалася справа «Про винагороду бердянського 2-ї гільдії купця Феолога за збитки, понесені в минулу війну» (ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 195. Спр. 877 (1857 р.) («О вознаграждении бердянского 2-й гильдии купца Феолога за убытки, понесенные в минувшую войну»)).

[1365] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 80 зв.

боку нареченої – іноземний гість Матвій Паремблі та єйський купець 1-ї гільдії Микола Парісі[1366].

4 травня 1856 р. вінчались першим шлюбом 23-річний феодосійський міщанин Андрій Анастасійович Піпопуло і 19-річна керченська мешканка Марія Яківна Трандафілова. Поручителями з боку нареченого були записані турецькопідданий Панаіоті Мусуло і феодосійський мешканець Михайло Піпопуло, з боку нареченої – керченські мешканці Василь Аргіропуло та Георгій Аргіропуло[1367].

30 березня 1856 р. помер від застуди 41-річний грецький підданий Микола Кліронот[1368].

31 березня 1856 р. померла від кашлю півторарічна Олександра, донька грецького підданого Спиридона Врето[1369].

19 квітня 1856 р. померла 61-річна феодосійська мешканка Висиліса Іванівна Попандопулова (Попандопуло)[1370].

23 квітня 1856 р. від сухот помер 42-річний іонійськопідданий грек Іван Спиридонович Кондарі[1371].

22 травня 1856 р. помер 1-річний Микола, син керч-єнікальського мешканця Костянтина Мусурі[1372]. 5 липня того ж року від сухот помер і сам 35-річний Костянтин Петрович Мусурі[1373].

[1366] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 87 зв.-88.

[1367] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 88 зв.-89.

[1368] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 113 зв.

[1369] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 113 зв.

[1370] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 116 зв.

[1371] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 117 зв.

[1372] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 122 зв.

[1373] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 126 зв.

22 серпня 1856 р. померла 1-річна донька турецькопідданого грека Костянтина Кіріакі Єлизавета[1374].

17 жовтня 1856 р. від застуди померла 3-річна донька єйського купця 1-ї гільдії Миколи Парісі Олена[1375]. Вже 1 листопада того ж року від застуди померла і його 1-річна донька Ірина[1376].

18 грудня 1856 р. померла 28-річна Параскева Павлівна, дружина керч-єнікальського мешканця грека Папантопулла (Попандопуло)[1377].

Кримська війна доволі боляче вдарила по греках, які мешкали в Бердянську та/або торгували через місцевий порт, адже вона перервала цю торгівлю та змусила більшість населення залишити місто[1378]. Тож після закінчення війни місцева грецька громада на зборах 8 листопада 1856 р., у день архістратига Михаїла, прийняла рішення про будівництво в Бердянську власним коштом грецької церкви в ім'я Христа Спасителя. Як писав кореспондент «Одесского Вестника», храм мав зводитися саме «в пам'ять благополучного повернення всіх нас до міста, що стояло спустіле впродовж минулої війни»[1379]. У березні 1857 р. бердянські греки

[1374] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 135 зв.

[1375] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 142 зв.

[1376] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 144 зв.

[1377] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 148 зв.

[1378] Показово, що в Кримській війні більшість греків, які мешкали в регіоні, симпатизували Російській імперії. На відміну від місцевих татар. Про це пише, базуючись на вивченні британських розвідданих, Стівен Марк Харріс у роботі, захищеній в Університеті Калгарі (Канада) в 1993 р. (Stephen Mark Harris, *British Military Intelligence in the Crimean War, 1854-1856*. A thesis submitted to the faculty of graduate studies in partial fulfillment of the requirements for the degree of master of arts (Calgary, Alberta, 1993), 219 p. Ми вдячні і Digitization & Repository Services, the University of Calgary за оцифрування для нас цієї праці.

[1379] Крыжановский В. «11-го Марта», *Одесский Вестник.* № 33. 21.III.1857. С. 160.

урочисто проводили до Одеси грецького консула Михайла Пайкоса, якому доручили особисто з'явитися до Іннокентія (Борисова), архієпископа Херсонського і Таврійського, аби клопотати перед ним про дозвіл «на спорудження в Бердянську першої грецької церкви»[1380].

Але невдовзі, 26 травня (7 червня) 1857 р. Іннокентій (Борисов) помер. Переведений 11 червня того ж року на спорожніле місце архієпископа Херсонського і Таврійського Димитрій (Муретов) вже 7-8 жовтня відвідав Бердянськ, огледів місце, на якому греки хотіли будувати свою церкву, «визнав його найзручнішим і найкращим у місті» і благословив як цю ділянку, так і місцеву грецьку громаду, яка там зібралась, а також безпосередньо М.І. Паремблі, який мав бути «попечителем про церкву»[1381].

Утім «перша грецька церква» в Бердянську споруджена так і не була.

У 1860 р. бердянський кореспондент повідомляв: «Єдина в Бердянську соборна церква не вміщує вже дванадцятитисячного населення міста: всі бачать необхідність спорудити ще не тільки одну, але навіть дві церкви», на що планувалося спрямувати, крім пожертв, прибутки від оренди 400 десятин міської землі[1382] (згодом місто все ж звернулося за допомогою на завершення будівництва)[1383]. І греки, разом з іншими бердянцями, брали участь у зведенні цих православних храмів. Через кілька років після подій з освяченням місця під грецьку церкву в Бердянську почали будувати Богоявленську церкву (закладена у 1860 р., освячена 4 січня 1864 р.) і Покровську церкву (почала зводитись у 1861 р.,

---

[1380] Крыжановский В. «11-го Марта», *Одесский Вестник.* № 33. 21.III.1857. С. 160.

[1381] Крыжановский В. «10-го Октября», *Одесский Вестник.* № 116. 17.X.1857. С. 555.

[1382] Крыжановский В. «20-го октября», *Одесский Вестник.* № 120. 3.XI.1860. С. 574.

[1383] РГИА. Ф. 1287 (Хозяйственный департамент МВД). Оп. 29. Д. 1336 («О пособии городу Бердянску на достройку двух православных церквей. 1862-1869»).

освячена 1 жовтня 1865 р.)[1384]; водночас йшли роботи з розширення Вознесенського собору[1385].

Про те, що в 1861 р. від наміру звести грецьку церкву ще не відмовилися (хоча про них і пишеться з непевністю), як і про назву, яку повинен був мати цей храм, дізнаємось з наступної кореспонденції, яка подає і подробиці щодо двох інших православних храмів Бердянська: «Наше православне населення поступово збільшується, складаючи тепер близько 7000 душ обох статей; отже, необхідно утворити ще хоча б дві окремі парафії. З кінця 1857 року ця релігійна потреба звернула на себе особливу увагу громади і викликала її неослабні старання. Таким чином, з дозволу начальства у нас передбачені до будівництва православні церкви: одна – в ім'я Покрови Пресвятої Богородиці, інша – Богоявлення Господнього, не згадуючи про грецьку Преображенську церкву; остання, якщо не помиляємося, очікує будівельників. Покровська церква для 500 осіб буде побудована на Східному проспекті міста, між XXVII і XXVIII кварталами і німецьким передмістям; Богоявленська ж – на південній приморській площі, званій Новою, і вміщатиме в себе до 800 парафіян. План обох церков складений за бажанням парафіян

[1384] РГИА. Ф. 218 (Департамент искусственных дел Главного управления путей сообщения и публичных зданий). Оп. 3. Д. 1793 («Дело о постройке каменной церкви в городе Бердянске Таврической губернии. Проект постройки каменной церкви. 1859-1861»). Л. 3; РГИА. Ф. 218 (Департамент искусственных дел Главного управления путей сообщения и публичных зданий). Оп. 3. Д. 1794 («Дело о постройке церкви в городе Бердянске Таврической губернии. План части города Бердянска, с обозначением церкви. 1859-1861»). Л. 71-73; РГИА. Ф. 1293 (Техническо-строительный комитет МВД). Оп. 165. Д. 409 («Проект церкви Покрова Пресвятой Богородицы в гор. Бердянске Таврической губернии. Копия. 1859»).

[1385] РГИА. Ф. 218 (Департамент искусственных дел Главного управления путей сообщения и публичных зданий). Оп. 3. Д. 1904 («Дело о расширении Вознесенского собора и о постройке колокольни в городе Бердянске Таврической губернии. План церкви. 1862-1863»). Л. 2-3.

згідно з Височайше схваленим планом професора архітектури К. Тона»[1386].

Метричні книги Покровської церкви[1387] стали вестися з жовтня 1865 р., і в тому році там був зроблений лише один запис щодо греків: 10 жовтня 1865 р. вінчались 25-річний грецькопідданий Софіан Павлович Бубахакі (Бурбухакі) та 17-річна донька відставного прапорщика Софія Миколаївна Бакіна. Поручителями при цьому стали з боку нареченого грецькопіддані Іраклій Менандрос і Микола Патрікос, з боку нареченої – турецькопіддані Костянтин Попандопуло і Антоній Ксантос.

У метричних книгах Покровської церкви за 1866 р. фіксуємо такі записи про греків:

5 січня народився і 6 січня був хрещений незаконнонароджений син грецькопідданої Софії Георгіївни Гомбо Іван, хрещеними батьками якого стали бердянський купець 2-ї гільдії Тимофій Гаврилович Чупик і грецькопіддана Папурія Стоматіївна Калафатова.

13 березня народилась і наступного дня хрестилась Феодора, донька грецькопідданого Костянтина Герасимовича Фуки та його дружини Параскеви Михайлівни. Хрещеними батьками Феодори стали бердянський купець 2-ї гільдії Лука Васильович Кир'яненко і бердянська купчиха Олександра Федорівна Приходько.

5 травня народилась і 12 травня була хрещена Марія, донька іноземного гостя Івана Григоровича Попандаті та його дружини Петрулаї Георгіївни. Хрещеними батьками при цьому стали грецькопіддані Григорій Іванович Бузицора і Калі Дмитрівна Франци.

Серед хрещених батьків у метриках 1866 р. фіксуємо іноземного гостя Івана Григоровича Папандакі (5 травня) і дружину бердянського купця 1-ї гільдії Фотінію Андріївну Парісі (12 травня).

[1386] М-р. «25-го февраля», *Одесский Вестник.* № 32. 21.III.1861. С. 138-139.

[1387] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 37 («Покровська церква м. Бердянськ. 1865-1867»).

Того ж 1866 р. у Покровській церкві 9 січня вінчалися першим шлюбом 33-річний грецькопідданий Леонід Павлович Комбатекро і 19-річна грецькопіддана Олімпіада Михайлівна Докоро. Поручителями виступили відставний підпоручик Микола Габров, бердянський купець Яків Байдаков і грецькопіддані Микола Патрікос і Микола Ксібакі.

Серед записаних у метричній книзі Покровської церкви померлих у 1866 р. була 40-річна керченська мешканка Клеопатра Георгіївна Георондопуло (запис від 1 березня).

Загалом же до парафії Покровської церкви належали переважно мешканці прилеглих до цього храму кварталів центральної частини Бердянська, а також мешканці Колонії, Макорт і Собачої балки[1388].

У перших метричних книгах Богоявленської церкви (цікаво, що упорядники видання «190 фактів про Бердянськ / Краєзнавчий альманах» забули навіть згадати про неї, перелічуючи зниклі храми міста[1389]) записів стосовно греків було зроблено небагато. Причому більше їх стало в 1867 р., але переважно греки там фігурували серед хрещених батьків.

Зокрема, як уже згадувалось, 9 жовтня 1866 р. грецькопідданий Спиридон Іванович Габріело (Габріелі) і турецькопіддана Олена Іванівна Захарова стали хрещеними батьками народженого 28 вересня Георгія, сина ніжинського грека Іллі Еммануїловича Тітаріоглу (Кітаріоглу) і його дружини Марії Павлівни[1390].

12 січня 1867 р. грецькопідданий Іван Дмитрович Вероні та донька бердянського купця 2-ї гільдії Євдокія Дмитрівна Петергеренкова стали хрещеними батьками Тетяни, доньки

[1388] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 46 («Покровська церква м. Бердянськ. 1895»).

[1389] *190 фактів про Бердянськ* / Краєзнавчий альманах (Бердянськ: Інформаційна група «ПРО 100»; Харків: Тім Пабліш Груп, 2017). С. 123.

[1390] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 1 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1866-1867»). Арк. 17 зв.-18.

бердянського міщанина Моісея Івановича Іванова і його дружини Меланії Спиридонівни[1391].

Уже 29 січня того ж року той самий грецькопідданий Іван Дмитрович Вероні став хрещеним батьком Івана, сина бердянського 2-ї гільдії купецького сина Аристарха Івановича Бєлікова і його дружини Анни Феодосіївни. Хрещеною матір'ю стала бердянська міщанка Феодосія Михайлівна Євдокімова[1392].

Маріупольська міщанка Ольга Миколаївна Харабаджи 30 січня 1867 р. була записана хрещеною матір'ю Тетяни, доньки бердянського міщанина Якова Григоровича Адарюкова і його дружини Катерини Сергіївни[1393].

Турецькопідданий Антоній Дмитрович Ксанто і бердянська міщанка Євдокія Тарасівна Юнікова 5 лютого 1867 р. стали хрещеними батьками народженої 2 лютого Анни, доньки ногайського 2-ї гільдії купецького сина Ігнатія Петровича Риндіна і його дружини Дарії Матвіївни[1394].

Дружина бердянського повітового судді Надія Іванівна Ставракі і священик Богоявленської церкви Віссаріон Петрович Рубинський 13 квітня 1867 р. були записані хрещеними батьками при приєднанні до православ'я меноніта Корнеліуса Давідовича Фотта[1395].

[1391] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 1 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1866-1867»). Арк. 59 зв.-60.

[1392] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 1 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1866-1867»). Арк. 60 зв.-61.

[1393] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 1 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1866-1867»). Арк. 61 зв.-62.

[1394] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 1 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1866-1867»). Арк. 62 зв.-63.

[1395] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 1 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1866-1867»). Арк. 68 зв.-69.

Бердянська 2-ї гільдії купецька донька Олена Іванівна Попандопуло 18 квітня 1867 р. стала хрещеною матір'ю Ірини, доньки бердянського міщанина Павла Івановича Іванісова і його дружини Акеліни Прокопівни. Хрещеним батьком тоді став вільний матрос Павло Андрійович Луговенко[1396].

Керченський міщанин Олексій Васильович Феологов (Феолог) 8 травня 1867 р. став хрещеним батьком Хіонії, доньки бердянського міщанина католика Франца Михайловича Дерозі і його дружини православної Наталії Андріївни[1397].

Дружина грецькопідданого Георгія Попандопуло Олександра Іванівна 16 травня 1867 р. стала хрещеною матір'ю Дмитра, сина бердянського міщанина Павла Яковича Бабіна і його дружини Параскеви Степанівни[1398].

18 квітня 1867 р. народилась і 17 травня хрестилась Олександра, донька бердянського міщанина Еммануїла Костянтиновича Бояджи і його дружини Анни Павлівни. Хрещеними батьками Олександри були записані грецькопідданий Даміан Кирилович Нако і дружина ніжинського грека Іллі Тітаріоглу (Кітаріоглу) Марія Павлівна[1399].

Керченський мешканець Анастасій Іванович Деспотулі[1400] 18 червня 1867 р. став хрещеним батьком Анни, доньки

[1396] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 1 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1866-1867»). Арк. 69 зв.-70.

[1397] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 1 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1866-1867»). Арк. 71 зв.-72.

[1398] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 1 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1866-1867»). Арк. 72 зв.-73.

[1399] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 1 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1866-1867»). Арк. 72 зв.-73.

[1400] Анастасій Іванович Деспотулі помер у Бердянську 8 липня 1894 р. у 82-річному віці все в тому ж статусі керченського мешканця (ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 40. Арк. 82 зв.-83).

бердянського міщанина Василя Олексійовича Карпухіна та його дружини Катерини Василівни[1401].

21 травня народився і 24 червня 1867 р. був хрещений Марко, син грецькопідданого Ламбріано Никифоровича Амбанопуло і його дружини Харісти Іванівни. Хрещеним батьком був записаний грецькопідданий Петро Маркович Калогера[1402].

25 серпня 1867 р. народився і 27 серпня був хрещений Еммануїл, син бердянського міщанина Івана Дмитровича Дімітріаді та його дружини Параскеви Тарасівни. Хрещеними батьками при цьому стали керченський міщанин Никита Еммануїлович Кассіанов і єйська міщанка Марія Іванівна Скіліаті[1403].

Серед хрещених батьків у тому ж 1867 р. були записані грецькопідданий Еммануїл Іванович Емір (27 вересня), грецькопідданий Дмитро Григорович Метакса (28 вересня), бердянський міщанин Полікарп Дмитрович Вероні (27 грудня).

Серед поручителів при вінчанні того ж року фігурував маріупольський міщанин Михайло Ілліч Харабаджи (30 січня).

У 1860-х рр. першим міським головою Бердянська Миколою Кобозєвим була зведена кладовищна церква в ім'я Святителя Миколи, яка була приписана до собору. 3 лютого 1877 р. у Бердянську був освячений ще один православний безпарафіяльний храм – Олександро-Невська церква Бердянської чоловічої гімназії. За даними В. Карпенка, з 1892 р. діяла Олександро-Невська церква і в Бердянському тюремному замку[1404]. При цьому в метричних

[1401] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 1 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1866-1867»). Арк. 74 зв.-75.

[1402] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 1 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1866-1867»). Арк. 75 зв.-76.

[1403] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 1 («Богоявленська церква м. Бердянськ. 1866-1867»). Арк. 83 зв.-84.

[1404] Карпенко В. *Правоохранители и суд Азовской Пальмиры: от царей до вождей: Серия «Страницы истории Бердянска». К 170-летию наименования Бердянского порта городом* (Запорожье: Интер-М, 2011). С. 32-33.

книгах Вознесенського собору більш раннього періоду ми знайшли записи про смерті арештантів цього тюремного замку, зокрема й грецькопідданих.

Наприкінці XIX ст. мережа православних храмів Бердянська поповнилася Петропавлівською церквою. В першій метричній книзі цього храму за 1892 р. був зроблений лише один запис щодо греків, і той був викреслений як внесений помилково.

У метричній книзі Вознесенського собору Бердянська за зламний 1917 р. знаходимо такі записи щодо греків:

24 січня була хрещена народжена 29 грудня 1916 р. Ніна, донька грецькопідданого Пантелеймона Ахілеєвича Хойдаса і його дружини Софії Климентіївни. Хрещеними батьками стали поселяни Великого Янісоля Петро Костянтинович Кічкін і Марія Григорівна Кічкіна[1405].

23 народився і 30 січня хрестився Петро, син грецькопідданого Миколи Ілліча Папа-Ніколая і його дружини Анни Міте. Хрещеними батьками Петра були записані турецькопідданий Павло Анастасович Захаров і грецькопіддана Каліопа Міте Ніколіс[1406].

1 лютого народився і 19 числа був хрещений Іван, син грецькопідданого Костянтина Васильовича Рінеоса і його дружини Євдокії Іванівни. Хрещеними батьками тоді стали ті ж Павло Анастасович Захаров і Каліопа Міте Ніколіс[1407].

Грецькопідданий Микола Георгійович Москов і маріупольська міщанка Наталія Макаровна Дихно стали хрещеними батьками народженого 5 і хрещеного 10 березня Павла, сина козака Полтавської губернії Федора Макаровича Плічка і його дружини Софії Іллівни[1408].

[1405] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 3 зв.-4.

[1406] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 4 зв.-5.

[1407] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 7 зв.-8.

[1408] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 9 зв.-10.

Грецькопідданий Іван Савич Пантеміді та міщанка Курської губернії Тетяна Моісеївна Морозова стали хрещеними батьками народженої 22 березня і хрещеної 6 квітня Валентини, доньки міщанина з Новоросійська Дмитра Климентійовича Васильєва і його дружини Тетяни Потапівни[1409].

Грецькопідданий Панаіот Георгійович Елевферіаді та турецькопіддана Софія Марківна Захаріаді стали хрещеними батьками народженого 29 березня і хрещеного 9 квітня Георгія, сина бердянської міщанки Параскеви Іванівни Денисової[1410].

Вже 11 квітня хрещеним батьком став грецькопідданий Микола Савич Калпідіс. Його хрещеником був народжений 2 квітня Георгій, син землевласника села Гюнівка Івана Дорофійовича Пройчева і його дружини Софії Петрівни[1411].

25 травня народився і 11 червня був хрещений Костянтин, син грецькопідданого Христофора Дмитровича Кіріатіді та його дружини Єлизавети Миколаївни. Хрещеними батьками Костянтина стали грецькопіддані Поліхроній Елівферович Павріаніді та Софія Миколаївна Какуліді[1412].

Грецькопідданий Іван Савич Пантеміді та міщанка Курської губернії Тетяна Моісеївна Морозова вдруге за рік стали хрещеними батьками 6 серпня, коли хрестили народжену 1 серпня Людмилу, доньку селянина Рязанської губернії Петра Моісейовича Шипова та його дружини Євдокії Миколаївни[1413].

Грецькопідданий Георгій Євстафійович Фотіоді та міщанка Анна Афанасіївна Соловйова стали хрещеними батьками народженої 15 липня і хрещеної 13 серпня Валентини, доньки

[1409] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 12 зв.-13.

[1410] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 13 зв.-14.

[1411] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 13 зв.-14.

[1412] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 19 зв.-20.

[1413] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 25 зв.-26.

міщанина Никифора Петровича Соловйова і його дружини Олени Георгіївни[1414].

Грецькопіддані Федор Миколайович Куфалос і Каліопа Міте Ніколіс стали хрещеними батьками народженого 12 і хрещеного 19 листопада Данила, сина перськопідданого Павла Даниловича Тамраза і його дружини Софії Петрівни[1415].

25 листопада народилась і 11 грудня була хрещена Ольга, донька грецькопідданого Михайла Олександровича Яково і його дружини Любові Олександрівни. Хрещеними батьками Ольги стали грецькопіддані Ілля Георгійович Лярово і Марія Елевферівна Павріанідіс[1416].

2 липня вінчалися грецькопідданий Георгій Евстафійович Фотіаді (22 роки) і «приписана до грецького підданства» Софія Миколаївна Какуліді (19 років). Поручителями з боку нареченого були записані грецькопіддані Христофор Дмитрович Кератіді (Кіріатіді) і «П. Елевтерієв Герпаді», а з боку нареченої – турецькопіддані Василь Анастасійович Захаров і Харлампій Миколайович Какуліді[1417].

4 лютого від туберкульозу легень помер 34-річний грецькопідданий Костянтин Георгійович Зарахіаді[1418].

2 квітня від катару легень помела у віці 1 рік і 1 місяць донька грецькопідданого Івана Кіріатідіса Анастасія[1419].

2 червня від «пороку серця і печінки» померла 45-річна грецькопіддана Олімпіада Харлампіївна Франгопуло[1420].

[1414] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 27 зв.-28.

[1415] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 36 зв.-37.

[1416] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 39 зв.-40.

[1417] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 50 зв.-51.

[1418] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 68 зв.-69.

[1419] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 76 зв.-77.

12 вересня у віці 87 років помер від запалення легень бердянський купець Лазар Павлович Збандуто (Збандутто)[1421].

25 жовтня від черевного тифу померла 26-річна грецькопіддана Анна Елевферівна Чартаджи[1422].

26 листопада померла від запалення легень 55-річна грецькопіддана Грікерія Харлампіївна Павріанідіс[1423].

19 грудня від запалення легень померла і 24-річна грецькопіддана Любов Елевфтерівна Елевтеріаді[1424].

У результаті проведеної нами суцільної евристики маємо підстави стверджувати, що греки були присутні серед парафіян усіх православних храмів Бердянська, але все ж центром життя місцевої грецької громади був саме Вознесенський собор. При цьому природно, що парафіяни фактично всіх храмів Бердянська трапляються серед хрещених батьків і поручителів при вінчаннях, що фігурують у метричних книгах Вознесенського собору. І навпаки, парафіяни останнього виступали хрещеними батьками та поручителями при здійсненні хрещень і вінчань фактично в усіх інших православних бердянських церквах.

Ознайомлення із записами метричних книг Бердянська дає можливість не тільки дізнатись імена, статуси і факти біографій бердянських греків, але й скласти предметніше уявлення про зміни в місцевій грецькій громаді, про ступінь її закритості та комунікації з представниками інших етнічних громад.

[1420] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 82 зв.-83.

[1421] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 94 зв.-95.

[1422] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 97 зв.-98.

[1423] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 100 зв.-101.

[1424] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 61. Арк. 101 зв.-102.

Клубне життя. Греки на ниві благодійності

У XIX – на початку XX ст. одним із ключових осередків громадського і культурного життя виступали клуби, відвідання яких загалом залишалося прерогативою привілейованих верств населення. Саме до таких і належав великий відсоток бердянських греків.

У Державному архіві Одеської області до опису № 151 фонду «Управління Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора» внесено справу 25 за 1841 р. «Про заснування в м. Бердянську комерційного зібрання»[1425]. На жаль, саму цю справу втрачено. Будинок комерційного зібрання (комерційного клубу) в Бердянську згадується вже в 1845 р.[1426] У 1850 р. «Одесский Вестник» писав, що завдяки новій дирекції комерційного клубу для його бібліотеки було передплачено книги Пушкіна, Дюма, Гоголя, Сологуба та інших письменників. Користуючись цим, члени клубу по черзі влаштовували у своїх будинках літературні вечори[1427].

Кореспонденція 1861 р. повідомляла: «Нинішній сезон тече у нас ні тихо, ні шумно. Любителі світських розваг коротають час дозвілля в комерційному зібранні. Бали, танцювальні вечори при дуже непоганій музиці слідують одні за одними»[1428]. Але вже наступного року «Одесский Вестник» писав про проблеми в Бердянському комерційному клубі, викликані наміром греків створити власне зібрання: «Не так давно розладнився тутешній

[1425] ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 151. Арк. 3 зв.: Спр. 25 (1841 р.) («Об учреждении в г. Бердянске коммерческого собрания»). [Справа не збереглась].

[1426] Крыжановский Василий. «6-го января», *Одесский Вестник.* № 8. 27.I.1845. С. 53-54.

[1427] «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 27. 5.IV.1850. [С. 2]; *«Юне місто». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1827-1860 рр.)* / Упорядники: Ігор Лиман, Андрій Піменов (Бердянськ – Ростов-на-Дону: РА «Тандем-У», 2007). С. 164.

[1428] М-р. «25-го февраля», *Одесский Вестник.* № 32. 21.III.1861. С. 138-139.

клуб. Причиною тому була якась скандалезна історія, яку з поваги до істини і гідності людини ми пройдемо мовчанням. Грецький елемент Бердянська, за прикладом таганрозьких греків, хотів було віддалитися від інших елементів населення з метою заснувати своє власне зібрання. Таким чином, з охолодженням публіки до відвідування клубу, який існує у нас більше номінально, увага небагатьох, тобто туземних аристократів, звернулась тепер до театру»[1429].

У 1863 р. керівництво Новоросійського і Бессарабського генерал-губернаторства розглядало питання про затвердження нового статуту Бердянського комерційного зібрання[1430]. Згодом кореспонденти періодично повідомляли про танцювальні вечори, «родинні вечори», спектаклі, які проводились у комерційному клубі, урочисті обіди, які влаштовували його члени[1431].

Комерційне зібрання брало активну участь в обговоренні планів прокладки залізничної гілки до Бердянська, в прийомі почесних гостей міста. Зокрема, в 1872 р. повідомлялося, що, зібравшись у комерційному клубі, купці обговорили питання про залізницю й обрали депутатом купця М. Пайкоса[1432].

У тому ж 1872 р. паралельно з клубом, в якому виступав колишній грецький консул, уже діяв російський клуб[1433]. Утім, його назва не означала, що там не з'являлися греки. У кореспонденції про святкування 19 лютого 1875 р. повідомлялося: «У російському клубі в цей день був сімейний вечір, на якому об 11 годині нинішній міський голова п. Аргіропуло запропонував тост за здоров'я Государя Імператора, а членами і гостями, які перебували

[1429] М-р. «21 декабря», *Одесский Вестник.* № 4. 11.I.1862. С. 16-17.

[1430] ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 139. Арк. 23 зв.: Спр. 165 (1863 р.) («Об утверждении нового устава для Бердянского коммерческого собрания»). 26 арк. [Справа не збереглась].

[1431] Куксан. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 26. 3.II.1866. С. 85; Г. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 39. 18.II.1867. С. 126.

[1432] N.K. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 71. 30.III.1872. С. 282.

[1433] Крыжановский Василий. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 281. 19.XII.1872. С. 1174.

в клубі, був проспіваний наш народний гімн»[1434]. У цьому клубі «грецькі мотиви» іноді набували вельми чудернацького «звучання». У 1876 р. бердянський кореспондент повідомив, як там «відзначився» гусар, перевдягнений у легендарного давньогрецького героя Ахілла: «10 січня в залі нашого громадського зібрання, під час балу-маскараду, сталася досить трагічна подія, що наробила багато галасу. Справа в тому, що в числі замаскованих з'явився, в костюмі Ахілла, відставний гусарський поручик Д. Решетілов – юнак 23 років. Ахілл, з моменту приходу до клубу, почав по-гусарськи спорожнювати пляшки і до кінця балу прийшов до того стану, коли «людині море по коліно». Перш за все на поведінку нашого Ахілла-гусара варто було б звернути увагу черговим старшинам клубу, але вони не діяли і надали Ахілла знущанню публіки, особливо єврейської, яка почала глузувати з Ахілла, мало не виштовхуючи його з зали. Ахілл вийняв з кишені револьвер, заряджений шістьма кулями, і пустився в погоню за синами Ізраїлю, які до нього чіплялись; вони тікали хто куди: ховалися один під стіл, інший на стіл, а деякі без кашкетів і шуб втекли додому, забувши навіть про те, що на балу залишилися їхні дружини, дочки. Старшини так само поїхали з клубу, надавши клуб у розпорядження войовничого Ахілла, котрий потім з буфету вийшов до зали і, миттєво вистріливши собі в ліву частину грудей, тут же впав на підлогу. Важко пораненого віднесли на квартиру, а поліцейський чиновник, який з'явився, склав про те, що трапилося, докладний акт, в якому, як кажуть, дуже рельєфно виставлена бездіяльність чергових старшин клубу, які не вжили належних заходів для попередження того, що сталося»[1435].

Того ж 1876 р. преса писала, що тоді як «іноземний клуб» у Бердянську підтримувався заможними особами і тому продовжував успішне існування, справи російського клубу йшли набагато гірше. За російським клубом накопичилося стільки боргів[1436], що його дирекція, аби покращити ситуацію, навіть дозволила вхід до клубу

[1434] Н-ца Е. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 45. 26.II.1875. С. 2.
[1435] N. «Бердянск» *Одесский Вестник*. № 19. 24.I.1876. С. 3.
[1436] Nemo. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 160. 21.VII.1876. С. 2.

стороннім, які не мали ніяких рекомендацій[1437]. Виправити ситуацію це не допомогло, і російський клуб у Бердянську був закритий. Греки ж продовжували відвідувати «іноземний клуб» (комерційне зібрання). Щодо останнього в 1886 р. «Одесский Вестник» писав: «У ньому склали замкнутий, корпоративний гурток іноземці (греки, італійці)»[1438].

У тому ж 1886 р. у Бердянську таки була відновлена діяльність російського клубу, і через 2 роки преса інформувала: «Є два клуби: в одному з них, іноземному, ведуть сильну гру в «гоффу» (ця оригінальна гра в масках, кажуть, практикується тільки в Бердянську, і ніде в Росії). Гру цю ведуть наші товстосуми-негоціанти. А в іншому, російському, «різні елементи» «винтять» по маленькій і грають іноді в «банкарішку»»[1439].

Станом на 1911 р. у Бердянську діяли такі клуби: комерційне зібрання, переважно до якого і належали греки (Слов'янська вулиця, будинок Виродова); Бердянське зібрання (Театральний проспект, будинок Соколовського); Громадське зібрання (вулиця Слов'янська, будинок Виродова); Німецький клуб (Театральний проспект, будинок Соколовського)[1440].

Бердянські греки, серед яких було чимало заможних і впливових осіб, не залишались осторонь благодійності, яка була важливою і в той самий час проблемною складовою громадського життя міста. Про благодійні заходи, які влаштовувались у Бердянську, час від часу повідомляв «Одесский Вестник». Серед цих заходів були концерти; спектаклі; літературно-музичні вечори; лекції; лотереї; передплати; перерахування коштів на користь бідних, арештантів місцевого тюремного замку, жіночих медичних курсів, жіночої школи, нужденних гімназистів, місцевої публічної бібліотеки, потерпілих від неврожаю, родини, яка втратила годувальника, з метою започаткування при Бердянській чоловічій гімназії стипендії

[1437] Звонков Н. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 167. 31.VII.1876. С. 2.
[1438] «6 декабря», *Одесский Вестник.* № 334. 13(25).XII.1886. С. 3.
[1439] «26 ноября», *Одесский Вестник.* № 327. 5.XII.1888. С. 2.
[1440] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 42.

для одного з селян, які вийшли з кріпацтва тощо. При цьому оцінка і самих заходів, і щедрості бердянців часто не була однозначною[1441].

Напевно, про Никифора Амбанопуло, родича грецького консула в Бердянську, йшлося в газетній публікації 1888 р.: «Місцевий негоціант, Н. Ам-ло, пожертвував днями на користь бідних нашого міста 400 р.; сума, звичайно, жалюгідна, судячи відносно, тобто порівнюючи з величезним статком цього негоціанта, але факт пожертви для нашого міста рідкісний, навіть винятковий. Більшість наших товстосумів-негоціантів і взагалі місцеві багатії скупі і скнарі на справи доброчинності. Місцеві Крези із задоволенням кидають кількасот рублів на бали і вечори, кілька тисяч на закордонні partis de plaisir, але іноді внести малу лепту на бідних, пожертвувати кілька рублів є для них розрахунком. Місцеві пані-благодійниці, збираючи пожертви, нерідко виявлялися «при сумному інтересі», тобто отримували категоричну відмову. Звичайно, заохочувати дамську акробатичну благодійність[1442] не слід, але в нас взагалі злиденна менша братія знаходиться в

[1441] М-р. «4-го января», *Одесский Вестник.* № 10. 25.I.1862. С. 44; М-р. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 3. 8.I.1863. С. 14; «2-го ноября», *Одесский Вестник.* № 249. 12.XI.1866. С. 823; Чернобаев. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 51. 5.III.1872. С. 203; Д. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 66. 23.III.1872. С. 263; Русский. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 62. 20.III.1873. С. 260; Недерица Е. «Письмо в ред.», *Одесский Вестник.* №64. 22.III.1873. С. 269; Крыжановский Василий [В. К-ий]. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 68. 27.III.1873. С. 287; Z. *Одесский Вестник.* № 76. 5.IV.1873. С. 322; Русский. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 62. 20.III.1873. С. 260; К-ий В. *Одесский Вестник.* № 87. 24.IV.1873. С. 372; П. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 90. 27.IV.1873. С. 384; Д. В. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 183. 18.VIII.1874. С. 2-3; Один из публики. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 259. 27.XI.1875. С. 2; Звонков. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 176. 12.VIII.1876. С. 3-4; *Одесский Вестник.* № 215. 11.VIII.1886. С. 2; «19 декабря», *Одесский Вестник.* № 347. 28.XII.1888. С. 3.

[1442] Інша стаття «Одесского Вестника» дає зрозуміти, що малось на увазі під «акробатичню благодійністю»: «квитки за допомогою акробатів благодійності обов'язково нав'язуються обивателям» (*Одесский Вестник.* № 215. 11.VIII.1886. С. 2).

повному абсолютному забутті. А бідних, жебраків у нас безліч. Є навіть ціла слобода, яка називається Ліски, заселена голотою… Бажано, приємно б було, якби хорошому, гуманному прикладу п. Ам-ло послідували й інші негоціанти. Приклад, кажуть, заразливий. Подивимося»[1443].

Вище вже згадувалося, що в організації та виконанні благодійних концертів активну участь брали члени родини грецького консула в Бердянську Михайла Пайкоса, включно з ним самим, його дружиною і її родичами, а також доктором Дмитром Пайкосом і його дружиною.

Коли італійська трупа давала в Бердянську 14 червня 1866 р. спектакль на користь місцевої жіночої школи, цей захід, який пройшов з успіхом, підтримали, поміж інших, греки Микола та Іван Мораіті[1444], родичі В. Крижанівського.

5 грудня 1873 р. у міському театрі було влаштовано алегрі з метою допомоги голодуючим Самарської губернії[1445] та «базар» для допомоги бідним бердянцям. На першу мету було зібрано 1200 руб., на другу – 661 руб. При цьому відзначилися саме представники грецької громади, про що кореспондент писав: «Не можна не згадати ще й про те, що якщо під час алегрі й базару помітною була відсутність багатьох осіб з російської громади, на співчуття яких найбільше можна було розраховувати, натомість грецька частина нашої громади поставилася до всього з одностайним співчуттям і, згадуючи, як колись бердянська громада відгукнулася на заклик про допомогу кандіотам, пожертвування від грецької молоді давалися щедрою рукою»[1446].

Побіжно зазначимо, що під допомогою кандіотам малась на увазі широка компанія підтримки грецького повстання на Криті

[1443] «19 декабря», *Одесский Вестник.* № 347. 28.XII.1888. С. 3.

[1444] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 131.

[1445] ДААРК. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 26041 («О деньгах, 1200 рублях, вырученных от аллегри, устроенной Бердянским обществом в пользу голодающих жителей в Самарской губернии»).

[1446] Русский. *Одесский Вестник.* № 280. 20.XII.1873. С. 1262.

1866-1869 рр. проти османського володарювання (острів Крит тоді називався Кандія, а його мешканці, відповідно, кандіоти).

У 1876-1877 навчальному році Олександр Дмитрович Мемопуло приніс в дар Бердянській чоловічій гімназії фотоальбом «Возрождение Греции в 1821 году», а бердянський купець 2-ї гільдії Микола Михайлович Катінакі та його дружина Афіна Іванівна Катінакі подарували гімназійній церкві срібний визолочений хрест[1447].

Той же грек Микола Катінакі заповідав пожертвувати 1000 рублів на започаткування стипендії для оплати навчання найбідніших учнів Бердянської чоловічої гімназії. Виконувачка цієї духівниці, дружина Миколи Катінакі Афіна Іванівна вчинила згідно з волею чоловіка, гроші були покладені до банківської установи, а щорічні відсотки з них і пішли на стипендії, що сплачувалися принаймні до 1918 р.[1448]

На користь Олександро-Невської церкви Бердянської чоловічої гімназії жертвував уже після «банківського скандалу», у 1882 р., колишній виконувач обов'язків Бердянського міського голови Козьма Спиридонович Аргіропуло, за що одержав подяку попечителя Одеського навчального округу[1449]. На прикрашення храму цього ж навчального закладу пожертвував 100 рублів бердянський купець 2-ї гільдії Лазар Павлович Збандутто, за що

[1447] *Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття)* / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том І (К.: Освіта України, 2006). С. 344-345.

[1448] *Бердянська чоловіча гімназія (1901-1919 роки)* / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том ІІ (К.: Освіта України, 2007). С. 196-198.

[1449] *Циркуляр по управлению Одесским учебным округом.* 1882. № 10. С. 291; *Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття)* / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том І (К.: Освіта України, 2006). С. 232.

одержав подяку попечителя Одеського навчального округу 16 квітня 1888 р.[1450]

У 1880-х рр. бердянці заходились інституалізувати благодійницьку активність: у 1882 р. був затверджений статут місцевого товариства допомоги нужденним учням Бердянської чоловічої гімназії[1451], а в 1883 р. городяни клопотали про відкриття благодійного товариства допомоги бідним, але тоді дозвіл на це не отримали. Проте, станом на 1911 р. у Бердянську вже діяли благодійне товариство, піклування про дитячі притулки, про народну тверезість і низка інших організацій, частина з яких були осередками загальноімперських структур, інші ж – суто місцевими[1452]. Тож бердянські греки мали можливість займатися благодійністю і в цих рамках.

[1450] *Циркуляр по Одесскому учебному округу.* 1888. № 6. С. 374, 375; *Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття)* / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том І (К.: Освіта України, 2006). С. 232.

[1451] «19 декабря», *Одесский Вестник.* № 347. 28.XII.1888. С. 3.

[1452] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 40.

ОСВІТА Й ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я В БЕРДЯНСЬКУ

Довгий час з освітніх установ у Бердянську діяло тільки православне парафіяльне училище, відкрите ще в 1842 р. у земляному будиночку під очеретяним дахом[1453].

При цьому ще в 1846 р. Департамент народної освіти завів «Справу про розгляд записки поміщика І. Гозадінова про відкриття повітового училища в м. Бердянську Таврійської області (*sic!*) та про відхилення клопотання піклувальника про переведення повітового училища з Оріхова і Севастополя до Бердянська, а також про заснування повітового училища в Ялті»[1454], а на початку Кримської війни – «Справа про дозвіл керченському міщанину Костянтину Ксанфоманіті утримувати в Керчі приватну для дітей обох статей школу. Про переведення цієї школи до міста Бердянськ після дозволу йому відкрити в Таганрозі приватну чоловічу школу»[1455]. В обох випадках ініціаторами справ про переведення навчальних закладів до Бердянська виступили етнічні греки.

Повітове училище в Бердянську почало діяти тільки в 1862 р.[1456] Воно складалося з 4 класів і в ньому викладали «три нових

[1453] Крыжановский Василий. «3-го июля», *Одесский Вестник.* № 77. 10.VII.1858. С. 453; Крыжановский Василий. «Бердянск», *Одесский Вестник.* № 246. 8.XI.1873. С. 1100.

[1454] РГИА. Ф. 733 (Департамент народного просвещения). Оп. 78. Д. 527 («Дело о рассмотрении записки помещика И. Гозадинова об открытии уездного училища в гор. Бердянске Таврической области и об отклонении ходатайства попечителя о переводе уездного училища из Орехова и Севастополя в Бердянск, а также об учреждении уездного училища в Ялте. 1846-1852»).

[1455] РГИА. Ф. 733 (Департамент народного просвещения). Оп. 10. Д. 217 («Дело о дозволении керченскому мещанину Константину Ксанфоманити содержать в Керчи частную для детей обоего пола школу. О переводе этой школы в город Бердянск по дозволении ему открыть в Таганроге частную мужскую школу. 1853»).

[1456] *Москалец П.* «Краткая историческая записка о Бердянском уездном училище», *Общий очерк состояния народных училищ Таврической губернии за 1886 г.* С. 14.

мови»[1457], зокрема – грецьку, про що можна судити вже з назви справи, заведеної в Департаменті народної освіти: «Справа про заснування повітового училища в Бердянську Таврійської губернії і про запровадження викладання в ньому комерції, бухгалтерії, німецької, італійської та грецької мов»[1458].

Учителем Бердянського повітового училища працював грек Іван Мораіті[1459], родич В. Крижанівського по дружині. У метричній книзі Вознесенського собору записано, що 54-річний «народний учитель Бердянських училищ Іоанн Христофоров Мораіті» помер 13 травня 1887 р.[1460]

Бердянське повітове училище на підставі затвердженої імператором 7 грудня 1871 р. думки Державної Ради було реорганізовано в «гімназію з двома давніми мовами», тобто з грецькою і латиною[1461]. Причому Статутом гімназій та прогімназій відомства Міністерства народної освіти, затвердженим 30 липня 1871 р., спеціально обумовлювалось, що викладання грецької має запроваджуватись по мірі підготовки і виявлення здібних учителів. Після запровадження викладання грецької обов'язковим мало залишатись вивчення лише однієї з «нових мов»: французької чи німецької[1462].

[1457] *Постановления Бердянскаго очереднаго уезднаго земскаго собрания с 30 Сентября по 10 Октября 1868 г.* (Симферополь). С. 40.

[1458] РГИА. Ф. 733 (Департамент народного просвещения). Оп. 78. Д. 1084 («Дело об учреждении уездного училища в Бердянске Таврической губернии и о введении преподавания в нем коммерции, бухгалтерии, немецкого, итальянского и греческого языков. 1862-1863»).

[1459] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 86, 183, 192.

[1460] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 34. Арк. 152 зв.-153.

[1461] ДААРК. Ф. 100 (Дирекция народных училищ Таврической губернии). Оп. 1. Спр. 1500 («Справа про закриття Бердянського повітового училища і відкриття класичної гімназії»). Арк. 14-14 зв.

[1462] *ПСЗРИ*. Собр. II. Т. XLVI. Отд. II. С. 85-99.

У 1875 р. гімназію відвідав Міністр народної освіти Д. Толстой, який у візитаційній книзі записав: «17 вересня 1875 року оглядав Бердянську гімназію і порадів особливо успіхам з давніх мов»[1463].

Щодо рівня складності програми з грецької мови, то, скажімо, на перевідних іспитах у 1886-1887 навчальному році учням третього класу Бердянської чоловічої гімназії було запропоновано завдання перекласти грецькою: «1) Коли панування мідян було знищено, Кір виступив проти лідійців. 2) Піремігши лідійського царя Креза, Кір сподівався підкорити собі всю Азію. 3) Ця людина сама собі ворог. 4) Що для нас корисніше від очей і вух? 5) У ефіопян є звичай, що царі залишають владу не своїм синам, але синам сестер. 6) Лакедемоняни вторглися до Аттики після того, як афіняни залишили свої поля. 7) Поет Софокл народився в четвертому році 70 олімпіади і помер в третьому році 93 олімпіади. 8) Він був молодший за Есхіла на 16 років, а старших за Евріпіда на 24 роки. 9). Кажуть, що він написав понад сто драм. 10) Сицилія вважалася еллінами найбільшим островом, четвертим же вважався Крит, годувальниця Зевса. 11) Лакедемонські юнаки боялися ганьби більше, ніж смерті. Ти, мій сину, наслідуй їх. 12) Розсудливі мужі не можуть бути переможені пристрастями»[1464]. Завдання з перекладу для учнів більш старших класів були набагато складнішими[1465].

[1463] *Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття)* / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том І (К.: Освіта України, 2006). С. 83.

[1464] *Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття)* / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том І (К.: Освіта України, 2006). С. 109.

[1465] *Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття)* / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том І (К.: Освіта України, 2006). С. 110-113.

При навчанні використовували передусім підручники «Греческая грамматика» Носова і «Материалы для переводов на греческий язык» Фарніка[1466].

Серед інших у Бердянській гімназії вивчав грецьку мову і Володимир Хавкін[1467], який згодом став всесвітньо відомим бактеріологом і епідеміологом. На випускному екзамені він склав грецьку мову на 4[1468].

З початку функціонування гімназії викладав у ній грецьку мову Ф. Ребец[1469]. Саме він на урочистостях з приводу першої річниці відкриття гімназії і закладки першого каменя гімназійної споруди 8 вересня 1873 р. виступив з довгою промовою про виховне значення, яке мають давні мови[1470].

У червні 1876 р. викладачем давніх і російської мов до Бердянської гімназії був призначений Федір Кишинський[1471].

З 1879 р. грецьку мову в Бердянській чоловічій гімназії викладав Федор Кветославович Ян, католик, який народився близько 1856 р. і одержав вищу освіту в Празькому університеті. Робота в

[1466] *Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття)* / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том І (К.: Освіта України, 2006). С. 270.

[1467] National Library of Israel. W.M.W. Haffkine Archive. ARC Ms. Var. 325/40 (Biographical notes…). P. 1-7.

[1468] ДАОО. Ф. 45 (Новоросійський університет). Оп. 19. Спр. 124 («Свідоцтва про звільнення студентів за несплату за слухання лекцій, атестати зрілості і клопотання про зарахування до складу студентів. 1882»). Арк. 231.

[1469] *Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття)* / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том І (К.: Освіта України, 2006). С. 116-119; *Циркуляр по управлению Одесским учебным округом.* 1873. № 1. С. 33.

[1470] Русский «8 сентября», *Одесский Вестник.* № 201. 14.IX.1873. С. 886.

[1471] «Правительственныя распоряжения», *Журнал Министерства Народнаго Просвещения. Сентябрь 1876* (СПб.: тип. В.С. Балашева, 1876). С. 43.

Бердянській гімназії стала першою в його послужному списку[1472]. У 1886-1887 навчальному році Ян був переведений до Павлоградської прогімназії, згодом повернувся до Бердянська, а у вересні 1896 р. перевівся на посаду викладача давніх мов у Вознесенську чоловічу гімназію.

Першою в кар'єрі робота в Бердянській гімназії викладачем грецької стала і для Олександра Петровича Татаринова, який теж народився близько 1856 р. Вищу освіту він здобув у Петербурзькому історико-філологічному інституті, а почав викладацьку діяльність у листопаді 1880 р.[1473]

У липні 1882 р. викладати грецьку мову в Бердянську гімназію прийшов Осип Іванович Юрса, католик, який народився близько 1857 р. і закінчив Лейпцизький університет[1474]. У Бердянській гімназії Юрса викладав до самої смерті, тобто до 23 грудня 1897 р.

Як і для всіх згаданих вище, першим місцем роботи Бердянська гімназія стала і для Германа Оскаровича фон Гаазе. Він народився близько 1860 р., був лютеранином, закінчив Лейпцизьку учительську семінарію і викладав у Бердянську грецьку мову з 1883 р.[1475]

Викладачем грецької та латинської мов був Іван Якович Сіг (1850-?) – директор Бердянської чоловічої гімназії (5 липня 1886 – 26 червня 1888 р.). Він здобув вищу освіту в Швейцарії, в Цюріхському університеті. 14 лютого 1877 р. поступив на службу по відомству Міністерства народної освіти. Став доктором

[1472] *Памятная книжка Одесскаго учебнаго округа на 1882/83 год. Издание управления Одесскаго учебнаго округа* (Одесса: тип. Зеленаго, 1883). С. 56-59.

[1473] *Памятная книжка Одесскаго учебнаго округа на 1882/83 год. Издание управления Одесскаго учебнаго округа* (Одесса: тип. Зеленаго, 1883). С. 56-59.

[1474] *Памятная книжка Одесскаго учебнаго округа на 1882/83 год. Издание управления Одесскаго учебнаго округа* (Одесса: тип. Зеленаго, 1883). С. 56-59.

[1475] *Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття)* / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том І (К.: Освіта України, 2006). С. 94.

філософії. 17 лютого 1885 р. був призначений директором Кишинівської 2-ї гімназії. Посаду директора Бердянської гімназії зайняв у чині колезького радника, який одержав 10 серпня 1884 р. Через 3 роки одержав чин статського радника. Нововведеннями І.Я. Сіга стали влаштування в Бердянській гімназії літературних вечорів, диспутів, організація виїзних екскурсій учнів. За І.Я. Сіга Бердянська гімназія була визнана другою серед усіх гімназій Одеського навчального округу. Сіг був нагороджений орденом Святого Станіслава 3 ступеня. 26 червня 1888 р. Іван Якович був переведений з Бердянська на посаду директора Павлоградської прогімназії[1476].

Після І.Я. Сіга, у 1888-1890 рр., у Бердянській чоловічій гімназії грецьку мову викладав відомий український поет і композитор Петро Іванович Ніщинський, який мав літературний псевдонім Петро Байда.

Зберігся формулярний список П.І. Ніщинського з автографами директора Бердянської чоловічої гімназії С. Коропачинського та письмоводителя М. Солоділова, складений 25 жовтня 1890 р.[1477]

Петро Іванович народився 9 (21) вересня 1832 р. у с. Неменка (нині Іллінецький район Вінницької області). Навчався в Київській духовній семінарії. У 1850 р. разом із його вихователем ієромонахом Антонієм виїхав до Афін. Там у 1852-1856 рр. навчався на факультеті богослов'я Афінського університету. Здобув ступінь магістра наук. Згодом викладав грецьку мову в Петербурзькій духовній семінарії, Одеській 2-й гімназії, Ананьївській прогімназії (згодом – гімназії), Бердянській чоловічій гімназії. У 1861 р. заснував в Одесі грецькомовний журнал «Ерміс». Став автором музичних творів «Закувала та сива зозуля», «Вечорниці», «Ой гук, мати, гук», «Козак Софрон», перекладів

[1476] Лыман И.И. «Сиг Иван Яковлевич», *Энциклопедия Бердянска* (Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2015). Т. 3: С-Я. С. 73; Лиман І.І. «Сіг Іван Якович», *Історія Бердянського державного педагогічного університету в іменах* / під заг. ред. І.Т. Богданова (К.: Освіта України, 2017). С. 205.

[1477] РГИА. Ф. 733. Оп. 225. Д. 346. Л. 49-61; Бердянський краєзнавчий музей (БКМ). НВ 15445 (1).

«Антігони» Софокла, «Одисеї» та «Іліади» Гомера на українську (щоправда, переклад «Іліади» закінчити не встиг), «Слова о полку Ігоревім» на старогрецьку мову, розвідок про грецьку музику, посібника «Опыт элементарного руководства при изучении греческого языка в гимназиях и прогимназиях». Підтримував зв'язки з відомими українськими культурними і громадськими діячами М. Лисенком, М. Кропивницьким, І. Карпенком-Карим, П. Саксаганським та ін. Помер П.І. Ніщинський 4 (16) березня 1896 р. у Ворошилівці на Поділлі[1478]. Показово, що П.І. Ніщинському присвятила третину сторінки своєї узагальнювальної статті «Українсько-грецькі культурні зв'язки: формування та культурне життя діаспори в Греції» «гуру» досліджень українсько-грецьких зв'язків Наталія Терентьєва[1479]. Щоправда, нічого не згадуючи про Бердянськ.

1 вересня 1896 р. учителем грецької мови в Бердянську чоловічу гімназію було призначено Дмитра Миколайовича Мухіна. Він народився 24 березня 1874 р. у родині титулярного радника. 10 червня 1896 р. закінчив Петербурзький історико-філологічний інститут. На посаді учителя грецької мови в Бердянській чоловічій гімназії Мухін перебував по 1 грудня 1902 р.[1480] 21 квітня 1897 р.

[1478] Константінова В.М. «Ніщинський Петро Іванович (літ. псевдонім Петро Байда)», *Історія Бердянського державного педагогічного університету в іменах* / під заг. ред. І.Т. Богданова (К.: Освіта України, 2017). С. 159; Константінова В.М. «Ніщинський Петро Іванович (Петро Байда)», *Славетні запоріжці* [Електронний ресурс] // URL: http://sites.znu.edu.ua/news_details.php?news_id=6697&lang=ukr (Дата звернення: 3.07.2019); Лазанська Т.І. «Ніщинський Петро Іванович», *Енциклопедія історії України*: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України (К.: В-во «Наукова думка», 2010). 728 с.: іл. [Електронний ресурс] // URL: http://www.history.org.ua/?termin=Nischynskyj_P (Дата звернення: 3.07.2019).

[1479] Терентьєва Н. «Українсько-грецькі культурні зв'язки: формування та культурне життя діаспори в Греції», *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки та знахідки: Міжвід. зб. наук. пр*. 2009. Вип. 18. С. 217.

[1480] Лиман І.І. «Мухін Дмитро Миколайович», *Славетні запоріжці* [Електронний ресурс] // URL:

він вінчався в бердянському Вознесенському соборі із 23-річною донькою дійсного статського радника Марією Євгенівною Завалішиною, причому поручителями з боку нареченого були рідний брат нареченої Леонід Євгенович Завалішин і письмоводитель Бердянської чоловічої гімназії Михайло Олександрович Солоділов[1481]. А 15 жовтня 1898 р. у Дмитра Миколайовича і Марії Євгеніївни народилась донька Євгенія, хрещеними якої стали сам дійсний статський радник Євген Олександрович Завалішин і дружина дворянина Володимира Болюбаша Марія Леонтіївна[1482].

У 1900 р. Дмитро Миколайович Мухін паралельно працював бібліотекарем учнівської бібліотеки. Саме в часи викладання грецької мови в гімназії, 1 січня 1902 р. Мухін був нагороджений орденом Святого Станіслава 3 ступеня. 1 грудня 1902 р. Дмитро Миколайович був призначений виконувачем обов'язків інспектора народних училищ Бердянського повіту. Був затверджений на цій посаді 4 грудня 1903 р. З 1 вересня 1904 р. він – колезький радник. 17 березня 1906 р. Мухіна було нагороджено знаком Червоного Хреста, 1 січня 1907 р. – орденом Святої Анни 3 ступеня, а 25 жовтня 1907 р. – медаллю Червоного Хреста в пам'ять про участь в діяльності товариства Червоного Хреста під час російсько-японської війни. У червні 1910 р. було зроблене подання попечителю Одеського навчального округу про підвищення Д.М. Мухіна по службі й призначення його директором однієї з учительських семінарій[1483].

---

http://sites.znu.edu.ua/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=6638&lang=ukr&news_code= (Дата звернення: 3.07.2019); Лиман І.І. «Мухін Дмитро Миколайович», *Історія Бердянського державного педагогічного університету в іменах* / під заг. ред. І.Т. Богданова (К.: Освіта України, 2017). С. 154-155.

[1481] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 43. Арк. 58 зв.-59.

[1482] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 44. Арк. 38 зв.-39.

[1483] Лиман І.І. «Мухін Дмитро Миколайович», *Славетні запоріжці* [Електронний ресурс] // URL: http://sites.znu.edu.ua/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=663

Крім перелічених вище, як учителі давніх мов у Бердянській чоловічій гімназії значились Домінік Матвійович Паскало, Анатолій Павлович Стефанов (Степанов), Гавриїл Андрійович Черногоров, Павло Немирович-Данченко, Іосиф Сормилич, Нейфельд, І. Дмитревський, Василь Іванович Жирнов, Єфим Федорович Дідуненко, Михайло Людвигович Савич, Вікентій Шумі, Андрій Миколайович Кирилов та інші[1484].

Серед викладачів Бердянської чоловічої гімназії, які мали грецьке коріння, був статський радник Володимир Дмитрович Інглезі, переведений до Бердянська з Болградської чоловічої гімназії у 1908 р.[1485] Деякий час він був інспектором Бердянської чоловічої гімназії[1486]. Зокрема, саме в такому статусі він фігурує в метричному запису від 22 березня 1909 р. про хрещення народженої 11 березня Єлизавети – доньки Володимира Дмитровича Інглезі та його дружини Олени Авксентіївни[1487].

При цьому грецькопіддані носії прізвища Інглезі (Енглізі, Енклесі[1488]) мешкали в Бердянську і раніше, у XIX ст. Скажімо, тут 5 листопада 1890 р. народився і 8 листопада був хрещений Павло, син грецькопідданого Михайла Дмитровича Енглезі та його

8&lang=ukr&news_code= (Дата звернення: 3.07.2019); Лиман І.І. «Мухін Дмитро Миколайович», *Історія Бердянського державного педагогічного університету в іменах* / під заг. ред. І.Т. Богданова (К.: Освіта України, 2017). С. 154-155.

[1484] *Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття)* / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том І (К.: Освіта України, 2006). С. 74, 405, 248; *Бердянська чоловіча гімназія (1901-1919 роки)* / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том ІІ (К.: Освіта України, 2007). С. 78, 88, 379, 455, 459.

[1485] ДАОО. Ф. 42. Оп. 35. Спр. 1806. – Арк. 31.

[1486] ДАОО. Ф. 42. Оп. 35. Спр. 1826. Арк. 150, 151, 234, 235-237.

[1487] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 167 («Петропавлівська церква м. Бердянськ. 1909»). Арк. 15 зв.-16.

[1488] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 10. Арк. 65.

дружини Марії Артемівни, хрещеними батьками якого стали грецькопідданий Григорій Козьмич Панаретос і урзуфська поселянка Віра Андріївна Сагариця[1489]. А 31 травня 1897 р. померла 43-річна дружина грецькопідданого Михайла Інглезі Марія Артемівна[1490]. Цікаво, що в історії Одеси яскравий слід залишив Дмитро Спиридонович Інглезі (близько 1773 – 30 березня 1846), який був вихідцем з острова Кефалонія, а згодом перебрався до Таганрога. За родинними переказами, родовід Інглезі вівся від англійського баронета Вільгельма Брауна, який ще в XVI ст. перебрався з Англії до Венеції, а звідти згодом – до Кефалонії. Саме цим і пояснювалось прізвище, яке походило від прізвиська «Інглезі», що в перекладі і означає «англієць»[1491].

При Бердянській чоловічій гімназії діяв хор, який виконував у гімназійній церкві літургію грецькою мовою[1492].

Чимало греків було серед учнів. У цьому легко переконатись, ознайомившись з іменними покажчиками видань «Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття)» і «Бердянська чоловіча гімназія (1901-1919 роки)».

А циркуляр управляючого Одеським навчальним округом С. Бракенгеймера керівникам чоловічих навчальних закладів від 28 лютого 1913 р. інформував: «Міністерство народної освіти, на підставі височайше затвердженого 26 травня 1867 року положення Комітету Міністрів, повідомило Управління округу, що учень

[1489] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 37. Арк. 71 зв.-72.

[1490] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 48 («Покровська церква м. Бердянськ. 1897»). Арк. 61 зв.-62.

[1491] Морозан Владимир. «Крупнейшие зерновые экспортеры Причерноморья и Приазовья XIX века: методы торговли, общественная и частная жизнь», *Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї XVIII-XIX ст. Збірник наукових статей* (К.: Інститут історії України НАН України, 2012). С. 116-118.

[1492] *Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття)* / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том І (К.: Освіта України, 2006). С. 50.

5 класу Бердянської гімназії Володимир Аклірос (грецький підданий, віросповідання православного) за спробу нанести образу дією одній з осіб педагогічного персоналу виключений з гімназії без права вступу до будь-якого навчального закладу відомства Міністерства народної освіти»[1493].

Серед тих, хто в гімназії не навчався, але складав при ній іспит, був уродженець Бердянська, славетний український письменник, публіцист і фольклорист Трохим Зіньківський (1861-1891), який, поміж іншим, займався перекладами поезії з грецької[1494].

Учителькою бердянського Лісківського народного училища працювала Марія Луківна Карбурі. Саме в такому статусі у 25-річному віці 10 травня 1881 р. вона вінчалась із 24-річним студентом 3-го курсу фізико-математичного факультету Іваном Михайловичем Волобуєвим. Поручителем з боку нареченого тоді став студент 3-го курсу юридичного факультету Новоросійського університету Михайло Якович Пінський, а з боку нареченої – провізор Михайло Іванович Заграф і директор Бердянської чоловічої гімназії Феодосій Якович Вороний[1495].

А менш ніж через 3 місяці, 2 вересня 1881 р. вінчалась інша бердянська грекиня-педагогиня, рідна сестра Марії Луківни Карбурі, 23-річна завідувачка Бердянського жіночого училища донька іноземного гостя Єлизавета Луківна Карбурі. Її обранцем став 25-річний мічман 1-го Чорноморського флотського екіпажу Іван Максимович Собецький. На цьому вінчанні поручителями з обох сторін були вже не представники освітньої сфери, а військові моряки. Щоправда, через 15 років цей шлюб через перелюб

[1493] ДААРК. Ф. 105. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 188.

[1494] *«Віддати зумієм себе Україні»: Листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком* / Вступ. ст., археограф. передм., упоряд., комент., приміт., підгот. текстів, покажчики, додатки, добір ілюстр. матеріалу С.С. Кіраля (Київ – Нью-Йорк, 2004). 518 с.; Константінова В.М., Стадніченко О.О. «Зіньківський Трохим Аврамович», *Славетні запоріжці* [Електронний ресурс] // URL: http://sites.znu.edu.ua/news_details/news_id=5969&lang=ukr (Дата звернення: 3.07.2019).

[1495] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 28. Арк. 110 зв.-111.

чоловіка був розірваний рішенням Херсонського єпархіального керівництва, затвердженим Синодом, із «засудженням чоловіка, Івана Собецького, на довічну безшлюбність»[1496]. Ми припускаємо, що сином саме цього подружжя грекині-педагогині і бравого моряка був народжений 20 січня 1886 р. Володимир Іванович Собецький – «білий» морський офіцер, який у 1919 р. очолював Азовський загін Донської флотилії[1497].

Мав грецьке коріння і вчитель Бердянського міського двокласного училища Іван Миколайович Бенардакі, який разом із ще трьома бердянськими педагогами 30 жовтня 1883 р. виступив поручителем при вінчанні вчителя того ж Бердянського двокласного училища Петра Яковича Грудницького з учителькою прогімназії Армянського Базару Надією Артемівною Шестаковою[1498].

У липні 1891 р. бердянський кореспондент «Одесского Вестника» повідомив: «За клопотанням місцевої грецької колонії тутешнє грецьке училище надійшло під заступництво Її Імператорської Високості Великої Княгині Олександри Георгіївни»[1499].

[1496] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 28. Арк. 114 зв.-115.

[1497] Собецький Володимир Іванович (1886-1934) – один із визначних організаторів і військових командирів флоту Збройних сил Півдня Росії. У 1905 р. закінчив Морський корпус. У роки Першої світової війни, з 1914 р., в званні капітану II рангу керував есмінцем «Жаркий» Чорноморського флоту. У другій половині 1918 р. очолив Азовський загін Донської флотилії. Влітку 1919 р. ввірені йому судна були переведені з Азовського моря на р. Дніпро й перейменовані в Дніпровську флотилію. Командир Нижньо-Дніпровської флотилії з літа 1919 р. У кінці 1919 р. командував групою суден по обороні Дніпро-Бузького лиману. З 1920 р. – капітан I рангу. У січні-лютому 1920 р. – керівник «загону Керкінітської затоки». Через хворобу залишив керівну посаду в березні 1920 р. Емігрувавши до Європи, помер у м. Ніцца (Франція) (Чоп В.М., Лиман І.І. *«Вольный Бердянск»: місто в період анархістського соціального експерименту (1918-1921 роки)* (Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2007). С. 86).

[1498] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 30. Арк. 116 зв.-117.

[1499] «Бердянск», *Одесский Вестник*. № 191. 24.VII(5.VIII).1891. С. 3.

В опублікованому в 1911 р. виданні «Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга» був такий перелік навчальних закладів міста: чоловіча гімназія, реальне училище, жіноча гімназія, приватна жіноча 7-класна гімназія Саханьової, морське училище, 4-класне училище, Бердянське 1-е жіноче училище, 2-е жіноче училище, чоловіче училище імені Підана, парафіяльне міське училище, земське чоловіче училище, Миколо-Олександрівське училище, парафіяльне училище імені Жуковського, Костянтинівське парафіяльне училище, Олексіївське училище, Петропавлівське церковно-парафіяльне училище, однокласне чоловіче міське училище імені Гоголя, Миколаївське училище, Бердянське Пушкінське народне училище, Покровське церковно-парафіяльне училище, Бердянське римсько-католицьке парафіяльне училище, менонітська церковна початкова школа, лютеранське училище, єврейська талмуд-тора[1500]. Тоді як з огляду на конфесійну приналежність низки з них греки, які традиційно сповідували православ'я, не брали участь у їхньому освітньому процесі ні як викладачі, ні в складі учнів, в інших представники місцевої грецької громади вже були присутні. Зокрема, в Бердянському реальному училищі виконувачем обов'язків інспектора був колезький радник Дмитро Леонтійович Пічахчі[1501]; у Бердянській жіночій гімназії викладачкою, домашньою вчителькою працювала Вільгеміна Панайотівна Сесаревська[1502]; у другій жіночій гімназії (гімназії Елеонори Саханьової) викладали Софія Луківна Гізі та Ольга Наполеонівна Гізі; у третій жіночій гімназії (гімназії Олени Рогової) викладала Емілія Спиридонівна

[1500] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 34-37.

[1501] *Циркуляр по Одесскому учебному округу*. 1908. № 8. С. 579; *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 35.

[1502] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 35.

Мусурі[1503]; на ниві освіти в Бердянську працювали і вже згадувані представниці грецької родини Стампа (Стамбо) – родички останнього грецького консульського представника в Бердянську Пападакі.

Як і розширення мережі навчальних закладів, розбудова медичних установ Бердянська відбувалася в загальному контексті модернізаційних процесів у регіоні і в тісному взаємозв'язку із збільшенням чисельності мешканців міста та станом їхніх потреб і матеріальних можливостей.

Уже в щорічнику «Новороссийский календарь», виданому в 1847 р., згадується наявність у Бердянську міської лікарні[1504]. Її існування констатувалось і у виданнях більш пізніх років[1505]. При відкритті в Бердянському повіті земських установ у 1866 р. зазначалося, що місто обслуговувалось однією лікарнею, в штаті якої були 1 лікар, 1 фельдшер і 1 фельдшерський учень. Лікарня утримувалась на її власні кошти, що стягалися за лікування хворих, і на кошти, які виділяла міська громада.

Саме в 1866 р. «Одесский Вестник» описав обставини смерті грецькопідданого в Бердянську, при цьому згадуючи, що місцевий лікар теж був греком: «Днями раптова смерть молодої людини грецькопідданого Іраклія Менандроса наробила багато галасу. Дійсно, смерть цієї молодої людини, при загальній підозрі в присутності холери, могла послужити приводом для різних припущень. Молода людина, про яку йде мова, в неділю, 10-го числа, до 12-ї години дня була здорова і ходила; після обіду, годині о 4-й, вона сильно занедужала з ознаками холери. До хворого був запрошений вільнопрактикуючий лікар, його співвітчизник, який і приписав йому ліки. Після півночі, годині о 4-й, хворому стало гірше; послали по лікаря, але лікаря не було вдома: він за годину до того поїхав на полювання. З цієї обставини мимоволі виводиться

[1503] *Памятная книжка Таврической губернии, 1917* / Изд. Тавр. ГСК; Под ред. секр. ком. Г.Н. Часовникова. [Б. м.: Б. г.]. С. 91.

[1504] *Новороссийский календарь на 1848 год, издаваемый от Ришельевского лицея* (Одесса: в городской типографии, 1847). С. 65.

[1505] *Новороссийский календарь на 1867 год* / Под ред. о. И. Федорова (Одесса: Тип. Л. Нитче, 1866). С. 194.

висновок, що лікар або не зрозумів хвороби, або не звертав належної на неї уваги. Як одне, так і інше є досить невтішним. Не заставши того лікаря, через деякий час звернулися до іншого, який набув у місті популярності своєю готовністю поспішати на допомогу до бідняків удень і вночі. Лікар поспішив до хворого, це було о 7-й годині ранку, і відвідував його мало не кожні дві години; але було вже пізно. Ніщо не допомагало хворому, і о 2-й годині пополудні стало зрозуміло, що немає надії на його одужання. Хворий помер в той же день, а саме в понеділок, 11-го числа, близько опівночі, отже, з невеликим після 30-годинної хвороби. За запевненням лікаря, причиною смерті є холера; а за словами інших – нібито запалення з ознаками холери, отримане внаслідок надмірного прийому якихось ліків сильної властивості, прийнятих померлим без поради медика за кілька днів до останньої хвороби. Не знаю джерела останніх відомостей: можливо, це говориться зі слів другого медика»[1506].

Уже в 1868 р. лікарня, розрахована на 35 місць, була передана у відання земської управи. У 1875 р. Бердянська лікарня обслужила 437 хворих стаціонарно і 2962 – амбулаторно. У 1876 р. вона обслужила відповідно 418 і 3568 осіб, у 1877 р. – 467 і 4744. Оскільки утримання хворих влітку в корпусах створювало багато незручностей, у 1875 р. повітове земське зібрання ухвалило влаштувати в саду міської лікарні барак, в який і планувалося переводити хворих на літній період. У 1884 р. повітове земське зібрання ухвалило побудувати при міській лікарні окремий корпус для заразних хворих. У 1902 р. в місті на одного громадського лікаря припадало 12 тисяч населення, на одне лікарняне ліжко – 800 міських жителів. У цьому ж році повітове земське зібрання розглядало відношення Бердянської міської управи про облаштування при міській лікарні дезінфекційної камери.

У 1904 р. міська лікарня з амбулаторією при ній була розрахована на 55 місць. На одне лікарняне ліжко припадало 536 жителів Бердянська. У 1907 р. земській управі було доручено домовитися з Бердянською міської управою про прийняття нею половини витрат на лікарню. У разі відмови передбачалося зробити

[1506] «15-го июля», *Одесский Вестник.* № 162. 26.VII.1866. С. 535.

лікарню виключно земською, тобто такою, що обслуговує тільки мешканців повіту, і заборонити обслуговування нею городян[1507].

Крім згадуваних вище лікарів Пайкоса і братів Збандутто – родичів грецького консула в Бердянську Михайла Пайкоса і британського віце-консула Джона Грієвза – лікарською практикою в місті займалися й члени родин інших відомих у Бердянську греків.

Працювали на ниві медицини члени родини грека Стиліана Герасимовича Пулло – іноземного купця, який, згідно з щоденниковим записом В. Крижанівського, оселився в Бердянську ще в 1836 р.[1508] і з того часу постійно мешкав у цьому місті. 25 листопада 1866 р. В. Крижанівський зробив щоденниковий запис про смерть Стиліана Герасимовича, який хворів на водянку, відзначивши, що свого часу Пулло відігравав далеко не останню роль серед місцевих греків, займався торгівлею зерном, а останнім часом – маклерством, і тривалий час «жив добре», але помер у великій бідності[1509]. Згідно із записом у метричній книзі, на момент смерті Стиліану Герасимовичу було 60 років[1510].

[1507] *Сборник постановлений Бердянского Уездного Земского Собрания с 1866 г. по 1908 г.* [Б. м. и г.] Т. I. С. 5, 22-24, 102-104, 145, 228, 241, 249.

[1508] Щоправда, в іншому місці щоденника В. Крижанівський пише, що це відбулось у 1837 р. (Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 106), а в «Одесском Вестнике» за 1842 р. вказувалось, що «Керченский 1-й гильдии иностранный гость Стелиано Пулло» вів тут торгівлю з 1841 р. («Список купцам, производящим торговлю в Бердянске», *Одесский Вестник*. № 88. 4.XI.1842. С. 413).

[1509] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 148.

[1510] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 14. Арк. 188 зв.-189.

Як уже згадувалось, 22 березня 1841 р., тобто менш ніж через 3 місяці після офіційного набуття Бердянськом нового статусу[1511], дружина англійського підданого Стиліана Пулло Єфросинія Мануїлівна і грецькопідданий Матвій Іванович Парембли були записані як хрещені батьки Миколи, сина міщанина Аврама Козьмича Бичіхіна і його дружини Феодосії Михайлівни[1512]. Дружина Стиліана Пулло Єфросинія Мануїлівна і англійськопідданий Спиридон Герасимович Травло 25 листопада того ж 1841 р. стали хрещеними батьками Анни, незаконнонародженої доньки міщанки Євдокії Григорівни Журавльової[1513].

А 8 травня 1841 р. була хрещена народжена 8 лютого Анна, донька Стиліана Герасимовича та Єфросинії Мануїлівни Пулло. Хрещеними батьками Анни Стиліанівни Пулло стали керч-єнікальський купець 1-ї гільдії Микола Васильович Джурасович і дружина колезького секретаря Павла Каленіченка Євдокія Борисівна[1514].

28 липня 1842 р. у Стиліана Герасимовича Пулло і Єфросинії Мануїлівни народилась донька Олександра, хрещеними батьками якої 13 жовтня стали англійськопідданий Дмитро Павлович Куппа і дружина керченського мешканця Андрія Костянтиновича Факова Олена Павлівна[1515]. 5 травня наступного, 1843 р., Стиліан Пулло

[1511] 1 січня 1841 року був підписаний іменний указ, опублікований 23 січня, «Про найменування Бердянського порту містом і про пільгу тим, хто оселився в ньому».

[1512] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 55. Арк. 469 зв.-470.

[1513] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 55. Арк. 513 зв.-514.

[1514] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 55. Арк. 480 зв.-481.

[1515] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 68. Арк. 400 зв.-401.

став поручителем при вінчанні колезького реєстратора Дмитра Івановича Кушковського і доньки турецькопідданого грека Івана Антоновича Антонова Софії[1516].

29 серпня 1843 р. Олександра, донька Стиліана Герасимовича Пулло, померла, при цьому в метричній книзі вона була записана як дворічна[1517].

Щодо Стиліана Герасимовича Пулло в Державному архіві Автономної Республіки Крим, у фонді Канцелярії Таврійського губернатора відклалася справа 1843 р. «За рапортом портового начальника м. Бердянська про клопотання щодо нагороди англійськопідданому греку Пулло за порятунок шести осіб, що могли потонути без допомоги Пулло»[1518]. У Державному ж архіві Одеської області свого часу відклалася справа «За скаргою тимчасовозобов'язаного селянина Федора Голубятнікова про неправильну до нього претензію іноземного гостя Пулло»[1519].

Син Стиліана Герасимовича Пулло на момент смерті батька навчався «по медичній частині» в Московському університеті[1520]. Між іншим, цікаво, що в Державному архіві Одеської області в

[1516] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 84. Арк. 417 зв.-418.

[1517] ДАЗО. Ф. 246 (Колекція метричних книг церков Бердянського та Мелітопольського повітів Таврійської губернії). Оп. 1. Спр. 84. Арк. 459 зв.-460.

[1518] ДААРК. Ф. 26 (Канцелярия Таврического губернатора). Оп. 1. Спр. 13298 («По рапорту портового начальника г. Бердянска о исходатайствовании награды английскоподданому греку Пулло за спасение шести человек, могущих утонуть без помощи Пулло. 1843 г.»).

[1519] ДАОО. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 111. Спр. 293 (1863 р.) («По жалобе временнообязанного крестьянина Федора Голубятникова о неправильной к нему претензии иностранного гостя Пулло»); Лиман Ігор, Константінова Вікторія. *Німецькі консули в Північному Приазов'ї* (Дніпро: ЛІРА, 2018). С. 108-109.

[1520] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 148.

1862 р. щодо нього відклалася справа з промовистою назвою «По доносу Бердянського повітового судді Куклярського на студентів Пулло і Лагаріо за невіру в Бога»[1521].

Старша ж донька Стиліана Герасимовича Пулло була дружиною доктора Оссенкопа[1522]. Карл Оссенкоп народився у Вольфенбюттель (Нижня Саксонія) у 1825 р., а в 1856 р. закінчив курс медичних наук у Геттінгенському університеті.

Як уже згадувалось, 30-річний іноземний медик, брауншвейзькопідданий доктор медицини і хірургії лютеранин Карл Христофорович Оссенкоп вінчався першим шлюбом із 20-річною православною Рахіль, донькою іонійськопідданого Стиліана Пуло (Пулло) 17 лютого 1856 р.[1523]

А 24 липня 1858 р. був хрещений народжений 29 серпня 1857 р. син Карла Христофоровича Оссенкопа і Рахіль Стиліанівни Стиліан. Його хрещеними батьками були записані тесть доктора, керченський 1-ї гільдії іноземний гість Стиліан Герасимович Пулло та дружина бердянського купця 3-ї гільдії Пенелопа Спиридонівна Звороно[1524].

Іншою дитиною Карла Оссенкопа і Рахіль, напевно, стала Анна Карлівна Оссенкоп, яка в 1869 р. фігурувала як хрещена мати селянки Олени Павлівни Козлової[1525].

25 грудня 1869 р. у Карла Христофоровича Оссенкопа і Рахіль Стиліанівни народився син Фелікс, якого хрестили 23 квітня 1870 р. Його хрещеними батьками стали грецькопідданий Матвій

[1521] ДАОО. Ф. 324 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 95. 1862 р. Спр. 220.

[1522] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 148.

[1523] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 87 зв.-88.

[1524] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 38 зв.

[1525] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 17. Арк. 39 зв.-40.

Іванович Паремблі та вдова іноземного гостя Анна Яківна Бонне[1526].

Духовна спорідненість Оссенкопів і Звороно[1527] була закріплена 6 жовтня 1898 р., коли грецькопідданий Павло (Панагі) Анастасійович Звороно і донька німецькопідданого Адольфа Оссенкопа Христина стали хрещеними батьками народженої 12 липня Рахіль, доньки православних німецькопідданого Адольфа Карловича Оссенкопа і його дружини Катерини Дмитрівни[1528].

Традиція продовжилась і в 1901 р., коли 3 квітня хрестили народженого 4 лютого Івана, сина Адольфа Карловича Оссенкопа і Катерини Дмитрівни. Хрещеними батьками Івана тоді стали грецькопідданий Панагі Анастасійович Звороно, дружина полковника Зинаїда Михайлівна Кніпер і німецькопіддані Фелікс Адольфович Оссенкоп і Елеонора Адольфівна Оссенкоп[1529]. Ці хрестини відбулись наступного дня після поховання Катерини Дмитрівни Оссенкоп, яка померла у 32-річному віці 31 березня[1530].

Німецькопіддані Филип Адольфович Оссенкоп і Христина Адольфівна Оссенкоп 24 жовтня 1906 р. стали хрещеними батьками Віктора, сина бердянської міщанки дівиці Ольги Степанівни Бабенко[1531].

У Бердянську Карл Оссенкоп працював вільнопрактикуючим лікарем. У паперах німецького консульства в Бердянську, які зберігаються у Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, доктор медицини і хірургії Карл Оссенкоп уперше згадується в рапорті

[1526] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 18. Арк. 32 зв.-33.

[1527] Цікаво, що представник родини Звороно, Фотій Костянтинович Звороно (Зворонов, Ph. Svoronos) був консулом (віце-консулом) Греції в Маріуполі принаймні в 1906-1917 рр.

[1528] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 44. Арк. 37 зв.-38.

[1529] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 46. Арк. 20 зв.-21.

[1530] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 46. Арк. 97 зв.-98.

[1531] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 50. Арк. 47 зв.-48.

консула Іоганна Геммерле від 18 серпня 1872 р. 7 квітня 1873 р. доктор Карл Оссенкоп отримав від влади Німецької імперії дозвіл засвідчувати непридатність до військової служби німецьких підданих. А 20 січня 1879 р. Оссенкоп був призначений на посаду німецького консула в Бердянську і 13 лютого склав присягу. У Державному архіві Автономної Республіки Крим збереглася справа «О назначении в г. Бердянск германским консулом доктора Карла Осенкопа». Під юрисдикцією німецького консула в Бердянську доктора Оссенкопа знаходилася частина території як Таврійської (Бердянський і Мелітопольський повіти), так і Катеринославської (Олександрівський, Бахмутський, Слов'яносербський, Маріупольський повіти) губерній, та землі вздовж річки Міус.

А 25 вересня 1890 р. «Одесский Вестник» розмістив таке повідомлення: «Німецький уряд, не знаходячи за необхідне утримувати надалі консула в м. Бердянську, звільнив… п[ана] Оссенкопа із займаної посади». Відповідно в 1890 р. із зятя Стиліана Герасимовича Пулло були зняті й обов'язки засвідчення непридатності до військової служби у збройних силах Німеччини. У списках лікарів Російської імперії в Бердянську Оссенкоп востаннє згадувався в 1909 р., коли йому було вже 84 роки[1532].

Станом на 1911 р. у Бердянську діяли міська лікарня (вулиця Воронцовська), амбулаторія (вулиця Вознесенська, будинок Байдакова), міський пологовий притулок (вулиця Воронцовська), санаторій Катерининської залізниці (вулиця Лазаревська), міська грязелікарня, зубна лікарня Р. Натанзон, а також низка лікарів і

[1532] Лиман Ігор, Константінова Вікторія. *Німецькі консули в Північному Приазов'ї* (Дніпро: ЛІРА, 2018). С. 14-15, 109-118. Деякі нащадки доктора Карла Оссенкопа продовжували мешкати в Бердянську і після встановлення радянської влади. В голодному 1933 р. народжена в 1912 р. працююча у Червоному Хресті манікюрниця Євгенія А. Осенкоп (Оссенкоп), записана як росіянка, одружилась у Бердянську з конструктором зі станції Сартана євреєм Левом Юдовичем Березіним, взявши прізвище Березіна-Осенкоп (ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 6. Спр. 86 («Книга реєстрації актів цивільного стану про укладення шлюбу по м. Бердянськ. 5 січня – 20 вересня 1933»). Арк. 131).

акушерок, які займалися приватною практикою або ж працювали при установах, зокрема, навчальних[1533].

Звернемо увагу, що міська грязелікарня, завідувачем якої у 1915 р. був Павло Лазарович Збандутто, як у 1908 р. зазначалось у буклеті «Бердянская городская грязелечебница при Красном озере», почала свою діяльність у 1902 р. у доволі скромних приміщеннях і попервах мала в своєму розпорядженні тільки найпростіші засоби для лікування гряззю, але поступово, в міру напливу хворих, розширювала свої приміщення і вдосконалювала способи лікування. За перші 5 років існування грязелікарня обслужила 1030 хворих. При цьому в 1907 р. особи, які приїхали лікуватися повторно, склали 1/7 хворих. Серед осіб, які тоді скористались послугами грязелікарні, були мешканці Москви, Варшави, Києва, Харкова, Сибіру. Буклет повідомляв, що грязь, яку використовувала Бердянська міська грязелікарня, не поступалась якістю грязям у Саках[1534].

Коли грязелікарнею завідував Павло Лазарович Збандутто, установа знаходилась у віданні Бердянського міського управління під наглядом Таврійського губернатора і лікарського відділення Таврійського губернського правління. Згідно з правилами, лікар, який завідував там лікарською частиною, запрошувався міською управою і затверджувався Таврійським губернатором. Цей лікар мав вести прийом хворих у кабінеті при лікарні в певні години та стежити за правильним призначенням ванн.

За часів завідування Збандутто лікарня працювала щодня, включаючи святкові дні та неділі, з 7:30 до 16:00. У цей час при лікарні постійно перебували черговий лікар і нижчий медичний персонал. Використовувалися 76 мармурових ванн, які поділялись на 1-й і 2-й класи. Сонячних і грязьових ванн відпускалося до 150 в день, для чого була наявна відповідна кількість ліжок у

[1533] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 28, 32, 41-42.

[1534] Михайличенко Виктор, Денисов Евгений, Тишаков Николай. *Бердянск. Взгляд через столетия* (Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010). С. 211-212.

«потільнях». Вартість прийому ванни з рапи в «потільнях» становила 80 коп. у першому класі і 60 коп. у другому, грязьової ванни – 1 руб. 30 коп. і 1 руб., ванни з рапи в окремому номері – 1 руб. 20 коп., грязьової ванни в окремому номері – 2 руб. Лікарі користувалися правом отримувати безкоштовне лікування. Діти до 10-річного віку обслуговувались за 50 % вартості. При грязелікарні діяли буфет і читальня[1535].

«Грецький аспект» історії охорони здоров'я в Бердянську, безумовно, включає не тільки історію лікарів і медичних закладів, але й історію греків-пацієнтів, яка до певної міри відбилась у тих самих метричних книгах бердянських храмів, у частині «Про померлих», де обов'язково мали зазначатися причини смерті.

[1535] *Торгово-промышленный указатель и путеводитель по городу Бердянску*. Издание первое, 1915 года (Бердянск: типография М. Дорошенко, 1915). С. 29.

ПІСЛЯМОВА

У вересні 2013 р. після доповіді «Грецькі купці в економічному і культурному житті Бердянська XIX – початку XX ст.» одного з нас на конференції проекту «Чорне море і його портові міста, 1774-1914. Розвиток, конвергенція та зв'язки зі світовою економікою» до нас підійшла Еврідікі Сіфнеу, колежанка Тзеліни Харлафтіс по кількох потужних міжнародних проектах з історії регіону, блискуча грецька дослідниця, чиї предки жили в Приазов'ї і мали там бізнес, та задумливо запитала: «Але Ви ж розумієте, що все ж таки не греки відігравали провідну роль у розвитку Бердянська?» На жаль, Еврідікі пішла із життя у жовтні 2015 р.[1536] Наші ж пошуки відповіді на її питання вилились у цю книгу.

Долі греків, які жили і працювали в Бердянську за часів Російської імперії, після 1917 року склались по-різному. Одні загинули у вирі буремних подій, що охопили і сам Бердянськ, і країну і завершились закріпленням тут радянської влади. Інші, як донька Лазаря Павловича Збандутто Віра, Іпатія Стампа, Надія Комботекра (Комботекрос)[1537] залишили Бердянськ і перебралися за кордон. Багато хто залишився мешкати в державі, до якої належало місто біля Бердянської коси[1538]. Чимало з цих

[1536] Вже після смерті Еврідікі Сіфнеу була опублікована її книга про імперську Одесу (Sifneos Evrydiki. *Imperial Odessa: Peoples, Spaces, Identities* (Brill, Leiden, Boston, 2018).

[1537] Народжена в Бердянську 9 квітня 1859 р. Надія Герасимівна Комботекра (Комботекрос) стала дружиною Еммануелє Номіс де Полоне (де-Поллоні), який був італійським віце-консулом у Маріуполі принаймні з 1895 по 1917 р., і померла в італійській Бордігері 29 жовтня 1934 р.

[1538] Ось як переказувались спогади про одну з грецьких родин Бердянська 1920-х років: «Отец… через несколько месяцев решил отправить десятилетнюю дочь учиться в Бердянск. Он договорился с одной греческой семьей – пожилой женщиной и ее дочерью, что девочка будет у них жить, питаться за символическую плату и помогать по хозяйству. Спала Анна в коридоре на сундуке. Каждое утро перед школой она должна была вычистить печь и плиту, принести со двора ведро угля и заготовить связку дров. Свои обязанности она выполняла очень старательно. Раз в неделю, по средам, приезжал отец и привозил крынку

народжених за часів Російської імперії в Бердянську греків були репресовані радянською владою. Серед них – Пантелеймон Христофорович Георгіаді (1880 року народження), Анатолій Євстафійович Константопуло (1881), Дмитро Михайлович Інглессі (1882), Іван Михайлович Інглессі (1884), Іван Авраамович Кізіров (1888), Полікарп Семенович Парфаліді (1888), Іван Спиридоноич Никахристо (1889), Микола Іванович Франгопуло (1890), Олена Спиридонівна Нікохністо (1892), Олександр Харлампійович Спіропуло (1892), Микола Сафронович Гарумбі (1893), Василь Герасимович Попандопуло (1895), Іван Спиридонович Кундуріс (1896), Герасим Харлампійович Спіропуло (1896), Георгій Федорович Попуц (Папуца) (1898), Михайло Георгійович Метакса (1900), Герасим Федорович Папуца (1901), Маргарита Георгіївна Георгіу (1903), Федор Дмитрович Макрідіс (1904), Катерина Георгіївна Георгіу (1905), Никифор Миколайович Папуцас (Папуца) (1905), Михайло Іванович Каракоз (1906), Костянтин Федорович Папуца (1906), Олександр Миколайович Папуца (1908), Олександра Іванівна Куріс (Курі) (1915) та багато інших[1539].

молока и буханку хлеба для Ани и ее хозяев. Много лет спустя Анна с теплотой и благодарностью вспоминала этих гречанок за строгость и сдержанную душевность, с которой они к ней относились. На нее никогда не кричали, ее ни в чем не упрекали. Эти женщины приобщили Анну к религии. Вера была их внутренним состоянием, и они научили девочку нести ее в себе, не демонстрируя публично и никому не навязывая» (Штерн Людмила. «Анна», *Звезда,* № 9. 2010).

[1539] *Открытый список [Електронний ресурс] //* URL: https://ru.openlist.wiki/%D0%A1%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D0%B0%D1%8F:OlSearch?olsearch-name=&olsearch-birth_min=&olsearch-birth_max=&olsearch-death_min=&olsearch-death_max=&olsearch-birthplace=%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D0%BA&olsearch-liveplace=&olsearch-nationality=&olsearch-social=&olsearch-profession=&olsearch-deathplace=&olsearch-burialplace=&olsearch-body=&olsearch-categories=&olsearch-arrest_min=&olsearch-arrest_max=&olsearch-indictment=&olsearch-conviction_min=&olsearch-conviction_max=&olsearch-conviction-org=&olsearch-sentence=&olsearch-detentionplace=&olsearch-release_min=&olsearch-release_max=&olsearch-execution_min=&olsearch-

Нащадки ж деяких із греків, які жили в Бердянську в XIX – на початку XX ст., включно з нащадками родин грецького віце-консула Г.І. Пападакі та купця Л.П. Збандутто, мешкають у місті і сьогодні. Усім їм, а також грекам, які самі або чиї предки перебрались до міста після 1917 р., і присвячується книга «Грецька громада та консули Греції у Бердянську XIX – початку XX століття».

---

execution_max=&olsearch-archive-case-number=&olsearch-run=1&olsearch-advform=1&olsearch-page=1-8 (Дата звернення: 3.07.2019); *Реабілітовані історією. Запорізька область*. Кн. 1 / Обл. ред. кол.: Стрюк А.І. (голова), Бережний О.П. (заст. голови), Ребро П.П. (заст. голови), Діденко Л.В., Жилінський В.І., Камінський В.Л., Лютий Г.І., Мальований М.М., Мірошниченко Т.К., Оляніна О.П., Сидоренко М.М., Скляренко Є.М., Сльота В.П., Тедеєв О.С., Турченко Ф.Г. Науково-редакційний відділ тому «Реабілітовані історією. Запорізька область» (Запоріжжя: «Дніпровський металург», 2004). 584 с.; *Реабілітовані історією. Запорізька область* / голова ред. кол. П.Т. Тронько (Запоріжжя: Дніпровський металург, 2004). Кн. 3 / голова обл. ред. кол. М.О. Фролов. [Б. м., б. в.], 2006. 720 с.: фотоіл.; *Реабілітовані історією. Запорізька область* / голова ред. кол. П.Т. Тронько (Запоріжжя: Дніпровський металург, 2004). Кн. 4 / обл. редкол. М.О. Фролов [та ін.] (Запоріжжя: [б.в.], 2008). 700 с.; *Реабілітовані історією. Запорізька область* / голов. редкол.: Тронько П.Т. (голова редкол.) [та ін.] (Запоріжжя: Дніпровський металург, 2004). Кн. 5 / обл. редкол.: Лімарчук С.В. [та ін.]. 2010. 522 с.: фотогр.; *Реабілітовані історією. Запорізька область* / голов. редкол.: Тронько П.Т. (голова редкол.) [та ін.] (Запоріжжя: Дніпровський металург, 2004). Кн. 6 / обл. редкол.: Пелих Ю.Г. (голова) [та ін.] (2013). 483 с.: фотогр.

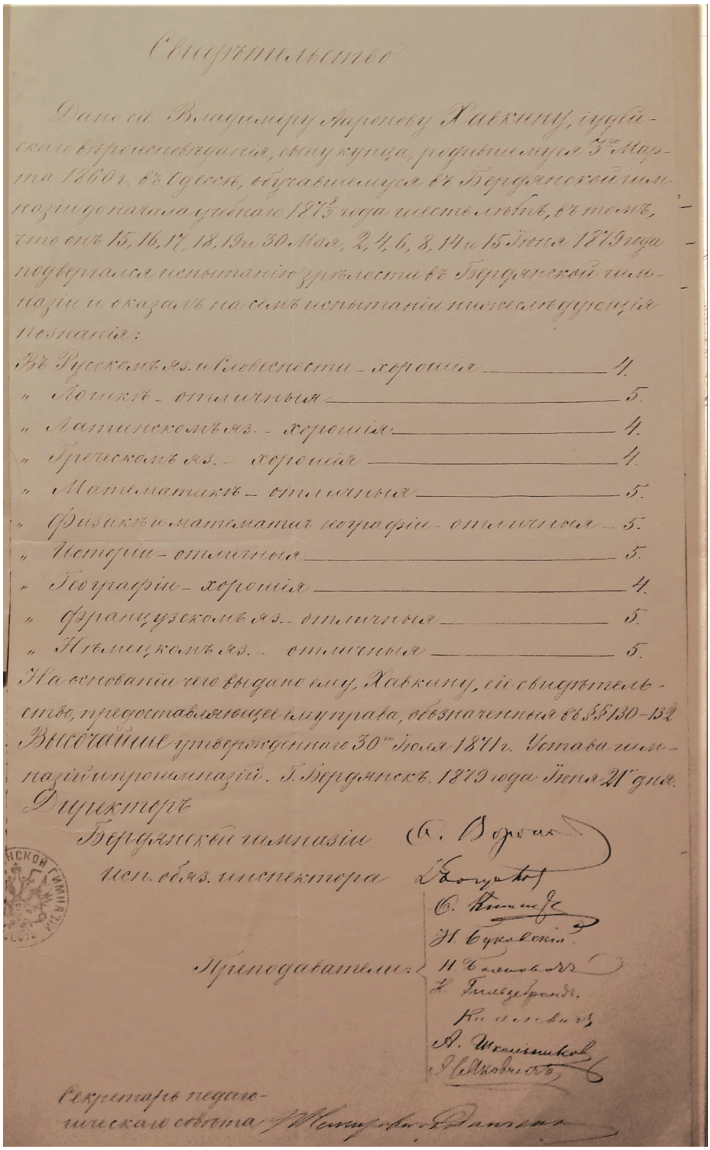

Свидѣтельство

Дано сіе Владиміру Аароновъ Хавкину, іудейскаго вѣроисповѣданія, сыну купца, родившагося 5го Марта 1860 г. въ Одессѣ, обучавшагося въ Бердянской гимназіи до начала учебнаго 1875 года шестилѣтъ, въ томъ, что онъ 15, 16, 17, 18, 19 и 30 Мая, 2, 4, 6, 8, 14 и 15 Іюня 1875 года подвергался испытанію зрѣлости въ Бердянской гимназіи и оказалъ на семъ испытаніи нижеслѣдующія познанія:

Въ Русскомъ яз. и Словесности – хорошія — 4.
„ Логикѣ – отличныя — 5.
„ Латинскомъ яз. – хорошія — 4.
„ Греческомъ яз. – хорошія — 4.
„ Математикѣ – отличныя — 5.
„ Физикѣ и математич. географіи – отличныя — 5.
„ Исторіи – отличныя — 5.
„ Географіи – хорошія — 4.
„ Французскомъ яз. – отличныя — 5.
„ Нѣмецкомъ яз. – отличныя — 5.

На основаніи чего выдано сіе Хавкину, въ свидѣтельство, предоставляющее ему права, обозначенныя въ §§ 130–132 Высочайше утвержденнаго 30го Іюня 1871 г. Устава гимназій и прогимназій. Г. Бердянскъ, 1875 года Іюня 21 дня.

Директоръ Бердянской гимназіи А. Ворох

Исп. обяз. инспектора [illegible]

Преподаватели: [illegible]

Секретарь педагогическаго совѣта [illegible]

1. Свідоцтво, видане Володимиру Хавкіну про складання випускних екзаменів у Бердянській чоловічій гімназії, із оцінкою «4» на екзамені з грецької мови

2. Пам’ятник на могилі
консула М.Г. Пайкоса

3. Пам’ятник на могилі
Г.М. Звороно-Коцегеро

4. Пам’ятник на склепі
Харіклеї Куррі та її дітей

5. Пам’ятник на склепі
Харіклеї Куррі та її дітей

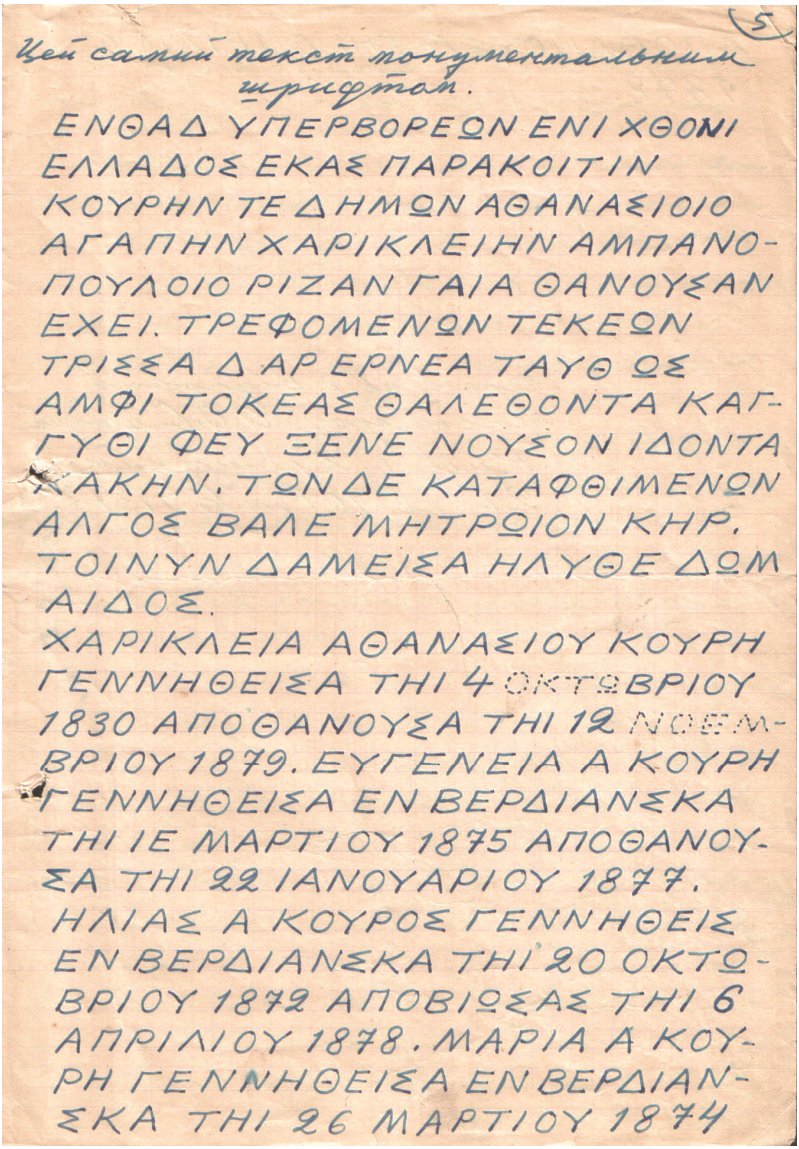

5

Цей самий текст монументальним шрифтом.

ΕΝΘΑΔ ΥΠΕΡΒΟΡΕΩΝ ΕΝΙ ΧΘΟΝΙ
ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΚΑΣ ΠΑΡΑΚΟΙΤΙΝ
ΚΟΥΡΗΝ ΤΕ ΔΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΙΟ
ΑΓΑΠΗΝ ΧΑΡΙΚΛΕΙΗΝ ΑΜΠΑΝΟ-
ΠΟΥΛΟΙΟ ΡΙΖΑΝ ΓΑΙΑ ΘΑΝΟΥΣΑΝ
ΕΧΕΙ. ΤΡΕΦΟΜΕΝΩΝ ΤΕΚΕΩΝ
ΤΡΙΣΣΑ Δ ΑΡ ΕΡΝΕΑ ΤΑΥΘ ΩΣ
ΑΜΦΙ ΤΟΚΕΑΣ ΘΑΛΕΘΟΝΤΑ ΚΑΓ-
ΓΥΘΙ ΦΕΥ ΞΕΝΕ ΝΟΥΣΟΝ ΙΔΟΝΤΑ
ΚΑΚΗΝ. ΤΩΝ ΔΕ ΚΑΤΑΦΘΙΜΕΝΩΝ
ΑΛΓΟΣ ΒΑΛΕ ΜΗΤΡΩΙΟΝ ΚΗΡ.
ΤΟΙΝΥΝ ΔΑΜΕΙΣΑ ΗΛΥΘΕ ΔΩΜ
ΑΙΔΟΣ.
ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΚΟΥΡΗ
ΓΕΝΝΗΘΕΙΣΑ ΤΗΙ 4 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ
1830 ΑΠΟΘΑΝΟΥΣΑ ΤΗΙ 12 ΝΟΕΜ-
ΒΡΙΟΥ 1879. ΕΥΓΕΝΕΙΑ Α ΚΟΥΡΗ
ΓΕΝΝΗΘΕΙΣΑ ΕΝ ΒΕΡΔΙΑΝΣΚΑ
ΤΗΙ ΙΕ ΜΑΡΤΙΟΥ 1875 ΑΠΟΘΑΝΟΥ-
ΣΑ ΤΗΙ 22 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1877.
ΗΛΙΑΣ Α ΚΟΥΡΟΣ ΓΕΝΝΗΘΕΙΣ
ΕΝ ΒΕΡΔΙΑΝΣΚΑ ΤΗΙ 20 ΟΚΤΩ-
ΒΡΙΟΥ 1872 ΑΠΟΒΙΩΣΑΣ ΤΗΙ 6
ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1878. ΜΑΡΙΑ Α ΚΟΥ-
ΡΗ ΓΕΝΝΗΘΕΙΣΑ ΕΝ ΒΕΡΔΙΑΝ-
ΣΚΑ ΤΗΙ 26 ΜΑΡΤΙΟΥ 1874

6. Текст на пам’ятнику на склепі Харіклеї Куррі та її дітей, записаний професором Андрієм Білецьким (Київ)

7. Спиридон Спиридонович Габріелі

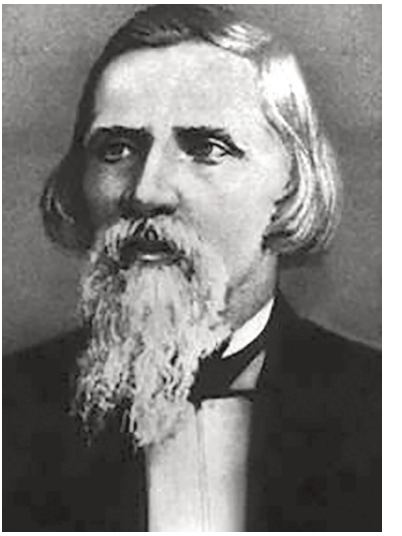

8. Петро Іванович Ніщинський

СВИДѢТЕЛЬСТВО

Дано сіе дѣвицѣ Екатеринѣ Яковлевнѣ СТАМБО въ томъ, что она, какъ изъ представленныхъ ею документовъ видно, Греческо-подданная, уроженка Таврической губерніи, города Бердянска, родилась 10-го ноября 1872 года и крещена въ вѣру Христіанскую православнаго исповѣданія; образованіе получила въ Бердянской женской гимназіи, отъ которой имѣетъ одобрительный аттестатъ объ успѣхахъ въ наукахъ и поведеніи; въ общемъ курсѣ гимназіи обучалась: Закону Божію, Русскому языку съ церковно-славянскимъ и словесности, Математикѣ, Географіи всеобщей и русской, Естественной исторіи, Исторіи всеобщей и русской, Физикѣ и математической и физической Географіи, Педагогикѣ, Французскому языку, Чистописанію и Рукодѣлію; въ спеціальномъ курсѣ той же гимназіи обучалась Ариѳметикѣ, за что и пріобрѣла право ДОМАШНЕЙ УЧИТЕЛЬНИЦЫ. А потому ей, СТАМБО, какъ удовлетворяющей всѣмъ условіямъ, необходимымъ для полученія званія домашней учительницы, кромѣ принятія присяги на подданство, позволяется преподавать Ариѳметику на правѣ домашней учительницы и исправлять ея должность: но что она, какъ не подданная Россійской Имперіи, не можетъ пользоваться выгодами и преимуществами сего званія, и что она обязана, на точномъ основаніи §§ 25 и 26 Высочайше утвержденнаго 1-го іюля 1834 года Положенія, при опредѣленіи въ частные дома для воспитанія дѣтей, также при переходѣ съ семьею дѣлью изъ дома въ домъ и при переѣздѣ для постояннаго жительства изъ одной губерніи въ другую, предъявлять настоящее свидѣтельство Директору училищъ и Уѣздному Предводителю Дворянства тѣхъ мѣстъ, гдѣ водворяется, и представлять Директору училищъ, согласно § 9 дополнительныхъ правилъ о домашнихъ учителяхъ, утвержденныхъ Министерствомъ Народнаго Просвѣщенія 2-го августа 1834 года, съ окончаніемъ каждаго года, отчеты въ своихъ трудахъ и занятіяхъ и одобрительныя о себѣ свидѣтельства отъ Уѣздного Предводителя Дворянства и отъ лицъ, у коихъ исполнять будетъ обязанности своего званія. Въ удостовѣреніе чего дано ей сіе свидѣтельство за надлежащимъ подписаніемъ и съ приложеніемъ печати Канцеляріи Попечителя Одесскаго Учебнаго Округа.

Одесса, Октября 24 дня 1893 года.

Попечитель Одесскаго Учебнаго Округа,
Тайный Совѣтникъ и Кавалеръ

Правитель Канцеляріи

Установленный по свидѣтельству сборъ внесенъ въ Бердянское Казначейство подъ квитанцію отъ 10-го іюля 1893 г. за № 3877.

9. Свідоцтво, видане Катерині Яківні Стамбо (Стампа) про право працювати домашньою вчителькою

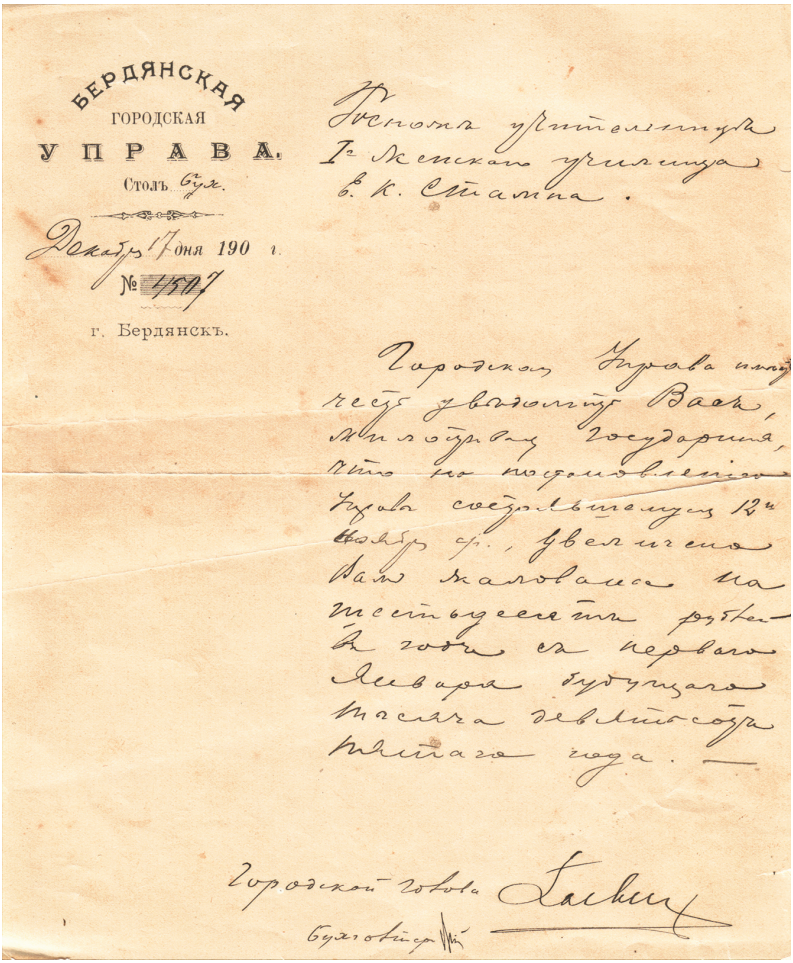

БЕРДЯНСКАЯ
ГОРОДСКАЯ
УПРАВА.
Столъ бух.
Декабря 17 дня 190 г.
№ 4507
г. Бердянскъ.

Госпожѣ управительницѣ
I-го Женскаго училища
в. К. Стампа.

Городская Управа имѣетъ честь увѣдомить Васъ, милостивая Государыня, что по постановленію Управы состоявшемуся 12-го Ноября с., увеличена Вамъ жалованье на шестьдесятъ рублей въ годъ съ перваго Января будущаго мѣсяца девятьсотъ тридцать года. —

Городской голова Гаскин
Бухгалтеръ

10. Повідомлення Бердянської міської управи Катерині Яківні Стампа про збільшення її жалування

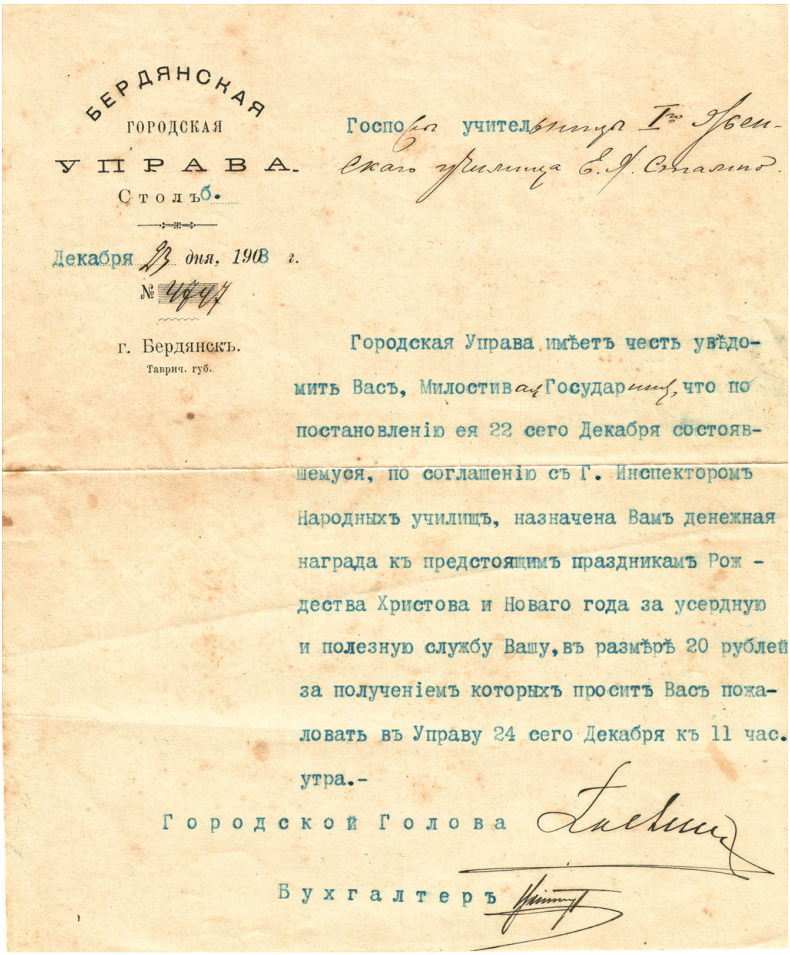

БЕРДЯНСКАЯ
ГОРОДСКАЯ
УПРАВА.
Столъ б.

Декабря 23 дня, 1908 г.
№ 4707

г. Бердянскъ.
Таврич. губ.

Госпожѣ учительницѣ Гор. Женской училища Е. Я. Стампо.

Городская Управа имѣетъ честь увѣдомить Васъ, Милостивая Государыня, что по постановленію ея 22 сего Декабря состоявшемуся, по соглашенію съ Г. Инспекторомъ Народныхъ училищъ, назначена Вамъ денежная награда къ предстоящимъ праздникамъ Рождества Христова и Новаго года за усердную и полезную службу Вашу, въ размѣрѣ 20 рублей за полученіемъ которыхъ проситъ Васъ пожаловать въ Управу 24 сего Декабря къ 11 час. утра.-

Городской Голова

Бухгалтеръ

11. Повідомлення Бердянської міської управи вчительці І-го жіночого училища Катерині Яківні Стампа про її нагородження за «сумлінну і корисну службу»

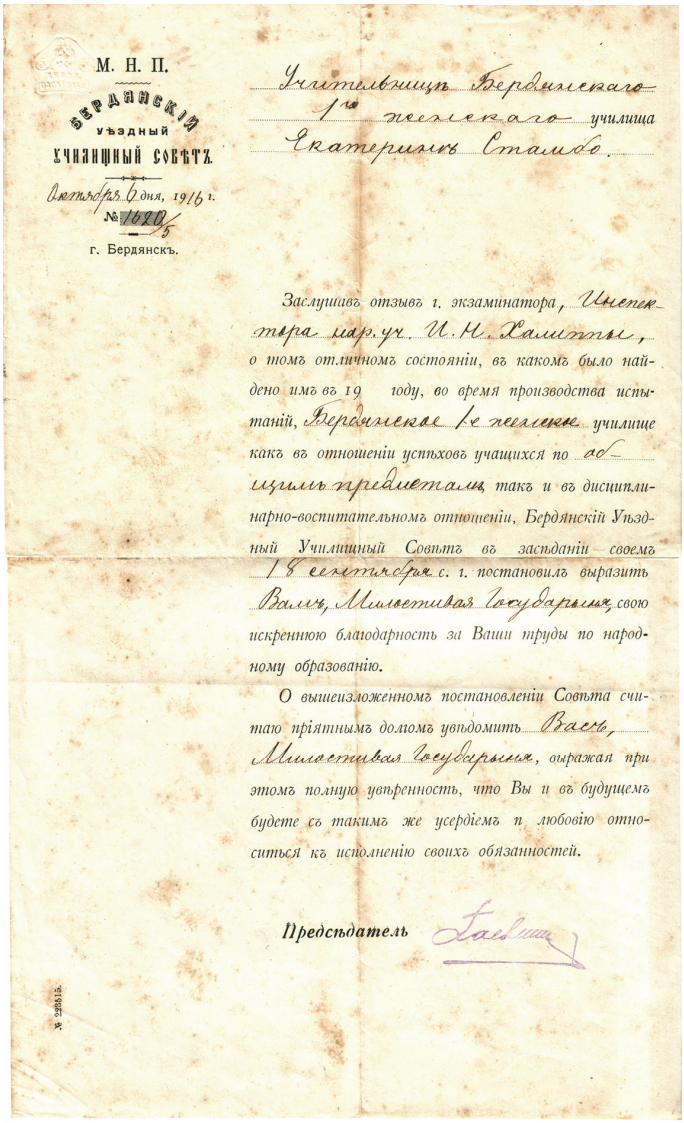

М. Н. П.

БЕРДЯНСКІЙ УѢЗДНЫЙ УЧИЛИЩНЫЙ СОВѢТЪ

Октября 6 дня, 1916 г.
№ 7620/5

г. Бердянскъ.

Учительницѣ Бердянскаго 1-го женскаго училища Екатеринѣ Стамбо.

Заслушавъ отзывъ г. экзаминатора, Инспектора нар. уч. И. Н. Халиты, о томъ отличномъ состояніи, въ какомъ было найдено имъ въ 19 году, во время производства испытаній, Бердянское 1-е женское училище какъ въ отношеніи успѣховъ учащихся по общимъ предметамъ, такъ и въ дисциплинарно-воспитательномъ отношеніи, Бердянскій Уѣздный Училищный Совѣтъ въ засѣданіи своемъ 18 сентября с. г. постановилъ выразить Вамъ, Милостивая Государыня, свою искреннюю благодарность за Ваши труды по народному образованію.

О вышеизложенномъ постановленіи Совѣта считаю пріятнымъ долгомъ увѣдомить Васъ, Милостивая Государыня, выражая при этомъ полную увѣренность, что Вы и въ будущемъ будете съ такимъ же усердіемъ и любовію относиться къ исполненію своихъ обязанностей.

Предсѣдатель

№ 928615.

12. Повідомлення Бердянської повітової училищної ради про винесення вчительці І-го жіночого училища Катерині Яківні Стамбо (Стампа) подяки

13-14. Іпатія Стампа

15. Іпатія Стампа

16. Поштова марка з портретом Іпатії Стампа

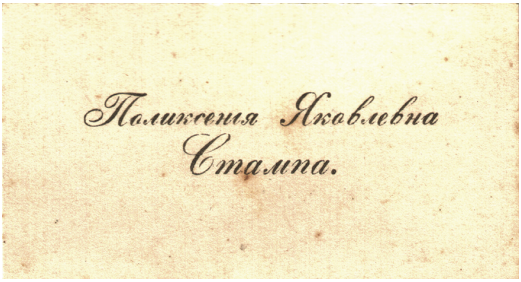

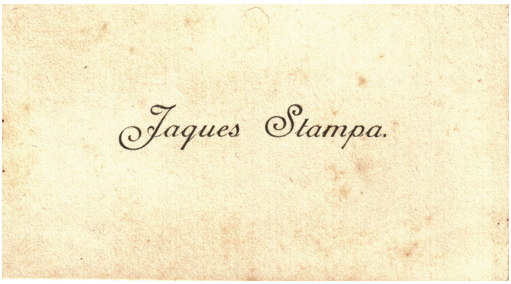

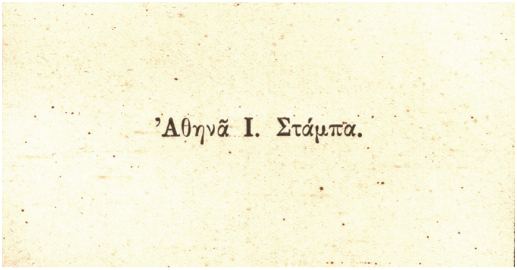

17-19. Візитівки членів родини Стампа

20-23. Члени родини Стампа

24-25. Члени родини Стампа

26. Члени родини Пападакі

27. Григорій Іванович Пападакі та Анна Матвіївна Пападакі (Паремблі)

28. Григорій Іванович Пападакі та Анна Матвіївна Пападакі

29. А.М. Пападакі (Паремблі) з дитиною

30. Яків і Арина Стампа

31. Сторінка фотоальбому родини Збандутто

32. Сторінка фотоальбому родини Збандутто

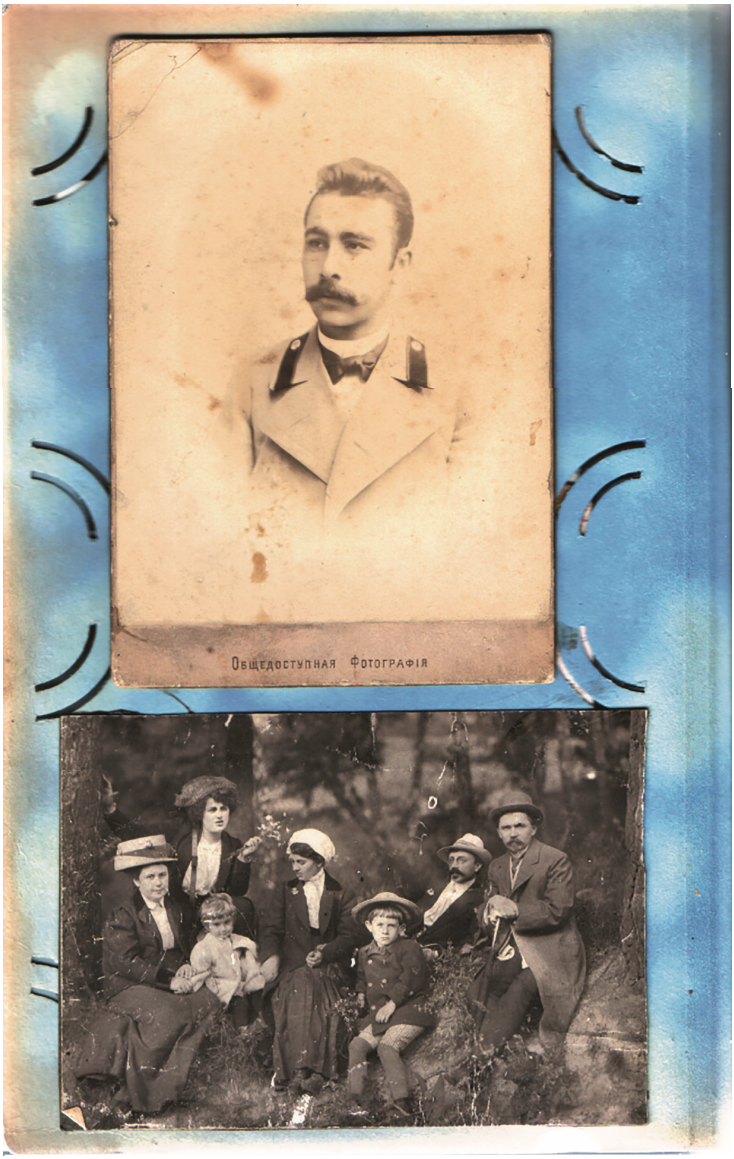

33. Сторінка фотоальбому родини Збандутто

34. Сторінка фотоальбому родини Збандутто

35. Сторінка фотоальбому родини Збандутто

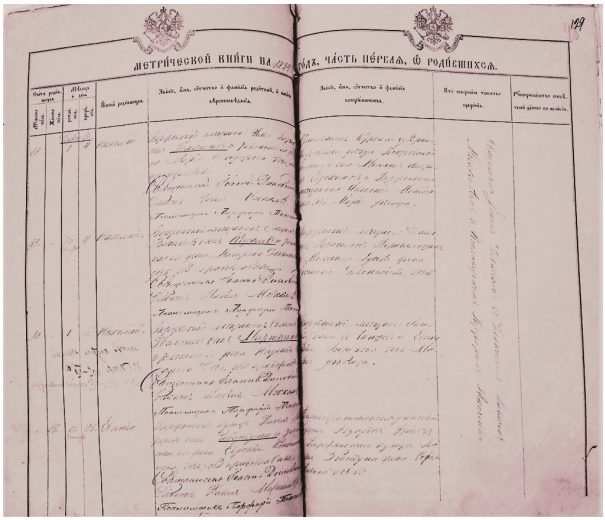

36. Метричний запис про хрещення Євгенії, доньки Павла Лазаровича і Євдокії Костянтинівни Збандутто

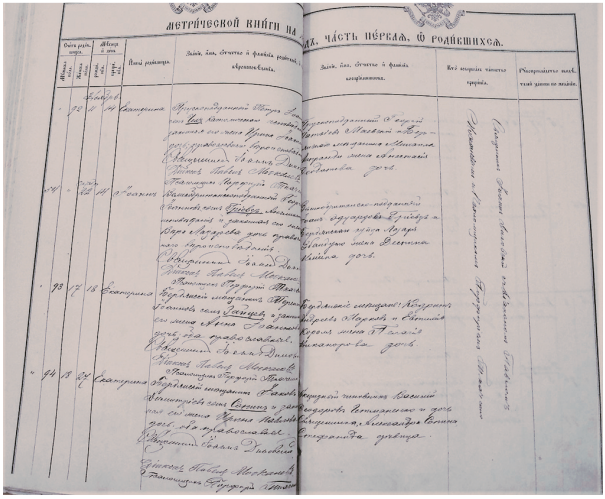

37. Метричний запис про хрещення Івана, сина Г.І. Грієвза і В.Л. Грієвз (в дівоцтві – Збандутто)

38. Георгій Збандутто

39. Малюнок авторства Георгія Збандутто

40. Нотаріус Віктор Ольшанський, родич сім’ї Збандутто

41. Олена Ольшанська, родичка сім’ї Збандутто

42. Олена Ольшанська

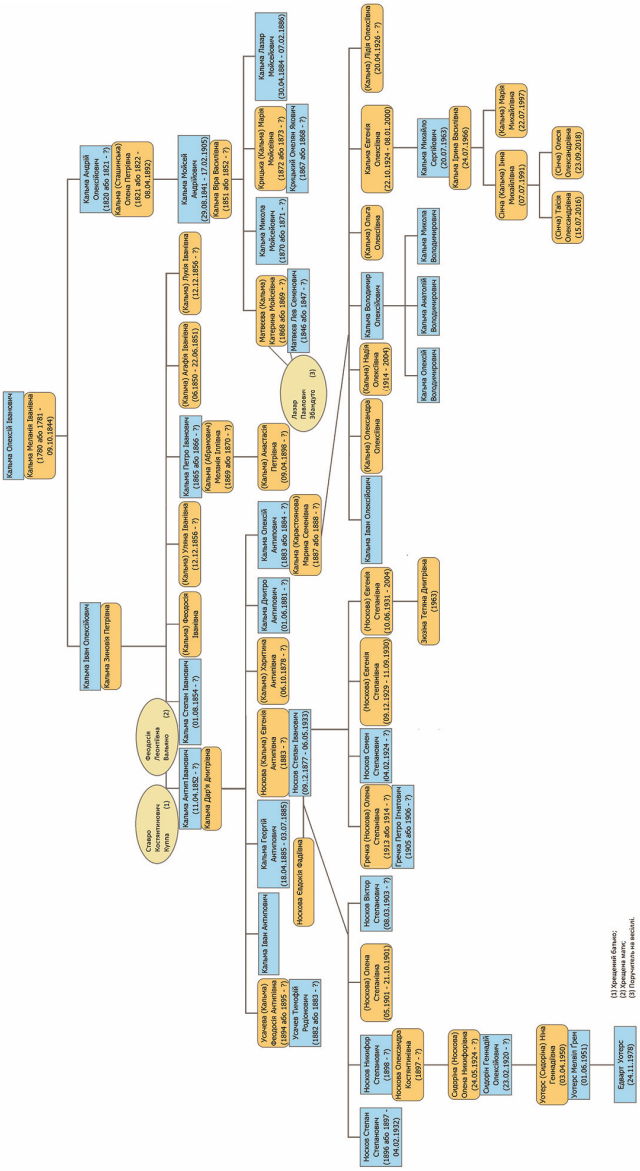
Кальма Олексій Іванович
Кальма Марія Іванівна (1790 або 1791 - 09.10.1844)
Кальма Іван Олексійович
Кальма Зинаїда Петрівна
Кальма Андрій Олексійович (1820 або 1821 - ?)
Кальма (Сташинська) Ольга Петрівна (1821 або 1822 - 08.04.1892)
Кальма Іван Олексійович
Кальма Олена Іванівна (1824 або 1825 - ?)
Кальма Дарія Дмитрівна
Старо Костянтинівська Ірина (1)
Феодосія Василівна Іванівна (2)
Кальма Олена Іванівна (01.06.1854 - ?)
(Кальма) Феодосія Іванівна
(Кальма) Уляна Іванівна (13.12.1858 - ?)
(Кальма) Анна Іванівна (06.1859 - 22.06.1931)
(Кальма) Ганна Іванівна (21.12.1858 - ?)
Кальма Петро Іванович (1845 або 1846 - ?)
Кальма (Абрамова) Мотрона Іллівна (1849 або 1870 - ?)
Кальма Олексій Іванович (1883 або 1884 - ?)
Кальма (Ковальська) Марія Семенівна (1887 або 1888 - ?)
Кальма Дмитро Іванович (01.06.1881 - ?)
(Кальма) Харгітна Антонівна (06.10.1878 - ?)
(Кальма) Анастасія Петрівна (09.04.1898 - ?)
Лазар Павлович Збендро (3)
Матвєєва (Кальма) Катерина Мойсеївна (1846 або 1847 - ?)
Матвєєв Яків Семенович (1846 або 1847 - ?)
Кальма Лазар Мойсейович (20.04.1884 - 07.02.1880)
Кальма Микола Мойсейович (1870 або 1871 - ?)
Кальма (Кальма) Марія Мойсеївна (1872 або 1873 - ?)
Кальма Ірма Василівна (1851 або 1852 - ?)
Кальма Мойсей Андрійович (29.08.1841 - 17.02.1905)
Кальма Олексій Іванович (1867 або 1868 - ?)
Кальма Іван Олексійович
Кальма (Ковальська) Олена Олексіївна (1913 або 1914 - ?)
Грекна Петро Іванович (1909 або 1908 - ?)
Кальма Сергій Олександрович (04.02.1924 - ?)
(Кальма) Олена Сергіївна (09.12.1929 - 11.09.1939)
(Кальма) Надія Сергіївна (10.06.1931 - 2004)
Зюзіна Тетяна Дмитрівна (1953)
Кальма Олександр Сергійович (1914 - 2004)
Кальма Іван Олексійович
(Кальма) Ольга Олексіївна
Кальма Воскресенір Олександрович
Кальма Анатолій Воскресенірович
Кальма Олексій Воскресенірович
Кальма Микола Воскресенірович
(Кальма) Ольга Олексіївна
Кальма Євгенія Олексіївна (22.10.1924 - 08.01.2009)
Кальма Михайло Олексійович (20.07.1963)
Кальма Ірина Василівна (24.03.1966)
(Кальма) Марія Михайлівна (22.07.1997)
Сінка (Кальма) Інна Михайлівна (07.07.1991)
(Сінка) Олеся Олександрівна (23.09.2018)
(Сінка) Тарас Олександрович (15.07.2016)
(Кальма) Лідія Олексіївна (20.04.1926 - ?)
Кальма (Ковальська) Ганна Олексіївна (1914 або 1915 - ?)
Ковальський Сергій Олексійович (1913 або 1914 - ?)
Ковальська Олена Олексіївна (1913 або 1914 - ?)
Ковальський Олексій Олексійович (1913 або 1914 - ?)
Ковальська Ірина

44. Речі греків у експозиції Запорізького обласного краєзнавчого музею

45. Колишній будинок домовласника Патріно

46. Колишній будинок Куппи

47. Будинок, який належав грекам

48. Колишній будинок Куппи

49. Колишній будинок Азовсько-Донського комерційного банку, співзасновником якого був грек Марі Вальяно

50. Колишній будинок Ельмалі (Ельмали)

51. Колишній будинок Пайкосів

52. Пам’ятна дошка на колишньому будинку Пайкосів

53-54. Візит Генерального консула Греції в Маріуполі Елені Георгопулу до Бердянського державного педагогічного університету

55-56. Візит Генерального консула Греції в Маріуполі Грігоріоса Тассіопулоса до Бердянська. Листопад 2019 р.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Свідоцтво, видане Володимиру Хавкіну про складання випускних екзаменів у Бердянській чоловічій гімназії, із оцінкою «4» на екзамені з грецької мови. 21 червня 1879 р. (ДАОО. Ф. 45 (Новоросійський університет). Оп. 19. Спр. 124. («Свідоцтва про звільнення студентів за несплату за слухання лекцій, атестати зрілості і клопотання про зарахування до складу студентів. 1882»). Арк. 231).

2. Пам'ятник на могилі грецького консула М.Г. Пайкоса на бердянському кладовищі. Фото XX ст. (Приватна колекція В.І. Михайличенка).

3. Пам'ятник на могилі Герасима Миколайовича Звороно-Коцегеро, померлого у Бердянську 17 березня 1912 р. (Фото Ігоря Лимана).

4-5. Пам'ятник на склепі Харіклеї Куррі та її дітей в Бердянську. (Фото Ігоря Лимана).

6. Текст на пам'ятнику на склепі Харіклеї Куррі та її дітей, записаний професором Андрієм Білецьким. (Приватна колекція Є.С. Денисова).

7. Портрет Спиридона Спиридоновича Габріелі на пам'ятнику на його могилі в Бердянську. (Фото Ігоря Лимана).

8. Учитель грецької мови Бердянської чоловічої гімназії, поет, композитор Петро Іванович Ніщинський. (Приватна колекція Є.С. Денисова).

9. Свідоцтво, видане Катерині Яківні Стамбо (Стампа) про право працювати домашньою вчителькою. Жовтень 1893 р. (Родинний архів Ірини Плютинської).

10. Повідомлення Бердянської міської управи Катерині Яківні Стампа про збільшення її жалування. (Родинний архів Ірини Плютинської).

11. Повідомлення Бердянської міської управи вчительці І-го жіночого училища Катерині Яківні Стампа про її нагородження за «сумлінну і корисну службу». 23 грудня 1903 р. (Родинний архів Ірини Плютинської).

12. Повідомлення Бердянської повітової училищної ради про винесення вчительці І-го жіночого училища Катерині Яківні

Стамбо (Стампа) подяки. 6 жовтня 1916 р. (Родинний архів Ірини Плютинської).

13-15. Іпатія Стампа. (Родинний архів Ірини Плютинської).

16. Поштова марка з портретом Іпатії Стампа. (Родинний архів Ірини Плютинської).

17-19. Візитівки членів родини Стампа. (Родинний архів Ірини Плютинської).

20-25. Члени родини Стампа. (Родинний архів Ірини Плютинської).

26. Члени родини Пападакі. (Родинний архів Ірини Плютинської).

27-28. Григорій Іванович Пападакі та Анна Матвіївна Пападакі (в дівоцтві – Паремблі). (Родинний архів Ірини Плютинської).

29. Анна Матвіївна Пападакі (в дівоцтві – Паремблі) з дитиною. (Родинний архів Ірини Плютинської).

30. Яків і Арина Стампа. (Родинний архів Ірини Плютинської).

31-35. Сторінки фотоальбому родини Збандутто. (Родинний архів Віктора Добросердова).

36. Метричний запис про хрещення 25 грудня 1894 р. Євгенії, доньки Павла Лазаровича і Євдокії Костянтинівни Збандутто. (ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 45 («Покровська церква м. Бердянськ. 1893, 1894»). Арк. 97 зв.-98).

37. Метричний запис про хрещення 14 листопада 1895 р. Івана, сина Георгія Івановича Грієвза і Віри Лазарівни Грієвз (в дівоцтві – Збандутто). (ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 46 («Покровська церква м. Бердянськ. 1895»). Арк. 40 зв.-41).

38. Георгій Збандутто. (Фотографія, зроблена С.Я. Берманом. До приватної колекції Є.С. Денисова передала Ольга Ольшанська).

39. Малюнок авторства Георгія Збандутто. (До приватної колекції Є.С. Денисова передала Ольга Ольшанська).

40. Нотаріус Віктор Ольшанський, родич сім'ї Збандутто. Січень 1899 р. (До приватної колекції Є.С. Денисова передала Ольга Ольшанська).

41. Олена Ольшанська, родичка сім'ї Збандутто. Березень 1899 р. (До приватної колекції Є.С. Денисова передала Ольга Ольшанська).

42. Олена Ольшанська, родичка сім'ї Збандутто. (До приватної колекції Є.С. Денисова передала Ольга Ольшанська).

43. Генеалогічне дерево родини Кальма, члени якої були в духовній спорідненості з родинами Вальяно і Куппа (Склали Ігор Лиман і Марія Кальма).

44. Речі греків у експозиції Запорізького обласного краєзнавчого музею. (Фото Ігоря Лимана).

45. Колишній будинок домовласника Патріно. Вулиця Пушкіна 2. (Фото Ігоря Лимана).

46. Колишній будинок Куппи. Вулиця Університетська 9. (Фото Ігоря Лимана).

47. Будинок, який, згідно з «Переліком будівель – пам'яток місцевого значення, що мають архітектурну, історичну та культурну цінність», затвердженим рішенням виконавчого комітету Бердянської міської ради від 24 березня 2009 р. № 126, належав грекам. Вулиця Університетська 15. (Фото Ігоря Лимана).

48. Колишній будинок Куппи. Вулиця Університетська 21. (Фото Ігоря Лимана).

49. Колишній будинок Азовсько-Донського комерційного банку, співзасновником якого був грек Марі Вальяно. Вулиця Університетська 29. (Фото Ігоря Лимана).

50. Колишній будинок Ельмалі (Ельмали). Західний проспект 19 / вулиця Ля-Сейнська 1. (Фото Ігоря Лимана).

51. Колишній будинок Пайкосів. Вулиця Університетська 14 / проспект Праці 39. (Фото Ігоря Лимана).

52. Пам'ятна дошка на колишньому будинку Пайкосів. Вулиця Університетська 14 / проспект Праці 39.

53-54. Візит Генерального консула Греції в Маріуполі Елені Георгопулу до Бердянського державного педагогічного університету. 21 вересня 2017 р.

55-56. Візит Генерального консула Греції в Маріуполі Грігоріоса Тассіопулоса до Бердянська. 18 листопада 2019 р.

СПИСКИ ІНОЗЕМНИХ КОНСУЛІВ У БЕРДЯНСЬКУ В XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Ім'я консула	Країна, яку представляв	Роки служби
Фредерік Розоалі (Федеріко Регоалі) (віце-консул)	Сардинія	1836[1540], 1839[1541], 1845[1542], 1850[1543], 1852[1544]
Яків (Джакомо) Тальяф(ф)еро	Сицилія	1840[1545], 1842[1546], 1843[1547]

[1540] Феденко Олена Олексіївна. *Роль італійської громади Одеси в соціально-економічному житті Наддніпрянської України наприкінці XVIII – початку XX ст*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Спеціальність 07.00.01, історія України (Одеса, 2018). С. 107.

[1541] Феденко Олена Олексіївна. *Роль італійської громади Одеси в соціально-економічному житті Наддніпрянської України наприкінці XVIII – початку XX ст.* Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Спеціальність 07.00.01, історія України (Одеса, 2018). С. 267.

[1542] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 160.

[1543] Феденко Олена Олексіївна. *Роль італійської громади Одеси в соціально-економічному житті Наддніпрянської України наприкінці XVIII – початку XX ст.* Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Спеціальність 07.00.01, історія України (Одеса, 2018). С. 107.

[1544] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 3. Арк. 86 зв.-87; Феденко Олена Олексіївна. *Роль італійської громади Одеси в соціально-економічному житті Наддніпрянської України наприкінці XVIII – початку XX ст.* Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Спеціальність 07.00.01, історія України (Одеса, 2018). С. 112.

[1545] Феденко О.О. «Відкриття дипломатичних представництв Королівства обох Сицилій в портах Російської імперії на Чорному та Азовському морях», *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: збірка наукових праць*. Вип. 6 / відп. ред. М.І. Михайлуца (Херсон: ФОП Грінь Д.С., 2017). С. 379.

[1546] Феденко Олена Олексіївна. *Роль італійської громади Одеси в соціально-економічному житті Наддніпрянської України наприкінці*

(консул)		
Сімон Тальяф(ф)еро (віце-консул)	Сицилія	1848[1548]
Ян Гаспар Іванчич (Jean Gaspar Ivancitsch, Giovanni Gasparo Ivancich) (віце-консул)	Швеція і Норвегія	1848[1549], 1861[1550], 1862[1551], 1863[1552], 1864[1553], 1865[1554], 1866[1555], 1867[1556], 1868[1557], 1869[1558], 1870[1559], 1871[1560],

XVIII – початку XX ст. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Спеціальність 07.00.01, історія України (Одеса, 2018). С. 107.

[1547] Михайличенко В., Денисов Е., Тишаков Н. *Бердянск. Взгляд через столетия* (Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010). С. 136.

[1548] Феденко Олена Олексіївна. *Роль італійської громади Одеси в соціально-економічному житті Наддніпрянської України наприкінці XVIII – початку XX ст.* Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Спеціальність 07.00.01, історія України (Одеса, 2018). С. 270.

[1549] List of ambassadors of Sweden to Ukraine [Електронний ресурс] // URL: https://www.revolvy.com/page/List-of-ambassadors-of-Sweden-to-Ukraine (Дата звернення: 3.07.2019).

[1550] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1861), p. 67.

[1551] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1862* (Saint-Petersbourg: imprimerie de Hogenfelden et Com, 1862), p. 67.

[1552] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1863* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1863), p. 83.

[1553] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1864* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1864), p. 83.

[1554] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1865* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1865), p. 83.

[1555] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1866* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1866), p. 79.

[1556] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1867* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1867), p. 79.

[1557] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1868. 8e année* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1868), p. 79.

[1558] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie, pour l'année 1869* (Saint-Petersbourg: Imprimerie du Journal de St-Petersbourg, 1869), p. 88.

		1873[1561], 1874[1562], 1882[1563], 1884[1564], 1889[1565]
Луїджи Кулізіч (віце-консул)	Сардинія	1850[1566]
Франсуа Бонне (François Bonnet) (консульський агент, віце-консул)	Франція	1853[1567], 1858[1568], 1861[1569], 1862[1570], 1863[1571], 1864[1572]

[1559] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1870* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1870), p. 87.
[1560] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1871* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1871), p. 87.
[1561] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1873* (Saint-Petersbourg, 1873), p. 85.
[1562] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1874* (Saint-Petersbourg, 1874), p. 85.
[1563] Annuaire diplomatique et consulaire des etats des deux mondes. Supplément à l'Almanach de Gotha (Gotha, 1882), p. 218.
[1564] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1884* (Saint-Petersbourg, 1884), p. 85.
[1565] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1888-1889* (Saint-Petersbourg, 1889), p. 161.
[1566] Феденко Олена Олексіївна. *Роль італійської громади Одеси в соціально-економічному житті Наддніпрянської України наприкінці XVIII – початку XX ст.* Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Спеціальність 07.00.01, історія України (Одеса, 2018). С. 107.
[1567] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 4. Арк. 108 зв.-109.
[1568] *Annuaire Diplomatique de l'Empire Francais pour l'année 1858* (Paris-Strasbourg, 1858), p. 34.
[1569] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1861), p. 56.
[1570] *Annuaire Diplomatique de l'Empire Francais pour l'année 1862* (Paris-Strasbourg, 1862), p. 43; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1862* (Saint-Petersbourg: imprimerie de Hogenfelden et Com, 1862), p. 56.
[1571] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1863* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1863), p. 71.
[1572] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1864* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1864), p. 71.

Лоренцо Тубіно (Tubino) (віце-консул)	Сардинія	1854[1573], 1861[1574], 1862[1575]
Михайло Григорович (Георгійович, Єгорович) Пайкос (консул, віце-консул)	Греція	1855[1576], 1857[1577], 1863[1578], 1865[1579], 1866[1580], 1872[1581], 1873[1582], 1876[1583], 1877[1584]
Ніколас Лучич (Nicolas Lucich) (віце-консул)	Данія	1856[1585], 1861[1586], 1862[1587], 1863[1588], 1864[1589], 1865[1590],

[1573] Феденко Олена Олексіївна. *Роль італійської громади Одеси в соціально-економічному житті Наддніпрянської України наприкінці XVIII – початку XX ст.* Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Спеціальність 07.00.01, історія України (Одеса, 2018). С. 107.

[1574] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1861), p. 65.

[1575] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1862* (Saint-Petersbourg: imprimerie de Hogenfelden et Com, 1862), p. 65.

[1576] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 5. Арк. 199 зв.

[1577] Крыжановский Василий. «11-го марта», *Одесский Вестник*. № 33. 21.III.1857. С. 160.

[1578] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 10. Арк. 66 зв.-67.

[1579] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 76, 109.

[1580] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 126.

[1581] *Новороссийский календарь на 1873 г.* / Под ред. В. Михневича (Одесса: Тип. П. Францова, 1872). С. 97.

[1582] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 20. Арк. 79 зв.-80.

[1583] *Одесский Вестник.* № 72. 1.IV.1876. С. 3.

[1584] Крыжановский Василий. «2-го апреля 1877 г.», *Одесский Вестник.* № 74. 9.IV.1877. С. 3.

[1585] *The Edinburgh Gazette* (June 6, 1856), p. 511.

[1586] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1861), p. 53.

		1866[1591], 1867[1592], 1868[1593], 1869[1594], 1870[1595], 1871[1596], 1873[1597], 1874[1598]
Ян Гаспар Іванчич (Jean Gaspar Ivancitsch) (консул, консульський агент)	Австрія	1857[1599], 1861[1600], 1862[1601], 1863[1602], 1864[1603], 1865[1604], 1866[1605], 1867[1606], 1868[1607]

[1587] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1862* (Saint-Petersbourg: imprimerie de Hogenfelden et Com, 1862), p. 53.
[1588] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1863* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1863), p. 68.
[1589] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1864* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1864), p. 68.
[1590] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1865* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1865), p. 66.
[1591] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1866* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1866), p. 65.
[1592] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1867* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1867), p. 66.
[1593] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1868. 8e année* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1868), p. 66.
[1594] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1869* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1869), p. 77.
[1595] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1870* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1870), p. 77.
[1596] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1871* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1871), p. 78.
[1597] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1873* (Saint-Petersbourg, 1873), p. 76.
[1598] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1874* (Saint-Petersbourg, 1874), p. 76.
[1599] Державний архів Одеської області. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 195. Спр. 894 (1857 р.) (По представлению Таврического губернского правления об имуществе, оставшемся после смерти Бердянского 3-й гильдии иностранного гостя Христофора Перановича и о взятии этого имущества в заведование Австрийским консульским агентом Иванчичем, также о денежной претензии казенных крестьян Притула и Резуна на имущество). 198 арк.
[1600] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1861), p. 49.

Франсуа Бонне (François Bonnet) (консул)	Бельгія	1858[1608], 1859[1609], 1860[1610], 1861[1611], 1862[1612], 1863[1613], 1864[1614]

[1601] Державний архів Одеської області. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 42. Спр. 114 (1862 р.) (Об освобождении от постойной повинности дома, принадлежащего Австрийскому консульскому агенту в Бердянске Иванчичу). 8 арк.; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1862* (Saint-Petersbourg: imprimerie de Hogenfelden et Com, 1862), p. 49.

[1602] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1863* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1863), p. 64.

[1603] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1864* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1864), p. 64.

[1604] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1865* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1865), p. 63.

[1605] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1866* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1866), p. 62; Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 142.

[1606] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1867* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1867), p. 63.

[1607] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1868. 8e année* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1868), p. 63.

[1608] Державний архів Одеської області. Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). Оп. 94. Спр. 19: Спр. 210 (1858 р.) (О междуусобиях портового начальника г. Бердянска и порта с тамошним Бельгийским консулом Бонне). [Справа не збереглась].

[1609] *Recueil Consulaire Belge* (Bruxelles, 1859), Tome V, p. VII; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1859 (Gotha: Justus Perthes, 1859), p. 703.

[1610] *Recueil Consulaire Belge* (Bruxelles, 1860), Tome VI, p. IX; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1860 (Gotha: Justus Perthes, 1860), p. 715.

[1611] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1861), p. 51; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1861 (Gotha: Justus Perthes, 1861), p. 744.

Роберт Вільям Камбербетч (Cumberbatch) (консул)	Велика Британія	1858[1615], 1859[1616], 1860[1617], 1861[1618], 1862[1619], 1863[1620] і 1864[1621]

[1612] *Recueil Consulaire Belge* (Bruxelles, 1862), Tome VIII, p. XIII; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1862 (Gotha: Justus Perthes, 1862), p. 781; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1862* (Saint-Petersbourg: imprimerie de Hogenfelden et Com, 1862), p. 51.

[1613] *Recueil Consulaire Belge* (Bruxelles, 1863), Tome IX, p. XIII; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1863 (Gotha: Justus Perthes, 1863), p. 815; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1863* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1863), p. 66.

[1614] Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1864 (Gotha: Justus Perthes, 1864), p. 845; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1864* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1864), p. 66; GStA PK, III, HA MdA II Nr. 456: Konsulate in Kertsch auf der Krim und in Berdjansk, S. 118.

[1615] "Foreign-Office, January 12, 1858", *The London Gazette* (January 22, 1858), p. 310; "Postscript.", *The Spectator* (January 23, 1858), p. 87; "Foreign Office", *Morning Advertiser* (January 23, 1858), p. 2; *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1860), p. 41; *The Foreign Office List, forming a complete British Diplomatic and Consular Handbook with maps, showing where Her Majesty\s Ambassadors, Ministers, Consuls, and others, are resident abroad; together with a list of foreign diplomatic and Consular representatives resident within the Queen's Dominions. January 1865.* Compiled by Edward Hertslet (London: Harrison, 59, Pall Mall, 1865), p. 75.

[1616] Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1859 (Gotha: Justus Perthes, 1859), p. 704.

[1617] *FO 65/559 – Consuls Michele and Cumberbatch* // The National Archives [Електронний ресурс] // URL: http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C254405 (Дата звернення: 18.05.2015); Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1860 (Gotha: Justus Perthes, 1860), p. 717.

[1618] *FO 65/590 – Consuls at Berdiansk, Soukhoum-Kalé, Poti; Cumberbatch, Dickson, Lloyd* // The National Archives [Електронний ресурс] // URL: http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C254436 (Дата звернення: 18.05.2015); Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1861 (Gotha: Justus Perthes, 1861), p. 745.

Ч. Сандріні (Ch. Sandrini) (віце-консул)	Тоскана	1858[1622], 1861[1623], 1862[1624]
Корнеліус Янцен (консульський агент)	Пруссія	1859[1625], 1861[1626], 1862[1627], 1863[1628], 1864[1629], 1865[1630],

[1619] *FO 65/617 – Consuls at Berdiansk, Helsingfors, Taganrog; Cumberbatch, Crowe, Carruthers* // The National Archives [Електронний ресурс] // URL: http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C254463 (Дата звернення: 18.05.2015); *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1862), p. 225; *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1863), p. 342; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1862 (Gotha: Justus Perthes, 1862), p. 782; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1862* (Saint-Petersbourg: imprimerie de Hogenfelden et Com, 1862), p. 58.

[1620] *FO 65/645 – Consuls at St. Petersburg, Berdiansk; Michele, Hill, Cumberbatch* // The National Archives [Електронний ресурс] // URL: http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C254491 (Дата звернення: 18.05.2015); *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1864), p. 262; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1863 (Gotha: Justus Perthes, 1863), p. 816; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1863* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1863), p. 72.

[1621] *FO 65/670 – Consuls at St. Petersburg, Berdiansk; Michele, Hill, Cumberbatch, Zohrab, Wagstaffe* // The National Archives [Електронний ресурс] // URL: http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C254516 (Дата звернення: 18.05.2015); Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1864 (Gotha: Justus Perthes, 1864), p. 846; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1864* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1864), p. 72; *The Foreign Office List, forming a complete British Diplomatic and Consular Handbook with maps, showing where Her Majesty\s Ambassadors, Ministers, Consuls, and others, are resident abroad; together with a list of foreign diplomatic and Consular representatives resident within the Queen's Dominions. January 1865.* Compiled by Edward Hertslet (London: Harrison, 59, Pall Mall, 1865), p. 75.

[1622] *Rigaische Stadtblätter*, № 7 (13. Februar 1858), S. 55.

[1623] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1861), p. 67.

[1624] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1862* (Saint-Petersbourg: imprimerie de Hogenfelden et Com, 1862), p. 67.

		1866[1631], 1867[1632], 1868[1633], 1869[1634]
Корнеліус Янцен (віце-консул)	Мекленбург-Шверін	1861[1635], 1862[1636], 1863[1637], 1864[1638], 1865[1639], 1866[1640], 1867[1641], 1868[1642], 1869[1643]

[1625] GStA PK, III, HA MdA II Nr. 456: Konsulate in Kertsch auf der Krim und in Berdjansk, S. 124-125.
[1626] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1861), p. 64; *Preussischen Handels-Archiv*, № 3 (1861), Beilage, S. 56.
[1627] GStA PK, III, HA MdA II Nr. 456: Konsulate in Kertsch auf der Krim und in Berdjansk, S. 145, 147, 148; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1862* (Saint-Petersbourg: imprimerie de Hogenfelden et Com, 1862), p. 64.
[1628] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1863* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1863), p. 80.
[1629] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1864* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1864), p. 80.
[1630] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1865* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1865), p. 80.
[1631] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1866* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1866), p. 77.
[1632] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1867* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1867), p. 76.
[1633] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1868. 8e année* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1868), p. 76.
[1634] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie, pour l'année 1869* (Saint-Petersbourg: Imprimerie du Journal de St-Petersbourg, 1869), p. 83.
[1635] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1861), p. 60; *Regierungs-Blatt für das Großherzogthum Mecklenburg-Schwerin* (Schwerin, 1861), S. XX; *Rigaische Stadtblätter*, № 44 (2. November 1861), S. 404.
[1636] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1862* (Saint-Petersbourg: imprimerie de Hogenfelden et Com, 1862), p. 60.
[1637] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1863* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1863), p. 76.
[1638] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1864* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1864), p. 76.

Луї Граффані (Louis Graffagni) (віце-консул)	Сицилія	1861[1644], 1862[1645]
Михайло Григорович (Георгійович, Єгорович) Пайкос (Paicos) (віце-консул,	Нідерланди	1861[1646], 1862[1647], 1863[1648], 1864[1649], 1865[1650], 1866[1651], 1867[1652], 1868[1653], 1869[1654],

[1639] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1865* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1865), p. 75.
[1640] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1866* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1866), p. 73.
[1641] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1867* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1867), p. 73.
[1642] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1868. 8e année* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1868), p. 73.
[1643] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie, pour l'année 1869* (Saint-Petersbourg: Imprimerie du Journal de St-Petersbourg, 1869), p. 83.
[1644] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1861), p. 54.
[1645] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1862* (Saint-Petersbourg: imprimerie de Hogenfelden et Com, 1862), p. 54.
[1646] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1861), p. 62.
[1647] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1862* (Saint-Petersbourg: imprimerie de Hogenfelden et Com, 1862), p. 62.
[1648] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 10. Арк. 66 зв.-67; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1863* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1863), p. 78.
[1649] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1864* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1864), p. 78.
[1650] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1865* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1865), p. 77.
[1651] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1866* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1866), p. 74.
[1652] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1867* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1867), p. 74.
[1653] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1868. 8e année* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1868), p. 74.
[1654] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie, pour l'année 1869* (Saint-Petersbourg: Imprimerie du Journal de St-Petersbourg, 1869), p. 84.

консул)		1870[1655], 1871[1656], 1872[1657], 1873[1658], 1874[1659], 1882[1660], 1884[1661], 1889[1662], 1891[1663]
Іван Федорович Геммерле (Johan, Jean Haemmerle) (консул)	Пруссія	1861[1664], 1862[1665], 1863[1666], 1864[1667], 1865[1668], 1866[1669], 1867[1670], 1868[1671], 1869[1672]

[1655] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1870* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1870), p. 83.
[1656] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1871* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1871), p. 84.
[1657] *Новороссийский календарь на 1873 г.* / Под ред. В. Михневича (Одесса: Тип. П. Францова, 1872). С. 97.
[1658] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1873* (Saint-Petersbourg, 1873), p. 82.
[1659] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1874* (Saint-Petersbourg, 1874), p. 82.
[1660] Annuaire diplomatique et consulaire des etats des deux mondes. Supplément à l'Almanach de Gotha (Gotha, 1882), p. 218.
[1661] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1884* (Saint-Petersbourg, 1884), p. 82.
[1662] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1888-1889* (Saint-Petersbourg, 1889), p. 158.
[1663] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1891-1892* (Saint-Petersbourg, 1892), p. 190; ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 38. Арк. 191 зв.-192.
[1664] GStA PK, III, HA MdA II Nr. 456: Konsulate in Kertsch auf der Krim und in Berdjansk, S. 132, 133; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1861), p. 64.
[1665] GStA PK, III, HA MdA II Nr. 456: Konsulate in Kertsch auf der Krim und in Berdjansk, S. 148-151, 164-165; *Preussischen Handelsarchiv*, № 3 (17 Januar 1862), Beilage, S. 5; *Königlich Preusischer Staats-Anzeigen*, № 273 (November 21, 1862), S. 2007; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1862* (Saint-Petersbourg: imprimerie de Hogenfelden et Com, 1862), p. 64.
[1666] *Preussischen Handels-Archiv*, № 1 (1863), Beilage, S. 5; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1863 (Gotha: Justus Perthes, 1863), p. 818; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1863* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1863), p. 80.

Вільям Георг Вагстаф (Wagstaff)	Велика Британія	1864[1673], 1865[1674], 1874[1675], 1875[1676], 1876[1677]

[1667] *Preussischen Handels-Archiv*, № 21 (1864), Beilage, S. 5; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1864 (Gotha: Justus Perthes, 1864), p. 848; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1864* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1864), p. 80.

[1668] Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1865 (Gotha: Justus Perthes, 1865), p. 878; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1865* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1865), p. 80.

[1669] *Preussischen Handels-Archiv*, № 4 (1866), Beilage, S. 5; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1866* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1866), p. 76.

[1670] *Preussischen Handels-Archiv*, № 3 (1867), Beilage, S. 5; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1867* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1867), p. 76.

[1671] *Bundesgesetzblatt des Norddeutschen Bundes Band*, № 19 (Juni 1868), S. 341-342; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 252115; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1868. 8e année* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1868), p. 76.

[1672] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie, pour l'année 1869* (Saint-Petersbourg: Imprimerie du Journal de St-Petersbourg, 1869), p. 86.

[1673] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1865), p. 118.

[1674] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1865), p. 13-14; *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1866), p. 13.

[1675] *FO 65/892 – Consuls at Berdiansk, Kertch, Viborg, Helsingfors, Archangel; Zohrab, Wagstaff, Barrow, Lorrentz, Campbell, Birse, Vice-Consul at Theodosia; Barker, Political, Consular and Commercial* // The National Archives [Електронний ресурс] // URL: http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C254738 (Дата звернення: 18.05.2015).

[1676] *FO 65/918 – Consuls at St. Petersburg, Taganrog; Michell, Acting-Consul Michell, Carruthers, Vice-Consuls at Berdiansk, Poti; Wagstaff, Gardner, Consular and Commercial* // The National Archives [Електронний ресурс] // URL: http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C254764 (Дата звернення: 18.05.2015); *Rigaische Stadtblätter*, № 7 (20. Februar 1875), S. 80.

(консул, віце-консул)		
Луїз Кауфман (Louis Kauffmann) (консул)	Бельгія	1864[1678], 1865[1679], 1866[1680], 1867[1681], 1868[1682], 1869[1683], 1870[1684], 1871[1685]
Джеймс Ернест Наполеон Зораб (Zowrob, Zohrob,	Велика Британія	1864[1686], 1865[1687], 1866[1688], 1867[1689], 1868[1690], 1869[1691],

[1677] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1875), p. 1288; *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1876), p. 1557.

[1678] *Recueil Consulaire Belge* (Bruxelles, 1864), Tome X, p. XIII.

[1679] *Recueil Consulaire Belge* (Bruxelles, 1865), Tome XI, p. 13, 270; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1865 (Gotha: Justus Perthes, 1865), p. 875; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1865* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1865), p. 64.

[1680] *Recueil Consulaire Belge* (Bruxelles, 1866), Tome XII, p. 13; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1866* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1866), p. 63.

[1681] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1867* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1867), p. 64.

[1682] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1868. 8e année* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1868), p. 64.

[1683] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1869* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1869), p. 75.

[1684] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1870* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1870), p. 75.

[1685] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1871* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1871), p. 76.

[1686] *The Foreign Office List, forming a complete British Diplomatic and Consular Handbook with maps, showing where Her Majesty\s Ambassadors, Ministers, Consuls, and others, are resident abroad; together with a list of foreign diplomatic and Consular representatives resident within the Queen's Dominions. January 1865.* Compiled by Edward Hertslet (London: Harrison, 59, Pall Mall, 1865), p. 35.

[1687] *FO 65/689 – Consuls at Odessa, Kherson, Berdiansk, Taganrog; Murray, Stevens, Wagstaff, Zohrab, Carruthers* // The National Archives [Електронний ресурс] // URL: http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C254535 (Дата звернення: 18.05.2015); Баханов К.А., Лыман И.И. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского.*

Zohrab) (консул)		1870[1692], 1871[1693], 1872[1694], 1873[1695], 1874[1696]

Крыжановский В.К. Дневники (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 105; Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1865 (Gotha: Justus Perthes, 1865), p. 876; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1865* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1865), p. 71; *The Foreign Office List, forming a complete British Diplomatic and Consular Handbook with maps, showing where Her Majesty\s Ambassadors, Ministers, Consuls, and others, are resident abroad; together with a list of foreign diplomatic and Consular representatives resident within the Queen's Dominions. January 1865.* Compiled by Edward Hertslet (London: Harrison, 59, Pall Mall, 1865), p. 35.

[1688] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1866), p. 51; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1866* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1866), p. 69.

[1689] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1867), p. 119; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1867* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1867), p. 70.

[1690] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1868), p. 125; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1868. 8e année* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1868), p. 70.

[1691] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1869), p. 500; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1869* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1869), p. 80.

[1692] *FO 65/810 – Consuls at Warsaw, Helsingfors, Berdiansk, Poti; Mansfield, Campbell, Zohrab, Wilkinson* // The National Archives [Електронний ресурс] // URL: http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C254656 (Дата звернення: 18.05.2015), *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1870* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1870), p. 80.

[1693] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1872), p. 487; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1871* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1871), p. 81; Almanach de Gotha. Annuaire généalogique, diplomatique et statistique. 1871 (Gotha: Justus Perthes, 1871), p. 691.

Л. Кауфман (L. Kaufmann) (консульський агент)	Франція	1865[1697], 1866[1698], 1867[1699], 1868[1700], 1869[1701], 1870[1702], 1871[1703], 1873[1704], 1874[1705]
Л. Тубіно (Laur. Tubino) (консул, віце-консул)	Італія	1865[1706], 1866[1707], 1867[1708], 1868[1709], 1869[1710], 1870[1711], 1871[1712], 1874[1713]

[1694] *Новороссийский календарь на 1873 г.* / Под ред. В. Михневича (Одесса: Тип. П. Францова, 1872). С. 97.

[1695] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1873), p. 1002; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1873* (Saint-Petersbourg, 1873), p. 79.

[1696] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1874), p. 853; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1874* (Saint-Petersbourg, 1874), p. 79.

[1697] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1865* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1865), p. 69.

[1698] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1866* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1866), p. 67.

[1699] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1867* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1867), p. 68.

[1700] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1868. 8e année* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1868), p. 68.

[1701] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1869* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1869), p. 79.

[1702] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1870* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1870), p. 79.

[1703] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1871* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1871), p. 80.

[1704] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1873* (Saint-Petersbourg, 1873), p. 78.

[1705] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1874* (Saint-Petersbourg, 1874), p. 78.

[1706] Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique. 1865 (Gotha: Justus Perthes, 1865), p. 877.

[1707] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1866* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1866), p. 71.

[1708] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1867* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1867), p. 71.

Ансальді (Ансалді, J. B. Ansaldi) (консул)	Італія	1866[1714], 1867[1715], 1868[1716], 1869[1717], 1870[1718], 1871[1719], 1872[1720], 1874[1721], 1875[1722]
Луї Граффані (Louis Graffagni) (віце-консул)	Римська держава	1866[1723], 1867[1724], 1868[1725], 1869[1726], 1870[1727], 1871[1728], 1873[1729], 1874[1730]

[1709] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1868. 8e année* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1868), p. 71.
[1710] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1869* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1869), p. 82.
[1711] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1870* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1870), p. 81.
[1712] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1871* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1871), p. 82.
[1713] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1874* (Saint-Petersbourg, 1874), p. 80.
[1714] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1866* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1866), p. 71.
[1715] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1867* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1867), p. 71.
[1716] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1868. 8e année* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1868), p. 71.
[1717] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1869* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1869), p. 82.
[1718] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1870* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1870), p. 81; Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 181.
[1719] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1871* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1871), p. 82; Almanach de Gotha. Annuaire généalogique, diplomatique et statistique. 1871 (Gotha: Justus Perthes, 1871), p. 692.
[1720] *Новороссийский календарь на 1873 г.* / Под ред. В. Михневича (Одесса: Тип. П. Францова, 1872). С. 97.
[1721] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1874* (Saint-Petersbourg, 1874), p. 80.
[1722] Almanach de Gotha. Annuaire généalogique, diplomatique et statistique. 1875 (Gotha: Justus Perthes, 1875), p. 793.

Іван Федорович Геммерле (Johan, Jean Haemmerle, Hemmerle) (консул, консульський агент)	Бельгія	1867[1731], 1868[1732], 1869[1733], 1870[1734], 1871[1735], 1872[1736]
Іван Федорович Геммерле (Johan, Jean Haemmerle)	Північно-німецький	1868[1737], 1869[1738], 1870[1739], 1871[1740]

[1723] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1866* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1866), p. 77.
[1724] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1867* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1867), p. 67.
[1725] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1868. 8e année* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1868), p. 67.
[1726] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1869* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1869), p. 78.
[1727] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1870* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1870), p. 78.
[1728] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1871* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1871), p. 79.
[1729] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1873* (Saint-Petersbourg, 1873), p. 77.
[1730] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1874* (Saint-Petersbourg, 1874), p. 77.
[1731] *Recueil Consulaire Belge* (Bruxelles, 1867), Tome XIII, p. 13; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1867* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1867), p. 64.
[1732] *Recueil Consulaire Belge* (Bruxelles, 1868), Tome XIV, p. 13; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1868. 8e année* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1868), p. 64.
[1733] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1869* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1869), p. 75.
[1734] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1870* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1870), p. 75.
[1735] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1871* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1871), p. 76; Almanach De Gotha. Annuaire généalogique, diplomatique et statistique. 1871 (Gotha: Justus Perthes, 1871), p. 690.
[1736] *Recueil Consulaire Belge* (Bruxelles, 1872), Tome XVIII, p. 754.
[1737] *Bundesgesetzblatt des Norddeutschen Bundes Band*, № 19 (Juni 1868), S. 341-342; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 252115.

(консул)	союз	
Ян Гаспар Іванчич (Jean Gaspar Ivancitsch) (консул, консульський агент)	Австро-Угорщина	1869[1741], 1870[1742], 1871[1743], 1872[1744], 1873[1745], 1874[1746], 1882[1747], 1884[1748]
Євген Драшкович (Ойген Драсковиц, E. Draskowitsch)	Данія	1869[1749], 1870[1750], 1872[1751], 1884[1752]

[1738] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 252115.

[1739] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 252115; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1870* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1870), p. 85.

[1740] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 252115; Almanach De Gotha. Annuaire généalogique, diplomatique et statistique. 1871 (Gotha: Justus Perthes, 1871), p. 691.

[1741] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1869* (Saint-Petersbourg: imprimerie de F.Bellizard, 1869), p. 73.

[1742] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1870* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1870), p. 73.

[1743] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1871* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1871), p. 75.

[1744] *Новороссийский календарь на 1873 г.* / Под ред. В. Михневича (Одесса: Тип. П. Францова, 1872). С. 97.

[1745] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1873* (Saint-Petersbourg, 1873), p. 73.

[1746] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1874* (Saint-Petersbourg, 1874), p. 73.

[1747] *Annuaire diplomatique et consulaire des etats des deux mondes. Supplément à l'Almanach de Gotha* (Gotha, 1882), p. 215.

[1748] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1884* (Saint-Petersbourg, 1884), p. 73.

[1749] Малиновская Е.С. «К вопросу об иностранных консульствах в Таврической губернии во второй половине XIX – начале XX веков», *Причерноморье. История, политика, культура*. Выпуск XII (V). Серия Б. 2013. С. 71; ДААРК. Ф. 26 (Канцелярия Таврического губернатора). Оп. 1. Спр. 25140 («О признании Драсковича датским вице-консулом в Бердянске (24.06.1869 г.)».

[1750] *Rigaische Stadtblätter*, № 23 (11. Juni 1870), S. 220.

[1751] *Новороссийский календарь на 1873 г.* / Под ред. В. Михневича (Одесса: Тип. П. Францова, 1872). С. 97.

(віце-консул)		
Іванчич (J. G. Ivancich) (віце-консул)	Туреччина	1870[1753], 1872[1754], 1873[1755], 1874[1756]
Іванчич (Ivancicz, Ivancick, G. Ivanovitch) (віце-консул)	Іспанія	1870[1757], 1873[1758], 1874[1759], 1882[1760], 1884[1761]
Іван Федорович Геммерле (Jean Haemmerle) (консул)	Німеччина	1871[1762], 1872[1763], 1873[1764], 1874[1765], 1875[1766], 1876[1767], 1877[1768]

[1752] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1884* (Saint-Petersbourg, 1884), p. 75.

[1753] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 166.

[1754] *Annuaire diplomatique de l'Empire Ottoman. 1872-73* (Constantinople: Typographie et Lithographie Centrales, 1872), p. 15.

[1755] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1873* (Saint-Petersbourg, 1873), p. 86.

[1756] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1874* (Saint-Petersbourg, 1874), p. 86.

[1757] Баханов Константин, Лыман Игорь. *Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники* (Запорожье: Просвіта, 2002). С. 166.

[1758] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1873* (Saint-Petersbourg, 1873), p. 76.

[1759] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1874* (Saint-Petersbourg, 1874), p. 76.

[1760] Annuaire diplomatique et consulaire des etats des deux mondes. Supplément à l'Almanach de Gotha (Gotha, 1882), p. 216.

[1761] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1884* (Saint-Petersbourg, 1884), p. 76.

[1762] *Deutsches Reichsgesetzblatt Band*, № 39 (1871), S. 338-339; Berlin – Da Archiv: Preußisches Geheimes Staatsarchiv Berlin-Dahlem Rep. XI, Rußland D: Intercessionalia 1817 I. AA II Rep. 6, Preuß. Consuln Rußl. 8 II Rep. 96 Rußl. 56 L. Rep. XI, Rußland D: Intercessionalia 1770-74; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 252115; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1871* (Saint-Petersbourg: imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1871), p. 74.

[1763] *Новороссийский календарь на 1873 г.* / Под ред. В. Михневича (Одесса: Тип. П. Францова, 1872). С. 97; *Deutscher Reichs-Anzeiger und*

Іван Францович (Жан Франсуа, Jean) Бонне (Bonnet) (консульський агент, віце-	Франція	1872[1769], 1876[1770], 1877[1771], 1880[1772], 1882[1773], 1883[1774], 1884[1775], 1885[1776], 1886[1777],

Königlich Preussischer Staats-Anzeiger, № 27 (Berlin, 31 Januar 1872), S. 595; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 252115; *Verzeichniss der Kaiserlich Deutschen Consulate. Januar 1872. Auswärtiges amt des Deutschen Reiches* (Berlin, 1872), S. 25.

[1764] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 252115; *Verzeichniss der Kaiserlich Deutschen Consulate. Januar 1873. Auswärtiges amt des Deutschen Reiches* (Berlin, 1873), S. 28; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1873* (Saint-Petersbourg, 1873), p. 72.

[1765] *Handbuch für das Deutsche Reich* (Berlin, 1874), S. 72; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 252115; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1874* (Saint-Petersbourg, 1874), p. 72.

[1766] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 252115; Almanach de Gotha. Annuaire généalogique, diplomatique et statistique. 1875 (Gotha: Justus Perthes, 1875), p. 792.

[1767] *Berliner Adreß-Buch für das Jahr 1876* (Berlin, 1876), S. 19; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 252115.

[1768] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 252115.

[1769] *Новороссийский календарь на 1873 г.* / Под ред. В. Михневича (Одесса: Тип. П. Францова, 1872). С. 97.

[1770] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 23. Арк. 93 зв.-94.

[1771] *Bulletin consulaire français* (Paris, 1877), p. 22; ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 24. Арк. 102 зв.-103, 111 зв.

[1772] *Bulletin consulaire français* (Paris, 1880), p. 26.

[1773] Annuaire diplomatique et consulaire des etats des deux mondes. Supplément à l'Almanach de Gotha (Gotha, 1882), p. 216.

[1774] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 30. Арк. 41 зв.-42.

[1775] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1884* (Saint-Petersbourg, 1884), p. 79.

[1776] *Bulletin consulaire français* (Paris, 1885), p. 26.

[1777] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 33. Арк. 81 зв.-82.

консул, консул)		1889[1778], 1890[1779], 1892[1780], 1893[1781], 1894[1782], 1895[1783], 1896[1784], 1897[1785], 1898[1786], 1899[1787], 1900[1788], 1901[1789],

[1778] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1888-1889* (Saint-Petersbourg, 1889), p. 154.

[1779] *Bulletin consulaire français* (Paris, 1890), p. 25; ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 37. Арк. 77 зв.-78.

[1780] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1892 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1892). С. 104; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1891-1892* (Saint-Petersbourg, 1892), p. 178.

[1781] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 26 («Петропавлівська церква м. Бердянськ. 1888-1893»). Арк. 28 зв.-29.

[1782] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 27 («Петропавлівська церква м. Бердянськ. 1894, 1895»). Арк. 34 зв.-35.

[1783] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Торгово-промышленный адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1895). Кол. 1384.

[1784] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1896 год*. (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1896). С. 73.

[1785] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1897 год*. (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1897). С. 74; *Вся Россия. 1897*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина). Кол. 2163; ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 28 («Петропавлівська церква м. Бердянськ. 1896-1897»). Арк. 96 зв.

[1786] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1898 год*. (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1898). С. 81.

[1787] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1899 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1899). С. 94; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. 1899*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина, 1899). Кол. 925.

[1788] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1900 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1900). С. 103; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и*

		1902[1790], 1903[1791], 1904[1792], 1905[1793], 1908[1794], 1910[1795], 1911[1796], 1912[1797], 1913[1798],

администрации. Адрес-календарь Российской империи. Т. 1 (СПб.: издание А.С. Суворина, 1900). Кол. 1900.

[1789] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1901 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1901). С. 103.

[1790] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1902 год*. (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1902). С. 89; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1902). Кол. 1876.

[1791] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1903 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 127; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1903* (Saint-Petersbourg, 1903), p. 115.

[1792] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1904 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 134; ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 48. Арк. 72 зв.-73.

[1793] Иванов Я.М. *Труды отдела торговых портов. Выпуск XVII. Описание Бердянскаго порта* (СПб., 1905). С. 48-49; *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1905 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 211.

[1794] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии. На 1908 год* (Симферополь, 1908). С. 146.

[1795] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1910 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1910). С. 165.

[1796] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 55. Арк. 60 зв.-61; *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 38; *Вся Россия. Справочная книга*. – К.: издание т-ва Л.М. Фиша, 1911. – Кол. 701.

[1797] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1912 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1912). С. 170.

[1798] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1913 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1913). С. 175; *Almanach de Gotha. Annuaire genealogique, diplomatique et statistique. 1913* (Gotha, 1913), p. 1148.

		1914[1799], 1915[1800], 1916[1801], 1917[1802], 1918[1803]
Іван Францович (Жан Франсуа) Бонне (Jean Bonnet) (консул, віце-консул)	Бельгія	1872[1804], 1873[1805], 1874[1806], 1875[1807], 1882[1808], 1884[1809], 1889[1810], 1892[1811], 1895[1812],

[1799] *Памятная книжка Таврической губернии на 1914 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1914). С. 137.
[1800] *Памятная книжка Таврической губернии на 1915 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1915). С. 94.
[1801] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1916 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1916). С. 87; Ежегодник Министерства иностранных дел. 1916 (Петроград: типография Тренке и Фюсно, 1916). С. 112.
[1802] *Памятная книжка Таврической губернии, 1917* / Изд. Тавр. ГСК; Под ред. секр. ком. Г.Н. Часовникова. [Б. м.: Б. г.]. С. 94.
[1803] *Friedensstimme* (Juli 27, 1918), S. 6.
[1804] *Almanach de Gotha. Annuaire genealogique, diplomatique et statistique. 1913* (Gotha, 1913), p. 1147; Малиновская Е.С. «К вопросу об иностранных консульствах в Таврической губернии во второй половине XIX – начале XX веков», *Причерноморье. История, политика, культура*. Выпуск XII (V). Серия Б. 2013. С. 73; ДААРК. Ф. 26 (Канцелярия Таврического губернатора). Оп. 1. Спр. 25866 («О назначении в г. Бердянск Бельгийским консулом Ивана Бонне»).
[1805] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1873* (Saint-Petersbourg, 1873), p. 74.
[1806] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1874* (Saint-Petersbourg, 1874), p. 74.
[1807] Almanach de Gotha. Annuaire généalogique, diplomatique et statistique. 1875 (Gotha: Justus Perthes, 1875), p. 792.
[1808] Annuaire diplomatique et consulaire des etats des deux mondes. Supplément à l'Almanach de Gotha (Gotha, 1882), p. 216.
[1809] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1884* (Saint-Petersbourg, 1884), p. 74.
[1810] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1888-1889* (Saint-Petersbourg, 1889), p. 148.
[1811] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1891-1892* (Saint-Petersbourg, 1892), p. 168.

		1897[1813], 1902[1814], 1903[1815], 1905[1816], 1913[1817], 1916[1818], 1917[1819]
Домініко Палумбо (Dominico Palumbo) (віце-консул)	Італія	1875[1820], 1877[1821]
Харві Роберт Лоу (Лове, Лоуе, Ло, Lowe) (віце-консул)	Велика Британія	1877[1822], 1878[1823], 1879[1824], 1880[1825], 1881[1826], 1882[1827],

[1812] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Торгово-промышленный адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1895). Кол. 1384.

[1813] *Вся Россия. 1897*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина). Кол. 2163.

[1814] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1902). Кол. 1876.

[1815] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1903* (Saint-Petersbourg, 1903), p. 117.

[1816] Иванов Я.М. *Труды отдела торговых портов. Выпуск XVII. Описание Бердянскаго порта* (СПб., 1905). С. 48-49.

[1817] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1913 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1913). С. 175; *Almanach de Gotha. Annuaire genealogique, diplomatique et statistique. 1913* (Gotha, 1913), p. 117.

[1818] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1916 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1916). С. 87; Ежегодник Министерства иностранных дел. 1916 (Петроград: типография Тренке и Фюсно, 1916). С. 117.

[1819] *Памятная книжка Таврической губернии, 1917* / Изд. Тавр. ГСК; Под ред. секр. ком. Г.Н. Часовникова. [Б. м.: Б. г.]. С. 94.

[1820] *Rigaische Stadtblätter*, № 39 (2. October 1875), S. 350; Малиновская Е.С. «К вопросу об иностранных консульствах в Таврической губернии во второй половине XIX – начале XX веков», *Причерноморье. История, политика, культура*. Выпуск XII (V). Серия Б. 2013. С. 73; ДААРК. Ф. 26 (Канцелярия Таврического губернатора). Оп. 2. Спр. 852 («О назначении Доминика Палумбо итальянским вице-консулом в Бердянске»).

[1821] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 252115, S. 81; Almanach de Gotha. Annuaire généalogique, diplomatique et statistique. 1877 (Gotha: Justus Perthes, 1877), p. 872.

[1822] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 252115, S. 81; ДААРК. Ф. 26 (Канцелярия Таврического губернатора). Оп. 1. Спр. 26564 (О назначении

		1883[1828], 1884[1829], 1885[1830], 1886[1831], 1887[1832], 1888[1833], 1889[1834], 1890[1835], 1891[1836],

Великобританским вице-консулом в г. Бердянске Гарвей-Роберта Лове (Lowe). 27 ноября 1876 г. – 20 января 1877 г.). 8 арк.; *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1877), p. 825.

[1823] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1878), p. 725.

[1824] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls*. London, 1879, p. 1431.

[1825] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls*. London, 1880, p. 845.

[1826] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls*. London, 1881, p. 1038.

[1827] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls*. London, 1882, p. 1099; Annuaire diplomatique et consulaire des etats des deux mondes. Supplément à l'Almanach de Gotha (Gotha, 1882), p. 217.

[1828] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls*. London, 1883, p. 381.

[1829] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls*. London, 1884, p. 351; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1884* (Saint-Petersbourg, 1884), p. 80.

[1830] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls*. London, 1885, p. 593.

[1831] *Foreign Office. 1887. Annual Series. № 80. Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Russia. Report for the Year 1886 on the Trade of the Ports of the Sea of Azoff* (London: Harrison and Sons, 1887), p. 17.

[1832] *Foreign Office. 1888. Annual Series. № 346. Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Russia. Report for the Year 1887 on the Trade of the Consular District of Odessa* (London: Harrison and Sons, 1888), p. 1, 15-17.

[1833] *Foreign Office. 1889. Annual Series. № 536. Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Russia. Report for the Year 1888 on the Trade of the Consular District of Odessa* (London: Harrison and Sons, 1889), p. 20-24.

[1834] *Foreign Office. 1890. Annual Series. № 675. Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Russia. Report for the Year 1889 on the Trade of the Consular District of Taganrog* (London: Harrison and Sons, 1890), p. 21-

		1892[1837], 1894[1838], 1895[1839], 1896[1840], 1897[1841], 1898[1842],

24; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1888-1889* (Saint-Petersbourg, 1889), p. 155.

[1835] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 42 («Покровська церква м. Бердянськ. 1890»). Арк. 21 зв.-22; *Foreign Office. 1891. Annual Series. № 821. Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Russia. Report for the Year 1890 on the Agriculture of the Consular District of Taganrog* (London: Harrison and Sons, 1891), p. 7-8; *Foreign Office. 1891. Annual Series. № 841. Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Russia. Report for the Year 1890 on the Trade of the Consular District of Taganrog* (London: Harrison and Sons, 1891), p. 22-27.

[1836] *Foreign Office. 1892. Annual Series. № 1002. Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Russia. Report for the Year 1891 on the Agriculture of the Consular District of Taganrog* (London: Harrison and Sons, 1892), p. 7; *Foreign Office. 1892. Annual Series. № 1042. Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Russia. Report for the Year 1891 on the Trade of the Consular District of Taganrog* (London: Harrison and Sons, 1892), p. 29-34.

[1837] *Foreign Office. 1893. Annual Series. № 1155. Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Russia. Report for the Year 1892 on the Agriculture of the Consular District of Taganrog* (London: Harrison and Sons, 1893), p. 8; *Foreign Office. 1893. Annual Series. № 1234. Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Russia. Report for the Year 1892 on the Trade of the Consular District of Taganrog* (London: Harrison and Sons, 1893), p. 27-32; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1891-1892* (Saint-Petersbourg, 1892), p. 182.

[1838] *Foreign Office. 1895. Annual Series. № 1511. Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Russia. Report for the Year 1894 on the Agriculture of the Consular District of Taganrog* (London: Harrison and Sons, 1895), p. 8; *Foreign Office. 1895. Annual Series. № 1620. Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Russia. Report for the Year 1894 on the Trade & c., of Taganrog and District* (London: Harrison and Sons, 1895), p. 17-22.

[1839] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Торгово-промышленный адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1895). Кол. 1384.

		1899[1843], 1900[1844], 1901[1845], 1902[1846], 1903[1847]
Карл Оссенкоп (Karl (Charles) Ossenkop) (консул)	Німеччина	1879[1848], 1880[1849], 1881[1850], 1882[1851], 1883[1852], 1884[1853],

[1840] *Foreign Office. 1897. Annual Series. № 1948. Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Russia. Report for the Year 1896 on the Trade of the Consular District of Taganrog* (London: Harrison and Sons, 1897), p. 21-25.

[1841] *№ 2076. Annual Series. Diplomatic and Consular Reports. Russia. Report for the Year 1897 on the Trade and Commerce of Taganrog and District* (London: Harrison and Sons, 1898), p. 23-27; *Вся Россия. 1897*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина). Кол. 2163.

[1842] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1898), p. 23.

[1843] *№ 2447. Annual Series. Diplomatic and Consular Reports. Russia. Report for the Year 1899 on the Trade and Commerce of Taganrog and District* (London: Harrison and Sons, 1900), p. 23-25; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. 1899*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина, 1899). Кол. 925.

[1844] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1900), p. 23; *№ 2613. Annual Series. Diplomatic and Consular Reports. Russia. Report for the Year 1900 on the Trade and Commerce of Taganrog and District* (London: Harrison and Sons, 1901), p. 21-24; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1900). Кол. 1900.

[1845] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1901), p. 21; *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1892 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1892). С. 104.

[1846] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1902 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1902). С. 89; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1902). Кол. 1876.

[1847] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1903 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 127; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1903* (Saint-Petersbourg, 1903), p. 109.

		1885[1854], 1886[1855], 1887[1856], 1888[1857], 1889[1858], 1890[1859]
Едуард Якович Ерам-Ефенді (Ed. Eram-Effendi) (віце-	Туреччина	1879[1860], 1880[1861], 1881[1862], 1887[1863], 1892[1864], 1895[1865],

[1848] ДААРК. Ф. 26 (Канцелярия Таврического губернатора). Оп. 1. Спр. 26994 (О назначении в г. Бердянск германским консулом доктора Карла Осенкопа); *Handbuch für die deutsche Handels-Marine* (Berlin, 1879), S. 84; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 252115.

[1849] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 252115.

[1850] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 252115; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 141204.

[1851] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 141204; Annuaire diplomatique et consulaire des etats des deux mondes. Supplément à l'Almanach de Gotha (Gotha, 1882), p. 215.

[1852] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 141204; Arnold Steinmann-Bucher, *Die Reform des Konsulatswesens aus dem volkswirthschaftlichen Gesichtspunkte* (Berlin: R. von Deckers Verlag, 1884), S. 198; ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 40 («Покровська церква м. Бердянськ. 1883-1885»). Арк. 43 зв.-44.

[1853] Arnold Steinmann-Bucher, *Die Reform des Konsulatswesens aus dem volkswirthschaftlichen Gesichtspunkte* (R. von Deckers verlag, 1884), S. 198; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 141204; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1884* (Saint-Petersbourg, 1884), p. 71.

[1854] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1885* (Saint-Petersbourg, 1885), p. 71; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 141204.

[1855] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 141204.

[1856] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 141204.

[1857] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 141204.

[1858] *Der Einjährig-Freiwillige im deutschen Heere und in Der marine: Ein Handbuch zunächst für Einjährig* (Liebelsche buchhandlung, 1889), S. 48; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 141204; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1888-1889* (Saint-Petersbourg, 1889), p. 145.

[1859] «Бердянск», *Одесский Вестник*. № 252. 25.IX.1890. С. 3; *Central-Blatt für das Deutsche Reich* (Berlin, 1890), S. 347; Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 141204.

[1860] Малиновская Е.С. «К вопросу об иностранных консульствах в Таврической губернии во второй половине XIX – начале XX веков»,

консул)		1896[1866], 1897[1867], 1898[1868], 1899[1869], 1900[1870], 1901[1871]
Петро Скуфас (Скуфос,	Греція	1881[1872], 1882[1873], 1884[1874],

Причерноморье. История, политика, культура. Выпуск XII (V). Серия Б. 2013. С. 73; ДААРК. Ф. 26 (Канцелярия Таврического губернатора). Оп. 1. Спр. 27017 («О назначении Эдуарда Эрама Эфенди вице-консулом в Бердянск»).

[1861] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 27. Арк. 81зв.-82, 150 зв.-151.

[1862] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 28. Арк. 64 зв.-65.

[1863] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 34. Арк. 102 зв.-103.

[1864] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1892 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1892). С. 104; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1891-1892* (Saint-Petersbourg, 1892), p. 198.

[1865] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Торгово-промышленный адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1895). Кол. 1384.

[1866] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1896 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1896). С. 73.

[1867] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1897 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1897). С. 74; *Вся Россия. 1897*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина). Кол. 2163.

[1868] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1898 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1898). С. 81.

[1869] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1899 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1899). С. 95; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. 1899*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина, 1899). Кол. 925.

[1870] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1900 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1900). С. 103; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1900). Кол. 1900.

[1871] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1901 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1901). С. 103.

Скуффо, P. Skouphos) (консул)		1891[1875]
E. Charnaud (E. Chamaud) (консул)	Данія	1882[1876], 1884[1877]
Фелікс Лейнаті (Felix Leinati) (віце-консул)	Італія	1882[1878], 1884[1879]
Фелікс (Феліче, Felix) Фомич Порро (Porro) (віце-консул,	Італія	1885[1880], 1889[1881], 1892[1882], 1895[1883]

[1872] Малиновская Е.С. «К вопросу об иностранных консульствах в Таврической губернии во второй половине XIX – начале XX веков», *Причерноморье. История, политика, культура*. Выпуск XII (V). Серия Б. 2013. С. 73; ДААРК. Ф. 26 (Канцелярия Таврического губернатора). Оп. 1. Спр. 27530 («О назначении Петра Скуффо греческим консулом в Бердянск»).

[1873] Annuaire diplomatique et consulaire des etats des deux mondes. Supplément à l'Almanach de Gotha (Gotha, 1882), p. 217.

[1874] Annuaire diplomatique et consulaire des etats des deux mondes. Supplément à l'Almanach de Gotha (Gotha, 1884), p. 234.

[1875] «Бердянск», *Одесский Вестник*. № 191. 24.VII(5.VIII).1891. С. 3.

[1876] Annuaire diplomatique et consulaire des etats des deux mondes. Supplément à l'Almanach de Gotha (Gotha, 1882), p. 216.

[1877] Annuaire diplomatique et consulaire des etats des deux mondes. Supplément à l'Almanach de Gotha (Gotha, 1884), p. 233.

[1878] Annuaire diplomatique et consulaire des etats des deux mondes. Supplément à l'Almanach de Gotha (Gotha, 1882), p. 217.

[1879] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1884* (Saint-Petersbourg, 1884), p. 81.

[1880] ДААРК. Ф. 26 (Канцелярия Таврического губернатора). Оп. 2. Спр. 2106 (По отношению департамента Внутренних сношений Министерства иностранных дел о назначении Феликса Порро итальянским консульским агентом в Бердянске. 1885); Феденко Олена Олексіївна. *Роль італійської громади Одеси в соціально-економічному житті Наддніпрянської України наприкінці XVIII – початку XX ст.* Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Спеціальність 07.00.01, історія України (Одеса, 2018). С. 147.

[1881] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1888-1889* (Saint-Petersbourg, 1889), p. 157.

[1882] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1892 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1892). С. 104;

консульський агент)		
Андронік Михайлович Пайкос (Andronic Paicos) (віце-консул)	Швеція і Норвегія	1889[1884], 1890[1885], 1892[1886], 1895[1887], 1896[1888], 1897[1889], 1898[1890], 1899[1891], 1900[1892], 1901[1893], 1902[1894], 1903[1895],

Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1891-1892 (Saint-Petersbourg, 1892), p. 186.

[1883] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Торгово-промышленный адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1895). Кол. 1384.

[1884] Sveriges statskalender (1905), s. 104.

[1885] «Бердянск», *Одесский Вестник*. № 65. 10.III.1890. С. 3.

[1886] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1892 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1892). С. 104; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1891-1892* (Saint-Petersbourg, 1892), p. 197.

[1887] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Торгово-промышленный адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1895). Кол. 1384.

[1888] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1896 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1896). С. 73.

[1889] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1897 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1897). С. 74; *Вся Россия. 1897*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина). Кол. 2163.

[1890] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1898 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1898). С. 81.

[1891] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1899 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1899). С. 94; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. 1899*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина, 1899). Кол. 925.

[1892] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1900 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1900). С. 103; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1900). Кол. 1900.

[1893] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1901 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1901). С. 103.

		1904[1896], 1905[1897], 1908[1898], 1910[1899], 1911[1900]
Михайло Іванович Орсеро (M. Orsero) (віце-консул)	Данія	1889[1901], 1892[1902], 1895[1903], 1896[1904], 1897[1905], 1898[1906],

[1894] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1902 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1902). С. 89; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1902). Кол. 1876.

[1895] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1903 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 127; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1903* (Saint-Petersbourg, 1903), p. 130.

[1896] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1904 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 134.

[1897] Иванов Я.М. *Труды отдела торговых портов. Выпуск XVII. Описание Бердянскаго порта* (СПб., 1905). С. 49; *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1905 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 211; Sveriges statskalender (1905), s. 104.

[1898] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии. На 1908 год* (Симферополь, 1908). С. 146.

[1899] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1910 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1910). С. 165.

[1900] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 38; *Вся Россия. Справочная книга* (К.: издание т-ва Л.М. Фиша, 1911). Кол. 701.

[1901] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1888-1889* (Saint-Petersbourg, 1889), p. 150.

[1902] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1892 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1892). С. 104; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1891-1892* (Saint-Petersbourg, 1892), p. 172.

[1903] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Торгово-промышленный адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1895). Кол. 1384.

[1904] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1896 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1896). С. 73.

		1899[1907], 1900[1908], 1901[1909], 1902[1910], 1903[1911]
Андрій Йосипович (Анджело Степанович) Сангуінетті	Іспанія	1889[1912], 1891[1913], 1892[1914], 1895[1915], 1896[1916], 1897[1917],

[1905] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1897 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1897). С. 74; *Вся Россия. 1897*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина). Кол. 2163.

[1906] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1898 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1898). С. 81.

[1907] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1899 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1899). С. 94; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. 1899*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина, 1899). Кол. 925.

[1908] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1900 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1900). С. 103; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1900). Кол. 1900.

[1909] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1901 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1901). С. 103.

[1910] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1902 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1902). С. 89; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1902). Кол. 1876.

[1911] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1903 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 127; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1903* (Saint-Petersbourg, 1903), p. 121.

[1912] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1888-1889* (Saint-Petersbourg, 1889), p. 151.

[1913] *Archivo diplomático y consular de España revista internacional, política, literaria y de intereses materiales.* № 353. 8.04.1891. p. 1151.

[1914] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1892 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1892). С. 104; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1891-1892* (Saint-Petersbourg, 1892), p. 174.

(Сангуінеті, Сангвінеті, Сангвінетті, Sanguinetti) (віце-консул)		1898[1918], 1899[1919], 1900[1920], 1901[1921], 1902[1922], 1903[1923], 1904[1924], 1905[1925], 1908[1926],

[1915] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Торгово-промышленный адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1895). Кол. 1384.

[1916] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1896 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1896). С. 73.

[1917] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1897 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1897). С. 74; *Вся Россия. 1897*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина). Кол. 2163.

[1918] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1898 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1898). С. 81.

[1919] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1899 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1899). С. 94; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. 1899*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина, 1899). Кол. 925.

[1920] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1900 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1900). С. 103; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1900). Кол. 1900.

[1921] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1901 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1901). С. 103.

[1922] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1902 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1902). С. 89; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1902). Кол. 1876.

[1923] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1903 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 127; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1903* (Saint-Petersbourg, 1903), p. 112; *Guia Oficial de España* 1903 (Madrid, 1903), p. 135.

[1924] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1904 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 134.

[1925] Иванов Я.М. *Труды отдела торговых портов. Выпуск XVII. Описание Бердянскаго порта* (СПб., 1905). С. 49; *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1905 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 211.

		1910[1927], 1911[1928], 1912[1929], 1913[1930], 1914[1931], 1915[1932], 1916[1933], 1917[1934]
Наталій Матвійович Луппі (Натале Лупі, Natale Lupi)	Австро-Угорщина	1889[1935], 1892[1936], 1895[1937], 1897[1938]

[1926] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии. На 1908 год* (Симферополь, 1908). С. 146.

[1927] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1910 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1910). С. 166.

[1928] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 38; *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1911 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1911). С. 168; *Вся Россия. Справочная книга*. (К.: издание т-ва Л.М. Фиша, 1911). Кол. 701.

[1929] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1912 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1912). С. 170.

[1930] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1913 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1913). С. 175.

[1931] *Памятная книжка Таврической губернии на 1914 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1914). С. 137.

[1932] *Памятная книжка Таврической губернии на 1915 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1915). С. 94.

[1933] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1916 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1916). С. 87; Ежегодник Министерства иностранных дел. 1916 (Петроград: типография Тренке и Фюсно, 1916). С. 107.

[1934] *Памятная книжка Таврической губернии, 1917* / Изд. Тавр. ГСК; Под ред. секр. ком. Г.Н. Часовникова [Б. м.: Б. г.]. С. 94.

[1935] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1888-1889* (Saint-Petersbourg, 1889), p. 147.

[1936] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1892 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1892). С. 104; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1891-1892* (Saint-Petersbourg, 1892), p. 164.

[1937] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Торгово-промышленный адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1895). Кол. 1384.

[1938] *Вся Россия. 1897*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина). Кол. 2163.

(консульський агент)		
Олександр Какос (A. Kocos, В. Кокос) (віце-консул, консул)	Греція	1892[1939], 1895[1940]
Грін (Greene) (в. о. віце-консула)	Велика Британія	1893[1941]
Антоніо (Андрій) Сангвінетті	Греція	(?)[1942]
Енріко (Цезар, Генріх, Маріо, Марій) Михайлович	Італія	1894[1943], 1896[1944], 1897[1945], 1898[1946], 1899[1947], 1900[1948],

[1939] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1892 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1892). С. 104; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'années 1891-1892* (Saint-Petersbourg, 1892), p. 183.

[1940] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Торгово-промышленный адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1895). Кол. 1384.

[1941] *Foreign Office. 1894. Annual Series. № 1375. Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Russia. Report for the Year 1893 on the Trade & c. of Taganrog* (London: Harrison and Sons, 1894), p. 24-29.

[1942] Пізніше за Петра Скуфоса і раніше за Пападакі («Консульства в Бердянске», *Энциклопедия Бердянска: в 2 т.* (Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2013). Т. 1: А-Л. С. 722).

[1943] Державний архів Одеської області. Ф. 307 (Управление Одесского почтово-телеграфного округа). Оп. 7. Спр. 636 (Переписка с Бердянской и Мелитопольской почтово-телеграфными конторами и другими об изменении почтовых трактов с проведением железнодорожной линии до г. Бердянска. 26.08.1895 – 20.12.1902). Арк. 19 зв.

[1944] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1896 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1896). С. 73.

[1945] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1897 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1897). С. 74; *Вся Россия. 1897*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина). Кол. 2163.

[1946] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1898 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1898). С. 82.

[1947] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1899 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1899). С. 95; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и*

Даллорсо (Далл'Орсо, Доллорсо, Даль'Орсо) (консульський агент)		1901[1949], 1902[1950], 1903[1951], 1904[1952], 1905[1953], 1906[1954], 1908[1955], 1910[1956], 1911[1957],

администрации. Адрес-календарь Российской империи. 1899. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина, 1899). Кол. 925.

[1948] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1900 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1900). С. 103; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1900). Кол. 1900.

[1949] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1901 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1901). С. 103.

[1950] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1902 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1902). С. 89; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1902). Кол. 1876.

[1951] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1903 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 127; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1903* (Saint-Petersbourg, 1903), p. 112.

[1952] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1904 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 134.

[1953] Иванов Я.М. *Труды отдела торговых портов. Выпуск XVII. Описание Бердянскаго порта* (СПб., 1905). С. 49; *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1905 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 211.

[1954] Денисов Е., Михайличенко В., Киосев А. *Бердянский морской торговый порт: Его история от основания в 1830 году до наших дней, главные события на 180-летнем пути, рассказ о людях, оставивших заметный след в биографии порта* (Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010). С. 117.

[1955] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии. На 1908 год* (Симферополь, 1908). С. 146.

[1956] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1910 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1910). С. 166.

[1957] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 38; *Вся Россия. Справочная книга* (К.: издание т-ва Л.М. Фиша, 1911). Кол. 701.

		1912[1958], 1913[1959], 1914[1960], 1915[1961], 1916[1962], 1917[1963], 1918[1964]
Іван Францович Бонне (консул)	Аргентина	1895[1965]
Андронік Михайлович Пайкос (віце-консул)	Нідерланди	1895[1966], 1897[1967], 1903[1968]
Михайло Іванович Орсеро (консульський агент, віце-консул)	Австро-Угорщина	1896[1969], 1897[1970], 1898[1971], 1899[1972], 1900[1973], 1901[1974], 1902[1975], 1903[1976]

[1958] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1912 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1912). С. 170.
[1959] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1913 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1913). С. 175.
[1960] *Памятная книжка Таврической губернии на 1914 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1914). С. 137.
[1961] *Памятная книжка Таврической губернии на 1915 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1915). С. 94.
[1962] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1916 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1916). С. 87; Ежегодник Министерства иностранных дел. 1916 (Петроград: типография Тренке и Фюсно, 1916). С. 110.
[1963] *Памятная книжка Таврической губернии, 1917* / Изд. Тавр. ГСК; Под ред. секр. ком. Г.Н. Часовникова [Б. м.: Б. г.]. С. 94.
[1964] *Friedensstimme* (Juli 27, 1918), S. 6.
[1965] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Торгово-промышленный адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1895). Кол. 1384.
[1966] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Торгово-промышленный адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1895). Кол. 1384.
[1967] *Вся Россия. 1897*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина). Кол. 2163.
[1968] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1903* (Saint-Petersbourg, 1903), p. 124.
[1969] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1896 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1896). С. 73.
[1970] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1897 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1897). С. 74.

Спиридон Габріеле (Gabrielli, Gabriele, Gabroellen) (в.о. віце-консула)	Велика Британія	1896[1977], 1898[1978], 1902[1979]
Іоанн Йоакимович Іозеф (Іосіф) (віце-консул)	Греція	1896[1980], 1897[1981], 1899[1982], 1900[1983], 1902[1984]

[1971] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1898 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1898). С. 82.

[1972] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1899 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1899). С. 95; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. 1899*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина, 1899). Кол. 925.

[1973] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1900 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1900). С. 103.

[1974] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1901 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1901). С. 103.

[1975] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1902 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1902). С. 89; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1902). Кол. 1876.

[1976] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1903 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 127; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1903* (Saint-Petersbourg, 1903), p. 106.

[1977] *Foreign Office. 1896. Annual Series. № 1736. Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Russia. Report for the Year 1895 on the Trade and Commerce of Taganrog* (London: Harrison and Sons, 1896), p. 19-24.

[1978] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1899), p. 26.

[1979] *№ 2842. Annual Series. Diplomatic and Consular Reports. Russia. Report for the Year 1901 on the Trade of the Consular District of Taganrog* (London: Harrison and Sons, 1902), p. 29-31.

[1980] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1896 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1896). С. 73.

[1981] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1897 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1897). С. 74.

[1982] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1899 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1899). С. 94.

Хронопулос (консул)	Греція	1897[1985]
Ламбро Георгійович Амбанопуло (Амбонопуло) (віце-консул)	Греція	1898[1986], 1899[1987], 1901[1988], 1902[1989], 1903[1990]
Антон Дмитрович Ксантос (віце-консул)	Греція	1900[1991], 1901[1992]
Ромелло Лаврентійович (Ілларіонович) Тубіно	Австро-Угорщина	1900[1993], 1904[1994], 1905[1995], 1906[1996], 1908[1997], 1910[1998],

[1983] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. Т. 1* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1900). Кол. 1900.

[1984] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи* (СПб.: издание А.С. Суворина, 1902). Кол. 1876.

[1985] *Вся Россия. 1897*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина). Кол. 2163.

[1986] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии. На 1898 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1898). С. 81.

[1987] *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-календарь Российской империи. 1899*. Т. 2 (СПб.: издание А.С. Суворина, 1899). Кол. 925.

[1988] ДАЗО. Ф. Р-5593 (Метричні книги церков і книги реєстрації актів цивільного стану по Запорізькій області). Оп. 1. Спр. 32. Арк. 56.

[1989] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1902 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1902). С. 89.

[1990] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1903 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 127; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1903* (Saint-Petersbourg, 1903), p. 119.

[1991] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1900 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1900). С. 103.

[1992] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1901 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1901). С. 103.

[1993] *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1900* (Saint-Petersbourg, 1900), p. 70.

[1994] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1904 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 134.

[1995] Иванов Я.М. *Труды отдела торговых портов. Выпуск XVII. Описание Бердянскаго порта* (СПб., 1905). С. 49; *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1905 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 211.

(консульський агент, віце-консул)		1911[1999], 1912[2000], 1913[2001], 1914[2002]
Дмитракі Ефенді-Іонідіс (Дімітракі Ефенді Іоанідіс) (віце-консул)	Туреччина	1902[2003], 1903[2004]
Георгій (Георгіс) Іванович Пападакі (Papadakis) (консул,	Греція	1903[2005], 1904[2006], 1905[2007], 1908[2008], 1910[2009], 1911[2010],

[1996] Денисов Е., Михайличенко В., Киосев А. *Бердянский морской торговый порт: Его история от основания в 1830 году до наших дней, главные события на 180-летнем пути, рассказ о людях, оставивших заметный след в биографии порта* (Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010). С. 117.

[1997] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии. На 1908 год* (Симферополь, 1908). С. 146.

[1998] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1910 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1910). С. 166.

[1999] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 38; *Вся Россия. Справочная книга* (К.: издание т-ва Л.М. Фиша, 1911). Кол. 701.

[2000] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1912 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1912). С. 170.

[2001] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1913 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1913). С. 175.

[2002] *Памятная книжка Таврической губернии на 1914 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1914). С. 137.

[2003] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1902 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1902). С. 89.

[2004] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1903 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 127; *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1903* (Saint-Petersbourg, 1903), p. 114; ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 47. Арк. 119 зв.-120.

[2005] *Almanach de Gotha. Annuaire genealogique, diplomatique et statistique. 1913* (Gotha, 1913), p. 1149.

[2006] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1904 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 134.

[2007] Иванов Я.М. *Труды отдела торговых портов. Выпуск XVII. Описание Бердянскаго порта* (СПб., 1905). С. 49; *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1905 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 211.

віце-консул)		1912[2011], 1913[2012], 1914[2013], 1915[2014], 1916[2015], 1917[2016], 1918[2017]
Іван Францович (Жан Франсуа) Бонне (в.о. віце-консула)	Данія	1904[2018], 1905[2019], 1908[2020], 1910[2021], 1911[2022], 1912[2023], 1913[2024]

[2008] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии. На 1908 год* (Симферополь, 1908). С. 146.

[2009] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1910 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1910). С. 165.

[2010] ДАЗО. Ф. 245 (Вознесенський собор м. Бердянськ). Оп. 1. Спр. 55. Арк. 60 зв.-61; *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 38; *Вся Россия. Справочная книга* (К.: издание т-ва Л.М. Фиша, 1911). Кол. 701.

[2011] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1912 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1912). С. 170.

[2012] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1913 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1913). С. 175; *Almanach de Gotha. Annuaire genealogique, diplomatique et statistique. 1913* (Gotha, 1913), p. 1149.

[2013] *Памятная книжка Таврической губернии на 1914 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1914). С. 137.

[2014] *Памятная книжка Таврической губернии на 1915 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1915). С. 94.

[2015] Ежегодник Министерства иностранных дел. 1916 (Петроград: типография Тренке и Фюсно, 1916). С. 122.

[2016] *Памятная книжка Таврической губернии, 1917* / Изд. Тавр. ГСК; Под ред. секр. ком. Г.Н. Часовникова [Б. м.: Б. г.]. С. 94.

[2017] *Friedensstimme* (Juli 27, 1918), S. 6.

[2018] *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1904 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 134.

[2019] Иванов Я.М. *Труды отдела торговых портов. Выпуск XVII. Описание Бердянскаго порта* (СПб., 1905). С. 48-49; *Адрес-календарь служащим в Таврической губернии на 1905 год* [Б. м.: Б. г.]. С. 211.

[2020] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии. На 1908 год* (Симферополь, 1908). С. 146.

[2021] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1910 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1910). С. 165.

Джон Едуардович Грієвз (Greaves) (віце-консул)	Велика Британія	1907[2025], 1908[2026], 1909[2027], 1910[2028], 1911[2029], 1912[2030], 1913[2031], 1914[2032], 1915[2033], 1916[2034], 1917[2035], 1918[2036]

[2022] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 38; *Вся Россия. Справочная книга* (К.: издание т-ва Л.М. Фиша, 1911). Кол. 701.

[2023] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1912 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1912). С. 170.

[2024] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1913 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1913). С. 175.

[2025] *The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book, 1917* (London: Harrison and Sons, 1917), p. 295.

[2026] *№ 4295. Annual Series. Diplomatic and Consular Reports. Russia. Report for the Year 1908 on the Trade and Commerce of the Consular District of Odessa* (London: Harrison and Sons, 1909), p. 68-75.

[2027] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1909), p. 68.

[2028] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1910), p. 47.

[2029] *Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга* (Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П.Ф. Вересотской и Брахтман, 1911). С. 38; *Вся Россия. Справочная книга* (К.: издание т-ва Л.М. Фиша, 1911). Кол. 701.

[2030] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1912), p. 37.

[2031] *Commercial Reports received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls* (London, 1913), p. 37.

[2032] *Памятная книжка Таврической губернии на 1914 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1914). С. 137.

[2033] *Памятная книжка Таврической губернии на 1915 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1915). С. 94.

[2034] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1916 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1916). С. 87; Ежегодник Министерства иностранных дел. 1916 (Петроград: типография Тренке и Фюсно, 1916). С. 105.

[2035] *Памятная книжка Таврической губернии, 1917* / Изд. Тавр. ГСК; Под ред. секр. ком. Г.Н. Часовникова [Б. м.: Б. г.]. С. 94.

Андронік Михайлович Пайкос (віце-консул)	Швеція	1912[2037], 1916[2038]
Александр Романович Зуккау (Alexander Sukkau) (віце-консул)	Німеччина	1912[2039], 1913[2040], 1914[2041]
Генрих Фоміч Туржанський (віце-консул)	Швеція	1913[2042], 1914[2043], 1915[2044], 1916[2045]
Генріх Абрамович Едігер (віце-консул)	Данія	1914[2046], 1915[2047], 1916[2048], 1917[2049]
Edgar Borchert (віце-консул)	Швеція	1916-1924[2050]

[2036] *Friedensstimme* (Juli 27, 1918), S. 6.
[2037] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1912 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1912). С. 170.
[2038] Ежегодник Министерства иностранных дел. 1916 (Петроград: типография Тренке и Фюсно, 1916). С. 147.
[2039] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 141204; *Central-Blatt für das Deutsche Reich* (Berlin, 1912), S. 277.
[2040] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 141204; *Almanach de Gotha. Annuaire genealogique, diplomatique et statistique. 1913* (Gotha, 1913), p. 1146.
[2041] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, R 141204; *Памятная книжка Таврической губернии на 1914 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1914). С. 137.
[2042] *Адрес-календарь и справочная книга Таврической губернии на 1913 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1913). С. 175.
[2043] *Памятная книжка Таврической губернии на 1914 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1914). С. 137.
[2044] *Памятная книжка Таврической губернии на 1915 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1915). С. 94.
[2045] *Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1916 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1916). С. 87.
[2046] *Памятная книжка Таврической губернии на 1914 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1914). С. 137.
[2047] *Памятная книжка Таврической губернии на 1915 год* (Симферополь: Таврическая губернская типография, 1915). С. 94.
[2048] Ежегодник Министерства иностранных дел. 1916 (Петроград: типография Тренке и Фюсно, 1916). С. 126.
[2049] *Памятная книжка Таврической губернии, 1917* / Изд. Тавр. ГСК; Под ред. секр. ком. Г.Н. Часовникова [Б. м.: Б. г.]. С. 94.
[2050] List of ambassadors of Sweden to Ukraine [Електронний ресурс] // URL: https://www.revolvy.com/page/List-of-ambassadors-of-Sweden-to-Ukraine (Дата звернення: 3.07.2019).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Ігор Ігорович ЛИМАН,
Вікторія Миколаївна КОНСТАНТІНОВА

Грецька громада та консули Греції у Бердянську XIX – початку XX століття

Монографія

Комп'ютерний набір: Ігор Лиман, Вікторія Константінова
Коректор: Валентина Юносова
Обробка ілюстрацій: Марія Кальма
Підписано до друку 13.04.2020.
Гарн. Times New Roman
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Умов. друк. арк. 30,75
Зам. 297. Наклад 100 прим.

Видавець
ТОВ "Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні"
72312, м. Мелітополь, вул. М. Грушевського, 5
тел. 097-93-04-250
www.mmd.org.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виробників
і розповсюджувачів видавничої продукції
від 26.09.2003 р., серія ДК №1509

Надруковано ПП Скребейко П. В.

Ігор Лиман – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та філософії, координатор міжнародної діяльності Бердянського державного педагогічного університету.

Електронна пошта: Lyman@ukr.net

Вікторія Константінова – докторка історичних наук, професорка Бердянського державного педагогічного університету, директорка Науково-дослідного інституту історичної урбаністики.

Електронна пошта: VNKonst@ukr.net